

GUSBİD

GÜMÜŞHANE
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

2024

Year / Yıl :

2024

Volume / Cilt :

15

Number / Sayı :

2

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2024 / Cilt: 15 / Sayı: 2

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Year: 2024 / Volume: 15 / Issue: 2

ISSN: 1309-7423

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl: 2024 / Cilt: 15 / Sayı: 2

Gümüşhane University Journal of Social Sciences

Year: 2024 / Volume: 15 / Issue: 2

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK / Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Büşra TOSUNOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Salih YILDIZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. Gül YEŞİLÇELEBİ (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim AVCI (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. Onur İZMİR (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Banu BOLAYIR (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif KÜTÜKOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fazıl KAYA (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülin YAZICI ÇELEBİ (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şenay YANAR (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ŞİMŞEK (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜRDAL LİMON (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih IŞIK (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kaan GEZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜVENDİ YALÇIN (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih AKDENİZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Muhammed Serhat SEMERCİOĞLU (Gümüşhane Ün)

Arş. Gör. Birol GÜVEN (Gümüşhane Üniversitesi)

Arş. Gör. Ayşenur KÖR (Gümüşhane Üniversitesi)

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UZUN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin ER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Fazıl KIRKBİR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal ÇELİK (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa PINAR (Valparaiso University)

Prof. Dr. Ömer TORLAK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Dergisi

Gümüşhane Üniversitesi Rektörlüğü / Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE

Tel: 0 456 233 00 00 Dahili: 2203 / Fax: 0456 233 12 07

<https://dergipark.org.tr/gumus>

© Her hakkı saklıdır. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (GUSBID) yılda üç kez yayınlanan bilimsel, hakemli, ulusal ve uluslararası indeksli bir dergidir. Dergide yayınlanan çalışmalardaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar referans gösterilerek kullanılabilir. Yayın dili, Türkçe ve İngilizce olan GUSBID, EBSCO ve ULAKBİM (TR Dizin) tarafından taranmaktadır.

İçindekiler

Contents

288

Ahmed Hamza Alpay

Yerinde Yaşlanmada Gerontolojik Paradigma

Gerontological Paradigm in Aging in Place

Araştırma Makalesi [Research Paper]

299

Özkan Bilgin, Yaşar Barut

Boşanma Sürecindeki Bireylere Dair Tanımlayıcı Bir Araştırma

A Descriptive Research on Individuals in The Process of Divorce

Araştırma Makalesi [Research Paper]

312

Elif Acuner, Yıldız Turan

Dijital Bağımlılık Farkındalığı İçin Dijital Detoks Turizmi Deneyimi

The Experience of Digital Detox Tourism for Digital Addiction Awareness

Araştırma Makalesi [Research Paper]

332

Duygu Gür, Mustafa Alpsülün, Yalın Kılıç Türel

Ortaokul Öğrencileri Neden YouTuber Olmak İstiyor?

Why Do Middle School Students Want to Become YouTubers?

Araştırma Makalesi [Research Paper]

348

Faruk Dayı, Mehmet Yaser Gencan

Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Samsun Örneği

Investigation of Factors Affecting House Prices: The City of Samsun

Araştırma Makalesi [Research Paper]

365

Ziauddin Rahimi, Fazıl Kırkbir

Telekomünikasyon Sektöründe Hizmet Kalitesinin İncelenmesi: Kabil-Afganistan Örneği

Examining Service Quality in the Telecommunications Sector: A Case Study on Kabul- Afghanistan

Araştırma Makalesi [Research Paper]

383

Hilal Ok Ergün

Karbon Salınımının Finansal Performansa Etkisi: İmalat Sektörü Örneği

The Impact of Carbon Emission on Financial Performance: A Case of Manufacturing Sector

Araştırma Makalesi [Research Paper]

396

Güzin Kıyık Kıcı

Yönetim ve Strateji Eğitiminde Açık ve Uzaktan Öğrenmenin Rolü

The Role of Open and Distance Learning in Management and Strategy Education

Araştırma Makalesi [Research Paper]

412

Funda Öztürk, Arzu Eryürek, Hüseyin Çiçek

Çalışanların Örgütsel Özdeşleşme ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin İşe Adanmışlıklarına Etkisi

The Effect of Organizational Identification and Psychological Well-Being Levels of Employees on Their Work Engagement

Araştırma Makalesi [Research Paper]

429

İhsan Konak

İsveç Korsan Partisi ve Korsan Siyaseti

The Swedish Pirate Party and Pirate Politics

Araştırma Makalesi [Research Paper]

445

Ahmet Gökçe, Derya Mazı

Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyinin Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi: Üniversite Mezunu Kadın İşsizler Üzerine Bir Araştırma

Effect of Learned Helplessness Level on Life Satisfaction: A Research on Unemployed University Graduate Women Abstract

454

Fatih Ocak, Mürşit Şirin

Web Tabanlı CBS Uygulamalarının Afet ve Acil Durum Yönetiminde Kullanımı: Gümüşhane Şehri Örneği, Türkiye

The Use of Web Based GIS Applications in Disaster and Emergency Management: The Case of Gümüşhane City, Türkiye

Araştırma Makalesi [Research Paper]

469

Bahadır Uysal, İlkut Elif Kandil Göker

Çalışma Sermayesinin Karlılık Üzerindeki Etkisinin Yüksek Finansal Risk Varlığında Test Edilmesi

Testing the Impact of Working Capital on Profitability under High Financial Risk

Araştırma Makalesi [Research Paper]

483

Handan Çam, Fatma Gökçe Menteşe

Sağlık Çalışanlarının Ekolojik Ayak İzi Azaltılması Konusundaki Eğilimlerinin İncelenmesi

Investigation of Health Workers' Tendencies on Ecological Footprint Reduction

Araştırma Makalesi [Research Paper]

498

Hasan Tutar, Ahmet Tuncay Erdem, Nevzat Şahin

Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (KDYÖ): Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Institutional Digital Competence Scale (IDCS): A Scale Development Study

Araştırma Makalesi [Research Paper]

517

Enver Bozdemir, Ali Özgür Güley

Fizik Tedavi Hizmet Sunumunda Dış Kaynak Kullanımının Karlılık Analizi: Bir Kamu Hastanesi Örneği

Profitability Analysis of Outsourcing in Physical Therapy Service Delivery: A Public Hospital Example

Araştırma Makalesi [Research Paper]

531

Öznur Çınar, Emel Yıldız

Ulusal Deprem Tatbikatı Sonrası Korku Pazarlaması Kapsamında, Küçük İşletmelerin Afet Sigortası Satın Alma Eğilimleri

Tendency of Small Businesses to Purchase Disaster Insurance within the Scope of Fear Marketing After the National Earthquake Drill

Araştırma Makalesi [Research Paper]

544

Aslı Ersoy

Entrepreneurship in the Era of Metaverse: Understanding Critical Success Factors from the Perspective of Hospitality Industry Professionals

Meta Veri Çağında Girişimcilik: Kritik Başarı Faktörlerini Konaklama Endüstrisi Profesyonellerinin Bakış Açısından Anlamak

Araştırma Makalesi [Research Paper]

556

Songül Seda Kamber Taş, M. Hamil Nazik

Otel Mutfaklarında Kullanılan Ekipmanların Yönetici Mutfak Şeflerinin Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi

Assessment of Kitchen Equipment Used in Hotel Kitchens From The Perspective of Executive Chefs

Araştırma Makalesi [Research Paper]

577

Tuba Yakıcı Ayan, Nurdan Değirmenci

Factors Affecting International Tourism Demand For Türkiye: Gravity Model-Fuzzy Regression

Türkiye için Uluslararası Turizm Talebini Etkileyen Faktörler: Gravity Model-Bulanık Regresyon

Araştırma Makalesi [Research Paper]

587

İsa Uğur Kuşçu, Oğuz Başol

Hasta Bina Sendromu ile İş Stresi ve İş Tatmini Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

A Study on the Relationship among Sick Building Syndrome, Job Stress, and Job Satisfaction

Araştırma Makalesi [Research Paper]

606

Ayşe Kalyoncu, Berat Sarıkaya

Kelamın İnsana Dönük Yüzü: İlahi ve İnsani Arasındaki Dengenin Yeniden Kurulması

The Human Face of The Theology: Restoring the Balance between the Divine and the Human

Araştırma Makalesi [Research Paper]

616

Sunay Güngör

Anxiety Sensitivity, Mindfulness, and Metacognitive Beliefs: The Mediation of Emotion Regulation

Farkındalık (Mindfulness), Kaygı Duyarlılığı ile İlişkinde Duygu Düzenlemenin Üstbilişsel İnançların Aracılık Rolü

Araştırma Makalesi [Research Paper]

626

Ömer Ceyhun Apak

Turizmde Bölgesel Kalkınmaya İlişkin Çalışmaların Değerlendirilmesi: Bibliyometrik Haritalama Analizi

An Evaluation of Studies on Regional Development in Tourism: A Bibliometric Mapping Analysis

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Yerinde Yaşlanmada Gerontolojik Paradigma¹

Gerontological Paradigm in Aging in Place

Ahmed Hamza Alpay²

Öz

Yerinde yaşlanma sorunlarının büyük ölçüde çevresel etkiler içerdiğini varsaymak mantıklı olsa da yaşlanma ve daha yaşlı bir kişi olmak; birçok kimsenin başa çıkma ve öğrenme ideallerini içermektedir. Yerinde yaşlanmanın birçok ölçüsü bireylerin davranışlarının dolaylı ölçütleri olduğundan; yaşlıların bağımsızlığını artırması, güvenini ve kendilerini gerçekleştirmesini sağlaması, birkaç olumlu klişeden biridir. Çevresel gerontoloji, özellikle yaş almada; yeniden canlandıracağımız ve dolaylı olarak yeniden yaşayabileceğimiz deneyimlerin gereken zamanından kaynaklanmaktadır. Yerinde yaşlanma, insanların doğru yerde yaşlanmaları için; evin psikolojik bileşenleri olduğu, çoklu yönleri olan, gerontoloji alanındaki temel felsefi ilgidir. Yaşamımız boyunca çevrede değişen veya aynı kalan olgular bir geri çekilme sürecine dönüşebilmektedir. Birçok insanın gelecekteki ihtiyaçlarını etkileyen bu tür olgular; uyarlanabilir bir süreci nasıl anladıklarıyla ilgili kadim soruların cevaplarını oluşturacaktır. Yerinde yaşlanma; bir amaç duygusu ortaya çıkarmak ve geliştirmek için araştırmacıları uygulamaya ve heyecanlandırmaya devam etmektedir. Bu makalede, yerinde yaşlanma olgusuna gerontolojik paradigmadan bakılacak ve yaş almakta olan bireylerin çevresel faktörlerin karakterize edilmesindeki davranış örüntüleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amaç Duygusu, Çevresel Gerontoloji, Öğrenme İdeali, Psikolojik Bileşen, Yerinde Yaşlanma

Abstract

Aging and being an older person makes sense in many people's ideals of coping and learning, assuming that the problems of aging in place largely involve environmental influences. Elderly empowering independence, confidence, and self-actualization is one of the few positive stereotypes in indirect individual behavior in many measures of aging in place. Environmental gerontology, especially in aging, is due to the experiences we will revive and the time we need to live indirectly. Aging in place is a core philosophical concern in gerontology that has multiple facets, psychological components of the home for people to age in the right place. Things that change or stay the same in the environment can turn into a withdrawal process throughout our lives. Such phenomena, which affect the future needs of many people, have to do with how they understand the answers to ancient questions in an adaptive process. Aging in place continues to excite researchers to uncover and develop a sense of purpose. In this article, the phenomenon of aging in place will be viewed from the gerontological paradigm and the behavioral patterns of aging individuals will be discussed in the characterization of environmental factors.

Keywords: Sense of Purpose, Environmental Gerontology, Ideal of Learning, Psychological Component, Aging in Place

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 04 / 03 / 2022

Accepted: 19 / 05 / 2024

¹ Bu makale "Yerinde Yaşlanma Olgusunu Etkileyen Faktörler: Ankara Mülkiyeliler Birliği Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir (Alpay, Ahmed Hamza, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021).

² Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yaşlı Bakımı Pr., Bayburt, Türkiye, ahamzaalpay@bayburt.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8781-6939>

Giriş

Yaşlanma süreci ve bunun yaşam seyri kalıplarındaki sosyal organizasyon, bir yaşlanma kronolojisinde derinden kök salmıştır: *Yaşlılık* terimi; kronoloji, zamanın doğrusal doğası, gerileme gibi kültürel varsayımlarla doludur (van Dyk, 2014: 100). Toplumda yaşlı nüfusun artışına bağlı olarak sosyal sorunların kapsamı da değişmektedir (Aslan & Ulutaş, 2018: 12). Kültür, deneyim, ve koşullara göre farklılık gösterebilen yaşlanma sürecinde (Arun, Binark, Özsoy Taylan, Kandemir, & Şahinkaya, 2022: 389) bireyleri yaşa göre kategorize etme fikrini doğal olarak kabul etme eğilimindeyiz. Ancak çoğu zaman bu kategorizasyonun gerçekleştiği birçok yolun veya etkilerinin bilincinde değiliz. Sosyal hayatımızı neden bu şekilde düzenlediğimizi düşünmek için günlük hayatımızdan bir adım geri atmak çoğu zaman zordur (Morgan & Kunkel, 2016: 21). Yaşlanan bir nüfusla karşı karşıya kalan birçok ülkede, uzun süreli bakım için gelecekteki arz ve talebi eşleştirmek hükümetleri zorluyor. Kilit noktalar, formel ve informal bakımı yeterli bir şekilde sağlanmasını içerir. Bununla birlikte, yaşlanma ve *yerinde yaşlanmadaki* farklı eğilimler nedeniyle, evde bakım ve kurumsal bakım ihtiyacını tahmin etmek oldukça basittir (Alders & Schut, 2019: 82-83).

Psikoloji ve diğer disiplinlerdeki insan gelişimi üzerine çeşitli teorik bakış açıları, yaşam boyunca sosyal ilişkilerin gelişim ve sonuçlarını dikkate alır (Manalel, 2018: 2). Yaşlı bireyler genellikle *yaşlı* klişeleriyle tasvir edilse de yaşlanma sırasında bireyler arasındaki farklılıklar diğer gelişim çağındaki kadar belirgindir. Çevresel gerontoloji alanında yapılan araştırmalar; kişilik, bilişsel işlev, fiziksel sağlık ve psikolojik iyilik hâlinin yanı sıra daha sonraki yıllarda yaşam kalitesinde büyük bireysel farklılıklar olduğunu göstermiştir (Bergeman, 1997: xi). Örneğin, yaşlı bir bireyden kendi hayatını anlatması istenirse, bireyin anlatmayı uygun bulduğu bir hayat hikâyesi ilgi çekicidir. Hikâye, birey için neyin önemli olduğundan çok biçim hakkında olabilir. Bu, anlatı gerontolojisinde önemli bir husustur. Çünkü yaşlı bireylerden belirli hikâyeler beklemeye veya onlara sunulan anlatı biçimlerini sınırlamaya yatkın olabiliriz. Bu nedenle anlatılar, yaşlıların kendilerinden çok, yaşlanmanın kültürel yapıları hakkında daha fazla bilgi verebilir (de Medeiros, 2014: 10-11).

Yaşlanma ve yaşlılık meselelerinde uzun süredir, yaşlanmanın toplumsal deneyimini aşırı belirleyen bir dizi normatif aşamanın türetildiği, biyolojik boyuta indirgeme yönünde bir eğilim vardır (Powell, 2013: 5). Yaşlanan nüfuslar söz konusu olduğunda, yaşlı yetişkinlerin ulaşmak istedikleri mal ve hizmetlere yeterli erişime sahip olup olmadığını belirlemek açısından hâlâ epeyce bilinmeyen var. Erişilebilirlik kavramı, insanları verimli bir şekilde hareket ettiren ve birçok fırsata erişim sağlayan iyi organize edilmiş ulaşım sistemlerinin kolaylaştırılması anlamına gelir (Wood, 2017: 11). Sonuç olarak, önümüzdeki on yıllar sağlık hizmetleri ve tıp uzmanları üzerinde ağır bir yükün yanı sıra toplumsal ve ekonomik baskıların yükü altında olacaktır. Bu nedenle, yaşlı yetişkinlerin son derece işlevsel ve bağımsız yaşamlarını sürdürdükleri yılları artırmaları zorunludur. Bu da nihayetinde başarılı yaşlanma kavramına küresel olarak yenilenen bir ilgiye yol açmıştır (Carr, 2014: 1).

Yirminci yüzyılın başından beri, biyolojik ve psikolojik açıklayıcı çerçevelerden oluşan yaşlanmanın biyomedikal çalışması, *gerontolojinin* disiplinler gelişimine egemen olmuştur. Burada, sadece yaşlanmanın biyomedikal modelleri tarafından nasıl görüldüğünün değil; aynı zamanda toplumun, politik ve ekonomik yapıların düzenlenmesinin nasıl görüldüğüne dair önemli çıkarımlar vardır (Powell, 2013: 2-3). Disipliner gelişimde gerontolojinin geleceği parlak görünüyor. Yaşlanma ve yaşlılık hakkında öğrenilecek çok şey var. Ve şimdi öğrenmemiz gerekiyor. Gerontolojinin olgunlaşması akıllıca yönlendirilirse, insanlığın artan uzun ömürlülüğü iyi bir şekilde kullanması mümkün olacaktır. Unutmayalım ki, olgun yaşlılara, insanın kendisinin tüm harika potansiyellerini tam olarak keşfetme ve geliştirme kalır (Stieglitz, 1946: 82). Ve bu keşif ve geliştirme ölçeğinde yerinde yaşlanma nedir? (Willging, 2003: 12) sorusu görsel değişiklikleri, sosyal statüyü, sorunları aşma yeteneğini ve zihinsel işlevi bir araya getiriyor.

Yerinde yaşlanma sorunlarının büyük ölçüde çevresel etkiler içerdiğini varsaymak mantıklı olsa da yaşlanma ve daha yaşlı bir kişi olmak; birçok kimsenin başa çıkma ve öğrenme ideallerini içermektedir. Yerinde yaşlanmanın birçok ölçüsü bireylerin davranışlarının dolaylı ölçütleri olduğundan; yaşlıların bağımsızlığını artırması, güvenini ve kendilerini gerçekleştirme sağlama, birkaç olumlu klişeden biridir. Yerinde yaşlanmada verili toplumsal normlar, kolaylaştırıcı bir ortam, yaşam doyumunu ölçen değişkenler; davranışsal bileşenlere duyarlıdır.

1. Metodoloji

Teoriler, araştırmacılara karmaşık sorunlara ve sosyal konulara bakmaları ve analizleri için bir çerçeve sağlar (Reeves, Albert, Kuper, & Hodges, 2008: 631). Birçoğunun sosyal bilimlerde ve sosyal hizmette köklü ve geniş çapta saygı gören bir yeri vardır (Mullen, 1995: 29). Yerinde yaşlanmada nitel araştırmayı diğer araştırma biçimlerinden en açık şekilde ayıran şey; içinde bulunulan fiziksel, tarihsel ve sosyal çevrenin ne düşündükleri ve nasıl davrandıkları üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmasıdır. Gerontolojide eylemler, bu geniş bağlamlardan yararlanılarak yorumlanmalıdır. Nitel araştırmacılar, evrensel, bağlamdan bağımsız genelleme kavramını reddeder (Smith, 1987: 175). Bu, araştırmayla ilgili metodolojik bir sınırlama, özneliktir (Azungah, 2018: 394). Nitel araştırma, nicel yöntemlerin bazı kullanımlarını (Mullen, 1995: 29)

karşılaştırılabilir kılmak için (Gerring, 2017: 20) gözlemleri açıklayan teorilerden yararlanarak (Jacob, 1987: 13) oldukça formel bir yaklaşım benimsiyor (Hamilton, & Finley, 2019: 5). Yerinde yaşlanmada farklı bulguları temsil etme yolları ve (Smith, 1987: 173) yorumlayıcı araştırma iddiasını sürdürebilmemiz bu kullanımları desteklemekle mümkündür (Parker, 2014: 15). Gerontolojide bu kriterlerin olası varlığı, bilgi ifadelerinin en faydalı şekilde nasıl oluşturulabileceği ve doğrulanabileceğini etkiler (Bennett & Elman, 2006: 456-457).

Bu doğrulama, konu hakkında söylediklerimizin çoğunun spekülatif olması gerektiği anlamına gelir (Lazarus & Lazarus, 2006: 94). Ham verilerin analizi, çalışma olgusunu yakalayan ana temaların belirlenmesine doğru nasıl ilerlediğini göstermek için mevcut metodoloji literatüründen yararlanmaktadır. Tematik analizde yer alan adımlarda zengin yorumlayıcı veri analizi elde etmek için tündengelim ve tümevarımsal yaklaşımları kullanılarak kavramsal bir model geliştirilir. Veri analiz yöntemlerinde (Azungah, 2018: 394) literatür taraması; yerinde yaşlanma kavramı, yaşlı bireylerin yaşlandıkça kendi evlerinde kalma istekleri ve ayrıca yerinde yaşlanmayı etkileyen gerontolojik faktörler hakkında bilgi vermektedir. Literatür taraması ayrıca yaşa bağlı değişikliklerdeki fiziksel ve biyomedikal, bilişsel ve sosyal iyi oluş gibi konular hakkında da bilgi sağlamıştır (LeRoux, 2017: 3).

Yerinde yaşlanmada hikâyeler, hepimizin bireysel deneyimleri hakkında; pragmatik bir bilgi kaynağı yaratma ihtiyacının gerçekçi ve yapılandırmacı bakış açıları olarak bilinmektedir. Çevresel gerontoloji, özellikle yaş almada; yeniden canlandıracağımız ve dolaylı olarak yeniden yaşayabileceğimiz deneyimlerin gereken zamanından kaynaklanmaktadır. Bu makale, doğuştan gelen bir tevazu ve akademik bir denge duygusu tarafından yönlendirilebilir sınırlamaları ve gerontolojik bağlardan oluşan yer bağlılığını vurgulamayı amaçlamaktadır. Ardından çok boyutlu bir yapı olarak okuyucuya sunulan duygusal bağlanma ve yer kimliği hem kapsamlı hem de hâlâ ilginçtir. Bu makale, yaşlı yetişkin nüfusun büyümesi etkisinde, yerinde yaşlanmanın değişen anlamlarını incelemektedir. Bu doğrultuda, bu anlamlara yansıyan ve sıklıkla rekabet eden gerontolojik değerler ve bunların yerinde yaşlanma politikası ve program perspektifleri eklektik bir yaklaşıma dâhil edilmiştir.

2. Gerontoloji

Gerontoloji, yaşlılık ve yaşlanmayı inceleyen bilim dalıdır. Herkesin *yaşlılık* ve *yaşlanmanın* ne olduğu konusunda sezgisel bir fikri olmasına rağmen, kesin bir objektif tanım sağlamak zordur. Yaşlanmanın basitçe yaşlanma süreci olduğu söylenebilir (Stuart-Hamilton, 2011: 1). Buna göre, örneğin *yaşlı* olmak, öncelikle kaçınılmaz fiziksel ve zihinsel gerilemeye uyum sağlamanın ve ölüme hazırlanmanın bireyselleştirilmiş bir deneyimi olacaktır. Elbette paradoks, yaşlılığın biyolojik boyutuna dayanmanın gerektirdiği yaşlılık deneyiminin homojenleştirilmesinin aslında yaşlanma ve yaşlılık üzerine egemen söylemin kilit unsurlarından biri olmasıdır (Powell, 2013: 5). Bunun yerine varsayım, kişinin ne kadar çok yılı varsa, yaşlanma deneyiminde o kadar çok hikâyeden yararlanmak zorunda olduğudur. Çevresel gerontolojinin temel özelliği olan zamansallık, birçok seçeneğe tabidir. Zamanın farklı bir anlam duygusu olabilir ve bu nedenle sonraki yıllarda nasıl, neden ve ne tür anlatılar üretildiğini etkileyebilir (de Medeiros, 2014: 18).

Stephen Katz (1996) ayrıca bir bilim ve disiplin olarak gerontoloji konusunu ele almaktadır. Bu nedenle, tartışmayı disiplin sınırları etrafında toplar ve şöyle yazar: "Disiplin argümanları, bilginin üretimi ve hakikat düzenlerinin kurulması içindeki belirli çıkarları tekelleştirmeye, devriye gezmeye ve korumaya hizmet eder. Bu nedenle, bir disiplinin bilimsel statüsü sorunu, politiktir; ne zaman, nerede sorulduğu ve cevaplandığı ve en önemlisi kim tarafından yapıldığı bağlamında görülmelidir" (de Medeiros, 2014: 22). Gerontolojide sosyal yaşlanma açısından odak; sosyal destek, aile ortamı, yaşam olaylarının deneyimi ve sosyoekonomik durum üzerine olacaktır: "Bazı yaşlanan bireyler bir sosyal destek ağını korurken, diğerleri neden sosyal izolasyondan muzdariptir?" veya "Neden bazı bireyler şansızlıktan paylarına düşenden daha fazlasına sahipler?" gibi soruları gerontolojik paradigma yanıtlayacaktır (Bergeman, 1997: 5). Böylece gerontoloji, kendisini iki tür yanıt verme konumunda bulur: Yaşlanma sürecinin ne olduğu ve onu mümkün olduğunca eğlenceli hâle nasıl getirebileceği. İlk olarak, yaşlılık ve yaşlanmanın ne olduğu hakkında gerçek bilgiler sunmayı düşünelim. Yaşlanan bedene ne olduğu, yaşlı yetişkinlerin refahı hakkında hangi politika kararlarının alındığı ve yaşlanmanın hangi sanatsal tasvirlerinin yapıldığı bu kategoriye girer. Bunlar sadece kataloglama alıştırmaları değildir. Birçok yaşlanma modeli zorlu tartışmalara yol açmıştır ve gerontolojik alan teorik olarak sıkıcı olmaktan uzaktır. Aynı zamanda bu alanın pratik bir amacı da vardır. Çünkü daha yaşlı yetişkin nüfusa refah sağlanması için yeterli hükümet planlaması yapılacaksa, daha sonraki yaşamda engellilik görülme sıklığına karşı önlemler alınması esastır. İkinci tür yanıt, daha sonraki yaşamın sorunlarını nasıl hafifletebileceğimizle ilgilidir. Böylece yaş almakta olan bireyler sorunsuz bir yaşlılık idealine mümkün olduğunca uyum sağlar (Stuart-Hamilton, 2011: 5).

Bunlar, yaşlanmanın makro düzeydeki yapısal bağlarının yanı sıra; kurumsal ve bireysel öznenin mikro düzeyinde de içgörüler sunar. Ancak bunların çoğu parçalı, hatta çelişkili ve yalnızca açıklayıcıdır. Yaşlıların sorununu iyileştirmek için pratik adımlar önermek yerine, öncelikle karmaşık fenomenleri anlamayı amaçlar (Chariar, Patnaik, & Chatterjee, 2008: 11). Gerontoloji kişi-çevre etkileşiminin karmaşıklığını göz önünde bulundurur ve zaman içinde bazı insanların belirli

çevrelere bağlılıklarının azalan yeterlik veya çevredeki değişiklikler nedeniyle tehlikeye girdiğini savunur (Peace, Holland, & Kellaher, 2011: 734). Melinda J. Milligan (1998), bir yerdeki hem yapıları hem de sosyal çevreleri kapsayan bir yer bağlılığı tanımı yapar: "Fiziksel yapılar, sosyal etkileşim için aşamalar, hem fiziksel hem de sosyal olarak inşa edilen aşamalar hâline gelir... yer bağlılığı, bireyin etkileşim yoluyla anlam verilen fiziksel yapıyla kurduğu duygusal bağıdır" (Brocato, 2006: 11). Ev düzenlemeleri kimliği ifade eder ve bu tür değişiklikler değişen kimliği temsil eder. Ev değişiklikleri ve görünür yardımcı unsurlar, yaşlı bireyin yaşadığı değişimin maddi göstergeleridir. Bireyler her an yardım ihtiyaçlarının maddi göstergeleriyle karşı karşıya kaldıkça, evle ilgili eski anlamlar ve kimlikler aşınır (Barrett, Hale, & Gauld, 2012: 367).

Kişi-çevre etkileşiminde teorik, epistemolojik veya ontolojik çerçeveler, yerinde yaşlanmada tüm çabaların insan deneyimine dayandığı fenomenoloji fikriyle de özdeşleşebilir. Kaçınılmaz olarak farklı güç ve statü konumlarında ifade edilen deneyimlerin değiştiği göz önüne alındığında, sosyal bilimin yöntem ve amaçlarının da değişeceği makul bir şekilde beklenebilir. Bilginin görünürdeki yerleşikliğinde (Gerring, 2017: 17) başarılı yaşlanma, yukarıda ifade edilen tüm yollarla cinsiyetlendirilir. Ayrıca kadınların erkeklerden daha hızlı yaşlandığı düşünülürse, bu eşitsizlik muhtemelen cinsiyet ilişkilerine bağlıdır. Kadınlara, daha hızlı ve özellikle cinsiyetçi yollarla yaşlandıkları için yaşlanmaları daha az başarılıymış gibi davranarak, her iki eşitsizliği de aynı anda pekiştiriyoruz. Başarılı yaşlanma çerçevesinin hedefleri elbette ne yaş ne de cinsiyet eşitsizliğidir. Amaç, yaş eşitsizliğini azaltmaktır. Ancak, eşitsizliğin bu pekiştirilmesi yerleşiktir. Çünkü başarılı yaşlanma paradigması, kadınları ve erkekleri farklı noktalarda yaşlı olarak nitelendiren cinsiyetçi yaş ayrımcılığına veya kendi başına yaşlı olmanın damgasına asla meydan okumaz (Calasanti & King, 2017: 40). Fakat şimdi, ayrıntılarla ilgili olan zor kısım geliyor. Yaşlanmanın hangi bileşenlerinin aynı kaldığı, hangilerinin değişebileceği ve değişikliklerin ne şekilde meydana geldiği? Yaşlanmadaki istikrar ve değişim, basit bir ya-ya da meselesi değildir. Her ikisi de geçerlidir, ancak ayrıntıları belgelemek için güvenilir kanıt bulmak çok zordur (Lazarus & Lazarus, 2006: 94).

Bütüncül etnografinin en yaygın olarak paylaşılan metodolojik hedefleri, sınırlı bir grubun kültürel örüntülerinin tanımlanması ve analizidir. Çoğu zaman kültürü, kültürdeki katılımcılar tarafından görüldüğü gibi sunma bir çalışmadaki tek hedef olabilir. Bu tanımlayıcı hedef, yalnızca çok genel teorik önermelerle gerçekleştirilebilir. Bazı bütünsel etnograflar, başka herhangi bir teorik formülasyonu daha açık hâle getirilmeden açıklama ve analizlerini sunarlar. Bazıları belirli teorilerle başlar (Jacob, 1987: 13). Araştırmacının bakış açısını yerleştirme süreci, okuyucuların bu tür bakış açılarının araştırma üzerindeki etkisine kendilerinin karar vermelerine olanak tanır. Nitel bir araştırmanın bulgularının da nicel bir çalışmanın sonuçlarıyla aynı şekilde genellenebilir olması amaçlanmamıştır. Bununla birlikte, başka bağlamlara aktarılabilirler ve okuyucular kendi ortamlarına uygulanabilirliklerini değerlendirebilirler (Kuper, Reeves, & Levinson, 2008: 406). Yeni bir kanıtı dayalı uygulamada (Hamilton & Finley, 2019: 4) yerinde yaşlanma, en iyi şekilde, yaşlıların mümkün ve uygulanabilir olduğu ölçüde, kendi yaşamlarını yönetme becerisini sürdürmelerini yansıtan bir olgu olarak görülür. Kamu ve özel sektörün sorumlulukları, yaşlıların işlerini yapmaktan daha az, onları kendileri için bir şeyler yapma becerileri konusunda desteklemek. Bu yer nerede olursa olsun, yerinde yaşlanmalarını sağlayacak araçları sağlamak olmalıdır. Yerinde yaşlanmayı teşvik etmedeki amaç, bu kararları yaşlılar adına vermek değil, onları kendi kararlarını vermeleri konusunda desteklemek olmalıdır (Willging, 2005: 14). Yerinde yaşlanmada gerontolojiye odaklanma, destek gruplarına bağlanma, bireysel heterojenlik; politika yapımcılar için güçlü katılım yetenekleriyle ilişkili olabilir.

3. Öğrenme İdeali

Arşiv veya diğer metin analizlerinin incelenmesi, belirli bir girişimin tarihini, politika bağlamını veya operasyonel hâle getirilmesini anlamada kritik olabilir (Hamilton & Finley, 2019: 4-5). Yerinde yaşlanmada kritik bir teoriyle ilişkili özellik, mekânın boyutları, teorinin açıklayıcı değişkenleri tarafından sağlanır ve değişkenlerin içeriği teorinin mantığından gelir. Teorinin değişkenlerinde (Bennett & Elman, 2006: 465) bilginin işlevselliği dikkate alınmalıdır (Gerring, 2017: 20). Bu boyutlarda, ailelerde yaşlı bakımı nasıl şekilleniyor ve uygulamalar zamanla nasıl gelişiyor/değişiyor? Mevcut yaşlı bakım modelleri, politika yapımcılar tarafından aile yaşamının merkezinde yer aldığı geniş çapta varsayılan "aile temelli bakım modeline" hangi açılardan benziyor? (Msechu, 2014: 5).

Yaşlılar gibi sosyal bilimciler de bu sorulara büyük ilgi duyuyorlar ve yakın zamanda aile ve arkadaşların yaşlanan bireylerin yaşamlarına nasıl katkıda bulunabileceğini veya olumsuz etkileyebileceğini ele almaktadırlar (Lazarus & Lazarus, 2006: 113). Hem yaşlanan nüfuslar hem de insanların yaşlandığı yerler oldukça çeşitlilik gösterir. Bireylerin nerede ve nasıl yerinde yaşlandığını göstermek için veri setleri ile ayrıntılı bir mekânsal ölçekte makro düzeyde bir analiz gerekir. Ampirik olarak, insanların yerinde yaşlandığı farklı yerler ve yaşam boyunca yaşlanan nüfusun aktivite katılımının (Xu, 2018: 1) hem olumlu hem de olumsuz bir sevinç ve sıkıntı kaynağı olabileceğini düşünmeye meyilliyiz (Lazarus & Lazarus, 2006: 113). Bu alıntılar, okuyuculara araştırmacıların gerçek verileri nasıl yorumladıkları ve teorik çerçeveyi nasıl uyguladıklarını göstermesi açısından özellikle önemlidir (Rosenthal, 2016: 514).

Michel Philibert (1982), bilim kavramına karşı çıkan gerontolojiyi düşünmek için bir nokta olarak yaşlanmanın *görüntülerine* fenomenolojik bir yaklaşım getirir. Gerontolojinin "yöntemlerde bilimsel olmak istediğini, ancak modelleri ve yöntemlerini

ağırlıklı olarak deneysel ve doğa bilimlerinden ödünç aldığı" yazıyor. Fenomenolojik yaklaşımların bir çıkış yolu gösterebileceği (de Medeiros, 2014: 22) yaşlanan bir nüfusun uzun süreli bakım ihtiyaçları hakkındaki tartışmalar karmaşık ve çok yönlüdür. Uzun süreli bakım maliyetinin çoğu yaşlı tarafından omuzlanamayacak kadar aşırı olduğu konusunda fikir birliği vardır (Takamura, 2013: 12). Yaşam seyri araştırması, daha sonraki yaşamda ortaya çıkan birçok sağlık koşulunun uzun gecikme dönemlerine ve bu koşulları etkileyen sosyal ve davranışsal risk faktörlerine sahip olduğunu belirtmektedir. Yaşam seyri perspektifi tarafından yönlendirilen sağlık araştırmaları, erken yaşam deneyimlerinin nasıl somutlaştığına ve sonuç olarak sonraki yaşamda hastalıkları nasıl etkilediğine dair çeşitli hipotezlere yol açmıştır. Zararlı ortamlara veya ekonomik dezavantajlara maruz kalma, yetişkin sağlığı için uzun vadeli sonuçları olan biyolojik gelişmeyi olumsuz etkiler (Daily, 2013: 8).

Bu tür bilgi temelleri şunlara odaklanır: (1) bireyin bedeninde meydana gelen iç ve dış fizyolojik değişiklikleri ifade eden biyolojik yaşlanma, (2) zihinsel işlevlerdeki -duygusal ve bilişsel kapasitelerdeki- gelişimsel değişiklikler psikolojik yaşlanma olarak anlaşılır. Yaşlanmanın biyo-tıbbi teorileri, yaşlanmanın sosyal yapısından ayırt edilebilir: (1) yaşlanmanın biyo-psikolojik bileşenine, (2) yaşlanmanın sosyal olarak nasıl inşa edildiği üzerine odaklanmak. Birinci bakış açısı bireyin iç dünyası tarafından yönlendirilir. Diğer, bireyselliği şekillendiren dış yapıların gücüyle çok daha fazla ilgilidir. Özünde bu sosyal inşacılık, sorunu içsel bakan bir gözlemci perspektifinden ortaya koyarken; biyo-medikal model içsel bakan bireyin duruşunu alır (Powell, 2017: 3). Bu öneriler, aile üyelerinin kendilerine bakamayacak durumda olan akrabaları desteklemek için yaptıkları katkılar ve oynanan önemli roller konusunda artan bir farkındalığı pekiştiriyor. Bunlar, uzun süreli bakımla ilgili daha kapsamlı ve bütünlük bir ulusal politika oluşturmaya yönelik çalışmalarda başlangıç adımları olarak sunulmuştur (Takamura, 2013: 12). Ayrıca araştırmacılar aile kavramsal çerçevelerini; sosyolojik ve psikolojik teoriyi şekillendirmek, tasarım ve metodoloji seçimlerine rehberlik etmek ve bunların yorumlanmasına yardımcı olmak için kullanmalıdır. Ancak o zaman uygulayıcılar araştırma sonuçlarını etkili müdahale ve eğitim modellerine uygulayabileceklerdir. Araştırmacıların, farklı etkileşim modellerinin ortaya çıktığı koşullar hakkında sorular yöneltmesine olanak tanıyan; önermelerin açık ifadesi ve test edilmesidir (Blieszner, 1986: 561). Bu sürecin devam ettiği ve yenilenmiş içgörü ve açıklamalar getirebileceğine dair işaretler vardır. Sosyal teoriye bu endişeyle yaklaştığımızda çıkarımlar elbette dikkatlice incelenmelidir. Ancak bu, onların içgörülerini yaşlanan kimliğin daha iyi anlaşılmasında kullanmamıza yol açar. Bu, yaşlanma süreciyle ilgili yanlış anlamalara dayalı varsayımları çürütmek için günümüzün en önemli hedeflerinden biridir (Hendricks & Powell, 2009: 12).

Sosyal göstergeler, insanların "hazcı duyguları ya da bilişsel tatminleri" tarafından tanımlanan öznel iyi oluş modeline dayanmaktadır. İnsanlar rutin olarak kendilerini ilgilendiren ve kendileri için önemli olduğunu düşündükleri yaşam alanlarını değerlendirmekle meşgul olurlar. Öznel göstergeler bu doğal eğilimleri kurumsallaştırır veya resmîleştirir. Öznel göstergeler yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş, moral, duygulanım dengesi ve öz-değer ölçümlerini içerir (Bowling, 2005: 13). Yaşam değişiklikleri her yaşta meydana gelir. İnsanlar yaşlandıkça oldukça değişken, ancak kaçınılmaz bir düşüş yaşarlar (LeRoux, 2017: 2). Yaşlıların sadece bakıma muhtaç olarak algılanması bağımsız bir şekilde kendi yaşamlarını sürdüren bireylere karşı büyük bir haksızlık olmaktadır (Esendemir, 2021: 79). Bu doğrultuda, yaşlanan bir toplum hâline geldikçe, yerinde yaşlanmayı anlama ihtiyacı uluslararası alanda giderek daha fazla önem kazanıyor (Lee, 2008: 17). Edward S. Casey'nin (1996) fenomenolojik yer kavramsallaştırması; yerin fiziksel, sosyokültürel ve tarihsel bir bağın deneyimi olduğunu anlamak için yararlıdır. Bu bakış açısı, insanların yaşadıkları yerleri şekillendirdiği gibi, yerlerin bedenler ve benlikler üzerinde nasıl bir iz bıraktığını düşünmeye bir davettir. Bizler, fiziksel bağlamlarda varlıklarız. Yerler insan etkinliklerini sağlar ve kısıtlar. Bu, özne ve nesnenin birlikte ve karşılıklı olarak etkilenecek kavramsallaştırıldığı ortak bir faildir (Chapman, 2009: 30). Bu nedenle, yerinde yaşlanma, değeri düşmüş bir sosyal konuma girmeyi veya bunun yerine başarıya doğru çalışmayı seçme konusunda bireysel sorumluluk getirir. Bu hâliyle, yaşlanmanın bedensel, finansal ve sosyal risklerini bireylerin omuzlarına yükleyen (Calasanti & King, 2017: 33) çevrenin erişilebilir olması yerinde yaşlanmayı desteklemektedir (Özmete & Dinç, 2020: 202). Yaşlanmanın etki mekanizmasında görevlerin birikmesi aşılabilir değildir. Öğrenme ideali başa çıkma stratejisini üretken faaliyetlerle desteklenen daha fazla faktöre yönlendirebilir.

4. Amaç Duygusu

Yaşlanmayı iyi anlamak için, sadece yaşlananları ve nasıl yaşlandıklarını değil, aynı zamanda yaşlanılan yerleri de incelememiz gerekir. Gerontolojide yerin *koyu somutluğu* fikri fiziksel, sosyokültürel, zamansal olgu ve kimlik inşası etkisinde incelenir. Koyuluk, kişi ve yer arasında karşılıklı olarak etkileyen ilişkileri ifade eder. Bu koyuluk, tıpkı kişinin yerde bir iz bıraktığı gibi, bir bedende kendini *izleyen* yaşamının etkisini tanımlar. Birey böyle bir yeri sadece yaşamak için değil, aynı zamanda yaşlanmak için kolay bir yer olmasa bile seçebilir (Chapman, 2009: 27). Bu seçim, doğal değişim, yaşam alanının azalması ve doğa güçlerinin insana karşı gelmesi varsayımıyla yaşam seyridir. Postmodern eleştirmenler, beden temelli *yaşlanma maskesi* de dâhil olmak üzere bu kronolojinin kısıtlamalarına meydan okuyor. Geleneksel sonrası bir tüketim kültüründe sonsuz gençlik, zamansızlık ve yaşam seyri sınırlarının bulanıklaştırılmasını vaat ediyor. Buna karşılık,

pek çok eleştirel gerontolog, haklı olarak yaşamın sonluluğu ve yaşlanmanın varoluşsal karakterini iddia etti. Bununla birlikte, kronolojinin temel fikri orta yaş hayatın en parlak dönemi (*yaz*), yaşlılık ise ölüme giden yolda *sonbahar* olarak görüldüğü sürece -bu fikir bir düşünüş olarak yaşlılık biçimlendirici olmaya devam ediyor. Ve bu, başlangıç noktası şu anda yaşamın sonraki aşamalarına ertelenmişse bile geçerlidir (van Dyk, 2014: 100). Bu biçimlendirmede her araştırmacı, yerinde yaşlanmayı farklı bir şekilde tanımlayacak ve kullanacaktır. Kavramın evriminin genişliği ve derinliği, araştırmacılara kendi tanımlarını geliştirirken daha fazla bağlam sağlamaya yardımcı olur. Sonuç olarak, yerinde yaşlanma fenomenini anlamadaki birincil ve en önemli zorluk, tanımların ve uygulamaların çeşitliliğini görmektir. Ardından bu kullanımlardaki benzerlikler ve farklılıklar arasında ayırım yapmaktır (Lee, 2008: 21-22).

Sosyal gerontoloji alanı, bir dersin öğretimini zorlu bir görev hâline getiren çeşitli özelliklere sahiptir. Alan nispeten yenidir; çeşitli disiplinlerden yararlanır ve çok çeşitli konuları, sorunları ve yöntemleri kapsar. Birçok yeni çalışma alanı gibi, sosyal gerontoloji de çok sayıda kesitsel ve tanımlayıcı çalışmadan ve nedensel ilişkileri yeterince ele alan araştırma yetersizliğinden muzdardır (Montgomery, 1984: 455). Sosyolojik perspektifin vaadi, hiçbir zaman Wright Mills'in sosyolojik tahayyülün klasik sunumundan daha güçlü ve etkili bir şekilde ifade edilmemiştir. Sosyolojinin vaadi ve sorumluluğunun, bireylere kendi yaşamlarında karşılaştığı endişeler ile toplumdan kaynaklanan sorunlar arasında ayırım yapma yeteneği sağladığını öne sürdü. Mills şu tavsiyede bulunur: "Bilin ki birçok kişisel sorun yalnızca dert olarak çözülemez, kamusal meseleler ve tarihin sorunları açısından anlaşılması gerekir. Kamusal sorunların insani anlamının, bunları bireyin sorunlarıyla ilişkilendirerek ortaya çıkarılması gerektiğini bilin" (Morgan & Kunkel, 2016: 23). David Metz (2000), sağlıklı sosyal etkileşimin yaşlı yetişkinleri sağlıklı tuttuğunu ve sadece zihinsel olarak değil fiziksel olarak da toplumun geri kalanıyla etkileşimde bulunduğunu savunuyor. Araştırmacılar, yaşlı yetişkinler bağlamında ulaşım hareketliliğinin, gitmek istedikleri yerlere erişim ve sosyal ağları sürdürme dâhil birkaç farklı boyutu içermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Yetişkinler yaşlandıkça, toplumun geri kalanı içinde hareketli kalma arzularında birçok kısıtlamayla karşılaşabilirler. Yaşlanmayla ilişkili fiziksel ve zihinsel yetersizlikler, yaşlı yetişkinleri bir ulaşım aracını kullanma veya erişim olanağından mahrum bırakabilir (Wood, 2017: 8).

Modernleşmeyle birlikte insanların benmerkezci bir düşünceye sahip oldukları ifade edilmektedir (Demirdağ & Turan, 2023: 592). Belirli ayrıntılara ve ne kadar uzun sürdüğüne bakılmaksızın, hepimiz nihayetinde ölüme kadar aşağı doğru bir işlev kaybı döngüsü yaşarız (Lazarus & Lazarus, 2006: 10). Sosyal bilim, özellikle sosyoloji, bu daha yansıtıcı tavrı kazanmamıza yardımcı olur (Morgan & Kunkel, 2016: 21). Aile gerontolojisi araştırmacıları, aile dinamiklerinin sınırlı yönlerine ve dar bir şekilde tasarlanmış sonuç değişkenlerine odaklanma eğiliminde olmuştur. Belki bunlar geç yetişkinlikteki ilişkilerin kolayca ölçülebilen özellikleridir. Ve bu nedenle araştırma fonlarının sorumluları arasında popülerdir veya belki de araştırmacılar denenmiş ve gerçek kavramları incelemenin ötesine geçmek için hayal güçlerini yeterince zorlamamışlardır (Blieszner, 1986: 560). Ailelerin sosyal istikrarsızlık dönemlerinde bakım ve destek için hayati alanların nasıl sürdürüldüğü; kuşaklararası kararsızlık, çatışma ve sosyal istikrarsızlık ortamında hayatta kalmak için benimsediği stratejiler incelenmelidir (Msechu, 2014: 5). Yine de insan varoluşunun dürüst tasvirlerinin bazen kıskırtılabileceği kıyamet ve kasvetli görünümünden kaçınıyoruz. Artan fiziksel sorunlarımız nedeniyle, kabalaşan ve giderek kayıtsızlaşan bir dünyada hiç bu kadar ihtiyaç duyulmadığına inandığımız mesajımızı; hâlâ çalışabilecek durumdayken sıradan halka ulaştırmak istiyoruz. Çocuklarımız ve belki de torunlarımız kendi yaşlanmalarını düşünmeye başlamak için yeterince uzaktalar. Ebeveynlerinin yaşlandığını ve hastalandığını, nihayetinde daha fazla bakıma ihtiyaç duyabileceklerini biliyorlar. Önceleri kolay olan şey şimdi bizim için zor oldu. Ancak, hayatlarını en iyi şekilde değerlendirmenin yanı sıra, şu anda şu an ile de uğraşmak zorundalar (Lazarus & Lazarus, 2006: 5).

Robert L. Rubinstein (1989), (1) sosyal merkezli süreç, (2) kişi merkezli süreç ve (3) beden merkezli süreç dâhil olmak üzere kişiyi ev ortamına bağlayan bir psikososyal süreç önerdi: Sosyal merkezli süreç, "bireylerin çevresel düzen için kamusal, toplumsal idealleri kullanma biçimi" ile ilgilidir. Kişi merkezli süreçte bireyler, mekân düzenlemede dekorasyonun kullanımına ilişkin sosyokültürel yoruma dayalı olarak bir ev ortamının yapılandırılma şeklini düzenler. Özelden dünyevi olana kadar ev ortamındaki nesnelere önemlidir, çünkü çevresel özellikler "belirli olaylar veya kişinin yaşamının projeksiyonları" ile ilgili anlamlarla donatılmıştır. Beden merkezli süreç, "fiziksel çevrenin nesnel gerçekliği ile kişisel duygu ve inançlar arasında bir köprü" olan *rahatlık* kavramı da dâhil olmak üzere, bedenin kendisini kuşatan çevreyle devam eden ilişkisidir. Rubinstein, anlamlı bir çevre yaratma sürecinde örtük olanın, bireyin içindeki değişikliklerin çevrenin anlamını da değiştirebileceği fikri olduğunu ileri sürdü. Bu nedenle, fiziksel düşünüş veya kayıp gibi sağlığın bireysel boyutları, ev ortamında değişikliklere yol açarak, daha sonraki yaşamda iç ortamların nasıl geliştiğini anlamayı önemli hâle getirebilir (Fields, 2013: 11). Vücudun yaşlandığı süreçler sofistike bilimsel ve teknik yöntemler kullanılarak incelenebilir ve tanımlanabilir, ancak insanlar sosyal ve kültürel bir dünyada var olurlar. Thomas R. Cole (1997), şunu önerdi: "Yaşlanma ve yaşlılık kesinlikle gerçektir, ancak onları kavramsallaştıran ve temsil eden idealler, görüntüler ve sosyal uygulamalardan bağımsız olarak bazı doğal alanlarda mevcut değildir. Yaşlanmak, toplumsal koşul ve kültürel önemin aracılık ettiği öznel deneyiminden bağımsız olarak anlaşılabilir." (Knapp, 2008: 15). James J. Callahan (1993), bireylerin yaşamları boyunca her zaman belirli bir ölçüde yerinde yaşlandıklarını öne sürerken, William D. Novelli (2002) yerinde yaşlanmanın yaşamın sonraki dönemlerinde meydana gelen bir karar süreci olduğuna inanmaktadır (Lee, 2008: 20). Değişen yapısı nedeni ile

mekânsal koşullar yaşlı bireyler için sürekli yenilenen stratejik bir alandır (Şentürk & Kurtkapan, 2017: 5). Yaşlı yetişkinlerin çoğunluğunun az sayıda aktiviteye sahip mahallelerinde ikamet edecekleri varsayılırsa, yalnızca ev konumları dikkate alınır, yerinde yaşlanmanın erişilebilirlik açısından bir sorun hâline geleceği öngörülebilir. Öte yandan, yaşlı yetişkinlerin seyahat ortamları veya etkinlik alanları incelenerek; günlük seyahat yoluyla çok sayıda fırsata erişebilmelerini sağlayan yeterli coğrafi hareketlilik sergiledikleri fark edilirse, o zaman yerinde yaşlanmanın olumsuz etkileri azaltılabilir (Wood, 2017: 3). Yerinde yaşlanmanın fiziksel konumla hiçbir ilgisi olmamalıdır. Yerinde yaşlanma, yaşlıların yaşamları üzerinde kişisel kontrollerini mümkün olduğu ölçüde, ancak onlar için önemli olan şekillerde sürdürme yeteneklerini artıran bir tutumu ve ortamı yansıtır. Yerinde yaşlanma, kişisel güçlendirme ve kendini gerçekleştirme ile ilgili her şeye sahip olmalıdır (Willging, 2005: 14). Yaşlıların sosyal sermaye düzeyinin sık dokulu yapısında (Görgün-Baran, Günay, Bereketli, & Işık, 2020: 73) disiplinlerarası bir kavram olarak görülen yerinde yaşlanma, zaman ve bağlam içinde dinamiktir. Başka bir deyişle, yerinde yaşlanma bir var olma durumu değil, bireysel durumlara ilgili sürekli değişen bir süreçtir (Lee, 2008: 18). Yerinde yaşlanmada rol çatışmasını telafi etmek için sosyal uyum amaç duygusunda gelişir. Yaşlı birey ile çevre arasındaki tercihlerinin ölçümünde sağlık davranışları baskın değişkendir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yaşlanmak zaman kadar eskidir. Yakın zamana kadar biyologlar ve doktorlar yaşlanmayı doğal olarak kabul ettiler. Sadece şairler ve filozoflar yaşlılık hakkında yazdı. Bu uçsuz bucaksız ve keşfedilmemiş düşünce kıtasının çevresinde yaşlanmaya olan bilimsel ilgi daha aktif hâle geldi. Jeologlar uzun zamandır dünyanın yaşıyla ilgilendiler. Antropologlar ve arkeologlar bir tür olarak insanın yaşını tahmin etmek için mücadele ettiler. Ancak birey olarak yaşlanma yakın zamana kadar çok az ilgi görmüştür ve biyolojik bir süreç olarak yaşlanmanın temel mekanizmaları hakkında gerçekten çok az şey bilinmektedir (Stieglitz, 1946: 80). O hâlde, yaşlı yetişkinleri içeren aile ilişkileri hakkında şu ana kadar ne biliniyor? Aile yaşamının en fazla ampirik ilgi gören yönleri arasında; evlilik, yetişkin çocuk yaşlanan ebeveyn etkileşimi ve desteği, kardeş ilişkileri, büyükanne ve büyükbaba-torun ilişkileri yer alır (Blieszner, 1986: 555). Bu ilişkileri anlamada teoriler yalnızca ampirik çabalar için kavramsal destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sorunların üstesinden gelinmesi için gerekli olan açıklayıcı tümceyi de oluşturur. Bu alıntıda, teorinin söz konusu fenomenin birbirine bağlılığını ve altında yatan süreçleri ortaya çıkarmaya yardımcı olduğu önermesi gömülüdür. Elbette, bu birbirine bağlılık için belirlenen parametrelerin yalnızca araştırmacının disipliner çıkış noktasını yansıtmaması değil; sunulan açıklamaların da disiplin odaklarını yansıtmaması muhtemeldir. Sosyal gerontolojiyi rahatsız eden konulardan biri, kuramlaştırma sürecinde benimsenen disipliner bakış açısının; sorulan sorunun doğasını, farklı disiplinlerin farklı zamanlarda aynı soruları sormayabileceği noktaya kadar değiştirmeye hizmet edip etmediğidir (Hendricks & Powell, 2009: 6).

Yerinde yaşlanma genellikle destekli yaşamda bir amaç olarak kabul edilir. Yaşlı bireyin destekli yaşamda ne kadar kalacağını etkileyen faktörler hakkında çok az şey bilinmektedir. Destekli yaşamda, özellikle yerleşik sonuçlarla ilgili olarak artan bir araştırmaya ihtiyaç duyulmasına rağmen; bu ortamlarda yerinde yaşlanma konusunda yalnızca birkaç yeni çalışma yapılmıştır (Fields, 2013: 5). Uzun süredir yaşlanmanın doğal bir düşüş süreci olduğu düşünülürken, yaşlanma sürecinin esnekliği son zamanlarda popüler hâle geldi. Yaşlanmayı önleyici ürünler ve kılavuz kitapların geniş yelpazesi bu konuda en açık kanıtlardır. Sağlıkla ilgili paradigmada, öncelikli olarak iyileştirici olandan daha koruyucu tıbbi bir odaklanmaya doğru kayma olmuştur. Başarılı ve aktif yaşlanma ile ilgili örtüşen kavramlar, yaşlanma sürecini belirli bir dönemde etkilemek için yalnızca genel bir potansiyel olmadığı fikrini paylaşır. Yaşlanma sürecinde olumlu bir yol, ancak bireysel bir sorumluluk içerir (van Dyk, 2014: 94). Evde tek başına yaşlanmaya çalışan bireyler, başarılı yaşlanmayı planladıkları için mevcut bilgileri faydalı bulabilirler. Bireylerin, organizasyon yapılarının kendi planları ve bu planların uygulanması üzerindeki etkisi hakkında bir anlayışa ihtiyaçları vardır. Margret M. Baltes (1996), organizasyonların kuralları gibi sosyal yapıların, evde yaşlanmayı planlayan yaşlı yetişkinler için mevcut seçenekleri sınırlayabileceğini belirtti. Kalan seçenekler, aksi hâlde mevcut olmayabilecek bir seçenek olarak bağımlılığı zorlayabilecek koşullar yaratabilir (LeRoux, 2017: 4-5).

İnsan vücudundaki fiziksel değişikliklere ek olarak, yaşlı bireyler zihinsel sağlıklarında bir miktar düşüş yaşayabilir. Yalnızlık duygusu yaşlıların yaşadığı birincil durumlardan biridir. Sağlıktaki düşüş ve azalan hareketlilik, yaşlıların hem evlerinin içinde hem de dışında fiziksel ve sosyal dünyalarla nasıl ve ne ölçüde ilişki kurduklarında değişikliklere neden olabilir? (Knapp, 2008: 21). Bir hastalık gibi tedavi edilse de yaşlanma aslında bir süreçtir. Bu süreç sırasında, tıbbi kurumlar, yardımcı bakım merkezleri veya evler dâhil olmak üzere çeşitli ortamlarda bakım yapılabilir. Giderek artan bir şekilde yaşlılar, yerinde yaşlanmanın kanıtladığı gibi; evinde güvenli, bağımsız ve rahat bir şekilde kalma eğiliminin artmasıyla bağımsızlığı tercih ediyor (Lytle, 2010: 17). Ancak politikalar ne olursa olsun, mesele basitçe siyah beyaza boyanamaz. Kendi karmaşıklıkları ve çelişkilerini taşır. Şimdi yerinde yaşlanmaya bakalım: Gerçekten ne anlama geliyor? Gerçekten ulaşılabilir mi? Riskler var mı? Varsa, bu riskler iyileştirilebilir mi? Yerinde yaşlanma, bir bakım kalitesi sorunu hâline gelebilir. Operasyonel zorluklara neden olabilir ve nihayetinde yasal kaygılar doğurabilir (Willging, 2003: 12).

Teoriler, sabitlenemeyen konulara dair karmaşık ve kapsamlı anlayışlar sağlar (Reeves, Albert, Kuper, & Hodges, 2008: 631) Yerinde yaşlanmada temel güvenilirlik sorunu, bir ölçüm yönteminin aynı araştırma sonucunu tekrar tekrar üretme yeteneği ile ilgilidir. Bu klasik tanım, araştırmacı ve yöntemin birbirinden ayrı görüldüğü deneysel-psikolojik geleneklerden kaynaklanmaktadır. Araştırmacı ve yöntem arasında ayırım yapmanın imkânsız olduğu nitel araştırmalarda güvenilirliğin hiçbir ilgisi olmadığı açıktır. Güvenirliği önemsiz kılan temel ayırım, nitel araştırmalarla ilgisi olmayan *ölçüm yöntemi* kavramıdır. Tekrarlanan doğruluk, yalnızca koşulsuz öznelarasılık için tümdengelimli talebin egemen olduğu araştırma ortamlarında değer taşır (Stenbacka, 2001: 552). Gerontolojik araştırmanın planlamasına yaşlı bireylerin dâhil edilmesini vurgulayan bir paradigma, daha geniş topluluk ortamında değişime katkıda bulunma potansiyeline sahiptir (Barrett, Hale, & Gauld, 2012: 374).

Yaşlanma süreci kaçınılmazdır ancak araştırmalar; iyileştirilmiş diyet, fiziksel ve zihinsel egzersiz, dinlenme, sosyal katılım ve yaşlanmayı kabul etme gibi önleme stratejilerinin daha uzun yaşama yol açacağını göstermektedir (Knapp, 2008: 19-20). Yaşam süresini uzatmak için tasarlanmış araştırma ve tıbbi teknolojiler ve ileri yaşlarda aktivite için yaratıcı potansiyelin araştırılması, kaçınılmaz değer kaybı kavramına meydan okuyor. Yaşam süresi beklentilerinde gelecekteki değişiklikler, mevcut basmakalıp yaşlanma kavramlarını değiştirebilir (2008: 17). Yaşlandıkça bireylerin bağımsız ve aktif kalmaları (Gürsoy-Çuhadar, 2020: 369); yerleşim alanlarını kapsayıcı, güvenli, esnek ve sürdürülebilir kılmayı gerektiriyor (Kalınkara, 2017: 230). Yerinde yaşlanma tanımının bir boyutu olarak gerontolojinin eklenmesi, konseptte daha fazla derinlik katıyor. Örneğin, yerinde yaşlanma ne zaman başlar ve biter? (Lee, 2008: 19). Yaşlanma yerinde mi sona eriyor? (2008: 19-20).

Bir tartışmanın pek çok alana yapılanması; bütünsel yaklaşıma katkıda bulunabildiği objektif bir nitelik taşır. Yerinde yaşlanma, insanların doğru yerde yaşlanmaları için; evin psikolojik bileşenleri olduğu, çoklu yönleri olan, gerontoloji alanındaki temel felsefi ilgidir. Yaşamımız boyunca çevrede değişen veya aynı kalan olgular bir geri çekilme sürecine dönüşebilmektedir. Birçok insanın gelecekteki ihtiyaçlarını etkileyen bu tür olgular; uyarlanabilir bir süreci nasıl anladıklarıyla ilgili kadim soruların cevaplarını oluşturacaktır. Yerinde yaşlanma; bir amaç duygusu ortaya çıkarmak ve geliştirmek için araştırmacıları uygulamaya ve heyecanlandırmaya devam etmektedir. Yerinde yaşlanmada bireyin yeteneklerindeki başarı öyküsü kültürel topluluğun korunmasına yardımcıdır. Yaşam koşulları değiştikçe belirli normlara uymak bilgi işleme hızını günlük işlevsellikte uygun bir seçenek kılabilir. Yaşamdaki stres ve memnuniyet, kişisel tepkiler ve yaşlı bireyin potansiyelindeki farklı kesme noktaları; gerontolojik paradigmanın dinamik faktörleridir. Gerontolojik paradigmada hızlı geri bildirim hem eğilimsel bir faktör analizi hem de uygulanabilir tepkileri içerir.

Kaynakça

- Alders, P., & Schut, F. (2019). Trends in ageing and ageing-in-place and the future market for institutional care: Scenarios and policy implications. *Health Economics, Policy and Law*, 14(1), 82-100.
- Arun, Ö., Binark, M., Özsoy Taylan, D., Kandemir, B., & Şahinkaya, G. (2022). Yaşlıların toplumsal sınıfı, dijital sermayeleri ve COVID-19 salgınında bağlantıda kalma pratikleri. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(2), 387-410.
- Aslan, Ş., & Ulutaş, D. A. (2018). Sağlık Açısından Göç ve Yaşlılık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 10-29.
- Azungah, T. (2018). Qualitative research: deductive and inductive approaches to data analysis. *Qualitative Research Journal*, 18(4), 383-400.
- Barrett, P., Hale, B., & Gauld, R. (2012). Social inclusion through ageing-in-place with care? *Ageing and Society*, 32(3), 361-378.
- Bennett, A., & Elman, C. (2006). Qualitative Research: Recent Developments in Case Study Methods. *Annual Review of Political Science*, 9(1), 455-476.
- Bergeman, C. S. (1997). *Ageing : Genetic and Environmental Influences*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Blieszner, R. (1986). Trends in Family Gerontology Research. *Family Relations*, 35(4), 555-562.
- Bowling, A. (2005). *Ageing Well : Quality of Life in Old Age*. Maidenhead: McGraw-Hill Education.
- Brocato, E. D. (2006). *Place attachment: An investigation of environments and outcomes in a service context*. A Dissertation Proposal Presented to the Faculty of the Graduate School of the University of Texas at Arlington in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Calasanti, T., & King, N. (2017). Successful Aging, Ageism, and the Maintenance of Age and Gender Relations. In S. Lamb (Ed.), *Successful Aging As a Contemporary Obsession : Global Perspectives* (pp. 33-41). New Brunswick: Rutgers University Press.

- Carr, K. (2014). *Engagement of seniors: 'how' and 'why' engagement profiles change over time*. A Thesis Submitted to the Faculty of Graduate Studies through the Faculty of Human Kinetics in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Human Kinetics at the University of Windsor, Ontario, Canada.
- Chapman, S. A. (2009). Ageing well: emplaced over time. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 29(1/2), 27-37.
- Chariar, V. M., Patnaik, P., & Chatterjee, S. C. (Eds.). (2008). Introduction. *Discourses on Aging and Dying* (pp. 11-16). Los Angeles: Sage Publications Pvt. Ltd.
- Daily, A. M. (2013). *A life course perspective of the relationship between social participation and health among older adults*. A Dissertation Submitted to the Department of Sociology in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Florida State University College of Social Science and Public Policy.
- de Medeiros, K. (2014). *Narrative Gerontology in Research and Practice*. New York: Springer Publishing Company.
- Demirdağ, M. F., & Turan, M. (2023). İslâm'da Komşuluk ve Günümüzde Değişen Komşuluk İlişkilerinin İncelenmesi: Ankara Örneği. *Journal of Islamic Research*, 34(2), 591-606.
- Esendemir, E. (2021). Türkiye'de yaşlılık algısı: Yaşlı ayrıcalığı ve ayrımcılığı üzerine bir inceleme. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(2), 74-86.
- Fields, N. L. (2013). *Aging in place in assisted living: Exploring the personal and environmental factors related to length of stay*. A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy in the Graduate School of the Ohio State University.
- Gerring, J. (2017). Qualitative Methods. *Annual Review of Political Science*, 20(1), 15-36.
- Görgün-Baran, A., Günay, B., Bereketli, B., & Işık, I. (2020). Sosyal Sermaye, Güven ve Yalnızlık Açısından Yaşlıların Yaşam Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 13(2), 72-89.
- Gürsoy-Çuhadar, S. (2020). Yaşlanan Nüfusa Çözüm Önerisi Olarak Aktif Yaşlanma Yaklaşımı: Eleştiriler ve Olası Endeks için Türkiye Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, 361-397.
- Hamilton, A. B., & Finley, E. P. (2019). Qualitative methods in implementation research: An introduction. *Psychiatry Research*, 280, 1-8.
- Hendricks, J., & Powell, J. L. (2009). Theorizing in social gerontology: the raison d'être. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 29(1/2), 5-14.
- Jacob, E. (1987). Qualitative Research Traditions: A Review. *Review of Educational Research*, 57(1), 1-50.
- Kalinkara, V. (2017). Yaşlanan Kentler: Kentsel Alanda Aktif Yaşlanmayı Destekleyecek Kapsayıcı Tasarım ve Ergonomi. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 229-248.
- Knapp, M. L. G. (2008). *Aging in place in suburbia: A qualitative study of older women*. A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Environmental Studies at Antioch University New England.
- Kuper, A., Reeves, S., & Levinson, W. (2008). Qualitative Research: An Introduction to Reading and Appraising Qualitative Research. *BMJ: British Medical Journal*, 337(7666), 404-407.
- Lazarus, R. S., & Lazarus, B. N. (2006). *Coping with Aging*. Oxford: Oxford University Press.
- Lee, M. (2008). *Aging in place: A contemporary social phenomenon*. A Dissertation Submitted to Oregon State University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- LeRoux, J. C. (2017). *Aging in place: A needs assessment*. A Dissertation Presented to the Faculty of the California School of Professional Psychology Alliant International University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Psychology.
- Lytle, H. (2010). Aging in Place: Supporting Caregiving Aids Both Employer and Employee. *Benefits & Compensation Digest*, 47(12), 14-19.
- Manalel, J. A. (2018). *Social networks over the life course: Continuity, context, and consequences*. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Psychology) at the University of Michigan.
- Montgomery, R. J. V. (1984). Teaching Social Gerontology. *Teaching Sociology*, 11(4), 455-468.

- Morgan, L. A., & Kunkel, S. (2016). *Aging, Society, and the Life Course, Fifth Edition* (Vol. Fifth edition). New York, NY: Springer Publishing Company.
- Msechu, J. J. (2014). *Intergenerational relationships and eldercare in rural tanzania: A life course perspective on the implications of social change on families*. A Dissertation Submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Minnesota in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Mullen, E. (1995). Pursuing knowledge through qualitative research. *Social Work Research*, 19(1), 29-32.
- Özmete, E., & Dinç, B. (2020). Yaşlıların "Göç" ve "Yerinde Yaşlanma" Bağlamında Kentsel Dönüşüm İle İlgili Değerlendirmeleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(46), 197-234.
- Parker, L. (2014). Qualitative perspectives: through a methodological lens. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 11(1), 13-28.
- Peace, S., Holland, C., & Kellaher, L. (2011). 'Option recognition' in later life: Variations in ageing in place. *Ageing and Society*, 31(5), 734-757.
- Powell, J. L. (2013). *Social Gerontology*. N.Y.: Nova Science Publishers, Inc.
- . (2017). *Rethinking Aging : Foucault, Victims and Death*. Hauppauge, N.Y.: Nova Science Publishers, Inc.
- Reeves, S., Albert, M., Kuper, A., & Hodges, B. (2008). Qualitative Research: Why Use Theories in Qualitative Research? *BMJ: British Medical Journal*, 337(7670), 631-634.
- Rosenthal, M. (2016). Qualitative research methods: Why, when, and how to conduct interviews and focus groups in pharmacy research. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 8(4), 509-516.
- Smith, M. (1987). Publishing Qualitative Research. *American Educational Research Journal*, 24(2), 173-183.
- Stenbacka, C. (2001). Qualitative research requires quality concepts of its own. *Management Decision*, 39(7), 551-556.
- Stieglitz, E. (1946). Gerontology Comes of Age. *The Scientific Monthly*, 62(1), 80-82.
- Stuart-Hamilton, I. (Ed.). (2011). Introduction. *An Introduction to Gerontology* (pp. 1-20). New York: Cambridge University Press.
- Şentürk, M., & Kurtkapan, H. (2017). Yaşlılığın Mekânsallaşması: Kadıköy Moda'daki Bir Apartman Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1, 4-19.
- Takamura, J. C. (2013). The Future Is Aging. In F. L. Ahearn (Ed.), *Issues in Global Aging* (pp. 9-14). New York: Routledge.
- van Dyk, S. (2014). The appraisal of difference: Critical gerontology and the active-ageing-paradigm. *Journal of Aging Studies*, 31, 93-103.
- Willging, P. R. (2003). "Aging in Place" Can Be a Marketing Trap. *Nursing Homes: Long Term Care Management*, 52(10), 12-15.
- . (2005). "Aging in place" conveys the wrong idea. *Nursing Homes: Long Term Care Management*, 54(11), 14-17.
- Wood, B. (2017). *Aging in activity spaces: Understanding the automobility of aging populations*. A Dissertation Submitted to the Department of Geography in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Florida State University College of Social Science and Public Policy.
- Xu, J. (2018). *A Good Place to Age in Place? Exploring the Relationships Between the Built Environment, Activity Participation and Healthy aging*. A Thesis Submitted in Conformity with the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Department of Geography and Planning University of Toronto.

Extended Abstract

Aim and Scope

In an aging chronology, the social organization of the aging process and its life-course patterns is deeply rooted. Linearly, the nature of time, chronology, and regression are associated with cultural assumptions in the term old age. Future matching of supply and demand for long-term care is straining governments in many countries facing an aging population. Estimating the need for home care and institutional care seems fairly straightforward, due to different trends in aging and aging in place. In the differences between individuals during aging, although elderly individuals are often portrayed with old stereotypes, this situation is evident as in other developmental ages. The future of gerontology looks bright in terms of

things to learn about aging and senility. What we need to learn now is that gerontology is getting old and will continue to mature like all of us. Aging and being an older person makes sense in many people's ideals of coping and learning, assuming that the problems of aging in place largely involve environmental influences. Elderly empowering independence, confidence, and self-actualization is one of the few positive stereotypes in indirect individual behavior in many measures of aging in place.

Methods

The belief that people's particular historical, physical, and social environment influences what they think is what most clearly distinguishes aging in place from other forms of research in qualitative research. Approaches in gerontology should be analyzed using broad contexts in this influence. Although qualitative data analysis is highly dependent on researchers' ability to conceptualize and interpret data for successful analysis, it is expected that this analysis can rigorously support the modeling and processes to be applied.

In aging in place, stories are about individual experiences in realistic and constructivist perspectives of the need to create a pragmatic source of knowledge. Environmental gerontology, especially in aging, is due to the experiences we will revive and the time we need to live indirectly. This research aims to highlight place attachment consisting of gerontological ties, limitations that may be driven by an innate sense of academic balance and humility. Place identity and emotional attachment, which is then presented to the reader as a multidimensional construct, is both comprehensive and interesting. This research examines the changing meanings of aging in place in the impact of the growth of the older adult population. Aging in place policy and program perspectives are incorporated in an eclectic manner into competing gerontological values that are often reflected in these meanings. In this article, the phenomenon of aging in place will be viewed from the gerontological paradigm and the behavioral patterns of aging individuals will be discussed in the characterization of environmental factors.

Conclusion

Understanding aging requires that we examine not only those who age and how they age, but also where these individuals age. To improve the problems of the elderly, it should first be aimed at understanding complex phenomena, as well as proposing practical steps. Life changes occur at all ages. Older adults gain awareness at a time when their physical, social and emotional well-being declines, not when their strength and abilities increase. The assumption that supports this is that the more years the older individual has accumulated, the more stories he or she will benefit from. Temporality, a fundamental feature in environmental gerontology, brings with it many more options. In a different sense of meaning, time affects how and what kind of narratives the older individual can produce in later years. As aging individuals age, they can experience a highly variable and inevitable decline. Aging in place is perceived in a new evidence-based practice as a phenomenon that reflects the ability of older individuals to manage and maintain their own lives to the extent practicable. The branch of science that studies aging and aging is gerontology. Although everyone has an intuitive idea of aging and aging, a precise objective definition of this subject is hardly possible. In this case, it can be simply said that aging involves the aging process. The primary challenge in understanding the phenomenon of aging in place is the variety of definitions. Next is to differentiate between usage and applications. Aging in place is a core philosophical concern in gerontology that has multiple facets, psychological components of the home for people to age in the right place. Things that change or stay the same in the environment can turn into a withdrawal process throughout our lives. Such phenomena, which affect the future needs of many people, have to do with how they understand the answers to ancient questions in an adaptive process. Aging in place continues to excite researchers to uncover and develop a sense of purpose.

Boşanma Sürecindeki Bireylere Dair Tanımlayıcı Bir Araştırma¹

A Descriptive Research on Individuals in The Process of Divorce

Özkan Bilgin², Yaşar Barut³

Öz

Boşanma genellikle nedenleri ve sonuçlarıyla ele alınan, birey ve çocuk üzerindeki etkileri araştırılan bir konudur. Boşanmayı bir süreç olarak ele alan bu çalışmada; boşanma sürecindeki bireylerin sosyo-demografik özellikleri, boşanmaya neden olan faktörler, boşanma sürecindeki bireylerin şimdiki durumları ve geleceğe dair düşünceleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırma genel tarama modelleri arasında yer alan tekil tarama modeli bir çalışmadır. Trabzon 1. Aile Mahkemesi'nde gerçekleştirilen araştırmaya 152 birey katılmıştır. Araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılarak elde edilen veriler SPSS 21 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve frekans dağılımları yapılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre; katılımcıların en sık belirttiği boşanma nedenlerinin eşinin ailesinin tutum ve davranışları (%42,8), geçimsizlik-anlaşmama (%42,7), aldatma (%34,8) ve şiddet (%34,2) olduğu bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların %82,2'sinin evlilik yaşamında eşinden şiddet gördüğü bulunmuştur. Boşanma sürecinin ardından katılımcıların gelecekte karşılaşılabilecekleri sorunlar arasında en sık belirtilen konuların; ekonomik sorunlar (%37,5), çocuklarla kişisel ilişki kurmada yaşanacak sorunlar (%23), bireysel düzeyde yaşanacak duygusal ve psikolojik sorunlar (%20,3) ve sosyal/toplumsal alanda damgalanma gibi yaşanacak sorunlar olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucunda boşanma sürecinde sunulacak profesyonel desteğin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, boşanma süreci, boşanma süreci danışmanlığı, aile arabuluculuğu.

Abstract

Divorce is a subject that is generally handled with its causes and consequences, and its effects on the individual and the child are investigated. In this research, which considers divorce as a process; the socio-demographic characteristics of the individuals in the divorce process, the factors causing the divorce, the current status of the individuals in the divorce process and their thoughts about the future were tried to be revealed. The research is a single survey model, which is among the general survey models. 152 individuals participated in the research conducted in Trabzon 1st Family Court. Data were collected using a questionnaire created by the researchers. The data obtained by face-to-face interviews with the participants were analyzed using the SPSS 21 package program and frequency distributions were made. According to the results obtained in the research; It was found that the most common reasons for divorce by the participants were the attitudes and behaviors of the spouse's family (42.8%), conflict-disagreement (42.7%), infidelity (34.8%) and violence (34.2%). In addition, it was found that 82.2% of the participants experienced violence from their spouses in their married life. Among the problems that participants may encounter in the future after the divorce process, the most frequently mentioned issues are; It was found that there are economic problems (37.5%), problems in establishing personal relationships with children (23%), emotional and psychological problems at the individual level (20.3%), and stigmatization in the social/social field. As a result of the research, the importance of professional support to be provided during the divorce process was emphasized.

Keywords: Divorce, divorce process, divorce process counseling, family mediation

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 26.03.2021 tarih ve 2021 / 266 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 07 / 03 / 2023

Accepted: 28 / 02 / 2024

¹ Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Evlilik ve Aile Danışmanlığı tezsiz yüksek lisans programında hazırlanan dönem projesi kapsamındaki çalışmadan üretilmiştir.

² Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye, ozkanbilgin@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3824-3177>

³ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, ybarut@omu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5027-2536>

Giriş

Evlilikte yaşanan problemler kaynağını farklı değişkenlerden alarak çiftleri boşanma sürecine götürebilmektedir. Çiftler boşanma öncesi problemlerin yaşandığı evrede bazen profesyonel destek alarak bazen de çevresinde yakın ilişki içerisinde olduğu kişilerden destek alarak yaşadıkları problemleri çözmeye çalışmaktadır. Evlilikte çözülemeyen problemler nedeniyle gerçekleşen veya bir çözüm yolu olarak kabul edildiği durumlarda gerçekleşen boşanma, çiftleri boşanma sürecini deneyimleyecekleri bir sürece yönlendirmektedir. Boşanma süreci yalnızca bireysel düzeydeki değişkenlerden etkilenen bir süreç değildir. Bu süreç aynı zamanda ailevi, hukuki, sosyal, toplumsal ve ekonomik değişkenlerden de etkilenen bir süreçtir. Sona eren evliliğin ardından bireylerin yaşadığı süreç, boşanma öncesi evlilik ilişkilerinde ve boşanma sırasında yaşadıkları çeşitli problemleri geride bırakmaya çalıştıkları bir dönemdir. Ancak boşanma sonrası da bireyler farklı konularda sorunlar yaşayabilmektedir. Bu açıdan yapılan bu araştırmada boşanma süreci; (1) evlilik ilişkisinde yaşanan problemler dönemi, (2) boşanma süreci ve bu süreçte yaşanan problemler dönemi, (3) boşanma sonrası süreç ve bu dönemde yaşanan problemler dönemi şeklinde sınıflandırabileceğimiz dönemler içerisinde boşanmayı bir süreç olarak ele alarak boşanma sürecinde yaşanan problemleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırma, boşanma aşamasında bulunan bireylerle gerçekleştirilen bir araştırmadır.

1. Boşanma ve Türkiye'deki Durum

Bohannon'a göre (1970) boşanma; içerisinde yasal, ekonomik, duygusal, toplumsal ve ruhsal boşanma konuları ile ebeveynlik konusunda bölünmeyi içeren oldukça geniş bir konudur (aktaran Hendrick, 2004). Boşanmaya etki eden bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında; eşlerin yaşı, nişanlılık süresi, evlilik süresi, toplumsal sınıf belirleyicisi olarak sosyo-ekonomik düzey, eğitim durumu, yaşanan yer, evliliğin ikinci evlilik olması ve bireylerin sahip olduğu din ve inanç sayılmaktadır (Kornblum ve Julian, 2012). Boşanma bireyin yaşamında stres artırıcı bir yaşam olayı olarak değerlendirilse de (Butcher, Mineka ve Hooley, 2013) artık toplumsal bir sorun olarak görülmemektedir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015). Çatışmalar ve sorunların yaşandığı evliliklerde bir çözüm yolu olarak görülen boşanma, mutsuzluğa son vermek için atılan somut bir adım olarak gergin bir aile ortamında bulunan çocuklar için de olumlu bir eylem olarak değerlendirilmektedir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015).

Boşanma gerçekleşikten sonra boşanan bireyler ciddi psikolojik, ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşamaktadır. Bireysel düzeyde yaşanan psikolojik sorunlara toplumsal alanda "boşanmış bir birey" şeklindeki damgalanma da eklenmektedir. Boşanmanın ardından bireyler için karar verilmesi ve çözüme kavuşturulması gereken bazı temel konular da bulunmaktadır. Bunlar çocukların velayeti, nafaka ve mal varlıklarının paylaşılması konularıdır (Zastrow, 2015). Boşanan bireylerin çalışma yaşamlarında işlerini yapmaları daha az olasıdır ve bunun sonucu olarak işten çıkarılmalar yaşanabilmektedir. Ayrıca boşanan bireylerin daha kısa yaşam beklentisine sahip oldukları ve boşanan erkeklerde intihar oranlarının daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015).

Boşanma sürecini açıklayabilmek amacıyla farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Boşanma konusunda yaygın olarak kabul edilen stres, risk ve dayanıklılık ile ilgili bir süreç perspektifi sunan modele göre boşanma, evlilikte yaşanan tek bir olumsuz olaya gösterilen tepki ile boşanmayı açıklamamaktadır. Boşanma, bireyi çevreleyen sosyal ve fiziksel çevrede meydana gelen tüm değişiklik ve sorunların toplam yansıması olarak görülmektedir (Greene vd., 2012). Boşanmayı belirli konular etrafında gerçekleşen karar ve değişimleri içeren ardışık süreçler olarak ele alan yaklaşımda boşanma olgusu duygusal boşanma, hukuki boşanma, ekonomik boşanma, ebeveyn olarak boşanma, toplumsal boşanma ve psikolojik boşanma olarak altı aşamada açıklanmaya çalışılmıştır (Bohannon, 1970). Boşanmayı bir kriz durumu olarak ele alan yaklaşımda beklenmeyen bir yaşam olayı karşısında gösterilen tepkiler olarak boşanma açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım bir kriz durumu olarak boşanmayı inkâr aşaması, depresyon aşaması, öfke ve duygusal karmaşa aşaması, uyum aşaması ve kabul aşaması şeklinde açıklamaktadır (Wiseman, 1975). Kessler (1975) tarafından boşanmanın psikososyal analizi yapılarak boşanma süreci yedi ayrı süreçte ele alınmıştır. Bu süreçler; beklenti ve hayallerden vazgeçerek gerçekle tanışılması, eşlerin birbirine karşı özensiz davranması ve ilişkiye zarar vermesi, sorunlara karşı umursamazlık hissedilmesi, birlikteliğin fiziksel olarak sona ermesi, depresyon döneminin yaşanması, gerçekliği değerlendirerek duygusal açıdan toparlanma sürecine girilmesi ve kişinin yeniden ilişkilerine yönelmesidir (aktaran Salts, 1979).

Türkiye'de aile hukuku konusunda yürürlükte bulunan Türk Medeni Kanunu'na göre boşanma nedenleri "(1) zina, (2) hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, (3) suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, (4) terk, (5) akıl hastalığı ve (6) evlilik birliğinin sarsılması" olarak tanımlanmıştır (Resmî Gazete, 2001, madde 161-166). Boşanma nedenlerinden bazıları (zina, onur kırıcı veya pek kötü davranış, hayata kast, terk vb.) mutlak boşanma nedeni olarak kabul edilerek mahkeme tarafından herhangi bir araştırma yapılmamaktadır. Nisbi boşanma nedenleri olarak kabul edilen boşanma nedenleri (haysiyetsiz hayat sürme, suç işleme, akıl hastalığına sahip olma ve evlilik birlikteliğinin sarsılması vb.) ise mahkemece araştırılmaktadır (Akıntürk ve Ateş, 2017). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye'de 2020

yılında 136 bin 570 boşanma gerçekleşirken 2021 yılında 174 bin 85 boşanma gerçekleşmiştir. Boşanma rakamlarına göre boşanan birey sayısı 2020 yılında 273 bin 140 iken 2021 yılında 348 bin 170 olmuştur (TÜİK, 2022a).

2. Araştırmanın Amacı

Yapılan bu çalışmada bir süreç olarak incelenen boşanmaya etki eden faktörler belirlenerek boşanma süreci anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca boşanma sürecinde olan bireylerin geçmiş ve şimdiye ait bazı özellikleri tanımlanarak geleceğe dair düşüncelerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda araştırmada; boşanma sürecindeki bireylerin sosyo-demografik özellikleri, evlilik süreçlerine dair özellikleri, boşanma süreçlerine dair özellikleri, boşanma sürecindeki bireylerin gelecek yaşamlarında karşılaşacaklarını düşündükleri problemleri tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda boşanma sürecindeki bireylerin yaşadığı ve gelecekte karşılaşacaklarını ifade ettikleri problemlerin tanımlanarak çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır.

Yapılan araştırmanın alt amaçları doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Boşanma amacıyla mahkemeye başvuran bireylerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, iş/meslek ve gelir durumu) nelerdir?
- Boşanma sürecindeki bireylerin evlilik şekli, evlenme yaşı, evlilikte geçirdikleri süre, evlilik sayısı, çocuk sayısı nedir?
- Boşanma sürecindeki bireylerin boşanmasına neden olan sorun nedir?
- Boşanmaya neden olan sorun ne kadar süredir yaşanmaktadır ve yaşanan sorunu çözme konusunda profesyonel destek alınmış mıdır?
- Boşanma konusu bireylerin evliliklerinde ne kadar süredir gündemdedir?
- Boşanma davası anlaşmalı ya da çekişmeli şekilde mi görülmektedir?
- Boşanma kararını çiftlerden kim vermiştir?
- Boşanma kararı ilk kiminle paylaşılmıştır?
- Boşanma sürecine ailelerin nasıl bir etkisi olmuştur?
- Boşanma sürecinde bireylerin nafaka ve velayet talebi var mıdır?
- Boşanma konusu daha önce gündeme gelmiş midir ve boşanma girişimleri olmuş mudur?
- Boşanma sürecinde olan çiftlerin şiddet öyküsü (şiddet görme ve şiddet uygulama) bulunmakta mıdır?
- Boşanma sürecindeki bireyler ve çocukları kimlerle yaşamaktadır?
- Boşanma sürecindeki bireylerin sosyal çevresinde yakın ilişki içerisinde oldukları kişiler kimlerdir?
- Boşanma sürecindeki bireylerin boşanma sonrasında karşılaşacağını düşündükleri problemler nelerdir?

3. Yöntem

Tarama modellen bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada çok sayıda bireyden oluşan evren hakkında genel bir bilgi edinmek amacıyla belirli bir grup seçilerek araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle yapılan çalışma tekil tarama modellen bir çalışmadır (Büyüköztürk vd., 2020; Karasar, 2020).

3.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Trabzon ilinde 01.04.2021 ve 01.08.2021 tarihleri arasında boşanma amacıyla mahkemeye başvuran kişiler oluşturmaktadır. Trabzon ili şehir merkezinde 1. ve 2. Aile Mahkemesi ile 8 ilçede bulunan mülhakat adliyesinde 8 Asliye Hukuk Mahkemesi olmak üzere toplam 10 (on) mahkeme boşanma davası bulunan araştırma evrenindeki mahkemelerdir. TÜİK verilerine göre Trabzon ilinde 2020 yılında 892 boşanma gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022a).

Zaman ve maliyet nedeniyle araştırma evreninin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi seçilerek araştırma gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmacı tarafından araştırmanın amacına uygun olarak belirli ölçüt ve özellikleri karşılayan bir grubun tercih edildiği örnekleme yöntemidir. Seçilen bu özel durum bağlamında olaylar veya olgular anlaşılmasına ve bunlar arasındaki ilişkiler

keşfedilmeye çalışılır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2020). Kasıtlı örneklem adı da verilebilecek olan bu örneklem seçiminde araştırmacı kuramsal bilgisi doğrultusunda araştırma sorusu için en uygun olan örnekleme bularak araştırmasına dâhil etmektedir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020: 86). Bu kapsamda araştırmaya Trabzon 1. Aile Mahkeme'sine 01.04.2021 ve 01.08.2021 tarihleri arasında boşanma amacıyla başvuran kişiler dâhil edilmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın amaçları doğrultusunda araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. 29 kapalı uçlu ve 1 açık uçlu olmak üzere toplam 30 sorudan oluşan soruların hazırlanması sürecinde boşanma davalarında görev yapan meslek elemanlarından (2 sosyal çalışmacı, 2 pedagog, 1 psikolog) ve ilgili konuda çalışmalar yürüten 1 akademisyenden uzman görüşü alınmıştır. Anket formundaki açık uçlu soruya verilen yanıtlar frekans dağılımı şeklinde yansıtılmıştır. Hazırlanan anket formunun anlam, içerik ve süre açısından değerlendirilmesi için 12 kişi üzerinde ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sonrasında anket formunda görülen hatalar düzeltilerek, ankete son hali verilmiştir.

Veriler 01.04.2021-01.08.2021 tarihleri arasında çalışmayı yürütenler araştırmacılar ve boşanma davalarında görev alan uzmanlar tarafından Trabzon 1. Aile Mahkemesi'nde boşanma davası devam eden 152 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilerek bilgilendirilmiş onamları alınmış ve ardından anket sorularını cevaplamaları istenmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizi SPSS 21 paket programı ile yapılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik veriler kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma evrenini oluşturan Trabzon ilinde boşanma davalarına bakan mahkemelerin tamamından örneklem alınmaması araştırmacının sınırlı yanlarından ilkinin oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet açısından araştırmacılar tarafından gerçekleştirilemeyen bu durum, çalışma sonuçlarının Trabzon ili için genellenememesine neden olmuştur. Araştırmanın sınırlı yanlarından bir diğeri, travmatik bir yaşam deneyimi olan boşanma sürecindeki bireylerin araştırmaya katılmada isteksiz olmasıdır. 01.04.2021-01.08.2021 tarihleri arasında yaklaşık 225 dava dosyası devam eden mahkemede yalnızca 152 birey araştırmaya katılmayı kabul etmiştir.

3.5. Araştırmada İzin ve Etik

Planlanan araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 26.03.2021 tarih ve 2021/266 sayılı kararı ile uygun görülmüştür. Araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için 26.02.2021 tarihinde Trabzon 1. Aile Mahkemesi hâkimliğinden boşanma amacıyla mahkemeye başvuran bireylerle görüşülmesi için yazılı izin alınmıştır. Katılımcıların isteği doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmada kişisel bilgilerin gizliliğinin gözetileceği taahhüt edilmiş ve katılımcıların bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

4. Bulgular

Tablo 1. Sosyo-Demografik Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde	Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	102	67,1	Eğitim	Okur-yazar değilim	2	1,3
	Erkek	50	32,9		Okur-yazarım	2	1,3
Toplam		152	İlkokul mezunuyum		20	13,2	
Yaş Aralığı	18-25 yaş arası	16	10,5		Ortaokul mezunuyum	27	17,8
	26-33 yaş arası	42	27,6		Lise mezunuyum	40	26,3
	34-41 yaş arası	62	40,8		Ön lisans mezunuyum	12	7,9
	42-49 yaş arası	22	14,5		Lisans mezunuyum	38	25
	50 yaş ve üzeri	10	6,6		Lisansüstü mezunuyum	11	7,2
Toplam		152	Toplam			152	
Gelir Durumu	Yok	42	27,6		Çocuk Sahibi	Yok	37
	Var	110	72,4	Olma		Var	115
Toplam		152	Toplam		152		

Araştırmaya katılan bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımına bakıldığında katılımcıların %67,1'inin kadın, %32,9'unun erkek olduğu; en fazla bulunan yaş aralıklarının %40,8 oranı ile 34-41 yaş aralığı ve %27,6 ile 26-33 yaş aralığı olduğu bulunmuştur. Eğitim durumuna bakıldığında katılımcıların %26,3'ünün lise mezunu, %25'inin lisans mezunu, %17,8'inin ortaokul mezunu ve %13,2'sinin ilkokul mezunu olarak en büyük grupları oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların %72,4'ü

bir gelire sahiptir ve %75,7'sinin boşanma sürecindeki evliliğinden dünyaya gelen en az bir çocuğu bulunurken yalnızca %24,3'ünün bu evliliğinden dünyaya gelen çocuğu bulunmamaktadır.

Tablo 2. Evlilik Şekli ve Evlilik Yaşamına Dair Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Evlilik Şekli	Görücü usulü-rızam ile evlilik	41	27
	Görücü usulü-rızam dışı evlilik	6	3,9
	Tanışarak-anlaşarak evlilik	85	55,9
	Rızam ile kaçarak evlilik	17	11,2
	Zorla-baskı görerek rızam dışında evlilik	3	2
Toplam		152	
Evlilik Yaşı	15 yaş ve altı	2	1,3
	16-17 yaş arası	11	7,2
	18-25 yaş arası	94	61,8
	26-33 yaş arası	36	23,7
	34-41 yaş arası	6	3,9
	42-49 yaş arası	3	2
	50 yaş ve üzeri	-	-
Toplam		152	
Evlilik Sayısı	İlk evliliğim	132	86,8
	İkinci evliliğim	19	12,5
	Üç veya daha fazla olan evliliğim	1	0,7
Toplam		152	
Evlilik Süresi	5 yıl veya daha az	53	34,8
	6-9 yıl arası	30	19,7
	10 yıl veya üzeri	69	45,4
Toplam		152	

Araştırmaya katılan bireylerin evlilik şekline bakıldığında en fazla evliliğin %55,9 oranında tanışarak-anlaşarak gerçekleştirilen evlilik olduğu, sırasıyla en çok bildirilen diğer evlilik türlerinin %27 oranında görücü usulü-rıza ile evlilik, %11,2 oranında rıza ile kaçarak evlilik olduğu; evlenme yaşlarına bakıldığında ilk sırada %61,8 oranında 18-25 yaşları arasında evlenen bireylerin bulunduğu, bunun ardından en sık bildirilen evlenme yaşının %23,7 oranında 26-33 yaşları arasında evlenen bireyler olduğu; araştırma kapsamındaki iki bireyin 15 yaş ve altında gayri resmi olarak evlilik gerçekleştirdiği görülmektedir.⁴ Evlilik sayısına bakıldığında katılımcıların %86,8'inin ilk evliliği olduğu, %12,5'inin ise ikinci evliliği olduğu görülmektedir. Evlilikte geçirilen süreler incelendiğinde katılımcıların %45,4'ünün 10 yıl veya daha uzun bir süredir, %34,8'inin 5 yıl veya daha az bir süredir ve %19,7'sinin 6-9 yıl arası bir süredir evli olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Boşanma Sürecine Dair Bilgiler-1

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Boşanma Nedeni	Geçimsizlik-Anlaşamama	65	42,7
	Aldatma	53	34,8
	Şiddet	52	34,2
	Ekonomik sebepler	27	17,7
Toplam		*	
Sorunun Yaşanma Süresi	1 yıl veya daha kısa bir süredir	59	38,8
	2 yıl-4 yıl arası bir süredir	43	28,3
	5 yıl-7 yıl arası bir süredir	21	13,8
	8 yıl ve daha fazla bir süredir	29	19,1
Toplam		152	
Destek Alma	Evet, destek aldık	20	13,2
	Hayır, destek almadık	132	86,8
Toplam		152	

⁴ Türk Medeni Kanunu'na göre yalnızca 16 yaşındaki bir birey mahkeme kararı ile ergin sayılarak evliliğine müsaade edilebilmektedir. Yine Türk Medeni Kanunu'na göre 17 yaşındaki bir birey anne ve babasının rızası ile resmi olarak evlilik gerçekleştirebilmektedir.

Çözüm Sağlama	Evet, çözüm sağlayabilirdi	21	13,8
	Hayır, çözüm sağlayamazdı	131	86,2
Toplam		152	

* Toplam yanıt sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin boşanma nedenleri incelendiğinde katılımcıların %42,7'si geçimsizlik ve anlaşmazlık, %34,8'i aldatma, %34,2'si aile içi şiddet ve %17,7'si ekonomik sebepler nedeniyle boşanma sürecinde olduklarını ifade etmiştir. Boşanmaya neden olan sorunun ne kadar süredir yaşandığı sorulduğunda %38,8'i 1 yıl veya daha kısa bir süredir, %28,3'ü 2-4 yıl arası bir süredir, %19,1'i 8 yıl ve daha fazla bir süredir, %13,8'i 5-7 yıl arası bir süredir boşanmaya neden olan sorunu evlilik yaşamlarında yaşadıklarını ifade etmiştir. Evlilikte yaşanan sorunun çözümü konusunda herhangi bir profesyonel destek alıp almadıkları sorulduğunda %13,2'si boşanmaya neden olan sorunun çözümü için profesyonel destek aldıklarını belirtirken %86,8'i profesyonel bir destek almadıklarını ifade etmiştir. Buna karşılık katılımcıların yalnızca %13,8'i alacakları profesyonel bir desteğin çözüm sağlayabileceğini düşünürken %86,2'si alacakları profesyonel bir desteğin çözüm sağlamayacağını düşündüğünü ifade etmiştir.

Tablo 4. Boşanma Sürecine Dair Bilgiler-2

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Boşanma Şekli	Anlaşmalı	63	41,4
	Çekişmeli	89	58,6
Toplam		152	
Gündemde Olduğu Süre	1 yıl veya daha kısa bir süredir	88	57,8
	2 yıl-4 yıl arası bir süredir	45	29,6
	5 yıl-7 yıl arası bir süredir	11	7,2
	8 yıl ve daha fazla bir süredir	8	5,3
Toplam		152	
Nafaka Talebi	Var	66	43,4
	Yok	86	56,6
Toplam		152	
Kararı Veren	Kendim	99	65,1
	Birlikte	29	19,1
	Eşim	28	18,4
	Aile büyükleri	5	3,3
Toplam		*	
İlk Paylaşılan	Çocuklar	20	13,2
	Anne-babam	72	47,4
	Kardeşlerim	23	15,1
	Akrabalar	6	3,9
	Diğer	7	4,6
	Hiç kimse	24	15,8
Toplam		152	

* Toplam yanıt sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Araştırmaya katılan boşanma sürecindeki bireylerin %58,6'sı hakkında çekişmeli boşanma davası devam ederken %41,4'ü hakkında anlaşmalı boşanma davası devam etmektedir. Katılımcıların %57,8'i boşanma konusunun 1 yıl veya daha kısa bir süredir, %29,6'sı 2-4 yıl arası bir süredir, %7,2'si 5-7 yıl arası bir süredir, %5,3'ü 8 yıl ve üzeri bir süredir evliliklerinde gündemde olduğunu belirtmiştir. Boşanma sürecindeki bireylerin %43,4'ü eşinden nafaka talep ederken %56,6'sı nafaka talep etmemektedir. Boşanma sürecine etki eden bir faktör olarak boşanma kararını kimin verdiği incelendiğinde katılımcıların %65,1'i boşanmaya kendisinin karar verdiğini, %19,1'i boşanma sürecindeki eşiyile birlikte karar verdiğini, %18,4'ü boşanma aşamasında olduğu eşinin karar verdiğini ve %3,3'ü aile büyüklerinin boşanmaya karar verdiğini belirtmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin boşanma kararını ilk olarak kiminle paylaştıkları incelendiğinde; %47,4'ü ilk olarak anne ve babasıyla paylaştığını, %15,8'i henüz hiç kimseyle paylaşmadığını, %15,1'i kardeşleriyle paylaştığını, %13,2'si çocuklarıyla paylaştığını, %3,9'u akrabalarıyla paylaştığını, %4,6'sı ise bunların dışında kişilerle paylaştığını ifade etmiştir.

Tablo 5. Boşanma Sürecine Dair Bilgiler-3

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Ailelerin Etkisi	Herhangi bir etkisi olmadı	54	35,5
	Eşimin ailesi boşanmaya neden oldu	65	42,8
	Kendi ailem boşanmaya neden oldu	13	8,6
	Eşimin ailesinin olumlu bir desteği oldu	25	16,4
	Kendi ailemin olumlu bir desteği oldu	59	38,8
Toplam		152	
Düşünce veya Girişim	Evet, oldu	78	51,3
	Hayır, olmadı	74	48,7
Toplam		152	
Kiminle Yaşiyor	Hala eşimle yaşıyorum	9	5,9
	Ailemle/akrabalarımınla yaşıyorum	77	50,7
	Yalnız yaşıyorum	66	43,4
Toplam		152	
Çocuklar Kiminle	Çocuğum yok	37	24,3
	Benimle kalıyor	71	46,7
	Eşimle kalıyor	41	27
	Ailemin yanında kalıyor	1	0,7
	Eşimin ailesinde kalıyor	2	1,3
Toplam		152	
Velayet Düşüncesi	Çocuk yok	37	24,3
	Velayeti istiyorum	94	61,8
	Eşime vermeyi kabul ediyorum	13	8,6
	Çocuklarım reşit yaşta	8	5,3
Toplam		152	

Araştırmaya katılan bireylerin kendisinin ve eşinin ailesinin boşanma sürecindeki tutum ve davranışları incelendiğinde katılımcıların %42,8'i eşinin ailesinin tutum ve davranışlarının boşanmaya neden olduğunu, %38,8'i kendi ailesinin evliliğin devam etmesi ve sorunların çözülmesi için çaba gösterdiğini, %35,5'i boşanma sürecinde ailelerin herhangi bir etkisinin olmadığını, %16,4'ü eşinin ailesinin evliliğin devam etmesi ve sorunların çözülmesi için çaba gösterdiğini, %8,6'sı kendi ailesinin tutum ve davranışlarının boşanma sürecine neden olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %51,3'ü boşanma davasından önceki süreçte boşanmaya yönelik düşünce veya girişimlerinin olduğunu, %48,7'si geçmişte boşanmaya yönelik herhangi bir düşünce veya girişimlerinin olmadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin boşanma süreci başladıktan sonra kiminle yaşadıkları incelendiğinde %50,7'si ailesi veya yakın akrabasıyla yaşadığını, %43,4'ü yalnız yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %5,9'u ise hala boşanma sürecinde olduğu eşiyile birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Boşanma sürecinin başlamasının ardından katılımcıların evliliklerinden dünyaya gelen çocuklarının boşanma sürecinde kimlerle kaldığı incelendiğinde %46,7'si kendisiyle birlikte kaldığını, %27'si boşanma aşamasında olduğu eşinde kaldığını, %1,3'ü boşanma aşamasında olduğu eşinin ailesinde kaldığını ve %0,7'si kendi ailesinin yanında kaldığını ifade etmiştir. Katılımcıların %61,8'i çocuklarının velayetini almayı talep ederken yalnızca %8,6'sı çocuklarının velayetini vermeyi kabul ettiğini ifade etmiştir.

Tablo 6. Evlilik Yaşamındaki Şiddet Öyküsüne Dair Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Şiddete Uğrama	Evet	125	82,2
	Hayır	27	17,8
Toplam		152	
Türü	Sözel	106	69,7
	Psikolojik/Duygusal	115	75,7
	Ekonomik	63	41,4
	Cinsel	30	19,7
	Fiziksel	67	44,1
Toplam		*	
Şiddet Uygulama	Evet	57	37,5
	Hayır	95	62,5

Toplam		152	
	Sözel	55	36,2
	Psikolojik/Duygusal	30	19,7
	Ekonomik	2	1,3
	Cinsel	2	1,3
	Fiziksel	22	14,5
Toplam		*	

* Toplam yanıt sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin %82,2'si evlilik yaşamında eşinden şiddet gördüğünü ifade ederken %17,8'i herhangi bir şiddet görmediğini belirtmiştir. Eşinden şiddet gören bireylerin uğradığı şiddet türleri incelendiğinde %75,7'si psikolojik/duygusal şiddet, %69,7'si sözel şiddet, %44,1'i fiziksel şiddet, %41,4'ü ekonomik şiddet ve %19,7'si cinsel şiddet gördüğünü ifade etmiştir. Buna karşılık araştırmaya katılan bireylerin %37,5'i evlilik sürecinde eşine karşı şiddet uyguladığını ifade ederken %62,5'i herhangi bir şiddet uygulamadığını belirtmiştir. Eşine şiddet uygulayan bireylerin uğradığı şiddet türleri incelendiğinde %36,2'si sözel şiddet, %19,7'si psikolojik/duygusal şiddet, %14,5'i fiziksel şiddet, %1,3'ü ekonomik şiddet ve yine %1,3'ü cinsel şiddet uyguladığını ifade etmiştir.

Tablo 7. Yakın İlişki İçerisinde Olunan Kişiler ve Boşanma Sonrası Karşılaşılacak Olası Sorunlar

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Yakın İlişkide Olunan Kişiler	Ailemle	120	78,9
	Akrabalarım/Yakınlarımla	88	57,9
	Arkadaşlarımla	91	59,9
	Çalışma arkadaşlarımla	43	28,3
	Hiç kimse ile	10	6,6
Toplam		*	
Karşılaşılacak Sorunlar	Ekonomik	57	37,5
	Çocuklarla kişisel ilişki	35	23
	Bireysel	31	20,3
	Sosyal/Toplumsal	24	15,7
	Düşünmüyorum	17	11
Toplam		*	

* Toplam yanıt sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin sosyal çevresi ile olan ilişkileri incelendiğinde %78,9'unun ailesiyle, %59,9'unun arkadaşlarıyla, %57,9'unun akrabalarıyla/yakınlarıyla, %28,3'ünün çalışma arkadaşlarıyla yakın ilişkilerinin olduğu bulunmuştur. Katılımcıların %6,6'sının ise hiç kimse ile yakın ilişkisinin olmadığı bulunmuştur. Araştırmaya katılan boşanma aşamasındaki bireylere gelecekte karşılaşılabilecekleri olası sorunlar sorulduğunda %37,5'i ekonomik sorunlar yaşayabileceğini, %23'ü çocuklarıyla kişisel ilişki kurmada sorunlar yaşayabileceğini, %20,3'ü bireysel düzeyde (duygusal ve psikolojik sorunlar, güvensizlik vb.) sorunlar yaşayabileceğini, %15,7'si sosyal/toplumsal alanda (damgalanma ve baskı görme, sosyal çevresindeki kişilerle ilişki kurma konularında) sorunlar yaşayabileceğini ifade etmiştir. Boşanma aşamasındaki bireylerin %11'i ise boşanmanın ardından herhangi bir konuda sorun yaşamayacağını belirtmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Boşanma sürecindeki bireylerle gerçekleştirilen bu araştırmada katılımcıların evlilikte geçirdikleri süreler incelendiğinde %45,4'ünün 10 yıl ve daha üzeri bir süredir, %34,8'inin 5 yıl ve daha üzeri bir süredir, %19,7'sinin 6-9 yıl arası bir süredir evli oldukları bulunmuştur. TÜİK verileri incelendiğinde; 2020 yılında gerçekleşen boşanmaların %18,9'u evlilikte geçirilen 20 yıl ve üzeri bir süre sonra, 2021 yılında gerçekleşen boşanmaların %19,9'u yine evlilikte geçirilen 20 yıl ve üzeri bir süre sonra gerçekleşerek boşanma oranları arasında en büyük grubu oluşturmaktadır. Boşanmanın gerçekleştiği en yüksek ikinci grup ise evlilikte geçirilen ilk yıldır. 2020 yılında gerçekleşen boşanmaların %8,6'sı evliliğin ilk yılında gerçekleşirken 2021 yılında bu oranın %8 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2022a). Boşanma sürecindeki bireyler aile yaşam döngüsüne göre sınıflandırıldığında bu ailelerin genellikle çocuğu olan aile ve yeni evli aile ile en büyük grubu oluşturdukları bulunmuştur (Nuhoğlu ve Demiröz, 2020).

Boşanma, yalnızca evliliklerini sona erdiren yetişkin bireyler için değil, aynı zamanda bu evlilikten dünyaya gelen çocukların da etkilendiği bir durumdur. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %75,7'sinin boşanma aşamasında olduğu

evliliğinden en az bir çocuğunun olduğu bulunmuştur. TÜİK verilerine göre 2021 yılında gerçekleşen boşanma davalarında 165 bin 937 çocuğun velayete konu olduğu görülmektedir (TÜİK, 2022a). Ebeveynleri boşanan çocuklar; korku, öfke, üzüntü, yalnızlık, suçluluk, reddetme, uyku ve okul problemleri, psikolojik ve fiziksel hastalıklar ve yemek yeme problemleri gibi sosyal, duygusal, psikolojik ve bedensel olarak bazı problemler yaşamaktadır (Cohen, 2002). Yapılan çalışmalarda boşanmış ailelerde büyüyen çocukların evli ailelerde büyüyen çocuklara oranla okuldaki akademik başarı düzeylerinin daha düşük olduğu, boşanma sonrası depresif duygu düzeylerinde artış olduğu ve daha fazla davranış sorunu sergiledikleri bulunmuştur (Öngider, 2013). Çocuklar sürekli olarak her iki ebeveynine de sahip olmak ister ve bir arada yaşamak ister. Bu nedenle ebeveynlerinin ayrılması veya boşanması sonrası çocuklar ebeveynleri hiç ayrılmamış gibi davranabilir ve boşanmayı önlemeye çalışabilirler (Ruppert, 2014). Kulaksızoğlu (2011)'nin belirttiği gibi boşanmanın çocuk üzerinde yarattığı etkilerin toplumsal ilişkiler boyutu da bulunmaktadır. Bu boyut çocuğun aile yapısına dair yaşantılarını paylaşmaktan çekinmesi, utanması ve bu durumu yakın arkadaşlarına açıklamakta zorluk yaşamasıdır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %42,7'si geçimsizlik ve anlaşmazlık nedeniyle, %34,8'i ü aldatma nedeniyle, %34,2'si aile içi şiddet nedeniyle ve %17,7'si ekonomik problemlerden dolayı boşanma sürecine girdiklerini ifade etmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin büyük bir oranı (%82,2) evlilik yaşamında eşinden şiddet gördüğünü belirtirken önemli bir kısmı (%37,5) eşine karşı şiddet uyguladığını belirtmiştir. TÜİK verilerine göre boşanma nedenleri incelendiğinde 2020 yılında gerçekleşen boşanmaların en büyük nedeni geçimsizlik (%97) olarak belirtilirken, 2021 yılında gerçekleşen boşanmaların en büyük nedeninin yine geçimsizlik (%97) olduğu belirtilmiştir (TÜİK, 2022a). TÜİK tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre boşanan erkeklerin en çok belirttiği boşanma nedeni boşandığı eşinin sorumsuz ve ilgisiz davranması (%41,2) olarak bulunmuşken, boşanan kadınların en çok belirttiği boşanma nedeni yine boşandığı eşinin sorumsuz ve ilgisiz davranması (%24,2) olarak bulunmuştur (TÜİK, 2022b). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı⁵ (AÇSHB) tarafından yaşamlarında en az bir kez boşanma deneyimini yaşamış bireylerle gerçekleştirilen Türkiye Aile Araştırması'nda boşanmaya sebep olan ilk üç nedeninin; sorumsuz ve ilgisiz davranma (%51), ekonomik olarak evin geçimini sağlayamama (%30) ve eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması (%24) olduğu bulunmuştur (AÇSHB, 2019, s.71). Karara bağlanan boşanma davalarının ardından geriye dönük gerçekleştirilen bir araştırmada boşanmaların en fazla ilgisizlik (%28), hakaret (%27), şiddet (%13) ve sadakatsizlik (%7) nedeniyle gerçekleştiği bulunmuştur (Kaşıkçı Kaba ve Öztürk 2018). Boşanma amacıyla Aile Mahkemesi'ne başvuruda bulunan çiftlerle gerçekleştirilen bir araştırmada ise sözel ve fiziksel şiddet (%52), geçimsizlik (%39), fikir uyuşmazlığı (%39) ve akrabaların müdahalesinin (%37) en sık belirtilen boşanma nedenleri arasında yer aldığı bulunmuştur (Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018). Elmas ve Adak (2023) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların sorumsuz ve ilgisiz davranma (%32,2), aldatma (%14,1) ve evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama (%9,8) şeklindeki nedenlerin boşanmada öne çıkan nedenler olduğu bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen verilere göre boşanma aşamasında olan bireylerin %38,8'i 1 yıl veya daha kısa bir süredir boşanmaya neden olan sorunu evliliklerinde yaşadıklarını belirtirken, %28,3'ü 2-4 yıl arası bir süredir boşanmaya neden olan sorunu evliliklerinde yaşadıklarını belirtmiştir. Ancak katılımcıların yalnızca %13,2'si boşanmaya neden olan sorunların çözümü konusunda profesyonel bir destek aldığını ifade etmiştir. Boşanmanın ne kadar süredir evlilikte gündemde olduğu incelendiğinde katılımcıların %57,8'i 1 yıl veya daha kısa bir süredir, %29,6'sı 2-4 yıl arası bir süredir ve %21'i 5 ay ve daha kısa bir süredir boşanma konusunun evliliklerinde gündemde olduğunu belirtmiştir. Sonuçlar incelendiğinde evlilikte boşanma düşüncesinin kısa bir zaman diliminde gündeme geldiği ancak bu süreçte yaşanan sorunların çözümü konusunda çok az oranlarda profesyonel destek alındığı görülmektedir. Diğer yandan katılımcıların yalnızca %13,8'i alacakları profesyonel bir desteğin yaşadıkları soruna çözüm sağlayacağını düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak Arpacı ve Tokyürek (2012) tarafından yapılan bir araştırmada boşanmış bireylerin %71,1'inin boşanma sırasında herhangi bir uzman yardımı almadığı bulunmuştur. Ancak yapılan araştırmalarda aile danışmanlığı hizmetinin etkin hale getirilmesinin boşanma sürecinin hem kadınlar hem de erkekler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için çözümler sunacağını belirtmektedir (Elmas ve Adak, 2023). Boşanma davalarında görev alan uzmanlar evlilik birlikteliğinin devamı için profesyonel destek alınmasının gerektiğini vurgulamaktadır (Yüce ve Yaman, 2022).

Araştırmaya katılan bireylerin %58,6'sı hakkında çekişmeli boşanma davası devam ederken, %41,4'ü hakkında anlaşmalı boşanma davası devam etmektedir. Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan istatistik veriler incelendiğinde 2020 yılında 121.294 çekişmeli boşanma davası açılırken 2021 yılında 132.675 çekişmeli boşanma davası açılmıştır (Adalet Bakanlığı, 2020;2021).

Araştırmaya katılan boşanma sürecindeki bireylerin aile tutumlarının boşanma üzerindeki etkisine bakıldığında %42,8'i eşinin ailesinin tutum ve davranışlarının boşanmaya neden olduğunu belirtmiştir. Konu ile ilgili olarak aile danışmanlığı hizmeti alan çiftlerle yapılan bir araştırmada, bireylerin ebeveynleri tarafından evliliklerine ve aile hayatlarına müdahalesinin sorun olarak tanımlandığı bulunmuştur. Aile ilişkilerine daha çok kadın ve erkeğin annesi tarafından gerçekleşen "kayınvalide" müdahalesi evlilik ve ailede düzen ve karar alma süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Kızmaz ve

⁵ 21.04.2021 tarih ve 31461 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ibaresi değiştirilerek "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" kurulmuştur.

Altuğ, 2019). Yüce ve Yaman (2022) tarafından aile mahkemelerinde görevli uzmanlar olan sosyal çalışmacılarla yapılan bir araştırmada katılımcılar evliliğe yönelik geniş ailenin müdahalesinin çiftleri boşanma sürecine götüren nedenler arasında gördükleri bulunmuştur.

Boşanma sürecindeki bireylere sosyal destek sağlayacak aile ilişkileri ve arkadaşlık ilişkileri yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin %78,9'unun ailesiyle, %59,9'unun arkadaşlarıyla ve %57,9'unun akrabalarıyla yakın ilişkilerinin olduğu bulunmuştur. Bireylerin sahip olduğu iyi ilişkiler, boşanma sürecinde karşılaşılabilecek duygusal, sosyal ve toplumsal problemleri aşmada önemli bir destek sunmaktadır. Uyar ve Yıldırım (2022) tarafından boşanan kadınlarla gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların kök ailelerinden ve arkadaş çevrelerinden aldıkları sosyal desteğin bireyler için boşanma sonrası olumlu bir faktör olduğu bulunmuştur. Boşanan erkek bireylerle gerçekleştirilen bir araştırmada boşanma sürecinde aile desteğini katılımcıların hemen hemen hepsinin aldığı bulunmuştur (Yılkan ve Yaman, 2023). Gülmez ve Öztürk (2023) tarafından boşanan ve boşanma sürecinde olan bireylerle gerçekleştirilen bir diğer araştırmada katılımcıların %61,2'si boşanma sürecinde ailesinden maddi ve manevi destek aldıkları bulunmuştur.

Araştırmaya katılan bireylerin gelecek yaşamlarında karşılaşılabileceği sorunların; ekonomik sorunlar (%37,5), çocuklarla kişisel ilişki kurmada yaşanacak sorunlar (%23), bireysel düzeyde yaşanabilecek sorunlar (%20,3), sosyal/toplumsal alanda yaşanabilecek sorunlar (15,7) olduğu bulunmuştur. Weiss (1979) tarafından yapılan bir araştırmada boşanma sonrası tek ebeveynli ailelerde bireylerin; sorumlulukların yüksek düzeyde artması, çeşitli görevleri üstlenmek zorunda kalması ve duygusal yükün artması şeklinde sorunlarla mücadele ettikleri bulunmuştur (aktaran Kornblum ve Julian, 2012). Boşanma sürecindeki çiftlerle yapılan bir araştırmada boşanma sonrası yaşanacak en büyük problemlerin ruhsal/duygusal sorunlar (%90), ekonomik problemler (%48), konut bulmada sorun yaşama (%23) ve çevre baskısı (%22) olarak ifade edildiği bulunmuştur (Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018). Gülmez ve Öztürk (2023) tarafından boşanan ve boşanma sürecinde olan bireylerle gerçekleştirilen araştırmada katılımcılar psikolojik (%62,1) ve ekonomik (%27,2) sorunlar yaşadığını belirtmiştir. Boşanma konusunda yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde boşanan bireylerin cinsiyet ve yaşı, çalışma ve gelir durumu, çocuk sahibi olma durumu, boşanma kararını kimin verdiği, boşanma sonrası eski eşle olan bağlantı ve iletişim, boşanma sonrası sosyal yaşamdaki ilişkiler ve boşanma konusundaki yerleşik inançların boşanmanın ardından sosyal yaşama uyum süreçlerini etkilediği bulunmuştur (Sayan Karahan ve Yıldırım, 2021). Boşanmış erkeklerle yapılan bir araştırmada erkek katılımcılar boşanma sonucunda en çok boşanan erkeklerin (%47,5) ve ebeveynleri boşanan çocukların (%41,3) sorun yaşayacağını ve yaklaşık dörtte üçü (%74) boşanan erkeklerin boşanan kadınlardan daha fazla sorun yaşayacağını belirtmiştir (Yılkan ve Yaman, 2023). Ancak toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil toplum yapısı açısından boşanan çiftlerle ilgili cinsiyet temelli bir değerlendirme yapıldığında ebeveynleri boşanan çocuklarla birlikte boşanan kadınların da bu süreçten oldukça etkileneceği düşünülmektedir. Bu açıdan boşanma sonrası bireylerin karşılaşılabileceği olası sorunlar bireysel, kültürel, toplumsal, ekonomik ve sosyal faktörlere göre değişkenlik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar boşanma sürecindeki bireylerin şimdiki ve gelecekteki yaşamlarında olası bir dizi problemle karşılaştığını ve karşılaşılabileceğini göstermektedir. Boşanma sürecine odaklanan bu araştırmada "boşanma süreci danışmanlığı" ve "boşanma arabuluculuğu" uygulamaları boşanma sürecindeki bireyler için ihtiyaç duyulan hizmetler olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlükleri tarafından "boşanma öncesi danışmanlığı, boşanma esnası danışmanlığı ve boşanma sonrası danışmanlığı" hizmetleri sunulmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu hizmetlerin yanı sıra "boşanma arabuluculuğu" uygulaması da sürece katkı sunacak bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Boşanma arabuluculuğu, eşler arası ilişkiler ve ebeveynlerin sorumluluklarıyla ilgili konular olmak üzere iki ana konuda uzlaşmanın amaçlandığı bir süreçtir. Aile arabuluculuğu olarak da adlandırılan boşanma arabuluculuğu, boşanma aşamasında olan çiftlerin anlaşmazlıklarını tarafsız bir arabulucudan alınacak bir yardımla çözümlenerek mahkeme sürecinden önce aralarında ortak bir karara varmalarını sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Arabuluculuğun uygulanmaya başlanmasıyla birlikte taraflar arasında gerilen ilişkiler sonucu kesilen iletişim ve etkileşimin yeniden başlaması ön görülmektedir (İl, 2009). Boşanma arabuluculuğunun işlevi ve etkisini ölçmek amacıyla alan yazında yapılan araştırmalarda arabuluculuk hizmeti sonrası boşanma sürecindeki çiftlerin boşanma sürecine bağlı sosyal işlevsizlik, anksiyete ve uykusuzluk gibi bazı duygusal tepkilerinin azaldığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra boşanma sürecindeki çiftlerin çocuklarının yaşadığı depresyon ve tatminsizliğin de iyileştiği gözlemlenmiştir. Bulunan bu olumlu sonuçların yanı sıra boşanma arabuluculuğu hizmetinin boşanma sürecindeki bireylerin kendi aralarında ve çocuklarıyla olan işbirliğinde artış görülmüştür (Şen, 2013). Boşanma sürecinde çiftlerin evliliklerinden dünyaya gelen çocuklarının üstün yararlarının sağlanması ve menfaatlerinin korunması, boşanma süreci sonucunda verilen karar açısından tarafların memnuniyetinin artırılması ve mahkeme tarafından verilen karara uygun hareket edilerek boşanma sonrası ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların önlenmesi, boşanma sonrasında velayeti almasına hükmedilen ebeveyne çocuğun teslim edilmesi, boşanmanın ardından çocukla kurulacak kişisel ilişkilerde kararın yerine getirilmesinde yaşanan sorunların giderilmesi ve boşanma konusuna bakan Aile Mahkemelerinin iş yükünün azaltılması sürecinde boşanma süreci danışmanlığı hukuki açıdan da gerekli görülmektedir (Akkaya, 2014). Evliliklerin sonlandırılmasının bireylerin yaşamı üzerinde yarattığı olumsuz etkiler değerlendirildiğinde boşanma oranlarının

artıyor olmasına paralel olarak boşanma sonrası uyum sürecini arttırmaya yönelik hizmetler sunulması önemli bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir (Cabılar ve Yılmaz, 2022). Boşanmanın bireyler üzerinde psikolojik etkileri bulunmaktadır ve bu dönemlerde profesyonel ruh sağlığı hizmeti sunan uzmanların sağlayacağı psikolojik destekler boşanan bireyler açısından önemlidir (Sayan Karahan, 2022). Bu doğrultuda boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda boşanma arbuluculuğunun, evliliğin sağlıklı bir şekilde sonlandırılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda boşanma konusunda yapılacak bilimsel çalışmalar ve profesyonel müdahaleler konusunda bazı öneriler sunulmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Boşanma süreci; boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrası şeklinde üç temel süreç olarak ele alınarak boşanmanın nedenleri, boşanma sürecinde karşılaşılan problemler ve boşanma sonrasında karşılaşılan problemler belirlenmeli ve çözüm yolları tartışılmalıdır.
- Boşanmanın bireyler üzerindeki etkileri toplumsal cinsiyet temelli araştırmalarla ele alınarak ataerki yapının bireyler üzerinde yarattığı etkinin farklılığı vurgulanmalıdır.
- Evlilikte yaşanan problemlerin çözümü amacıyla evlilik ve aile danışmanlığı ile boşanma sürecinin sağlıklı ve en az zarar verici şekilde gerçekleştirilebilmesi için boşanma süreci danışmanlığı hizmeti profesyonel uygulayıcılar tarafından (sosyal çalışmacılar/sosyal hizmet uzmanları, psikologlar ve psikolojik danışmanlar) kamusal bir hizmet olarak sunulmalıdır.

Boşanmayı bir süreç olarak ele alan bu çalışmada boşanma eylemi boşanan bireyler açısından belirli zorluklar barındırmaktadır. Bu zorluklar bireysel özelliklere göre farklılaşabilmektedir. Yapılan araştırma boşanmayı bir süreç olarak ele alıp vurgulamakta ve bu geçiş döneminin belirli özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak boşanma süreci danışmanlığı ve arbuluculuk hizmetleri ile boşanma sürecinin taraflar ve evlilik birlikteliğinden dünyaya gelen çocuklar açısından en az zararlı gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2020). *Adli İstatistikler-2020*. Ankara. Erişim adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/501202216013122420211449082020H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf> Erişim tarihi: 06.09.2022
- Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2021). *Adli İstatistikler-2021*. Ankara. Erişim adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/310520221416422021H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf> Erişim tarihi: 06.09.2022
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Aile Danışmanlığı Hizmeti*. Erişim adresi: <https://aile.gov.tr/athgm/uygulamalar/aile-danismanligi-hizmeti/> Erişim tarihi: 19.06.2022
- Akıntürk, T. ve Ateş, D. (2017). *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*. II. Cilt. 20. Baskı. Beta Yayıncılık. İstanbul.
- Akkaya, Y. (2014). Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arbuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı. *Ankara Barosu Dergisi*, (4).
- Aktaş Akoğlu ve Ö. Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (1) , 153-172.
- Arpacı, F. ve Tokyürek, S. (2012). Boşanmış bireylerin yeniden evlilik konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 31,1-15.
- Bohannon, P. (1970). *The Six Stations of Divorce*. In Paul Bohannon (Ed.) *Divorce and After*. Garden City, New York. Doubleday and Company, Inc., 33-62.
- Butcher, J.N., Mineka, S. ve Hooley, J.M. (2013). *Anormal Psikoloji*. Çeviren: O. Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (29. Baskı) Pegem Akademi Yayınları: Ankara.
- Cabılar, B. Ö., ve Yılmaz, A. E. (2022). Boşanma ve boşanma sonrası uyum: tanımlar, modeller ve uyumun değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 1-11. <https://doi.org/10.18863/pgy.910766>
- Cohen, J. G. 2002. Helping Children and Families Deal With Divorce and Separation. *Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 110 (5), 1019-1023.

- Elmas, Ç., & Nurşen, A. D. A. K. (2023). Türkiye'de Boşanma Nedenlerinin Toplumsal Kökenleri ve Boşanma Sonrası Deneyimler. *İstanbul University Journal of Sociology*, 43(1), 84-97.
- Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*. (1. Baskı) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Greene, S., M., Anderson, E. R., Forgatch, M. S., DeGarmo, D. S., Hetherington, E. M. (2012). *Risk and resilience after divorce*. In F. Walsh (Ed.), *Normal Family Processes* (4th ed., pp. 102–127). New York, NY: Guilford.
- Gülmez, A., & Öztürk, M. (2023). Boşanma Sürecinde Olan/Yeni Boşanan Bireylerin Kaygı ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi: Tunceli İli Örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 64-85.
- Hendrick, S.S. (2004). *Understanding Close Relationships*. Boston: Pearson.
- İl, S. (2009). Aile Arabuluculuğu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1) , 23-32.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (35. Basım) Nobel Yayınları: Ankara.
- Kaşıkcı Kaba, G. ve Öztürk, E. (2018). Karara Bağlanan Boşanma Davalarının Retrospektif İncelenmesi: Gaziosmanpaşa Örneği. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 15(2):52-60. DOI: 10.5336/forensic.2017-59105
- Kızmaz, Z., ve Altuğ, S. (2019). Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin Etkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 538- 557.
- Kornblum, W., & Julian, J. (2007). *Social Problems*. (14th Ed.). New Jersey: Pearson.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik Psikolojisi* (13. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Nuhoğlu, H. ve Demiröz, F.(2020). Boşanmanın Tarafları Ademler ve Havvalar: Bir Duruşma Gözlem Araştırması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3710-3752. DOI: 10.26466/opus.656948
- Öngider N. (2013) Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5:140-161.
- Resmî Gazete. (2001). Türk Medeni Kanunu. Kanun Numarası: 4721. R.G. Sayı: 24607. Eşirim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>Erişim tarihi: 21.04.2021.
- Ruppert, F. (2014). *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları*. Çeviren: Zengin, F. 2. Basım. Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Salts, C. J. (1979). Divorce process: Integration of theory. *Journal of Divorce*, 2(3), 233-240.
- Sayan Karahan, A. (2022). Boşanma Sürecinde Psikolojik Müdahaleler Üzerine Bir Derleme. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 9(1), 88-111. <https://doi.org/10.31682/ayna.943037>
- Sayan Karahan, A., ve Yıldırım, İ. (2021). Aile Mahkemelerinde Boşanan Bireylerin Boşanma Sonrası Yaşama Uyumlarına İlişkin Bir İnceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (46), 55-74.
- Şen, B. (2013). Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu. Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD, Ankara.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2019). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2016*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Tic. İşletmesi, Birinci Basım, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022a). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568> Erişim tarihi: 01.03.2022
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022b). Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813> Erişim tarihi: 01.05.2022
- Uyar, N., & Yıldırım, İ. (2022). Kadınların boşanma sonrası yaşama uyum deneyimleri: nitel bir çalışma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 405-434.
- Wiseman, R. S. (1975). "Crisis Theory And The Process Of Divorce". *Social Casework*, 56(4), 205-212.
- Yılkan, İ., & Yaman, Ö. M. (2023). Boşanmanın Deneyimlenmesi Üzerine Karma Bir Desen Çalışması: Erkeklerin Gözünden Boşanma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(88), 2137-2159.
- Yüce, T., & Yaman, Ö. M. (2022). Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Sosyal Çalışmacıların Boşanma Olgusuna İlişkin Düşünceleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(57), 825-862. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.990349>
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. Editör: Çiftçi, D.B. 5. Baskı, Nika Yayınevi, Ankara.

Zastrow, C. ve Kirst-Ashman, K.K. (2015). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre-II: Yetişkinlik-Yaşlılık*. Çevirenler: Türközü, S.E. ve Alparslan, B. 1. Baskı. Nika Yayınevi, Ankara.

Extended Abstract

Aim and Scope

In this study, the factors affecting the divorce phenomenon, which is considered as a process, were determined and the divorce process was tried to be understood in terms of some descriptive situations. In addition, it is aimed to reveal the future thoughts of individuals in the divorce process by determining some characteristics of their past and present lives. In this context, the socio-demographic characteristics of the individuals in the divorce process, the characteristics of their marriage life, the characteristics of the divorce process and the problems they think they will encounter in their future lives were investigated. For this purpose, the problems experienced by the individuals in the divorce process and the problems they think they will encounter in the future are defined and solutions are offered.

Methods

It was aimed to obtain information about the universe in the research designed with the single survey model, which is among the survey model researches. The research carried out in Trabzon between 01.04.2021 and 01.08.2021 was carried out with 152 people who applied to the court for divorce. The research was carried out by choosing the purposeful sampling method, one of the non-random sampling methods. The obtained data were analyzed with the SPSS 21 package program and their frequency distributions were calculated.

Findings

According to the findings obtained from the research, it was found that 45.4% have been married for 10 years or more, 34.8% have been married for 5 years or less, and 19.7% have been married for 6-9 years. 75.7% of the participants are in the process of divorce and have at least one child from their marriage; It was found that 42.7% of them were in the process of divorce due to incompatibility and disagreement, 34.8% of infidelity, 34.2% of domestic violence and 17.7% of economic problems.

When the period of time that the individuals participating in the research have experienced the problem that causes divorce in their marriage life is examined, 38.8% of the participants are 1 year or less, 28.3% are between 2-4 years, 19.1% are 8 years. and more, 13.8% of them were found to have experienced the problem causing divorce in their marriages for 5-7 years. It was found that only 13.2% of the participants received professional support for the solution of the problem that caused the divorce. In addition, it was found that 86.2% of the participants thought that a professional support they would receive would not provide a solution.

While 57.8% of the participants stated that for a period of 1 year or less, and 29.6% for a period of 2-4 years, the issue of divorce was on the agenda in their marriage, 42.8% stated that the attitudes and behaviors of their spouse's family caused the divorce. When the characteristics of married life were examined, it was found that 82.2% of them were exposed to violence by their spouses in their married life, while 37.5% of them were found to use violence against their spouses during the marriage. When the problems that individuals in the divorce process will face in the future are examined, 37.5% of them have economic problems, 23% have problems in establishing personal relationships with their children, 20.3% have problems at the individual level (emotional and psychological problems, insecurity, etc.), 15.7% It has been found that s of children may experience problems in the social/social area (stigma and pressure, relating to people in their social environment).

Conclusion

According to the results obtained from the research, similar to the literature, it is stated that the most common process of divorce is experienced in the later years of marriage, most of the individuals in the divorce process are in the process of divorce, they have at least one child from their marriage, therefore, divorce is a process that also affects the children born from the marriage union. Although they are aware of the problem that causes divorce in their married life, very few of them receive professional support for the solution of the problem, and most of the participants think that the professional support they will receive for the solution of the problem in their marriage will not provide a solution.

Economic problems of the problems that individuals think to encounter in their future lives after divorce; problems in establishing personal relationships with children; insecurity, emotional and psychological problems at the individual level; It has been found that there are problems with stigmatization, pressure and establishing relationships with people in the social environment.

Dijital Bağımlılık Farkındalığı İçin Dijital Detoks Turizmi Deneyimi¹

The Experience of Digital Detox Tourism for Digital Addiction Awareness

Elif Acuner², Yıldız Turan³

Öz

Medya kullanım ihtiyaçlarının bu denli geniş yelpazeye sahip olması, kişilerin ilgili ortamlarda daha fazla zaman harcamasına dolayısıyla kişilerde bağımlılığa neden olmaktadır. Kişiler bu bağımlılıklarının farkına varmak ya da bağımlılıklarını azaltmak için dijital detoks faaliyetlerine yönelmeleri önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı, teknoloji bağımlılığı bağlı farkındalığını arttırmak ve teknoloji bağımlılığını kontrol altına almak için yapılan dijital detoks turizmi faaliyetlerinin etkisini gözlemlemek ve değerlendirmektir. Çalışmada, nitel araştırmalarda durum çalışması içerisinde yer alan çoklu/kolektif örnek olay araştırması kullanılmıştır. Çalışmada amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem yöntemine göre gönüllü olan 10 kişi belirlenmiştir. Çalışmanın, örneklem grubu ile dijital detoks turizmi deneyimi faaliyetini içermesi, çalışmaya özgünlük katmaktadır. Çalışmayla; dijital detoks turizmi deneyiminin, dijital teknoloji bağımlılığına bağlı farkındalığı yüksek düzeyde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dijital detoks turizmi sayesinde kişilerin an'a odaklanma şansına sahip oldukları, fiziksel yaşamın sunduğu fırsatlar, detoks sayesinde elde edilen rahatlama, yenilenme, kazanılan hareketlilik ve farkındalıklarla dijital teknolojileri sağlıklı sınırlarla kullanma becerisine sahip olabilecekleri ve dijital detoks turizminin kişilere tatil sürecinde dijital teknolojilerden arınma fırsatı sunduğu için oldukça yüksek rahatlama ve dinlenme yararı sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Son olarak yapılan çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda Rize ilinin dijital detoks turizminde yüksek bir potansiyele sahip olduğu dolayısıyla yeni ürün geliştirme çalışmalarında önemli bir alternatif olabileceği önerisi geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Detoks Turizmi Deneyimi, Dijital Bağımlılık Farkındalığı, Kullanımlar ve Doyumlar Teorisi, Alternatif Turizm.

Abstract

The fact that media usage needs have such a wide range causes people to spend more time in related environments, thus causing addiction. It is important for people to turn to digital detox activities, to notice and reduce their addiction. The aim of the study is to observe and evaluate the effect of digital detox tourism activities to increase the awareness of technology addiction and to control technology addiction. In the study, multiple/collective case study, which is included in the case study in qualitative research, was used. In the study, 10 volunteers have been identified through the criterion sampling method, which is purposive sampling. The fact that the study includes the sample group, and the digital detox tourism experience activity adds originality to the study. In the study, it was concluded that the experience of digital detox tourism increased the awareness of digital technology addiction at a high level. In addition, it was determined that people had the chance to focus on the moment thanks to digital detox tourism and could have the ability to use digital technologies with healthy limits thanks to the opportunities offered by physical life, the relaxation, regeneration, gained mobility and awareness. Moreover, it was indicated that digital detox tourism provided a very high relaxation and resting benefit as it offered people the opportunity to be purified from digital technologies during the holiday process. In line with the data obtained from the study, it is revealed that Rize province has a high potential in digital detox tourism, so it can be an important alternative in new product development studies.

Keywords: Digital Detox Tourism Experience, Digital Addiction Awareness, Uses and Gratifications Theory, Alternative Tourism.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 15.02.2022 tarih ve 2022 / 30 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 24 / 03 / 2023

Accepted: 21 / 02 / 2024

¹ Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından SBA-2022-133 proje numarası ile kabul edilmiş, proje 28.04.2023 tarihinde nihai raporu sunulularak tamamlanmıştır.

² Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Ardeşen Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü Öğretim Üyesi, Rize, Türkiye. elif.acuner@erdogan.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-7769-8705.

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Rize, Türkiye. yıldiz_turan21@erdogan.edu.tr, Orcid No: 0000-0003-3463-3298.

Giriş

Dijitalleşme toplum yaşantısında köklü değişimlere neden olmaktadır. Örneğin dijitalleşmeden önce insanların birçok alanda ihtiyaçlarını karşılaması çok daha zorlayıcı ve daha çok zaman-enerji maliyetine sebep olmaktadır. Günümüzde dijital teknolojiler ile işlerin hem daha kolay hem de zaman ve enerji açısından daha tasarruflu yürütülmesi mümkün olmaktadır. Çünkü dijital sistemlerin gelişimden önce fiziki ortamlarda gerçekleşmesi gereken birçok iş/işlem, dijitalleşme ile daha hızlı ve basit işlemlerle dijital platformlar üzerinden gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Buradan hareketle farklı dijital teknolojileri kullanmanın insanların hayatını kolaylaştırdığı çıkarımını yapmak mümkündür. Ancak buradaki asıl soru; *'İnsanlar dijital teknolojileri sadece yaşam kalitelerini yükseltmek ve hayatlarını kolaylaştırmak için ihtiyaçları doğrultusunda dengeli bir şekilde kullanıyor mu?'* olabilir. Çünkü günümüzde dijital teknolojiler aktif çalışma hayatındaki sorumlulukların yerine getirilmesinde, alışveriş, eğlence, sosyalleşme gibi çok geniş ve farklı alanlarda insan yaşamının tam merkezinde yerini almış durumdadır. Teknolojinin çok fazla kullanım alanına sahip olması, doğru orantılı olarak insanların teknoloji kullanım miktarını da etkilemektedir. Dolayısıyla her geçen gün farklı teknolojileri kullanan insan sayısı ve teknoloji kullanım süreleri de artmaktadır. Bu kullanımlar ihtiyaç ya da iş gereği olduğu kadar boş zaman değerlendirme ya da gerçek hayatın sorunlarından kaçma isteği olarak da gerçekleşebilmektedir. Öyle ki birçok insan için akıllı telefonu, tableti ya da akıllı saati gibi farklı dijital aygıtlardan uzak kalmak hayal edilebilir bir durum olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla dijital teknolojilere bağımlı bir birey ya da toplum profilinin varlığı aslında çok da sıyr ya da sürpriz bir çıktı değildir. Burada esas olan mevcut bağımlılığı dengeleyebilmektir. Çünkü Park (2005: 254)'ın da dediği gibi kişilerin telefon ihtiyacı olmadığı halde sürekli telefonlarını kontrol etmeleri telefon kullanımını olumsuz hale getirebilir. Bu sadece telefon için değil tüm dijital araçlar için aynı şekilde değerlendirilmelidir. Dijital araçların ihtiyaç dışı fazla kullanımı dijital bağımlılığa yani kişinin kontrol dışı kullanımına neden olabilmektedir. Ancak bireylerin ve toplumun dijital teknolojileri kabul durumu ve dijital teknolojileri yaşamın her alanına entegre etmiş olması, dijital bağımlılığı göz ardı etmesi ya da yok sayması gibi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Oysaki dijital araçların aşırı kullanımında da bağımlılık özellikleri olan kaygı, stres, özgüven eksikliği ve depresyon gibi olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir.

Diğer taraftan teknolojinin gelişim gösterirken ulaşım sağlayabildiği alanları da her geçen gün genişletiyor olması, artık insanlara neredeyse her zaman ve her yerde ulaşılabilme imkânı sunmaktadır. Dijital cihazı yanında olan kişilerle sinyalin bulunduğu her yerde iletişim sağlanabilmektedir. Bu durum ulaşılacak kişiler için iyi olabileceği gibi her daim ulaşılacak istemeyen kişiler için bazen can sıkıcı da olabilmektedir. Örneğin çalışan bir kişinin çalışma saatleri dışında ya da tatil günlerinde başkaları tarafından sürekli olarak ulaşılabilir olması, kişinin dinlenmesi önünde bir engel hatta tatilini daha yorucu bir hale getiren bir duruma dönüşebilmektedir. İşte bu gibi durumlarda kişilerin tatilini hem daha rahat, huzurlu, sakin geçirmesi hem de bağımlılıklarını kontrol altına alması ve an'a odaklanması için dijital detoks turizmi bir alternatif olabilir. Bu bağlamda dijital detoks turizmi, doğa ile iç içe, sakin, özellikle sinyalin az veya hiç bulunmadığı bölgelerde, kişinin daha çok kendi ile baş başa kalabildiği, an'ı yaşamaya odaklandığı ve gerçek sosyal ilişkiler (sanal olmayan) kurabildiği bir turizm türünü ifade etmektedir. Dijital detoks turizm deneyimi henüz yeni bir turizm alternatifidir. Hâlbuki yaşadığımız dijital çağda alternatif bir turizm türü olarak uygulanabilme potansiyeli oldukça yüksektir. Özellikle dijital bağımlılık farkındalığının artmaya başlaması, bu turizm türüne olan ihtiyacı ve talebi de artıracaktır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi dijital bağımlılık da diğer bağımlılık türleri gibi farklı olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Dijital bağımlılık daha çok gençler için bir problem olarak addedilse de her jenerasyon için potansiyel bir tehlike durumundadır. Dolayısıyla dijital detoks turizm ürününde aynı ya da farklı jenerasyonlar için farklı tur içerikleri ile hem ürün çeşitliliği hem de pazar çeşitliliği sağlanabilir. Örneğin Z kuşağı için 'dijital detoks gençlik kampı' buna bir örnek gösterilebilir. Dijital bağımlılığı azaltmada turizm faaliyeti en etkili yollardan birisi olarak değerlendirilebilir. Çünkü dijital detoks sürecinde gezme, yüz yüze sosyalleşme, aktivitelere katılma, farklı kültürleri öğrenme, dinlenme gibi destekleyici faaliyetler ile sanal olmayan iletişim, deneyimler ile an'ın keyfinin çıkarılması söz konusudur. Bu da dijital bağımlılık farkındalığı ve dijital teknolojileri dengeli kullanma becerisini kazanmak adına önemli bir fırsat olabilir.

Bu çalışmanın amacı, teknoloji bağımlılığına olan farkındalığı artırmak ve dengeli teknoloji kullanım becerisi kazanmak için yapılan dijital detoks turizmi faaliyetlerinin etkisini gözlemlemek ve değerlendirmektir. Çalışmada gönüllü bir grup ile dijital detoks turizmi deneyimlenmiştir. Çalışmanın önemi, deneyim sonucu elde edilen veriler ile dijital bağımlılık farkındalığının artırılması ve henüz yeni olan dijital detoks turizm faaliyetlerinin benimsenmesinde öncül sonuçlara yer veriyor olmasıdır.

1. Kavramsal Çerçeve

Günümüzde dijital araçlar, hem bireysel hem de toplumsal olarak hayatımızda vazgeçilmez bir konuma ve neredeyse her türlü ihtiyacımızı karşılayacak duruma gelmiştir. Dahası teknoloji yerinde sayan bir buluş olmadığı için her geçen gün daha hızlı bir şekilde gelişmeye devam etmektedir. Tabii ki bu gelişimler genellikle insanların hayatındaki işleri daha pratikleştirmek ve kolaylaştırmak üzerinedir. Her ne kadar teknolojik araçların gelişim amaçları genellikle insana fayda sağlamak, hayatı kolaylaştırmak olsa da bazen dijital bağımlılık gibi istenmeyen olumsuzluklara da sebep olabilmektedir.

Bağımlılık, "Ciddi duygusal, zihinsel veya fizyolojik reaksiyonlara neden olan bir maddeye alışkanlık veya eylemi bırakma konusunda kişinin kendisini, dürtülerini kontrol edememe durumu" olarak tanımlanır (Byun, vd., 2009: 204). Bağımlılığa sebep olan unsurlar başlarda kişiye mutluluk veren bir duygu hissettirebilir ancak zamanla durum kişinin kontrolünden çıktığında ve özellikle kişi bu bağımlılığının farkına vardığında başlardaki mutluluk hissi yerini huzursuzluğa, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara bırakabilmektedir. Günümüzde çeşitli bağımlılık türleri mevcuttur. Bağımlılık türlerinden biri olan dijital bağımlılık da her geçen gün artma potansiyeline sahip bir bağımlılıktır. "Dijital bağımlılık; nomophobia veya No Mobile Phone PhoBIA olarak ifade edilen kişilerin sahip oldukları dijital cihazlardan ayrı kaldıklarında yaşadıkları psikolojik korkuyu ifade etmektedir" (Bhattacharya, Bashar, Srivastava & Singh, 2019: 1297). Nomophobia ilk olarak 2008 yılında İngiliz araştırma kurumu YouGov tarafından yürütülen bir çalışmada ortaya atılmıştır. Çalışma cep telefonlarının aşırı kullanımı sebebiyle anksiyete bozukluğunun ortaya çıkma olasılığının değerlendirilmesi için yapılmış ve katılımcıların %53'ünün cep telefonlarında bir aksaklık olduğunda endişeli davrandıkları tespit edilmiştir (Bhattacharya vd., 2019). Mutsvairo vd. (2022: 10) bağımlılık durumunu "dijital araçlar hayatımıza kattığı kolaylıklarla bir yandan özgürlük sağlarken bir yandan da dijital köleşmemize zemin hazırlamaktadır" ifadeleriyle belirtmektedir. Dolayısıyla dijital bağımlılık, kişilerin dijital araçları kullanım miktarı üzerindeki kontrol gücünü kaybettirip, kişinin zamanına hükmederek onu kendisine esir edebilir. Ancak kontrolü kaybetmeye karşı bir farkındalık oluşmaya başladığında kişiler bağımlılıktan kaynaklı bu esir olma durumunu engellemek adına çözümler arayışında, dijital detoks yapma ihtiyacı hissedebilirler.

Detoks, bireylerin çeşitli zararlı tüketimleri (alkol, sigara, yiyecek, madde gibi) sonucu vücutta oluşan toksitleri uzaklaştırma durumunu ifade etmektedir (Ernst, 2012: 33). Detoks, arınma, zararlı kullanımlardan uzaklaşma durumlarında tercih edilen bir yöntem olduğu için, çeşitli bağımlılıklardan; yukarıda da bahsettiğimiz dijital bağımlılıklardan kurtulma ya da dijital bağımlılığı azaltma gibi durumlarda da tercih edilebilir. Oluşan dijital bağımlılığı azaltma ya da kontrol altına alma isteği ile dijital detoks programları ortaya çıkmıştır. Dictionary (2022) dijital detoks, "Kişinin aşırı veya takıntılı kullanım alışkanlığını kırmak için dijital veya elektronik cihazları kullanmaktan kaçındığı ve bunun yerine yüz yüze sosyal etkileşimlere, farkındalığa, doğa ile uyuma vb. öncelik verdiği bir dönem" olarak tanımlamaktadır. Yıldız vd. (2020) "İnternet ortamında karşılaşılan ihtiyaçların geniş yelpazeye sahip olması kişilerin o ortamlarda daha fazla zaman harcamalarına ve yaşadığımız dijital çağ, dijital bağımlılık ve benzeri bağımlılıkların ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahiptir ve bu bağımlılıkların çözümü için dijital detoks oldukça önemlidir" demiştir. Detoks, dijital bağımlılığı azaltma girişimi için önemli ölçüde etkili bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Jiang & Balaji (2022) turistleri dijital detoks turizmine iten nedenleri; farkındalık, teknostres, kendini ifade etme, sosyal bağlanma, rahatlama, doğa ile bağlantı, kaçış ve yenilik olarak sıralamıştır.

Dijital detoks bağımlılık temelli bir işlem olduğu için bireysel olarak yapıldığında detoks süreci zorlu geçebilecektir. Dolayısıyla bu süreç, bir grupta çeşitli aktiviteler yaparak, yeni keşiflerle, yeni sosyal ilişkilerle daha kolay ve eğlenceli bir duruma getirilebilir. Bu durumda dijital detoks işlemi bir turizm faaliyeti olarak yapmak iyi bir alternatif olabilir. Dolayısıyla dijital detoks programlarını bir turizm faaliyeti olarak gerçekleştirmek dijital detoks sürecinin zorluk ve yoksunluğunu hafifletmek ve daha eğlenceli bir aktiviteye çevirebilmek için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Dijital detoks turizmi, mobil sinyallerin bulunmadığı veya azaltılma imkânının bulunduğu yerler ve faaliyetleri içeren bir alternatif turizm türüdür. Dijital detoks kavramını Li vd. (2018: 318) "İnternet ve mobil sinyallerin olmadığı veya dijital teknoloji kullanımının kontrol edildiği turizm alanları" olarak ifade etmektedir. Can & İflazoğlu, konu ile ilgili görüşlerini (2021: 12) "...nasıl ki detoks, insanların daha sağlıklı olması için zararlı yiyecek, içecek ve ilaçların vücuda alınmasının durdurulmasında tercih ediliyorsa, dijital detoks turizmi de insanların teknoloji bağımlılıklarından uzaklaşmak için tercih edebilecekleri bir tedavi yöntemi olabilir" şeklinde belirtmektedirler. Jiang & Balaji (2022: 453) dijital detoks turizmini, "internet ve mobil sinyallerin olmadığı veya dijital teknolojinin kontrol edildiği bir ortamda tatilin gönüllü olarak geçirilmesi" şeklinde tanımlamışlardır. Tanım içeriklerinin de desteklediği gibi dijital detoks turizmi genellikle tatil köyleri, dinlenme merkezleri, inziva mekânları gibi daha çok zihinsel rahatlama ve dinlendirici aktiviteleri barındıran ortamlarda gerçekleşmektedir (Pelkonen, 2020). Çünkü kişiler dijital detoks turizmi için daha çok doğa ile iç içe, deneyime geçecek aktivite ve faaliyetlerin bulunduğu, acil durumlarda ulaşılabilmek imkânının olduğu yerleri tercih etmektedirler (Aslantürk, 2021: 62). Bu bağlamda Rize İli doğa güzellikleri, muhteşem manzaraları, özgün kültürel değerleri ve tarihi mirasıyla dijital detoks turizmi için çok yüksek potansiyele sahip bir destinasyondur. Dijital detoksta öne çıkan iki temel unsur; doğa içerisinde sakin ve dingin zaman geçirmek ve farklı faaliyetler ve deneyimler yaşama olanakları olarak belirtilmektedir. Rize sıralanan bu iki unsur özelliklerine fazlasıyla sahip olması ve bölgede mobil sinyalleri azaltmanın da mümkün olması sebebiyle dijital detoks turizmi için yüksek potansiyele sahip bir destinasyondur.

2. Literatür Taraması

Literatürde ağırlıklı olarak dijital detoks'un ne olduğu, dijital detoks turizmi kavramı, dijital detoks turizminin yapılması için destinasyonların taşıması gereken özellikler, dijital detoks turizmi kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler gibi kavramın anlaşılmasına yönelik olarak, dijital detoks, dijital kopukluk, çevrimiçisiz tatil, dijital detoks turizmi gibi başlıklar altında

çalışmalar mevcuttur (Karapınar Ç. & Fidan, 2019; Syvertsen, Karlsen, & Bolling, 2019; Uluçay & Kobak, 2020; Syvertsen & Enli, 2020; Can & İflazoğlu, 2021; Doğan & Demirel, 2021; Göktaş & Ülkü, 2021; Altınay Özdemir & Göktaş, 2021; Radtke, Apel, Şenkel, Keller, & Lindern, 2022; Stäheli & Stoltenberg, 2022).

Dijital araçlar sağladıkları kolaylık ve pratiklikle hayatımızda büyük bir yer edinmişlerdir. Öyle ki artık dijital araçlar hayatımızın bir parçası hatta bazı kullanıcılar için tıpkı vücudundaki bir organı gibi odak noktası, vazgeçilmezi konumuna gelmiştir. Dolayısıyla dijital araçlar hemen her zaman yanımızda bulunmaktadır. Dijital araçların kullanımını çeşitli nedenler ya da ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Bu nedenleri Katz vd. (1973: 166) bilişsel ihtiyaçlar, duygusal ihtiyaçlar, bütünleştirici ihtiyaçlar, sosyal bütünleştirici ihtiyaçlar ve gerçeklerden kaçma ihtiyacı olarak 5 kategoriye ayırmıştır. Yayla (2018: 61) Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sosyal medya kullanımında Instagram örneğini baz alarak yaptığı çalışmada, Instagram kullanımında etkili olan unsurları, kişisel sunum, eğlence/alışkanlık, sosyal kaçış / rahatlama, sosyal etkileşim, karar verme / bilgilenme, kişisel gelişim / kendini ifade etme, arkadaşlık, ekonomi ve takip etme olarak tespit etmiştir. Dijital araçlar sürekli elimizin altında bulduklarından bazen hiç ihtiyaç olmasa bile bu araçlar sadece alışkanlıkla dolayısıyla kullanılmaktadır. Bu ihtiyaç dışı kullanma zamanla kontrolsüz kullanıma yani bağımlılığa neden olabilmektedir. James & Drennan'ın (2005) cep telefonun bağımlılık yapan tüketimi ile ilgili araştırmalarında, cep telefonu kullanımından kaynaklı olumsuzlukları finansal maliyetler, psikolojik etkiler, sosyal ilişkiler, mesleki sorunlar, fiziksel sorunlar ve yasal sorunlar olarak gruplandırmışlardır. Dolayısıyla bağımlılık ile istenmeyen ya da tercih edilmeyen bir takım sorunlar oluşabilmektedir. Aynı zamanda oluşan sıkıntılar kullanıcılarda dijital bağımlılık farkındalığı ve farkındalık ile gelen dijital araçlardan kaçma isteği oluşturabilmektedir. Kişilerde dijital bağımlılık farkındalığı oluştuğunda ve kişilerin bu bağımlılığı azaltıp kontrol edilebilir hale getirmek istediğinde dijital detoks programlarına başvurmaları olasıdır. Dijital detoks programları bireysel olabileceği gibi gruplar ile de yapılabilir. Dijital detoks programları bireysel olarak ve şehir merkezi gibi kalabalık ve dijital teknolojilerle çevrili alanlarda yapıldığında bağımlılık ve alışkanlıklardan ötürü kişileri zorlayabilmektedir. Floras vd. (2021) çalışmalarında “katılımcılar, kentsel destinasyonlarda seyahat ederken bağlantıyı kesmenin daha zor olduğunu belirtti” ifadeleriyle dijital detoks uygulamalarının şehir merkezlerinde yapılmasının zorluğunu ortaya koymuşlardır. Hoving (2017) çalışmasında, Hollandalı turistlerin dijital detoks tatilini tercih etme nedenlerinden sosyolojik, psikolojik ve fiziksel sağlık faktörlerinin motivasyonu doğrudan etkilediğini; coğrafik ve ekonomik faktörlerin ise motivasyonu dolaylı olarak etkilediğini tespit etmiştir. Egger, Lie & Wassler (2020) çalışmalarında, kişilerin dijital detoks turizmine gönüllü olarak katılması ve teknoloji kullanımını sınırlandırmasına neden olan motivasyon faktörlerini araştırmışlardır. Elde edilen bulgularda, katılımcıların dijital detoks turizmini tercih etmedeki motivasyonları; kaçış, kişisel gelişim, sağlık ve esenlik ve ilişkiler olmak üzere dört başlıkta toplanmıştır. Kirillova & Wang, (2016) çalışmalarında turistlerin tatile çıkma motivasyonlarının en çok dinlenmek ve turistin kendi kendisiyle kalma isteğinden kaynaklandığı görülmüştür. Pınarbaşı & Astam (2020: 22) 12 gönüllü ile “İnternet ve sosyal medya olmadan günler nasıl geçilir? sorusu ile katılımcılar için internet ve sosyal medyadan vazgeçmenin mümkün olup olmadığı üzerine çalışmışlardır. Çalışmalarında 3 günlük kısmi dijital detoks (sadece internet ve sosyal medya kullanımının kısıtlanması) uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda, katılımcıların dörtte üçü internetin gündelik hayatı kolaylaştırdığını ve haber, bilgi gibi kullanımlardaki faydası bakımından vazgeçmenin mümkün olmadığını ama sosyal medya için kullanılan zamanın kısıtlanabileceği fakat tamamen vazgeçilemeyeceği belirtilmiştir. Cai & McKenna (2021) çalışmalarında dijital detoks turizmi aracılığı ile teknolojiye karşı direnci test etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada direniş biçimini yaşanan deneyimlerin somutlaştırılması amacı ile otoetnografik yöntem kullanılmıştır. Dijital detoks turizmi deneyimlerini 4 farklı zamanda ve farklı gezilerde gerçekleştirmişlerdir. Deneyimlerin sonuçlarında başlarda zorlanma, sonrasında ise duruma yavaş yavaş alışma, geçmişe gitmiş hissiyatı, rahatlama, kişinin kendisiyle kalma ve doğaya karşı farkındalığın artması gibi bulgulara rastlanmıştır. Topsakal & Dinç (2022) çalışmalarında dijital detoks kapsamında ekoturizmi incelemiş ve eko turizmin doğa ve kültür ile iç içe olması gereken bir turizm türü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3. Kuramsal Çerçeve

İletişim alanındaki çalışmaların ilk yıllarında, kitle iletişim araçlarının birey ya da toplum üzerinde çok yüksek bir etkiye sahip olduğu ve bu medya araçlarından birey ve topluma iletilen mesajların, iletilmek istenildiği gibi algılandığı düşüncesi hâkimdi (Aktaran: Üçer, 2016: 3). Dolayısıyla medyanın izleyiciyi istediği gibi yönlendirdiği ve şekillendirdiğine inanılmaktaydı. Bu sebeple de çalışmalar, iletişim araç merkezli bir konum ile “medya insanlara ne yapar?” sorusu temel alınarak yapılmaktaydı. Ancak zamanla izleyicilerin kitle iletişim araçlarını ve içeriklerini kendi düşünce ve gereksinimlerine göre tercih ettikleri ve aktif birer katılımcı oldukları düşüncesi benimsenmiştir (Üksel, 2015). Yani aslında bu süreçte, izleyicilerin aktif oldukları, kendi istek ve ihtiyaçlarına uygun içerikleri benimseyerek, izleyici merkezli bir konumunun hüküm sürdüğü görülmüştür. İzleyici merkezli konum ile izleyiciler kitle iletişim araçlarını ve içeriklerini kendi beğenilerine, düşünce ve gereksinimlerine göre tercih etmektedirler (McQuail & Windahl 1997: 153-154, akt. Ayhan & Balcı, 2009: 15). Böylece “medya insanlara ne yapar?” sorusu zamanla yerini “insanlar medya ile ne yapar?” sorusuna bırakmıştır ve iletişimin araç merkezli bir konumdan, izleyici merkezli bir konuma geçiş sağlanmıştır (Nalçaoğlu Timisi, 2010).

Kullanımlar ve doyumlar kuramı Elihu Katz tarafından geliştirilmiştir. Katz'a göre insanların toplumsal ve psikolojik bir takım gereksinimleri vardır ve insanlar medya ve diğer dijital kaynaklardan bu gereksinimlerini karşılayacak birtakım beklentilere girerler. Medya araçlarını kullanarak bu gereksinimlerinin bir kısmını karşılamış olurlar (Yaylagül, 2006: 62). Katz ve arkadaşları izleyicilerin dijital araçları kullanma gereksinimlerini;

- Bilgiyi ve anlayışı güçlendirmeye ilişkin ihtiyaçlar - bilişsel ihtiyaç,
- Estetik, zevk ve duygusal deneyimlerini güçlendirme ihtiyacı - duygusal ihtiyaçlar,
- Güveni, istikrarı ve statüyü güçlendirmek için hem bilişsel hem de duygusal unsurları birleştiren ihtiyaçlar - bütünleştirici ihtiyaçlar,
- Aile, arkadaş ve dünya ile teması güçlendiren ihtiyaçlar - sosyal bütünleştirici ihtiyaçlar
- Kişide zayıflama olarak görülen kaçma ya da gerilimi serbest bırakma ile ilgili ihtiyaçlar - gerçeklerden kaçma ihtiyacı olarak 5 kategoriye ayırmıştır (1973).

Kuramda ifade edildiği gibi dijital araçlar, birden çok gereksinimi karşılamak için kullanılmaktadır. Ancak dijital araçların kullanımıyla gereksinimlerin karşılanmasının yanında birtakım istenmeyen sonuçlar da görülebilmektedir. Çünkü dijital araçlarla ihtiyaçlar karşılanırken bilinçli ya da değil gereğinden fazla zaman geçirilebilmektedir. Harcanan bu fazla zaman, ilk başlarda çok fark edilmese de sonradan sorumlulukların aksatılmasına, psikolojik yan etkilere, fiziksel ağrılara ve gerçek hayattan kopma gibi çeşitli olumsuzluklara neden olabilmektedir. Ayrıca sürecin bu şekilde devam etmesi bir süre sonra kişilerde dijital araç kullanımının bağımlılık haline dönüşmesi ile sonuçlanabilmektedir. Nihayetinde dijital araçların kullanım süresinin azaltılması yani dijital bağımlılığın bitirilmesinde ise zorluklar yaşanabilmektedir. Kişilerin bireysel olarak dijital araçların kullanımını azaltma girişiminde bulduklarında başarısız olmaları ve hatta belki de bu girişimin ters etki yaparak daha çok kullanım ve bağımlılık sahibi olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla bir grup insan ile çeşitli aktiviteler eşliğinde dijital detoks için gerekli ortamın oluşturulmasıyla, dijital araçların kullanımını kontrol altına almak daha kolay olabilir mi? Sorusuna yanıt bulabilmek için çalışmada; aşağıdaki araştırma sorusu geliştirilmiştir.

Temel Araştırma Sorusu: Farklı dijital bağımlılık düzeyindeki kişilerin dijital detoks turizmi deneyimi algıları nasıldır?

Ayrıca çalışmada aşağıda sıralanan alt araştırma sorularına cevap aranmaktadır;

Alt araştırma sorusu 1: Araştırma grubundaki kişilerin dijital bağımlılık düzeyleri nelerdir?

Alt araştırma sorusu 2: Araştırma grubundaki kişilerin dijital bağımlılık farkındalıkları nasıldır?

Alt araştırma sorusu 3: Araştırma grubundaki kişilerin dijital detoks deneyimi algıları nasıldır?

Alt araştırma sorusu 4: Katılımcıların dijital detoks turizmi açısından bölge ile ilgili algıları nasıldır?

4. Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinin kullanılmasının amacı henüz yeni bir turizm ürünü olan dijital detoks turizmi deneyimleyen katılımcıların, deneyim esnasında yaşadıkları sorunları ve dönüşümleri gözlemlenmek ve dijital detoks turizm deneyimi ile ilgili derinlemesine bilgi edinebilmektir. Araştırma bir olay ve olguyu yakından izleme, derinlemesine betimleme gibi nitelikleri gerektirmektedir. Dolayısıyla çalışmaya en uygun desenin seçilmesinde ilgili dinamikler göz önünde bulundurulmuştur. Durum çalışması, bir olayın veya az sayıda olayın uygun bir yöntem ile detaylı bir şekilde incelenmesi durumudur (Punch, 2005). Gerring (2004: 342) durumu, '(benzer) birimlerin daha büyük hacmini anlamak amacıyla tek bir birimin yoğun çalışması' olarak tanımlamaktadır. Yin (2009: 18) ise durum çalışmasını, 'güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma yöntemidir' şeklinde tanımlamıştır. Bu açıklamalardan yola çıkarak çalışmada, bir grubun gerçek bir ortamda dijital araçlar olmadan yaşayacağı değişiklikleri gözlemleyebilmek ve derinlemesine bilgi alabilmek için durum çalışması deseni kullanılmıştır. Katılımcıların bir gruptan oluşması yani birden fazla kişinin katılması çoklu/ kolektif örnek olay çalışmasının tercih edilmesini sağlamıştır. Araştırmada kullanılan görüşme soruları alanyazında daha önce dijital bağımlılığın ölçülmesi, dijital detoks turizmi kavramı ve dijital detoksun uygulanabilirliğine yönelik yapılan çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur (Kesici & Tunç, 2018; Irmak & Erdoğan, 2015; Yayla, 2018; Yıldız, Kurnaz, & Kirik, 2020; Uluçay & Kobak, 2020; Pınarbaşı & Astam, 2020; Sunar & Cihangir, 2018; Aslantürk, 2021, Can & İfazoğlu, 2021, Hoving, 2017, Jiang & Balaji, 2022). Çalışmada iki adet görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formları hazırlanırken konuyla ilgili sorulara detaylıca yer verilmesine, soruların yansız oluşturulmasına, oluşturulan soruların yansız şekilde ifade edilmesine dikkat edilmiştir. Alternatif soru türleri ile görüşme formunun zenginleştirilmesine, sorulara daha detaylı veri elde etmek adına sonda sorular eklenerek hazırlanmasına ve soruları somuttan soyuta, genelden özele gidilerek soru akışı mantık çerçevesinde oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Birinci görüşme formu 16 asıl soru ve 32 sonda sorularından ve ikinci görüşme formu 34 asıl soru ve 11 adet sonda sorularından oluşmaktadır. Hazırlanan birinci görüşme

formu, katılımcıların dijital detoks turizmine katılım amaçları, beklentileri ve dijital araçlara bağımlılıklarının farkında olup olmadıklarına yönelik soruları içermektedir. Hazırlanan ikinci görüşme formu ise katılımcıların dijital detoks turizmi sürecinde yaşadıkları deneyime yönelik açık uçlu soruları içermektedir. Görüşme formları hazırlandıktan sonra uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda görüşme formları son halini almıştır. Ayrıca araştırmacıların dijital detoks turizmi sürecinde katılımcıları gözlemleyebilmesi adına her bir katılımcı için gözlem formu oluşturulmuştur. Gözlem formu, katılımcıların bireysel davranışları, sosyal iletişimleri, grup içindeki uyumları, dışı vurdukları duygu durumları, beden dillerini kullanmaları ve katılımcılara bırakılan serbest zaman dilimini nasıl değerlendirdiğine dair verileri içermektedir.

Hazırlanan iki görüşme formunun ilki, dijital detoks turizmi deneyiminden önce gerçekleştirilmiştir. Görüşme katılımcıların isteği doğrultusunda kendilerini daha rahat hissettiklerini belirttikleri ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşmede sorulara geçmeden önce katılımcıların kendilerini rahat hissederek sorulara yansız cevap verebilmeleri adına sohbet ederek, projenin amacı ve tur planı ile ilgili bilgiler verilerek katılımcıların rahatlaması sağlanmıştır.

Birinci görüşme esnasında katılımcılardan bir kişi kendini fazla heyecanlı hissetmesi sebebi ile katılımcının isteği üzerine ve sorulara vereceği cevapların güvenilirliğinin bozulmaması adına görüşmeye 1 saat ara verilmiştir. 1 saat sonra katılımcı ile tekrar görüşme yapıp kendisini rahat hissettiğine dair kendisinden onay alındıktan sonra görüşmeye kalındığı yerden devam edilmiştir. Araştırmacı tarafından katılımcılardan onay alınarak görüşmelerin telefon ile ses kaydı alınmıştır. Katılımcılarla yapılan birinci görüşme ortalama 30 dakika sürmüştür. İkinci görüşmeler dijital detoks turizmi deneyiminden iki gün sonra gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılarla yapılan ikinci görüşme ortalama 40 dakika sürmüştür. Katılımcılara programa gönüllü olarak katıldıkları ve dijital detoks turizmi süresi boyunca dijital araçlarını araştırmacılara gönüllü olarak verdiklerine ve herhangi bir nedenden ötürü kendilerini rahatsız hissetmeleri durumunda araştırmayı yarıda bırakabileceklerine dair onay formu okutulup imzalanarak onayları alınmıştır. Dijital detoks turizmi deneyimi 3 Haziran Cuma günü saat 10'da başlamış ve 5 Haziran Pazar günü saat 16'da son bulmuştur. Araştırma deneyimi Rize İli, Fındıklı ilçesi, Çağlayan vadisinde çay ve fındık tarlaları içerisinde yer olan dere kenarına konuşlanmış el değmemiş bir doğa içerisinde muhteşem manzaralara ev sahipliği yapan yöresel mimarinin en güzel örneklerinden birini oluşturan 100 yılı aşkın tarihe sahip bir taş konakta gerçekleştirilmiştir. Deneyim boyunca katılımcılara; kısa doğa yürüyüşleri, yoga ve meditasyon faaliyetleri, yöresel yemek atölyesi, yöresel kültürü tanıma sohbetleri, değirmen ziyareti, kutu oyunları, canlı müzik etkinliği, kitap okuma ve doğada serbest olarak vakit geçirme olanakları sağlanmıştır.

Verilerin güvenilirliğini arttırmak amacı ile her katılımcının görüşme ses kaydı Word dosyasına yazılı olarak aktarılmıştır. Hazırlanan Word dosyaları MAXQDA 22 veri analiz programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde gerçeklik ve güvenilirliği arttırmak adına katılımcıların söylemlerinde doğrudan alıntılara yer verilerek analizler desteklenmiştir. Verilerin analizi için tümdengelimci analiz çeşidi olan betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz tekniği ile literatürden yola çıkılarak görüşmeler önceden belirlenen temalara göre kodlandı, bulgular tanımlanıp, yorumlanmıştır. Tema ve kodlar literatürden yararlanarak oluşturulsa da katılımcıların düşünce ve deneyimleri ile şekillendirilmiştir. Yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından kodlanarak tamamlanmıştır.

Araştırma evrenini Türkiye'de dijital araçları kullanan ve kullanım zamanından rahatsız olan kişiler oluşturmaktadır. Fakat nitel çalışmalarda bireylerden derinlemesine veri elde etmek adına daha küçük gruplarla çalışılmaktadır. Örneklem grubunu belirlemede çalışma hedeflerini gerçekleştirmek üzere önceden belirlenen ölçütleri sağlayan katılımcılara ulaşabilmek için amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada dijital araçların kullanımı yasak olduğundan katılımcıların gönüllü olarak katılıp ve dijital araçlarını gönüllü olarak teslim etmeleri gerekmektedir. Göktaş & Ülkü'nün (2021)'de belirttiği gibi "dijital detoks tatilleri gönüllülük esaslı ve teknolojiyen uzaklaşma iradesi gösterebilecek insanların katılması gereken bir tatil turu" olduğundan katılımcılar gönüllülerden seçilmiştir.

5. Araştırmanın Bulguları

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek
K1	Kadın	22	Bekâr	Önlisans	Öğrenci
K2	Erkek	21	Bekâr	Önlisans	Öğrenci
K3	Erkek	24	Bekâr	Önlisans	Management Training
K4	Erkek	21	Bekâr	Önlisans	Öğrenci
K5	Kadın	22	Bekâr	Lisans	Öğrenci
K6	Kadın	21	Bekâr	Lisans	Öğrenci
K7	Erkek	21	Bekâr	Önlisans	Grafik-Web Tasarım

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek
K8	Kadın	26	Bekâr	Önlisans	Öğrenci
K9	Kadın	28	Bekâr	Lisansüstü	Akademisyen
K10	Kadın	50	Evli	Lisans	Emekli

Araştırma katılımcılarının 6'sı kadın, 9'u bekâr ve yaş ortalamaları 22'dir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde 6'sı ön lisans, 3'ü lisans ve 1 kişi ise lisansüstü eğitim mezunudur.

Tablo 2. Dijital araçları kullanmadaki amaç, dijital araçlara ayrılan zaman, dijital araçlara ayrılan zamanın yeterliliği, yatma anında yanında bulundurma

Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	Tema	Kod	Alt Kod	Sıklık	Yüzde	
Dijital araçları kullanılmadığı amaç	Sosyal bütünleşme ihtiyacı	10	34,48	Dijital araçlara harcanan zaman	İnternet	0-3 saat arası	6	60	
	Bilgi ihtiyacı	8	27,59			4-7 saat arası	1	10	
	Gerçek hayattan kaçma	5	17,24			8 ve üzeri	3	30	
	Duygusal ihtiyaç	3	10,34			Toplam	10	100	
	Hayatı kolaylaştırma	2	6,90		Sosyal Medya	0-3 saat arası	6	60	
	Arkadaş olarak görme	1	3,45			4-7 saat arası	3	30	
	Toplam	29	100			8 ve üzeri	1	10	
			Toplam			10	100		
Dijital araçları kullanmak için daha fazla zaman ihtiyacı	Evet	8	80		Dijital araçlara harcanan zaman	Oyun	Oynamamak	4	40
	Hayır	2	20				Bazen Oynamak	3	30
	Toplam	10	100				Sürekli oynamak	3	30
Yatma anında yanında bulundurma	Evet	9	90			Toplam	10	100	
	Hayır	1	10						
	Toplam	10	100						

Katılımcıların dijital araçları kullanmadaki amaçları incelendiğinde, %34,48'inin sosyal bütünleşme ihtiyacını karşılamak ve %27,59'unun ise bilgi edinme ihtiyacını karşılamak için kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların dijital araçlara ayırdığı zaman incelendiğinde; interneti %60 oranında 3 saat ve daha az süre kullandıkları benzer şekilde sosyal medya için de %60 oranında 3 saat ve daha az bir süre harcadığı ayrıca katılımcıların %40'ünün oyun oynamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların dijital araçlara ayırdıkları zamanın yeterliliğine bakıldığında, %80'i dijital araçlara daha fazla zaman ayırma ihtiyacı duyduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %90'ı yatma anında da dijital araçlarını yanında bulundurmaktadırlar.

Bazı katılımcıların dijital araçları kullanım amaçlarına ilişkin görüşleri şu şekildedir; "Dijital araçlar günlük hayatı kolaylaştırmayı sağlıyor. Beklemeyi seven biri değilim bir şeyleri hızlı halletmeyi severim o yüzden işlerimde dijitali kullanmayı bir tık daha severim. Araştırmalarımı da kitaplardan ziyade internette daha hızlı yapabiliyorum." (K3) Bir diğer katılımcı K9 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir. "Dijital araçları şu an mesleğimden ötürü çoğunlukla bilgi edinmek amacıyla kullanıyorum. Bunun haricinde sosyal medyada gündemi takip etmek, arkadaşlarımda hayatında ne oluyor ne bitiyor bunları takip etmek için kullanıyorum. Ama çoğunlukla bilgi edinmek, araştırma yapmak ve öğrenmek için kullanıyorum." Katılımcı 5'in ise konu ile ilgili ifadesi şu şekildedir. "Ulaşım, sosyal medya, gündemi takip etmek, özellikle çeşitli haberleri takip etmek için YouTube gibi kanalları kullanırım. Telefonumdaki not defterini çok fazla kullanırım çünkü bana notlarımı deftere yazmaktansa telefonda not almak daha avantajlı geliyor. Fotoğraf çekmek için kullanırım. Ve telefon benim yalnızlığımı gideriyormuş gibi, telefon benim arkadaşım gibi hissediyorum. Özellikle arkadaşlarımla yaşadığım sorunlarda tamamen telefona, dijital araçlara yönelirim. Konuşmak yerine dizi, film izlerim."

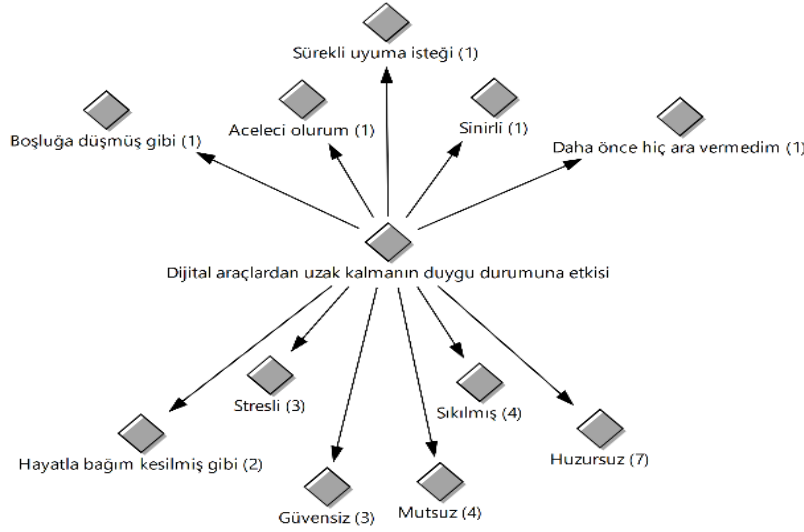
Katılımcıların dijital araçlara ayrılan zamanın yeterliliği ile ilgili görüşleri incelendiğinde birçoğunun daha fazla vakti olsa daha fazla kullanım yapacağı görülmektedir. Bu konu ile ilgili şöyle ifadeler belirtilmiştir. "Oyun oynarken zamanın nasıl

geçtiğini anlamıyorum daha fazla vaktim olsa dijital araçlara daha fazla zaman harcarım.”(K2) Katılımcı 1’den benzer bir açıklama da şöyledir; “Dijital araçlara ayırdığım zaman bana yetmiyor. Biraz daha zamanım olsa daha fazla vakit geçiririm. Hatta bazen uykumdan kısıp internete zaman geçiriyorum.”(K1) Katılımcı 7 dijital araçlara günlük ortalama 14 saat ayırmaktadır. Buna rağmen dijital araçlara ayırdığı zamanın kendisine yetemediğini şu ifadelerle belirtmiştir; “Biraz daha vaktim olsaydı kesinlikle dijital teknolojilere daha çok vakit ayırırdım.” Dijital teknolojileri fazla kullandıkları yönünde farkındalıkları olan katılımcıların ifadeleri ise şöyledir; “Fazlasıyla zaman harcıyorum zaten daha çok zamana ihtiyacım yok. Çünkü daha fazla zamanım olsa ve sürekli telefonla zaman geçirsem daha da bağımlı olurum.”(K8); “Şu an kullandığım vaktin bile çok olduğunun farkındayım ve daha fazla kullanmak istemem diye düşünüyorum. Çünkü bu konuda kendime limit koyuyorum ve limiti aşmamaya çalışıyorum, zaman zaman maalesef aşabiliyorum.”(K10)

Tablo 3. Dijital araçların hayattaki yeri ve dijital araçların kullanıldığı ortamlar

Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Dijital araçların hayattaki yeri	Hayatın odak noktası	9	81,82	Dijital araçların kullanıldığı ortamlar	Her ortamda	6	31,58
	Dijital araçlar olmadığında hayati kaçırma hissiyatı	1	9,09		İş	4	21,05
	Dijital araçlar olmadığında kendini rahatsız hissetme	1	9,09		Ev	3	15,79
	Toplam	11	100		Okul	2	10,53
					Sosyal ortamlarda	1	5,26
					Dışarıda	1	5,26
					Yalnızken	1	5,26
					Araç kullanırken	1	5,26
					Toplam	19	100

Dijital araçların katılımcıların hayatlarındaki yeri incelendiğinde, katılımcıların %81,81’i dijital araçların hayatlarının odak noktası olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %31,58’i dijital araçları her ortamda kullanmaktadırlar. Dijital araçların katılımcıların hayatlarındaki yerine ilişkin düşünceleri şu şekildedir; “Dijital araçlar, genellikle boş zamanlarımda ya da yalnızken hayatımda önemli bir yere sahip oluyor. Hatta şöyle bir şey başıma gelmişti. İstanbul’da evimizin önündeki internet direklerinin olduğu kablolarla kamyon çarpmış ve internet kesilmişti. O gün telefonumda da internetim yoktu ve bilgisayarda da oyun oynayamıyordum. İnternet yapılanaya kadar iki gün boyunca vakit geçmiyordu o zamanlar sinirli ve asabi biri olmuştum. Sürekli kendimi başka şeylere atmak istiyordum ve sürekli uyumak ya da yemek yemek istiyordum. Yani kısacası benim için zorlu bir süreçti, dayanılacak gibi değildi.” (K2) Kendisi için dijital araçların çok büyük önem arz ettiğini sıklıkla dile getiren Katılımcı 4’ün ifadesi şöyledir; “Dijital araçların hayatımdaki yeri çok önemlidir. Tek başıma olduğumda hemen dijital araçlara yönelirim. Bazen oyun oynamayı bırakıp derse gittiğimde aklım sürekli oyunda kalıyor. Ders bitse de gidip oyun oynasam diye düşünüyorum. Dijital araçları kullanabileceğim her yerde kullanırım ve hatta yatarken bile telefon başımın ucunda olur, telefonumu ayırmam kendimden.” Benze şekilde dijital araçlara oldukça yüksek bağımlılığı olduğunu sıklıkla ifade eden Katılımcı 6’nın dikkat çeken ifadesi şu şekildedir; “Dijital araçların hayatımdaki yeri çok önemli gerçekten, telefonum olmazsa yaşayamam diye düşünüyorum. Daha önce telefonum kırılmıştı ve yaptırmaya göndermiştim. Bu süre zarfında kötü bir telefon kullanmışım ve o beni baya zorladı. Bir an önce telefonum gelsin diye ağlamaya falan başlıyordum. Çünkü haberleşme olmadan, telefon elimde olmadan rahat edemiyorum.”(K6) Katılımcı 7’nin konu ile ilgili ifadesi ise şöyledir; “Özellikle bilgisayar benim için vazgeçilmez bir durumda. Dijital araçları kullanmadığım bir yer yok; ev, okul, iş, her yerde kullanırım. Hatta yatarken bile yanımda bulundururum. Ve dijital araçlarımla bozulması gibi bir durumda can sıkıntısı, üzüntü, sıkılma gibi etkileri olur.”

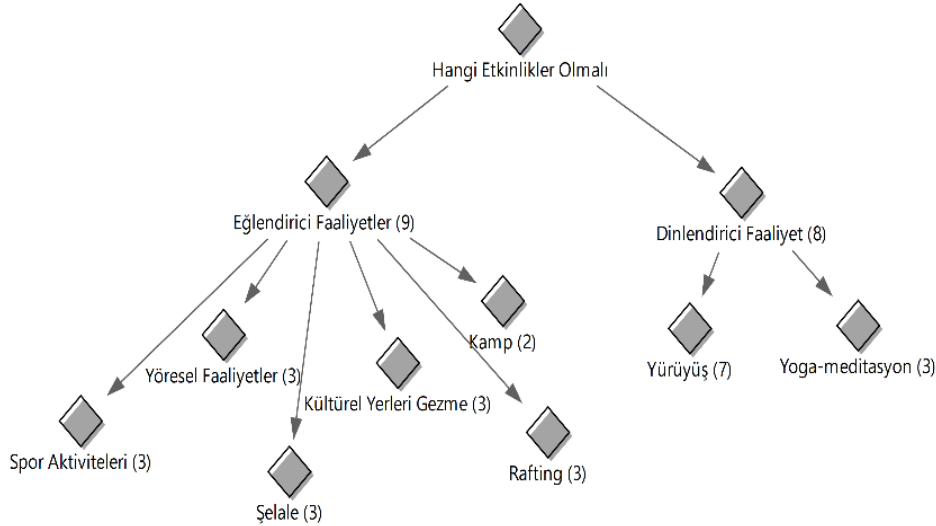

Şekil 1. Dijital araçlardan uzak kalmanın duygu durumuna etkisi

Dijital araçlardan uzak kalmanın, katılımcıların duygu durumlarında olan değişikliklere Şekil 1’de yer verilmiştir. Dijital araçlardan uzak kalan katılımcıların %25’i kendini huzursuz, %14,28’i ise sıkılmış ve mutsuz hissetmektedir.

Katılımcı 7 dijital araçlardan uzak kaldığı zamanki duyguları şu şekilde ifade etmiştir; ‘Dijital araçlarımdan uzak kalınca çok aceleci davranıyorum ve bir an önce dijital aracıma ulaşmak istiyorum. Dijital araçlar yanımda olmadığında kendimi eksik, güvende değilmiş gibi hissediyorum. Uzun süre uzak kalınca da boşluğa düşmüş gibi hissediyorum.’ Dijital araçlarla bağıni hiç koparmak zorunda kalmayan Katılımcı 8 ise durumu şu ifadelerle anlatmıştır; ‘Dijital araçlardan daha önce hiç uzak kalmadım. Dijital araçların kullanımı bende alışkanlık haline geldi. Belki dijital araçlardan uzak kalınca duygu durumum değişebilir.’

Katılımcıların 5’i kendini yüksek düzeyde bağımlı, 4’ü orta düzeyde bağımlı ve 1 kişi ise düşük düzeyde bağımlı olarak görmektedir. Ayrıca katılımcıların hiç biri dijital cihazlarında dijital detoks uygulaması kullanmamaktadır.

Şekil 2. Dijital detoks turizminden beklenen etkinlikler

Katılımcılar dijital detoks turizmi kapsamında Şekil 2’de belirttikleri eğlendirici ve dinlendirici faaliyetlerin olmasını istemektedirler.

Çalışma dijital detoks deneyimi içermektedir. Deneyime katılımın ise gönüllülük esası ile olması planlanmıştır. Bu bağlamda potansiyel katılımcılara öncelikle proje içeriği aktarılmış ve ardından katılıp katılmayacakları sorulmuştur. Dijital detoks turizmi deneyimine katılmayı kabul eden katılımcılara proje teklif edildiğinde ne hissettikleri sorulduğunda, % 35,71’i endişeli hissettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcı 2 dijital detoks turizmine katılması teklif edildiğinde hissettiği duyguları şu

şekilde belirtmiştir; “Açıkçası böyle bir proje fikrine çok sevindim. Çünkü böyle bir şeyi kendim tek başıma yapamazdım. Benim için bir fırsat gibi oldu ve ben bu fırsatı değerlendirmek istedim.”

Tablo 4. Katılımcıların projeye gönüllü olmadaki ve kabul etmedeki nedenleri

Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	
Projeye gönüllü olmadaki nedenler	Dijital bağımlılığı test etme	6	26,09	Projeyi kabul etmedeki nedenler	Teknolojisiz birkaç gün geçirme	5	35,71	
	Doğada olma	5	21,73		Fırsat olarak görme	3	21,42	
	Rahatlama	4	17,39		Doğa	2	14,28	
	Kendinle kalma	3	13,04		Bağımlılığı azaltma	2	14,28	
	Dijital araçların kullanımını azaltma	3	13,04		Telefonu bırakma	1	7,14	
	Akıfta olma	1	4,34		Kendini deneme	1	7,14	
	Sosyalleşme	1	4,34					
	Toplam		23		100	Toplam		14

Katılımcıların projeye gönüllü olmalarındaki nedenler incelendiğinde, %26,09 oranında dijital bağımlılığı test etme isteğinden kaynaklandığı görülmektedir. Diğer taraftan katılımcıların %21,73’ü doğada kalma, %17,39’i ise rahatlama isteğinden dolayı gönüllü olmak istemişlerdir. Katılımcıların dijital detoks turizmi deneyimi projesini kabul etmelerindeki nedenler incelendiğinde ise en yüksek oran %35,71 ile teknolojisiz birkaç gün geçirme isteği olarak belirtilmiştir. Her ne kadar katılımcıların orta ve yüksek seviyede teknoloji bağımlılıkları olsa da teknolojisiz birkaç gün geçirme istekleri, aslında bu bağımlılıktan rahatsız olduklarını göstermektedir.

Katılımcılar projeye gönüllü olma ve projeyi kabul etme nedenlerini şu şekilde ifade etmişlerdir; “Böyle bir başlangıca kendimi zorunlu hissediyordum. Kendi başıma hayatta telefonu bırakmam ama bu proje ile telefonun yasak olması ve telefondan birkaç gün de olsa uzak olmam iyi oldu.” (K1) Katılımcı 10 ise katılım sebebini şöyle ifade etmiştir; “Katılmayı kabul etme sebem öncelikle kendimi tartmak yani benim bu zaman dilimini nasıl geçireceğimi görmektir. Yani kendime bağımlılığım ile ilgili aslında ilk önce bir not verememeden yola çıkıyorum ve bu proje ile bunu test edebileceğim. İkincisi tamamen dijital ortamda uzakta kendinizi dinleyebileceğiniz, kendinize tamamen yüzde yüz saf zaman ayırabildiğiniz bir durum olduğu için gönüllü oldum. Ve doğa ile arada hiçbir aracı olmadan yani bir ekran arkasından bakmadan direkt doğa ve biz olma duygusu da çok etkiledi.” Dijital bağımlılığından rahatsız olduğunu, bu bağımlılığın sosyalleşmesini bile olumsuz etkilediğini dile getiren ve projeye katılımı bir sosyalleşme fırsatı olarak değerlendiren Katılımcı 6, durumu şöyle ifade etmiştir; “Belki bu vesile ile insanlarla biraz sosyalleşip iletişime geçebilirim diye düşündüm. Şu an üniversitedeyim ve insan bu anlarını biraz dolu dolu yaşamak istiyor ama dijital araçlar ve dijital araçlara olan bu bağımlılıkla biraz zor oluyor. Artık bu bağımlılığı çok rahatsız edici bir durum olarak görüyorum. Yani herhangi bir aktivite ya da eğlence gibi katıldığım hiçbir şey yok sürekli elimde telefon sanki telefon her şeyimmiş gibi hissediyorum. Bu da insanı çok rahatsız ediyor. Bende hem bu telefona olan bağımlılığımı biraz azaltmak hem de biraz sosyalleşip doğa ile vakit geçirmek için gönüllü oldum.” Katılımcı 9’un teknolojinin artık ayrılmaz bir parçamız olduğu düşüncesinin içimize nasıl işlediğini belirten ve sürekli teknolojiyi yanımızda tutarak aslında çevremize ve yaşadığımız an’a nasıl uzaklaştığımızı gösteren ifadeleri ise şöyledir; “Proje ilk teklif edildiğinde acaba yapabilir miyim? Acaba bilgisayarsız yaşayabilir miyim? Diye düşündüm. Çünkü ailemin yanına gittiğimde bile bilgisayarın başında oturup işlerimi halletmem gerektiğini düşünürüm. Bu projede bile bilgisayarın yanımda olması gerekiyormuş gibi hissediyorum ve bu düşünceden biraz kurtulmam gerekiyor. Çünkü teknolojik araçlar bize an’ı yaşamayı kaçırıyor ve ben an’ı yaşamak istiyorum bu yüzden gönüllü oldum.”

Çalışmanın bu aşamasında katılımcıların dijital detoks deneyimine katıldıktan sonraki görüşlerine yönelik bulgular yer almaktadır. Üç günlük dijital detoks turizmi deneyiminden sonra katılımcılar kendilerini şu şekilde değerlendirmektedir; “Dijital detoks turizmi sonrası kendimi zihinsel olarak rahattamış hissettim çünkü dijital araçlar zihinsel olarak yoruyor insanı. Fiziksel olarak da daha çok hareket halinde olduğum için tabi ki bir yorgunluk hali vardı ama doğa ile iç içe olduğumdan dolayı bu yorgunluğumu kolaylıkla atlatabildim. Çünkü o süreç içerisinde elektronik bir eşyaya bağlı değildim. Psikolojik olarak da aslında öncesinde asabi olurum diye düşünmüştüm fakat ortam ve aktivitelerden dolayı sakin geçti.” (K2) Katılımcı 3’ün dijital araç kullanımını kısıtlamasına detoks deneyimi sonrasında da sürdürmeye devam ettiğini ve sürecin kendisinde farkındalık yarattığını ifade ettiği açıklaması şu şekildedir; “Kendimi resmen arınmış hissettim. Bir yandan son gün telefona ulaşacağımız için heyecanlıydık bir yandan da dijital detoks süreci bitiyor diye üzüntü vardı. Rahatladım resmen keşke daha uzun olsaydı. Geldikten sonra telefona çok bakmadım sadece birkaç tane küçük işlem vardı onları hallettim. Halen detoksun etkisindeyim. Yoga, 5 kilometrelik yürüyüş gibi faaliyetler yaptık ki bunlar zaten insanların ihtiyacı olan şeylerdi. Fark ettim ki bağımlıymışız çünkü teknolojiyi aradığımız zamanlar oldu. Psikolojik olarak orada çok mutluyduk buraya gelince bir çöküntü oldu.” Katılımcı 5’de detoks deneyiminin kendisinde çok çeşitli farkındalıklar kazanmasına yardımcı olduğu şu şekilde ifade etmiştir; “İlk olarak gece başımı yastığa koyarken fark ettim ki hiç başım ağrıyıyor ve çok sağlıklı bir uyku uyudum. Fiziksel olarak kendimi hem olumlu hem olumsuz değerlendiririm.

Olumsuz olarak anladım ki aşırı hareketsizmişim çünkü o kadar oturmaya, kendimi yormamaya alışmışım ki orada yapılan aktivitelere bazen katılmak istemiyordum. Ama geldikten sonra kendimi toparlar toparlamaz sahile yürüyüş yapmaya çıktım tam 10 bin adımı tamamladım. Ve bundan sonra kendime hedef belirledim günlük en az 10 bin adım yürüyüş yapmaya çalışacağım. Psikolojik olarak ise anladım ki kendimizi telefona çok bağlamışız mesela güzel bir manzara ya da yemek gördüğümüzde hemen fotoğrafını çekmeliyim diye düşünüyoruz. Anladım ki aslında ben bunları hissettiğim için değil psikolojik olarak bilinçaltıma işlendiği için yapıyordum.” Detoks deneyiminde hem fiziksel hem de psikolojik olarak çok yüksek fayda elde ettiğini ifade eden Katılımcı 7'nin söylemleri şu şekildedir; “Daha önce sürekli bilgisayara baktığım için gözümde sorun yaşıyordum ama bu üç günlük süreç içerisinde hafif düzelleme oldu. Yani artık yanmıyor gözüm ve kendimi daha dinç hissediyorum. Normalde sürekli oturduğum için her yürüdüğümde bacaklarım ağırırdı fakat bu süreçte sürekli hareket halinde olduğumuz için şu an bu sorunu yaşamıyorum. Psikolojik olarak da artık bilgisayar ihtiyacı hissetmiyorum. Daha önce lazım olmasa bile sürekli bilgisayarı ihtiyaç olarak hissediyordum fakat artık o ihtiyaç hissi kalmadı.” Katılımcı 8'in detoks için şehir kalabalığından uzak bir yerin seçilmesinin çok etkili olduğunu ve yine bu deneyimin çok önemli farkındalıkları oluşturduğunu ifade eden açıklaması şöyledir; “Benim için değişen çok şey oldu bu kadarını beklemiyordum. Gerçekten o an sanki başka bir dünyadaydık, detoks programını köy gibi bir yerde yapmamız çok değişik hissettirdi. Otel gibi kalabalık bir yerde yapmış olsaydık bu kadar etkili olacağını düşünmüyordum. Gerçekten sadece psikolojik olarak kendimizi bağımlı hissediyorduk. Meğer insan dijitalsiz de olabirmiş.”

Çalışma kapsamında detoks deneyimi esnasında katılımcıların dijital teknolojilere erişimine izin verilmemiştir. Acil durumlar ve yakınlarının katılımcılardan haber alabilmeleri için araştırmacının telefon numarası tüm katılımcıların yakınlarıyla paylaşılmış ve araştırmacı her gün tüm katılımcıların aileleri ile görüşme sağlayarak bilgi vermiştir. Bu aşamada katılımcı aileleri özellikle ilk gün çocuklarının dijital araçları yanlarında değilken uyum sorunu yaşayıp yaşamadıklarını ve dijital araçların olamayışının yaratması muhtemel yoksunluk hissi ile psikolojik bir sorun yaşanıp yaşanmadığını çok merak etmişlerdir. Aileler deneyimin çocuklarında yaratacağı etkiyi çok merak etmişler ve sonuçları heyecan ve umutla beklediklerini ifade etmişlerdir. Araştırmacıların aileler ile görüşmesinde, ailelerin “umut” terimini kullanmaları çok dikkatlerini çekmiştir. Bu bağlamda ailelerin çocuklarının dijital teknoloji bağımlılıkları olduğunun farkında oldukları ve böyle bir detoks deneyiminin bu bağımlılığın kontrol altına alınmasında umut verici bir olanak olarak görüldüğü çıkarımı yapılmıştır. Konu ile ilgili katılımcılar % 36,36 oranında dijital detoks turizmi esnasında dijital araçlara erişimin olamaması gerektiğini ve %63,64 oranında ise sadece acil durumlar için erişimin olabileceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 5. Dijital detoks turizminin faydaları ve dijital araçlardan uzak olmanın sosyalleşmeye etkisi

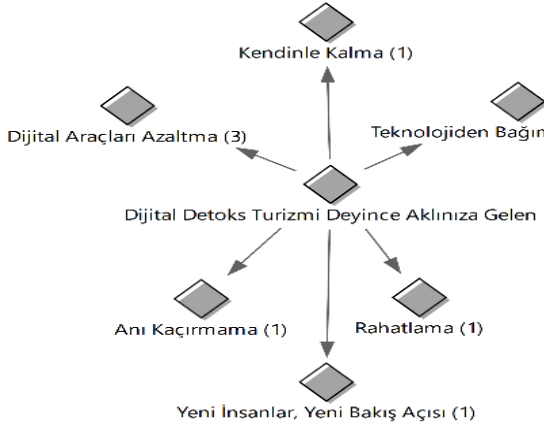
Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Dijital detoks turizminin faydaları	Fiziksel	8	30,77	Dijital araçlardan uzak olmanın sosyalleşmeye etkisi	Sosyalleşmenin gelişmesi	7	38,88
	Psikolojik	5	19,84		Sosyal ilişki	4	22,22
	Zihinsel	5	19,84		Farkındalık	2	11,11
	Farkındalık	3	11,53		Çekingen	2	11,11
	Yeni kararlar	3	11,53		Daha samimi	2	11,11
	An'ın tadını çıkarma	2	7,69		İletişimde zorluk	1	5,55
	Beslenme	1	3,84				
	Sosyal ilişki	1	3,84				
	Toplam	26	100		Toplam	18	100

Katılımcıların dijital detoks turizmi deneyiminden elde ettiği faydalar incelendiğinde; en yüksek (%30,77) fiziksel açıdan fayda elde edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar ayrıca Tablo 5'te belirtildiği üzere psikolojik ve zihinsel iyileşme, farklı konularda farkındalıklarının artması, yeni kararlar almaları, an'ın tadını çıkarma fırsatı yakaladıklarını, sosyal ilişki kurma şansına sahip olduklarını ve beslenme konusunda da sağlıklı seçimlerin önemini kavradıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların dijital detoks turizminden edindikleri faydalar kendi ifadeleri ile şu şekildedir; “Sağlıklı beslenmenin tadını aldım orada. Yediğimiz çoğu şey konak sahibinin ektiği doğal yiyeceklerdi ve tatları çok farklıydı. Örneğin çay merkezindeki çay salatası aklıma bile gelmezdi. Hatta telefonda görsem çaydan salata mı olur der denemezdim ama orada denedim ve beğendim.” (K5) Detoks deneyiminin sosyalleşme faydası üzerinde duran Katılımcı 6 durumu şöyle ifade etmektedir; “Çok fazla faydası oldu. İnsanlarla daha fazla iletişim kurabildim, daha önce tek sosyal hayatım telefonda ama şimdi istediğim gibi insanlarla bir yerlere çıkıp aktivite yapabilirim.” Katılımcı 10 “Kendimi bir gözden geçirdim. Daha fazla an'ı olduğu gibi yaşamının farkına vardım. Doğada çok yürüyüş yaptık, hareket ettik, nefes egzersizleri yaptık ve bunun hayatımda daha fazla yer kaplamasının daha iyi olacağını fark ettim.” ifadeleriyle farkındalıklarını belirtmiştir.

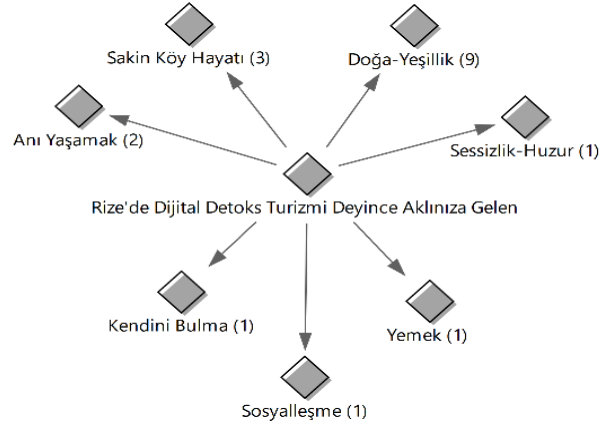
Katılımcılara dijital araçlardan uzak olmanın sosyalleşmelerini nasıl etkilediği sorusu yöneltmiştir. Katılımcıların %38,89'u yanlarında dijital araçların olmamasının sosyalleşmelerine engel olmadığını aksine sosyalleşmelerini daha da güçlendirdiği

belirtmişlerdir. İletişimde zorluk yaşadığını belirten Katılımcı 1, sosyalleşme ile ilgili beklentisinden fazlasının gerçekleştiğini ifade etmiştir. Katılımcı 2'nin konu ile ilgili görüşleri şu şekildedir; "Fark ettim ki sürekli telefonla uğraştığımız için insanlarla sosyalleşmekten çok uzak kalıyoruz ve dolayısıyla karşılıklı diyaloglarda pek cümle kuramıyoruz. Çünkü alışık olmadığımız bir durum. Gerçek sosyallikten uzak kaldığımız için biraz daha çekingeniz, kendimizi ifade etmek için nasıl cümle kuracağımıza uzak gibiyiz. Bu şekilde sosyalleşmek bence daha iyi oldu. Şarkı etkinliğinde mesela sadece nakarat kısmını biliyorduk geri kalan kısmı hatırlamaya çalışıyordum ama hafızama gelmiyordu. Çünkü artık günümüzde telefonlarımız her an elimizin altında olduğu için bir şeyleri hatırd tutma zorunluluğu hissetmiyoruz sanki kendi hafızamız biraz basit kalmış." Katılımcı 8 deneyim öncesinde tanıdığı ancak yakın ilişki kurmadığı kişilerle de daha önce hiç tanımadığı kişilerle de kurduğu iletişimi şöyle ifade etmiştir; "Katılımcıların bir kısmını tanıyordum bir kısmını ise tanıımıyordum. Hatta katılımcılardan sınıf arkadaşlarım da vardı ama çok yakın değildik. Dijital detoks sürecinde baya sosyalleştik baya yakın arkadaş olduk. Mesela bir ara toplu sohbette herkes hayatının dönüm noktasını anlattı ve söylenen her şey beni düşündürdü duygu olarak çok yoğun ve etkiliydi." (K8) Katılımcının ifadeleri dijital araçları gereğinden fazla kullanmanın sosyalleşmenin boyutunu değiştirebildiğini göstermektedir. Ayrıca bu ifadeye dayanarak, dijital araçların olmadığı ortamlarda kişilerin birbirini dinlemeye gönüllü olduğu daha iyi dinlediği ve edilen sohbetlerin ise daha etkili olduğu çıkarımı yapılabilir.

Dijital detoks turizmi esnasında verilen serbest zaman diliminde katılımcıların çoğu bu serbest zaman dilimini diğer katılımcılarla iletişim içerisinde yani sosyalleşerek değerlendirmiştir. Bazı katılımcılar serbest zamanlarını spor yaparak, kitap okuyarak ve uyuyarak değerlendirdi. Fakat Katılımcı 4 ve 7 serbest zaman diliminin çok olduğunu ve daha az boş zaman daha fazla toplu aktiviteyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu İki katılımcının diğer katılımcılara göre bağımlılık düzeylerinin hem kendi ifadelerinden elde edilen bulgularla hem de gözlemlere dayanarak daha yüksek olduğu söylenebilir. Buradan dijital detoks turizmi planlamalarında aktivite yoğunluğunu kişilerin bağımlılık seviyelerine göre belirleme çıktısına ulaşılabilir. Çünkü yüksek dijital bağımlılıkları olan kişiler dijital araçları kullanmadan kendi başarılarına ne yapacakları konusunda üretken olamayabilirler. Bu durum da dijital araçlarının yoksunluk hissini hatırlamalarına yol açabilir. Dolayısıyla yüksek bağımlılık düzeyindeki gruplarda detoks deneyim içeriğinin özellikle ilk günlerde daha fazla aktivite ile desteklenmesi, serbest zaman diliminin ise ilk günlerde daha kısa olacak şekilde deneyimin ilerleyen günlerinde çoğaltılması şeklinde bir uygulama tavsiye edilebilir.

Şekil 4. Dijital detoks turizmi

Şekil 5. Rize'de dijital detoks turizmi

Katılımcılara dijital detoks turizmi denildiğinde ve Rize'de dijital detoks turizmi denildiğinde akıllarına gelen ilk şeyin ne olduğu soruları yöneltilmiştir. Şekil 4 ve Şekil 5 ilgili sorulara verilen cevapları içermektedir. Katılımcılar dijital detoksu çoğunlukla; teknolojiden bağımsız olma ve dijital araçların kullanımını azaltma olarak ifade etmişlerdir. Ancak kendinle kalma, rahatlama ve an'ı kaçırma ifadeleri de oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Rize'de dijital detoks sorusuna çok yüksek oranda doğa ve yeşillik cevabı verilmiştir. Bu cevapla birlikte sakinlik, rahatlık, kendini bulma gibi sık sık tekrarlanan ifadelerle dayanarak Rize'nin bu turizm türü için potansiyelinin çok yüksek olduğu çıkarımı yapılabilir. Hâlihazırda katılımcılara Rize'nin bu turizm türündeki potansiyeli direkt olarak da sorulmuş ve katılımcıların %81,10'u bölgenin dijital detoks turizmi için yüksek avantaja sahip ve bu turizm türüne çok uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 6. Dijital detoks süreci, katılımcılara etkisi ve diğer turizm türlerinden farkı

Tema	Kod	Alt-kod	Sıklık	Yüzde	Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Detoks sürecinde kendinizi ve diğer katılımcılar ile ilgili gözlemlerinizi	Kendimi gözlemlerken	Farkındalık	3	21,42	Diğer katılımcıları gözlemlerken	Zorlanma	4	26,66
		Mutlu	2	14,29		Sosyal ilişki	2	13,33
		Hırslı	1	7,14		Alışmama	2	13,33
		Huzurlu	1	7,12		Birbirini dinleme	2	13,33
		Dışardan soyutlama	1	7,14		Sinir bozma	2	13,33
		Zamanın değerini anlama	1	7,14		Sıkılma	1	6,66
		Enerjik	1	7,14		Dijital araçları aramama	1	6,66
		Kendini bulma	1	7,14		Kâğıda not alma	1	6,66
		Zorlanma	1	7,14		Toplam	15	100
		Çok konuşma	1	7,14				
		Huysuz	1	7,14				
		Toplam	14	100				
		Diğer turizm türlerinden farkı		Sosyal ilişkilerin daha az olması		21	91,30	Dijital detoks turizminin motivasyona etkisi
An'ı kaçırma	2			8,69	Farkındalık	6	22,22	
Toplam	23			100	Daha motive olmuş hissiyatı	6	22,22	
					Zaman yönetimi	3	11,11	
					Sosyal ilişkiler	2	7,40	
			An'ı yaşama isteği	2	7,40			
			Toplam	27	100			

Bölge potansiyelinin avantajlı görülmesi ise; Bölgenin muhteşem bir doğaya sahip olması, Bölgede teknolojiyi azaltmanın mümkün olması ve sis gibi görkemli manzaralarıyla insanları rahatlama ve sakinleşme şansının olması ile açıklanmıştır. Katılımcılar tarafından Bölge sadece ulaşım açısından dezavantajlı bulunmuştur.

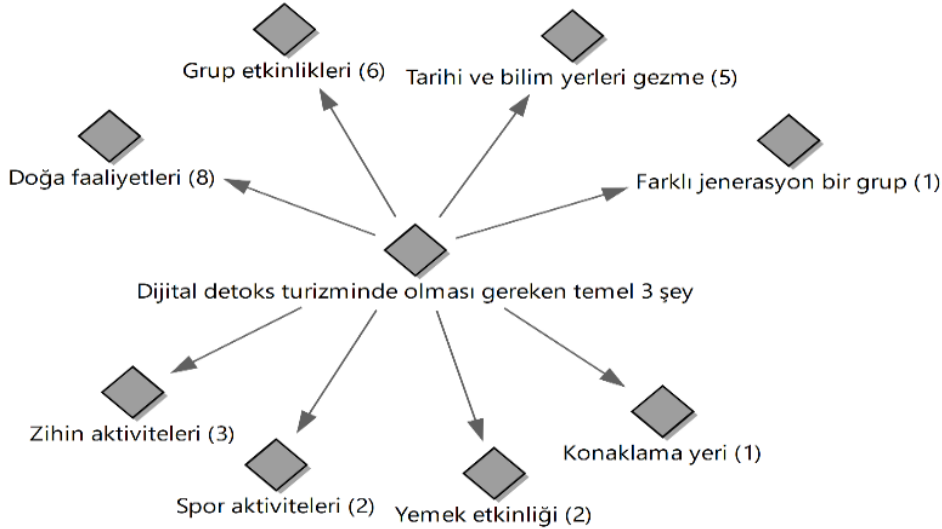
Katılımcılara dijital detoks turizmi sürecinde kendilerini ve diğer katılımcıları nasıl gözlemledikleri sorulmuştur. Katılımcıların kendileri ile ilgili gözlemlerinde farklı durumlara karşı farkındalıkların arttığı yanıtı öne çıkarken diğer katılımcılarla ilgili gözlemlerde zorlanma hususu öne çıkmıştır. Katılımcılar dijital detoks turizminde kendilerinde ve diğer katılımcılarda fark ettikleri gözlemleri şu şekildedir; “Katılımcılar oynadığımız oyunlardan dolayı çok hırslı olduğumu belirtti kendimde bunu fark ettim. Diğer katılımcıları gözlemlerken bir katılımcının yaşadığı anıları, duyguları kâğıda döktüğünü fark ettim. O an'ın tadını çıkarmaya ve başkalarının hayatı ile ilgili deneyimleriyle farklı bakış açısı öğrenmeye çalışıyordu. Bu beni etkilemişti.” (K9); “Benim dikkatimi çeken şey hepimiz telefonda dolayı yakınıyorduk ama bu yakınlığın gerçek olmadığını farkındaydık. Mesela bir katılımcı arkadaşımız sürekli telefon diyip yakınıyordu ama gerçekten telefonu istediği için değildi o alışkanlık olduğu içindi.” (K5) Katılımcı 5'in ifadesi aslında dijital araçlara gerçekten ihtiyaç duyulduğu için değil bu araçları kullanmanın hayatın rutine haline getirildiği için yoksunluk hissi oluşturduğu çıkarımı yapılabilmesi açısından dikkat çekicidir. Katılımcı 8 ise gözlemlerini şöyle ifade etmiştir; “Orada ben en çok zamanın değerini anladım ve bence herkes değişti. Bazılarına biraz zor geldi hatta bazen detoksta olduklarını unutup ceplerinde telefonlarını aradılar ama alıştılar sonra.”

Dijital detoks turizmin katılımcıların motivasyonuna etkisi birçok açıdan çok pozitif olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların %29,63'ü (8 kişi) yeni kararlar aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların belirttiği diğer motivasyon unsurları; farkındalıkların artması, hayata dair daha yüksek motivasyon hissiyatı, zaman yönetimi, sosyalleşme fırsatını kullanma isteği, an'ın tadını çıkarma şeklinde sıralanmıştır. Üç gün süren detoks deneyiminin böyle yüksek pozitif çıktılarının olması oldukça heyecan vericidir. Katılımcılar motivasyonlarındaki değişiklikleri şu şekilde ifade etmişlerdir; “Genellikle daha önce sürekli kapalı alanda olduğum için çok karamsardım. Fakat detoks boyunca kendimi daha mutlu hissettim. Normalde hiç sporla ilgilenmiyordum fakat artık spora başlamak istiyorum. Hep bilgisayar başında çalışmayı düşünüyordum ama artık bilgisayar başında değil de fiziksel güç gerektiren bir işte çalışmayı da bir alternatif olarak görüyorum ve spora başlamayı düşünüyorum.” (K7); “Daha önce motivasyonumu sadece iş anlamında kullandığımı fark ettim. Ama sosyalleşmek ve farklı kişilerle iletişim kurabilmenin de motivasyona olumlu katkıların olduğunu fark ettim. Ve artık bir yere gittiğimde ekranın arkasından bakmak yerine gerçekten gözlerimle orayı görüp hafızama kazmayı, kuş cıvıltısını dinleyip, bitkileri tanıyıp o an'ı yaşamaya odaklanacağım.” (K9)

Katılımcılara dijital detoks turizmi değil de farklı bir turizm türüne katılmış olsalardı süreçte nelerin fark edeceğini düşündükleri, sorusu yöneltildi. Katılımcılar bu soruya katıldıkları herhangi bir turizm türünde dijital araçları yanlarında olacağı için sosyal ilişkilerin daha az olacağını (%91,30) ve bu sebeple daha çok bireysel vakit geçirme eğiliminde olacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca diğer turizm türlerine katıldıklarında dijital araçların dikkatlerini dağıtacağı için an'a odaklanma ve an'ın keyfini çıkarma şansının da düşük olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu bulgudan yola çıkarak

tüm turizm türleri içerisinde yüksek oranda sosyalleşme ve an'a odaklanma şansı sunması açısından, dijital detoks turizminin yüksek potansiyeli ve ayrıcalıklı bir yeri olduğu çıkarımı yapılabilir. Katılımcı 2 durumu şu sözlerle ifade etmiştir; "Telefon diğer turizm türlerinde olduğu gibi serbest olsaydı, bazı arkadaşlar sürekli telefonla oynayabilirdi ve muhabbet, sohbet çok fazla olmazdı. Herkes kendi başına vakit geçirirdi." Katılımcı 10'da benzer düşünceleri şöyle ifade etmiştir; "Eğer dijital araçlar serbest olsaydı muhakkak gruplaşmalar, bölünmeler olur ve bu verimi alamazdık. Ama 3 günlük turda herkes birbirine odaklandı birbiriyle vakit geçirdi. Dijital araçlar serbest olsaydı belki şikâyetler, bulunduğumuz an'ı kaçırma ve başka yerde olma isteği olabilirdi. Ve birbirimiz hakkında bu kadar fikir sahibi olamazdık. Fiziksel aktiviteler sırasında elimizde telefon olsaydı yürüyüş yaparken fotoğraf ve video çekmeye yönelip faaliyetlere katılmada aksamalar olabilirdi."

Çalışma kapsamında dijital detoks turizmi deneyimi karma sayılabilecek yaş grubunda olan 10 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların detoks deneyim turundaki kalabalık algısını ölçmek için dijital detoks turizmi turunun kaç kişi olması gerektiğini düşündükleri sorulmuştur. Katılımcılar mevcut grup sayısını ideal bulduklarını ve benzer turlarda maksimum 15 kişinin olmasının uygun olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu görüşün nedeninin ise kişi sayısının az olması durumunda sıkılma ihtimalinin olduğunu, çok olması durumunda da fikir ayrılıkları, anlaşmazlıkların olabileceği düşüncesinin olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılara dijital detoks turizmine bir daha katılacak olsalar hangi yaş grubuyla katılmak isteyecekleri sorulmuştur. İlgili soruya katılımcıların %50'si karma yaş grupları ile %10'u 60 yaş altındaki karma yaş grubu ile (60 yaş üstünün fiziksel faaliyetleri düşünerek olmaması gerektiğini belirtmişlerdir) ve %40'ı ise kendi yaş grubu ile katılmak isteyeceklerini belirtmiştir. Alınan cevaplarda grubun karma yaş aralıklarında olması tercihi öne çıkmıştır. Bu aşamada gözlem verilerine dayanarak, daha yüksek yaş grubundaki kişilerin grup içerisinde bir denge unsuru olarak yer aldığını söylemek mümkündür. Örneğin oynanan kutu oyunlarında hakem olma ya da cezayı belirleyen kişi olma ya da herhangi bir memnuniyetsizlik durumunda olumlu tarafa odaklanmayı sağlama gibi bir rol üstlenmişlerdir. Ayrıca toplu yapılan sohbetlerde gençler, yüksek yaş grubundaki kişilerin deneyimlerinden faydalanmaktan büyük keyif almışlar ve hatta bu sohbetlerde bu kişiler sohbetin odak noktasında yer almışlardır. Diğer taraftan yüksek yaş grubundaki kişileri de gençlerin enerjisi ve hareketliliği pozitif yönde etkilemiştir. Deneyim esnasında her iki yaş grubu da birbirleriyle vakit geçirmekten çok keyif aldıklarını defalarca tekrar etmişlerdir. Bu bağlamda çalışma kapsamında beklenen bir veri olmamakla birlikte, dijital detoks turizminin farklı jenerasyonların birbirleri ile empati kurabilmesini sağlaması ve karşılıklı değer değişimine olanak tanınması açısından da önem teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

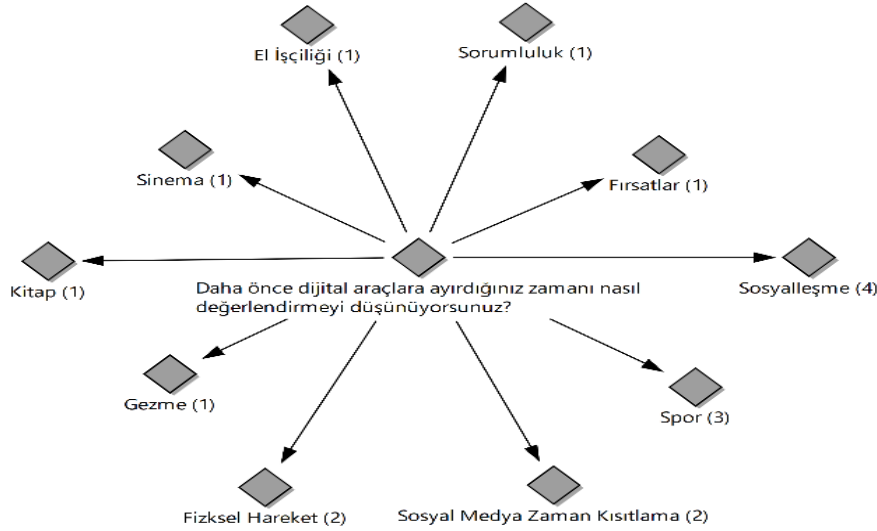

Şekil 6. Dijital detoks turizmi için olması gereken unsurlar

Katılımcılardan detoks deneyimi sonrasında turun içeriğini değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılar tur içerisinde çok eğlendikleri, yeni şeyler öğrendikleri, rahatladıkları bazen de zorlandıkları faaliyetler olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda katılımlara bir dijital detoks turunda mutlaka olmasını istedikleri en temel faaliyetlerin neler olduğu sorulmuştur. Şekil 6'da görüldüğü üzere en fazla görüş, doğa faaliyetleri, tarih ve bilim ile ilgili yerleri gezme ve grup etkinlikleri yönünde belirtilmiştir. Gözlem verileri de bu bulguları desteklemektedir. Çalışma kapsamında yapılan deneyim turunda; üç güne aralıklı olarak yayılmış doğa içerisinde gerçekleştirilen yürüyüş (yeni rotalar ve doğal güzellikleri keşfetme ve muhteşem manzaraları izleme), sabah sporu, yoga ve meditasyon faaliyetleri, yöresel yemek atölye çalışması, çay turizmi deneyimi (çay toplama ve çay bahçelerini ziyaret, çay hakkında bilgilendirme semineri, tadım etkinliği, elle çay işleme etkinliği ve çay fabrikası gezisi) ve çeşitli grup etkinlikleri (kutlu oyunları, canlı müzik, mangal yapma) gerçekleştirilmiştir. Gözlem verilerine dayanarak şunlar söylenebilir; Katılımcılar grup etkinliklerinin hepsine gönüllü olarak katılmışlar ve etkinliklerde gerçekten yüksek keyif almışlardır. Hatta öyle ki serbest zaman aralıklarında birçoğu yine grup etkinliği yapmayı tercih

etmiştir. Deneyim turu profesyonel bir rehber eşliğinde gerçekleşmiştir. Ancak tur esnasında rehberin bu denli aktif rol alacağı beklenen bir durum olmamıştır. Katılımcılar tur boyunca gezilen her yerde ve yapılan her etkinlikte mümkün olduğunca fazla bilgi elde etmeye çalışmışlardır. Çok dikkat çekici şekilde her fırsatta soru sorma eğiliminde olmuşlardır. Örneğin doğa yürüyüşleri esnasında bitkileri merak etmek ya da yolculuk esnasında Bölgenin tarihini ya da kültürel özelliklerini sormak gibi çevrelerindeki her şeyi öğrenmeye çalışmışlardır. Bu bulgular ışığında dijital detoks turizmi kapsamını oluştururken; turun mümkün olduğunca doğa içerisinde gerçekleşmesine ancak doğa da geçirilen vaktin aktiviteler ile destelenmesine özen gösterilmesi gerektiğini, katılımcıların öğrenme motivasyonunun yüksek olmasının göz önünde bulundurulması gerektiğini (turun gerçekleştiği bölgedeki somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerinin, tarihi ve bilimsel potansiyelin deneyimlenmesine fırsat sunulması) ve grup etkinliklerinin çok etkili, eğlenceli aynı zamanda yüksek katılım ile yüksek tatmine olanak sağladığını göz önünde bulundurulması gerektiği söylenebilir.

Katılımcılar dijital detoks turizm deneyimi sayesinde daha önce dijital araçlara gereksiz yere çok fazla zaman ayırdıklarını ve bundan dolayı birçok şeyden geri kaldıklarını fark ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca dijital araçlara olan bağımlılığın aslında psikolojik bir kabullenmenin sonucu olduğunu ve hayatlarında yavaş yavaş ve ufak değişikliklerle bu bağımlılığı azaltmak istediklerini dile getirmişlerdir. Katılımcılar daha önce dijital araçlara harcadıkları fazla zamanı Şekil 3'de görülen etkinliklerle değerlendirmeyi planladıklarını ifade etmişlerdir. Şekil 7 incelendiğinde; fiziksel sosyalleşme, spor, fiziksel hareket unsurlarının ön plana çıktığı görülse de farklı birçok cevabın olması, kişilerin kendi ilgi alanları ile ilgili bir keşif durumu yaşadıkları ya da bu ilgi alanlarını yeniden hatırladıkları çıkarımı yapılmasına olanak tanımaktadır.

Şekil 7. Öncesinde dijital araçlara ayrılan vaktin nasıl değerlendirileceği

Ek olarak bu bulgudan elde edilen bir diğer önemli çıktı ise katılımcıların detoks deneyimi sonrası ile ilgili çeşitli kararlar alması yani detokstan sağlanan faydaların devam ettirilmesi eğiliminin olmasıdır.

Tablo 7. Katılımcıların teknolojiye karşı yoksunluğu, dijital detoks turizmini tavsiye etme niyeti ve tur içeriğinin tavsiye edileceği kişilere uygunluğu

Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Teknolojiye karşı yoksunluk	Fotoğraf çekmek için	3	25	Tavsiye niyeti	Evet	9	90
	Müzik etkinliğinde	3	25		Hayır	1	10
	Uyku zamanında	2	16,66		Toplam	10	100
	Kendini ifade etmede	1	8,33	Kişilere uygunluğu	Zorlanabilir	7	63,64
	Araçta	1	8,33		Uygun	4	36,36
	Serbest zaman diliminde	1	8,33		Toplam	11	100
	Hayır	1	8,33				
	Toplam	12	100				

Katılımcılara detoks deneyimi sürecinde herhangi bir zamanda yoksunluk çekip çekmediği sorulmuştur ve %91,67'sinin bazı durumlarda yoksunluk çektiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar yoksunluk çektikleri anları şu şekilde

belirtmektedirler; “Sadece bazen müzik dinlemek istiyordum. Bir de canlı müzik kısmında bir hoparlör getirip kendi müziklerimi çalmak isterdim.” (K3); “Bir ara hiçbir şey yapmıyorduk can sıkıntısından dijital cihazların yokluğunu hissettim. Ve orada bozuk bir radyo vardı onu düzeltmeye çalışarak sıkıntımı gidermeye çalıştım.” (K7) Her ne kadar katılımcıların büyük çoğunluğu detoks deneyimi esnasında bazı durumlarda yoksunluk çektiğini belirtse de yine büyük çoğunluk (%90) dijital araç kullanımını azaltmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Katılımcı 7'nin durum ile ilgili ifadesi şöyledir; “Ben de yüksek bağımlı biriyim ama insan gerçekten isterse yapabilir.”

Katılımcıların tamamı dijital detoks turizmini tavsiye edebileceklerini ve tekrar deneyimlemek istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılara ayrıca detoks deneyiminin süresini nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Katılımcıların tamamı dijital detoks turizmi için 3 günün yeterli olmadığını en az 5 ila 7 gün arasında olması gerektiğini belirtmişlerdir. Gözlem bilgileri de bulguları desteklemektedir. Deneyim esnasında birçok katılımcının farklı kişiler ile aynı deneyimi yapmanın nasıl olacağı konusundaki konuşmaları gözlem notu olarak belirtilmiştir. Aynı şekilde katılımcılar belirli periyotlar içerisinde detoks faaliyetini tekrarlamak üzere planlar yapmıştır. Deneyim turunun son günü ise konuşmaların odak noktasında, sürenin çok hızlı geçtiği ve biraz daha kalma temennisi yer almıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma sonuçlarına göre katılımcıların dijital araçları kullanma nedenleri; sosyal bütünleşme ihtiyacı, bilgi ihtiyacı, gerçek hayattan kaçma ihtiyacı, duygusal ihtiyaç, hayatı kolaylaştırma ve dijital teknolojileri arkadaş olarak görmek olarak belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar Katz, Haas, & Gurevich (1973)'in çalışmalarına benzerlik göstermekle birlikte farklı olarak çalışma katılımcıları hayatı kolaylaştırma ve arkadaş olarak görme kullanım nedenleri de özellikle ifade etmişlerdir. Katılımcılar dijital araçları her ortamda ve sürekli kullanmaktadırlar. Katılımcılar dijital araçlardan uzak kaldıklarında kendilerini, huzursuz, sıkılmış, mutsuz, güvensiz, stresli, hayatta bağı kopmuş, sinirli gibi duygu durumları ile ifade etmişlerdir. Bu duygu ifadelerinin bağımlılık belirtileri olarak değerlendirilmesi muhtemeldir. Bu belirtiler Bhattacharya vd.'nin (2019) nomofobi üzerine yaptıkları çalışmadaki ruhsal huzursuzluk durumları ile paralellik göstermektedir.

Katılımcılar dijital araçlarının yanlarında olmamasının sosyalleşmelerine hem negatif hem de pozitif etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle katılımcıların belirttikleri, çekingen olma durumu ve iletişimde zorlanma durumu gibi etkiler aslında sürekli dijital araçlarla sosyalleşmenin gerçek sosyal ilişkilere getirdiği olumsuzluklar olarak düşünülebilir. Burada Zhao'nun (2001: 453) “... aslında dijital araçları insanlara benzetmeye çalışırken, insanlar dijital araçlardaki sosyal ilişkilere benzemeye başlayabilir.” uyarısı akla gelmektedir. Aslında deneyim sonrasında katılımcılar, birbirleriyle kurdukları ilişki ve iletişimlerin dijital araçlardan daha iyi bir doyuma ulaştırdığını ifade etmişlerdir. Bu sonuç Ayeş (2018)'in çalışmasında katılımcıların aralarında daha güçlü bir bağın oluştuğu ve daha fazla sohbet ile daha gelişmiş ilişkilerin ortaya çıktığını gösteren bulgularıyla eşleşmektedir.

Katılımcıların dijital detoks turizmi deneyimine gönüllü olma ve projeyi kabul etme sebepleri ile Jiang & Balaji (2022) ve Egger, Lie & Wassler (2020)'in çalışmalarında ortaya koydukları, turistleri dijital detoks turizmine iten etkenler ve gönüllü olmalarındaki sebepler uyusmaktadır. Ayrıca sonuçlar Hoving (2017)'in belirttiği sosyolojik, psikolojik, fiziksel sağlık gibi nedenler ile de benzerdir. Katılımcılar dijital detoks turizmi destinasyonlarının şehirden uzakta kırsal bir alanda, kalabalık bir işletme yerine daha butik ve özgün kültüre uygun işletmelerde olmasının tercih sebebi olacağını ifade etmişlerdir. Dijital detoks turizmi için tavsiye edilen bu dinamikler Floros vd. (2021: 759)'nin çalışmalarında belirtilen özelliklerle uyusmaktadır. Katılımcılar dijital detoks turizmi deneyimi ile kendilerinde oluşan farkındalıkla % 90 oranında dijital araçların kullanımını azaltmanın mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Sonuçlar Pınarbaşı & Astam (2020)'in çalışmalarındaki sonuç ile tam olarak paralellik göstermemektedir. Ancak katılımcıların detoks esnasında, rahatlama, kendinle kalma, geçmiş ziyaret etmiş hissiyatı, doğaya karşı farkındalık gibi duyguları ile Cai & McKenna'nın (2021) çalışmalarındaki bulgularla paralellik göstermektedir.

Günümüzde dikkatimizi dağıtan birçok uyaran ile ve dijital teknolojilerin ortaya çıkardığı farklı alışkanlıklar nedeniyle an'da kalmak bir “yetenek” olarak ifade edilmeye başlamıştır. Dijital detoks turizminin daha çok doğa içerisinde daha sakin, dinlendirici ve rahatlatıcı ortamlarda gerçekleşmesi ile maruz kalınan uyaran sayısını azaltma olanağı mevcuttur. Aynı zamanda dijital teknolojileri kullanmak için ayrılan zaman ortadan kalkacağından kişiler çevresine o an yaşadıkları deneyime yani an'a odaklanma şansına sahip olacaklardır. Bu sayede kişiler belki de kendileri ile ilgili farklı özellikleri keşfetme fırsatı yakalayacaklardır. Kendi fiziksel ya da zihinsel durumlarını neyin daha fazla rahatlattığını, yeteneklerini, ilgilerini ya da hobilerini fark etme şansına sahip olabileceklerdir.

Dijital detoks birçoğumuz için çok hızlı, yoğun, stresli ve sürekli erişilebilir olan hayata bir mola verme faaliyetidir. Birçok yetişkin belki de bu molanın imkânsız olduğunu düşünecek ama yine de bu fikir onlar için çekici gelecektir. Ancak dijital teknolojileri hayatlarının odak noktası olarak gören ve bu teknolojilere yüksek düzeyde bağımlı olan ancak bu bağımlılığın farkında olmayan ya da bundan rahatsız olmayan gençler (Z kuşağı ve sonrası) için durum böyle olmayacaktır. Çalışmada

proje katılımcılarını belirleme aşamasında gençlerin bu durumu çok net bir şekilde deneyimlenmiştir. Hatta çalışma kapsamında gönüllülük esasıyla belirlemeye çalışan katılımcılar seçilirken, dijital detoks turizmi deneyimi için herhangi bir ücret ödemeyecek olmalarına rağmen katılmaya cesaret edemeyen ya da bunu asla tercih etmeyen gençler ile karşılaşmıştır. Bu deneyim çalışma açısından çok önemli bir çıktı olmuştur. Çünkü bu aşamada, en yüksek bağımlılık sahibi olan grup olarak değerlendirilen gençlerin, bu turizm deneyimine katılmaları için ne yapılması gerektiği sorusunun cevaplanmamasının önemi ortaya çıkmıştır. Gözlem verilerine dayanarak bu durumun adeta bir meydan okuma gibi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bir taraftan da “acaba nasıldır?” sorusunu sordukları bir diğer gözlem bilgisi olarak elde edilmiştir. Dolayısıyla buradaki en önemli dinamiğin onlara “hayır” diyemeyecekleri sıra dışı deneyimler sunmak olduğu fark edilmiştir. Çalışmanın özellikle gözlem bulgularına dayanarak gençlere doğa ile bütünleşme yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda farklı deneyimler yaşama, kendilerini ve çevrelerini keşfetme imkânı sunulduğunda bakış açılarının olumsuz olmadığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda bu deneyimleri hayatlarının rutininde kendileri organize etme eğiliminde olmadıklarını ya da bu konuda farkındalıklarının olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gençlere yönelik dijital detoks turizmi deneyiminde kontrolün biraz onların elinde olmasına özen gösterilmelidir. Çünkü yaşadıkları dijital çağda kullandıkları dijital teknolojiler özellikle dijital sosyalleşme anlamında onlara çok büyük fırsatlar sunmaktadır. Ancak dijital sosyalleşme onların ruh hallerinin de belirleyicisi durumunda olabilmektedir. Dolayısıyla gençlerin kendi istek, ilgi ve beklentileri doğrultusunda bir deneyim yaşamalarının sağlanmasında, onların yönlendirmeleri büyük kolaylık ve neticesinde daha yüksek tahmin sağlayabilecektir. Dijital detoks turizminde beklenen; fiziksel yaşamın sunduğu fırsatlar, detoks sayesinde elde edilen rahatlama, yenilenme, kazanılan hareketlilik ve farkındalıklarla dijital teknolojileri sağlıklı sınırlarla kullanma becerisine sahip olmaktır. Bu bağlamda dijital detoks turistleri için sunulacak alternatifler çeşitlendirilmelidir. Dijital detoks turizmin yapılacağı bölge şartlarına göre; gökyüzü gözleme, meditasyon, yoga, haritada yön bulma, kuş gözlemciliği, tırmanma, yürüyüş, at binme, safari, kano, rafting gibi etkinlikler yapılabilir. Tercih göre kitap okuma etkinliği ya da kitap sohbetleri, müzik ve dans etkinlikleri (yarışmalar gibi), toprakla buluşma (sebze, meyve dikme ya da toplama, çiçek bakımı, bitkileri tanıma vb.), hayvanlarla buluşma (çeşitli hayvanların bakımı, yumurta toplama, süt sağma vb.) deneyimlenebilir. Ayrıca resim ya da diğer sanat alanlarında atölye çalışmaları, çeşitli el sanatları ve mutfak atölye çalışmaları da ilgi çekici olabilir. Belirtilenlere ek olarak ağaç dikme, denizi ve çevreyi temizleme gibi bazı sosyal sorumluluk projelerine yönelik etkinlikler yapılabilir.

Günümüzde küçük çocuklar da dijital araçları fazlasıyla kullanmaktadırlar. Özellikle yarıyıl ya da yaz tatillerinde aileler çocuklarıyla bu programlara katılarak çocuğun sosyal sorumluluğunun geliştirilmesine destek olarak, hem beraber verimli vakit geçirip hem de çocuklar için de dijital bağımlılık farkındalığının oluşmasına zemin hazırlayabilirler.

Dijital bağımlılık kişilerde yüksek düzeyde stres oluşturabilmektedir. Stresin yol açtığı yıkıcı etkiler ise fiziksel, psikolojik ve devamında birçok sosyolojik soruna neden olabilmektedir. Bu bağlamda dijital detoks turizmine katılmak tamamen rahatlatıcı ve eğlendirici bir deneyim olabilir. İş yaşamında dijital teknolojilerin kullanımı odakça yüksek düzeydedir. İş sorumlulukları dijital teknolojiler aracılığıyla yürütülmesi kişilerde sürekli erişilebilir olma baskısı oluşturabilmektedir. Dijital detoks programları ile en azından tatil sürecinde sürekli erişilebilir olma baskısından arınarak an'a odaklı bir süreçte dikkat dağılmadan rahatlama sağlanabilir. Özellikle son yıllarda birçok sektörde uzakta çalışma oranları yükselmiştir ve bu oran artmaya devam etmektedir. Dolayısıyla iş ve ev arasındaki ayırım artık çok daha bulanık hale gelmektedir. İşlerini evden yürüten insanlar fiziksel çalışma ortamının sunduğu sosyalleşme avantajını kullanamamaktadır. Bu durum daha yalnız bir yaşam sistemini doğurur ve akabinde dijital teknolojiler aracılığıyla sosyalleşme alışkanlığı pekiştirilmiş olur. İnsanlar fiziki ortamda çalıştıkları zaman ev yaşamı hem fiziksel hem de zihinsel dinlenme olanağı sağlayabilmektedir. Ancak aksi durum yani ev ve iş yaşamı arasındaki çizginin bulanıklaşması, kişilerde hiç ara vermeden çalışma hissi uyandırabilmektedir. Dolayısıyla bu durumdaki birçok kişi için ev, rahatlama ve dinlenme fırsatı sunan bir alan olmaktan uzak olabilecektir. Bu durumda farklı alanlardaki boş zaman faaliyetleri ve özellikle turizm faaliyeti daha yüksek oranda hissedilen bir ihtiyaç durumuna gelebilecektir. Dijital detoks turizmi bu ihtiyacın karşılanmasında, kişilere tatil sürecinde dijital teknolojilerden arınma fırsatı sunduğu için oldukça yüksek rahatlama ve dinlenme imkânı sunma potansiyeline sahiptir.

Dijital detoks programlarının farklı yaş grupları, farklı statüdeki ve çalışma yoğunluğundaki ve sistemindeki kişiler için birçok faydası olduğu ve çeşitli fırsatlar sunduğu açıktır. Ancak bazı özel durumlar söz konusu olduğunda kişilere erişimin sağlanamaması bir sorun olarak belirtilebilir. Benzer şekilde ailevi sorumluluklar nedeniyle belirli bir süre hiç erişilebilir olmamak yine bir diğer sorun olarak görülebilir. Ayrıca zaman baskısı ile yürütülen işlerde bu tarz sorumlulukları olan kişiler içinde erişilebilir olmamak sorun teşkil edecektir. Çünkü kişiler acil durumlardan haberdar olmalı ve gerekli önlemleri alıp müdahalede bulunabilmelidirler. Bir ebeveyn çocuğuna erişebilmeli sağlığı ve keyfinin yerinde olduğundan emin olmalıdır. Aynı şekilde iş ile ilgili sorumluluklar yerine getirilmeli ve işlerin aksaması ya da fırsatların kaçması engellenmelidir.

Dolayısıyla bu durumda olan kişiler eğer ilgili ihtiyaçları karşılanmaz ise detoks programına dâhil olmaya gönüllü olmayacak ya da bir şekilde dâhil olsalar bile yaşadıkları deneyim onlara vaat edilen rahatlama ve dinlenme faydasını sağlamayacaktır. Hatta tam tersi belki de daha fazla stres olma sebebi bile olabilecektir. Dolayısıyla dijital detoks turizmi deneyimine katılan kişilere ihtiyaçlar ve talepler doğrultusunda farklı esneklikler sağlama olanağı tanınmalıdır. Dijital detoks

turizmi sınırları olan bir tedavi şekli gibi değerlendirilmemelidir. Gerçek faydanın sağlanması için kişilerin gerçekte stresten uzak olmaları ve onlara rahatlayacakları deneyim fırsatları sunulmalıdır. Bunun içinde turizm deneyimi esnasında belirli süreler ve zamanlarda dijital teknolojiye erişim sağlanması bu turizm deneyiminin sunmayı hedeflediği faydaları azaltmayacaktır. Bu dengenin kişinin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda sağlanması dijital detoksun daha geniş bir kitle için bir alternatif olmasını sağlayacaktır. Çünkü dijital detoks turizminde amaç, dijital teknolojilerin kullanımını sonlandırmak ve böylece kişilerin bu teknolojilere ne kadar bağımlı olduklarını fark etmelerini sağlamaktır. Dolayısıyla teknolojilerin kullanımının sınırlandırılması kişilerin stresten uzaklaşması, dinlenme, rahatlama gibi faydaları elde etmelerini sağlayacaktır. Aynı zamanda farklı deneyimler yaşanmasını, an'a odaklanma yeteneğinin pekişmesini, çevrenin, doğanın, başka kültürlerin ya da insanların tanınmasını, sosyalleşme fırsatının yakalanmasını sağlayacaktır. Kişiler belki de bu deneyimlerle kendilerine yönelik farklı keşiflere çıkabileceklerdir. Yani dijital detoks turizmi deneyimi dijital bir sistem olarak düşünülebilir. Bu sayede dijital detoks turizmi fiziksel süreçlerin sunduğu muhteşem deneyimlerin, dijital olanlardan mahrum kalmadan yaşanmasına olanak tanıyacaktır.

Kaynakça

- Altınay Özdemir, M., & Göktaş, L. S. (2021). Research trends on digital detox holidays: A bibliometric analysis, 2012-2020. *Tourism & Management Studies*, 7(3), 21-35.
- Ayhan, B., & Balcı, Ş. (2009). Kırgızistan'da üniversite gençliği ve internet: Bir kullanımlar ve doyumlar araştırması. (K. Yumlu, Çev.) *Bilig Journal of Social Sciences of The Turkish World*(48), s. 15.
- Üçer, N. (2016). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında gençlerin sosyal media kullanımına yönelik niteliksel bir araştırma. *Global Media Journal; Turkish Edition*, 6(12), 1-26.
- Aslantürk, E. (2021). Teknoloji bağımlılığının turizm deneyimlerine etkisi ve dijital detoks turizminin tercih edilebilirliği. *Avrasya Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 54-66.
- Ayeh, J. K. (2018). Distracted gaze: Problematic use of mobile technologies in vacation contexts. *Tourism Management Perspectives*, 26, 31-38.
- Bhattacharya, S., Bashar, M. A., Srivastava, A., & Singh, A. (2019). Nomophobia: No mobile phone phobia. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(4), 1297-1300.
- Byun, S., Ruffini, C., Mills, J. E., Douglas, A. C., Niang, M., Stepchenkova, S., . . . Blanton, M. (2009). Internet addiction: metasyntesis of 1996-2006 quantitative research. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(2), 203-207.
- Cai, W., & McKenna, B. (2021). Power and resistance: Digital-Free tourism in a connected world. *Journal of Travel Research*, 62(2), 290-304.
- Can, I. İ., & İflazoğlu, N. (2021). Digital detox tourism against post-modernity. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 6(1), 7-15.
- Dictionary. (2022). *Dijital Detoks*, Erişim tarihi: 10.1.2023 <https://www.dictionary.com/browse/digital-detox>. adresinden alındı.
- Doğan, O., & Demirel, A. (2021). Dijital arınma turizmi üzerine bir literatür incelemesi. 21. *Ulusal Turizm Kongresi*, 1258-1265. Balıkesir: Detay Yayıncılık.
- Egger, I., Lie, S. L., & Wassler, P. (2020). Digital free tourism – An exploratory study of tourist motivations. *Tourism Management*, 79(2020), 104098.
- Ernst, E. (2012). Alternative detox. *British Medical Bulletin*, 101(1), 33-38.
- Floros, C., Cai, W., McKenna, B., & Ajeeb, D. (2021). Imagine being off-the-grid: millennials' perceptions of digital-free travel. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(5), 751-766.
- Gerring, J. (2004). What is a case study and what is it good for? *American Political Science Review*, 98(2), 341-354.
- Göktaş, L. S., & Ülkü, A. (2021). *Dijitalleşme sürecinde ortaya çıkan bir kavram: Dijital detoks tatili*. Co-Editors (s. 230). University of South Florida M3 Center Publishing.
- Hoving, K. (2017). *Digital Detox Tourism: Why disconnect?: What are the motives of Dutch tourists to undertake a digital detox holiday?* Master Thesis. Umeå Universitet, 34-35. Umeå: Sweden: Department of Geography and Economic History.

- Irmak, A. Y., & Erdoğan, S. (2015). Dijital oyun bağımlılığı ölçeği türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 10-18.
- James, D., & Drennan, J. (2005). Exploring addictive consumption of mobile phone technology. *ANZMAC 2005 Conference: Electronic Marketing*, Australia: Fremantle: ANZMAC, 87-96.
- Jiang, Y., & Balaji, M. (2022). Getting unwired: What drives travellers to take a digital detox holiday?. *Tourism Recreation Research*, 47(5-6), 453-467.
- Karapınar Ç., D., & Fidan, A. B. (2019). Teknoloji gelişimiyle ortaya çıkan teknoloji bağımlılığı ve teknoloji (dijital) detoksu. *4. International Congress on Social Sciences*, 112-124. Erzurum.
- Katz, E., Haas, H., & Gurevich, M. (1973). On the use of the mass media for important things. *American Sociological Review*, 38(2), 164-181.
- Kesici, A., & Tunç, N. F. (2018, Ocak). The development of the digital addiction scale for the university students: reliability and validity study. *Universal Journal of Educational Research*, 6(1), 91-98.
- Kirillova, K., & Wang, D. (2016). Smartphone (dis)connectedness and vacation recovery. *Annals of Tourism Research*, 61, 157-169.
- Li, J., Pearce, P. L., & Low, D. (2018). Media representation of digital-free tourism: A critical discourse analysis. *Tourism Management*, 69, 317-329.
- Mutsvairo, B., Ragnedda, M., & Mabvundw, K. (2022). 'Our old pastor thinks the mobile phone is a source of evil.' Capturing contested and conflicting insights on digital wellbeing and digital detoxing in an age of rapid mobile connectivity. *Media International Australia*, 1-15.
- Park, W. K. (2005). Mobile Phone Addiction. R. Ling, & P. E. Pedersen içinde, *Mobile Communications Re-negotiation of the Social Sphere*, 253-272.
- Pelkonen, T. (2020, 6 15). *Motivations for silence tourism*. Master's thesis, 24. Finland: Itä-Suomen yliopisto.
- Pınarbaşı, T. E., & Astam, F. K. (2020). 'Vazgeçmek mümkün mü?': Kuşakların dijital detoks deneyimleri üzerine bir analiz. *Atatürk İletişim Dergisi*, (20), 5-28
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan, & Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Radtke, T., Apel, T., Şenkel, K., Keller, J., & Lindern, E. V. (2022). Digital detox: An effective solution in the smartphone era? A systematic literature review. *Mobile Media & Communication*, 10(2), 190-215.
- Stäheli, U., & Stoltenberg, L. (2022). Digital detox tourism: Practices of analogization. *New Media & Society*, 1-18.
- Sunar, H., & Cihangir, İ. S. (2018). Turizm'de yeni bir yaklaşım: Dijital arınma. *Sosyal Medyada İnovasyon ve Küresel Sorunlar*, Antalya: Congress Book, 326-338.
- Syvetsen, T., & Enli, G. (2020). Digital detox: Media resistance and the promise of authenticity. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 26(5-6), 1269-1283.
- Syvetsen, T., Karlsen, F., & Bolling, J. (2019). Digital detox på norsk. *Norsk Medietidsskrift*, 26(2), 1-18.
- Topsakal, Y., & Dinç, A. (2022). Çevrimdışı tatil: Dijital detoks için ekoturizm. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 5(1), 1-10.
- Uluçay, D. M., & Kobak, K. (2020). Dijital Detoks: teknoloji bağımlılığına karşı yeni bir eğilim ve genç yetişkinler özelinde bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 7(2), 325-350.
- Üksel, S. (2015). *Kullanımlar ve doyumlar kuramı çerçevesinde sosyal medya kullanımı; Sakarya Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, 52. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yayla, H. M. (2018). Kullanımlar ve doyumlar bağlamında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sosyal medya kullanımı: Instagram Örneği. *Selçuk İletişim*, 11(1), 40-65.
- Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları. Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. (s. 62), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldız, K., Kurnaz, D., & Kırık, A. M. (2020). Nomofobi, netlessfobi ve gelişmeleri kaçırma korkusu: Sporcu genç yetişkinler üzerine bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (Özel Sayı), 333-335.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and Methods* (Cilt 5). (s. 18), SAGE.

Zhao, S. (2001). Toward A taxonomy of copresence. *Presence*, 12(5), 445-455.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to observe and evaluate the effect of digital detox tourism activities to increase awareness of technology addiction and to gain balanced technology use skills. In the study, digital detox tourism was experienced with a volunteer group. The importance of the study is to increase awareness of digital addiction with the data obtained as a result of experience and to include preliminary results in the adoption of new digital detox tourism activities.

Methods

Could it be easier to control the use of digital tools by creating the necessary environment for digital detox with a group of people and various activities? In the study to find an answer to the question; The following research question was developed.

Basic Research Question: What are the perceptions of digital detox tourism experience of people at different levels of digital addiction?

Qualitative research approach was used in the study. Case study design was used in the study. The fact that the participants consisted of a group, that is, the participation of more than one person, made the multiple/collective case study preferred. Two interview forms were used in the study. In addition, an observation form was created for each participant so that the researchers could observe the participants in the digital detox tourism process. Descriptive analysis technique, which is a type of deductive analysis, was used for the analysis of the data.

Findings

Reasons for participants to use digital tools; social integration need, information need, need to escape from real life, emotional need, making life easier and seeing digital technologies as friends. Participants use digital tools in every environment and constantly. When the participants stayed away from digital tools, they expressed themselves as restless, bored, unhappy, insecure, stressed, disconnected from life, and angry. Participants stated that they participated in the digital detox tour voluntarily, especially to try themselves. It has been found that the highest benefit from the digital detox tour is obtained on the physical scale. Participants stated that they benefited greatly from collective activities during the tour. According to the findings, Rize has been evaluated as having a very high potential for digital detox tourism. The effect of digital detox tourism on the motivation of participants has been expressed very positively in many respects. Motivational elements stated by the participants; making new decisions, increasing awareness, higher motivation about life, time management, the desire to use the opportunity to socialize, and enjoying the moment. Participants stated that the digital detox period should be between 5 and 7 days. In addition, it has been concluded that many alternative activities, in which nature is at the center, can be interesting in digital detox tours.

Conclusion

Digital detox is an activity to take a break from life that is very fast, intense, stressful and always accessible for many of us. Thanks to digital detox tourism, people will have the chance to realize what relaxes their physical or mental state more, their talents, interests or hobbies. Digital addiction can cause high levels of stress in people. The destructive effects caused by stress can cause physical, psychological and subsequently many sociological problems. In this context, participating in digital detox tourism can be a completely relaxing and entertaining experience. At the same time, it will provide different experiences, strengthening the ability to focus on the moment, getting to know the environment, nature, other cultures or people, and catching the opportunity to socialize. Maybe people will be able to make different discoveries about themselves with these experiences. In other words, the digital detox tourism experience can be considered as a phygital system. It is clear that digital detox programs have many benefits and offer various opportunities for people of different age groups, status and work intensity and system. However, in some special cases, not being able to access people can be stated as a problem. Therefore, people participating in the digital detox tourism experience should be given the opportunity to provide different flexibility in line with their needs and demands.

Ortaokul Öğrencileri Neden YouTuber Olmak İstiyor?

Why Do Middle School Students Want to Become YouTubers?

Duygu Gür¹, Mustafa Alpsülün², Yalın Kılıç Türel³

Öz

Sosyal medya kullanımının hızla artması, toplumsal değişimde etkili olmakla kalmayıp aynı zamanda yeni iş fırsatlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ve topluma yeni davranış kalıpları kazandıran bir role sahiptir. Bu bağlamda ortaya çıkan yeni iş alanlarından biri, toplumun daha önce tanışmadığı bir kavram olan "YouTuberlık"tır. YouTuberlar, sosyal medya platformlarında içerik paylaşarak hem maddi kazanç elde etmekte hem de tanınırlık sağlamaktadır. Bu maddi kazanç ve özellikle de şöhret arzusu, ortaokul öğrencileri için cazip bir hale gelerek YouTuber olma isteklerini artırmaktadır. Bu durumun öğrencilerin hayatları üzerinde birçok etkisinin olabileceği, yapılan araştırmalarla da belirtilmektedir. Bu kapsamda, bir devlet okulu ve bir özel okulda öğrenim gören toplam 21 öğrenciyle gönüllülük esasına dayalı görüşmeler gerçekleştirilerek, ortaokul öğrencilerinin YouTube kullanımları ve YouTuber kimliklerine yönelik görüşleri elde edilmiştir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin YouTuber olarak takip ettikleri kişileri örnek aldıklarını ve eğlendirici buldukları için kendilerinin de YouTuber olmak istediklerini göstermektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin çoğunluğunun gelecekle ilgili planlarında YouTuber olma isteğinin önemli bir yer tuttuğu dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Ortaokul Öğrencileri, YouTube, YouTuber.

Abstract

The rapid increase in the use of social media has not only been instrumental in social change, but has also paved the way for the emergence of new business opportunities and has given society new behavioral patterns. In this context, one of the new business areas that has emerged is "YouTubing," a concept that society has not met before. By sharing content on social media platforms, YouTubers both earn money and gain recognition. This financial gain and especially the desire for fame become attractive for middle school students, increasing their desire to become YouTubers. Research also indicates that this situation may affect students' lives. In this context, 21 public and private school students were interviewed voluntarily, and their views on YouTube usage and YouTuber identities were obtained. The study results show that students take the people they follow as YouTubers as examples and want to become YouTubers themselves because they find it entertaining. However, it is noteworthy that the desire to become a YouTuber has an essential place in the plans of most students.

Keywords: Social Media, Middle School Students, YouTube, YouTuber.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 18.10.2022 tarih ve 2022 / 21 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 17 / 08 / 2023

Accepted: 19 / 05 / 2024

¹ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Elâzığ, Türkiye, duyguaba@hotmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2891-0535>

² Öğr. Gör., Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye, musalp@harran.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2928-218X>

³ Prof. Dr, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, Türkiye, yturel@firat.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0021-0484>

Giriş

Günümüzde artan iletişim ve ulaşım kaynaklarının etkisi ile sosyal medya kullanımı gerek dünyada gerek Türkiye’de günden güne hızla artmaktadır. We are Social (2023) raporuna göre; dünya nüfusunun %64’ü internet kullanıcısı olup, %59’u aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Ayrıca %49’u interneti video ve film izlemek için kullanmaktadır. Aynı rapora göre Türkiye’de insanlar günde yedi saatini internette geçirmekte olup, bu yedi saatin üç saatini sosyal medyaya, yaklaşık olarak iki buçuk saatini video izlemeye ve kalan yaklaşık bir buçuk saatini ise müzik dinlemeye ayırmaktadır. Bu verilere göre Türkiye’de insanların büyük çoğunluğunun internette en çok sosyal medyada vakit geçirdiği ve daha çok video izlemeyi tercih ettiği söylenebilmektedir. Bu nedenle YouTube hem izleyici hem de içerik sağlayıcı profiline sahip birçok kullanıcı tarafından oldukça rağbet görmektedir. Özellikle paylaşılan videolarla birçok kişiye ulaşabilme, tanılan, sevilen ve takip edilen bir kullanıcı olma fikri insanlara cazip gelmekte, YouTube’da içerik üretici olarak aktif olan kullanıcı sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Susanti vd., 2023). Böylece yeni bir iş alanı olarak nitelendirilebilecek “YouTuber” kavramı ortaya çıkmıştır.

YouTube’da kanalı olan ve düzenli olarak video yükleyen bireyler YouTuber olarak adlandırılmaktadırlar (Ergen, 2019). YouTuberlık bir meslek olarak algılanmaktadır ve YouTuber olan kişiler ünlü ya da hiç tanınmayan kişiler olabilirler (Özü, 2018). Ancak bu kişiler YouTuber kimlikleriyle zaman içerisinde ün ve şöhret kazanabilmekte ve böylece özellikle reklam gelirleriyle büyük maddi kazanç sağlayabilmektedir. Bu nedenle yapılan araştırmalarda, beğenilme ve takdir görme isteğinin ön plana çıktığı erinlik döneminde yer alan çocukların, YouTuber olmaya yönelik büyük bir ilgiye sahip olduğu ortaya koyulmuştur (Özdemir, 2015; İnal-Kamacı, 2021; Chao, 2022). YouTube’da popüler olan ve “fenomen” olarak adlandırılan gençleri takip eden yetişkin olmayan bireyler, onlar gibi popüler olmak istemekte ve kendi video içeriklerini üretmektedir (Samur, 2020). Böylece YouTube, yetişkin olmayan bireylere özgün içerik üretme ve dijital becerilerini geliştirme imkânı sunarken aynı zamanda içeriklerin hızla yayılması ile kullanıcıları etik zorluklarla da karşı karşıya bırakmaktadır (Lange, 2014). Bu bağlamda YouTuberlar, yetişkin olmayan bireylerin bakış açısına göre, genel olarak YouTube üzerinden video paylaşarak kazanç elde eden bireyler olarak görülmekte (Lozano-Blasco 2023) ve bu nedenle YouTuber olma isteği meslek seçimlerini ve eğitim hayatlarını önemli düzeyde etkilemekte; günlük rutinlerini, yaşam biçimlerini ve gelecek planlarını da şekillendirmektedir (Kuyucu, 2019; Yurdakul, 2022). Özkonuk’un (2019) çalışmasında YouTuber olarak aktif bir şekilde paylaşım yapan çocukların hem kendi sosyal hayatlarının değişime uğradığını hem de etkiledikleri kitle bağlamında toplumsal hayatın inşasında rol aldığı ortaya koyulmuştur.

YouTube’a erişim yaşının her geçen gün düşmesi ve yetişkin olmayan bireylerin içerik üretici olarak da bu mecrada yer alması üzerinde önemle üzerinde durulması gereken bir konudur (Taylan ve Agallija, 2016; Boğa ve Sağlam, 2021; Rodrigues vd., 2023, Balıkcı ve Karataş, 2024). Kullanıcıların tüketici ve aynı zamanda üretici konumunda yer alabilmeleri, onların YouTube’da daha fazla zaman geçirmelerine neden olmaktadır (Karadağ, 2022). Çocukların hem izleyici hem de YouTuber kimlikleriyle sosyal medya ortamında yer edinmeleri; onların hayata bakış açılarını, beklentilerini, istek ve arzularını etkileyebilmektedir. Özellikle gelecek planlarının arttığı ve gençlerin kendilerini gelecekteki yetişkin hayatlarına doğru sevk edecek roller bulmaya, kişiliklerini ve öz tanımlarını geliştirmeye çalıştıkları bir dönem olarak tanımlanan erken ergenlik döneminde (Akçınar, Baydar ve Kağıtçıbaşı, 2018) yer alan ortaokul öğrencilerinin tüketim, davranış kalıpları ve yaşam biçimi izledikleri videolara ve model aldıkları YouTuber’lara göre şekil alabilmektedir (Boğa ve Sağlam, 2021; Karadağ, 2022; Mc Carthy vd., 2022). Bao vd. (2019), Folkvord vd. (2019) ve van Noort vd. (2012) çalışmalarında izleyicilerin yaşlıları olan YouTuberlerden kolayca etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum özellikle yetişkin olmayan bireyler açısından olumsuzluklar yaratabilmektedir (Castelló-Martínez ve Tur-Viñes, 2020; Güney ve Taştepe, 2020; Yayman, 2019).

YouTube, kullanıcıların yükleme yapmasına, görüntülemesine, derecelendirmesine, paylaşmasına, oynatma listesine eklemesine, rapor vermesine, videoları yorumlamasına ve diğer kullanıcılara abone olmasına izin veren bir uygulamadır. Mevcut içerik; video klipler, TV şovu klipleri, müzik videoları, kısa ve belgesel filmler, ses kayıtları, film fragmanları, canlı yayınlar ve video bloglama, kısa orijinal videolar ve eğitim videoları gibi diğer içerikleri içermektedir. YouTube’da kayıtsız kullanıcılar yalnızca sitede video izleyebiliyorken, kayıtlı kullanıcıların sınırsız sayıda video yüklemesine ve videolara yorum eklemesine izin verilmektedir (Ciampa ve Moore, 2015). YouTube videolarının büyük çoğunluğunu görüntülemek ücretsizdir ancak abonelik tabanlı premium kanallar, film kiralama, YouTube Müzik ve YouTube Premium, ayrıca premium ve reklamsız müzik akışı sunan abonelik hizmetleri ve reklamlar gibi istisnalar vardır. YouTube’a dakikada 1000 saatten fazla içerik yüklenmekle birlikte her gün YouTube’da bir milyar saat içerik izlenmektedir (Goulas, 2018). YouTube’nin bahsedildiği üzere çok geniş kitlelere ulaşması özellikle reklam verenler olmak üzere bir çok kişi ve kurum için en cazip internet alanlarından biri haline gelmiştir. Bu durum ise daha önce toplumun bilmediği “YouTuberlık” gibi yeni iş alanlarının doğmasına yol açmıştır.

YouTuber, sosyal medyanın literatüre kazandırdığı bir kavram olup, sosyal paylaşım sitesi YouTube’dan esinlenerek isimlendirilmiştir. Aslında YouTube için video üreten, yükleyen herkes birer YouTuber’dır (Ergen, 2019, Balıkcı, 2023). Literatür incelendiğinde ise YouTuber kavramının yerine vlogger kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Video ve

blogger kelimelerinin birleşmesinden oluşan vlogger, birincil olarak medya içeriği video olan bloggerlara verilen isimdir (Levy, 2013). Vlogger kavramı YouTuber kavramına göre daha geniş olmasına karşın, YouTube'un popüleritesinden dolayı vloggerların büyük kısmı bu alanda video ürettiklerinden YouTuber olarak da bilinmektedirler. YouTuber'lar YouTube'da kendilerine kanal açıp, kendi kanallarında çeşitli videolar paylaşarak hayran kitlelerini artırmaya çalışmaktadırlar. YouTuber'ların bir kısmı makyaj, bir kısmı şarkı, bir kısmı oyun, bir kısmı maceralarını paylaşmaktadır. Ancak bunların paylaşımları ne olursa olsun ortak yönleri, karşısındaki ile yüz yüze konuşuyor ve karşılıklı iletişim kuruyor gibi davranmalarıdır (Yaraş, 2017).

Lange (2007), YouTube kullanıcılarını kullanım biçimlerine göre; eski kullanıcılar, sıradan kullanıcılar, aktif kullanıcılar, YouTuber'lar ve YouTube ünlüleri olmak üzere beş kategoriye ayırarak incelemiştir. Bu tanımlamaya göre eski kullanıcılar, YouTube'a video yüklemesi yapmayan ancak kendi hesaplarından video izleyen ve bazen de videolara yorum yapan kullanıcılarıdır. Sıradan katılımcılar, YouTube'de gezinen ve özel aramalar yapan hesapları olmayan kullanıcılarıdır. Aktif kullanıcılar, kendine ait hesapları olan ve sık sık video yükleyen, diğer kullanıcıların paylaşımlarına yorum yapan kullanıcılarıdır. YouTuber'lar, diğer YouTube kullanıcılarına nazaran YouTube ile daha fazla ilgili olan bir kullanıcı grubu olup, sürekli video yükleyen ve diğer videolara yorum bırakan kullanıcılarıdır. YouTube ünlüleri ise YouTuberlar ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte hem site kullanıcıları hem de diğer insanlar tarafından tanınmaktadırlar (Mutlu ve Bazarıcı, 2017).

Farklı kullanım biçimlerine sahip olsalar da YouTube kullanıcı sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Cheng vd., 2023). Yapılan araştırmalar incelendiğinde YouTube'nin oldukça popüler olduğu söylenebilmektedir. YouTube'u diğer sosyal medya alanlarından farklı kılan faktörlerden biri YouTube İş Ortaklığı programı çerçevesinde AdSense reklam modeli aracılığıyla kullanıcıların kazanç elde etmesidir (Lozano-Blasco vd., 2023). Bu sistemin işleyişi oldukça basit olup, "bir video yükle, çok izlen ve para kazan!" şeklindedir (Miles, 2014). Ancak her YouTuber bu kapsamda kazanç elde edememektedir; çünkü kişinin YouTube İş Ortaklığı programına başvurması ve kabul alması gerekmektedir. YouTube 2013 yılında Türkiye'de YouTube İş Ortaklığı programını başlatmıştır. Türkiye'de bu işbirliğinin uygulamaya konulması ile birlikte YouTube içerik üreticiliğine olan talep önemli ölçüde artış göstermiştir. Türkiye'de yaklaşık 70 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır ve bu kullanıcıların yaklaşık 58 milyonu YouTube kullanıcısıdır (We are Social, 2023). Bu oran ise ülke nüfusunun yaklaşık %63'üne denk gelmektedir. Yine Türkiye'deki insanların ortalama YouTube kullanma süresi ise ayda 18,5 saat olarak tespit edilmiştir (We are Social, 2023).

Türkiye'deki YouTuberlar incelendiğinde ise kullanıcıların ağırlıklı olarak 1990 sonrası Y ve Z kuşağı kişileri oldukları görülmektedir (Yurdakul, 2022). Paylaşımlarının ise çoğunlukla oyun, eğlence ve komedi içerikli olduğu görülmektedir. Bir yandan YouTuberların bu paylaşımları diğer yandan elde ettikleri şöhret ve kazançlar özellikle 1990 sonrası doğumlu bireylerin dikkatini çektiği için bu kulvara yönelmelerine neden olduğu söylenebilmektedir (Lozano-Blasco vd., 2023).

YouTube'un ve YouTuberların gençler ve çocuklar üzerindeki etkisinin nasıl ve ne düzeyde olduğu çeşitli araştırmalarda konu edinilmiş ve bu araştırmalarda çocukların YouTube kullanım süresinin yüksek olduğu ve YouTuberları kendilerine rol model/örnek olarak aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Martinez ve Olsson, 2018; Yurdakul, 2022; Mc Carthy vd., 2022; Radesky vd., 2022; Meyerding ve Marpet, 2023; Lozano-Blasco vd., 2023). Nitekim Martinez ve Olsson (2018) çocukların YouTuber'ları nasıl anlamlandırdıklarını ve günlük hayatlarındaki rolünü araştırmış; takip edilen YouTuber'ların kimlik inşasında rol oynadığı ve kişinin kim olduğunu belirlemede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Yasa (2021) çocukların sahip olduğu YouTuber kimlikleriyle oluşturdukları içeriklerin onların duyguları, düşünceleri, değerleri ve hayat görüşleri hakkında ipuçları sunacağını belirtmiştir. Castillo-abdul vd. (2020) ise çocuk YouTuber sayısının gün geçtikçe artmasının altında yatan nedenlerin araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak yapılan alanyazın araştırmasında Türkiye'de ortaokul öğrencilerinin YouTuber olma isteğine etki eden faktörleri inceleyen herhangi bir çalışmaya yazarlar tarafından ulaşılmamıştır. Alica ve Saban (2012) ortaokul ve lise öğrencilerinin YouTube kullanım tutumlarını, Yaman vd. (2020) ortaokul ve lise öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ile oyun oynama durumlarını, Ünal (2019) YouTube kullanıcısı Z kuşağının sosyal medya kullanımı ve tercihlerini, Gürleroğlu ve Yıldırım (2022), ortaokul öğrencilerinin web 2.0 destekli eğitsel web sitesi ile ilgili görüşlerini incelemiştir. Bu çalışmalarda yetişkin olmayan bireyleri YouTuber olmaya iten faktörler üzerinde durulmadığı görülmektedir. Bu araştırmada öğrenci görüşlerine dayalı olarak öğrencilerin YouTube kullanımlarını, YouTuber kimliklerini, neden YouTuber olmak istediklerini, hissettikleri duyguları ve hayatlarına yansımalarını, YouTuberleri örnek aldıkları yönleri ayrıntılı olarak ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Böylece alanyazında var olan boşluk giderilerek önemli düzeyde katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen araştırma soruları aşağıda verilmiştir.

1. Öğrencilerin YouTube kullanım sıklığı nedir?
2. Öğrencilerin YouTuber ve video tercihleri nelerdir?
3. Öğrencilerin YouTuberları örnek aldığı yönler nelerdir?
4. Öğrencilerin sahip olduğu YouTuber kimlikleri nelerdir?
5. Öğrenciler YouTuber olduktan sonra hayatlarında ne gibi değişimler meydana gelmiştir?

6. Video izlemedikleri zaman öğrencilerin hissettikleri duygular nelerdir?
7. Öğrencilerde YouTuber olma isteğinin nedenleri nelerdir?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile desenlenmiş ve durum çalışması olarak yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılmakta, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konması hedeflenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Durum çalışmasında bir ya da daha çok olay, ortam, sosyal grup, toplum ya da sınırlandırılmış bir sistemin derinlemesine analizi söz konusudur (Alper, 2020). Lochmiller ve Lester (2017), durum çalışmasını, bir araştırmacının sınırlı bir sistem içerisinde bir veya daha fazla durumun ayrıntılı bir şekilde incelemesine odaklanan nitel bir araştırma yaklaşımı olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda ortaokul öğrencilerinin YouTube kullanımları ve YouTuber kimliklerine yönelik mevcut durumu ortaya koymak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak elde edilen nitel veriler analiz edilmiştir.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmada örneklem seçiminde seçkisiz (tesadüfi) olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2012). Uygun örnekleme yönteminde araştırmacı zaman, para ve işgücü açısından örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk, 2012). Yapılan çalışmalarda bu örnekleme yönteminin araştırmaya hız ve pratiklik kazandırdığı belirlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu nedenle araştırmacıya kolay görüşme imkânı sunacak bir devlet okulu ve bir özel okulda öğrenim gören, YouTube kanalı olan ve en az bir Youtube kanalını/YouTuberi takip eden 21 öğrenci ile gönüllülük esas alınarak görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Öğrencilerin Özellikleri

		f
Cinsiyet	Kız	8
	Erkek	13
Yaş	11-12	11
	13-14	10
Okul	Devlet	11
	Özel	10
Sınıf	6.Sınıf	7
	7.Sınıf	11
	8.Sınıf	3

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların çoğunlukla erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Yapılan incelemelerde daha çok erkek öğrencilerin YouTube kanalına sahip olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle erkek öğrencilerin bir YouTuber olma isteği ve ilgisinin kız öğrencilere göre daha fazla olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinde YouTuberlığın daha yaygın olduğu görülmektedir. Ancak yapılan görüşmelerde elde edilen verilere göre 8. Sınıf öğrencilerinin sınava hazırlık sürecinde olmaları kanallarını kapatmayla sonuçlanabilecek kadar kullanımlarını etkilediği için bu sınıf düzeyinde az sayıda öğrenci ile görüşme yapılabilmektedir.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Yapılan araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Uzman görüşü de alınarak düzenlenen bu formda demografik bilgilerin yanı sıra; öğrencilerin YouTube kullanımı, takip ettikleri YouTuberlar ve hayatlarına yansımaları, sahip oldukları YouTube kanalı ve YouTuber kimliklerine yönelik 13 soru yer almaktadır. Görüşmeler yapılmadan önce öğrenciler araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler gönüllülük esas alınarak ses kaydı ile kayıt altına alınmış, görüşme esnasında önemli görülen noktalar not alınarak veri toplama süreci yürütülmüştür. Bu süreçte öğrenciler O1, O2,...,O21 şeklinde isimlendirilerek görüşleri ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Analiz sürecinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerin verdiği yanıtlara göre kategoriler altında bir tematik sınıflama ve bu tematik sınıflamaya bağlı olarak frekans ve yüzde değerleri oluşturulan tablolarda verilmiştir.

2. Bulgular

Yapılan görüşmelerde öncelikle öğrencilere gelecekte yapmak istedikleri meslek ve YouTuber olmayı bir meslek görüp görmedikleri sorulmuş, 17 kişi meslek olduğunu ifade ederken dört kişi meslek olarak görmediğini belirtmiştir. Öğrencilerin meslek tercihleri ise Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Gelecekte Yapmak İstedikleri Meslek.

	f	%
Polis/Asker	6	29
Bilişim Teknolojileri	6	29
Doktor	3	14
Avukat/Savcı	3	14
Aşçı	1	5
Pilot	1	5
Astronot	1	5

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin daha çok polis/asker ve bilişim teknolojileri alanına yönelik (bilgisayar mühendisi, oyun tasarımcısı, YouTuber) meslekleri tercih ettiği görülmektedir. Bu alanda görüş bildiren öğrencilerden ikisi YouTuber olmak istediğini ifade ederken öncelikle diğer meslekleri tercih eden öğrencilerden beşi ise ikinci bir meslek olarak YouTuber olmak istediklerini belirtmişlerdir. Buna göre öğrencilerin yarısından fazlasının (N=7) geleceğe yönelik planlarında YouTuber olma tercihinin ön plana çıktığı açıkça görülmektedir. Öğrencilerin, sahip oldukları teknolojik araçlar ile ilgili soruya (Tablo 3) verdikleri yanıtlardan teknolojik araçlara erişimlerinin yüksek düzeyde olduğu ve tamamının internet erişimine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin %76'sının (f=16) ise kendisine ait bir akıllı telefonu olması da buldukları yaş ve gelişim dönemlerine göre oldukça dikkat çekicidir. YouTube'a girmek için en çok tercih edilen teknolojik araç ise akıllı telefon olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin daha çok mobil araçları tercih etmesinde, her yerden ve her an erişebilme imkânı ve kullanım kolaylığının etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Öğrencilerin Sahip Olduğu Teknolojik Araçlar ve YouTube'a Giriş Yaparken En Çok Kullandığı Teknolojik Araç

Sahip Olma Durumu	f	%	YouTube'a Giriş Yapma	f	%
İnternet	21	100	Akıllı Telefon	11	52
Akıllı Telefon	16	76	Bilgisayar	6	29
Tablet	15	71	Tablet	4	19
Bilgisayar	15	71			

2.1. Öğrencilerin YouTube'a Yönelik Görüşleri ve Kullanım Durumları

Öğrencilerin "YouTube'u bilmeyen birine nasıl açıklarsınız?" sorusuna verdikleri yanıtlar benzer temalar altında birleştirilerek Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. YouTube'a Yönelik Görüşler

	f	%
Video izleme/paylaşma	17	81
Sosyal bir ortam	11	52
Eğlenilecek bir yer	11	52
Her tür bilgiye ulaşma	10	48
Para kazanılan bir ortam	2	10
Ünlüleri takip etme	2	10
Zaman geçirme	1	5
Abone kazanma	1	5

Tablo 4'e göre öğrencilerin çoğunluğu YouTube'u video paylaşılan ve izlenen, insanların aradığı her tür bilgiye ulaşabileceği ve öğrenebileceği, eğlenceli ve sosyal bir ortam olarak görmektedir. Bunun yanı sıra üç öğrenci de YouTube'un Facebook, Instagram gibi bir sosyal ortam özelliğine sahip olmadığını daha çok video izlenen ve paylaşılan bir ortam olduğunu belirtmiştir. Ayrıca az da olsa öğrencilerin %10'luk bir bölümünün YouTube'u para kazanılan bir ortam olarak görmesi önemli bir bulgu olarak göze çarpmaktadır.

Öğrencilerin YouTube kullanımlarına yönelik öncelikle giriş sıklığı ve geçirilen süre sorulmuş ve alınan yanıtlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. YouTube'a Giriş Sıklığı ve Geçirilen Süre

Giriş Sıklığı	f	%	Geçirilen Süre	f	%
Her gün	12	57	0-1 saat	4	19
Haftada birkaç kez	5	24	1-2 saat	12	57
Sadece haftasonu	4	19	2-3 saat	3	14
			3-4 saat	2	10

Öğrencilerin verdikleri yanıtlara göre yarısından fazlasının (N=12) her gün YouTube'a giriş yaptığı ve ortalama 1-2 saat zaman geçirdiği görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin %19'u ebeveynlerin sadece hafta sonu açmasına izin verdiğini ve bu nedenle sadece hafta sonu YouTube'a girebildiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin YouTube'da zaman geçirdikleri bu süre içerisinde ne tür videolar izledikleri sorulduğunda ise öğrencilerin tamamı eğlence içerikli videolar izlediklerini belirten %81'i bilgi içeren videolar izlediklerini ifade etmişlerdir. Bu kategoriler alt başlıklarda incelendiğinde ulaşılan sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin İzlediği Video Türleri

	f	%
Oyun	14	66
Ders	14	66
Komik Videolar	12	57
Müzik	11	52
Film	10	48
Günlük Yaşam	9	43
Takip ettikleri YouTuberlar	8	38
Kendin yap	3	15
Moda/Güzellik	3	14
Belgesel	1	5
Sanat	1	5
Tarih	1	5
Yemek Tarifleri	1	5

Elde edilen veriler incelendiğinde öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun daha çok oyun ve ders videoları izlediği, yarısından fazlasının ise komik videolar ve müzik dinlemek için video klipleri izledikleri görülmektedir. Ayrıca oyun videolarını izlediklerini belirten öğrencilerin tamamına yakınının erkek olması ile moda ve güzellik videolarını izlediklerini ifade eden öğrencilerin tamamının kız öğrencilerden oluşması izlemek için tercih edilen video türünün cinsiyete göre de şekillenerek farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Öğrencilere video izlemedikleri zaman neler hissettikleri sorulmuş; öğrencilerin %52'si (n=11) herhangi bir şey hissetmediklerini ve bu durumdan etkilenmediklerini belirtmişlerdir. Geriye kalan %48'lik kısım (N=10) bu durumdan etkilendiğini ifade etmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Video İzlemedikleri Zaman Öğrencilerin Hissettikleri Duygular

	f	%
Kötü	5	50
Sıkılmış	4	40
Geri Kalmış	3	30
Eksik	3	30
Üzgün	2	20
Yalnız	1	10
Boşlukta	1	10

Tablo 7'de verilen bulgulara göre YouTube'da video izlemedikleri zaman öğrencilerin çoğu kendini kötü, geri kalmış ve eksik hissettiğini ve sıkıldıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgulara göre öğrenciler için YouTube'da video izlemenin hayatlarında büyük bir yere ve öneme sahip olduğu yorumu yapılabilir.

2.2. Öğrencilerin Takip Ettikleri YouTuberlar ve Hayatlarına Yansımaları

Öğrencilere abone oldukları kanallar ve sık takip ettikleri YouTuberlar sorulduğunda verdikleri yanıtlara göre öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun oyun ve ders kanallarına abone oldukları ve ünlü YouTuberları takip ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Öğrencilerin Abone Oldukları Kanallar ve Sık Takip Ettikleri YouTuberlar

	f	%
Enes Batur	13	62
Oyun Kanalları	12	57
Tonguç Akademi	7	33
Meryem Can	6	29
Orkun Işıtmak	5	24
Reynmen	3	15
Elif Yalçın	2	10
Barış Özcan	2	10
Oha Diyorum!	2	10

Tablo 8'e göre öğrencilerin ders videoları izlemek için Tonguç Akademi kanalını tercih ettikleri ve büyük çoğunluğunun Enes Batur'u takip ettikleri görülmektedir. Ayrıca oyun kanallarına abone olan öğrencilerin tamamının erkek öğrenciler, kadın YouTuber'ları takip eden öğrencilerin tamamının ise kız öğrencilerden oluşması yine öğrencilerin YouTuber tercihlerinde cinsiyet faktörünün etkili olduğunu göstermektedir. Öğrencilerden alınan yanıtların ardından özellikle takip ettikleri bu YouTuber'lardan kendilerine örnek aldıkları bir YouTuber olup olmadığı sorulmuş ve öğrencilerin %67'si "evet" yanıtını verirken %33'ü kendisine örnek aldığı bir YouTuber olmadığını belirtmiştir. Daha sonra öğrencilere örnek aldığı YouTuberlar ve bu YouTuber'ların hangi yönlerini kendilerine örnek aldıkları sorulmuştur. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Örnek Aldıkları YouTuber'lar ve Yönleri

YouTuberlar	f	%	Örnek Aldıkları Yönler	f	%
Enes Batur	5	36	Eğlenceli, Komik	9	64
Meryem Can	5	36	Doğal, Samimi ve İçten	8	57
Oyun	4	28	Eğitici yönü	4	28
Reynmen	2	14	Konuşma yeteneği/Hazır cevap olması	4	28
			Oyun oynama yeteneği	3	22
			İlginç ve farklı	2	14
			Montaj ve efekt yeteneği	2	14
			Mantıklı	1	7
			Özgüvenli	1	7
			Hayallerinin peşinden gitmesi	1	7

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin kişi olarak daha çok Enes Batur ve Meryem Can'ı tercih ederken oyun videoları yayınlayan YouTuber'ları da kendilerine örnek aldığı görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu bu YouTuber'ların eğlenceli ve komik olması, doğal ve samimi olmasını, eğitici yönünü, konuşma yeteneğini ve oyun oynama becerisini kendilerine örnek aldıklarını belirtmişlerdir. Az sayıda öğrenci ise ilginç ve farklı olmasını, montaj ve efekt yeteneğini, mantıklı olmasını, özgüvenli olmasını ve hayallerinin peşinden gitmesini kendine örnek aldığı ifade etmiştir. Bu konuda bir öğrencinin görüşü şöyledir:

"Çok eğlenceli biri. Ben de onun gibi komik olmak ve insanları güldürmek isterim. Onun dışında çok hazırcevap. Her şeye bir cevabı var. Bu yönü de çok güzel." (O18)

Öğrencilerin %76 gibi büyük bir çoğunluğu "YouTuber'ları takip ettikten sonra kendinizde gördüğünüz değişiklikler var mı? Hayata bakışınızı, düşüncelerinizi ve planlarınızı etkiledi mi?" sorusuna "evet" yanıtını verirken %24'ü takip ettiği YouTuber'lardan etkilenmediğini; hayatında, düşüncelerinde herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Takip ettikleri YouTuberların Hayatlarına Etkileri

	f	%
Meslek olarak teknolojiye yöneldim	6	37
Kanal açma/video çekme isteği	5	31
Oyuna ilgim arttı	4	25
Beğenilme, ilgi görme isteği	3	19
Montaja ilgim arttı	2	12
Konuşma şeklim değişti	2	12
Bilgim arttı	2	12
Para kazanma isteği	1	6
Olgun düşünmeye başladım	1	6
Özgüven oluştu (Ben de yapabilirim)	1	6

Tablo 10'da öğrencilerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde YouTuberları takip ettikten sonra meslek olarak teknolojiye yöneldikleri, kanal açma ve video çekme isteği ve böylece kabul görme, beğenilme isteğinin oluştuğu ve oyuna ilgilerinin arttığı görülmektedir. Ayrıca iki öğrenci konuşma şeklinin değiştiğini ve takip ettiği YouTuberları taklit ettiklerini belirtirken iki öğrenci de bilgisinin arttığını ifade etmiştir. Bu konuda bazı öğrenciler YouTuberların kendileri için nasıl bir yönlendirici etkisi olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Ben de onlar gibi olmak yani beğenilmek istedim ve sürekli video çekip atma isteği oluştu. Onun dışında önceden doktor olmak istiyordum ama artık oyun tasarımcısı olmak istiyorum.” (O3)

“Konuşma şeklim değişti. Onlar gibi konuşmaya ve onları taklit etmeye başladım. Bir de daha fazla oyun oynamaya başladım. Gösterdiği teknikleri ve kullandığı oyun araçlarını uygulama isteği oldu.” (O11)

2.3. Öğrencilerin YouTuber Kimlikleri ve Hayatlarına Yansımaları

Yapılan görüşmelerde öğrencilere neden bir YouTube kanalı açtıkları, YouTuber olmaya motive eden unsurların neler olduğu sorulduktan sonra alınan cevaplar Tablo 11'de bir araya getirilmiştir.

Tablo 11. Öğrencileri YouTuber Olmaya Motive Eden Unsurlar

	f	%
Eğlenmek	12	57
Arkadaş etkisi	11	52
Merak	7	33
İnsanlara faydalı olmak/Bilgi vermek	5	24
Örnek aldığı YouTuber gibi olmak	5	24
Sosyalleşmek	3	15
İnsanları eğlendirmek	2	10
Boş zamanlarını geçirmek	2	10
Dışlanmamak	1	5

Tablo 11'de de görüldüğü gibi öğrencilerin büyük bir çoğunluğu arkadaşlarından etkilenecek ve eğlenceli buldukları için bir YouTube kanalı açtıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler arkadaşlarının YouTube kanalı olduğunu ve bu nedenle kendilerinin de yapmak için istek duyduğunu, arkadaşlarından geri kalmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bir öğrencinin de özellikle dışlanmamak için kanal açması da bunu açıkça göstermektedir. Bazı öğrenciler YouTube'da gezinirken kanal açabileceğini keşfettiğini ve merak edip veya takip ettikleri YouTuber'lar gibi olmak istedikleri için bir kanal açtıklarını, açtıkları kanal ile insanlara faydalı olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler ise arkadaş edinmek ve sosyalleşmek için kanal açtıklarını ve özellikle canlı yayınların buna çok katkısı olduğunu söylemişlerdir. Alınan bu cevapların ardından öğrencilere “Bir YouTube kanalınız olmasaydı kendinizi dışlanmış hissediyor muydunuz?” sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerin %71'i hayır yanıtını verirken %29'u evet yanıtını vermiştir. Bu durumun oluşmasında ise öğrencilerden alınan cevaplara göre; arkadaşlarının arasında konuşulanların dışında kalmak, “kanalı yok derler” endişesi ve eksik kalma, dışlanma korkusunun etkili olabileceği söylenebilir. Bu konuda bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Hayır, olmasaydı kendimi dışlanmış hissetmezdim ama üzüldüm niye benim yok diye. Bir de sıkıldım. Yapacak bir şey bulamazdım.” (O2)

“Evet, hissedirdim. Arkadaşlarımın var. Sorduklarında kanalım yok demek çok kötü olurdu.” (O20)

Öğrencilere “Bir YouTuber olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusu yöneltilmiş ve alınan cevaplar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin YouTuber Tanımlamaları

	f	%
Eğlenceli/Komik	11	52
Gamer	9	43
Eğitici	9	43
Vlogger	3	15
Güzel konuşan	2	10
İlginç/Farklı	1	5
İçten/samimi	1	5

Öğrencilerin verdikleri yanıtları incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlası (N=11) eğlenceli ve komik bir YouTuber olduğunu ifade ederken, yarısına yakını ise kendini iyi bir Gamer ve eğitici olarak tanımlamıştır. Öğrencilere ne kadar sıklıkla paylaşım yaptıkları ve daha çok ne tür videolar paylaştıkları sorulmuş, alınan cevaplara göre öğrencilerin daha çok haftada bir iki kez veya ayda birkaç kez paylaşım yaptıkları ve daha çok oyuna yönelik, eğitici ve komik videolar paylaştıkları belirlenmiştir (Tablo 13).

Tablo 13. Öğrencilerin Video paylaşım Sıklığı ve Paylaştıkları Video Türü

Video Paylaşım Sıklığı	f	%	Paylaşılan Video Türü	f	%
Haftada 1-2 kez	8	38	Oyun	11	52
Ayda 1-2 kez	8	38	Eğitici	5	25
İki ayda 1 kez	2	10	Komik	4	20
Nadiren	3	15	Vlog	3	15
			Kendin Yap	1	5
			Çocuk Videoları	1	5
			Tanıtım	1	5

Ayrıca öğrencilerden alınan cevaplara göre paylaşım sıklığının okul dönemi ve tatil dönemine göre farklılık gösterdiği; öğrencilerin tatil döneminde daha sık video çekip paylaştıkları belirlenmiştir. Öğrencilere video paylaşmadıkları zaman ne hissettiği sorulmuş ve öğrencilerin %67’si herhangi bir şey hissetmediğini söylemiştir. Öğrencilerin %33’ü ise bu durumdan etkilendiğini ifade ederken çoğu kanalının abone kazanamayacağı ya da kaybedeceği yönünde endişelendiğini ve kendini kötü hissettiğini belirtmiştir. Az sayıda öğrenci de video paylaşmadığı zaman kendini eksik ve boşlukta hissettiğini, sıkıldığını ifade etmiştir.

Öğrencilere YouTuber olduktan sonra hayatında değişen herhangi bir şey olup olmadığı sorulmuş, sadece bir öğrenci herhangi bir değişiklik olmadığını hayatını hiçbir şekilde etkilemediğini söylemiştir. Öğrencilerin neredeyse tamamı YouTuber olduktan sonra hayatında bir takım değişiklikler olduğunu ifade etmiştir (Tablo 14).

Tablo 14. YouTuber Olduktan Sonra Öğrencilerin Hayatındaki Değişiklikler

Olumlu Değişiklikler	f	%	Olumsuz Değişiklikler	f	%
Sosyalleşme	12	52	Bağımlılık	6	29
Bilgisayar/Teknolojik bilgi	4	20	Tembellik/Üşengeçlik	6	29
Popüler olma (sınıfta/okulda)	3	15	Kitap Okuma	4	20
İletişim becerisi	3	15	Akademik başarı	4	20
Düzenli/Planlı	3	15	Sosyal Hayat	2	10
Sorumluluk sahibi	2	10	Aile ilişkileri	2	10
Araştırmacı/Meraklı	2	10			
Özgüven	2	10			
Yaratıcılık	1	5			

Tablo 14 incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlası YouTuber olduktan sonra sosyalleştiğini, yeni arkadaşlıklar kurduğunu belirtirken; %10’u ise sosyal hayatının olumsuz etkilendiğini, artık arkadaşlarıyla top oynamak, vakit geçirmek yerine video çekmekle vakit harcadığını ifade etmiştir. Ayrıca öğrenciler bir kanal sahibi olduktan sonra arkadaşları

arasında daha fazla kabul gördüğünü, sınıfta ve okulda popülerliğinin yükseldiğini belirtmişlerdir. Öğrencilerin tamamına yakını arkadaşları arasında YouTube'da izledikleri ve kanallarında paylaşım yaptıkları videoları, yorumları, takip ettikleri YouTuber'ları vs. konuştuklarını, %15'i ise artık sohbetlerinin çoğunlukla bu konularla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Bunun yanı sıra öğrencilerin %20'si zamanının çoğunu YouTube'da geçirdiği için akademik başarısının düştüğünü, derse karşı ilgisinin azaldığını ancak aynı zamanda bilgisayar ve teknolojik bilgisinin arttığını belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin çoğu boş vakitlerini değerlendirmek için daha çok video çekmeyle ilgilendiklerini ve özellikle oyun videoları çeken öğrenciler daha fazla oyun oynamaya başladıklarını, bu nedenle internette ve telefonda daha fazla zaman harcadıklarını belirtmişlerdir. Üstelik öğrencilerin %29'u bu durumun bağımlılık denebilecek boyutlara ulaştığını söylemiş, bazı öğrenciler de bu durumun aile içi ilişkilerini olumsuz etkilediğini, aile üyeleriyle birlikte geçirecekleri zamanı sınırladığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra öğrenciler bu nedenle artık daha az kitap okuduklarını da belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin %10-%15'inin de artık daha fazla sorumluluk sahibi olduğunu, daha düzenli ve planlı olduğunu ve video çekmek için araştırarak, yeni fikirler düşünerek yaratıcılığını geliştirdiğini söylemesi önemli bulgular arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda bazı öğrenci görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

"Sınıfta ve okulda beni gördükleri zaman YouTube da kanalı varmış diyorlar. Daha fazla tanınmaya başladım. Bu yüzden böyle popüler olmak benim de çok hoşuma gidiyor. Sonra bir de arkadaş çevrem arttı. Hem okuldaki arkadaşlarımı artırdı hem de orda yeni arkadaşlarım oldu." (O5)

"Biraz derslerimi etkiledi. Ders çalışmaktansa video çekmek veya YouTube da anasayfada gezmek daha çok hoşuma gidiyor. Ondan dolayı da notlarım düşmeye başladı. O yüzden artık eskisi kadar giremiyorum." (O19)

Daha sonra öğrencilerin %57'si paylaşımlarına yapılan olumsuz eleştirilerden etkilendiğini belirtirken bu öğrencilerin çoğu üzüleceğini ve yetersizlik duygusuna kapılacağını, video çekme isteğini azaltacağını ifade etmiştir. Dahası bir öğrenci beğenilmeyen veya olumsuz yorum yapılan videoyu sileceğini söylemiştir. Ayrıca bazı öğrenciler haklı, yapıcı bir eleştiriye dikkate alacağını ancak haksız olduğunu düşündüğünde bu yorumu sileceğini hatta kişiyi engelleyebileceğini söylemişlerdir. Bu durum öğrenciler için başkaları tarafından kabul görme ve beğenilme isteğinin ön planda olduğunu açıkça göstermektedir.

Son olarak öğrencilere "Ünlü bir YouTuber olmak ister misiniz?" sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerin %86'sı "evet" yanıtını vermiştir. Nedenleri sorulduğunda ise alınan cevaplar Tablo 15'de bir araya getirilmiştir.

Tablo 15. Ünlü Bir YouTuber Olma İsteğinin Nedenleri

	f	%
Herkes tarafından tanınmak/Popüler olmak	16	76
Beğenilmek/Sevilmek/İlgi görmek	9	43
İnsanları mutlu etmek/Eğlendirmek	6	29
Kendini tanıtabilmek	5	24
İnsanları bilgilendirmek/Katkı sağlamak	5	24
Daha büyük kitlelere hitap edebilmek	2	10
Para Kazanmak	2	10
Gurur verici	2	10
Emeğinin karşılığını almak	1	5

Tablo 15'te de görüldüğü gibi büyük bir çoğunluğu herkes tarafından tanınmak ve popüler olmak için ünlü bir YouTuber olmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin neredeyse yarısı beğenilmek, sevilmek ve insanlar tarafından ilgi görmek için; ortalama %25'i ise kendini tanıtabilmek, insanları bilgilendirmek ve eğlendirmek için istediklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra iki öğrencinin para kazanmak, bir öğrencinin de emeğinin karşılığını almak için istediklerini söylemesi dikkat çekici bir bulgudur. Öğrencilerin %24'ü de herkes tarafından tanınmanın hoşuna gitmeyeceğini, ailesinin bu durumu hoş karşılamayacağını ve sosyal bir ortam olarak ihtiyaç duymadığını belirterek ünlü bir YouTuber olmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

"Herkesin beni tanınması ve sevmesi hoşuma gider. İnsanları güldürmek ve eğlendirmek çok güzel bir şey. Ben de yapmak isterim. Aranan, çok iyi oyun oynayabilen bir YouTuber olup onu anlatmak oyunun püf noktalarını öğretmek isterim." (O11)

"Ünlü biri olmak istemem. Mesela sokakta yürürken herkesin beni tanınması hiç hoş bir şey değil. Hem benim sosyal çevrem bana yeter gerek duymuyorum." (O13)

Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda öğrencilerin takip ettikleri YouTuberların hayatlarına etkisi olduğu; teknolojiye ilgisinin arttığı, YouTuber olmaya motive oldukları, tanınma, beğenilme arzusu olduğu görülmüştür. Bir YouTuber olarak

aktif YouTube kullanımlarının da günlük rutinleri, gelecek planları, aile ve arkadaş ilişkileri gibi hayatlarında bir takım değişikliklere neden olduğu yine yapılan görüşmelerde ortaya koyulmuştur. Ayrıca YouTuber olma isteklerinin altında yatan nedenlerin ün kazanma, popüler olma, para kazanma gibi unsurlar olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular okul ve aile işbirliği çerçevesinde çocukların sosyal medya ve özellikle YouTube kullanımlarının etkin ve bilinçli bir şekilde yönlendirilmesi ve yönetilebilmesi için oldukça önemlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ortaokul öğrencilerinin YouTube kullanımları, YouTuber kimlikleri ve YouTuberları örnek aldığı yönlerde ilişkin görüşlerinin tespit etmek için yapılan çalışmanın sonucunda öğrencilerin tamamının internet sahibi olduğu ve bilgisayar, tablet veya akıllı telefon gibi cihazlardan en az bir tanesine sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan öğrencilerin en fazla akıllı telefon üzerinden YouTube'a giriş yaptığı tespit edilmiş olup, bu bulgu Ergen (2019) ile Alp ve Kaleci'nin (2018) çalışmaları ile örtüşmektedir. Öğrencilerin YouTube'a yönelik görüşleri incelendiğinde ise çoğunluk YouTube'un sadece video izleme alanı olduğunu ifade ederken, %10'luk bir kesimin YouTube'u para kazanma alanı olarak görmeleri bu çalışmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır. Öğrencilerin YouTube'a giriş durumları incelendiğinde ise yarısından fazlasının her gün YouTube'a girdiği ve günde 1-2 saat zaman geçirdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin izlediği video türleri incelendiğinde ise erkeklerin daha çok oyun videoları, kızların daha çok moda ile ilgili videoları takip ettiği görülmüş olup, bu bulgu cinsiyetin izlenen video türü üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim Arkan ve Kartal (2018), Chen vd.(2022) ve Cheng vd. (2023) yaptıkları çalışmada cinsiyetin izlenen video türü üzerinde belirleyici rol oynadığını belirtmişlerdir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin çoğunluğunun video izlemedikleri zaman kendilerini kötü ve eksik hissettiklerini ifade etmeleri ve yaklaşık %25'lik bir dilimin günde 2-4 saat arası YouTube'da zaman geçirmesi öğrencilerin hayatında video izlemenin önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum ise velilerin ve eğitimcilerin öğrencileri internet ve sosyal medya bağımlılığı konusunda uyarımları gerektiğini göstermektedir. Benzer şekilde Güney ve Taştape, (2020), Rodrigues vd., (2023), Taylan ve Agallija, (2016), Yayman (2019) gibi araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda velileri internet bağımlılığı konusunda uyarılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin takip ettikleri video veya YouTuberları örnek almaları ise olası riskler göz önüne alındığında tehlikeli olabilmektedir. Eğer örnek alınan kişi veya kişiler uygun örnek davranışlar sergiliyorsa bir problem oluşturmayabilmektedir; ancak olumsuz davranışlara sebep olacak uygunsuz davranışlar söz konusu olduğunda bireyin kendisi, çevresi ve ailesi için istenmeyen (şiddet, intihar vb.) davranışlara neden olabilmektedir (Çomu, 2012). Karadağ (2022) YouTuberların bağımlılık, akran zorbalığı, şiddet ve gerçek dışı gelecek beklentisi gibi çocuk ve ergenler üzerinde birçok olumsuz etkiye sahip olduğunu yaptığı çalışmada ortaya koymuştur. Öğrencilerin takip ettikleri YouTuberların hayatlarına etkileri incelendiğinde ise YouTuberları takip ettikten sonra meslek olarak teknolojiye yöneldikleri, kanal açma ve video çekme isteği ve böylece kabul görme, beğenilme isteğinin oluştuğu ve oyuna ilgilerinin arttığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu Chao (2022) ve Özdemir'in (2015) çalışmalarının sonuçları ile benzerlik teşkil etmektedir. Aran-Ramspott vd. (2018) çalışmasında ortaokul öğrencileriyle yaptıkları görüşmede öğrenciler YouTuberları eğlence ve genç dijital kültürene yakınlık referansı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Buradan hareketle erken ergenlik döneminde olan çocukların dijital kültürün bir parçası olabile, bu toplulukta kendine yer edinme isteğinin onları YouTube'da zaman geçirme ve YouTuberları takip etme eylemine motive ettiğini söyleyebiliriz.

Araştırma sonucunda ulaşılan bir diğer önemli bulgu öğrencilerin %31'inin YouTuber olma isteğidir. Öğrencileri YouTuber olmaya motive eden etkenler incelendiğinde ise ulaşılan sonuçlarda ilk üç sırada arkadaş etkisi, eğlence ve merak yer almaktadır. Buna paralel olarak öğrencilerin yarısından fazlası eğlenceli ve komik bir YouTuber olduğunu ifade ederken, yarısına yakını ise kendini iyi bir Gamer ve eğitici olarak tanımlamaktadır. Ayrıca öğrencilerin %38'nin haftada 1-2 kez, %38'nin ayda 1-2 kez video paylaştığı ve paylaşılan videoların %52'sinin oyun içerikli, %25'nin ise eğitici videolar paylaşması YouTube'un eğitici özelliğinden ziyade eğlence amaçlı kullanımının daha yaygın olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin YouTuber olduktan sonra hayatındaki değişimler incelendiğinde ise, %52'i ise sosyalleştiğini ve %15'i okullarında veya sınıflarında popülerleştiklerini ifade ederken, %10'luk kesim ise YouTuberlığın sosyalleşmeyi azalttığı için hayatlarını olumsuz etkilediğini ifade etmiş olup, bu bulgu Yılmaz Dinç (2023) ve Uzun'un (2016) çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Kılıç ve Kaya (2021) çalışmasında çocuk YouTuberların oyun oynamak, yüz yüze sosyalleşmek ve çevreyi keşfetmek yerine zamanlarının büyük bir bölümünü YouTube için içerik üretmekle harcadığını; bu durumun çocukların bilişsel gelişimlerine verebileceği büyük zararların yanı sıra onların kişilik haklarını da sömürebileceğini ifade etmiştir. Çalışmada yapılan görüşme sonucunda elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak analiz edildiğinde YouTuberlığın sosyalleşmeyi azalttığını ifade eden öğrencilerin çoğunluğunun YouTube'da iki saatten fazla zaman geçirdiği gözle çarpıcıdır. Buradan hareketle araştırma sonucunda YouTube'da geçirilen süre de öğrencilerin sosyal yaşamla etkileşimlerini etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre özellikle YouTuberların elde ettikleri şöhret ve kazançların öğrencilerin dikkatini çektiği ve bu kulvara yönelmelerine neden olduğu söylenebilmektedir. Benzer şekilde Lozano-Blasco vd. (2023) araştırmasında öğrencilerin YouTuber olma isteklerinde onları motive eden faktörlerden birinin para kazanma olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada öğrencilerin ünlü bir YouTuber olma isteklerinde en etkili olan faktörlerin popüler olma, sevme ve sevilme duygusu olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan ve temel ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyaçlarından sonra ortaya çıkan ve giderilmesi gereken; giderilmediğinde yaşamı boyunca eksikliği duyulan bir ihtiyaç olarak ifade edilmektedir (Çoban, 2021). Bu nedenle ebeveynlerin bu konuda dikkatli olması, çocuklarına ihtiyaç duydukları sevgiyi hissettirmesi büyük önem arz etmektedir (Kula ve Çakar, 2015).

Yapılan bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışmanın örneklemini sadece Elazığ Merkezde öğrenim gören 21 öğrenci oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı bölgelerde daha geniş bir örneklem ile araştırma sonuçları tartışılabilir. Bir diğer sınırlılık birden fazla sosyal medya aracı arasından sadece YouTube üzerinde araştırma yapılmasıdır. Bu nedenle benzer çalışmaların farklı sosyal medya araçları (örneğin, instagram, Tiktok vb.) için de uygulanması ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi ilgili alan yazının zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akçınar, B., Kağıtçıbaşı, Ç. ve Baydar, N. (2018). Erken ergenlikte ahlak gelişimi: Bir müdahale araştırması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(2), 153-169.
- Alican, C. ve Saban, A. (2013). Ortaokul ve lise de öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumları: Ürgüp örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(35), 1-14.
- Alp, Y. ve Kaleci, D. (2018). YouTube sitesindeki videoların eğitim materyali olarak kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *International Journal of Active Learning*, 3(1), 57-68.
- Alper, A. (2020). Pandemi sürecinde K-12 düzeyinde uzaktan eğitim: durum çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 45-67.
- Aran-Ramspott, S., Fedele, M., & Tarragó, A. (2018). YouTubers' social functions and their influence on pre-adolescence. *Comunicar. Media Education Research Journal*, 26(2).
- Arklan, Ü. ve Kartal, N. Z. (2018). Y Kuşağının içerik tüketicisi olarak YouTube kullanımı: kullanım amaçları, kullanım düzeyleri ve takip edilen içerikler üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 929-965.
- Balıkçı, H. C. (2023). Öğrencilerin Akranları İçin Eğitim Videosu Oluşturmaları Üzerine Bir İnceleme. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Balıkçı, H. C. ve Karataş, S. (2024). Student-Generated Videos: A Bibliometric Analysis and Systematic Review. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 13(1), 147-161. doi:<https://doi.org/10.14686/buefad.1139682>
- Bao, T., Chang, T. L. S., Kim, A. J., & Moon, S. H. (2019). The characteristics and business impact of children's electronic word of mouth in marketing communications. *International Journal of Advertising*, 38(5), 731-759.
- Boğa, E. ve Sağlam, M. (2021). Dijital ortamda çocuk: Bir çocuk Youtuber kanalının içeriksel analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(2), 643-664.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Veri Analizi El Kitabı*. (17. Basım). Ankara: PegemA Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). Örneklem yöntemleri.
- Castelló-Martínez, A., & Tur-Viñes, V. (2020). Obesity and food-related content aimed at children on YouTube. *Clinical obesity*, 10(5), e12389.
- Castillo-Abdul, B., Romero-Rodríguez, L. M., & Larrea-Ayala, A. (2020). Kid influencers in Spain: understanding the themes they address and preteens' engagement with their YouTube channels. *Heliyon*, 6(9), e05056.
- Chao, C. C. (2022). Being a YouTuber that language learners recognize: A study on constructing language teacher identities in social media community of practice. *System*, 109, 102860.
- Chen, A. Y., Nyhan, B., Reifler, J., Robertson, R. E., & Wilson, C. (2022). Subscriptions and external links help drive resentful users to alternative and extremist YouTube videos. *arXiv preprint arXiv:2204.10921*.
- Cheng, W., Tian, R., & Chiu, D. K. (2023). Travel vlogs influencing tourist decisions: information preferences and gender differences. *Aslib Journal of Information Management*, (ahead-of-print).
- Ciampa, R., & Moore, T. (2015). *YouTube Channels for Dummies*. New Jersey, John Wiley & Sons
- Çoban, G. S. (2021). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizil yetenekler. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6(1), 111-118.

- Çomu, T. (2012). *Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: YouTube Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ergen, M. (2019). Popüler kültürün popüler rol modelleri YouTuberlar ilköğretim çağındaki özel okul öğrencileri üzerine bir araştırma, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 9(1), 117-154.
- Folkvord, F., Bevelander, K. E., Rozendaal, E., & Hermans, R. (2019). Children's bonding with popular YouTube vloggers and their attitudes toward brand and product endorsements in vlogs: an explorative study. *Young Consumers*, 20(2).
- Goulas, A. (2018). *SEO Made Easy: How to Win Clients and Influence Sales with SEO*. Argyris Goulas.
- Güney, M. ve Taştepe, T. (2020). Ergenlerde sosyal medya kullanımı ve sosyal medya bağımlılığı. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 183-190.
- Gürleroğlu, L. ve Yıldırım, M. (2022). Ortaokul Öğrencilerinin Web 2.0 Destekli Eğitsel Web Sitesi ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 191-217.
- İnal Kamacı, A. (2021). *Sosyal medya ve şöhret kültürü: çocuk Youtuberlar üzerine etnografik bir inceleme* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Karadağ, Ö. Ş. Youtuberların çocuk ve ergenleri etkileyen psikososyal risk faktörleri. *İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Unıka Toplum ve Bilim Dergisi*, 33.
- Kılıç, B. ve Kaya, S. (2021). Yeni Medya Çağında Çocuk Youtuberlar Üzerinden Çocukluğun Yok Oluşu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 1141-1156.
- Kula, S. ve Çakar, B. (2015). Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında toplumda bireylerin güvenlik algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(12), 191-210.
- Kuyucu, M. (2019). Y Kuşağı ve Youtube: Y kuşağının Youtube platformunu kullanım amaçları. *Journal of International Social Research*, 12(63).
- Lange, P. G. (2007). Commenting on comments: Investigating responses to antagonism on YouTube. In *Society for Applied anthropology conference* (Vol. 31, No. 1, pp. 163-190).
- Lange, P. G. (2014). Commenting on YouTube rants: Perceptions of inappropriateness or civic engagement?. *Journal of pragmatics*, 73, 53-65.
- Lochmiller, C. R., & Lester, J. N. (2017). *An introduction to educational research: Connecting methods to practice*. Sage.
- Lozano-Blasco, R., Mira-Aladrén, M., & Gil-Lamata, M. (2023). Social media influence on young people and children: Analysis on Instagram, Twitter and YouTube. *Comunicar*, 31(74), 125-137.
- Martínez, C., & Olsson, T. (2018). Making sense of YouTubers: How Swedish children construct and negotiate the YouTuber Misslisbell as a girl celebrity. *Journal of Children and Media*, 1-17.
- Mc Carthy, C. M., de Vries, R., & Mackenbach, J. D. (2022). The influence of unhealthy food and beverage marketing through social media and advergaming on diet-related outcomes in children—A systematic review. *Obesity Reviews*, 23(6), e13441.
- Meyerding, S. G., & Marpert, J. D. (2023). Modern pied pipers: Child social media influencers and junk food on YouTube: A study from Germany. *Appetite*, 181, 106382.
- Miles, J. (2014). *YouTube Marketing Power: How to Use Video to Find More Prospects, Launch Your Products, and Reach A Massive Audience*. New York, McGraw-Hill Education.
- Mutlu, B. ve Bazarıcı, S. (2017). Marka işbirlikleri için yeni bir alan: YouTube içerik üreticileri ve kanal toplulukları üzerine netnografik bir araştırma. *Akdeniz İletişim*, (27).
- Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: Özçekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.
- Özkonuk, B. (2019). Çocukluk sosyolojisi bağlamında çocuk özneler için YouTube ve YouTuber olmak üzerine bir inceleme. *Unpublished master's thesis*. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özuz, E. (2018). Dijital Sosyoloji Perspektifinden Toplumsal Değerlerin Değişme Sürecinde YouTuberlar: İlköğretim Öğrencileri Örneği (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Radesky, J. S., Seyfried, J. L., Weeks, H. M., Kaciroti, N., & Miller, A. L. (2022). Video-Sharing Platform Viewing Among Preschool-Aged Children: Differences by Child Characteristics and Contextual Factors. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 25(4), 230-236.
- Rodrigues, D. A., Relva, I. M. D. S. C., & Fernandes, O. M. M. (2023). Parental disciplinary practices and internet addiction in adolescents. *Revista de Psicologia*, 41(1), 307-345.
- Samur, Y. (2020). Y. 1 Yeni Bildiriminiz Var. Nemesis Kitap.
- Susanti, N. P., Koesoemadinata, M. I. P., & Belasunda, R. (2023). The use of virtual YouTuber for online learning. In *Embracing the Future: Creative Industries for Environment and Advanced Society 5.0 in a Post-Pandemic Era* (pp. 247-251). Routledge.
- Taylan, H. H. ve Agallija,(2016). Arnavutluk'ta gençlerde internet bağımlılığı. *International Journal of Academic Values Studies*, (4), 1-12.
- Tutgun Ünal A.(2019). Youtube Kullanıcısı Z Kuşağının Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları Ve Tercihlerinin İncelenmesi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 8(16), 61-85.
- Uzun, H. (2016). Sosyal Medyanın Bilgi Kalitesine Etkisi: Sahte Hesaplar. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 1-31.
- Van Noort, G., Antheunis, M. L., & Van Reijmersdal, E. A. (2012). Social connections and the persuasiveness of viral campaigns in social network sites: Persuasive intent as the underlying mechanism. *Journal of Marketing Communications*, 18(1), 39-53.
- Yaman, F., Çubukçu, A., Küçükali, M. ve Yurdakul, I. K. (2020). Ortaokul ve lise öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve dijital oyun oynama durumları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 160-174.
- Yaraş, N. (2017). Yeni medya trendleri "youtube güzellik ve moda vloggerlığı örneği".
- Yasa, F. (2021). Çocuklara ait Youtube kanallarında yer alan reklamların özellikleri: Bir içerik analizi. 7th International Mardin Artuklu Scientific Researches Conference, Mardin.
- Yayman, E. (2019). *Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı, oyun bağımlılığı ve aile işlevleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Yurdakul, K. H. (2022). Youtube kullanımının gençler üzerindeki negatif etkisi: sosyal medya bağımlılığı. *Liberal Düşünce Dergisi*, (107), 167-190.

Extended Abstract

Aim and Scope

Children's presence in the social media environment with both viewer and YouTuber identities can affect their perspectives on life, expectations, wishes and desires. The consumption, behavioral patterns and lifestyle of middle school students in the early adolescence period, which is defined as a period in which future plans increase and young people try to find roles that will lead them towards their future adult lives and try to develop their personalities and self-definitions, can be shaped according to the videos they watch and the YouTubers they model.

This study aims to reveal in detail the students' YouTube usage, YouTuber identities, why they want to be YouTubers, the emotions they feel and their reflections on their lives, and the aspects of YouTubers that they take as an example based on student opinions. Thus, it will make a significant contribution by eliminating the gap in the literature.

Methods

The research was designed with a qualitative method and conducted as a case study. In qualitative research, data collection methods such as observation, interview, and document analysis are used, and the aim is to reveal perceptions and events realistically and holistically in a natural environment. In this context, qualitative data obtained through semi-structured interviews were analyzed to reveal the current situation regarding YouTube usage and YouTuber identities of middle school students. A convenient sampling method, one of the non-random sampling methods, was used to select the sample in the study. For this reason, interviews were conducted voluntarily with 21 students studying in a public school and a private school with a YouTube channel and following at least one YouTube channel/YouTuber, which will provide the researcher with accessible interview opportunities. The research used a semi-structured interview form as a data

collection tool. In addition to demographic information, this form, organized by taking expert opinion, includes 13 questions about students' YouTube use, YouTubers they follow and their reflections on their lives, the YouTube channel they own, and YouTuber identities. Before the interviews were conducted, the students were informed about the purpose of the research. The interviews with the students were recorded with voice recording based on volunteerism, and the data collection process was carried out by noting the critical points during the interview. The content analysis method was used in the analysis process. According to the answers given by the students, a thematic classification under categories and frequency and percentage values based on this thematic classification are given in the tables created.

Findings

According to the findings obtained from the interviews, it was determined that the students had a high level of access to technological tools; all of them had internet access, and they mostly used smartphones to access YouTube. It was observed that more than half of the students (N=12) logged in to YouTube daily and spent an average of 1-2 hours. In addition, while all the students stated that they watched videos containing entertainment content, 81% of them stated that they watched videos containing information. When the types of videos watched by the students were analyzed, it was determined that the type of video preferred to watch differed according to gender. Most students stated that they felt terrible, backward, incomplete, and bored when they did not watch videos on YouTube. According to these findings, watching videos on YouTube is essential in students' lives. Most students stated that the YouTubers they follow are fun, funny, natural, sincere, and educational, and speaking and game-playing skills. It is seen that after following YouTubers, they turned to technology as a profession, the desire to open a channel and shoot videos. Thus, the desire to be accepted and liked increased their interest in the game. At this point, it is a remarkable finding that more than half of the students (N=7) prioritized becoming YouTubers in their plans.

The majority of the students stated that they opened a YouTube channel because they were influenced by their friends and found it fun. Some students stated that they discovered that they could open a channel while surfing on YouTube, that they opened a channel because they were curious or wanted to be like the YouTubers they followed, and that they wanted to be helpful to people with the channel they opened. Some students said that they opened a channel to make friends and socialize and that live broadcasts, in particular, contributed a lot to this. More than half of the students (N=11) stated they were fun and funny YouTubers, while almost half defined themselves as good gamers and educators. In addition, it was determined that the students mostly posted once or twice a week or a few times a month and mostly shared game-oriented, educational, and funny videos. While more than half of the students stated that they socialized and made new friends after becoming YouTubers, 10% stated that their social life was negatively affected. They spent time shooting videos instead of playing ball with their friends. In addition, students stated that after owning a channel, they became more accepted among their friends and more popular in class and school. In addition, 20% of the students stated that because they spent most of their time on YouTube, their academic achievement and interest in the lesson decreased. However, at the same time, their computer and technological knowledge increased.

Conclusion

According to the results obtained in the study, the fact that the majority of students stated that they felt terrible and incomplete when they did not watch videos and that approximately 25% of them spent 2-4 hours a day on YouTube shows that watching videos has an essential place in students' lives. This situation shows that parents and educators should warn students about internet and social media addiction. Similarly, researchers such as Güney and Taştepe (2020), Rodrigues et al. (2023), Taylan and Agallija (2016), and Yayman (2019) warn parents about internet addiction in their studies. In addition, considering the possible risks, it can be dangerous for students to follow the example of the videos or YouTubers they follow.

If the person or persons who are taken as an example exhibit appropriate exemplary behaviors, it may not pose a problem; however, when there are inappropriate behaviors that will cause negative behaviors, it may cause undesirable behaviors (violence, suicide, etc.) for the individual, his/her environment and family (Çomu, 2012). Karadağ (2022) revealed in his study that YouTubers have many adverse effects on children and adolescents, such as addiction, peer bullying, violence, and unrealistic future expectations. In the Aran-Ramspott et al. (2018) study, in their interview with middle school students, students stated that they see YouTubers as a reference for entertainment and closeness to young digital culture. From this point of view, we can say that the desire of children in early adolescence to be a part of digital culture and to have a place in this community motivates them to spend time on YouTube and follow YouTubers.

According to the results obtained in the research, the fame and earnings of YouTubers attract students' attention and cause them to turn to this lane. Similarly, Lozano-Blasco et al. (2023) concluded that one of the factors motivating students' desire to become a YouTuber is earning money. The study determined that the most influential factors in students' desire to become a famous YouTuber were the feeling of being popular, loving, and being loved. This finding is expressed as a need in Maslow's hierarchy of needs, which emerges after basic and security needs and must be fulfilled; when it is not

fulfilled, it is expressed as a need lacking throughout life (Çoban, 2021). Therefore, it is of great importance for parents to be careful in this regard and to make their children feel the love they need (Kula & Çakar, 2015).

Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Samsun Örneği¹

Investigation of Factors Affecting House Prices: The City of Samsun

Faruk Dayı², Mehmet Yaser Gencan³

Öz

Günümüzde konut fiyatları birçok faktörden etkilenecek şekilde sürekli yükselmektedir. Fiyatların yükselmesi konut satışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Konutların gerçek değerinin tespit edilmesi ile fiyatlarında balon oluşması önlenebilir. Konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin incelenmesiyle gerçeğe uygun bir fiyat mekanizmasının oluşturulabilmesi mümkündür. Bu amaçla çalışmada konut fiyatlarını etkileyen mikro faktörler araştırılmaktadır. Samsun ili çalışmanın ana küntlesini oluşturmaktadır. Ulusal düzeyde satılık konut ilanları verilen bir internet sayfasından 5.987 adet satılık 1+1, 2+1, 3+1 ve 4+1 konutun verisi temin edilmiştir. Konut fiyatını etkileyeceği düşünülen 22 değişkenden oluşan bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeli kullanılarak Genelleştirilmiş Lineer Modeli ile analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda metrekare büyüklüğü, kat sayısı, banyo sayısı, ilçe, oda sayısı, aidat tutarı, bina yaşı, bulunduğu kat, ısıtma türü, site içinde olma, tapu durumu, kim tarafından satıldığı, ulaşımaya yakınlık, manzara ve bulunduğu mahalle değişkenlerinin konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Balkon durumu, kullanım durumu, krediye uygunluk, cephe, muhit ve konut tipi değişkenlerinin ise anlamsız çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut Fiyatları, Hedonik Fiyat Modeli, Gayrimenkul Değerleme, Genelleştirilmiş Lineer Modeli.

Abstract

Today, housing prices are constantly rising due to numerous factors. Rising prices have a negative impact on housing sales. If the real value of houses can be determined, price bubbles can be prevented. It is possible to create a realistic price mechanism by examining the factors affecting housing prices. This study focuses on the micro factors affecting house prices. The city of Samsun constitutes the main population of the study. The sample consisted of 5,987 houses for sale (1+1, 2+1, 3+1, and 4+1). The data were obtained from a national website that advertises houses for sale and rent. A model was developed to assess 22 variables believed to affect house prices. Generalized Linear Model was conducted using the hedonic price model. The results showed that square meter size, number of floors, number of bathrooms, district, number of rooms, amount of dues, age of the building, floor, type of heating, being in a complex, title deed status, by whom it is sold, proximity to transportation, view, and neighborhood positively affected house prices. The variables of whether there is a balcony or not, occupancy status, suitability for credit, facade, neighborhood, and house type were found to be insignificant.

Keywords: House Price, Hedonic Price Model, Real Estate Valuation, Generalized Linear Model.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: O18, C01, R30, D40

Submitted: 19 / 08 / 2023

Accepted: 13 / 03 / 2024

¹ Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Doktora programında Doç. Dr. Faruk DAYI danışmanlığında yürütülen "Konut Değerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye, fdayi@kastamonu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0903-1500>.

³ Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye, mehmetgencan10@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7268-7337>.

Giriş

Bireylerin temel ihtiyaçlarından biri de barınma ihtiyacıdır. Tarihte iklim koşulları, doğal afetler ve vahşi hayvan saldırılarından korunmak amacıyla ilk insanların barınabilecek yapılar oluşturdukları görülmektedir. Bireyler kendilerini koruyarak güvende hissetmek amacıyla yapılar inşa etmek zorundadır. Önceden sadece barınmak için yapılan konutlar günümüzde sosyal ihtiyaçları karşılamak amacıyla da yapılabilmektedir (Bulut vd., 2015: 122). İlk evlerin yapıldığı kırsallardan şehirlere göçlerin artmasıyla müstakil konutlar yerine toplu yaşam alanlarının yapıldığı görülmektedir. Sosyal ihtiyaçları karşılamak amacıyla toplu yaşam alanlarında yapılan sosyal tesisler de konut fiyatlarını yükseltmektedir. Konut fiyatlarını etkileyen diğer bir faktör ise maliyetlerdir. Son yıllarda ülkemizde ve dünyada inşaat maliyetlerinin artması sonucunda konut fiyatlarının yükseldiği konut piyasasının olumsuz etkilendiği gözlemlenmektedir. Çünkü konut piyasası ulusal ve uluslararası birçok makroekonomik değişkenden doğrudan etkilenmektedir. Örneğin 2007 yılında ABD'de başlayan ve tüm dünyaya yayılan Mortgage krizi konut piyasasını ve dünya ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Kangallı Uyar ve Yayla, 2016: 327). Benzer bir durum Covid-19 Pandemi sonrasında da yaşanmıştır. Tüm dünyada başlayan enflasyonist baskı konut fiyatlarının sert bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Enflasyonist baskının yanı sıra 2021 yılı son çeyreğinde ülkemiz döviz piyasasında döviz kurundaki sert yükselişin de konut fiyatlarının yükselmesine neden olduğu görülmüştür. Konut fiyatlarının sürekli yükselmesiyle konut satın almak her geçen gün zorlaşmaktadır.

Konut satın almak bireylerin hayatları boyunca yapacakları en büyük harcamalardan biridir. Çünkü konut ucuz bir mal değildir. Konut satın almak için yüksek tutarlarda tasarrufa sahip olmak gerekmektedir. Yeterli tasarrufu olmayan bireyler finansman maliyetinin yüksek olmasından dolayı yüksek tutarlarda borçlanmak istememekte; borçlanmak istese de krediyi ödeyecek gelire sahip değildir. Maliyetlerin yükselmesi, yeterli işgücünün olmaması, deprem gibi olağanüstü doğa olaylarının meydana gelmesi ve spekülâtif işlemler konut fiyatlarının gerçeğe uygun belirlenmesini engellemektedir. Konut fiyatlarının olması gerekenden daha yüksek fiyattan işlem görmesi finansman kuruluşlarını yanıltabilmektedir. Finansman kuruluşları kredi aşamasında ekspertiz yaptırarak konut değerini belirlemektedir. Gayrimenkulün değerinin piyasa değerinin altında olması finansman kuruluşları için risk oluşturmaktadır (Yazar Öztürk, 2023: 344). Gayrimenkul değerinin gerçeğe uygun tespit edilmesi finansman kuruluşları açısından oldukça önemlidir. Çünkü ipotek karşılığı kullanılan krediler bilançoda gösterilmektedir. Gayrimenkullerin değerinin gerçeğe uygun gösterilmemesi tüm finansal sistemi etkileyebilmektedir. Değerin düşük gösterilmesi ipotek karşılığı alacak tutarlarının düşmesine; değer yüksek gösterilmesi ise piyasada yanıltıcı spekülâtif fiyat hareketlerine neden olabilmektedir. Bu nedenle konut fiyatları her ne kadar bireyler için önemli olsa da finansman kuruluşları ve ülke ekonomisi içinde önem arz etmektedir (Küçükkaplan ve Aldı, 2017: 220-221; Cui et al., 2018: 1).

Konut fiyatının doğru ve gerçeğe uygun belirlenmesiyle konut piyasasının şeffaf ve sürdürülebilir olabileceği düşünülmektedir. Konut fiyatlarının belirlenmesi karmaşık bir süreç olup çok sayıda parametre konut fiyatını doğrudan etkilemektedir (Yılmaz vd., 2018: 286). Bu nedenle konut fiyatını etkileyen faktörlerin araştırılması fiyatın gerçeğe uygun tespit edilebilmesi için oldukça önemlidir. Literatür incelendiğinde konut fiyatını etkileyen makroekonomik faktörlerle ilgili çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Makroekonomik faktörlerin dışında konutun konumu ve özelliklerinin de konut fiyatını etkilediği belirtilmektedir (Xiao vd., 2019: 11). Bu husustan hareketle günümüzün en büyük sorunlarından biri olan konut fiyatlarının araştırılmasının ekonomiye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak çalışmanın örnekleme 4 farklı büyüklükteki konutlardan oluşmaktadır. Hedonik fiyat modeli kullanılarak Genelleştirilmiş Lineer Model (GLM) yöntemiyle analiz yapılmıştır. Çalışmanın günümüzde en çok tartışılan ve sürekli yükselen konut fiyatlarının doğru belirlenebilmesi açısından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörler ve Türkiye'de Konut Piyasası

Konut piyasasında konut fiyatlarını etkileyen birçok faktör vardır. Konut fiyatları üzerinde etkili olan en önemli faktörler konut arz ve talebidir. Bireylerin kitleler halinde göç etmeleri, nüfus artış hızı, sanayileşme, savaş ve deprem gibi doğal afetler konut arz ve talebini doğrudan etkilemektedir. Örneğin göçlerden sonra kentlerdeki konut arz ve talebinin yeniden dengeye gelmesi zaman alabilmektedir. Konut arzı zamanla artmaktadır. Konut arzı talebi karşılayamadığında ise artan talep fiyatları yükseltmektedir. Konut talebinin karşılanması için konut üretimi teşvik edilmelidir. Çünkü konut üretiminde tedarikçi olan birçok sektör olup bir sektördeki değişim konut piyasasını doğrudan etkilemektedir. Konut üretimindeki artış diğer sektörlerdeki üretimi ve istihdamı artırmakta, onların gelişmesine ve ekonominin büyümesine katkı sağlamaktadır (Kördiş vd., 2014: 104). Konut piyasasındaki arz ve talep, yerel ve merkezi idare tarafından birlikte planlanmalıdır. Yerel yönetimler merkezi yönetimin kararı doğrultusunda konut piyasasındaki arz ve talep değişimini dikkate alarak imar ve iskân planlarını hazırlamaları önerilmektedir. Böylece koordineli çalışmayla birlikte yapılan planlar neticesinde konut üretiminde karşılaşılabilecek sorunlar en az düzeye indirilebilir. Çünkü konut üretiminde kullanılan ürün sayısı ve çeşidi fazla olup tedarik edilmesi zaman alabilmektedir. Konut üretiminde önemli bir diğer faktör ise emektir. Konut üretimi yoğun iş gücü gerektirmektedir. Kalifiye eleman yetersizliği inşaatların yapılmasını geciktirmektedir. Kalifiye eleman yetersizliği işçi

ücretlerini yükseltmekte; işgücü maliyetleri de konut fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bunların yanı sıra yatırım amacı ile satın alınan konutların sayısının artması da konut fiyatlarının yükselmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Çünkü fiyat istikrarının sağlanamadığı gelişmekte olan ekonomilerde, yatırım amacıyla satın alınan konutlarda spekülâtif fiyat hareketlilikleri olabilmektedir. Dolayısıyla konut fiyatları sadece konut arz ve talebe bağlı olarak değil birçok ekonomik faktörden etkilenerek belirlenmektedir (Alkan Gökler, 2017: 305).

Doğal afetler, iklim değişiklikleri, salgın hastalık gibi doğa olayları konut fiyatlarını etkileyebilmektedir. 2019 yılında Çin'de ortaya çıkan ve 2020 yılında tüm dünyaya yayılan Covid-19 Pandemisi de ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde üretim azalmış, verimlilik düşmüş, işsizlik artmış, işletmeler kapanmış, ticaret hacmi düşmüş ve turizm sektörü çökmüştür (Pak vd., 2020: 1). Pandemi'nin yayılmasını engellemek amacıyla alınan kısıtlama ve kapanma kararları ile bireylerin konutlardan dışarı çıkmaları yasaklanmıştır. Pandemi döneminde sosyal hayatta önemli değişimler yaşanarak evden çalışma sistemi benimsenmiştir (Turna ve Usta, 2021: 117). Beyaz yakalılar bu dönemde evden çalışmaya başlamışlardır (Tuna ve Türkmendağ, 2020: 3247). Fiziksel iş gücünü gerektiren işlerde çalışan işçilerin evden çıkmaları yasaklanınca fabrikalar çalışmayarak üretim neredeyse durma noktasına gelmiştir (Bulut ve Pınar, 2020: 218). Üretimin durması neticesinde konut yapımı da azalmış, artan nüfus karşısında yeterli konut üretilmemiştir. Bunun yanı sıra pandemi ile birlikte dünya ekonomisinde görülen enflasyon ülkemiz ekonomisini de doğrudan etkilemiş, maliyet artışlarına bağlı olarak konut fiyatları yükselerek konut satışları gerilemiştir. Pandemi'nin ekonomiye etkilerini azaltmak için 2020 Haziran döneminde kredi faiz oranları düşürülerek konut satışlarının artırılması sağlanmış ve konut sektörü canlanmıştır. Ancak pandemi ile ortaya çıkan yüksek enflasyon ile mücadele edebilmek için faizlerin yükseltilmesi, konut satın alma koşullarının değişmesi ve maliyetlerdeki artış konut satışlarının tekrar düşmesine neden olmuştur (Usanmaz, 2021: 1356).

Doğal afetlerin özellikle de depremlerin konut fiyatlarını etkilediği görülmektedir. Depremlerde çok sayıda konut yıkılmış veya kullanılamaz hale gelmiştir. Depremlerde yıkılan ve yıkılacak konutların sayısının yüksek olması konut arzının azalmasına neden olmuştur. Deprem bölgesinde yaşayan ailelerin diğer şehirlere göç etmesiyle birlikte konut arzı talebi karşılayamamıştır. Depremlerden sonra eski konutlara güven azalmış sıfır ve/veya düşük katlı konutlar daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Depremden sonra oluşan farkındalık neticesinde kentsel dönüşüm projesine başvuru yapanların sayısı da artmıştır. Bunların sonucunda depreme dayanıksız konutların terk edilmesiyle de konut talebi artmıştır. Deprem, pandemi, yüksek maliyet ve diğer faktörler konut stokunun azalmasına neden olmuş, konut talebi karşılanamamış ve konut fiyatları yükselmiştir. Konut fiyatlarının yükselmesi ile satış hacminin ger geçen yıl düştüğü görülmüştür.

Türkiye'de yaşanan büyük depremlerin ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir. Özellikle 1999 yılında yaşanan Marmara depremlerinden sonra üretimin azaldığı, bütçe açığı ile iç borçlanmanın arttığı, enflasyonun yükselen bir trend sergilediği ve faiz oranlarının yükseldiği ifade edilmektedir (Aktürk ve Albeni, 2002: 4). Ekonomide yaşanan tahribat benzer bir şekilde 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerin sonucunda da yaşanmıştır. Bütçe açığını kapatmak için ek vergiler konulmuştur. Enflasyon ile mücadele etmek amacıyla faiz oranları yükseltilmiştir. Cari açığı azaltmak için ithalata kotalar konularak döviz kuru kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Depremin ekonomiye verdiği zararları telafi etmek için alınan kararlar konut piyasasını da olumsuz yönde etkilemiştir.

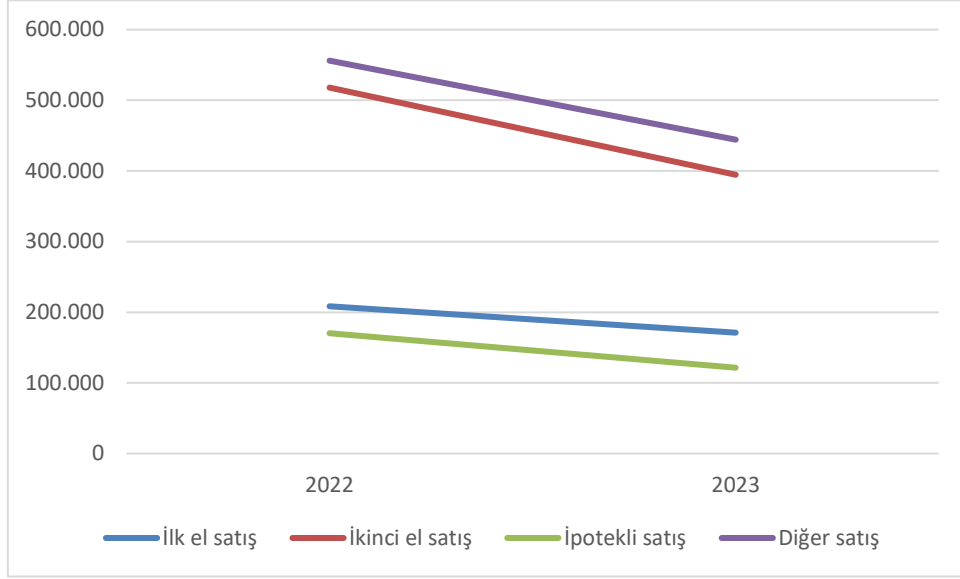
Türkiye'de 2023 yılının ilk altı ayında satılan konutların istatistikleri (satış şekline ve satış durumuna göre) Tablo 1 ve Şekil 1'de verilmektedir (TÜİK, 2023).

Tablo 1. Ocak-Haziran 2023 Dönemlerinde Türkiye'de Satılan Konut Sayıları

Toplam Satış Rakamları	Haziran			Ocak-Haziran		
	2023	2022	Değişim (%)	2023	2022	Değişim (%)
Satış şekline göre	83.636	150.509	-44,4	565.779	726.398	-22,1
İpotekli satış	13.463	40.610	-66,8	121.530	170.317	-28,6
Diğer satış	70.173	109.899	-36,1	444.249	556.081	-20,1
Satış durumuna göre	83.636	150.509	-44,4	565.779	726.398	-22,1
İlk el satış	25.886	44.732	-42,1	171.158	208.451	-17,9
İkinci el satış	57.750	105.777	-45,4	394.621	517.947	-23,8

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2023 yılı Haziran ayı raporuna göre bireylerin 2023 yılındaki aldıkları konutların sayısının bir önceki yılın aynı dönemine göre azaldığı görülmektedir. 2023 yılının Haziran ayında 83.636 adet konut satılmış olup bir önceki yılın aynı dönemine göre (Haziran 2022) satışların %44 oranında azaldığı bulgulanmıştır. 2023 yılının ilk altı ayında toplam 565.779 adet konut satılmış olup bir önceki yılın aynı dönemine (Ocak-Haziran 2022) göre satışların %22,1

oranında azaldığı tespit edilmiştir. Satış şekline göre konut satışları incelendiğinde, ipotekli satışların Haziran 2023 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %66,8 oranında; Ocak-Haziran 2023 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre %28,6 oranında azaldığı tespit edilmiştir.

Şekil 1. Türkiye'de 2022 ve 2023 Ocak-Haziran Dönemlerinde Satılan Konutların Karşılaştırmalı Grafiği

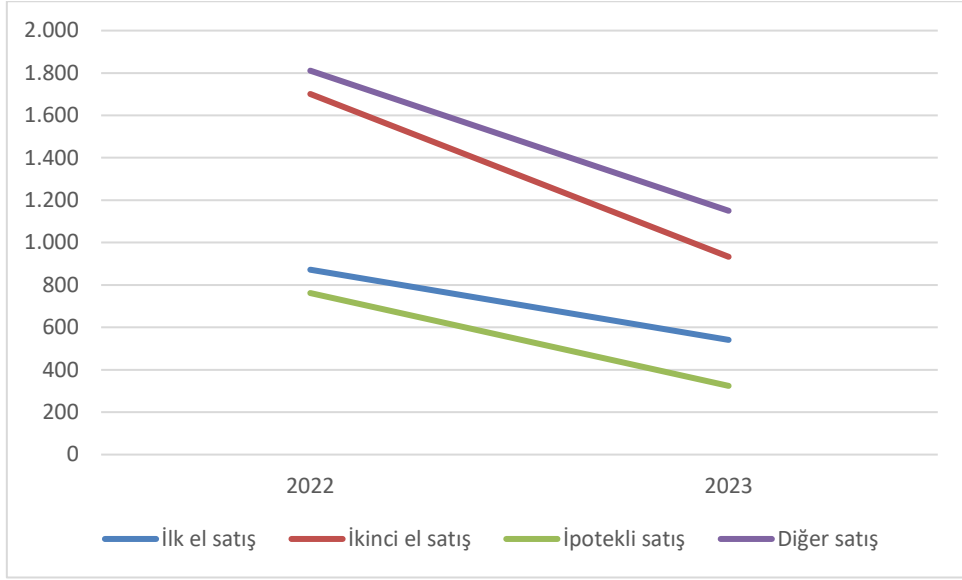
Satış durumuna göre konut satışları incelendiğinde ikinci el satışların, Haziran 2023 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %45,4 oranında; Ocak-Haziran 2023 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre %23,8 oranında azaldığı belirlenmiştir. 2023 yılında ülke genelinde konut satışlarının önemli oranda azaldığı görülmüştür. Özellikle konut kredilerine kota ve kısıtlama getirilmesi, bazı bankaların konut kredi vadelerini 120 aydan 60 aya düşürmeleri ve konut kredisi faiz oranlarının yükselmesi konut satışlarının düşmesine neden olmuştur. Ülke genelinde olduğu üzere Samsun ilinde de konut satışlarının düştüğü tespit edilmiştir.

Haziran 2022 ile Haziran 2023 döneminde Samsun'da satılan konutların istatistikleri (satış şekline ve durumuna göre) Tablo 2 ve Şekil 2'de verilmektedir (TÜİK, 2023).

Tablo 2. Haziran 2022-2023 Dönemlerinde Samsun'da Satılan Konut Sayıları

Toplam Satış Rakamları	Haziran		
	2023	2022	Değişim (%)
Satış şekline göre	1.474	2.573	-43
İpotekli satış	324	762	-57
Diğer satış	1.150	1.811	-36
Satış durumuna göre	1.474	2.573	-43
İlk el satış	541	872	-38
İkinci el satış	933	1.701	-45

Samsun'da Haziran 2022 tarihinde 2.573 konut satılırken, Haziran 2023 döneminde satışlar %43 oranında azalarak 1.474 konutun satıldığı tespit edilmiştir. Satış şekline göre satışlar incelendiğinde ipotekli satışların Haziran 2023 döneminde bir önceki döneme (Haziran 2022) göre %57 oranında azaldığı belirlenmiştir. Ülke genelinde toplam konut satışları Haziran 2022 ve 2023 yıllarında %44,4 azalırken, Samsun'da ise ülke geneline göre satışların %43 ile daha az oranda azaldığı bulgulanmıştır. Satış durumuna göre konut satışları incelendiğinde Haziran 2023 döneminde ikinci el satışların bir önceki yılın aynı dönemine göre %45 oranında azaldığı belirlenmiştir. İkinci el konutların satışlarındaki düşüş ülke geneliyle paralellik göstermiştir.

Şekil 2. Samsun'da Haziran 2022 ve 2023 Dönemlerinde Satılan Konutların Karşılaştırmalı Grafiği

Samsun'daki konut satışlarının ilçe bazlı incelenmesinin ilçelerin konumu ve önemi hakkında önemli bir fikir oluşturacağı düşünülmektedir. Bu amaçla Samsun ilindeki ilçe bazlı verilerde Haziran 2022 ile Haziran 2023 dönemleri karşılaştırılmalı olarak verilmek istenmiş ancak TÜİK istatistiklerinde Haziran 2022 yılına ait ilçe bazlı veri bulunmadığı için verilememiştir. Samsun ilinin Haziran 2023 dönemi ilçe bazlı konut satış istatistikleri Tablo 3'de verilmiştir (TÜİK, 2023).

Tablo 3. Samsun İlçe Bazlı Haziran 2023 Dönemi Konut Satış Rakamları

İlçeler	Satış Şekline Göre			Satış Durumuna Göre	
	Toplam	İpotekli Satış	Diğer Satış	İlk El Satış	İkinci El Satış
Atakum	6.724	2.096	4.628	3.439	3.285
Bafra	1.605	507	1.098	682	923
Canik	1.371	473	898	609	762
Çarşamba	1.041	272	769	451	590
Havza	261	104	157	193	68
İlkadım	6.365	2.133	4.232	2.792	3.573
Kavak	217	84	133	186	31
Tekkeköy	391	155	236	240	151
Terme	407	84	323	153	254
Vezirköprü	324	74	250	183	141
Yakakent	173	56	117	98	75

İlçe bazlı satış rakamları incelendiğinde en çok konutun (6.724 adet) Atakum ilçesinde satıldığı belirlenmiştir. Atakum ilçesinde satış şekline göre diğer satışlar; satış durumuna göre ise ilk el satışların daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Atakum ilçesinden sonra en çok konutun İlkadım ilçesinde satıldığı tespit edilmiştir. İlkadım ilçesinde ikinci el satışların ilk el satışlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. İlkadım ilçesinin eski bir yerleşim yeri olması nedeniyle yeni yapılan konut sayısının Atakum ilçesinden daha az olduğu tespit edilmiştir. İlkadım ilçesinden sonra en fazla konutun (1.605 adet) Bafra ilçesinde satıldığı tespit edilmiştir. Konut satışlarının en az olduğu ilçe ise Yakakent olup toplam 173 konutun satıldığı belirlenmiştir.

2. Literatür Taraması

Konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin incelendiği çok sayıda çalışma vardır. Önceki araştırmalardan farklı olarak bu çalışmada konut fiyatlarını etkileyen mikro faktörler incelenmektedir. Bu kısımda konut fiyatını etkileyen faktörlerin araştırıldığı çalışmalara yer verilmektedir.

Yazar Öztürk (2023) 1+1 konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. İstanbul'daki 39 ilçeden 2022 yılına ait 1682 1+1 konutun verisi www.hepsiemlak.com web sayfasından elde edilmiştir. Konut fiyatı, konut tipi, yaş, kat ve oda sayısı, tapu durumu vb. 26 değişkenden oluşan bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeli kullanılarak analizler yapılmıştır. Analiz sonucunda konutun büyüklüğü, kat sayısı ve mülkiyet türünün konut fiyatını anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir. Konutun bulunduğu ilçe, konut tipi, site içinde olma durumu, krediye uygunluk, ısınma türü, satıcı türü, kira tutarı ve bina yaşının konut fiyatlarını anlamlı olarak etkilemediği tespit edilmiştir.

Gündoğmuş ve Başkaya (2022) konutların gerçek satış fiyatını kullanarak konut fiyatlarını etkileyen faktörleri Aydın ilinde araştırmıştır. 2018 yılında konut satın alan 759 kişiye anket yapılarak elde edilen veriler ile Hedonik Fiyat Modeli kurulmuştur. 13 sürekli ve 10 kukla değişken olmak üzere toplam 23 değişkenden oluşan model doğrusal, logaritmik ve yarı logaritmik yöntemlerle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda konutun brüt büyüklüğü, oda sayısı, bulunduğu kat, yaşı, cephesi, banyo sayısı, asansör, yüzme havuzu, apartmanın bulvar üzerinde olması, şehir merkezine yakınlık, AVM'ne ve ilköğretim okuluna uzaklık değişkenlerinin fiyatı olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Güller ve Varol (2022) Erzurum ilindeki kiralık ve satılık konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Yakutiye, Palandöken ve Aziziye kentlerindeki konutlar üzerinde araştırma yapılmıştır. Üç kentteki 285 kiralık ve 310 satılık konutun verileri www.hepsiemlak.com ve www.sahibinden.com web sayfalarından temin edilmiştir. Konutun metrekaresi, oda sayısı, kat sayısı gibi toplam 30 değişkenden oluşan model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır. Yakutiye ilçesinin, konutların güney cepheli olmalarının, kapalı garaj, akıllı ev, site içinde olma ve metrekare büyüklüğünün konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Konutların doğu cephesinde olmaları ve bina yaşının konut fiyatlarını negatif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Mağden (2022) Ordu ilindeki konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Altınordu ilçesindeki 558 satılık konutun verisi www.sahibinden.com web sayfasından temin edilmiştir. Konutun metrekaresi, oda sayısı, bina yaşı, bulunduğu kat, kat sayısı, banyo sayısı, site içinde olma ve konut fiyatları değişkenlerinden oluşan bir model oluşturulmuştur. Hedonik fiyat modeli en küçük kareler yöntemi ile analiz yapılmıştır. Oda ve banyo sayısı, bulunduğu kat, kat sayısı, site içinde olmak konut fiyatlarını pozitif yönde; binanın yaşı ise konut fiyatını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Yeşil ve Güzel (2021) Giresun kent merkezindeki konutların fiyatlarına etki eden faktörleri araştırmıştır. Satılık 246 konutun verisi emlak ofislerinden alınmıştır. Yapısal ve çevresel değişkenlerden oluşan bir model geliştirilmiştir. Konutun büyüklüğü, oda, banyo ve kat sayısı, bulunduğu kat, site içinde olma durumu, bina yaşı ve ısıtma durumu yapısal değişkenler; park, deniz, merkeze, üniversiteye, otopara, okula, hastaneye, kaleye ve E70 yoluna uzaklık ise çevresel değişkenleri oluşturmuştur. Elde edilen veriler ile çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Konutların kent merkezinden uzaklaşmalarının fiyatlarını arttırdığı; denize uzaklaştıkça da fiyatlarının azaldığı tespit edilmiştir. Konutun metrekaresi, bulunduğu kat, site içinde olması, ısıtma sistemi ve banyo sayısı konut fiyatlarını pozitif yönde; bina yaşı ise konut fiyatlarını negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Ak Çetin ve Akpınar (2021) Seferihisar ilçesindeki konutların fiyatlarına etki eden faktörleri araştırmıştır. 2019 yılına ait 1063 konutun verisi www.sahibinden.com web sayfasından alınmıştır. Konutun fiyatı, konut tipi, oda sayısı, bina yaşı, bulunduğu kat, brüt ve net metrekare, ısınma türü, banyo sayısı, balkon sayısı, takas, kredi uygunluğu, eşya durumu ve site içinde olma durumu değişkenlerinden oluşan bir model oluşturulmuştur. Hedonik fiyat modeli ile analizler yapılmıştır. Konut fiyatını etkileyen en önemli faktörün konut tipi olduğu tespit edilmiştir. Banyo sayısı, bina yaşı, konut büyüklüğü, oda sayısı konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği bulgulanmıştır. Toplam kat sayısı, konutun giriş veya zemin altında olması fiyatını negatif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Gözen ve Bostancı (2021) konutun heterojen bir mal olduğunu birçok faktörün fiyatını etkilediğini belirtmiştir. İzmit'teki satılık 1247 konutun verisi www.sahibinden.com web sayfasından elde edilmiştir. Konut fiyatı, açık yüzme havuzu, ankastre mutfak, apartman görevlisi, ara kat, asansör, banyo sayısı, bina yaşı, boyut, deniz, okul, kapalı garaj, oda sayısı, site içinde olma, şömine, tramvay, uzaklık ve yerden ısıtma sistemi değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeliyle kantil regresyon analizi yapılmıştır. Açık yüzme havuzu, ankastre mutfak seti, ara katta bulunma, asansör olması, banyo sayısı, konutun büyüklüğü, kapalı garaj, site mevcudiyeti, tramvaya yakınlık ve yerden ısıtma sisteminin konut fiyatlarını pozitif olarak etkilediği belirtilmiştir.

İğdeli (2021) Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerindeki satılık konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Beş ildeki satılık 1000 konutun verisi www.sahibinden.com web sayfasından temin edilmiştir. Fiyat, metrekare, yaş, oda ve banyo sayısı, bulunduğu kat, kat sayısı, ısıtma türü, site içinde olma, kimden satıldığı, konut tipi ve

ili değişkenlerinden bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeli ile yarı logaritmik yöntem kullanılmıştır. Konut büyüklüğü, oda sayısı, katı, kat sayısı ve banyo sayısını konut fiyatlarını artırdığı tespit edilmiştir. Konut yaşının ve emlakçı tarafından satılmasının konut fiyatını negatif yönde etkilediği bulgulanmıştır. Konutların fiziksel özelliklerinden ziyade mekânsal özelliklerinin fiyatları üzerinde daha fazla etkili olduğu tespit edilmiştir. Konutun ısıtma sistemi ve site içerisinde olmasının fiyatı üzerinde etkisi olmadığı ifade edilmiştir.

Kartal ve Corum (2020) konut fiyatını belirleyen faktörleri araştırmıştır. Konutun fiyatı, yaşı, metrekaresi, oda sayısı, bulunduğu kat, kat sayısı, metro durağına yakınlık değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. İstanbul ilinin Maltepe ilçesindeki 415 satılık konutun verisi kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ulaşım hizmetine uzaklığın konut fiyatlarını etkilediği tespit edilmiştir.

Kangalli Uyar ve Keten (2020) konutların özellikleri ile fiyatları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Denizli merkezindeki satılık 3666 konutun verisi web sayfalarından elde edilmiştir. Fiyat, enlem, boylam, metrekaresi, yaş, banyo sayısı, akıllı ev özelliği, ebeveyn banyosu, gömme dolap, güvenlik, açık ve kapalı havuz, balkon durumu, otopark ve hastane ve alışveriş merkezine yakınlık değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. Elde edilen veriler ile Hedonik fiyat modeli ile mekânsal kantil analizi yapılmıştır. Konut fiyatlarının farklı dilimlerdeki dağılımlarının komşu konut fiyatlarındaki artışlardan etkilendiği tespit edilmiştir.

Xiao vd. (2019) farklı katlarda bulunan konutların fiyatlarının farklı etkilendiğini belirtmiştir. Çalışmada konutların bulunduğu katlarla fiyatları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çin'in Hangzhou şehrindeki satılık 18551 konutun verileri çalışmada kullanılmıştır. Konutun fiyatı, metrekaresi, katı, yaşı, şehir merkezine, eğitim kurumuna, süpermarkete uzaklığı gibi toplam 26 değişken oluşan bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeli kullanılarak analizler yapılmıştır. Analiz sonucunda kat sayıları ile konut fiyatları arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı çok katlı binalarda fiyatların farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bina içinde konutların farklı yerlerde bulunmalarının fiyatlarını etkilediğini tespit edilmiştir.

Güler vd. (2019) fiziksel ve mekânsal özellikler kullanılarak Rize ilindeki konutların fiyatlarına etki eden faktörler araştırılmıştır. Yaş, net alan, asansör, deniz manzarası, güneş olma durumu, sahil uzaklığı, semtin sosyo-ekonomik durumu, oda sayısı, konutun inşaat malzemesi kalitesi ve ısıtma sistemi değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. Rize ilinin merkezinde ikamet eden 100 haneden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Hedonik fiyat modeli kullanılarak analizler yapılmıştır. Konutun büyüklüğü, malzeme kalitesi, ısıtma durumu, bulunduğu semtin özellikleri ve deniz manzarası özellikleri konut fiyatını pozitif yönde; konutun yaşı ise konut fiyatını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Aliyev vd. (2019) Bakü'de satılık konutların fiyatlarını etkileyen önemli faktörleri araştırmıştır. Konutların şehir merkezine doğru daha yoğun oldukları, daha yüksek katlı oldukları ve daha az arazi üzerine inşa edildiği ifade edilmiştir. 497 apartman dairesi ve 443 konuttan oluşan veriler ile regresyon analizi yapılmıştır. Konutun konumu, büyüklüğü, onarım durumu, oda sayısı ve fatura tutarları konut fiyatlarını etkileyen önemli faktörler olduğu belirtilmiştir. Konutun konumu ve alanının fiyatını güçlü bir şekilde etkilediği, oda sayısının ise çok önemli olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca dairenin zemini, sosyal altyapıya yakınlık, modern konforlu dizayn edilmesi veya doğal gazın bulunması fiyatları önemli ölçüde etkilemediği tespit edilmiştir. Metro istasyonlarına yakınlık fiyatları güçlü bir şekilde etkilediği bulgulanmıştır.

Çalmaşur ve Emre Aysin (2019) konut fiyatlarına etki eden faktörleri Hedonik fiyat modelini kullanarak araştırmıştır. Fiyat, konut büyüklüğü, oda ve banyo sayısı, yaş, asansör, ısıtma sistemi, katı, cephesi, şehir merkezine uzaklık, otopark, site içinde olma, muhiti, ısı yalıtımı, manzara, ulaşım durumu, ili ve kat sayısı değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. Web sayfalarından Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde satılık 1000 konutun verileri temin edilmiştir. Hedonik fiyat modeli ile doğrusal, yarı logaritmik ve logaritmik modeller kullanılarak analizler yapılmıştır. Analiz sonucunda metrekaresi fiyatı, oda sayısı ve konutun şehir merkezinde olması konut fiyatlarını belirleyen en önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Konutun ili, otopark, doğu cephe, bulunduğu katı ve banyo sayısı konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği ifade edilmiştir. Konutun bina yaşı ise fiyatını negatif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Çelik ve Turgut (2019) Antalya ilindeki konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Oda sayısı, metrekaresi, yaş, kat sayısı, bulunduğu kat, konut tipi, ısıtma, banyo sayısı, balkon durumu, site durumu, nüfus, denize, hastaneye, alışveriş merkezine, üniversiteye, otogara ve okula uzaklık ve konut fiyatı değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. Antalya ilindeki 26.802 konuttan tabakalı örnekleme yöntemi ile 321 konutun verisi temin edilmiştir. Mekânsal hata modeli kullanılarak analiz yapılmıştır. Antalya'da oda, kat ve banyo sayısının fazla ve konutun metrekaresinin büyük olması konut fiyatlarını artırdığı tespit edilmiştir. Konutta balkonun olmaması, ilçe nüfusunun artması ve site içerisinde olmaması fiyatları düşürdüğü belirlenmiştir.

Cui vd. (2018) Çin'de konut piyasasının hızla geliştiğini ve şehirleşmeyle birlikte konut kiralama talebinin arttığını belirtmiştir. Çin'in Pekin şehrinde ki satılık ve kiralık konut fiyatları araştırılmıştır. 2016 ve 2017 yıllarındaki fiyatlar karşılaştırılarak satılık ve kiralık konut fiyatlarına etki eden faktörler araştırılmıştır. Satılık ve kiralık konut fiyatları, metrekaresi, yaş, oda sayısı, önemli merkezlere, iş merkezlerine ve otobüs veya metro durağına yakınlık, hastane, okul,

park gibi değişkenlerden oluşan bir model geliştirilmiştir. 16.475 konut verisi uygulamada kullanılmıştır. Hedonik fiyat modeli mekânsal ekonometrik ve kantil regresyon yöntemleriyle birlikte kullanılmıştır. Kiralık ve satılık konut fiyatlarının merkezi yerlerde ve okula yakın olmaları, şehrin kuzey veya güneyinde olmaları fiyatlarda etkili olduğu belirtilmiştir. Yaşam standardının yüksek olduğu, parka, iş merkezine, toplu ulaşım araçlarına yakın olmak konut fiyatlarını olumlu etkilediği belirtilmiştir.

Ellibeş ve Görmüş (2018) Kocaeli ilindeki konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. İl merkezindeki 9 farklı mahalleden elde edilen 180 satılık konutun verisi www.sahibinden.com web sayfasından elde edilmiştir. Metrekare fiyatı, binanın yaşı, kat sayısı, bulunduğu kat, manzara, ulaşım, site içinde olma, havuz, otopark, ebeveyn banyosu, dubleks ve arsa metre kare fiyatı değişkenleri çalışmanın modelini oluşturmaktadır. Mahalleler alt, orta ve üst gelir olmak üzere 3 farklı kategoriye ayrılmıştır. Her gelir grubu için ayrı bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeli ile regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda tüm gelir gruplarında ebeveyn banyosunun olması, dubleks özelliği, bulunduğu kat, arsa metre kare fiyatı, havuz, konutun metrekaresi ve site içinde olma özelliğinin konut metre kare fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

İslamoğlu ve Bulut (2018) Nevşehir ilinde satılık konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Ebeveyn banyosu, bina yaşı, kat sayısı, bulunduğu kat, ısıtma türü, site içinde olma, kimden satıldığı, asansör, ısı yalıtımı, çelik kapı, otopark, otobüs ve dolmuşa yakınlık ve konutun büyüklüğü (metrekaresi) değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. Nevşehir ilindeki 3 ilçeden tabakalı örneklem yöntemi kullanılarak 3+1 satılık konutların verileri www.sahibinden.com web sayfasından elde edilmiştir. Elde edilen veriler ile veri tabanında fiyat tahmin programı oluşturulmuştur. Analiz sonucunda konutun büyüklüğü yani metrekaresi, apartmanda bulunduğu katın yüksek olması ve site içinde olma durumu konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ebeveyn banyosunun olmaması, bina yaşının yüksek olması, kat sayısının fazla oluşu ve otoparkın olmaması konut fiyatlarını negatif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Yılmaz vd. (2018) konut fiyat tahmininde Yapay Sinir Ağı yöntemini araştırmıştır. Konut büyüklüğü, oda sayısı, birinci katta olma, kat sayısı, merkezi ısıtma, banyo sayısı, asansör, otopark, ankastre mutfak ve fiber internet, mahalle ve tramvay uzaklığı değişkenlerinden oluşan bir model oluşturulmuştur. Eskişehir de satılık 5.556 konutun verileri internetten elde edilmiştir. Elde edilen veriler ile 19 farklı Yapay Sinir Ağı modeli geliştirilmiştir. Analiz sonucunda Yapay Sinir Ağının konut fiyatını tahmin etmekte başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Mussa vd. (2017) ABD'ye göç etmenin kiralık ve konut fiyatları üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmanın veri seti 2002-2012 dönemine ait 275 kiralık ve 282 satılık konuttan oluşmaktadır. Kiralık konut fiyatları, konut fiyat endeksi, göç, kişi başı milli gelir, işsizlik oranı, kişi başına arazi, cinayet sayısı, hırsızlık sayısı, nüfus, nüfus yoğunluğu, inşaat izni gibi değişkenlerden oluşan bir model geliştirilmiştir. Çalışmada panel veri Mekânsal Durbin Modeli ile analizler yapılmıştır. Mekânsal Durbin Modeli konut fiyatı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen mekânsal faktörlerin incelenmesinde kullanılmaktadır. Analiz sonucunda göçlerin artmasıyla kiralık ve satılık konut fiyatlarının artırdığı tespit edilmiştir.

Afşar vd. (2017) Eskişehir' de konut fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Mahalle, metre kare, 1.katta olma durumu, merkezi ısıtma durumu, banyo ve oda sayısı, cephe, kat sayısı gibi değişkenlerden oluşan bir model oluşturulmuştur. Geliştirilen yazılım ile Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerindeki toplam 4.311 satılık konutun verileri internetten elde edilmiştir. Hedonik fiyat modeli ile çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Konut büyüklüğü, oda ve banyo sayısı, asansör, otopark, ankastre mutfak, ebeveyn banyosunun olması konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Konutun birinci katta olması ve merkezi ısıtma sistemi konut fiyatlarını negatif yönde etkilediği ifade edilmiştir.

Küçükkaplan ve Aldı (2017) konut değerinin doğru ve tarafsız belirlenmesinin önemini vurgulamıştır. Denizli ilinde konut fiyatlarını etkileyen faktörleri incelenmiştir. 2015 yılında web sayfasından alınan 9.514 konutun verileri kullanılmıştır. Oda, salon, banyo ve kat sayısı, metrekaresi, bina yaşı, müstakillik veya çatı dubleks olma durumu, bulunduğu kat, ısıtma durumu, yakıt türü ve konut fiyatları değişkenlerinden oluşan model panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Konutların oda ve banyo sayısı, kullanım alanı, yaş, müstakillik durumu, katı ve ısınma durumunun konut fiyatını pozitif yönde etkilediği; salon sayısı ve konutun dubleks olmasının fiyatını negatif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Alkan Gökler (2017) Ankara'da konut fiyatlarının farklılıklarının nedenlerini araştırmıştır. Ankara merkez 8 ilçedeki satılık 8942 konut verilerini web sayfasından temin etmiştir. Konutun fiyatı, oda sayısı, metrekaresi, yaşı, banyo ve kat sayısı, ilçesi, konut ve ısıtma şekli değişkenlerinden bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeli ile veriler regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda konutun büyüklüğü, banyo sayısı, kat sayısı, oda sayısı, yaş, ilçe, konut tipi, ısınma sistemleri ile konut fiyatlarının arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Kangallı Uyar ve Yayla (2016) İstanbul'da konut talebini ve konut fiyatlarını araştırmıştır. İstanbul da 39 ilçeden satılık 2.797 konutun özellikleri ile fiyatları arasındaki ilişki incelenmiştir. Konutun fiyatı, bulunduğu kat, ısıtma türü, ankastre, mobilya, beyaz eşya gibi yapısal özellikler ile yüzme havuzu, otopark, güvenlik gibi fiziksel özellikler ve konutun enlem ve boyları, boğaz manzarasından oluşan mekân özellikleri ve yaşam kalitesinden oluşan komşuluk özelliklerinden oluşan

bir model oluşturulmuştur. Elde edilen veriler En Küçük Kareler regresyon yöntemi ve mekânsal bağımlılığı dikkate alan yöntemler ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda konut fiyatını en fazla pozitif etkileyen faktörün boğaz manzarası olduğu, en fazla negatif yönde etkileyen faktörün ise konutun bodrum katında olma özelliği olduğu tespit edilmiştir.

Bulut vd. (2015) Samsun ilindeki konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Samsun merkezdeki 3 ilçede satılık 3+1 391 konutun verileri www.sahibinden.com web sayfasından elde edilmiştir. Bulunduğu ilçe, ebeveyn banyosu, yaşı, kat sayısı, bulunduğu kat, ısıtma durumu, site mevcudiyeti, satıcı türü, asansör durumu, ısı yalıtımı, çelik kapı, otopark, ulaşım durumu ve deniz manzarası değişkenlerinden bir model oluşturulmuştur. Hedonik fiyat modeli ile regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ilçe, site durumu, satıcı türü, ısı yalıtımı, çelik kapı ve otopark durumu değişkenleri anlamsız çıkmıştır. Konutun büyüklüğü, yaşı, katı, kat sayısı, ısıtma türü, otobüs, tramvay, asansör, ebeveyn banyosunun varlığı ve deniz görme durumunun konut fiyatını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ecer (2014) İzmir'de konut fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. İzmir ilinde rastgele seçilen 610 konutun verisi kullanılmıştır. Konut fiyatı, büyüklüğü, oda sayısı, bulunduğu kat, iç ve dış özellikler, ulaşım yerlerine yakınlık, manzara, konut tipi ve cephe değişkenlerinden oluşan bir model oluşturulmuştur. Hedonik model Yapay Sinir Ağı kullanılarak analiz yapılmıştır. Konutun büyüklüğü, kapalı garaj, açık yüzme havuzunun olması, ilköğretim okuluna ve iskeleye yakın olması ve deniz manzarası konut fiyatını etkileyen en önemli faktörler olduğu belirtilmiştir.

Liao ve Wang (2012) Çin'in serbest piyasa ekonomisinde uzun bir tarihsel geçmişinin olmadığını, Çin'de çok farklı kentlerin olduğunu ve farklı yöntemler kullanılarak konut fiyatlarını araştırdıkları ifade edilmiştir. Changsha şehrinde konut fiyatlarını etkileyen faktörler araştırılmıştır. Konut fiyatı, metrekare, oda sayısı, kat, parka yakınlık gibi toplam 14 değişkenden oluşan bir model geliştirilmiştir. 46.356 konut verisi mekânsal ekonometrin ve kantil regresyon yöntemleriyle analiz edilmiştir. Şehir parklarına ve yeşil alanlara yakınlık, merkeze uzaklık ve arsa oranı konut fiyatlarını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Konutun bulunduğu kat, oda sayısı, metrekaresi, doğal parklara yakınlığı fiyatlarını pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Sunding ve Swoboda (2010) konutlarla ilgili yapılan düzenlemelerin Hedonik fiyat modeli kullanılarak coğrafi konumlanmanın yanlış tanımlamalar yapabileceğini belirterek yerel ağırlıklı regresyon analizi ile çalışmaların yapılmasının daha rasyonel sonuçlar verebileceğini belirtmiştir. Bu modelleme yöntemiyle konut fiyatlarının daha gerçekçi belirlenebileceği ifade edilmiştir. Güney Kaliforniya'da 1993-2001 yılları arasında satılık 14.000 müstakil konutun verileri kullanılmıştır. Konut fiyatı, konutun net ve brüt metrekaresi, oda ve banyo sayısı ve konutun yaşından oluşan bir model geliştirilmiştir. Hedonik fiyat modeli en küçük kareler yönteminde kullanılarak konut fiyatları tahmin edilmiştir. Analiz sonucunda gelişme potansiyeli olan bölgelerdeki konutların fiyatlarının daha yüksek oranda arttığı belirtilmiştir.

Osland (2010) mekânsal ekonometrik yöntemi kullanarak konut fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Yöntem mekânsal otokorelasyon ve hetorejenliği dikkate aldığı için diğer yöntemlerde olduğu gibi hatalı sonuçlar verme ihtimalinin olmadığı belirtilmiştir. 1.691 konutun verisi kullanılarak analizler yapılmıştır. Modelde konut fiyatı, metrekaresi, büyüklüğü, konut tipi, tuvalet sayısı, şehir merkezine uzaklığı, garaj ve konut yaşı değişkenlerinden oluşan bir model oluşturulmuştur. Şehir merkezinde olma veya şehir merkezine yakınlığın konut fiyatlarını etkilediği ifade edilmiştir.

Literatür incelendiğinde konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin araştırıldığı çalışmalarda farklı ampirik yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan değişkenlerin birbirlerinden farklılık gösterdiği ve az sayıda değişkenlerden oluşan modellerin geliştirildiği gözlemlenmektedir. Oysaki konut fiyatlarını etkileyen birçok faktör vardır. Fiyat üzerinde etkisi olabileceği düşünülen faktörlerin analize dâhil edilmesinin modelin anlamlılık düzeyini olumlu etkilemesi beklenmektedir. Bu çalışmada diğer araştırmalardan farklı olarak Genelleştirilmiş Lineer Model (GLM) yöntemi kullanılarak analiz yapılmaktadır. GLM yöntemi modeldeki diğer değişkenleri kontrol ederken bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin tahmin edilmesini sağlamaktadır. Böylece GLM yöntemi ile yapılan analizin daha anlamlı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin GLM yöntemi ile belirlenmesinin literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

3. Çalışmanın Örnekleme, Modeli ve Yöntemi

Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin üç başlık altında incelendiği görülmektedir. Bunlardan ilki faiz oranı, döviz kuru, enflasyon oranı, konut arzı, konut talebi ve GSYİH değişkenlerinden oluşan makroekonomik faktörlerdir. İkincisi ise mikro faktörler olup inşaat kalitesi, cephesi, konumu, bulunduğu kat, manzara gibi konutun özelliklerinden oluşmaktadır. Üçüncüsü ise diğer faktörler başlığı altında deprem, sel, heyalan gibi doğal afetler ile kentsel dönüşüm gibi faktörler yer almaktadır. Bu çalışmada konut fiyatlarını etkileyen mikro faktörler araştırılmaktadır. Türkiye'de satılık tüm konutların verilerine ulaşmak mümkün olmadığından son yıllarda hızlı bir ivmeyle gelişen ve büyüyen Samsun ili çalışmanın anakütlesini oluşturmaktadır. Samsun büyükşehir olmasının yanı sıra, sanayisinin gelişmesi ve sürekli göç almasından dolayı Karadeniz bölgesinde en çok konut üretilen şehirdir. Verilerin temin edileceği web sayfasında Samsun ilinde Temmuz 2022 tarihinde satılık daire, müstakil ev, villa gibi farklı konut tiplerinden olmak üzere toplam 6.876 konutun olduğu görülmektedir. Müstakil ev, villa, yazlık gibi farklı konut tipleri çıkarıldığında 2.312 adet 1+1 daire, 1.176 adet 2+1 daire,

2.066 adet 3+1 daire ve 433 adet 4+1 daire olmak üzere toplam 5.987 satılık konut çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır (Sahibinden, 2022). Literatürdeki çalışmalardan yararlanılarak geliştirilen modelin değişkenler Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Çalışmanın Modeli

Değişkenler	Kod Aralığı	Değişken Türü (Sonuca Göre)	Değişken Türü (Değere Göre)	Kod
Konut Fiyatı		Bağımlı	Sürekli	Lnfiyat
Metrekare (Brüt)		Bağımsız	Sürekli	Metrekare
Kat Sayısı		Bağımsız	Sürekli	Kat Sayısı
Banyo Sayısı		Bağımsız	Sürekli	Banyo Sayısı
Aidat Tutarı		Bağımsız	Sürekli	Aidat
Bulunduğu İlçe	1-16	Bağımsız	Kategorik	İlçe
Oda Sayısı	1-4	Bağımsız	Kategorik	Oda Sayısı
Bina Yaşı	1-11	Bağımsız	Kategorik	Bina Yaşı
Bulunduğu Kat	1-20	Bağımsız	Kategorik	Kat
Isıtma Durumu	1-4	Bağımsız	Kategorik	Isıtma
Balkon Durumu	1-2	Bağımsız	Kategorik	Balkon
Kullanım Durumu	1-3	Bağımsız	Kategorik	Kullanım
Site Durumu	1-2	Bağımsız	Kategorik	Site
Krediye Uygunluk	1-2	Bağımsız	Kategorik	Kredi
Tapu Durumu	1-3	Bağımsız	Kategorik	Tapu
Kimden Satıldığı	1-3	Bağımsız	Kategorik	Kimden
Cephe Durumu	1-4	Bağımsız	Kategorik	Cephe
Muhit Durumu	1-15	Bağımsız	Kategorik	Muhit
Ulaşım Durumu	1-6	Bağımsız	Kategorik	Ulaşım
Manzara Durumu	1-5	Bağımsız	Kategorik	Manzara
Konut Tipi	1-6	Bağımsız	Kategorik	Konut Tipi
Bulunduğu Mahalle	1-117	Bağımsız	Kategorik	Mahalle

Çalışmanın modeli 21 bağımsız ve 1 bağımlı olmak üzere toplam 22 değişkenden oluşmaktadır. Modelde sürekli ve kategorik değişkenler yer almaktadır. Kategorik değişkenler kodlanarak analize dahil edilmiştir. Çalışmanın modeli aşağıda verilmiştir:

$$\text{Lnfiyat} = \beta_1 \text{Metrekare} + \beta_2 \text{KatSayısı} + \beta_3 \text{BanyoSayısı} + \beta_4 \text{Aidat} + \beta_5 \text{İlçe} + \beta_6 \text{OdaSayısı} + \beta_7 \text{BinaYaşı} + \beta_8 \text{Kat} + \beta_9 \text{Isıtma} + \beta_{10} \text{Balkon} + \beta_{11} \text{Kullanım} + \beta_{12} \text{Site} + \beta_{13} \text{Kredi} + \beta_{14} \text{Tapu} + \beta_{15} \text{Kimden} + \beta_{16} \text{Cephe} + \beta_{17} \text{Muhit} + \beta_{18} \text{Ulaşım} + \beta_{19} \text{Manzara} + \beta_{20} \text{Konuttipi} + \beta_{21} \text{Mahalle} + u \quad (1)$$

Konut fiyatlarının metrekare, kat sayısı, bulunduğu kat, banyo sayısı, aidat tutarı, bulunduğu ilçe, bulunduğu mahalle, oda sayısı, binanın yaşı, ısıtma türü, balkon durumu, kullanım durumu, site içinde olma durumu, krediye uygunluk, tapu durumu, kim tarafından satıldığı, cephesi, muhiti, ulaşım olanakları, manzara durumu ve konut tipi değişkenlerinden etkilenmesi beklenmektedir. Konut fiyatları, metrekare, kat sayısı, banyo sayısı ve aidat tutarı sürekli değişken olduğu için herhangi bir kodlama yapılmamıştır. Konut fiyatlarının nominal değer olarak kullanılması analizi olumsuz yönde etkileyeceği için doğal logaritması alınarak analizde kullanılmıştır. Konutun bulunduğu ilçe Alaçam ilçesi 1 ve Yakakent ilçesi 16 olmak üzere alfabetik sıraya göre 16 farklı numara ile ilçeler kodlanmıştır. Asarcık'ta satılık konut olmadığı için kodlamaya dahil edilmemiştir. Oda sayısı 1+1, 2+1, 3+1 ve 4+1 olmak üzere 4 farklı numara ile kodlanmıştır. Bina yaşı 0, 1, 2, 3, 4, 5-10, 11-15, 16-20, 21-25, 26-30 ve 31 ve üstü olmak üzere 11 farklı numara ile kodlanmıştır. Konutun bulunduğu kat kot altından başlanarak 15.kata kadar olmak üzere toplam 20 farklı numara ile kodlanmıştır. Konutun ısıtma durumu kombi ise 1, merkezi pay ölçer ise 2, soba ise 3 ve yerden ısıtma ise 4 olarak kodlanmıştır. Konutta balkon var ise 1; yoksa 2 olarak kodlanmıştır. Konutun kullanım durumu boş ise 1, kiracılı ise 2 ve mülk sahibi ise 3 olarak kodlanmıştır. Konut

site içerisinde ise 1; değilse 2 olarak kodlanmıştır. Konut krediye uygun ise 1; krediye uygun değil ise 2 olarak kodlanmıştır. Tapu durumu bilinmiyor ise 1, kat irtifaklı ise 2 ve kat mülkiyetli ise 3 olarak kodlanmıştır. Konut satıcı emlak ofisi ise 1, inşaat firması ise 2 ve sahibinden satılıyor ise 3 olarak kodlanmıştır. Konutun cephesi batı ise 1, doğu ise 2, güney ise 3 ve kuzey ise 4 olarak kodlanmıştır. Konutun muhit durumu web sayfasında verilen bilgiler doğrultusunda (anayol, toplu ulaşım, hastane vb.) 15 farklı şekilde kodlanmıştır. Konuta ulaşım durumu anayol, cadde, dolmuş, otobüs durağı, sahil ve tramvay olmak üzere 6 farklı şekilde kodlanmıştır. Konutun manzara durumu deniz, doğa, park, şehir merkezi, yeşil alan olmak üzere 5 farklı şekilde kodlanmıştır. Konut tipi ara kat, bahçe katı, çatı dubleksi, dükkan üstü, en üst kat ve giriş katı olmak üzere 6 farklı şekilde kodlanmıştır. Konutun bulunduğu ilçelerdeki mahalleler 117 farklı şekilde kodlanmıştır.

Elde edilen verilerin analizlerinde IBM tarafından geliştirilen SPSS yazılımının 28.sürümü kullanılmıştır. Çalışmanın modelindeki değişkenler GLM yöntemiyle analiz edilmiştir. GLM, sürekli ve kategorik değişkenlerden oluşan karma veri setleriyle yürütülen araştırmalarda araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2015: 916). GLM, modeldeki diğer değişkenleri kontrol ederken bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin tahmin edilmesini sağlamaktadır. Böylece yöntem sürekli bir bağımlı değişken ile sürekli veya kategorik bağımsız değişken/ler arasındaki ilişkiyi inceleyebilmektedir (Hair vd., 2014: 688-690). Geleneksel metotlarla kurulan modellerde kategorik değişken/lerin ikiden fazla düzeyi varsa, k-1 serbestlik derecesinde kukla kodlaması yapılarak muhtemel doğrusal olmayan ilişkiler ortadan kaldırılması önerilmektedir. Ancak Tabachnick ve Fidell (2015) yeniden kodlamanın (kukla değişken oluşturmanın) günümüzde kullanılan bilgisayar programları tarafından artık içsel olarak halledildiğini ifade ederek yeniden kodlamanın ihtiyaç dışı olduğunu belirtmişlerdir (Tabachnick ve Fidell, 2015: 916). Bu öneriler dikkate alınarak araştırmada GLM ile analizler yürütülürken IBM SPSS 28™ yazılımının kukla değişken atamasını içsel olarak gerçekleştirdiği göz önünde bulundurulmuş ve kategorik değişkenler için herhangi bir yeniden atama yapılmamıştır.

4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu kısmında korelasyon testi bulguları, tanımlayıcı istatistik analiz bulguları ve regresyon analizi bulguları verilmektedir.

4.1. Korelasyon Testi Bulguları

Değişkenler arasındaki ilişki korelasyon testi ile incelenmektedir. Pearson korelasyon testi literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. Metrekare, kat sayısı, banyo sayısı, aidat ve konut fiyatları değişkenlerinin korelasyon testi bulguları Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 5. Korelasyon Testi Bulguları

	M ²	Kat Sayısı	Banyo Sayısı	Aidat	Fiyat
M ²	1				
Kat Sayısı	,312**	1			
Banyo Sayısı	,586**	,208**	1		
Aidat	,365**	,547**	,265**	1	
Fiyat	,355**	,328**	,477**	,366**	1

Korelasyon testi sonuçları incelendiğinde konut fiyatı ile metrekare arasında pozitif yönlü ($r:0,355$) ilişkinin olduğu görülmüştür. Konut fiyatı ile kat sayısı arasında pozitif yönlü ($r:0,328$) ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Konut fiyatı ile banyo sayısı arasında da pozitif yönlü ($r:0,477$) bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Konut fiyatı ile aidat tutarı arasında ise pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r:0,366$).

4.2. Tanımlayıcı İstatistik Bulgular

Sürekli değişkenlerin tanımlayıcı istatistik bulguları bu kısımda verilmektedir. Konut fiyatları, konut fiyatlarının doğal logaritması, metrekaresi ve aidat tutarı sürekli değişkenlerdir. Sürekli değişkenlerin minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6' da verilmektedir.

Tablo 6. Tanımlayıcı İstatistik Bulgular

Değişkenler	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Fiyat	5.987	400.000	6.000.000	1.117.884	438058,112
İnfiyat	5.987	12,90	15,61	13,87	0,339
M ²	5.987	40	250	108,23	44,778
Aidat	2.294	30	1100	104,19	131,040

Tanımlayıcı istatistik bulgular incelendiğinde örneklemdaki satılık konutların ortalama fiyatlarının 1.117.884 lira olduğu bulgulanmıştır. Örneklemdaki konutların fiyatları incelendiğinde en ucuz konutun 400.000 lira; en pahalı konutun ise 6.000.000 lira olduğu belirlenmiştir. Konutların büyüklüğünün ortalama 108,23 metrekare olduğu tespit edilmiştir. Aidat tutarı 30 lira ile 1.100 lira arasında değişmekte olup ortalama 104,19 lira hesaplanmıştır.

4.3. Regresyon Analizi Bulguları

Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin belirlenebilmesi için regresyon analizinin yapılması gerekmektedir. Değişkenlerin yapısı gereği analizde GLM yönteminin kullanılmasının modelin anlamlılığını olumlu etkilemesi beklenmektedir. Analiz bulguları Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7. GLM Yöntemi Analiz Bulguları

Değişkenler	Kareler Toplamı	S.d	Kareler Ort.	F	p.	Kısmi η^2
Metrekare	,707	1	,707	28,973	<,001	,035
Kat sayısı	,532	1	,532	21,807	<,001	,027
Banyo Sayısı	,408	1	,408	16,737	<,001	,021
Aidat	,363	1	,363	14,892	<,001	,018
İlçe	1,920	7	,274	11,242	<,001	,090
Oda Sayısı	2,156	3	,719	29,466	<,001	,100
Bina Yaşı	3,470	10	,347	14,227	<,001	,151
Bulunduğu Kat	2,022	12	,168	6,908	<,001	,094
Isıtma	,194	3	,065	2,645	,048	,010
Balkon	,073	1	,073	2,991	,084	,004
Kullanım Durumu	,012	2	,006	,238	,788	,001
Site	,137	1	,137	5,624	,018	,007
Krediye Uygunluk	,000	1	,000	,019	,890	,000
Tapu Durumu	,475	2	,238	9,746	<,001	,024
Kimden	,589	2	,294	12,068	<,001	,029
Cephe	,053	3	,018	,731	,534	,003
Muhit	,408	9	,045	1,856	,055	,020
Ulaşım	,290	4	,073	2,973	,019	,015
Manzara	,263	3	,088	3,598	,013	,013
Konut Tipi	,166	4	,041	1,700	,148	,008
Mahalle	9,205	78	,118	4,838	<,001	,321
Düzeltilmiş Model	108,076 ^a	155	,697	28,585	<,001	,847
Kesişim	617,520	1	617,520	25316,00	,000	,969
Hata	19,490	799	,024			

R-kare = ,847 (Düzeltilmiş R-kare = ,818)

Bağımlı Değişken= İnfiyat

Breusch-Pagan Varyans Homojenliği Testi: Ki-kare: 0,101 ve p:0,750
--

Düzeltilmiş Model Katsayısı incelendiğinde modelin anlamlı ($F:28,585$ ve $p<0,05$) olduğu görülmektedir. R-kare değeri modele dâhil edilen değişkenlerin fiyat değişiminin varyansını açıklama gücünün %81,8 (R-kare: 0,818) olduğu bulgulanmaktadır. Varyans açıklama gücünün yüksekliği etki düzeyinin güçlü olduğunu göstermektedir (Kısmi $\eta^2=0,847$). Breusch-Pagan Varyans Homojenliği Testi sonuçları model için varyans homojenliğinin sağlandığını göstermektedir. Analiz bulguları değerlendirildiğinde metrekare, kat sayısı, banyo sayısı, aidat, ilçe, oda sayısı, bina yaşı, bulunduğu kat, ısıtma, site içinde olma durumu, tapu durumu, kim tarafından satıldığı, ulaşım, manzara ve bulunduğu mahallenin konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği görülmektedir ($p<0,05$). Balkonun mevcudiyeti, kullanım durumu, krediye uygunluk, cephe, muhit ve konut tipi değişkenlerinin ise anlamsız olduğu bulgulanmaktadır. Kısmi η^2 değerleri incelendiğinde konutun fiyatı üzerine en yüksek etkiyi oluşturan faktörün bulunduğu mahalle ($\eta^2: 0,321$) olduğu görülmekteyken en az etkiye sahip faktörün ise site içinde olma durumu ($\eta^2: 0,007$) olduğu görülmektedir.

Analiz sonucunda konutun metrekare büyüklüğünün konut fiyatını pozitif yönde etkilediği bulgulanmış olup Yazar Öztürk (2023), Güller ve Varol (2022), Yeşil ve Güzel (2021), Ak Çetin ve Akpınar (2021), Gözen ve Bostancı (2021), İğdeli (2021), Güler vd. (2019), Çelik ve Turgut (2019), Ellibeş ve Görmüş (2018), İmamoğlu ve Bulut (2018), Afşar vd. (2017), Alkan Gökler (2017), Bulut vd. (2015) ve Liao ve Wang (2012) çalışmalarda da benzer bulguların olduğu tespit edilmiştir. Kat sayısının konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiş olup Yazar Öztürk (2023), Mağden (2022), İğdeli (2021), Alkan Gökler (2017) ve Bulut, Öner ve İslamoğlu (2015) tarafından yapılan çalışmalarda benzer bulguların olduğu belirlenmiştir. Banyo sayısının konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiş olup Mağden (2022), Yeşil ve Güzel (2021), Ak Çetin ve Akpınar (2021), Gözen ve Bostancı (2021), İğdeli (2021), Çalmaşur ve Emre Aysin (2019), Çelik ve Turgut (2019), Ellibeş ve Görmüş (2018), Afşar vd. (2017), Alkan Gökler (2017) ve Bulut vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer bulgular yer almaktadır.

Konutun bulunduğu ilçenin konut fiyatlarını anlamlı olarak etkilediği bulgulanmış olsa da Yazar Öztürk (2023), Alkan Gökler (2017) ve Bulut, Öner ve İslamoğlu (2015) çalışmalarında konutun bulunduğu ilçenin fiyatlarını etkilemediğini tespit etmişlerdir. Oda sayısının konut fiyatını pozitif yönde etkilediği belirlenmiş olup Mağden (2022), Ak Çetin ve Akpınar (2021), İğdeli (2021), Çalmaşur ve Emre Aysin (2019), Afşar vd. (2017), Alkan Gökler (2017) ve Liao ve Wang (2012) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar bulgulanmıştır. Bina yaşının konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiş olup Ak Çetin ve Akpınar (2021), Afşar vd. (2017), Alkan Gökler (2017) ve Bulut vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Konutun bulunduğu katın fiyatını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Mağden (2022), Yeşil ve Güzel (2021), Gözen ve Bostancı (2021), İğdeli (2021), Çalmaşur ve Emre Aysin (2019), Ellibeş ve Görmüş (2018), Afşar vd. (2017), Bulut vd. (2015) ve Liao ve Wang (2012) benzer sonuçlar bulmuştur. Isıtma türünün konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiş olup Yeşil ve Güzel (2021) ve Gözen ve Bostancı (2021) tarafından yapılan çalışmalarda benzer bulgular yer almaktadır. Konutun site içinde olmasının konut fiyatını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Güller ve Varol (2022), Mağden (2022), Yeşil ve Güzel (2021), Gözen ve Bostancı (2021), Ellibeş ve Görmüş (2018) ve İmamoğlu ve Bulut (2018) çalışmalarında site içinde olmanın konut fiyatlarını anlamlı olarak etkilemediğini belirtmektedir.

Satıcı durumu ile konut fiyatları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Yazar Öztürk (2023) ve Bulut vd. (2015) satan taraf ile konut fiyatı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı; İğdeli (2021) emlakçıların konut satmalarının fiyatları negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Ulaşım yakınlığının konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediğine dair bulgular Gözen ve Bostancı (2021) ve Bulut vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Konut manzarasının konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiş olup Güler vd. (2019) ve Bulut vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Konutun bulunduğu mahallenin konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği bulgulanmış olup Güler vd. (2019), Cui vd. (2018) ve Liao ve Wang (2012) tarafından yapılan çalışmalarda aynı bulguların olduğu görülmektedir.

Çelik ve Turgut (2019) balkonun konut fiyatlarını negatif yönde etkilediğini bulgulanmıştır. Oysa analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturmadığı tespit edilmiştir. Yazar Öztürk (2023) krediye uygunluk değişkeninin konut fiyatlarını anlamlı olarak etkilemediğini tespit etmiştir. Çalışmada da benzer bir bulgu ile krediye uygunluk değişkeninin modelde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Konut cephesi değişkeni ile ilgili literatürde farklı bulguların olduğu görülmekle birlikte çalışmada istatistiksel olarak anlamlı bir etkinin olmadığı bulgulanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de 2018 yılından sonra döviz kurundaki artışa paralel olarak üretim maliyetleri de yükselmiştir. 2020 yılında yaşanan pandemi ile birlikte tüm dünyada üretim azalmış ve talep karşılanamamıştır. Enflasyonun artması neticesinde

varlıkların fiyatları da sürekli yükselmiştir. Dünya'da ve ülkemizde olduğu üzere konut fiyatları da bu süreçte anormal bir yükseliş göstermiştir. Konut fiyatlarının yükselmesi sonucunda konut satışları azalmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2023 yılı raporunda Haziran 2023 döneminde satılan konutların bir önceki yılın aynı dönemine göre azaldığı belirtilmiştir. Konut kredilerine kota ve kısıtlama getirilmesi, bazı bankaların konut kredi vadelerini 120 aydan 60 aya düşürmeleri ve faiz oranlarının yükselmesi konut satışlarının düşmesinde etkili olmuştur. Ülke genelinde olduğu üzere Samsun ilinde de konut satışlarının düştüğü tespit edilmiştir. İlçe bazlı satış rakamları incelendiğinde satış rakamları düşmüş olsa da en çok konutun Atakum ilçesinde satıldığı görülmüştür.

Çalışmada konut fiyatlarını etkileyen mikro faktörler incelenmiştir. Samsun ilindeki 5.987 konutun verisi kullanılarak analizler yapılmıştır. Düzeltilmiş Model Katsayısı incelendiğinde modelin anlamlı ($F:28,585$ ve $p<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. R-kare değeri modele dâhil edilen değişkenlerin fiyat değişiminin varyansını açıklama gücünün %81,8 (R-kare: 0,818) olduğu bulgulanmıştır. Varyans açıklama gücünün yüksekliği etki düzeyinin güçlü olduğunu göstermektedir (Kısmi $\eta^2=0,847$). Analiz bulguları değerlendirildiğinde metrekare, konutun bulunduğu binanın kat sayısı, banyo sayısı, aidat, ilçe, oda sayısı, bina yaşı, bulunduğu kat, ısıtma, site içinde olma durumu, tapu durumu, ilan sahibi, ulaşım, manzara ve bulunduğu mahallenin konut fiyatları üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Konutun büyüklüğü arttıkça fiyatının artması beklenen bir sonuçtur. Ebeveyn banyosunun olması, konutun bulunduğu katın ara kat olması ve oda sayısı konut fiyatlarını etkilediği tespit edilmiştir. Kısmi η^2 değerleri incelendiğinde evin fiyatı üzerine en yüksek etkiyi oluşturan faktörün bulunduğu mahalle ($\eta^2: 0,321$) olduğu görülmekteyken en az etkiye sahip faktörün site içinde olma durumu ($\eta^2: 0,007$) olduğu bulgulanmıştır. Konutun site içinde olması konut fiyatlarını etkilemiştir. Güvenlik görevlisi, ortak yaşam alanları ve açık ve kapalı otoparkın mevcudiyeti konutların site içerisinden tercih edilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Balkon mevcudiyeti, kullanım durumu, krediye uygunluk, cephe, muhit ve konut tipi değişkenlerinin ise modelde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulgulanmıştır.

Konut piyasasındaki arz ve talebin yerel ve merkezi yönetim tarafından birlikte planlanması önerilmektedir. Yerel yönetimler merkezi yönetimin kararı doğrultusunda konut piyasasındaki arz ve talep değişimini dikkate alarak imar ve iskân planlarını yapmaları konut üretiminde karşılaşılabilecek sorunları azaltacağı düşünülmektedir. Birçok sektör ile etkileşim içinde olan inşaat sektöründe konut üretiminin artırılmasına yönelik teşvik edici tedbirlerin alınması önerilmektedir. Konut fiyatlarını ve tercihlerini etkileyen mikro faktörlerin tespit edilebilmesi için mülakat veya anket yöntemiyle hane halkı üzerinde araştırma yapılabilir. Pandemi ile birlikte tüm dünyada başlayan enflasyonist baskının konut fiyatlarına olası etkisinin makroekonomik faktörler dikkate alınarak incelenebilir. Böylece pandeminin konut fiyatları üzerinde etkisinin araştırılmasının da literatürde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Afşar, A., Yılmazel, Ö., & Yılmazel, S. (2017). Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Model İle Belirlenmesi: Eskişehir Örneği. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*(37), 195-205.
- Ak Çetin, D., & Akpınar, O. (2021). Seferihisar'da Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Model İle Belirlenmesi Araştırması. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(1), 43-59.
- Aktürk, İ., & Albeni, M. (2002). Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye'de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-18.
- Aliyev, K., Amiraslanova, M., Bakirova, N., & Eynizada, N. (2019). Determinants of Housing Prices in Baku: Empirical Analyses. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 12(2), 281-297.
- Alkan Gökler, L. (2017). Ankara'da Konut Fiyatları Farklılaşmasının Hedonik Analiz Yardımıyla İncelenmesi. *MMGARON Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 12(2), 304-315.
- Bulut, H., Öner, Y., & İslamoğlu, E. (2015). The Investigation of The Factors Affecting on The Prices of Real Estates in Samsun Via Hedonic Price Model. *Alphanumeric journal (The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems)*, 3(2), 121-130.
- Bulut, R., & Pınar, C. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 217-225.
- Cui, N., Gu, H., Shen, T., & Feng, C. (2018). The Impact of Micro-Level Influencing Factors on Home Value: A Housing Price-Rent Comparison. *sustainability*, 10, 1-23.
- Çalmaşur, G., & Emre Aysin, M. (2019). Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Hedonik Modelle Belirlenmesi: TRA1 Alt Bölgesi Üzerine Bir Uygulama. *UİİİD-IJEAS*(22), 77-92.

- Çelik, İ., & Turgut, E. (2019). Antalya İlinde Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Mekânsal Ekonometri İle İncelenmesi. *International Journal of Economic Studies*, 5(1), 39-48.
- Ecer, F. (2014). Türkiye'deki Konut Fiyatlarının Tahmininde Hedonik Regresyon Yöntemi ile Yapay Sınır Ağlarının Karşılaştırılması. *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Kongresi, 1-3 Temmuz 2014* (s. 1-10). Üsküp, Makedonya: Avrasya Ekonomistler Derneği.
- Ellibeş, E., & Görmüş, Ş. (2018). Kocaeli İlinde Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Yatay Kesit Analizi ile İncelenmesi. *International Journal of Economic Studies*, 4(1), 47-56.
- Gözen, M. Ç., & Bostancı, F. C. (2021). Konut Özelliklerinin Konut Fiyatlarına Etkisinin Kantil Regresyon Yöntemi ile İncelenmesi: İzmit Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(26), 506-532.
- Güler, İ., Başer, U., & Bozoğlu, M. (2019). Rize İli Merkez İlçesinde Konut Fiyatlarının Hedonik Fiyat Modeliyle Değerlemesi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(4), 2294-2302.
- Güller, C., & Varol, Ç. (2022). Erzurum'da Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Hedonik Analiz Yardımıyla Belirlenmesi. *Sosyoekonomi*, 30(54), 377-400.
- Gündoğmuş, M. E., & Başkaya, H. (2022). Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Tespiti: Aydın İli Kent Merkezi Örneği. *Ekonomik Yaklaşım*, 33(125), 429-452.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis (Seventh Edition)*. Harlow Essex, United Kingdom: Pearson Education Limited.
- İğdeli, A. (2021). Konut Fiyatının Belirleyicilerinin Hedonik Fiyat Modeliyle Analizi: TR71 Bölgesi Örneği. *Fiscaoeconomia*, 5(2), 611-629.
- İslamoğlu, E., & Bulut, H. (2018). The Investigation Of Factors On Prices Of Real Estates In Nevsehir Via Hedonic Price Model. *The Journal of International Civilization Studies*, 3(1), 80-90.
- Kangalli Uyar, S., & Keten, N. (2020). Konut Fiyatlarının Mekânsal Kantil Regresyon Yaklaşımına Göre Modellenmesi: Denizli İli Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 11(3), 713-734.
- Kangalli Uyar, S., & Yayla, N. (2016). Konut Fiyatlarının Hedonik Fiyatlama Yaklaşımına Göre Mekansal Ekonometrik Modelle İle Tahmini: İstanbul Konut Piyasası Örneği. *Social Sciences (NWSASOS)*, 11(4), 326-242.
- Kartal, U., & Corum, A. (2020). Konut Fiyatını Belirleyen Regresyon Denklemi: Maltepe İlçesi Örneği. *Int. J. Adv. Eng. Pure Sci.*, 32(1), 57-67.
- Kördiş, G., Işık, S., & Mert, M. (2014). Antalya'da Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Tahmin Edilmesi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*(28), 103-132.
- Küçükkaplan, İ., & Aldı, F. A. (2017). Denizli İlinde Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Panel Verilerle Analizi. *Balkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 20(37), 219-236.
- Liao, W.-C., & Wang, X. (2012). Hedonic House Prices and Spatial Quantile Regression. *Journal of Housing Economics*, 21, 16-27.
- Mağden, B. (2022). Ordu İlinde Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Yatay Kesit Analizi İle İncelenmesi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 16-26.
- Mussa, A., Nwaogu, U. G., & Pozo, S. (2017). Immigration and Housing: A Spatial Econometric Analysis. *Journal of Housing Economics*, 35, 13-25.
- Osland, L. (2010). An Application of Spatial Econometrics in Relation to Hedonic House Price Modeling. *Journal of Real Estate Research*, 32(3), 289-320.
- Pak, A., Adegboye, O. A., Adekunle, A. I., Rahman, K. M., McBryde, E. S., & Eisen, D. P. (2020). Economic Consequences of the Covid-19 Outbreak: The Need for Epidemic Preparedness. *frontiers in Public Health*(8), 1-4.
- Sahibinden. (2022). *Samsun Satılık Ev*. <https://www.sahibinden.com/satilik/samsun> adresinden alındı
- Sunding, D. L., & Swoboda, A. M. (2010). Hedonic Analysis with Locally Weighted Regression: An Application to The Shadow Cost of Housing Regulation in Southern California. *Regional Science and Urban Economics*, 40, 550-573.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı (6. Basımdan Çev. Mustafa Baloğlu)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Tuna, A. A., & Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler. *İşletmeleri Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 3246-3260.
- Turna, E. A., & Usta, G. (2021). Covid-19 Pandemisi'nde Evin Değişimi ve Evde Çalışma Ortamları. *Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3(2), 115-128.
- TÜİK. (2023, 08 10). *Konut Satış İstatistikleri, Haziran 2023*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Haziran-2023-49521> adresinden alındı
- Usanmaz, D. (2021). Covid 19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de Konut Sektörü Üzerine Etkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1352-1365.
- Xiao, Y., Hui, E. C., & Wen, H. (2019). Effects of Floor Level and Landscape Proximity on Housing Price: A Hedonic Analysis in Hangzhou, China. *Habitat International*, 87, 11-26.
- Yazar Öztürk, T. (2023). İstanbul'da Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin hedonik Fiyatlama Modeli İle İncelenmesi: 2022 Yılı Örneği. *Journal of Research in Business*, 8(1), 343-355.
- Yeşil, P., & Güzel, M. (2021). Giresun Kent Merkezi'nde Konut Fiyatlarına Etki Eden Yapısal ve Çevresel Etkenlerin Belirlenmesi. *Akademik Ziraat Dergisi*, 10(2), 305-316.
- Yılmazel, Ö., Afşar, A., & Yılmazel, S. (2018). Konut Fiyat Tahmininde Yapay Sinir Ağları Yönteminin Kullanılması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(20), 285-300.

Extended Abstract

Aim and Scope

If housing values are accurate and fair, the housing market will be transparent and sustainable. Housing valuation is a complex process that is influenced by a large number of parameters (Yılmazel et al., 2018, p. 286). Hence, it is significant to thoroughly examine the variables influencing housing values and accurately ascertain them in close alignment with reality. Most studies focus on macroeconomic factors affecting housing value. Besides macroeconomic factors, housing characteristics also affect housing value (Xiao et al., 2019, p. 11). The aim of the study is to investigate the micro factors affecting housing value. Exploring the factors behind the escalation in the value of overvalued houses, a prominent issue of our times, underscores the crucial significance of this research endeavor.

Methods

Factors affecting house prices are generally analyzed under three headings. Variables such as interest rate, exchange rate, inflation rate, housing supply, housing demand, and GDP constitute macroeconomic factors. Micro factors include the quality of the construction, the facade, the location, the floor, the characteristics of the dwelling, the view, etc. Other factors include natural disasters (earthquakes, floods, landslides, etc.) and urban transformation. Given the impracticality of acquiring data on all properties available for sale in Turkey, the focus of this study centers on Samsun, a region experiencing rapid development and expansion in recent years, thus forming the core of the research. Samsun, owing to its metropolitan status, industrial advancements, and a persistent influx of migrants, stands as the urban center with the most substantial quantity of housing units within the Black Sea region. The sample consists of 5.987 houses (Sahibinden, 2022), 2,312 1+1 apartments, 1176 2+1 apartments, 2066 3+1 apartments, and 433 4+1 apartments. A Generalized Linear Model was conducted using the hedonic price model.

Findings

The adjusted model coefficient shows that the model is significant ($F:28,585$ and $p<0.05$). The R-square value shows that the variables included in the model explain 81.8% (R-square: 0.818) of the total variance of the price change. The high variance explanation power indicates that the effect level is strong (Partial $\eta^2 =0.847$). The results show that gross square meters, number of floors, number of bathrooms, dues, district, number of rooms, age of the building, floor, heating, being in a complex, title deed status, advertiser, transportation, view and neighborhood have an impact on house prices ($p<0.05$). Partial η^2 values show that the factor with the highest impact on house price is the "neighborhood" ($\eta^2: 0.321$), while the factor with the least impact is "being in a housing complex" ($\eta^2: 0.007$).

Conclusion

The seismic events on February 6, 2023, originating from Kahramanmaraş and Hatay, had far-reaching consequences, causing extensive destruction and rendering numerous houses uninhabitable across 10 provinces. With the migration of earthquake victims to alternative cities, the housing supply struggled to align with the heightened demand, resulting in a

notable disparity. Furthermore, the housing sector has been impacted by significant inflation, leading to an abnormal surge in both property sales and rental prices. The combination of exorbitantly priced homes on the market, elevated interest rates imposed by financial institutions, and exceedingly limited mortgage options relative to property costs collectively contribute to the formidable challenges of purchasing a house. To combat inflation, it is advisable to stimulate the construction sector through initiatives aimed at bolstering housing production. Executing a comprehensive household survey to identify the key determinants influencing housing prices would make a valuable contribution to the existing body of literature. Given the absence of price stability in Turkey during 2023, a thorough examination of the macroeconomic factors influencing housing prices is anticipated to provide valuable insights for establishing accurate housing price benchmarks.

Telekomünikasyon Sektöründe Hizmet Kalitesinin İncelenmesi: Kabil-Afganistan Örneği ¹

Examining Service Quality in the Telecommunications Sector: A Case Study on Kabul-Afghanistan

Ziauddin Rahimi ², Fazıl Kırkçbir ³

Öz

Bu çalışmanın amacı, Afganistan'ın Kâbil şehrinde telekomünikasyon işletmelerinin hizmet kalitesini ölçülmesini ve elde edilen sonuçlara göre kaliteyi artırmak için bir eylem planı hazırlamayı amaçlanmaktadır. Veriler yüz yüze anket tekniği kullanılarak Afganistan'ın Kabil şehrinde (n=663) üniversite okuyan öğrencilerden tesadüfi olmayan kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik testi edildikten sonra elde edilen veriler SPSS 26 ve AMOS 24 programlar ile analiz edilmiştir. Çalışmada, çalışma hipotezlerine test edebilmesi için tanımlayıcı analizi, SERVQUAL analizi, t testi ve yapısal eşitlik model analizi yapılmıştır. GSM müşterilerin orta düzey beklentiye sahip oldukları görülmektedir. Müşteriler, hizmetlerden beklenti düzeyinin, algılanan hizmet kalitesinden yüksek olduğunu göstermekte ve telekomünikasyon hizmeti alan müşterilere GSM şirketleri tarafından sunulan hizmetlerinin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Yapısal eşitlik modeli analizi sonuçlarına göre, beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, SERVQUAL Model, YEM, Telekomünikasyon Sektörü

Abstract

This study aims to measure the service quality of telecommunication enterprises in Kabul, Afghanistan, and to formulate an action plan to enhance the quality based on the results obtained. Data was collected from university students (n=663) in Kabul, Afghanistan, using a non-probability convenient sampling method. After testing the reliability and validity of the scales, the collected data were analyzed using SPSS 26 and AMOS 24 software. Descriptive analysis, SERVQUAL analysis, t-test, and structural equation modeling analysis were conducted in order to test the research analysis. It was observed that GSM customers have a moderate level of expectations. Customers indicated that their expectations from the services are higher than the perceived service quality, highlighting that the services offered by GSM companies to telecommunications service users are inadequate. The results of the structural equation modeling analysis revealed a positive and significant relationship between expected service quality and perceived service quality.

Keywords: Service Quality, SERVQUAL Model, YEM, Telecommunication Sector

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: L15, C39, G29, L96.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 16.05.2022 tarih ve E-82554930-050.01.04-243495-2933 sayılı karar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 13 / 09 / 2023

Accepted: 03 / 05 / 2024

¹ Bu makale Prof. Dr. Fazıl KIRKÇBİR'in danışmanlığında Ziauddin RAHİMİ'nin Doktora Tezinden üretilmiştir.

² Dr., Parwan Üniversitesi, Parwan, Afganistan, ziauddin.rahimi2018@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2739-6776>

³ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye, fazil41@ktu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8538-1353>

Giriş

Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri, küresel ekonomiyi şekillendiren üç ana sektörü karşılaştırdığımızda günümüzde hizmet sektörü, tarım ve imalat sektörlerine kıyasla daha fazla önem kazanmış durumdadır. Hizmet sektörü, ülkelerin ekonomik büyümesinde ve gelişiminde kritik bir role sahiptir. Hizmetler sektörü, daha fazla gelir getiren bir sektördür. Hizmet sektörü, aynı zamanda büyük bir istihdam potansiyeline sahiptir (Özsağır ve Akın, 2012: 312).

Afganistan'da uzun yıllar süren iç savaşlar nedeniyle hizmet sektörü de diğer sektörler gibi önemli bir darbe almıştır. Ancak Afganistan'ın hizmet sektörü diğer sektörler göre son yıllarda çok önemli büyüme kaydetmiştir. Hizmet sektörü, ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu büyüme, özellikle bankacılık, iletişim, yükseköğretim ve sağlık sektörlerinde gözlenmiştir (National Statistics and Information Authority, 2018: 119; 2021: 154).

Afganistan'da telekomünikasyon sektöründeki büyük değişim, son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir. 2002'de telekomünikasyon hizmetleri Afganistan'da neredeyse yok denecek kadar azdı ve sadece birkaç sabit hat bağlantısı mevcuttu. Ancak, 2002'den bu yana, telekomünikasyon sektörü hızlı bir şekilde büyüdü ve 2022 yılında Afganistan'da 27,49 milyon hücresel mobil bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca, Afganistan'da internet kullanımı da son yıllarda artmıştır. 2002 yılında neredeyse ülkenin hiçbir yerinde internet yokken, 2022 yılında ülkede 9,23 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. İnternet kullanımının artması, işletmelerin büyümesine, yeni istihdam fırsatlarının ortaya çıkmasına ve insanların dünya ile daha fazla etkileşim kurmasına yardımcı olmuştur (Altai Consulting for USAID, 2014: 8; MCIT, 2015: 4; Dataportal, 2022; We Social,2022).

ATRA web sitesine göre şu anda Afganistan'da faaliyet gösteren 5 büyük özel telekom şirketi, yani AWCC, Roshan, Etisalat, MTN ve Afgan Telekom'a bağlı ulusal bir şirket Salaam, ülke genelinde telekomünikasyon hizmetleri sağlamaktadır (ATRA, 2022; Qachmas ve Enayat, 2020: 77; Ruddy vd., 2016: 7).

Tüketici davranışını ve işletme başarısını etkileyen önemli bir faktör de hizmet kalitesidir (Koç, 2018: 237; Clow ve Vorhies, 1993: 22; Fisk vd., 1993: 77). Hizmet kalitesi, hizmet pazarlamasında en çok araştırılan alan olarak belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar, işletmelerin müşteri memnuniyetini artırmak, müşteriler ile uzun vadeli ilişki kurmak, rekabet avantajı elde etmek ve müşteri sadakati sağlamak gibi stratejilerin belirlenmesine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır.

Hizmetlerin kalitesini geliştirmek ve iyileştirmenin ilk aşaması hizmet kalitesinin ölçülmesidir. Eğer bir firma, mevcut kalite düzeyi ile ilgili doğru bilgilere sahipse, gelecekte oluşabilecek boşlukları daha iyi bir şekilde giderebilir.

Çalışmanın temel amacı, Afganistan'ın Kâbil şehrinde telekomünikasyon işletmelerinin (Salaam, AWCC, Roshan, Etisalat ve MTN) hizmet kalitesini ölçülmesini ve elde edilen sonuçlara göre kaliteyi artırmak için bir eylem planı hazırlamayı amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için hizmet kalitesi açısından Afganistan'daki GSM şirketlerin müşterileri beklentileri (mükemmel GSM hizmeti) ile algıları (deneyimlenen GSM hizmeti) arasındaki farkın belirlenmesi ve algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesi tarafından nasıl etkilendiği ortaya konulmuştur. GSM şirketlerinin hizmet kalitelerinin ölçülebilmesi amacıyla veriler SERVQUAL ölçeği ile yüz yüze anket tekniği kullanarak Afganistan'ın Kabil şehrinde üniversite okuyan ve GSM şirketlerinin aktif kullanıcısı olan müşterilerinden toplanmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Hizmet Kalitesi

Literatürde GSM operatörlerinde algılanan hizmet kalitesi ve beklenen hizmet kalitesi düzeyinin karşılaştırıldığı ve SERVQUAL ölçeği ölçümlerinin yapıldığı çok sayıda çalışma mevcuttur (Beyaz, 2013; Gür vd., 2020; Hotamışlı ve Eleren, 2011). Avea, Turkcell ve Vodafone GSM operatörlerinin hizmet boyutlarına ilişkin SERVQUAL skor hesaplamış, sonuç olarak tüm hizmet boyutlarında SERVQUAL skorlar negatif çıkmış, bekledikleri hizmet kalitesi ile algıladıkları hizmet kalitesi arasındaki fark yönünün negatif olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak abonelerin tüm boyutlardaki hizmet kalitesi beklentileri GSM operatörleri tarafından tam olarak karşılanamamıştır (Meral ve Baş, 2013: 61–62).

Salim vd. (2011), Malezya telekomünikasyon şirketlerinin sunduğu hizmetlere ilişkin, hizmet kalitesi üzerinde çalışmış ve çalışmada, müşterilerinin beklenti ve algı arasında bir negatif boşluk olduğunu tespit edilmiştir.

Eleren ve Hotamışlı (2011: 221), GSM Operatörlerinde Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Ölçeği ile Ölçülmesi: Afyonkarahisar Örneği adlı bir çalışma yapılmıştır. 1225 anket (Avea, Turkcell ve Vodafone) müşterilere uygulanmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, Vodafone, Avea ve Turkcell GSM sağlayıcılarının hizmet boyutları açısından tüketici beklentilerini tam olarak karşılayamadığını, fiziksel özellikler boyutunun hizmet kalitesi boyutları arasında en üst sırada olduğunu ve anlayış boyutunun en düşük olduğunu göstermiştir.

Ahmad Malik vd., (2012), Pakistan telekom sektöründe, müşterilerin algı ve beklentilerine ilişkin araştırma yapılmış, sonuç olarak müşterilerin algı ve beklenti arasında negatif boşluk bulunmuştur.

Kushwah ve Bhargav (2014: 8) Hindistan'da faaliyet gösteren Telekom operatörlerinin hizmet kalitesine yönelik 412 kullanıcıya bir anket uygulanmıştır. Ankette, müşterilerin cep telefonu hizmetlerine ilişkin beklentileri ile algıları hizmet kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur; beklentilerin aritmetik ortalaması 6,44 ve algıların aritmetik ortalaması 5,83 olduğunu ortaya koymuştur.

Achugbu (2016: 1), İrlanda mobil telekomünikasyon pazarındaki müşteriler tarafından algılanan hizmet kalitesi boşluklarını belirlemek amacıyla müşterilerin telekom hizmetleri sağlayan operatörlerinden aldıkları hizmete ilişkin beklentilerini ve algılarını incelemiştir. Araştırma bulguları, katılımcıların yarısından fazlasının aldıkları hizmetlerden memnun olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Sharma ve Jhamb (2017: 128) Hindistan'da telekom endüstrisinde hizmet kalitesinin ölçülmesi adlı çalışmasında, Hindistan'da telekom şirketleri tarafından sunulan hizmet, müşteri beklentilerinin karşılanmasında büyük bir negatif boşluk olduğunu ortaya koymuştur. Boyutlar arasında en fazla boşluk heveslilik ve en az güvence boyutunda çıkmıştır.

Uzun (2019:511) SERVQUAL Yöntemiyle Türk Telekom A.Ş.'nin Hizmet Kalitesinin ve Özelleştirme Başarısının Ölçülmesi adlı çalışmasında Türk Telekom'un hizmet kalitesinin yeterli olmadığı görülmüştür.

Gür vd (2020: 479), SERVQUAL ölçeği ile Türkiye'de faaliyet gösteren GSM operatörlerinin hizmet kalitesine yönelik 508 kullanıcıya bir anket uygulanmıştır, neticede müşterilerin beklenti ve algıları karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz neticesinde GSM operatörleri tarafından sunulan hizmetlerin, müşteriler tarafından beklenen ve algılanan hizmet kalitesi arasındaki boşluk sırasıyla Türk Telekom'da (Ort.= -0,52), Vodafone'de (Ort.= -0,41) görülürken, Turkcell'de (Ort.= -0,38) bulunmuştur. İstatistik olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Yılmaz (2020: 74) hizmet kalite algısının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi: GSM sektöründe bir uygulama adlı doktora çalışmasında İstanbul'da oturan ve üç GSM sağlayıcısından (Türk Telekom, Turkcell ve Vodafone) her birinden en az bir müşterisi olan 494 katılımcı üzerinde çalışmış ve çalışma neticesine göre beklenen hizmet kalitesi algılanan hizmet kalitesini direkt anlamlı bir biçimde etkilediği sonucuna ulaşmıştır ($\beta=0.48$, $p=0. <0,05$). Bu çalışmanın hipotezleri, mevcut literatür temel alınarak aşağıda belirtilmiştir.

Jhamb vd., (2020:365), Algılanan hizmet kalitesinin davranışsal sonuçları: Hindistan telekomünikasyon sektörüne ilişkin bir çalışma yapılmıştır çalışmanın sonucunda, en büyük ortalama farkın müşteri beklentileri ile algıları arasında güvenilirlik ve yanıt verebilirlik boyutları altında ortaya çıktığını göstermektedir. Güvenilirlik açısından beklenti ile algı arasında %31,5, yanıt vermede ise %29,3 fark var. Empati ve güvence arasında beklenti ile performans arasında %13,7'lik bir fark var. Somutlukta ise yaklaşık %10,4'lük bir fark görülmüştür.

İkhlaz vd., (2021:6), Umman'da faaliyet gösteren bir telekomünikasyon şirketi olan Omantel'in sunduğu hizmet kalitesini değerlendirmek ve müşteri beklentileri ile verilen hizmetlere ilişkin algıları arasındaki farkı anlamak için SERVQUAL modeli kullanılmıştır. Yapılan araştırma, müşteri algıları ile beklentileri arasında negatif bir boşluk olduğunu ortaya koymuştur.

Owusu-Kyei vd., (2023: 264), telekomünikasyon sektöründe toplam kalite yönetiminin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi: bir TQM-SERVQUAL Perspektifi adlı bir çalışma yapılmıştır çalışmanın sonucunda, müşteri algılarının "Güvence" boyut dışındaki tüm boyutta beklentilerden daha yüksek ve anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

H1: Kabil'de GSM şirketlerinden hizmet alan üniversite öğrencilerinin GSM şirketlerine ilişkin beklenen hizmet kalitesi düzeyleri ile algılanan hizmet kalitesi düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H1a: güvenilirlik boyutunda beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasında anlamlı bir fark vardır.

H1b: fiziksel özellikler boyutunda beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasında anlamlı bir fark vardır.

H1c: heveslilik boyutunda beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasında anlamlı bir fark vardır.

H1d: güvence boyutunda beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasında anlamlı bir fark vardır.

H1e: empati boyutunda beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasında anlamlı bir fark vardır.

1.2. SERVQUAL Modeli

Hizmet kalitesi üzerine yapılan ilk araştırmalar (Grönroos 1982; Lehtinen ve Lehtinen 1982; Lewis ve Booms 1983; Sasser, Olsen ve Wyckoff 1978) Hizmet kalitesinin, müşterilerin bir şirketin sunması gerektiğini düşündükleri (yani, beklentileri) ve şirketin gerçek hizmet performansı ile karşılaştırılmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Hizmet Kalitesinin beklentiler ve performans farkının bir fonksiyonu olduğu fikri, Parasuraman, Zeithaml ve Berry (1985) tarafından yürütülen geniş tabanlı bir keşif çalışmasıyla pekiştirildi (Parasuraman vd., 1985; Zeithaml, Parasuraman ve Malhotra, 2000).

Bolton ve Drew (1991), beklentiler ve algılar arasındaki farkın, genel hizmet kalitesinin temel belirleyicisi olduğu sonucuna varmıştır (Pheng ve Rui, 2016: 27).

SERVQUAL modeli/yöntemi her türlü hizmetin kalitesini değerlendirmek için uygulanabilir. Bu yöntemin kullanılması genellikle işletmelerin kaliteyi geliştirmesine, müşteri memnuniyetini artırmaya ve dolayısıyla rekabet gücünü artırmaya olanak sağlamaktadır (Ingaldi, 2018: 55).

SERVQUAL model 1980'lerde Parasuraman ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. SERVQUAL modeline göre, sunulan hizmetten beklentilerin ve alınan hizmet düzeyine göre farklılık derecesi, hizmetlerin kalitesini ölçmek için kullanılır. Parasuraman vd. (1985), başlangıçta SERVQUAL modeli on boyuttan oluşmaktaydı (somut varlıkları, güvenilirlik, yanıt verebilirlik, iletişim, itibar, güvenlik, yetkinlik, nezaket, müşterileri anlama/bilme ve erişim) daha sonraki araştırmalarda, bu değişkenlerin birçoğu arasında yüksek derecede bir korelasyon bulundu ve bunlar beş genel boyuta indirildi (Parasuraman vd., 1988: 12–40). 1985'te tanımlanan hizmet kalitesinin orijinal boyutları, güvenilirlik, heveslilik ve fiziksel özellikler, 1988'de rafine edilirken, değişmeden kalmıştır ve SERVQUAL modelin boyutları Güvenilirlik, Güvence, Empati, Heveslilik ve Fiziksel Özelliklerdir (Parasuraman vd., 1988: 12–40).

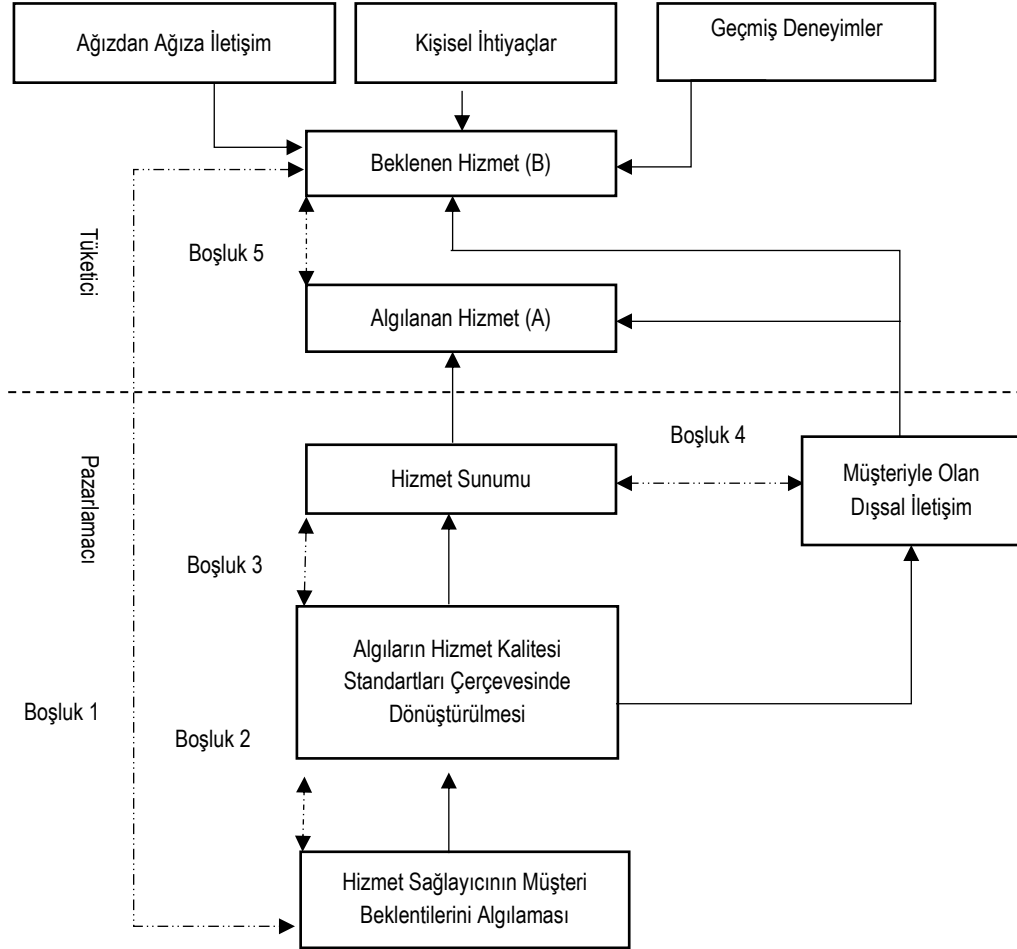
Güvenilirlik: Firmanın hizmeti söz verildiği gibi zamanında ve doğru bir şekilde teslim etme kapasitesine olan inançlardır (Verma, 2012: 408).

Güvence: Hizmeti gerçekleştirmek için gerekli olan bilgi ve yeteneklere sahip olma durumu (Praeg ve Spath, 2011: 111). Wilso vd. (2016: 168), çalışanların profesyonelliği, bilgisi ve güven yaratma kapasitesidir.

Empati: Müşterilere gösterilen özen, bireysel ilgi ile ilişkindir (Wilson vd., 2016: 168).

Heveslilik: Müşterilere yardımcı olma ve hızlı hizmet sunma kapasitesi ve istekliliğidir (Praeg ve Spath, 2011: 111).

Fiziksel Özellikler: fiziksel tesisler, ekipman ve personelin görünümünü kapsamaktadır (McDonald vd., 2011: 303). Parasuraman vd. (1985:44)'a göre beklenen ve algılanan hizmet kalitesi arasındaki boşluğu aşağıdaki boşluklardan kaynaklanmaktadır.

Şekil 1. Hizmet Kalitesini Açıklayan Boşluk Modeli

Kaynak: Parasuraman vd., 1985: 44

Müşteri Beklentilerine Karşı Yönetimin Algıları (Boşluk 1= f (Boşluk1): İşletme yönetimi ile müşteriler arasındaki genel uyumsuzluğu temsil eder. Birinci boşluğun temel nedeni müşterilerin gerçek beklentilerini anlamamaktır (Vikram Singh, 2017: 27). Pena vd. (2013: 1229)'a göre müşteri beklentilerini ve yönetimin onlara yönelik algısını ifade eder. Dinleme boşluğuna yol açan temel nedenleri şunlardır (Rao, 2011: 382):

- Yetersiz pazarlama araştırması (örnek olarak müşteri araştırmasına yetersiz odaklanmak)
- Pazarlama araştırmasından elde edilen yanlış bilgiler
- Beklentiler hakkında yanlış yorumlanmış bilgiler
- Talep analizi yapmaması, hizmet kalitesi odaklı olmayan araştırmalar
- Yönetim ve müşteriler arasındaki etkileşim eksikliği
- Hem yukarı hem de aşağı doğru yetersiz iç iletişim
- Pazar segmentasyonu yapılmaması

Hizmetin Özelliklerine Karşı Yönetim Algısı (Boşluk 2= f (Boşluk1, Boşluk2): Hizmet sağlayıcılar, müşterilerinin beklentilerini doğru anlasalar bile, uygun hizmet standartlarını oluşturamama, gerekli kaliteyi sağlamalarını engellemektedir (Altunışık, 2015: 72). Bu boşluk, bir şirket müşterilerin ne istediğini belirlediğinde ancak beklentilerini karşılayacak kaynaklara sahip olmadığında ortaya çıkar. Kaynak sınırlamaları, piyasa koşulları ve yönetimin ilgisizliği, bu boşluğu etkileyebilecek birkaç nedendir. Bunlar, müşterilerin hizmetlerin kalitesini nasıl algıladıklarını etkileyebilir (Daniel ve Berinyuy, 2010: 39). Rao (2011: 382) bu boşluğuna yol açan temel nedenler şunlardır:

- Yeni hizmetler geliştirmek için örgütlenmemiş prosedür
- Müşteri odaklı hizmet standartlarının olmaması
- Yönetim taahhüdü eksikliği, belirsiz hizmet tasarımları
- Planlamadaki hatalar veya yetersiz planlama prosedürleri
- Hizmet kalitesi hedeflerini belirlemek için resmi süreç eksikliği

Hizmet Spesifikasyonlarına Karşı Hizmet Sunumu (Boşluk 3= f (Boşluk1, Boşluk2, Boşluk3): 3.boşluk, hizmet kalitesi standartları ile müşterilere sunulan hizmetin derecesi arasındaki farklılıkları açıklar. Hizmete ilişkin kurallar ve standartlar uygulanmıyorsa veya personel bunlara uymuyorsa, yerine getirmiyorsa hizmetlerin sunumunda bu boşluk oluşur (Öztürk, 2013: 190). Rao (2011: 383) bu boşluğa yol açan başlangıç nedenleri şunlardır:

- Karmaşık ve/veya esneklik olmayan süreç özellikleri rol belirsizliği ve çatışması
- Etkisiz dahili pazarlama,
- Hizmet operasyonlarının kötü yönetimi,
- Talep ve kapasitenin eşleşmemesi,
- Uygunsuz müşteri karşılama,
- Uygun müşteri eğitimi ve öğretimi eksikliği vb.,

Hizmet sunumuna karşı dış iletişim (Boşluk 4= f (Boşluk1, Boşluk2, Boşluk3, Boşluk4): Hizmet sunumu ile müşterilere dış iletişim arasındaki farktır. Dış iletişim (medya reklamcılığı, halkla ilişkiler, satış gücü ve diğer) çabaları aracılığıyla, hizmet sağlayıcılar hem mevcut hem de potansiyel müşterilere vaatlerde bulunur. Verilen sözlerin tutulmaması durumunda bu boşluk oluşur (Rao, 2011: 383). Boşluk 4'ün ortaya çıkma nedeni şunlardan kaynaklanmaktadır: Entegre bir iç hizmet pazarlama iletişiminin olmaması yani etkileşimli pazarlamanın iletişim planının bir parçası olmaması; gelişmiş bir iç pazarlama programının olmaması, müşteri beklentilerinin her türlü iletişim yoluyla yönetilmemesi, müşterilerin yeterli şekilde eğitilmemesi, pazarlama faaliyetlerinde makul olmayan vaatler, kişisel satış vb. promosyon kampanyasından sorumlu kişiler ile operasyonel faaliyetlerden sorumlu kişiler arasında zayıf iletişim. Mantıksız vaatler ve zayıf müşteri beklenti yönetimi, Boşluk 4'ün oluşmasına neden olan aşırı yüksek beklentilerin ortaya çıkmasına neden olur (Vikram Singh, 2017: 38; Zeithaml vd., 2018: 44).

Müşterilerin hizmetle ilgili kendi algılarına karşı beklentileri (Boşluk 5= f (Boşluk1, Boşluk2, Boşluk3, Boşluk4): Yukarıda bahsedilen dört boşluk sonunda oluşur ve asıl zorluk bu boşlukta yatmaktadır. Boşluk 5, müşterilerin hizmetlere ilişkin beklentileri ile yukarıda belirtilenlerin herhangi birinin veya boşlukların birleşiminin bir sonucu olarak şirketin kendisinde alınan hizmete ilişkin algıları arasındaki fark olarak ortaya çıkar (Vikram Singh, 2017: 38; Mudie ve Pirrie, 2006: 96).

2. Yöntem

2.2. Araştırma Yöntemi

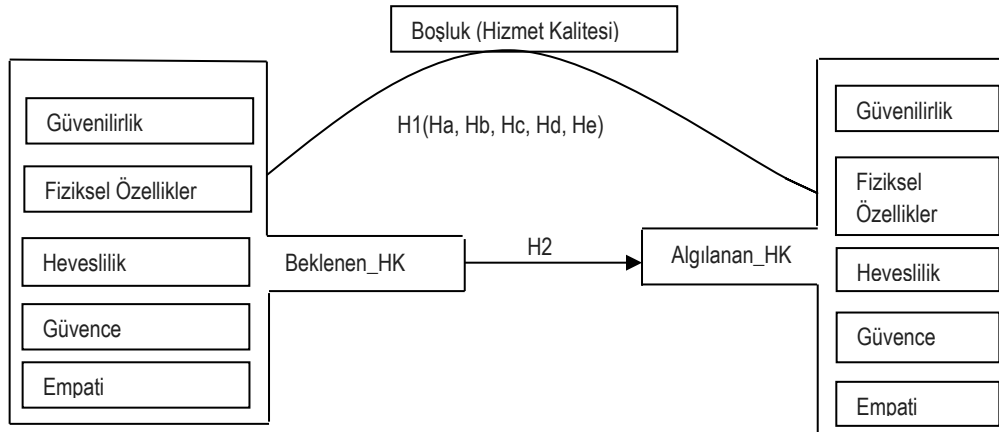
Çalışma kapsamında, veri toplamak için yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya iştirak edilen, her katılımcı Afganistan'ın Kabil şehrinde üniversite okuyan ve GSM operatörlerinin (Salaam Telecom, AWCC, Roshan, Etisalat ve MTN) aktif kullanıcısı olan müşteriler arasından seçilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2018: 130)'e göre %5 örnekleme hatası ile nicel sosyal bilim çalışmalarına yönelik eğer evren 1.000.000 büyükse hedef kitle için minimum örneklem büyüklüğünün 384 olması önerilmiştir. Bu çalışmada veriler, 11.05.2022-20.03.2023 tarihleri arasında Afganistan'ın Kabil şehrinde üniversite okuyan 663 öğrenciden toplanmıştır. Örnekleme yöntemi tesadüfi örnekleme yöntemlerinden biri olmadığı için sonuçlar anakütleye genellenemez örneklem için geçerlidir. Ancak ana kütle için fikir verebilir. İlk önce çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği ve geçerliliği doğrulanmıştır ardından katılımcıların tanımlayıcı istatistikler verilmiş ve çalışma hipotezleri IBM SPSS 26 ve IBM AMOS 24 programları kullanılarak test edilmiştir.

2.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Çalışmada kullanılan ölçek soruları, önceki yapılan araştırmalara dayanılarak uyarlanmıştır. Anketin ilk bölümünde, katılımcıların demografik verileri ile telekomünikasyon operatörleri hakkındaki bilgiler, toplam 11 soru kullanılarak incelenmiştir. Anketin ikinci bölümünde ise Kabil'deki telekomünikasyon şirketlerin hizmet kalitesinin belirlenmesinde, müşteri görüşüne (algı ve beklenti) odaklanan ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek Zeithaml vd. (1988; 1991) tarafından geliştirilen SERVQUAL ölçeğidir. Hizmet kalitesi orijinal SERVQUAL soruları kullanılarak değerlendirilmiştir. Orijinal SERVQUAL soruları telekomünikasyon bağlamına uyacak şekilde uyarlanmıştır. Bu çalışmada, tüm temel değişkenler beşli Likert derecelendirme ölçeği kullanılarak (1= Kesinlikle katılmıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum) değerlendirilmiştir. SERVQUAL Hizmet Kalitesi Ölçeği bu amaçla kullanılmıştır. Ayrıca, bu çalışmanın etik uygunluğu için Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'na başvurulmuş ve E-82554930-050.01.04-243495-2933 numaralı karar ile etik açıdan uygun olduğu onaylanmıştır.

2.3. Araştırma Modeli

Pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi için müşterilerin sunulan bir hizmetten beklentilerini, hizmete ile ilişkin algılarını, hizmet kalitesini ve hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Literatür dikkate alınarak Şekil 2'deki gibi araştırmanın amacı doğrultusunda bağımlı ve bağımsız değişkenler arası ilişkilerin incelenmesi için araştırmanın modeli hazırlanmıştır.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli

3. Veri Seti ve Yöntem

3.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikler

Tablo 1'de katılımcıların (n= 663) demografik yapısını gösterilmektedir. Araştırmaya katılanlar, yaş aralıkları açısından incelediğinde, %21'lik kısmını oluşturan 139 katılımcı 18-21, %54,6'lık kısmını oluşturan 362 katılımcı 22-25, %17,6'lık kısmını oluşturan 117 katılımcı 26-29 ve %6,8'lik kısmını oluşturan 45 katılımcı 29 ve üzeri yaş aralığında dağılmaktadır. Tabloya bakıldığında medeni duruma göre katılımcıların ekseriyetini bekar katılımcıların oluşturduğu görülmektedir 545 (%82,20), araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğu üniversite türleri incelendiğinde %52,8'nin özel üniversitede okuduğu, %47,2'sinin ise devlet üniversitesinde okuduğu tespit edilmiştir, araştırmaya katılanların eğitim seviyelerine bakıldığında, 646 katılımcının (%97.4) lisans düzeyinde eğitim aldığı, 17 katılımcının ise (%2.6) lisansüstü eğitim seviyesinde olduğu

tespit edilmektedir. Sınıf düzeyi açısından incelendiğinde, 112 kişi (%16.9) 1.sınıf, 164 kişi (%24.70) 2.sınıf, 213 kişi (%32.1) 3.sınıf ve 172 kişinin (%25.90) 4.sınıfa ait olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlar, 117 katılımcı Salaam şirketinin müşterisi, 120 katılımcı AWCC şirketinin müşterisi, 159 katılımcı Roshan şirketinin müşterisi, 126 katılımcı Etisalat şirketinin müşterisi ve 141 katılımcı MTN şirketinin müşterisidir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Değişken	Sayı	%	
Cinsiyeti	Erkek	492	74.2%
	Bayan	171	25.8%
Yaş	18-21	139	21.0%
	22-25	362	54.6%
	26-29	117	17.6%
	29 +	45	6.8%
Medeni_durum	Bekar	545	82.2%
	Evli	118	17.8%
Üniversite_türü	Özel	350	52.8%
	Devlet	313	47.2%
Sınıf	Birinci Sınıf	112	16.9%
	İkinci Sınıf	164	24.7%
	Üçüncü Sınıf	213	32.1%
	Dördüncü Sınıf	174	26.2%
	4+	0	0.0%
	Salaam	117	17.6%
MTN+Etisalat+Roshan+	AWCC	120	18.1%
	Roshan	159	24.0%
AWCC+Salaam	Etisalat	126	19.0%
	MTN	141	21.3%

3.2. Normallik Testi

Araştırmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olması ($n > 30$), verilerin normallik dağılımını gösteren basıklık ve çarpıklık katsayılarının kabul edilebilir düzeyde (- 2 ile +2) olması nedeniyle analizlerde parametrik test yöntemlerinin kullanılması uygundur (Tabachnick ve Fidell, 2014:112-117; George ve Mallery, 2022: 115- 116). Çarpıklık ve basıklık testi, verilerin istatistiksel olarak normal dağılım gösterdiğini tespit eden literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Tablo 2 bu çalışmada 663 katılımcıdan elde edilen veri için dağılım indeksleri (Skewness /çarpıklık ve Kurtosis /basıklık) madde ve boyut bazında hesaplanmıştır. Tüm maddenin çarpıklık ve basıklık değerleri normal dağılım göstermektedir.

Tablo 2. SERVQUAL Algı ve Beklenti Boyutlarının Dağılım İndeksleri (n = 663)

Boyutlar		Ort.	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Algı	Fiziksel özellikler	3.4174	1.20558	-0.563	-1.251
	Güvenilirlik	3.7249	0.91074	-1.135	0.814
	Heveslilik	3.1674	1.24024	-0.264	-1.421
	Güvence	3.394	0.93682	-0.462	-0.53
	Empati	3.1508	1.00671	-0.337	-0.605
Beklenti	Fiziksel özellikler	2.6022	1.17687	0.471	-1.077
	Güvenilirlik	2.7795	1.03641	0.093	-0.949
	Heveslilik	2.3978	1.0813	0.786	-0.416
	Güvence	3.1637	0.91768	-0.217	-0.456
	Empati	2.8211	0.96032	-0.13	-0.469

3.3. Ölçüm Modeli

Bir ölçüm modelinin amacı, gözlenen değişkenlerin gizli değişkenler için ölçüm aracı olarak hizmet ettiğini veya hizmet etmediğini açıklamaktır (Amin, 2016: 289). Bu çalışmada, ölçüm modelini değerlendirmek için ilk ölçeğin yapısal geçerliliğini değerlendirmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA), yakınsak geçerliliğini değerlendirmek için (ortalama çıkarılan varyans / AVE) ve ayırt edici geçerliliğini değerlendirmek için AVE'lerin kareköklerine değerleri bakılmıştır. Sonra güvenirlik analizi ((Cronbach alfa ve bileşik güvenirlik (composite reliability /CR)) bakılmıştır.

3.4. Güvenirlik Analizi ve Geçerlilik Analizi

SERVQUAL-Beklenti ve SERVQUAL-Algı ölçeklerin yapı geçerliliğini belirlemek için öncelikle Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. AFA'ya geçmeden önce örneklem büyüklüğünün, faktörleştirme için uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmıştır. Yapılan KMO ve Bartlett testlerinde SERVQUAL-Beklenti ölçek için (KMO=.85, p=.000) ve SERVQUAL-Algı ölçek için (KMO=.86, p=.000) olarak hesaplanmış ve sonuçların faktör analizi için uygun olduğu saptanmıştır. AFA'a göre, SERVQUAL-Beklenti ölçeğine ait 22 ifadenin 5 faktörde toplandığı ve toplam varyansın %72.63'ünü açıkladığı ve SERVQUAL-Algı ölçeğine ait 22 ifadenin 5 faktörde toplandığı ve toplam varyansın %73.11'ini açıkladığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Ölçüm Modelin Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum değerleri	Ölçüm Modeli Düzeltme İndeksleri İncelemeden Önce	Ölçüm Modeli Düzeltme İndeksleri İncelemeden Sonra
χ^2/df (ki-kare)	<3	3 < $\chi^2 / df \leq 5$	3.599	3.426
RMSEA	< 0.05	< 0.08	0.063	0.061
CFI	> 0.95	> 0.90	0.889	0.897
NNF/TLI	> 0.95	> 0.90	0.877	0.885
IFI	> 0.95	> 0.90	0.889	0.897
SRMR/RMR	< 0.05	< 0.08	0.073	0.049

Kaynak: Gürbüz, 2021:38

Araştırmada kullanılan SERVQUAL-Beklenti ve SERVQUAL-Algı ölçeklerin yapısal geçerliliğini, belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır ve ölçüm modeli uyum iyiliği değerleri ($\chi^2/df= 3.599$; $P=0.000$; $IFI=0.889$; $CFI= 0.889$; $TLI=0.877$; $RMSEA= 0.063$ ve $RMR = 0.073$) bulunmuştur ve uyum iyiliği değerlerini iyileştirmek amacıyla düzeltme endeksleri (Modification Indices) incelendi ve (e37 ile e38), (e29 ile e31), (e15 ile e16), (e40 ile e41), (e36 ile e37) ve (e27 ile e30) arasındaki kovaryans yapıları, AMOS 24 programı tarafından önerilmiştir. İlgili yapı yeniden analiz edildiğinde elde edilen yeni uyum indeks değerleri ($\chi^2/df= 3.426$; $P=0.000$; $IFI=0.897$; $CFI= 0.897$; $TLI=0.885$; $RMSEA= 0.061$ ve $RMR = .0495$) incelendiğinde bazılarının iyi uyum gösterdiği, bazılarının ise kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine ulaştığı görülmektedir. Bu sonuç ölçeğin daha önce oluşturulmuş faktör yapısına iyi uyduğunu tespit etmektedir. Söz konusu indekslerin değerleri Tablo3'te gösterilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliğini sağladıktan sonra yakınsak geçerlilik (AVE) ve ayırt edici geçerliliğini (AVE'lerin karekökleri) irdelenmiştir. "Tablo 4, AVE'lerin kareköklerinin, ilgili yapılar arasındaki korelasyon değerlerinden daha büyük olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, ölçeğin önceden belirlenmiş faktör yapısıyla uyum sağladığını göstermektedir. Yakınsak geçerlilik (AVE) analizlerin sonucu Tablo 5'te sunulmuştur. Tablo 4 ve 5 bulgular, ölçeğin geçerli olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Ayırım Geçerliliği (\sqrt{AVE})

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Beklenti	Fiziksel özellikler	(0.86)								
	Güvenilirlik	0.16	(0.74)							
	Heveslilik	0.30	0.10	(0.8)						
	Güvence	0.02	0.06	0.05	(0.7)					
	Empati	0.23	0.071	0.12	0.025	(0.7)				
Algı	Fiziksel özellikler	0.44	0.08	0.34	-0.13	0.00	(0.8)			
	Güvenilirlik	0.17	0.34	0.15	-0.10	0.03	0.19	(0.80)		
	Heveslilik	0.16	-0.14	0.16	-0.18	-0.08	0.41	0.065	(0.8)	
	Güvence	-0.06	-0.007	-0.15	0.97	-0.09	-0.23	-0.10	-0.22	(0.1)
	Empati	0.082	-0.032	-0.18	0.065	0.076	-0.08	-0.019	0.08	0.07

SERVQUAL-Beklenti ve SERVQUAL-Algı ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacı ile tutarlılık değerlerine bakılmıştır, tutarlılık güvenilirliği anlamının anahtarıdır. Cronbach alfa ve bileşik güvenilirlik değerleri, güvenilirlik değerlendirmesi için sıkça kullanılan yöntemlerdir. Cronbach's Alpha, yanıtların bir yapı içindeki ifadeler arasında tutarlılık derecesini ölçer (iç tutarlılık), Cronbach alfa (0-1) arasında değişir ve daha yüksek sayılar daha güvenilir bir ölçeğin göstergesidir. Nunnally ve Bernstein (1994) 'e göre kabul edilebilir bir güvenilirlik düzeyinin, .70'ten büyük bir Cronbach's Alpha olduğunu belirtmektedir (Collier, 2020: 26). Tablo 5'te kompozit güvenilirlik (CR) ve Cronbach alfa değerlerini gösterilmektedir. Bulgular, ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermiştir.

Tablo 5. Beklenti ve Algı Değişkenleri ile İlgili Güvenirlik ve Geçerlilik Analizi

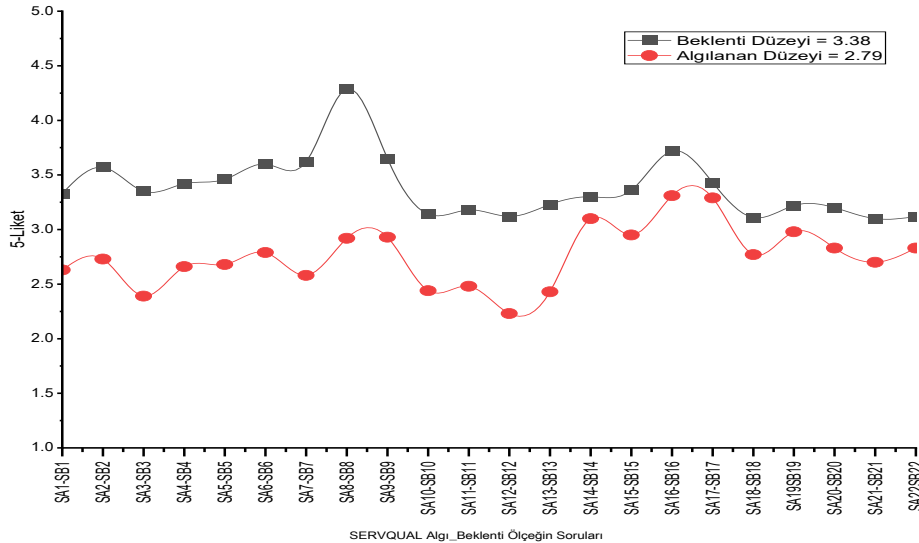
Değişkenler ve Boyutlar		Geçerlilik	Güvenirlik	
		AVE>0.5	CR>AVE	Cronbach Alfa> 0.7
Beklenti	Fiziksel özellikler	0.741	0.919	0.919
	Güvenilirlik	0.547	0.856	0.833

	Heveslilik	0.766	0.929	0.929
	Güvence	0.532	0.82	0.854
	Empati	0.618	0.89	0.889
Algı	Fiziksel özellikler	0.746	0.922	0.921
	Güvenilirlik	0.642	0.898	0.89
	Heveslilik	0.732	0.916	0.91
	Güvence	0.491	0.796	0.798
	Empati	0.619	0.89	0.88

3.5. GSM Şirketi Müşterilerin Beklenti ve Algı Düzeylerinin Belirlenmesi

Araştırmanın bu bölümünde betimsel istatistiklerle, GSM Şirketi müşterilerinin algılanan ve beklenen hizmet kalitesi düzeyinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla SERVQUAL-Beklenti/Algı ölçeğinin 44 maddesine verilen yanıtlara göre beklenti ve algı düzeyi belirlenir.

Grafik 1’de görüldüğü üzere beklenen hizmet kalitesinde madde ortalamaları puanı 3.1- 4.29 arasında değişmiş ve genel ortalaması 3.38 olarak hesaplanmıştır. Tablo 1 kriterlere göre GSM şirketi müşterilerin orta düzey (yüksek düzeyde çok yakın) beklentiye sahip olduğunu belirtmektedir. Katılımcı cevaplarına göre beklentiye yönelik en yüksek puan alan ilk 3 madde sırasıyla “hizmetler söz verildiği zamanda gerçekleştirilmesini” (Ort.= 4.29), “çalışanlar size karşı her zaman saygılı ve kibar davranmasını” (Ort.= 3.72), ve “kayıtların ve bilgilerin hatasız tutulması konusunda çok titiz davranmasını” (Ort.= 3.65) şeklinde ifade edilir.

Grafik 1. GSM Şirketi Müşterilerinin Beklenti ve Algı Düzey

Aksine katılımcı cevaplarına göre en düşük puan alan ilk 3 madde sırasıyla “müşterilerinin menfaatini her şeyin üstünde tutmasını” (Ort.= 3.1), “GSM şirketi müşterilerin ihtiyaçlarını ve ne istediklerini anlamaya çalışmasını” (Ort.= 3.2), ve “Çalışanlar her müşteriyle bireysel ilgilenmesini” (Ort.= 3.11) olarak ifade edilmiştir. Yukarıdaki tablodan elde edilen bilgilere göre özet olarak katılımcılar nezdinde bir GSM şirketine güvenilirlik ve güvence boyutunu çok fazla önem arz etmektedir. Grafik 1 ve Tablo 8’de görüldüğü gibi madde ortalamaları algılanan hizmet kalitesinde puanı 2.23- 3.31 arasında değişmiş ve genel ortalaması 2.76 olarak hesaplanmıştır. Tablo 7 kriterlere göre GSM şirketi müşterilerin orta düzeyi algıya sahip olduğunu belirtmektedir. Algıya yönelik katılımcı cevaplarına göre yüksek puan alan ilk 3 madde sırasıyla “çalışanlar size karşı her zaman saygılı ve kibar davranmasını” (Ort.= 3.31), “çalışanlar sorularınıza cevap verebilecek bilgiye sahip olmasını” (Ort.= 3.29) ve “çalışanların davranışları müşterilerde güven duygusu uyanmasını” (Ort.= 3.1) bulunmuştur ve bunlar müşteriler açısından beklentilerinin en çok karşılandığı maddelerdir. Aksine katılımcı

cevaplarına göre en düşük puan alan ilk 3 madde sırasıyla “çalışanlar müşterilere yardımcı olması” (Ort.= 2.23), “çalışanlar temiz ve düzgün görünüşü” (Ort.= 2.29) ve “çalışanlar asla müşteri isteklerine cevap veremeyecek kadar meşgul değil olması” (Ort.= 2.43) ifadelerine daha düşük puan verilmiştir. Müşteriler açısından bu ifadelerde sunulan hizmet düşük algılanmaktadır ve bu maddeler beklentilerinin en az karşılandığı maddelerdir.

Tablo 7. GSM Şirketi Müşterilerinin Beklenti ve Algı Düzeylerinin Derecelendirilmesi

Puan aralığı	5'li likert Seçenek	Değer	Yorumlama	Beklenen Düzeyi	Hizmet	Algılanan Düzeyi	Hizmet
4.21- 5.00	Kesinlikle katılmıyorum	5	Çok Yüksek				
3.41- 4.20	Katılmıyorum	4	Yüksek	3.38		2.76	
2.61- 3.40	K. katılmama oranım eşit	3	Orta				
1.81- 2.60	Katılıyorum	2	Düşük				
1.00- 1.80	Kesinlikle katılıyorum	1	Çok Düşük				

Beklenti ve algı ortalamaları karşılaştırıldığında, genel olarak beklentinin algıdan yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yani Kabil’de bulunan GSM operatörü müşterilerinin sunulan hizmetten genel olarak memnun olmadığı açıkça görülmektedir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılanların Telekomünikasyon Şirketlere İlişkin Hizmet Kalitesi Beklenti ile Hizmet Kalitesi Algılarının Düzeyleri (paired sample t-test)

Beklenti	Beklenti Düzeyi		Algı	Algı Düzeyi		Fark	t	p değeri
	Ort.	St.S.		Ort.	St.S.			
SB1	3.33	1.298	SA1	2.63	1.277	-0.701	-12.785	0.00
SB2	3.57	1.290	SA2	2.73	1.273	-0.845	-14.897	0.00
SB3	3.35	1.416	SA3	2.39	1.348	-0.956	-15.295	0.00
SB4	3.42	1.367	SA4	2.66	1.332	-0.759	-13.033	0.00
SB5	3.46	1.183	SA5	2.68	1.228	-0.778	-14.581	0.00
SB6	3.60	1.166	SA6	2.79	1.287	-0.81	-14.791	0.00
SB7	3.62	1.222	SA7	2.58	1.225	-1.038	-17.943	0.00
SB8	4.29	1.073	SA8	2.92	1.233	-1.374	-24.232	0.00
SB9	3.65	1.076	SA9	2.93	1.185	-0.727	-13.758	0.00
SB10	3.14	1.312	SA10	2.44	1.235	-0.697	-11.276	0.00
SB11	3.18	1.321	SA11	2.48	1.181	-0.692	-10.563	0.00
SB12	3.12	1.411	SA12	2.23	1.164	-0.891	-12.899	0.00
SB13	3.23	1.418	SA13	2.43	1.257	-0.798	-11.707	0.00
SB14	3.30	1.154	SA14	3.10	1.153	-0.198	-7.087	0.00

SB15	3.36	1.230	SA15	2.95	1.164	-0.142	-10.598	0.00
SB16	3.72	1.175	SA16	3.31	1.234	-0.403	-10.807	0.00
SB17	3.43	1.079	SA17	3.29	1.106	-0.143	-5.246	0.00
SB18	3.11	1.231	SA18	2.77	1.166	-0.338	-5.477	0.00
SB19	3.22	1.113	SA19	2.98	1.120	-0.241	-4.208	0.00
SB20	3.20	1.243	SA20	2.83	1.155	-0.373	-5.749	0.00
SB21	3.10	1.229	SA21	2.70	1.149	-0.403	-6.214	0.00
SB22	3.12	1.231	SA22	2.83	1.190	-0.294	-4.454	0.00
Hizmet kalitesi	3.38	0.574		2.76	0.487	-0.619	-24.77	0.00

Tüm soru ifadelerinde ve genel hizmet kalitesinde algı düzeyi ile beklenti düzeyi arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirtilmektedir ($p=0.00 < 0.05$), bu da H1 hipotezinin kabul edildiği anlamına gelmektedir. H1a, H1b, H1c, H1d ve He hipotezlerinin test edilmesi için öğrencilerin müşterisi olduğu telekomünikasyon şirketlerinden beklentileri ve algıları SERVQUAL ölçeğinin soruları kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu aşamada bağımlı gruplarda t-testi (paired sample t-test) ile hizmet kalitesi ve alt boyutlarına ilişkin beklentisi ile var olan hizmet kalitesi algısı test edilmiştir. Tablo 9 elde edilen bulguların özetini sunmaktadır.

Tablo 9. Boyut Bazında SERVQUAL Ölçeğinin Beklenti ve Algı Sonuçlarının Karşılaştırması

SERVQUAL boyutları	Ortalama puan		Kalite farkı puanı			t- test	
	Beklenti	Algı	Beklenti ve Algı Arasında Farkı	Algı	Beklenti ve Algı Arasındaki Farkın Standart Sapma	t değeri	p değeri
Fiziksel özellikler	3.4174	2.60	-0.81523		1.29321	-16.23	0.000
Güvenilirlik	3.7248	2.77	-0.945400		1.51322	-20.87	0.000
Heveslilik	3.1674	2.39	-0.76961		1.16618	-13.09	0.000
Güvence	3.3940	3.16	-0.23039		0.57941	-10.23	0.000
Empati	3.1508	2.82	-0.32971		1.33688	-6.35	0.000
Hizmet kalitesi	3.3770	2.75	-0.61984		0.64426	-24.77	0.000

Tablo (9) incelendiğinde zaman anlaşılmaktadır ki, beş boyut içerisinde ortalama olarak en yüksek olan fiziksel özellik (3.4174) boyutudur. En düşük boyut ise empati (3.1508) olarak görülmektedir. Tablo 9'ta görüldüğü gibi, beş SERVQUAL boyutunun hepsinde önemli bir negatif kalite boşluğu vardır ($p < 0.001$). Hizmet kalitesindeki en yüksek ve en düşük farklar "Heveslilik" (-0.23039), ve "Güvenilirlik" (-0.945400) boyutlarında görülmüştür. Bunun yanı sıra, toplam hizmet kalitesi açığı (-0.619) sunulan hizmetlerin müşteri beklentilerini tatmin etmediğini göstermektedir. Algı düzeyi ortalamaları ile beklenti düzeyi ortalamaları arasındaki farkların SERVQUAL ölçeğinin tüm boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p = 0.00 < 0.05$) ve H1a, H1b, H1c, H1d ve H1e hipotezleri kabul edilmektedir. Tablo 10'daki yapısal eşitlik modeli (YEM) sonucuna göre, beklenen hizmet kalitesi ($\beta = 0.489$, C.R. = 7.576, $p = 0.000$), algılanan hizmet kalitesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Beklenen hizmet kalitesi, algılanan hizmet kalitesinin %89,8'ini açıkladığı hesap edilmiştir. Yapısal eşitlik modelinin sonucuna göre H2 desteklenmiştir. Beklenen hizmet kalitesi ve algılanan hizmet kalitesinin aynı yönde hareket ettiğini göstermektedir. Müşterilerin beklentileri, algıladıkları hizmet kalite düzeyiyle paraleldir. Algılanan hizmet kalitesinde bir artış beklentilerin de artmasına neden olacaktır. Algılanan hizmet kalitesinde bir azalma, müşterilerin beklentilerini de azaltacaktır.

Tablo 10. Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Sonuçları

Hipotez ve Yol	R2	β	C.R.	P	Sonuç
H2_ AHK <--BHK	0.898	0.487	7.576	***	Destelenmiştir

Not: (β : Standart yol katsayıları, R2: Açıklanan varyans, C.R.: Kritik z değeri, BHK: Beklenen Hizmet kalitesi, AHK: Algılanan Hizmet kalitesi)

Sonuç ve Değerlendirme

Afganistan'da telekomünikasyon sektöründeki büyük değişim, son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir. 2002'de telekomünikasyon hizmetleri Afganistan'da neredeyse yok denecek kadar azdı ve sadece birkaç sabit hat bağlantısı mevcuttu. Bu durum, ülkedeki iletişim ve bağlantı sorunlarını daha da kötüleştirdi. Ancak, 2002'den bu yana, telekomünikasyon sektörü hızlı bir şekilde büyüdü ve günümüzde Afganistan'da 27,49 milyon hücre mobil bağlantısı bulunmaktadır. Bu büyük bir başarıdır ve ülkenin ekonomik gelişimine ve vatandaşların hayat kalitesinin artmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, Afganistan'da internet kullanımı da son yıllarda artmıştır. 2002 yılında neredeyse ülkenin hiçbir yerinde internet yokken, 2022 yılında ülkede 9,23 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. İnternet kullanımının artması, işletmelerin büyümesine, yeni istihdam fırsatlarının ortaya çıkmasına ve insanların dünya ile daha fazla etkileşim kurmasına yardımcı olmuştur (Altai Consulting for USAID, 2014: 8; MCIT, 2015: 4; Datareportal, 2022; We Social,2022).

Tüketici davranışını ve işletme başarısını etkileyen önemli bir faktör de hizmet kalitesidir (Koç, 2018: 237). Hizmet kalitesi, hizmet pazarlamasında en çok araştırılan alan olarak belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar, işletmelerin müşteri memnuniyetini artırmak, müşteriler ile uzun vadeli ilişki kurmak, rekabet avantajı elde etmek ve müşteri sadakati sağlamak gibi stratejilerin belirlenmesine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Literatürde, Afganistan'da Telekomünikasyon sektöründe (Salaam, AWCC, Roshan, Etisalat ve MTN) hizmet kalitesinin ölçülmesi, sunulan hizmetlerine ilişkin müşteri beklenti ve müşteri algıları düzeyinin belirlenmesi, müşterilerin beklentileri (Mükemmel GSM Hizmetleri) ile algıları (Deneyimlenen GSM Hizmetleri) arasındaki farkın belirlenmesi ve algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesi tarafından nasıl etkilendiği üzerine yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu kapatmaya hizmet edeceğinden özgün değer taşımaktadır. Çalışma aynı zamanda Afganistan'ın telekomünikasyon şirketlerinin hizmet kalitesinin iyileştirmesi için stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, Afganistan'da telekomünikasyon şirketlerinin kalite açısından güncel durumunu belirlemeyi, analiz etmeyi ve işletmelerin müşteri ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde cevap vermesine yardımcı olacak önemli bilgiler sunacaktır.

Çalışmanın temel amacı, Afganistan'ın Kâbil şehrinde telekomünikasyon işletmelerinin (Salaam, AWCC, Roshan, Etisalat ve MTN) hizmet kalitesini ölçülmesini ve elde edilen sonuçlara göre kaliteyi artırmak için bir eylem planı hazırlamayı amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için hizmet kalitesi açısından Afganistan'daki GSM şirketlerin müşterileri beklentileri (mükemmel GSM hizmeti) ile algıları (deneyimlenen GSM hizmeti) arasındaki farkın belirlenmesi ve algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesi tarafından nasıl etkilendiği ortaya konulmuştur.

Tablo 8'de yer alan verilere göre, beklentileri ve algıları karşılaştırıldığında, genel olarak beklentilerin algıdan yüksek olduğu ve müşterilerin GSM operatöründen bekledikleri hizmetin karşılığını göremedikleri anlaşılmıştır.

Çalışma amaçları doğrultusunda test edilen hipotezleri sonuçları incelediğinde:

H1 hipotezinde, bu araştırmanın bulguları, algı düzeyi ile beklenti düzeyi arasındaki farkların tüm soru önermelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu durum, hizmet kullanıcılarının algıladıkları hizmet kalitesi ile beklentileri arasında belirgin bir uyumsuzluk olduğunu işaret etmektedir. Özellikle, toplam hizmet kalitesi boşluğu değeri (-0.619), sunulan hizmetlerin hizmet kullanıcılarının beklentilerini karşılamadığını göstermektedir. Bu sonuç, hizmet sağlayıcılarının mevcut hizmet kalitesini geliştirmeleri ve müşteri beklentilerine daha iyi yanıt vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırma, GSM sektörü ile ilgili mevcut literatürdeki benzer çalışmaların (Achugbu, 2016: 1; Hemedoğlu, 2012: 40; Hotamışlı ve Eleren, 2011: 221; Kushwah ve Bhargav, 2014: 8; Meral ve Baş, 2013: 60; Forogh vd., 2017:119; Sharma ve Jhamb, 2017:128; Umer, 2016: 1; Zalatar, 2012: 274; Uzun, 2019:511; İhlas vd., 2021:6) sonuçlarıyla uyumludur. Bu bulgular, hizmet kalitesi yönetimi açısından önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır. Hizmet sağlayıcılarının, müşteri beklentilerini anlamak, algılanan hizmet kalitesini artırmak ve hizmet sunumundaki boşlukları kapatmak için gerekli adımları atmaları gerekmektedir. Afganistan gibi bir ülkede, bu uyumsuzluğu bertaraf etmek için pratik adımlar ve öneriler şunlar olabilir:

- Müşteri geri bildirimlerini değerlendirmesi ve aktif kullanılması: Müşterilerden gelen geri bildirimleri düzenli olarak toplayıp ve analiz etme. Bu, hizmet kalitesindeki eksiklikleri belirlemede ve müşteri beklentilerinin anlaşılmasında yardımcı olur.

Örneğin; müşteri memnuniyeti anketleri, müşteri şikâyet sistemi ve sosyal medya izleme gibi geri bildirim yöntemleri kullanılabilirler.

- Eğitim ve yetenek geliştirme: Çalışanları müşteri odaklı hizmet sunma becerilerini geliştirmeleri için eğitim imkanları sağlamak gerekir. İyi eğitilmiş personel, hizmet kalitesini artırmaya ve müşteri memnuniyetini sağlamaya yardımcı olur.

- Altyapı yatırımları: Altyapı eksiklikleri sık görülebilir, bu yüzden altyapı iyileştirmelerine odaklanılmalıdır. İletişim altyapısının güçlendirilmesi, daha iyi hizmet sunma potansiyelini artırır. Teknoloji kullanımı: Yenilikçi teknolojileri kullanarak hizmetler iyileştirilebilir. Örneğin, mobil uygulamalar veya online müşteri hizmetleri sağlayarak müşteri deneyimi artırılabilir.

H1a hipotezinde, GSM şirketleri tarafından sunulan hizmetin, fiziksel özellikleri boyutuna göre müşterilerinin beklentilerini karşılamadığı (beklenti > algı) ve H1a'yı desteklediğini göstermektedir. Bu sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu araştırma, GSM sektörü ile ilgili mevcut literatürdeki benzer çalışmaların (Beyaz, 2013: 74; Jhamb, 2017: 128; Qadri, 2015: 3; Zarei vd., 2012: 4; İkhlas vd., 2021:6) sonuçlarıyla uyumludur. Fiziksel özellikler, hizmet kalitesi algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Fiziksel özelliklerdeki boşluğu kapatmak ve müşteri beklentilerini karşılamak için proaktif önlemler alınmalıdır. Örneğin, bir perakende mağazasında, mağaza düzeni, temizlik, ürün teşhiri ve genel ambiyans gibi faktörler, müşterilerin hizmet kalitesini değerlendirmesine katkıda bulunur. Hizmetin fiziksel özellikler açısından müşterilerin beklentilerini karşılamada yetersiz kalması, müşterilerde memnuniyetsizliğe yol açabilmekte ve işletmenin itibarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

H1b hipotezinde, GSM şirketleri tarafından sunulan hizmet, güvenilirlik boyutuna göre müşterilerinin beklentilerini karşılamadığını (beklenti > algı) ve H1b desteklediğini göstermektedir. Bu netice literatürde GSM sektöründe yapılan benzer araştırmaların (Beyaz, 2013: 76; Qadri, 2015: 2; Sharma ve Jhamb, 2017: 128; Uzun, 2019:511; İkhlas vd., 2021:6) sonuçlarıyla uyumludur. GSM operatörlerinin hizmet kalitesi, müşterilerin en çok dikkat ettiği faktörlerden biri güvenilirlik boyutudur. Hizmetin güvenilmez olması durumunda diğer pek az şey önemlidir (Hoffman ve Bateson, 2011: 329). Araştırmada elde edilen verilere göre GSM operatörlerinin güvenilirlik konusunda müşterilerinin beklentilerini karşılamakta başarısız olduğunu göstermektedir. GSM şirketlerinin hizmet kalitesindeki bu eksiklik, müşteri memnuniyetini olumsuz yönde etkileyebilir, müşteri kaybına neden olabilir ve rekabetçi piyasada zayıflığa sebep olabilir. Bu nedenle, operatörlerin hizmet kalitesi güvenilirlik boyutundaki boşluğu kapatmak için şu faktörlerin sağlanması önemlidir.

- Ağ Erişimi: Müşteriler, GSM şirketlerinin ağ erişiminin güvenilir ve istikrarlı olmasını beklerler. Ağın her zaman kullanılabilir olması, çağrılarının düzgün bir şekilde bağlanması ve veri hızının sürekli olarak yüksek olması, güvenilirlik açısından önemlidir.

- Kesintisiz İletişim: Müşteriler, kesintisiz bir iletişim deneyimi yaşamak isterler. Kesintiler, çağrı düşmeleri, anlık mesajlaşma hataları veya veri bağlantısının kopması gibi durumlar müşterilerin güvenini zedeler.

- Hizmet Sürekliliği: GSM şirketleri, müşterilere sürekli hizmet sunma sorumluluğuna sahiptir. Özellikle acil durumlar veya önemli iletişim ihtiyaçları söz konusu olduğunda, müşterilerin hizmetin her zaman mevcut olduğunu bilmesi önemlidir.

- Arıza ve Onarım Hızı: Arıza durumlarında, müşterilerin sorunlarının hızla çözülmesi beklenir. GSM şirketlerinin, arıza raporlarına hızlı bir şekilde yanıt vermesi ve onarımları zamanında gerçekleştirmesi, güvenilirlik algısını güçlendirir.

H1c hipotezinde, GSM şirketleri tarafından sunulan hizmet, heveslilik boyutuna göre müşterilerinin beklentilerini karşılamadığını (beklenti > algı) ve H1c desteklediğini göstermektedir ve bu sonuç (Uzun, 2019:511; İkhlas vd., 2021:6) tarafından yapılmış olduğu çalışmalar ile benzerdir. Bu boyuttaki boşluğu kapatmak için, şu faktörlerin sağlanması önerilmektedir; İlk olarak, GSM sağlayıcıları iletişim kanallarını ve müşteri hizmetleri sistemlerini geliştirmeye yatırım yapmalıdır. Bu yatırım süreçlerinin düzenlenmesini, etkin şikâyet işleme mekanizmalarının uygulanmasını ve müşterilere hızlı ve doğru bilgi iletiminin sağlanmasını içerir. İkinci olarak, müşteri sorularını ve sorunlarını profesyonelce ele almaları için müşteri hizmetleri temsilcilerini eğitmek ve yetkilendirmek çok önemlidir. Bu temsilciler, müşteri ihtiyaçlarına gerçek özen ve özen göstererek zamanında ve yardımcı yanıtlar sağlamak için gerekli bilgi, beceri ve araçlarla donatılmalıdır. Üçüncüsü, teknolojiye yararlanmak yanıt verme hızını önemli ölçüde artırabilir. Gelişmiş müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) sistemlerini, sohbet robotlarını ve self servis platformları uygulamak, yanıt sürelerini artırabilir, rutin görevleri otomatikleştirebilir ve müşterilere ilgili bilgilere anında erişim sağlayabilir. Ek olarak, düzenli müşteri memnuniyeti anketleri yapmak ve müşterilerden aktif olarak geri bildirim almak, yanıt verme konusunda iyileştirilebilecek alanların belirlenmesine yardımcı olabilir. Müşteri geri bildirimlerini analiz etmek, GSM sağlayıcılarının belirli sorunlu noktalar hakkında değerli içgörüler elde etmelerini ve bunları ele almak için hedefli eylemler gerçekleştirmelerini sağlar. Ayrıca, kuruluş içinde müşteri odaklı bir kültürün teşvik edilmesi çok önemlidir.

H1d hipotezinde, GSM şirketlerin tarafından sunulan hizmet, güvence boyutuna göre müşterilerinin beklentilerini karşılamadığını (beklenti > algı) ve H1d desteklediğini göstermektedir ve bu sonuç (Sharma ve Jhamb, 2017:128; Uzun, 2019:511; İkhlas vd., 2021:6; Owusu-Kyei vd., 2023: 264) tarafından yapılmış olduğu çalışmalar ile benzerdir .Güvence

boyutundaki boşluğu kapatmak ve müşteri güvenini artırmak için, şu faktörlerin sağlanması önerilmektedir; İlk olarak, faaliyetlerinde şeffaflığı ve hesap verebilirliği ön planda tutmalıdır. Bu, hizmetleri, fiyatlandırma politikaları ve kullanım koşulları hakkında net ve doğru bilgiler sağlamayı içerir. Açık iletişim ve dürüstlük müşteriler arasında güveni artıracaktır. İkinci olarak, çalışanların müşteri güveni oluşturma konusundaki bilgi ve becerilerini geliştirmeleri için eğitim programlarına yatırım yapmak çok önemlidir.

H1e hipotezinde, GSM şirketleri tarafından sunulan hizmet, empati boyutuna göre müşterilerinin beklentilerini karşılamadığını (beklenti > algı) ve H1e'nin desteklediğini göstermektedir ve bu sonuç (Ikhlas vd., 2021:6; Jhamb vd., 2020:365) tarafından yapılmış olduğu çalışmalar ile benzerdir. Bu boşluğunu gidermek için, müşterilere kişiselleştirilmiş deneyimler sunmak, onların ihtiyaçlarının ve tercihlerinin daha iyi anlaşıldığını gösterir. Kişiselleştirme, müşteriye özel çözümler sunarak empati boyutunu güçlendirir ve çalışan motivasyonu yani çalışanların motivasyonunu artırmak, onların daha empatik bir şekilde hizmet sunmasına yardımcı olur. Takdir, teşvik ve eğitim gibi faktörler çalışanların empati becerilerini geliştirmelerini destekler adımlar GSM sağlayıcılarının empati boyutundaki hizmet kalitesi boşluğunu gidermelerine yardımcı olacaktır.

Her çalışmada olduğu gibi, bu çalışmanın da kısıtları bulunmaktadır. Çalışmanın en önemli kısıtları şunlardır: Araştırmaya sadece Kabil şehrindeki üniversite öğrencileri dahil edilmiştir, literatürün sınırlılığı, Araştırmanın bir diğer kısıtlılığı, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak veri toplamıştır. Sonuçların genelleştirilebilmesi teorik açıdan anlamlı ve doğru değildir. Belirtilen kısıtlılıklar doğrultusunda, gelecek çalışmalar için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır. Gelecekteki çalışmalarda, telekomünikasyon hizmetlerine erişimi olan farklı demografik yapıya sahip, farklı bölgelerde yaşayan müşterilerin de örnekleme dâhil edilmesi ve telefon görüşmeleri veya yüz yüze müşteri görüşmeleri gibi alternatif veri toplama yöntemlerinin kullanılması faydalıdır.

Kaynakça

- Achugbu, T. U. (2016). Exploration of Customers' Expectation of, and Perception of the Service they Receive from Mobile Phone Providers. *South American Journal of Management*, 2(1), 1-54.
- Al Shibli, I., Al-Mamari, A.R., ve Al-Dhahri, H. (2021). Students' perception of the service quality gaps of omantel company using SERVQUAL model. *International Journal of Research in Entrepreneurship & Business Studies*, 2(2), 1-8.
- Altai Consulting for USAID. (2014). ICT Economic Impact Assessment Final Draft-Not for Publication or Circulation.
- ATRA. (2022). No Title. Afghanistan Telecom Regulatory Authority. doi:https://atra.gov.af
- Altunışık, R (2015). Hizmet Pazarlaması ve Stratejileri, İstanbul: Beta Yayınları.
- Berry, L. L., Parasuraman, A. ve Zeithaml, V. A. (1988). SERVQUAL: A Multiple-İtem Scale For Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of retailing*, 64(1), 12-40.
- Beyaz, R. (2013). GSM Operatörlerinin Hizmet Kalitesi Açısından SERVQUAL Yöntemi Kullanılarak değerlendirilmesi: Tokat İlinde Uygulama. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü: Tokat.
- Clow, K. E. ve Vorhies, D. W. (1993). Building a Competitive Advantage for Service Firms: Measurement of consumer expectations of service quality. *Journal of Services Marketing*, 7(1), 22-32.
- Collier, J. E. (2020). Applied Structural Equation Modelling Using AMOS, Applied Structural Equation Modelling for Researchers and Practitioners, Routledge, New York.
- Daniel, C. N. ve Berinyuy, L. P. (2010). Using the SERVQUAL Model to Assess Service Quality and Customer Satisfaction. An Empirical Study of Grocery Stores in Umea. Umea School of Business.
- Datareportal. (2021). Digital 2021: Afghanistan. https://datareportal.com/reports/digital-2021-afghanistan32 (17.11.2008).
- Fisk, R. P., Brown, S. W. ve Bitner, M. J. (1993). Tracking the Evolution of The Services Marketing Literature. *Journal of Retailing*, 69(1), 61-103.
- Forogh, S., Dasanayaka, S., Al Serhan, O., Alariki, A. A., Houjeir, R., & Recezy, I. (2017). Service Quality Factors Influencing Customer Satisfaction in Afghanistan's Mobile Telecommunication Industry. *Journal of Economic & Management Perspectives*, 11(4), 119-133.
- George, D., ve Mallery, P. (2022). IBM SPSS Statistics 27 Step by Step A Simple Guide and Reference (7th ed.). Routledge.

- Gür, A. C., Oralhan, B. ve Kırdök, M. N. (2020). Telekomünikasyon Sektöründe Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Ölçeği ile Ölçülmesi: Kayseri Örneği. *European Journal of Science and Technology, Özel Sayı (Özel Sayı)*, 472–485.
- Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi Temel İlkeler ve Uygulamalı Analizler (2. Baskı)*. Ankara: Seçkin.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe- Yöntem- Analizi (5. Baskı)*. Ankara: Seçkin.
- Hotamışlı, M. ve Eleren, A. (2011). GSM Operatörlerinde Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Ölçekle Ölçülmesi: Afyonkarahisar Örneği. *ZKU Journal of Social Sciences*, 7(13), 221–238.
- Ingaldi, M. (2018). Overview of the Main Methods of Service Quality Analysis. *Production Engineering Archives*, (18), 54–59.
- Jhamb, D., Mittal, A., & Sharma, P. (2020). The behavioural consequences of perceived service quality: a study of the Indian telecommunication industry. *Business: Theory and Practice*, 21(1), 360-372.
- Koç, E. (2018). *Hizmet Pazarlaması ve Yönetimi Global ve Yerel Yaklaşım*. Ankara: Seçkin.
- Kushwah, S. V. ve Bhargav, A. (2014). Service Quality Expectations and Perceptions Of Telecom Sector In India. *International Journal of Advancements In Technology*, 5(1), 1–10.
- McDonald, M., Payne, A. ve Frow, P. (2011). *Marketing Plans for Services: A Complete Guide (3th ed.)*. Atrium: A John Wiley & Sons, Ltd, Publication.
- Meral, A. B. ve Baş, M. (2013). Türkiye’de Faaliyet Gösteren GSM Operatörlerinin Hizmet Kalitesi Bakımından Karşılaştırılması ve Uygulanan Rekabet Stratejileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 41–70.
- Ministry of Communications and Information Technology (2015), *ICT Policy For Afghanistan A Digital Agenda For Development And Social Change 2018-2022*, Kabul.
- Mudie, P. ve Pirrie, A. (2006). *Services Marketing Management. Services Marketing Management (3th ed.)*. Elsevier Ltd.
- National Statistics and Information Authority (NSIA). (2018). *Afghanistan Statistical Yearbook 2020. Afghanistan Statistical Yearbook = سالنامه احصائیوی*.
- National Statistics and Information Authority (NSIA). (2021). *Afghanistan Statistical Yearbook 2020. Afghanistan Statistical Yearbook = سالنامه احصائیوی*.
- Owusu-Kyei, M., Kong, Y., Owusu Akomeah, M., & Owusu Afriyie, S. (2023). Assessing the Influence of Total Quality Management on Customer Satisfaction in the Telecom Industry: A TQM–SERVQUAL Perspective. *Businesses*, 3(2), 251-271.
- Öztürk, S. A. (2013). *Hizmet Pazarlaması Kuram, Uygulama ve Örnekler (13.Baskı)*. Bursa: Ekin.
- Özsağır, A. ve Akin, A. (2012). Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(41), 311–331.
- Parasuraman, A., Berry, L. L. ve Zeithaml, V. A. (1991). Refinement and Reassessment of SERVQUAL Scale. *Journal of Retailing*, 67(4), 420–450.
- Parasuraman, A., Valarie A, Z. ve Leonard L, B. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *American Marketing Association*, 49(4), 41–50.
- Pena, M. M., da Silva, E. M. S., Tronchin, D. M. R. ve Melleiro, M. M. (2013). The Use Of The Quality Model Of Parasuraman, Zeithaml And Berry In Health Services. *Revista da Escola de Enfermagem*, 47(5), 1227–1232.
- Pheng, L. S. ve Rui, Z. (2016). *Service Quality For Facilities Management In Hospitals*. National University Of Singapore. Singapore: Springer Nature.
- Praeg, C.P. ve Spath, D. (2011). *Quality Management for IT Services: Perspectives On Business And Process Performance*. Business Science Reference (an imprint of IGI Global).
- Qachmas, E. ve Enayat, W. (2020). Impact of Advertisement of Telecommunication Companies on Customers Satisfaction- Evidence From Mobile Users in Maimana City Afghanistan. *International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology*, 5(6), 72–78.

- Qadri, U. A. (2015). Measuring Service Quality Expectation and Perception Using SERVQUAL: A Gap Analysis. *Business and Economics Journal*, 06(03), 1–6.
- Sharma, P ve Deepika, J (2017). Measuring Service Quality in The Telecom Industry In India, *International Journal of Management Studies*, 4, 123–131.
- Rao, K. R. M. (2011). *Services Marketing* (2nd ed.). Delhi: Dorling Kindersley (India) Pvt. Ltd.
- Ruddy, M., Ozdemir, E. ve ConsultingTerabit. (2016). An In-Depth Study on the Broadband Infrastructure in Afghanistan and Mongolia. *ESCAP*, 1–34.
- Tabachnick, B., Fidell, L. ve Ullman, J. (2014). *Using Multivariate Statistics* (6th Edition). Boston: MA: Pearson.
- Umer, M. (2016). Customer's Perception on Service Quality Dimensions in Banking Sector of Pakistan. *Industrial Engineering Letters*, 6(6), 1–15.
- Uzun, H. (2019). Servqual Yöntemiyle Türk Telekom A.Ş.'nin Hizmet Kalitesinin ve Özelleştirme Başarısının Ölçülmesi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18), 497-513.
- Verma, H. V. (2012). *Services marketing: text and cases* (2nd ed.). New Delhi: Dorling Kindersley (India) Pvt. Ltd. Licensees.
- Vikram Singh, S. (2017). Customer Perception and Application of Gap Model in Service Quality of Star-Category hotels in Varanasi. *International Journal of Hospitality and Tourism Research* 5(1), 34–47, 5(1), 34–47.
- Wilson, A., Zeithaml, V. A., Jo Bitner, M. ve Gremler, D. D. (2016). *Services Marketing Integrating Customer Focus Across The Firm* (3th ed.). Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Yılmaz, M. (2020). Hizmet Kalite Algısının Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: GSM Sektöründe Bir Uygulama. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon.
- Zalatar, W. F. (2012). Quantifying Customers' Gender Effects on Service Quality Perceptions of Philippine Commercial Banks. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 57(10), 268–274.
- Zarei, A., Arab, M., Froushani, A. R., Rashidian, A. ve Tabatabaei, S. M. G. (2012). Service quality of private hospitals: The Iranian Patients' perspective. *BMC Health Services Research*, 12(1).
- Zeithaml, V. A., Bitner, M. J. ve Gremler, D. D. (2018). *Services marketing: integrating customer focus across the firm* (7th ed.). McGraw-Hill Education.
- Zeithaml, V. A., Parasuraman, A. ve Berry, L. L. (1985). Problems and Strategies in Services Marketing. *Journal of Marketing*, 49(2), 33.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study aims to measure the service quality of telecommunication enterprises (Salaam, AWCC, Roshan, Etisalat and MTN) in Kabul, Afghanistan, and to prepare an action plan to increase the quality according to the results obtained.

Methods

In the study, data were collected from students studying at university in Kabul city, Afghanistan (n=663) using face-to-face survey technique, with non-random convenience sampling method. According to Gürbüz and Şahin (2018: 130), for quantitative social science studies with a sampling error of 5%, if the universe is larger than 1,000,000, the minimum sample size for the target population is 384. Therefore, in this study, data were collected from 663 students. The questionnaire used in the research was adopted based on previous research. In the first part of the questionnaire, the demographic information of the participants and their information about the telecommunication operators were investigated using a total of twelve questions. In the second part of the survey, a scale focusing on customer opinion (perception and expectation) was used to determine the service quality of telecommunications companies in Kabul. This scale was developed by Zeithaml et al. (1988; 1991) is the SERVQUAL scale. The original SERVQUAL questions have been adapted to fit the telecommunications context. In this study, a 5-point Likert rating scale was used to measure all the main variables. Confirmatory factor analysis (CFA) was used to evaluate the structural validity of the scale, and the square root values of the AVEs were used to evaluate the convergent validity (Average Variance Extracted / AVE) and discriminant validity. Reliability analysis ((Cronbach's alpha and composite reliability /CR)) was checked. After testing the reliability and validity

of the scales, the data obtained were analyzed with SPSS 26 and AMOS 24 programs. In the study, descriptive analysis, SERVQUAL analysis, t test and structural equation model analysis were performed to test the hypothesis.

Findings

In order to measure the service quality of GSM companies, data has been collected using the SERVQUAL scale from (663) customers who study at Kabul University, Afghanistan and are active users of GSM companies. According to the exploratory factor analysis, it was found that 22 statements from the SERVQUAL-Expectation scale were collected into 5 factors, and 22 statements from the SERVQUAL-Perception scale were also collected into 5 factors. Confirmatory factor analysis has been used to determine The structural validity of the SERVQUAL-Expectation and SERVQUAL-Perception scales, The model fit index values ($\chi^2/df= 3.42$; $P=0.00$; $IFI=0.89$; $CFI= 0.89$; $TLI=0.88$; $RMSEA= 0.061$ and $RMR = .049$) are found to be within the desired limits. This result shows that the measurement model is confirmed the factor structure in the questionnaire that was created before. After establishing the structural validity of the scale, convergent validity (Average Variance Extracted - AVE) and discriminant validity (square roots of AVEs) were examined. The square roots of the AVEs, as presented in Table 4, demonstrate that each of them is greater than the inter-construct correlation values. Thus, these values provide sufficient evidence for the presence of discriminant validity. The results of the convergent validity (AVE) analyzes are presented in Table 5. Table 4 and 5 findings show that the scale is valid. Consistency values were examined to test the reliability of the SERVQUAL-Expectation and SERVQUAL-Perception scales. Table 5 shows the Composite reliability (CR) and Cronbach's alpha values. The findings showed that the scale has high reliability. When the expectation levels of the participants were examined, it was determined that GSM customers had a medium level of expectation (3.38). It indicates that there is a significant mismatch between the service quality perceived by the users and their expectations. The total service quality gap value (-0.619) indicates that the services provided do not meet the expectations of the service users. It was determined that there were negative differences between expectations and perceptions regarding physical evidence (-0.81), empathy (-0.32), reliability (-0.94), responsiveness (- 0.23) and assurance (-0.23) dimensions. As a result, H1, Ha, Hb, Hc, Hd and He were supported. According to the SEM result, expected service quality ($\beta = 0.48$, C.R. = 7.57, $p = 0.00$) has a positive and statistically significant effect on perceived service quality. According to the result of the structural equation model, H2 was supported.

Conclusion

When the expectation levels of the participants were examined, it was found that GSM customers had moderate expectations. It was revealed that the services offered to customers by GSM companies were insufficient. Also found that there was a significant negative difference between customers' expectations and perceptions on service quality dimensions. This result is an important warning for GSM companies. GSM Companies should focus on reducing and closing the gap between customer expectations and perceptions. To achieve this goal, they must continually evaluate how customers perceive services and take appropriate corrective actions. It has been observed that there is a positive and significant relationship between the expected service quality and the perceived service quality. While the increase in the expected service quality causes the perceptions to increase, the decrease in the expected service quality causes the customer perceptions to decrease. The study showed that the telecommunications company must understand customer expectations. This affects the ability of companies to meet customer expectations, Afghan customers expect the service provider to perform the service when promised, to always treat them with respect and courtesy, and to be very meticulous in keeping records and information accurate.

Karbon Salınımının Finansal Performansa Etkisi: İmalat Sektörü Örneği

The Impact of Carbon Emission on Financial Performance: A Case of Manufacturing Sector

Hilal Ok Ergün¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2009-2020 döneminde imalat sektöründe karbon salınımının, sektörün finansal performansına etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak, finansal performansını temsil eden değişkenlerin bağımlı, karbon salınımının da bağımsız değişken olduğu modeller geliştirilmiştir. Modellerin tahmininde en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Finansal performans göstergesi olarak; faaliyet kar marjı, brüt kar marjı, hasılat, vergi öncesi kar, vergi sonrası kar, varlıkların toplamı, öz sermaye karlılığı, aktif karlılık, satışların karlılığı ve aktif devir hızı kullanılmıştır. Modellerin tahmininden elde edilen bulgulara göre, imalat sektöründe karbon salınımı, sektörün faaliyet kar marjını, brüt kar marjını, hasılatını, vergi öncesi karını, vergi sonrası karını, varlıkların toplamını, öz sermaye karlılığını ve aktif karlılığı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, karbon salınımının satışların karlılığına ve aktif devir hızına etkisine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bulgular elde edilmemiştir. Elde edilen bu bulgu, karbon salınımının finansal performans açısından itici gücünü ifade etmemekle birlikte, sektörün faaliyetlerinde karbon salınımı konusuna dikkat çekmekte ve sektörde karbon salınımı konusunda önlem alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Salınımı, Finansal Performans, En Küçük Kareler

Abstract

This study aims to investigate the impact of carbon emissions in the manufacturing sector on financial performance in Türkiye during the period of 2009-2020. To achieve this objective, models were developed where the variables representing financial performance were considered as dependent, and carbon emissions as an independent variable. The least squares method was utilized for model estimation. Financial performance indicators such as operating profit margin, gross profit margin, receipts, pre-tax profit/loss, total assets, return on equity, return on assets, profitability of sales, and asset turnover were used. According to the findings obtained from the estimation of the models, carbon emissions in the manufacturing sector statistically and positively affect the sector's operating profit margin, gross profit margin, receipts, pre-tax profit, after-tax profit, pre-tax profit, total assets, return on equity and return on assets. However, statistically significant findings regarding the impact of carbon emissions on the profitability of sales and asset turnover were not obtained. This result suggests that while carbon emissions do not directly act as a driving force for financial performance, they draw attention to the issue of carbon emissions in the activities of the sector and indicates that precautions should be taken regarding carbon emissions in the sector.

Keywords: Carbon Emissions, Financial Performance, Least Squares

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: S5, L1, L6

Submitted: 14 / 10 / 2023

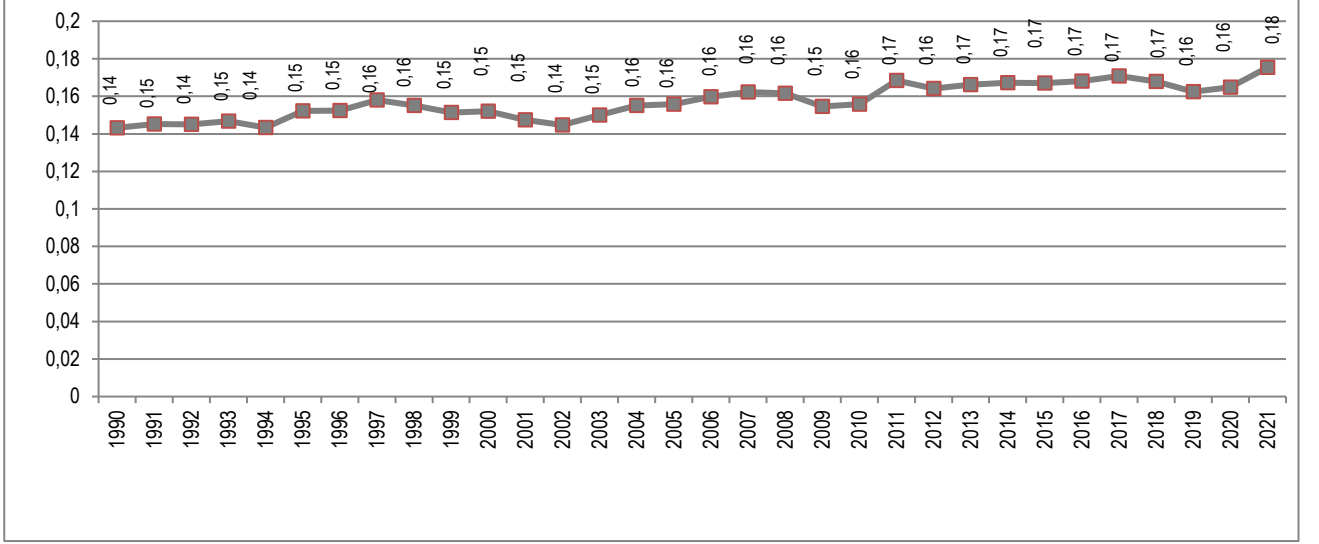
Accepted: 02 / 05 / 2024

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu, Büro Yönetimi ve Sekreterlik Bölümü, Trabzon, Türkiye, hilalok@trabzon.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1454-3677>

Giriş

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinin büyümesinde ve kalkınmasında imalat sektörü, yarattığı katma değer ve istihdam olanakları ile oldukça önemli yere sahiptir. Bu bağlamda, imalat sektörü Türkiye’de başat sektörlerden biri olma özelliği göstermektedir. İmalat sektörünün performansı da ülkeye sağladığı katma değer açısından önemli bir husus olma özelliği taşımaktadır.

Türkiye’de 1990-2021 yılları arasında imalat sektörünün katma değerinin gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payı Grafik 1’de sunulmaktadır.

Grafik 1.İmalat Sektörünün Katma Değerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçerisindeki Payı

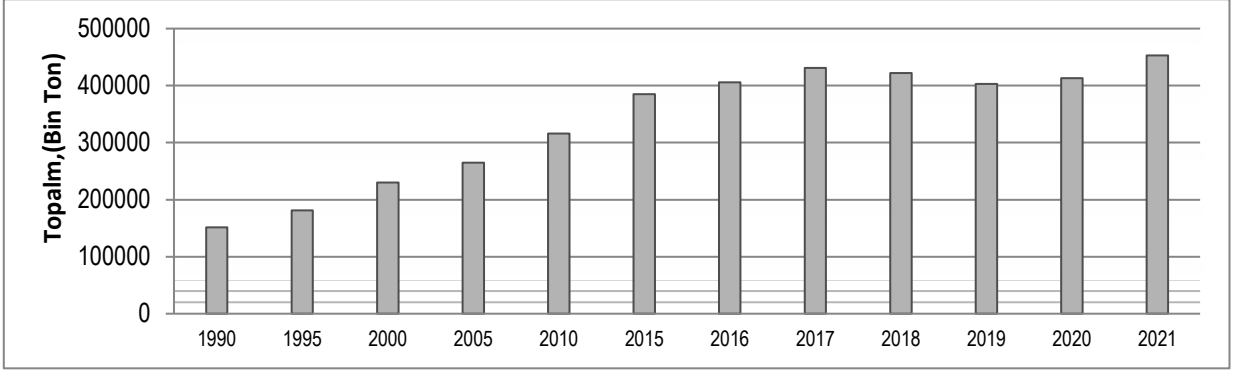
Kaynak: Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Organizasyonu, INDSTAT 4 2023, ISIC Revizyon 4

Grafik 1 incelendiğinde imalat sektörünün katma değerinin gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payının ilgili yıllar itibariyle genel olarak artış gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Organizasyonu’nun 2021 yılı verilerine göre, Türkiye’de imalat sektörünün katma değeri 198 milyar dolar iken, sektörün ihracat tutarı ise 197.4 milyar dolardır. Dünya ortalamasının 0.059 olduğu imalat sektörünün kişi başına katma değer endeksine göre Türkiye, 0.066 skorla 41.sırada yer almış ve 2020 yılına göre endeks sıralamasında yükselme göstermiştir. Yine dünya ortalamasının 0.306 olduğu imalat sektörünün katma değerinin GSYH endeksi içindeki payına ilişkin endekste ise 0.439 skorla 30.sırada yer alarak, 2020 yılına göre endeks sıralamasında yükselme göstermiştir. Dünya ortalamasının 0.021 olduğu dünya imalat katma değer payına ilişkin endekse bakıldığında, 0.044 skorla, 14.sırada yer alarak, 2020 yılına göre endeks sıralamasında yükselme göstermiştir. Dünya ortalamasının 0.112 olduğu kişi başına imalat ihracat endeksine göre 0.062 skorla 55.sırada yer almıştır. Bu endeks kapsamında, 2020 yılına göre sıralamada farklılık söz konusu olmamıştır. Dünya ortalamasının 0.635 olduğu imalat sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payına ilişkin endekste ise 0.898 skorla 37. Sırada yer alarak 2020 yılına göre endeks sıralamasında yükselme sağlamıştır. Dünya ortalamasının 0.033 olduğu dünya imalat ihracat payı endeksine göre, 0.061 skorla 23.sırada yer alarak 2020 yılına göre endeks sıralamasında yükselme göstermiştir. Türkiye, dünya ortalamasının 0.061 olduğu rekabetçi endüstriyel performans endeksine göre 0.122 skorla 27.sırada yer almaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’nin dünya ülkeleri arasında imalat sektörü açısından üst sıralarda yer aldığı ve yükselişini sürdürdüğünü ifade etmek mümkündür.

Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Organizasyonu’nun 1981-2021 yılları arasındaki Türkiye’de imalat sektöründe firma ve çalışan sayısı verilerine göre de Türkiye’de imalat sektöründe firma ve çalışan sayısı, ilgili yıllar itibariyle artış göstermiştir. Buna göre, Türkiye’de imalat sektörünün istihdama ve böylelikle ülke ekonomisine katkısının zaman içerisinde yükseliş gösterdiği ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, ülke ekonomisi açısından başat sektör olma özelliğini gösteren imalat sektörünün performansının ele alınması önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada imalat sektörünün performansı, sektörün başarısının belirlenmesi hususu kapsamında incelenmiştir.

Artan üretimle birlikte ortaya çıkabilen karbon salınımı, iklim değişikliği başta olmak üzere çeşitli çevresel bozulmalara neden olmaktadır. İklim değişikliği konusu tüm dünyada önemli bir husus haline gelmekle birlikte iklim değişikliğine neden olan unsurlar da araştırma konusu haline gelmiştir. Bu noktada karbon salınımı konusu öne çıkmakta ve karbon salınımının mikro ve makro düzeyde ekonomik ve finansal etkileri de incelenmektedir. Türkiye’de 1990-2021 yılları arasında toplam karbon emisyon değerleri Grafik 2’de sunulmaktadır.

Grafik 2. Türkiye'de Toplam Karbon Emisyonları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990 - 2021

Grafik 2'de yer alan toplam karbon emisyon değerleri incelendiğinde, ilgili yıllar itibarıyla karbon emisyonlarının artış trendinde olduğu görülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun karbon emisyonu verileri sektörler düzeyinde incelendiğinde, 2021 yılı için karbon emisyonları miktarı enerji sektöründe 385.662,2 bin ton; endüstriyel işlemler ve ürün kullanımında 65.735,30 bin ton; tarımda 1.301,6 bin ton; atık endüstrisinde ise 3.6 bin ton olarak hesaplanmıştır. Buna göre en fazla karbon emisyonu miktarı enerji sektörü için hesaplanmış ve hesaplanan bu miktarın 65.873,6 bin tonu imalat sanayi ve inşaat sektörüne ilişkindir. Buradan hareketle imalat sektöründeki karbon salınımı hususu dikkate değer hale gelmektedir.

Son yıllarda özellikle yabancı literatürde yapılan birçok çalışmada karbon salınımı ile finansal performans arasındaki ilişkinin araştırıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Türkiye'de imalat sektöründe karbon salınımının, sektörün performansına etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada giriş bölümün ardından literatür taramasına yer verilmiştir. Sonraki bölümde, çalışmanın metodoloji kısmına yer verilmiş olup, bu bölümde veri seti, yöntem, modeller, hipotezler, analiz ve bulgulara değinilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, analizden elde edilen bulgular doğrultusunda sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. Literatür Taraması

Son yıllarda konu bağlamında literatürde yer alan çalışmalarda, karbon salınımının ekonomik faaliyetlere olan etkisinin incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde, karbon salınımının finansal performansa etkisinin firmalar açısından ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmaların önemli bir bölümü aşağıda sunulmaktadır.

Gallego-Alvarez vd.(2015), 2006-2009 dönemi için 89 firma kapsamında yaptıkları çalışmada, karbon emisyonlarındaki azalmanın finansal performansa olumlu katkı sağladığına ilişkin bulgular elde etmişlerdir.

Lee vd.(2015), firmaların kurumsal çevre performansı ile kurumsal finansal performansı arasındaki ilişkiyi 362 firma örnekleminde 2003-2010 yılları kapsamında araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, karbon emisyonlarının firma değerini düşürdüğünü tespit etmişlerdir.

Brouwers vd.(2017), 2005-2012 yılları için 368 firma kapsamında yaptıkları çalışmada, firmaların karbon maliyetlerini yansıtmaya yeteneğinin, karbon emisyonu ile finansal performans arasındaki bağlantıya etkisini araştırmışlardır. Genel itibarıyla, karbon emisyon performansının finansal performansla pozitif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak, sektör ve firma özellikleri dikkate alındığında, karbon verimliliğinin yüksek düzeyde finansal performansa neden olmadığı sonucuna varmışlardır.

Firmaların kurumsal karbon performansı ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştıran Busch ve Lewandowski (2017) yaptıkları çalışma sonucunda, karbon emisyonlarının finansal performansla pozitif yönlü ilişki olduğunu saptamışlardır.

Kurumsal karbon performansının kurumsal finansal performans üzerindeki etkisini inceleyen Lewandowski (2017)'nin elde ettiği bulgulara göre, karbon emisyonları ile finansal performans arasında eğrisel bir ilişki olduğu söz konusudur. Bu noktada çalışma sonucunda yazar, firmaların karbon performansının önemli olduğu diğer bir ifadeyle karbon performansı yüksek olan firmaların finansal performansının yüksek, karbon performansı düşük olan firmaların ise karbon performansının düşük olduğu sonucuna varmıştır.

Soewarno vd. (2018), Endonezya'da karbon emisyonlarının finansal performansa etkisini incelemişlerdir. 2013-2016 yılları arasında 87 şirketi kapsayan çalışma sonucunda yazarlar, karbon emisyonuna ilişkin beyanların firmaların finansal performansını olumlu yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Diğer bir ifadeyle, firmaların karbon emisyonlarını ne kadar fazla açıklarlarsa, finansal performans düzeyinin o derece yüksek olacağını tespit etmişlerdir.

Endonezya'da bir diğer çalışma Rusli vd.(2019) tarafından yapılmıştır. Çalışmada 2015-2017 dönemi için borsada işlem gören 18 firma kapsamında, kurumsal çevre performansı ve kurumsal karbon emisyonu ile kurumsal finansal performans arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, kurumsal çevre performansının kurumsal finansal performansı pozitif yönlü etkilediği tespit edilirken; kurumsal karbon emisyonunun kurumsal finansal performansa anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Kurnia vd.(2020), Endonezya'da 2015-2017 dönemi için 43 firma kapsamında yaptıkları çalışmada, karbon emisyonu açıklamalarının firma değeri üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını ancak finansal performans aracılığıyla etkisi olduğunu saptamışlardır. Buna göre, karbon emisyonlarının açıklanması firma performansını arttırdığında firma değerinin de artabileceği sonucuna varmışlardır.

Trinks vd.(2020) yaptıkları çalışmada, 2009-2017 döneminde, 1572 firma örnekleme kapsamında, karbon verimliliğinin sağlandığı firmalarda finansal performansın yüksek düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir.

Batae vd.(2021)'nin 2010-2019 yılları arasında Avrupa bankaları üzerinde yaptıkları çalışmadan elde ettiği bulgulardan biri de emisyonlarının azaltılması ile bankaların finansal performansı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğudur.

Makan ve Kabra (2021) yaptıkları çalışmada, 2015-2018 yılları arasında Hindistan borsasında kayıtlı 38 firma kapsamında yaptıkları çalışmada karbon emisyonunun azaltılmasının finansal performans üzerindeki etkisini ampirik olarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda, karbon emisyonunun azaltılmasının finansal performansı pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Bu bağlamda çalışmada, firmalarda karbon emisyonunun azaltılması noktasındaki kurumsal çabaların finansal performans üzerinde olumlu etki yarattığını vurgulamışlardır.

Desai vd.(2022) yaptıkları çalışmada, 2013-2019 yılları arasında, Hindistan'da faaliyet gösteren firmalarda karbon emisyonlarının, muhasebe ve piyasa bazlı finansal performansa etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda karbon emisyonlarının hem muhasebe hem piyasa bazlı performansa negatif yönlü etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Güneysu ve Atasel (2022) yaptıkları çalışmada, firma performansında karbon emisyonlarının etkisini BIST 100'de işlem gören firmalar kapsamında araştırmışlardır. Yazarlar, 2014-2021 yıllarını incelemiş, çalışmanın analizinde panel regresyon analizini kullanmışlardır. Analiz sonucunda, firmaların aktif karlılık ve hisse başına getiri verileri ile karbon emisyonu arasında olumsuz yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Öz sermaye karlılığı, Tobin Q oranı ve net kâr marjı ile karbon emisyonları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır.

Bendig vd. (2023) yaptıkları çalışmada, bilime dayalı emisyon azaltma hedefleri kapsamında faaliyet gösteren firmalarda kurumsal karbon performansının kurumsal finansal performansa etkisini ampirik olarak araştırmışlardır. Yazarlar, 2015-2020 dönemine ilişkin 465 firma verisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, bilime dayalı emisyon azaltma hedefleri kapsamında faaliyet gösteren firmalarda, kurumsal karbon performansı ile kurumsal finansal performans arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgusunu elde etmişlerdir.

Karbon emisyonu ile temerrüt riski arasındaki ilişkiyi Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren firmalar kapsamında inceleyen Çokmutlu ve Özen (2023) yaptıkları çalışma sonucunda, karbon emisyonlarının temerrüt riskine anlamlı düzeyde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Firmaların karbon emisyon düzeyi ile temerrüde düşme olasılığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Nababan ve Siregar (2023) Endonezya için 315 firma kapsamında yaptıkları çalışmada firmaların sera gazı performansının firma değeri üzerinde olumlu etkisi olduğunu sonucuna varmışlardır. Ayrıca yazarlar, çalışmada sera gazı emisyon performansının firmanın değerini artırma konusunda rekabet avantajı sağlayabileceğini vurgulamışlardır.

Liu vd.(2023), Çin'de 2007-2020 yılları arasında, firmaların karbon emisyon politikalarının finansal performansı üzerindeki etkisini ampirik olarak araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, karbon politikalarının firmaların finansal performansı üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu saptamışlardır.

Genel itibariyle literatürde yer alan çalışmalarda elde edilen bulgular, karbon salınımının firmaların finansal performansına pozitif ve negatif yönde etkisine ilişkindir. Bu bağlamda, bu çalışmanın karbon salınımı konusunu sektörel düzeyde ele alması ve özellikle imalat sektörünün, sektör performansı açısından ele alması dolayısıyla literatürde yer alan çalışmalardan ayrılmakta ve bu da çalışmanın özgün yönünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, özellikle yerli literatürde karbon salınımı konusunu finansal performans açısından ele alan çalışmaların oldukça kısıtlı olması dolayısıyla çalışmanın literatürdeki bu boşluğa katkı sunması beklenmektedir.

2. Metodoloji

Bu bölüm, veri seti ve yöntem, modeller, hipotezler ve bulgular olmak üzere dört kısım olarak başlıklandırılmıştır.

2.1. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'de imalat sektöründe karbon salınımının, sektörün finansal performansına etkisi araştırılmıştır. 2009-2020 dönemi ele alındığı çalışmada en küçük kareler yönteminden faydalanılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler ve değişkenlere ilişkin ayrıntılar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Ayrıntılar

Değişken Adı	Hesaplama Birim/ Formül	Değişken Kod	Referans Kaynaklar
Faaliyet Kar Marjı	Faaliyet Karı/Net Satışlar	FKM	Ömürbek ve Kıray (2013) Aslan(2022), Çalış ve Sakarya(2022)
Brüt Kar Marjı	Brüt Satış Karı/Net Satışlar	BKM	Demirhan(2022),Çolak(2023), Doğan ve Doğan(2023), Kılıçaslan(2023), Aydın ve Ülengin(2011)
Hasılat	Toplam Net Satışlar	HS	Aydın ve Ülengin(2011),Uzun Kocamış ve Güngör(2011)
Vergi Öncesi Kar	Dönem Karı	VÖK	Aydın ve Ülengin(2011), Uzun Kocamış ve Güngör(2011)
Vergi Sonrası Kar	Dönem Net Karı	VSK	Aydın ve Ülengin(2011), Uzun Kocamış ve Güngör(2011)
Varlık Toplamı	Toplam Aktifler	VT	Kılıç(2019), Yıldırım(2023)
Öz sermaye Karlılığı	Net Kar/Öz kaynak	ROE	Bayrakdaroğlu(2010), Ege vd.(2013), Ömürbek ve Kıray (2013), Gallego-Alvarez(2015), Lewandowski vd.(2017), Orçun ve Eren (2017), Çalış ve Sakarya(2022), Kocabıyık vd.(2022), Çolak(2023), Doğan ve Doğan(2023), Kılıçaslan (2023), Sakur ve Güngör(2023)
Aktif Karlılık	Net Kar/Aktif Toplam	ROA	Bayrakdaroğlu(2010), Ergül(2014), Gallego-Alvarez(2015),Lee vd.(2015), Lewandowski vd.(2017), Soewarno vd.(2018), Rusli vd.(2019) Trinks vd.(2020), Yıldırım(2023), Aslan (2022), Aslan ve Sığıncı(2022), Çalış ve Sakarya(2022), Demirhan(2022), Çolak(2023), Doğan ve Doğan(2023), Kocabıyık vd.(2022), Kılıçaslan (2023), Nababan ve Siregar (2023), Sakur ve Güngör(2023)
Satışların Karlılığı	Net Kar/Net Satışlar	SK	Aydın ve Ülengin(2011), Ömürbek ve Kıray (2013),Ergül(2014), Lewandowski vd.(2017), Orçun ve Eren(2017), Aslan ve Sığıncı(2022), Çalış ve Sakarya(2022), Demirhan(2022), Kocabıyık vd.(2022), Çolak(2023), Doğan ve Doğan(2023), Kılıçaslan(2023), Yıldırım(2023)
Aktif Devir Hızı	Net Satış/Aktif Toplam	ADH	Ege vd.(2013), Ergül(2014), Orçun ve Eren(2017), Çalış ve Sakarya(2022), Çolak(2023), Doğan ve Doğan(2023), Kılıçaslan (2023), Sakur ve Güngör(2023)
Ekonomik Rantabilite	Faiz ve Vergi Öncesi Kar/Pasif Toplam	ER	Alkan ve Doğan(2020),Çalış ve Sakarya(2022), Yıldırım(2023)
Karbon Salınımı	Toplam Karbondioksit Salınımı(ton)	KS	Lee vd.(2015), Lewandowski vd.(2017), Çokmutlu ve Özen(2023)

Tablo 1'de çalışmada kullanılan değişkenlere ait ayrıntılar yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmada finansal performans göstergesi olarak; faaliyet kar marjı (FKM), brüt kar marjı (BKM), hasılat (HS), vergi öncesi kar(VÖK), vergi sonrası kar (VSK), varlıklar toplamı(TA), öz sermaye karlılığı (ROE), aktif karlılık (ROA), satışların karlılığı (SK) ve aktif devir hızı (ADH) kullanılmıştır. Finansal performansın karbon salınımındaki rolünü detaylı olarak incelemek üzere, on farklı finansal performans göstergesi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan finansal performans göstergeleri literatürde yer alan çalışmalar dikkate alınarak seçilmiştir. Bu doğrultuda literatür kapsamında faydalanılan çalışmalar Tablo 2'nin referans kaynaklar sütununda yer almaktadır.

Karbon salınımına ilişkin ise, sektöre ilişkin toplam karbondioksit salınımı verileri kullanılmıştır. Ekonomik rantabilite ise modellerde kontrol değişkeni olarak ele alınmıştır. Çalışmanın verileri 2009-2020 dönemini içermekte olup, veriler yıllık düzeydedir.

Çalışmada kullanılan imalat sektörünün karbon salınımına ilişkin veriler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından yayınlanan Hava Emisyonları Hesapları veri tabanından, imalat sektörünün performansına ilişkin veriler ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) sektör bilançoları veri setlerinden elde edilmiştir.

2.2. Modeller

İmalat sektöründe karbon salınımının, sektörün finansal performansına etkisini detaylı olarak incelemek üzere, çalışmada on farklı model geliştirilmiştir. Çalışmada geliştirilen regresyon modelleri şu şekildedir:

$$FKM_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (1)$$

$$BKM_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (2)$$

$$HS_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (3)$$

$$VÖK_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (4)$$

$$VSK_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (5)$$

$$VT_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (6)$$

$$ROE_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (7)$$

$$ROA_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (8)$$

$$SK_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (9)$$

$$ADH_t = \beta_{0t} + \beta_1 KS_t + \beta_2 ER_t + u_t \quad (10)$$

Modellerde, çalışmada finansal performans göstergesi olarak kullanılan; FKM, BKM, HS, VÖK, VSK, VT, ROE, ROA, SK ve ADH bağımlı değişkenler olarak yer almaktadır. Bununla birlikte KS değişkeni bağımsız, ER değişkeni ise kontrol değişkeni olarak ele alınmıştır. Modellerde yer alan t alt indisi zamanı (yılları), u ise hata terimini temsil etmektedir.

2.3. Hipotezler

Karbon salınımının finansal performansa olan etkisinin araştırılmasına yönelik literatürde yer alan çalışmalarda, genel itibarıyla pozitif ve negatif etkilerin varlığına yönelik bulguların elde edildiği görülmüştür. Bu çalışmada, imalat sektöründeki karbon salınımının sektörün finansal performansına olan etkisine ilişkin, beklentiler doğrultusunda geliştirilen hipotezler Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Hipotezler

Hipotez	Açıklama
H ₁	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün faaliyet kar marjını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₂	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün brüt kar marjını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₃	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün hasılatını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₄	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün vergi öncesi karını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₅	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün vergi sonrası karını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₆	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün varlık toplamını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₇	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün öz sermaye karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₈	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün aktif karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₉	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün satış karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.
H ₁₀	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün aktif devir hızını pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 2'de imalat sektöründe karbon salınımının, sektörün finansal performansına pozitif yönde etkileyeceğine ilişkin on farklı hipotez geliştirilmiştir.

2.4. Bulgular

Çalışmada Türkiye'de imalat sektöründe karbon salınımının, sektörün finansal performansına etkisinin incelenmesinde geliştirilen modeller, en küçük kareler yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Buna göre, değişkenlere ilişkin istatistikî bilgiler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Tanıtıcı İstatistikler-1

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
FKM	12	7.942	1.676	5.906	11.060
BKM	12	18.567	1.673	16.563	21.859

HS	12	1.32e+09	7.87e+08	4.60e+08	2.93e+09
VÖK	12	7.10e+07	6.09e+07	1.81e+07	2.18e+08
VSK	12	5.94e+07	5.30e+07	1.39e+07	1.87e+08
VT	12	1.34e+09	8.11e+08	4.82e+08	3.08e+09
ROE	12	0.105	0.040	0.056	0.181
ROA	12	3.548	0.6715	2.570	4.921
ADH	12	1.011	0.0555	0.9184	1.115
SK	12	3.757	0.68938	2.755	5.246
KS	12	1.15e+08	1.42e+07	8.49e+07	1.30e+08
ER	12	12.481	1.180	10.409	14.231

Tablo 3'te değişkenlere ait detaylı istatistiki bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, çalışmada ele alınan verilerin yıllık olması dolayısıyla gözlem sayısı 12'dir. FKM, BKM,ROE,ROA,ADH, SK ve ER değişkenleri oran değişken olup, HS, VÖK, VSK,VT ve KS değişkenleri tutar değişkenlerdir. HS, VÖK, VSK,VT ve KS değişken serileri geometrik seri özelliği gösterdiğinden dolayı logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Doğal logaritması alınan serilere ilişkin detaylı istatistiki bilgiler Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Tanıtıcı İstatistikler-2

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
FKM	12	7.942	1.676	5.906	11.060
BKM	12	18.567	1.673	16.563	21.859
InHS	12	20.842	0.584	19.946	21.799
InVÖK	12	17.775	0.800	16.710	19.199
InVSK	12	17.565	0.848	16.450	19.045
InVT	12	20.849	0.594	19.994	21.847
ROE	12	0.105	0.040	0.056	0.181
ROA	12	3.548	0.671	2.570	4.921
ADH	12	1.011	0.055	0.918	1.115
SK	12	3.757	0.689	2.755	5.246
InKS	12	18.549	0.130	18.257	18.686
ER	12	12.481	1.180	10.409	14.231

Tablo 4'te HS, VÖK, VSK,VT ve KS değişkenlerinin logaritmaları alındıktan sonra ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri görülmektedir. Tablo 5 ve Tablo 6'da çalışmada geliştirilen modellerin en küçük kareler ile tahmini ve tahmine ilişkin varsayım testlerinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları-1

Modeller	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Bağımlı Değişken	FKM	BKM	InHS	InVÖK	InVSK
InKS	9.941* (1.974)	9.685* (2.131)	3.717* (0.610)	4.875* (0.826)	5.148* (0.905)
ER	0.625** (0.219)	0.611* (0.236)	0.190** (0.067)	0.312* (0.091)	0.325* (0.100)
Sabit Terim	-184.26* (36.780)	-168.711* (39.699)	-50.480* (11.367)	-76.570* (15.386)	-82.001 (16.867)
R ²	0.786	0.749	0.8316	0.836	0.824
F testi	16.52 [0.001]	13.48 [0.002]	22.22 [0.000]	22.92 [0.000]	21.11 [0.000]
Durbin Watson	2.489	1.994	1.865	1.563	1.583
Breusch-Godfrey LM test	2.177 [0.140]	0.310 [0.578]	0.025 [0.875]	0.441 [0.506]	0.399 [0.527]
Breusch-Pagan/Cook-Weisberg	0.50 [0.481]	0.11 [0.736]	0.07 [0.792]	0.03 [0.856]	0.00 [0.945]
White Test	1.3390 [0.931]	0.880 [0.972]	4.472 [0.4835]	5.801 [0.326]	5.590 [0.348]
Jarque-Bera normality test	3.413 [0.181]	1.716 [0.424]	1.378 [0.502]	0.090 [0.955]	0.0233 [0.9884]

Ortalama VIF	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
--------------	------	------	------	------	------

Not1:*, %1 **%5,***%10 düzeyinde anlamlı

Not2: Parantez içerisinde yer alan değerler standart hataları göstermektedir.

Not3: Köşeli parantezler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 6. En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları-2

Modeller	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Bağımlı Değişken	InVT	ROE	ROA	SK	ADH
InKS	3.789* (0.655)	0.218* (0.044)	2.313*** (1.173)	1.788 (1.383)	-0.0543 (0.137)
ER	0.178* (0.072)	0.019* (0.004)	0.328** (0.130)	0.3031*** (0.153)	0.008 (0.015)
Sabit Terim	-51.676 (12.213)	-4.179 (0.832)	-43.464** (21.860)	-33.201 (25.760)	1.910 (2.563)
R ²	0.812	0.808	0.528	0.379	0.051
F test	19.49 [0.000]	19.00 [0.000]	5.05 [0.03]	2.75 [0.117]	0.25 [0.787]
Durbin Watson	1.678	1.990	2.732	2.602	1.0656
Breusch-Godfrey LM test	0.203 [0.652]	0.037 [0.848]	2.393 [0.121]	2.201 [0.1379]	1.842 [0.174]
Breusch Pagan/Cook-Weisberg	0.02 [0.877]	0.18 [0.668]	2.30 [0.129]	2.48 [0.1154]	0.13 [0.715]
White Test	4.545 [0.473]	3.671 [0.597]	4.270 [0.511]	5.481 [0.36]	1.340 [0.930]
Jarque-Bera normality test	0.246 [0.884]	0.846 [0.655]	1.217 [0.544]	0.763 [0.682]	0.6073 [0.738]
Ortalama VIF	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

Not1:*, %1 **%5,***%10 düzeyinde anlamlı

Not2: Parantez içerisinde yer alan değerler standart hataları göstermektedir.

Not3: Köşeli parantezler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 5 ve Tablo 6'da finansal performans göstergelerinin bağımlı değişken olduğu modellerin tahminine ilişkin bulgular yer almaktadır. Modellerde, en küçük kareler tahmincinin ardındaki otokorelasyon, heteroskedastisite, normal dağılım ve çoklu doğrusal bağlantı varsayımları test edilmiştir. Otokorelasyonun sınanmasında Durbin Watson ve Breusch-Godfrey LM testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda elde edilen bulgular, modellerin tümünde otokorelasyonun olmadığına işaret etmiştir. Heteroskedastisitenin sınanmasında, Breusch-Pagan/ Cook-Weisberg ve White testi yapılmıştır. Her iki test sonucu da, modellerin tümünde heteroskedastisitenin var olmadığına işaret etmektedir. Normal dağılımın varlığını tespit etmek üzere yapılan Jarque-Bera test sonuçları, modellerin tümünde hata terimlerinin normal dağıldığını göstermektedir. Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantıyı sınamak üzere ortalama varyans artış faktör değerleri incelenerek, modellerde çoklu doğrusal bağlantının olmadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla modellerin tahmininde klasik en küçük kareler tahmin yönteminin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Tahmin sonuçları genel olarak incelendiğinde, (8), (9) ve (10) numaralı modeller hariç olmak üzere tüm modellerin F testi bulgularının modelin %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. (8) numaralı modelin F testi bulguları, modelin %5 düzeyinde anlamlı olduğuna işaret ederken, (9) ve (10) numaralı modellerin F testi bulguları ise bu modellerin genel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla (9) ve (10) numaralı modellere ilişkin yorumlamalar yapılmamıştır.

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklayıcılığını ifade eden R² değerini (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7) ve (8) numaralı modellerde %50'nin üzerinde hesaplandığı görülmektedir. Dolayısıyla, InKS değişkeninin finansal performans göstergeleri olarak incelenen bağımlı değişkenleri açıklayıcılık düzeyinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Modellerin parametre tahmin sonuçları detaylı olarak ele alınacak olursa; bağımlı değişkenin FKM olduğu (1) numaralı modelin tahmin sonuçlarına göre, InKS değişkenindeki %1'lik artış, FKM'yi %0.09 arttırmaktadır. Bağımlı değişkenin BKM olduğu (2) numaralı modelin tahmin sonuçlarına göre, InKS değişkenindeki %1'lik artış, BKM'yi %0.09 arttırmaktadır. Bağımlı değişkeninin InHS olduğu (3) numaralı modelin tahmin sonuçlarına göre, InKS değişkenindeki %1'lik artış, InHS değişkenini %3.7 arttırmaktadır. Bağımlı değişkeninin InVÖK olduğu (4) numaralı modelin tahmin sonuçlarına göre, InKS değişkenindeki %1'lik artış, InVÖK değişkenini % 4.8 arttırmaktadır. Bağımlı değişkeninin InVSK olduğu (5) numaralı modele göre InKS değişkenindeki %1'lik artış, InVSK değişkenini %5.1 arttırmaktadır. Bağımlı değişkeninin InVT olduğu (6) numaralı modele göre, InKS değişkenindeki %1'lik artış, InVT değişkenini %3.7 arttırmaktadır. Bağımlı değişkeninin ROE olduğu (7) modele göre, InKS değişkenindeki %1'lik artış, ROE değişkenini % 0.002 arttırmaktadır. Bağımlı

değişkeninin ROA olduğu (8) modele göre lnKS değişkenindeki %1'lik artış, ROE değişkenini %0.02 arttırmaktadır. Bağımlı değişkenin SK ve ADH olduğu sırasıyla (9) ve (10) numaralı modellerde F testinin anlamsızlığı ve lnKS değişkeni ile bağımlı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmediğinden, yorumlara yer verilmemiştir. Bununla birlikte kontrol değişkeni olarak ele alınan ER değişkeni de, (1),(2),(3),(4),(5),(6),(7) ve (8) numaralı modellerde, bağımlı değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda geliştirilen hipotezlerin sonuçları Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7. Hipotez sonuçları

Hipotez	Açıklama	Sonuç
H ₁	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün faaliyet kar marjını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₂	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün brüt kar marjını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₃	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün hasılatını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₄	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün vergi öncesi karını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₅	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün vergi sonrası karını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₆	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün varlık toplamını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₇	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün öz sermaye karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₈	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün aktif karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.	KABUL
H ₉	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün satış karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.	RET
H ₁₀	İmalat sektöründe karbon salınımı, sektörün aktif devir hızını pozitif yönde etkilemektedir.	RET

Tablo 7 incelendiğinde, H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, H₆, H₇ ve H₈ hipotezlerinin kabul edildiği, H₉ ve H₁₀ hipotezlerinin ise reddedildiği görülmektedir. Buna göre, imalat sektöründe karbon salınımı, sektörün faaliyet kar marjı, brüt kar marjı, hasılatı, vergi öncesi karı, vergi sonrası karı, varlık toplamı, öz sermaye ve aktif karlılığına pozitif yönlü bir etkisinin varlığı kabul edilmiştir. Ancak, imalat sektörün satışların karlılığı ve aktif devir hızına etkisinin varlığı reddedilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte üretim ve enerji talebine bağlı olarak karbon salınımı artış göstermektedir. Karbon salınımı, çevresel bozulmaları beraberinde getirmekte ve ekonomik faaliyetleri de etkilemektedir. Türkiye'nin üretim kapasitesinde lokomotif sektörlerinden biri olma özelliği gösteren imalat sektörünün performansı da bu kapsamda önem arz etmektedir. Bu noktada, karbon salınımında imalat sektörünün rolünün araştırılması hususu, çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, 2009-2020 döneminde imalat sektöründe karbon salınımının, sektörün finansal performansı üzerindeki etkisinin ampirik olarak araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, finansal performans göstergelerinin bağımlı değişken, imalat sektöründeki karbon salınımının bağımsız değişken olduğu on farklı regresyon modeli kurulmuştur. Sektörün finansal performansının ayrıntılı bir biçimde ele alınmak istenmesinden dolayı çalışmada on farklı finansal performans göstergesinden faydalanılmıştır. Finansal performans göstergelerinin tercihinde ise literatürde kullanılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Faaliyet kar marjı, brüt kar marjı, hasılat, vergi öncesi kar, vergi sonrası kar, varlıkların toplamı, öz sermaye karlılığı, aktif karlılık, satışların karlılığı ve aktif devir hızı sektörün finansal performans göstergesi olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda modellerde, imalat sektörüne ilişkin ekonomik rantabilite verileri ise kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Çalışmada geliştirilen modeller, en küçük kareler yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir.

Modellerin tahminden elde edilen bulgulara göre, imalat sektöründeki karbon salınımı sektörün finansal performansını temsil eden faaliyet kar marjını, brüt kar marjını, hasılatını, vergi öncesi karını, vergi sonrası karını, varlıkların toplamını, öz sermaye karlılığını ve aktif karlılığını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Buna karşılık karbon salınımı ile sektörün satış karlılığı ve aktif devir hızı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Analizden elde edilen bulgular kapsamında, karbon salınımındaki %1'lik artış faaliyet kar marjını ve brüt kar marjını %0.09, hasılatını %3.7, vergi öncesi karını %4.8, vergi sonrası karını %5.1, varlıkların toplamını %3.7, özsermaye ve aktif karlılığı % 0.002 arttırmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, çalışma kapsamında geliştirilen H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, H₆, H₇ ve H₈ hipotezleri kabul edilmiş, H₉ ve H₁₀ hipotezleri ise kabul edilmemiştir.

Sonuç itibarıyla, genel olarak imalat sektöründeki karbon salınımının, sektörün finansal performansını olumlu yönde etkileyebileceğini ifade etmek mümkündür. Tespit edilen bu bulgu, karbon salınımının finansal performans açısından itici gücünü ifade etmemekle birlikte, sektörün faaliyetlerinde karbon salınımı konusuna dikkat çekmektedir. Her ne kadar sektörün karbon salınımının, finansal performansı ile pozitif bir ilişki olduğu görülse de bu durum sektörün karbon salınımı konusunda önem alması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, sektörde yer alan firmaların faaliyetlerini gerçekleştirme ve sürdürmelerinde çevre dostu uygulamalara yönelmesinin önemli bir husus olduğu ortaya çıkmaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, ülkemizin başat sektörlerden biri olan imalat sektöründeki faaliyetlerin çevreci uygulamalara yönlendirilmesi, çevre dostu araç-gereçlerin kullanımı ve sektörde yer alan firmaların iş stratejilerini çevreye duyarlı bir biçimde yeniden tasarlanması önerilebilir. Bu doğrultuda, imalat sektöründe karbon salınımının düzenlenmesine

ilişkin iş yapma süreçlerindeki yeniliklerin ve bu yeniliklerin hayata geçirilmesinin teşvikine yönelik politikaların geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, alternatif enerji kaynaklarının kullanımı konusunda politikalar geliştirilmesi, karbon salınımının firma ve sektör bazlı olarak ölçümü, firmanın performansını arttırmada etkili olabilecektir.

Çalışmanın kısıtına değinilecek olursa, bu çalışma imalat sektörünün performansını firma düzeyinde değil, sektör düzeyinde ele almakta ve 2009-2020 dönemini incelemektedir. Literatürde, genel itibariyle, finansal performansın karbon salınımı bağlamında firmalar düzeyinde incelendiği ve bu çalışmaların özellikle yerli literatür açısından oldukça kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın sektör düzeyinde ele alınması dolayısıyla da literatüre önemli katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca imalat sektörünün üretim süreçlerinde, karbon salınımının dikkate alınması ve buna göre politika geliştirilmesi gerekliliği noktasında çalışmanın bulguları önem arz etmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda, farklı sektörler ele alınabilir ya da birden fazla sektörün karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Alkan, G.& Doğan, O.(2020). İç kontrol sisteminin işletmelerin finansal performansına etkileri: BİST imalat sektöründeki firmalar üzerine bir araştırma. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, 10(2),91-102.
- Aydın, G.& Ülengin, B.(2011). Tüketici temelli marka değerinin finansal performans üzerine etkisi. İtudergisi/d, 2(10), 58-68.
- Aslan, M. (2022). Sermaye yapısı ve firma performansı ilişkisi: BİST ana metal. sanayi sektörüne yönelik bir analiz. Bulletin Of Economic Theory and Analysis, 7(2), 281-295.
- Aslan M.,Sığıncı, H.(2022). Pazarlama Harcamalarının Firma Karlılık ve Büyüme Performansına Etkisi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30,311-327.
- Bayrakdaroğlu, A.(2010). Mülkiyet yapısı ve finansal performans: İMKB örneği. Ekonomi bilimleri dergisi.2(2). 11-20.
- Batae, O. M., Dragomir, V. D. & Feleaga, L. (2021). The relationship between environmental, social, and financial performance in the banking sector: A European study. Journal of Cleaner Production, 290, 1-25.
- Bendig, D., Wagner, A. & Lau, K. (2023). Does it pay to be science-based green? The impact of science-based emission-reduction targets on corporate financial performance. Journal of Industrial Ecology, 27, 125–140.
- Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Organizasyonu, [Available online at:<https://stat.unido.org/database/INDSTAT%204%202023,%20ISIC%20Revision%204>], Erişim tarihi: 10.10.2023.
- Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Organizasyonu,, Competitive Industrial Performance Index (CIP), [Available online at: <https://stat.unido.org/country/TUR.pdf>], Erişim tarihi: 10.10.2023
- Brouwers, R., Schoubben, F., & Hulle, C. V. (2018). The influence of carbon cost pass through on the link between carbon emission and corporate financial performance in the context of the European Union emission trading scheme, Business Strategy And The Environment, 27,1422–1436.
- Busch, T. & Lewandowski, S. (2017). Corporate carbon and financial performance, a meta-analysis. Journal of Industrial Ecology, 22(4), 745-759.
- Çalış, N.& Sakarya, Ş.(2022). Covid-19 döneminde ve öncesinde firmaların finansal performanslarının CRITIC temelli COCOSO yöntemi ile analizi; BİST otomotiv sektörü üzerine bir uygulama. Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2). 287-322.
- Çokmutlu, M. E. ve Özen, S. (2023). Borsa İstanbul şirketlerinde karbon emisyonu ve temerrüt riski ilişkisi. Hitit Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 152-170.
- Çolak, Z.(2023). BİST'TE işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıklarının gri ilişki analiz yöntemiyle finansal performansının değerlendirilmesi. Finans ekonomi ve sosyal araştırmalar dergisi.8(1). 75 – 96.
- Demirhan, D.(2022). İmalat ve hizmet sektörlerinde karlılık oranlarını etkileyen faktörlerin analizi. Muhasebe ve finansman dergisi, 94, 31-52.
- Desai, R., Raval, A., Baser, N. & Desai, J. (2022). Impact of carbon emission on financial performance: Empirical evidence from India. South Asian Journal Of Business Studies, 11(4),450-470.
- Doğan, Ö., Doğan, Ö. (2023). İnşaat sektörü finansal performansının entropi tabanlı topsis yöntemi ile değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 52, 1-18.

- Ege, İ., Topaloğlu, E.E., Özyamanoğlu, M. (2013). Finansal performans ile kurumsal yönetim notları arasındaki ilişki: BIST üzerine bir uygulama. Akademik araştırmalar ve çalışmalar dergisi, 9(5), 100-117.
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, [Available online at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IO_GHG_2021/], Erişim tarihi: 10.09.2023.
- Ergül, N. (2014). BİST- turizm sektöründeki şirketlerin finansal performans analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 325-340
- Gallego-Alvarez, I., Segura, L. & Martínez-Ferrero, J. (2015). Carbon emission reduction: the impact on the financial and operational performance of international companies. Journal Of Cleaner Production, 103, 149-159.
- Güneysu, Y. ve Atasel, O. Yu (2022). Karbon emisyonları ile finansal performans arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bist100 endeksinde bir araştırma. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32, 3(1183-1193).
- Kılıç, M. (2019). Bankaların finansal yapısının karlılık üzerindeki etkisi: özel sermayeli mevduat bankaları üzerine bir inceleme. Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, 24, 45 – 58.
- Kılıçarslan, A. (2023), Yenilenebilir enerji sektörü şirketlerinin finansal performans analizi: Borsa İstanbul'da bir uygulama, Kastamonu üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, 25(1), 232-253.
- Kocabiyik, İ., Orman, F., Kiyak, O. (2022). Investigation of the pandemic impact of companies operating in BIST-30 with cluster analysis in the context of financial performance indicators. PressAcademia Procedia. 11th Istanbul Finance Congress, 16, 90-95,
- Kurnia, P., Darlis, E., & Putra, A. A. (2020). Carbon emission disclosure, good corporate governance, financial performance, and firm value. Journal Of Asian Finance, Economics And Business, 7(12), 223–231.
- Lee, K., Min, B. & Yook, K. (2015). The impacts of carbon (CO2) emissions and environmental research and development (R&D) investment on firm performance. Int. J. Production Economics. 167, 1-11.
- Lewandowski, S. (2017). Corporate carbon and financial performance: The role of emission reductions. Business Strategy And The Environment, 26, 1196–1211.
- Liu, X., Tang, X., Xiong, Y., Chen, Y. & Wu, Y. (2023). The effect of carbon emission policy on financial performance of target companies in China. Journal Of Cleaner Production, 412, 1-12.
- Makan, L. T., & Kabra, K. C. (2021). Carbon emission reduction and financial performance in an emerging market: Empirical study of Indian firms. Indonesian Journal Of Sustainability Accounting And Management, 5(1), 23–32.
- Nababan, M., & Siregar, S.V.N.P.S (2023). The impact of ghg emission performance on financial performance: moderating by financial constraints and Covid-19. Indonesian Journal Of Economics And Management, 3(3), 535-550.
- Rusli, Y. M., Augustine, Y., Murwaningsari, E. & Breliastiti, R. (2019). The moderating effect of competitive business strategy on corporate environmental performance and corporate carbon emission disclosure towards corporate financial performance. Journal Of Economics And Sustainable Development. 10(6), 117-126.
- Sakur, R. ve Güngör, B. (2023). Entelektüel sermaye firma finansal performans ilişkisi: BIST sınai endeksi firmaları üzerine bir ekonometrik analiz. Muhasebe bilim dünyası dergisi, 25(1), 70-97.
- Soewarno, N., Tjahjadi, B. & Firdausi, R. H. (2018). The impacts of carbon emission disclosure, environmental performance, and social performance on financial performance (Empirical studies in proper participating companies listed in Indonesia stocks exchange, year 2013–2016). The 2018 international conference of organizational innovation, Kne social sciences, 957–971.
- Orçun, Ç. & Eren, B.S. (2017). TOPSIS yöntemi ile finansal performans değerlendirme: XUTEK üzerinde bir uygulama. Muhasebe Ve Finansman Dergisi. 139-154.
- Ömürbek, V. & Kınay, B. (2013). Havayolu taşımacılığı sektöründe TOPSIS yöntemiyle finansal performans değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 343-363.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, [Available online at: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor+Bilancolari/Sektor+Bilanco+Verileri/>], Erişim tarihi: 10.09.2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu, [Available online at: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2021-49672>], Erişim tarihi: 08.01.2024.

- Trinks, A., Mulder, M. & Scholtens, B. (2020). An efficiency perspective on carbon emissions and financial performance. *Ecological Economics*. 175, 1-12.
- Uzun Kocamış, T.& Güngör, A.(2014). Türkiye’de Ar-Ge harcamaları ve teknoloji sektöründe Ar-Ge giderlerinin kârlılık üzerine etkisi: Borsa İstanbul uygulaması. *Maliye Dergisi*, 0(166), 127-138.
- Yıldırım, H. (2023). Reel sektör firmalarında Ar-Ge faaliyetlerinin finansal performans üzerine etkisi: Türkiye’den kanıtlar. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(27), 83-111.
- Yıldırım, H. (2023). Reel sektörün içsel ve dışsal kârlılık dinamikleri: ölçek etkisi doğrultusunda karşılaştırmalı bir analiz. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (99):61-84.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this study is to investigate the impact of carbon emissions on the financial performance of the manufacturing sector in Turkey. The study covers the period from 2009 to 2020.

Methods

In this study, models were developed where variables representing financial performance are dependent and carbon emissions are independent variables. Data regarding the variables used in the study were obtained from the Air Emissions Accounts database published by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the sector balance sheets data set of the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT). In order to comprehensively examine the impact of carbon emissions on the financial performance of the manufacturing sector, ten distinct models were developed in this study and estimated using the least squares method. As financial performance indicators, operating profit margin, gross profit margin, receipts, pre-tax profit, after-tax profit, total assets, return on equity, return on assets, profitability of sales, and asset turnover were considered. These financial performance indicators were selected based on relevant studies in the literature. Regarding carbon emissions, data on total carbon dioxide emissions specific to the sector were utilized. Economic profitability was included in the models as a control variable.

Findings

In the models, the assumptions of autocorrelation, heteroscedasticity, normal distribution, and multicollinearity underlying the least squares estimator were tested. Autocorrelation was examined using Durbin Watson and Breusch-Godfrey LM tests. The findings from these tests indicated the absence of autocorrelation in all models. For the assessment of heteroscedasticity, the Breusch-Pagan/Cook-Weisberg and White tests were employed. The results of both tests suggested the absence of heteroscedasticity in all models. The results of the Jarque-Bera test conducted to determine the presence of a normal distribution showed that error terms were normally distributed in all models. In order to test for multicollinearity among the independent variables, the variance inflation factor values were examined. The analysis indicated the absence of multicollinearity in the models. Consequently, it was determined that the classical least squares estimation method is appropriate for model prediction.

When examining the prediction results in general, it is observed that the F-test findings of all models, except models (8), (9), and (10), are statistically significant at the 1% level. The F-test results for model (8) indicate significance at the 5% level, while the F-test results for models (9) and (10) suggest that these models are generally not significant. Therefore, interpretations regarding models (9) and (10) have not been made.

The R-squared value, which represents the explanatory power of the independent variables on the dependent variable, is observed to be above 50% in models (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7), and (8). Therefore, it is evident that the lnKS variable has a high explanatory power on the dependent variables considered as financial performance indicators.

According to results of Model (1), where the dependent variable is FKM (operating profit margin), a 1% increase in the lnKS variable leads to a 0.09% increase in FKM. In Model (2), where the dependent variable is BKM (gross profit margin), a 1% increase in the links variable results in a 0.09% increase in BKM. In Model (3), where the dependent variable is lnHS (natural logarithm of sales), a 1% increase in the lnKS variable leads to a 3.7% increase in the lnNS (natural logarithm of receipts) variable. According to results of Model (4), where the dependent variable is lnVÖK (natural logarithm of pre-tax profit), a 1% increase in the lnKS variable leads to a 4.58% increase in lnVÖK. In Model (5), where the dependent variable is ln X (natural logarithm of after-tax profit), a 1% increase in the links variable results in a 5.1% increase in lnVSK. According to Model (6), where the dependent variable is ln VT (natural logarithm of total assets), a 1% increase in the links variable leads to a 3.7% increase in lnVT. In the case of Model (7), where the dependent variable is ROE (return on equity), a 1% increase in the links variable results in a 0.002% increase in ROE. According to Model (8), where the

dependent variable is ROA (return on assets), a 1% increase in the links variable results in a 0.02% increase in ROA. In models (9) and (10), where the dependent variables are SK and ADH respectively, the lack of significance in the F-test and the absence of a statistically significant relationship between the InKS variable and the dependent variables have been determined. Therefore, interpretations have not been provided. However, it is important to note that the control variable, ER (economic profitability), has a statistically significant and positive effect on the dependent variable in models (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7), and (8).

Conclusion

According to the findings obtained from the models', carbon emissions in the manufacturing sector statistically and positively affect the performance of the sector, represented by operating profit margin, gross profit margin, receipts, pre-tax profit, after-tax profit, total assets, return on equity, and return on assets. However, statistically significant relationships between carbon emissions and the sector's profitability of sales and asset turnover were not observed. In this context, it is possible to suggest that carbon emissions in the manufacturing sector, overall, may positively influence the financial performance of the sector. While this finding does not directly signify a driving force of carbon emissions on financial performance, it does underscore the significance of addressing carbon emissions within the sector's operations. Despite the observed positive relationship between the sector's carbon emissions and financial performance, this suggests the necessity for the sector to pay attention to carbon emissions. In this context, it becomes evident that companies within the sector should prioritize environmentally friendly practices in conducting and sustaining their operations

In line with the findings obtained, it is recommended to guide and incentivize activities within the manufacturing sector, one of the leading sectors in our country, should be directed to environmentally friendly practices, the use of environmentally friendly tools and equipment, and the business strategies of the companies in the sector should be redesigned in an environmentally friendly manner. In this regard, it is important to develop policies to encourage innovations in business processes and the implementation of these innovations regarding the regulation of carbon emissions in the manufacturing sector. In addition, developing policies on the use of alternative energy sources and measuring carbon emissions on a company and sector basis may be effective in increasing the performance of the company

Yönetim ve Strateji Eğitiminde Açık ve Uzaktan Öğrenmenin Rolü

The Role of Open and Distance Learning in Management and Strategy Education

Güzin Kıyık Kıcı¹

Öz

İşletmeler için katma değer yaratan insan kaynağının sahip olduğu beceriler bireysel performans kadar örgütsel performansı da etkilemektedir. İnsana ilişkin yeterliliklerin oluşmasında önemli yere sahip olan üniversite eğitimi bu bağlamda alt yapı niteliğindedir. Bu araştırma Türkiye’de yüksek öğretimin önemli bir parçası olan açık ve uzaktan öğrenme sisteminin öğrenenlere yönetim ve strateji kavramlarına ilişkin kazandırdığı yeterlilikleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında açıköğretim faaliyetlerinin ülkemizdeki ilk ve en köklü uygulayıcısı Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi yer almaktadır. Veri toplama yöntemi olarak sisteme ait tüm fakültelerin programları, ders müfredatları doküman tarama metodu ile incelenmiştir. İlgili ad ve içeriklere göre bulguların derlendiği çalışmada ders ve programlara ilişkin kategoriler oluşturulmuş ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak; ilgili programlarda yönetim derslerine strateji derslerinden daha çok yer verildiği görülmektedir. Araştırma kodlarında öne çıkan yönetsel yeterlilikler arasında iletişim becerileri, risk alma ve bilgi yönetimi yer almaktadır. Karar alma, sorun çözme, vizyonerlik, stratejik düşünme, etik ve sürdürülebilirlik konuları açık ve uzaktan öğrenme programlarında müfredatın güçlendirilebileceği alanlardır. Öğrenenlerin doğru becerilerle mezun olabilmesi, yeni mezun yönetici adaylarının iş bularak, çalıştığı kurumlarda başarılı olabilmesi bu beceriler ile ilişkilidir. Üniversite tercihlerinden, iş dünyasının beklentilerinin karşılanmasına kadar birçok etkiye sahip olan eğitim içeriklerinin bu bağlamda paydaş beklentilerine ve çevresel şartlara iyi adapte edilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Strateji, Yönetsel Yeterlilikler, Stratejik Düşünme, Açık ve Uzaktan Öğrenme

Abstract

The skills possessed by human resources that create added value for businesses affect organizational performance as well as individual performance. University education, which has an important place in the formation of human competencies, is an infrastructure in this context. This research aims to analyze the competencies that the open and distance learning system, which is an important part of higher education in Turkey, provides to learners regarding the concepts of management and strategy. The scope of the research includes Anadolu University Open Education System, which is the first and most established implementer of open education activities in our country. As the data collection method, the programs and course curricula of all faculties in the system were examined with document scanning method. In the study, where the findings were compiled according to the relevant names and contents, categories related to the courses and programs were created and content analysis was carried out. In conclusion, it is seen that management courses are given more space than strategy courses in the relevant programs. Managerial competencies that stand out in the research codes include communication skills, risk taking and information management. Decision-making, problem-solving, visionary, strategic thinking, ethics and sustainability are areas where the curriculum can be strengthened in open and distance learning programs. The ability of students to graduate with the right skills and the ability of newly graduated managerial candidates to find a job and be successful in the institutions they work in is related to these skills. Educational contents, which have many effects from university preferences to meeting the expectations of the business world, need to be well adapted to stakeholder expectations and environmental conditions.

Keywords: Management, Strategy, Managerial Competencies, Strategic Thinking, Open and Distance Learning

JEL Codes: M10, M20, M50

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Anadolu Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 28.03.2023 tarih ve 501268 sayılı kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 17 / 10 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yönetim ve Organizasyon, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, gkiyik@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6042-3422>

Giriş

İş hayatı için önemli kazanımlar arasında yer alan yönetsel yeterlilikler ve stratejik düşünme becerileri her kurum için değerli bir konumdur. Örgütler gerek işe yönelik gerekse ekonomik nedenlerle yöneticilerin sahip olduğu becerilerle yakından ilgilidir. Yönetici nitelikleri aslında kurumların sahip olduğu değer ve yeteneklerin bir parçası olarak görülmektedir. Bu bağlamda kurumsal büyümeyi destekleme ve engelleme konusunda da temel unsur olarak kabul edilir (Henderson, 2005). Önemli bir kaynak olan insan, kaynak bağımlılığı kuramı içinde kritik konumdur. Kaynak bağımlılığı kuramında Pfeffer ve Salancik (2003: 221) bireye vurgu yaparak, insan kaynağının örgüt içi ve örgütler arası davranışları etkileme gücünün altını çizmiştir. Kaynak bağımlılığı kuramında çevrenin getirdiği sınırlılık ve belirsizliklerin yönetilmesinde örgüt içindeki yöneticilerin daha güçlü bir konuma geldiği örgüt davranışları ve stratejilerinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Meydan, 2015: 180). İnsan örgütler için hem kaynak, hem de diğer kaynakların kontrol edilmesinde önemli bir güçtür. Bu nedenle kritik bu kaynakla ilgili işletmenin bağımlılığını azaltabilmesi ve kendi gücünü artırabilmesi gereklidir (Wright ve McMahan, 1992: 311).

Yönetim kalitesini geliştirmek amaçlı her yıl milyonlarca dolar harcandığını gösteren araştırmalar yönetici yeterliliklerinin yönetim kalitesini doğrudan belirlediğinin göstergeleri arasındadır (Zezlina, 2005). Bu yeterliliklere sahip olmak ya da geliştirebilmek için ise eğitim öğretim yılları oldukça önemli konumdur. Özellikle üniversite eğitimi insanların kendini keşfettiği, seçtiği meslek doğrultusunda becerilerini artırdığı kritik bir dönemdir. Doğan ve Türk'te (2005: 66) eğitilmiş insana olan ihtiyacın önemine vurgu yapıp, yönetici yetiştiren kurumlardaki eğitim kalitesinin daha fazla sorgulanmaya başladığını ifade etmektedir. Yöneticilerin idari süreçleri başarılı şekilde sürdürebilmesi ve kurumların geleceğini inşa edebilmesi için öneme sahip yönetim ve strateji alanlarında verilen eğitimin içeriğinin sorgulanması bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Temel araştırma soruları; açık ve uzaktan öğrenme sisteminde yönetim ve strateji alanına ilişkin verilen derslerin dağılımı, içeriği, yoğunluğu ve yeterliliği üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda kavramsal çerçevede öncelikle yönetim ve strateji alanlarına açıklık getirilmiş, mezunların sahip olması beklenen yönetsel yeterlilikler ve stratejik düşünme becerilerine değinilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında bulunan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim sistemi ve bu sistemde yürütülen eğitim faaliyetlerine ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Araştırmada açık ve uzaktan öğrenme sisteminin yönetim ve strateji alanlarında öğrenenlere sunduğu kazanımlar irdelenirken program, ders ve müfredat bilgileri kategorik olarak sınıflandırılıp, kavramsal bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

1. Yönetim ve Strateji

Evrensel bir kavram olan yönetim tüm örgüt türleri için gerekli olan ve kurumsal amaçlara ulaşılabilmesi için önemli bir işlemdir (Tortop, vd., 1993: 6). En klasik yapılardan günümüzün sanal organizasyonlarına kadar birçok örgütte kendisine yer bulan yönetim günümüze kadar birçok tanımla açıklanmaya çalışılmıştır. Steade (1984: 512) kavramı ekonomik amaçlara ulaşma yolunda kaynakları optimize ederek idare etme eylemi olarak ifade etmektedir. Bir başka tanımda kurumların insan ve maddi kaynaklarını verimli kullanarak örgütsel hedeflere ulaşması olarak tanımlanmaktadır (Werner, 1997: 55). Bovee ve arkadaşları (1993: 430) yönetimi kurum amaçlarına ulaşmak için kaynakları etkin şekilde planlama, organize etme, liderlik etme ve kontrol süreci olarak açıklamıştır. Bir diğer tanımda ise, kurumsal hedeflere ulaşabilmek için başkalarının yardımını alıp işleri etkin şekilde yapmak olarak ifade edilmektedir (Griffin, R. W, 2003: 6).

Örgütler için yönetim kadar önemli olan bir diğer konu geleceği inşa edebilmektir. Bu bağlamda yönetimle iç içe olan strateji kavramı öne çıkmaktadır. Kavram ilk olarak askeri amaçlı kullanılsa da aslında yön gösterme olarak kabul edilmektedir (Dinçer, 1998: 256). Nut ve Backoff (1992: 55) kavramı; stratejik kararlara kılavuz olacak planları, modelleri, pozisyon ve bakış açılarını geliştirerek, kurumlar için uyumlu amaç oluşturma çabası olarak tanımlamıştır. Hofer ve Schendel'e göre (1978: 175), kurum içi güçlü ve zayıf yanlar ile dış çevrenin fırsat ve tehditleri arasında uyum sağlayan faaliyetler olarak ifade edilmektedir. Günümüze gelindiğinde ise strateji kavramının değişen koşullara göre farklılaşabildiği görülür. Bu nedenle günümüzün post modern dünyasında bilgi ile ilişkilendirilen bu kavramın çevresel şartlara uyum sağlayabilmek için sürekli güncellenen, adapte olan ve dinamik bir kavrama dönüştüğü kabul edilmektedir (Kosinova vd, 2016: 25).

2. Yönetsel Yeterlilikler

Örgütlerdeki tüm süreçlerde etkili olan insan, yönetimde de oldukça etkilidir. Yönetici olarak görev alan kişiler üstlendikleri yetki ve sorumluluklar aracılığıyla yapıların işleyiş ve devamlılığını sağlamaktadır. En klasik haliyle yönetici; amaçları belirleyen, bunlara ulaşmak için çalışanları etkileyip, yöneten ve kontrol eden kişi olarak tanımlanır (Ardanç, 1982: 29). Appleby'e göre ise (1991: 5) örgütte en alttan en üste kadar tüm çalışanlar vasıtasıyla amaçlara ulaşmaya çaba harcayan kişidir. Yöneticilerin sahip olması gereken nitelikler klasik yönetim anlayışından günümüze her geçen gün değişmeyi sürdürmekte ve gelecekte de gelişmeye devam edecek konular arasında görülmektedir. Ana yönetim fonksiyonlarının dahi değiştiği bir dünyada yöneticiler örgüt içi ve dışındaki şartlara dikkat etmek zorundadır (Acuner ve İlhan, 2002: 5).

Ayrıca yönetim düzeyleri de yöneticilerin sahip olması gereken nitelikleri farklılaştırabilmektedir. Alt düzeylerde görev alan yöneticiler denetleyerek idare ederken, orta kademedekiler çalışan grupları arasında bağlantı kurma görevini üstlenir. Üst düzey yöneticiler ise çevresel şartları gözlemek ve ona göre adımlar atmaktan sorumludur (Van der Velde vd., 1999: 162).

Yöneticilerin sahip olması gereken yeterlilikler farklı başlıklar altında literatürde pek çok kez incelenmiştir. Nitelik, beceri, görev gibi birçok kavram üzerinden ele alınan bu çalışmalardan en köklü olanı Mintzberg tarafından ortaya koyulan yönetici rolleridir. Yöneticilerin bu rolleri gerçekleştirmek için planlayan, karar alan, organize eden, motivasyonu yükselten, liderlik eden, girişimcilik yapan, sınır belirleyen, bilgi yöneten ve kontrol eden kişiler olması gerekir (Hitt vd., 1989: 17). Mintzberg yöneticilerin rollerini "kişilerarası", "bilgiye dayalı" ve "karar almaya ilişkin" roller olmak üzere üç ana grupta ve on başlıkta toplamıştır (Yukl, 2010: 411). Bu roller; temsil, liderlik, bağlantı kurma, bilgi toplama ve dağıtma, sözcülük, girişimcilik, sorun çözme, kaynak dağıtma ve arabuluculuk olarak ifade edilmektedir (Mintzberg, 1990: 172). Zaman içinde öğrenen örgütler, sürekli iyileşme felsefesi gibi değişimlerle birlikte yöneticilerin rollerinde güncellemeler olmuştur. Yeni roller arasında, eğitcilik, mentorluk, geliştiricilik, kolaylaştırıcılık gibi başlıklar olduğu görülmektedir (Özyurt, 2010: 22). Bu roller aynı zamanda rolleri üstlenen yöneticilerin sahip olması gereken yeterliliklere de ışık tutmaktadır.

3. Stratejik Düşünme Becerileri

Yöneticilere bilişsel olarak örgütlerin uzun vadeli yönelimlerini belirleme yeteneği veren stratejik düşünme becerileri geçmişle geleceği, çevresel şartlarla, paydaşları bütüncül değerlendirme imkanı sunan bir zihinsel modeli içermektedir (Dickson vd., 2001: 224). Stratejik düşünen yöneticiler örgütlerine rekabet avantajı sağlayabilmektedir (Goldman vd., 2009: 405). Haycock ve arkadaşları ise (2012: 18) stratejik düşünmeyi yenilikçi vizyon oluşturma, değer yaratan fırsatlar bulup onları geliştirmeye odaklanarak açıklamaktadır. Stratejik düşünebilme becerisine en çok ihtiyaç duyan yöneticiler üst düzey yönetim kademelerinde görev alanlardır. Van der Velde ve arkadaşları (1999: 168) üst düzey yöneticilerin işletme çevresini gözlemlemek ve stratejik karar verme becerilerinin önde olduğunu vurgulamaktadır. Üst düzey yöneticiler bütünden sorumlu olup, uzun vadeli kararlar alan, sorun çözen ve paydaşlarla ilişkileri belirleyen konumdadır (Bolat vd., 2008: 8). Yetkinlikler açısından bakıldığında kavramsal becerilere dahil olan stratejik düşünme, sorumluluk alanları açısından ise fonksiyon ve proje bazlı yöneticilerden ziyade tüm kurumu idare eden genel yöneticilerde daha çok aranılan niteliklerdendir. Ireland ve Hitt (2005: 65) stratejik düşünce becerisi olan yöneticilerin özelliklerini; vizyon ve amaç belirlemek, örgüte ilişkin becerileri ortaya çıkarıp, bunları sürdürülebilir kılmak, insan kaynağını geliştirmek, örgüt kültürünü etkili şekilde sürdürmek, etik uygulamaları vurgulamak ve dengeli örgütsel kontrol sağlamak olarak ifade etmektedir.

4. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi

Dünyadaki gelişimi 1700'lü yıllarda başlayan uzaktan eğitim kavramı, Türkiye'de 1980'li yıllarla birlikte aktif olmaya başlamıştır. 1981'de 2547 Sayılı yasa ile birlikte ilk defa Türk üniversitelerine uzaktan eğitim yapma hakkı tanınmaktadır. Bu hakkı ilk kullanan kurum 1982 yılında kurulan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesidir. İktisat ve iş idaresi lisans programlarıyla öğretime başlayan kurum, kısa sürede üst düzey bir talebe ulaşmayı ve ülke nüfusunun eğitim oranlarını yükseltmeyi başarmıştır. 1993 yılına gelindiğinde, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim sistemine İşletme ve İktisat fakülteleri dahil olmaktadır. Açıköğretim Fakültesi ise Açıköğretim Sistemi ile ilgili kitap, radyo-TV programları, bilgisayar, akademik danışmanlık, organizasyon, sınav ve her türlü öğrenci işleri gibi hizmetleri vermekle yükümlü hale getirilmiştir. Ayrıca ön lisans, lisans tamamlama, lisans ve her türlü sertifika programlarını yürütmekte Açıköğretim Fakültesinin görevleri olarak kabul edilmektedir (<https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/tarihce>). 1990'lı yıllarda internet ve web teknolojileri giderek ön plana çıktığı için uzaktan eğitim uygulamaları çok daha kapsamlı hale gelmiştir (Çukadar ve Çelik, 2003: 33). 2000'li yıllarla birlikte e-Alıştırma, e-Kitap ve e-Televizyon hizmetleri ile devam eden internete dayalı e-öğrenme hizmetleri birleştirilerek Açıköğretim e-Öğrenme Portalı kurulmuştur. Öğrenenleri tek bir sistem aracılığıyla derse ait tüm materyallerle buluşturan bu yapılanma, kurum ve paydaşlar arasında geniş bir etkileşim ortamının oluşmasına imkan tanımaktadır. Ayrıca E-kampüs ve Anadolu Mobil ile dijital dönüşüme hız kazandırılmıştır (www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/tarihce). Kurum tarihinde öne çıkan olayları Tablo 1'de görmek mümkündür.

Tablo 1. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Tarihi

AÇIKÖĞRETİM İÇİN ÖNEMLİ GELİŞMELER	
1982-1992	<ul style="list-style-type: none"> • Açıköğretim Fakültesi kuruldu. • Kitap, radyo ve televizyon yayınları ağırlığında öğrenenlere ulaşıldı.
1992-2002	<ul style="list-style-type: none"> • İktisat ve İşletme Fakülteleri kuruldu. • Sınavlar ÖSYM değil, Anadolu Üniversitesi tarafından yapılmaya başladı. • İnternet teknolojileri sisteme dahil oldu. • Açıköğretimin web sitesi hizmete sunuldu.
2002-2012	<ul style="list-style-type: none"> • E-öğrenme hizmetleri yaygınlaştırıldı ve tek bir portalda toplandı. • İkinci üniversite uygulaması başlatıldı. • TRT Okul yayın hayatına başladı. • Mutlak sistemden kredili sisteme geçildi.
2012-2022	<ul style="list-style-type: none"> • Kalite Güvence birimi kuruldu. • Belirli programlar akredite edildi ve kalite belgeleri alındı. • Anadolu Mobil uygulamasına ders içerikleri eklendi. • Radyo ve Youtube alanları aktifleştirdi. • Açık Kütüphane web sayfası açıldı.

Kaynak: <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/tarihce>

Tabloya bakıldığında Anadolu Üniversitesi bünyesinde yürütülen açıköğretim faaliyetlerinin programlar, kullanılan platformlar, hedef kitle, teknoloji gibi başlıklar açısından gelişim seyri görülmektedir. Günümüzün mega üniversitelerden biri olan ve kendi alanında örnek alınan bu kurum aynı zamanda çalışmanın araştırma kapsamını oluşturmaktadır.

5. Araştırma Yöntemi

Açık ve uzaktan öğrenme sisteminin öğrenenlere yönetim ve strateji kavramlarını kazandırma becerisini sorgulayan bu araştırmada nitel analiz metodu kullanılmaktadır. Veriler Anadolu Üniversitesi açıköğretim sistemi içindeki program profilleri ve ders müfredatlarına ilişkin sayfalar incelenerek doküman tarama metodu ile toplanmıştır. Sonrasında içerik analizi ile kodlar ve kelime frekansları üzerinden değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi; doğrudan metinler ya da transkriptler ele alınarak belirlenen tema, kategori ve kodlar arasındaki ilişkileri istatistiksel olarak anlayıp, yorumlamayı sağlayan bir yöntemdir (White ve Marsh, 2006: 30-31). Bu bağlamda kavramlar kadar kelime gruplarının sayısal tekrarı da önemlidir (Gül ve Nizam 2021: 182). Çalışmada öncelikle program ve derslere ilişkin bilgiler sınıflandırıp, derlenmiştir. Sonrasında literatürden destek alınarak hazırlanan tema ve kategoriler üzerinden kodlama cetveli oluşturulmuştur. Temalar; yönetsel yeterlilikler ve stratejik düşünme becerileri olurken, kategoriler; yöneticilerin sahip olması gereken niteliklere dair başlıklardan oluşmaktadır. İlgili programların içinde yer alan tema ve kategorilerle ilişkili dersler ise kodları oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim sistemi içinde yer alan fakültele ait dersler bulunduğu için çalışma örneklem sınırlılığına sahiptir. Bu yüzden bulgularla ilgili genelleme yapılmadan kurum özelinde durumsal değerlendirmeler yapılmıştır.

6. Bulgular

Açıköğretim sistemi; Açıköğretim, İşletme ve İktisat fakülteleri olmak üzere toplam üç fakülteden oluşmaktadır. Bu fakültelerde ön lisans ve lisans olmak üzere toplam 64 program mevcuttur. 52'si açıköğretim fakültesine, 8'i iktisat, 5'i ise işletme fakültesine ait olan bu programlarda seçmeli derslerin bulunmadığı, öğrenenlere farklı krediler üzerinden sadece zorunlu dersler verildiği görülmektedir. Hemşirelik, engelli bakımı, eczacılık hizmetleri gibi bazı ön lisans programları dışında sistemde staj uygulaması aktif değildir. Öğrenenlerin sınavlara hazırlanırken temel aldığı ana materyal ders kitaplarıdır. Hazırlanan diğer ek materyaller kitaplar baz alınıp, tasarlanmaktadır. Canlı dersler, ünite videoları, özetler, sorularla öğrenim, radyo programları, alıştırma, deneme sınavları gibi materyaller ders çalışma, sınava hazırlanma süreçlerini desteklenmektedir. Ödev uygulamasının olmadığı programlarda dersler alan uzmanları tarafından anlatılır.

Konular teorik olarak zaman zamanda uygulamaya ilişkin örnekler vererek öğrenenlere sunulmaktadır. Canlı derslerdeki soru-cevap akışlarıyla ise öğrenen-öğreten etkileşimi güçlendirilmektedir. Ön lisans ve lisans programlarında eksik kredisi bulunmayan ve genel not ortalaması (GNO) en az 2 olan öğrenenler sistemden mezun olabilmektedir. Ön lisans için 120 kredi, lisans için ise 240 kredinin tamamlanması gereklidir. Yönetim ve strateji ile ilgili ön lisans ve lisans programlarından mezun olanlar kendi işini kurabilir, farklı sektörlerdeki kurum yönetimlerinde çeşitli kademelerde çalışabilir.

Araştırma kapsamını belirleyebilmek için öncelikle çalışmada bir ön elemeye gidilmiştir. Bu noktada açıköğretim sisteminin içinde yer alan fakültelele ilişkin programlar ve içerik bilgileri incelenmiş, yönetim ve strateji kavramları ile ilişkili görülen 22 program tespit edilmiştir. Bu programları ve programların bağlı oldukları fakülteleri Tablo 2'de görmek mümkündür.

Tablo 2. Yönetim ve Strateji ile İlişkili Programlar

Açıköğretim Fakültesi Programları	İşletme Fakültesi Programları	İktisat Fakültesi Programları
Bankacılık ve Sigortacılık	Havacılık Yönetimi	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı	İşletme	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Dış Ticaret	Turizm İşletmeciliği	Uluslararası İlişkiler
İnsan Kaynakları Yönetimi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	
İşletme Yönetimi		
Menkul Kıymetler ve Sermaye Piyasası		
Perakende Satış ve Mağaza Yönetimi		
Sağlık Kurumları İşletmeciliği		
Sağlık Yönetimi		
Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği		
Sosyal Medya Yöneticiliği		
Spor Yönetimi		
Turizm ve Otel İşletmeciliği		
Yerel Yönetimler		
Yönetim Bilişim Sistemleri		

Ön eleme sonrası tespit edilen programların müfredatları incelendiğinde yönetim ve strateji alanlarında yeterlilik ve beceri oluşturabilecek dersleri içeren 10 program seçilip, araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bunlar Tablo 3'te görülebilir.

Tablo 3. Araştırma Kapsamındaki Programlar

İlgili Programlar	Lisans Türü
İnsan Kaynakları Yönetimi	Ön lisans
İşletme Yönetimi	Ön lisans
Perakende Satış ve Mağaza Yönetimi	Ön lisans
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	Ön lisans
Sosyal Medya Yöneticiliği	Ön lisans
Havacılık Yönetimi	Lisans
İşletme	Lisans
Turizm İşletmeciliği	Lisans
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Lisans

Araştırma kapsamını belirleyen örnekleme ilişkin dağılımın dengeli olabilmesi sonuçların doğru ve anlamlı çıkması bağlamında önemlidir. Bu nedenle her fakülteden ders seçimleri yapılmış, beşi ön lisans, beşi lisans olmak üzere toplam 10 program araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bu programlara ilişkin ders müfredatları incelenerek, yönetim ve strateji başlıkları açısından dersler sınıflandırılmıştır. Derslere ilişkin dağılımı Tablo 4'te görmek mümkündür.

Tablo 4. İlgili Programlar ve Dersler

Programlar	Yönetim Dersleri	Strateji Dersleri
İnsan Kaynakları Yönetimi	Genel İşletme Davranış Bilimlerine Giriş Toplantı ve Sunu Teknikleri Yönetim ve Organizasyon Ücret ve Ödül Yönetimi Çalışma Yaşamının Denetimi Performans Yönetimi	İnsan Kaynaklarında Güncel Yaklaşımlar Kurumsal Sosyal Sorumluluk
İşletme Yönetimi	İşletme İlkeleri İşletme Fonksiyonları Örgütsel Davranış İşletme Yönetimi Küçük İşletme Yönetimi	Girişimcilik ve İş Kurma Yenilik Yönetimi İş Planı
Perakende Satış ve Mağaza Yönetimi	Organizasyonlarda Davranış İşletme Fonksiyonları Perakendecilikte Müşteri İlişkileri Yönetimi Perakende Yönetimi Perakendecilikte Ürün Yönetimi Satış Yönetimi	
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	İşletme İlkeleri İşletme Fonksiyonları Sağlık Kurumları Yönetimi I Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim Sağlık Kurumlarında Kalite Yönetimi Sağlık İşletmelerinde Maliyet Yönetimi	Sağlık Bilimleri ve Yönetiminde Etik
Sosyal Medya Yöneticiliği	Marka ve Yönetimi Sosyal Medya ve Propaganda Sosyal Medya ve Siyasal İletişim Sosyal Medya ve Kurumsal İletişim	
Havacılık Yönetimi	İşletme İlkeleri Davranış Bilimleri I İşletme Fonksiyonları Davranış Bilimleri II Yer Hizmetleri Yönetimi Finansal Yönetim I Finansal Yönetim II Havayolu Yönetimi Örgütsel Davranış	Finansal Tablolar Analizi Havayolu İşletmelerinde Operasyonel Planlama İşletmelerde Karar Verme Teknikleri

	Havaalanı Yönetimi İnsan Kaynakları Yönetimi	
İşletme	İşletme İlkeleri İşletme İletişimi Davranış Bilimleri I İşletme Fonksiyonları Davranış Bilimleri II İşletme Yönetimi Tedarik Zinciri Yönetimi Finansal Yönetim I Üretim Yönetimi Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Pazarlama Yönetimi Finansal Yönetim II Örgütsel Davranış Denetim İşletme Bilgi Sistemleri Uluslararası İşletmecilik Örgüt Kuramı İnsan Kaynakları Yönetimi	Teknoloji, İnnovasyon ve Girişimcilik Stratejik Yönetim İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve Etik Finansal Tablolar Analizi Sayısal Karar Verme Teknikleri
Turizm İşletmeciliği	Konaklama İşletmeciliği Ön Büro Yönetimi Otel Yönetimi Destinasyon Yönetimi Konaklama Hizmetlerinde Kalite Yönetimi Kültürel Miras Yönetimi Yiyecek ve İçecek Yönetimi İnsan Kaynakları Yönetimi Kongre ve Etkinlik Yönetimi Rekreasyon Yönetimi	Stratejik Yönetim Turizmde Güncel Yaklaşımlar İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve Etik Sürdürülebilir Turizm
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Genel İşletme Davranış Bilimleri I Davranış Bilimleri II Yönetim Bilimi I Kamu Yönetimi Yönetim Bilimi II Örgütsel Davranış Türk İdare Tarihi	Yönetimde Güncel Yaklaşımlar
Uluslararası İlişkiler	Davranış Bilimleri I Davranış Bilimleri II Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler	Uluslararası Politika I Türk Dış Politikası I Uluslararası Politika II Türk Dış Politikası II Strateji ve Güvenlik Dış Politika Analizi Amerikan Dış Politikası

Tabloya bakıldığında yönetim ve strateji ile ilgili toplam 104 ders olduğu görülmüştür. Yönetimsel yeterlilik kazandıracak derslerin strateji alanındaki derslere göre yoğunluklu olduğu dikkati çekmektedir. Her programda yönetim içerikli derslerle

karşılaştırırken, ikisi hariç tüm programlarda strateji içerikli dersler tespit edilmiştir. Açık ve uzaktan öğrenme faaliyetlerini yürüten Anadolu üniversitesi açıköğretim sistemi içinde yer alan ve araştırma kapsamına dahil olan derslerin bazılarının müfredat içinde tekrarlı şekilde yer bulduğu görülmektedir. En çok tekrar eden dersler arasında davranış dersleri öne çıkmaktadır. “Davranış Bilimleri I”, “Davranış Bilimleri II” ve “Örgütsel Davranış” dersleri farklı programlarda 4 defa yer bulurken, “Davranış Bilimlerine Giriş” ve “Organizasyonlarda Davranış” dersleri de içerik olarak yakın olan dersler olarak bu gruptaki tekrarı 14’e çıkarmıştır. İşletme içerikli derslerinde tekrarı yüksektir. “İşletme İlkeleri” ve “İşletme Fonksiyonları” dersleri 4 farklı programda yer bulurken, “Genel İşletme” ve “İşletme Yönetimi” dersleri de 2 farklı programda yer alan dersler arasındadır. “İnsan Kaynakları Yönetimi” dersi 3, “Stratejik Yönetim” 2 farklı programda görülmüştür. Yönetim konusu bağlamında öne çıkan Sosyal Sorumluluk ve Etik dersleri 3 farklı programda yer alırken, iletişime yönelik üç dersin sistemde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca “Yönetim Bilimi”, “Yönetim ve Organizasyon” gibi temel yönetim derslerinden ziyade bransa yönelik yönetim derslerinin de ön planda olduğu dikkati çekmektedir. Bu dersler arasında “Performans Yönetimi”, “Satış Yönetimi”, “Marka Yönetimi”, “Havayolu Yönetimi”, “Otel Yönetimi”, “Sağlık Kurumları Yönetimi”, “Kamu Yönetimi” gibi dersler yer almaktadır.

Araştırma kapsamındaki programlarda yer alan dersler dönemsel olarak incelendiğinde dersin verildiği yarı yıla göre dağılımlar tespit edilmiştir. Dönem bilgilerine göre sınıflandırılan bu dağılımları Tablo 5’te görmek ve incelemek mümkündür.

Tablo 5. Ders Dönem Bilgileri

DÖNEMLERE GÖRE DERS SAYILARI			
1.Yarıyıl Dersleri	13	5.Yarıyıl Dersleri	8
2. Yarıyıl Dersleri	15	6. Yarıyıl Dersleri	11
3. Yarıyıl Dersleri	14	7. Yarıyıl Dersleri	9
4. Yarıyıl Dersleri	22	8. Yarıyıl Dersleri	12

Tabloya bakıldığında, 10 farklı programdan yönetim ve strateji içeriğine sahip 104 dersin öğrenenlere en yoğun şekilde ulaştığı yarı yılın 4. yarı yıl olduğu görülmüştür. Sonrasında 2. ve 3. yarıyıllarda ilgili derslerin verildiği dikkati çekerken en düşük yoğunluğa sahip dönemlerin 5. ve 7. yarıyıllar olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilk iki yılda yer alan dört dönemin yönetim ve strateji dersleri ile ilgili diğer yıl ve dönemlere göre daha yoğun geçtiği ifade edilebilir.

Açık ve uzaktan öğrenme sisteminde yönetim ve strateji kavramlarının öğrenenlere kazandırılma yeterliliğini program ve müfredatlar üzerinden inceleyen bu çalışmada ilgili derslere ilişkin Avrupa Kredi Toplama ve Transfer Sistemi (AKTS) değerlerini Tablo 6’da görmek mümkündür.

Tablo 6. Ders AKTS Bilgileri

AKTS BİLGİLERİ					
Derslerin AKTS Dağılımı		Ön Lisans AKTS Toplamı		Lisans AKTS Toplamı	
4 AKTS Dersler	1	İnsan Kaynakları Yönetimi	52	Havacılık Yönetimi	80
5 AKTS Dersler	15	İşletme Yönetimi	48	İşletme	135
6 AKTS Dersler	77	Perakende Satış ve Mağaza Yönetimi	37	Turizm İşletmeciliği	89
7 AKTS Dersler	9	Sağlık Kurumları İşletmeciliği	42	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	58
8 AKTS Dersler	2	Sosyal Medya Yöneticiliği	25	Uluslararası İlişkiler	58

Tabloya bakıldığında derslerin en çok sahip olduğu AKTS değeri 6 olarak görülmektedir. Diğer bir ifade ile açık ve uzaktan öğrenme faaliyetlerini yürüten Anadolu Üniversitesi Açıköğretim sisteminde araştırma kapsamına dahil edilen yönetim ve

strateji içerikli 104 dersin 77'si 6 krediye sahiptir. En yüksek kredi değerinin 8 olduğu sistemde 6 ve üzeri AKTS'ye sahip toplam 85 ders tespit edilmiştir. Yönetim ve strateji derslerine verilen önemin göstergesi ve geçme yeterliliğinin belirleyicisi olan bu değerlerde düşük kredi değerleri olan 4 ve 5 AKTS'ye sahip derslerin toplamı genel dağılım içinde azdır. Ön lisans ve lisans bölümlerindeki ilgili derslerin AKTS değerlerine ilişkin toplamlara bakıldığında genel kredi içinde yarıyı geçen program olmadığı en çok kredi değerinin ön lisans bölümleri arasında insan kaynakları yönetiminde, lisans bölümleri içinde ise işletme bölümünde olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamındaki derslere ilişkin kategorik bilgileri incelemeye devam ettiğimizde isim, tür ve içerik gruplandırmalarına ilişkin bulgular Tablo 7'de görülebilir.

Tablo 7. Ders Kategorilerine İlişkin Bilgiler

Ders Türleri		Ders İsimleri		Ders İçerikleri	
Sözel Dersler	93	İsminde Yönetim Kelimesi Geçen Dersler	45	Yönetim ile ilgili dersler	78
Sayısal Dersler	11	İsminde Strateji Kelimesi Geçen Dersler	3	Strateji ile ilgili Dersler	26

Tabloya bakıldığında yönetim ve strateji içerikli derslerin ağırlığının sözel derslerden oluştuğu görülmektedir. Ders isminde doğrudan yönetim kelimesi geçen dersler 45 olurken, isminde strateji kelimesi geçen derslerin sadece 3 tane olduğu dikkati çekmektedir. İçeriksel bağlamda yönetimle ilişkili ders sayısının 78 olduğu sistemde, strateji ile bağlantılı derslerin ise 26 olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada ele alınan tema, kategori başlıkları ve doküman taramalarında öne çıkan derslere ilişkin kodları Tablo 8'de görmek mümkündür.

Tablo 8. Araştırma Kodlama Cetveli

Tema	Kategori	Kod
Yönetmelikler Yeterlilikler	Planlama	İş Planı
		Yönetim Bilimi I
		Yönetim Bilimi II
		Yönetim ve Organizasyon
		Havayolu İşletmelerinde Operasyonel Planlama
	Karar Alma	İşletmelerde Karar Verme Teknikleri
		Sayısal Karar Verme Teknikleri
	İletişim Becerisi	İşletme İletişimi
		Toplantı ve Sunu Teknikleri
		Sosyal Medya ve Siyasal İletişim
		Sosyal Medya ve Kurumsal İletişim
		Davranış bilimlerine Giriş
		Davranış Bilimleri I
		Davranış Bilimleri II
Örgütsel Davranış		
Organizasyonlarda Davranış		

Bilgi Yönetme	İşletme Bilgi Sistemleri Perakendecilikte Müşteri İlişkileri Yönetimi Tedarik Zinciri Yönetimi Ön Büro Yönetimi İnsan Kaynakları Yönetimi Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Sağlık İşletmelerinde Maliyet Yönetimi Pazarlama Yönetimi
Sorun Çözme	Çalışma Yaşamının Denetimi Denetim
Vizyoner Olma	Teknoloji, İnnovasyon ve Girişimcilik Stratejik Yönetim
Risk Alma	Girişim ve İş Kurma Finansal Tablolar Analizi Finansal Yönetim I Finansal Yönetim II Strateji ve Güvenlik Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim
Stratejik Düşünme Becerileri	
Yenilikçilik	Yenilik Yönetimi İnsan Kaynaklarında Güncel Yaklaşımlar Yönetimde Güncel Yaklaşımlar
Etik	İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve Etik Sağlık Bilimleri ve Yönetiminde Etik
Sürdürülebilirlik	Sürdürülebilir Turizm Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Tabloya bakıldığında yönetim ve strateji temalarının altında beşer kategori başlığının yer aldığı görülmektedir. Yöneticilerde olması beklenen yeterlilikleri ifade eden ilk kategori planlama niteliğindedir. Planlamada fonksiyonların yer aldığı temel yönetim derslerinin öne çıktığı, bunun dışında “İş Planı” ve “Havayolu İşletmelerinde Operasyonel Planlama” derslerinin yer aldığı görülmüştür. Yöneticilerin sahip olması beklenen bir diğer yeterlilik karar alma becerisidir. Bu kategori başlığı altında “İşletmelerde Karar Verme Teknikleri” ve “Sayısal Karar Verme Teknikleri” derslerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Yönetim teması altında en çok öne çıkan kategori iletişim becerisi başlığıdır. Burada insan ilişkilerini düzenleyici davranış dersleri, “İşletme İletişimi”, “Toplantı ve Sunu Teknikleri”, “Sosyal Medya ile Siyasal İletişim” ve “Sosyal Medya ile Kurumsal İletişim” dersleri yer almaktadır. Yöneticilerin sahip olması gereken bir diğer yeterliliği ifade eden bilgi yönetimi kategorisi kodların yoğunluklu tespit edildiği bir diğer başlıktır. Ön büro yönetiminden, insan kaynaklarına, pazarlamadan, muhasebe derslerine varan çeşitlilikte ayrıca “İşletme Bilgi Sistemi”, “Tedarik Zinciri Yönetimi” ve “Perakendecilikte Müşteri İlişkileri Yönetimi” gibi bilgi sistemlerine ilişkin derslerde yer almaktadır. Yönetim teması altındaki son kategori başlığı sorun çözümdür. Yöneticilerin sahip olması gereken sorun çözme yeterliliğine ilişkin dersler kapsamında sadece denetim dersleri tespit edilmiştir.

Araştırmanın ikinci teması olan strateji başlığı altındaki ilk kategori vizyoner olmadır. Yöneticilerin vizyon sahibi olmasını destekleyen dersler arasında “Teknoloji, İnnovasyon ve Girişimcilik” dersi ile “Stratejik Yönetim” dersinin öne çıktığı görülmüştür. Bir diğer kategori olan risk alma, strateji teması altında en çok kod dersin yer aldığı başlıktır. “Girişimcilik ve İş Kurma”, “Strateji ve Güvenlik” derslerinin yanı sıra riski ölçümlemeye yarar sağlayan “Finansal Tablolar Analizi” ve “Finansal Yönetim” derslerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Stratejik düşünme becerilerinden biri olarak kabul edilen yenilikçilik kategorisinde öne çıkan dersler arasında “Yenilik Yönetimi”, “İnsan Kaynaklarında Güncel Yaklaşımlar” ve “Yönetimde Güncel Yaklaşımlar” başlıkları yer almaktadır. Etik konusundaki özen stratejik düşünme becerileri altındaki bir

diğer kategori başlığıdır. Bu bağlamda işletmelerde “Sosyal Sorumluluk ve Etik”, “Sağlık Bilimleri ve Yönetiminde Etik” dersleri öne çıkmıştır. Strateji temasındaki son kategori başlığı sürdürülebilirliktir. Araştırma kapsamında “Sürdürülebilir Turizm”, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” dersleri bu kategori altında tespit edilen dersler arasındadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Açık ve uzaktan öğrenme sisteminin yönetim ve strateji alanında öğrenenlere sunduğu katkıyı inceleyen bu makalede araştırma kapsamının da yer alan Anadolu üniversitesi Açıköğretim sistemi üzerinden konu ele alınmaktadır. İlgili programlar üzerinden örneklemin belirlendiği çalışmada ders müfredatları, derslere ilişkin kategorik bilgiler ve araştırma için hazırlanan kodlama cetveli üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yönetim derslerine sistemde ele alınan tüm programlarda, strateji derslerine ise ikisi dışındaki tüm programlarda yer verildiği görülmektedir. İlgili derslere ait kredilerin ağırlıklı olarak yüksek kredi değerine sahip olması ve genel kredi toplamı içinde önemli paya sahip olmaları açık ve uzaktan öğrenme sisteminde bu derslere önem verildiğine ilişkin göstergeler olarak kabul edilmektedir.

Yönetim derslerinin strateji içerikli derslere göre açık ve uzaktan öğrenme sisteminin müfredatlarında daha çok yer bulduğu dikkati çeken sonuçlardan bir diğeridir. Benzer şekilde araştırma kodlama cetvelindeki kategorik dağılımda sistemin yönetim becerilerine yönelik daha çok dersi öğrenenlere sunduğuna dikkati çekmektedir. Yönetimin stratejiyi de kapsayan daha geniş bir disiplin alanı olması bu sonucun ortaya çıkmasında etkili görülmektedir. Seçtim ve Erkul'da (2020: 25) strateji kavramını yönetim bilimini farklı boyutlarıyla ele alan olgulardan biri olarak ifade etmektedir.

Yönetimsel yeterliliklerde kodlar açısından en çok öne çıkan kategoriler iletişim ve bilgi yönetimi başlıkları olmuştur. Doğan ve Türk'ün (2005: 69) yönetim organizasyon eğitimleri kapsamında yaptığı araştırmadan farklı olarak iletişim becerilerinin açık ve uzaktan öğrenme sisteminde önemsendiği görülmektedir. Yöneticilik mesleği hangi düzeyde olursa olsun içinde insan ilişkileri barındırmaktadır. İnkna, motivasyon, yönlendirme, uzlaşma, ara buluculuk gibi birçok durumda yöneticilerin üst düzey iletişim becerilerine sahip olması gerekir. Yönetici becerilerini davranışa odaklanarak açıklamaya çalışan Luthans'da (1988: 128) işyerlerindeki günlük davranışları gözleyerek, yönetsel aktiviteleri gruplandırılmış en başta iletişim becerilerine vurgu yapmıştır. Açıköğretim sistemi içerisinde yönetsel yetkinlikleri güçlendirici en fazla ders yoğunluğunun iletişim becerilerini artırmayı amaçlayan davranış derslerinde olması bu becerileri destekleyici olarak değerlendirilmektedir. Sistemin bu yanının daha fazla güçlendirilebilmesi için ise etkili iletişim teknikleri, kurumsal iletişim, iş iletişimi, örgüt psikolojisi gibi iletişimi destekleyici dersler müfredata eklenebilir. Ayrıca iletişime ek olarak katkı sağlayabilecek; protokol bilgisi, hitabet, fonetik diksiyon, müzakere yöntemleri gibi konularla müfredat geliştirilebilir. İletişim becerilerini kazandırmayı amaçlayan derslerde aktif olan açıköğretim sisteminin en az ders içeren yönetsel yeterlilik kategorileri karar alma ve sorun çözme olmuştur. Uygulamada karar alamayan ve krizlerle dolu iş dünyasında sorun çözme becerisine sahip olmayan yöneticilerin başarılı olmasını beklemek olası değildir. Bu bağlamda kurum ve işletmelerin zarar görme potansiyeli söz konusudur. Önemli anlarda yanlış karar alan, sorunlarla karşılaştığında soğuk kanlı kalamayan yöneticiler bu sonucu ortaya çıkarabilir. Drucker ve Maciariello (2007: 17), başarılı yöneticilik için etkin davranış niteliklerini; zaman yönetimi, analitik düşünme becerisi, insanları amaca odaklama ve etkinliği yüksek kararlar almak olarak özetlemektedir. Günümüzün iş dünyasında öne çıkan karar alma ve sorun çözme becerilerinin güçlendirilebilmesi için kriz yönetimi, çatışma yönetimi, karar destek sistemleri, proje yönetimi, liderlik gibi içinde karar alma ve sorun çözme becerilerini barındıran dersler sisteme dahil edilebilir.

Strateji temasına gelindiğinde en çok öne çıkan beceri; risk alma kategorisi olurken, en düşük kategoriler; etik, sürdürülebilirlik ve vizyoner olmadır. Geleceğin belirsizliklerle dolu iş şartlarında doğru riskleri alabilmek önemlidir. Açıköğretim sisteminde risk alma becerisini geliştirici sayısal analiz derslerinin yoğunluklu olması bu yeterliliği geliştirici olarak değerlendirilebilir. Ayrıca riskli çevresel şartları kontrol etmede iyileştirici olabilmesi için doğrudan risk yönetimi dersi de sisteme eklenebilir. Ancak vizyona sahip olamayan yöneticilerin doğru riskleri alabilme şansı da azdır. Geleceğin resmini görebilen yönetici adaylarının yetiştirilmesine yönelik adımlar, açıköğretim sisteminde iyileştirilmesi gereken önemli konulardandır. Bu nedenle vizyon oluşturmaya destek veren Stratejik Yönetim derslerinin programlardaki ağırlığı artırılabilir. Dinçer (1992: 30), bir yöneticinin başarısını vizyon sahibi olmasına, yani stratejik analiz yapabilme becerisine bağlamıştır. Özer ise (2011: 362); 21. yüzyıl yöneticilerinin; değişim, risk, strateji, vizyon gibi kavramları etkin yöneten kişiler olması gerektiğinin altını çizmektedir. Günümüzde başarılı yönetici denildiğinde; yaratıcılığın teşvik edildiği, stratejilerin özgürce geliştirildiği ve çalışanları cesaretlendiren kişiler akla gelmektedir (Hinterhuber ve Popp, 1992: 110). Açıköğretim sisteminde stratejik düşünme becerisini artırmak için sisteme eklenen yeni derslerle öğrenenler geliştirilerek üst düzey yönetici adaylarının başarı potansiyelleri doğrudan desteklenebilir. İçinde bulunduğumuz çağda kurumsal itibarı, marka değerini güçlendiren, paydaşlarla ilişkileri destekleyen sürdürülebilirlik ve etik konuları ise tüm dünyada önemi artan ve geleceğe yön verecek bir diğer konu başlığıdır. Bu araştırma kapsamında açık ve uzaktan öğrenme sistemindeki müfredatlar da düşük yoğunlukta verilen etik ve sürdürülebilirlik dersleri, Doğan ve Türk'ün (2005: 69) araştırmasındaki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Türkiye'deki İktisadi idari bilimler fakülteleri kapsamında iş ahlakı ve sosyal

sorumluluk derslerine yeterince önem verilmediği tespit edilen bu çalışmada örgün programlar da etik konusunun öğrencilere verilme zayıflığı dikkat çekmektedir. Yönetici adaylarının bu bağlamda da geride kalmaması için gerek örgün programlarda gerekse açık ve uzaktan öğrenme sisteminin ilgili programlarında bu derslere daha sık yer verilmesi ve sürekli içerik güncellemesinin yapılması gereklidir.

Programlara ilişkin ders içerikleri incelendiğinde yönetsel yeterlilikler temasındaki bilgi yönetimi ve stratejik düşünme becerileri arasındaki teknoloji, yenilik yönetimi alanlarında müfredatın güçlendirilebileceği dikkati çeken bir diğer konudur. Aydınlı da (2004: 15) adına bilgi toplumu denilen yeni dünya düzeninde gücün, işletme fonksiyonlarında yeni teknolojileri verimli kullanan bilgi yöneticilerinin elinde olacağını vurgulamaktadır. Elektronik iş ortamları, yazılımlar, sanal organizasyonlar işletmelere girdiği günden itibaren, yönetimin tanımı ve yöneticiler için gerekli beceriler değişmeye başlamıştır. Doğan ve Türk'ün (2005: 68) araştırması da yönetim organizasyon derslerine ait konularda farklı fakültelerin öğrencilerini teknoloji ve yenilik yönetimi konusunda geliştiremediğine değinmiş ve derslerde sanal işletme, sanal organizasyon gibi konulara fazla yer verilmediğini ifade etmiştir. Benzer şekilde açıköğretim sistemi içerisindeki ilgili programlarında öğrenenler için bu bağlamda sürekli yenilenmeye ihtiyacı vardır. Bu yenilenme sağlanmadığında mezun yönetici adayları gelecekte yazılımların, yapay zekaların, robotik teknolojilerin, bilgi sistemlerinin kontrolü ve yönetiminde sorun yaşayabilir. Ciddi maliyetlerle karşılaşabilir. Çağa ayak uyduramadığı için iş bulma imkanını ya da çalıştığı iş yerine katkı sağlama potansiyelini kaybedebilir.

Açık ve uzaktan öğrenme sistemleri doğası gereği öğrenme yaklaşımlarını harmanlayarak, bilgiyi esnek şekilde öğrenenlere sunabilmektedir. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemine de bakıldığında; materyal zenginliği, öğrenenlerle kurulan etkileşim yolları açısından yönetim becerilerini destekleyici harmanlanmış bir yapının uzun yıllardır kullanılıyor olduğu dikkati çekmektedir. Osguthorpe ve Graham da (2003: 230) harmanlanmış öğrenme ortamının konu, içerik, öğrenen özellikleri, kazandırılacak davranışlar, öğrenme ortamı ve teknolojik altyapı iyi bilindiğinde amaca ulaşmayı kolaylaştırdığını ifade ederek bu sürecin doğru yönetildiği algısını güçlendirmektedir. Bu bağlamda Anadolu Üniversitesi açıköğretim sisteminin sahip olduğu teknolojik alt yapı, uzmanlık gücü ve materyal çeşitliliğini kullanarak müfredat ve derslerin içeriklerini güncelleme, uygulama pratiği kazandıracak etkinlik ve malzemelerle harmanlanmış öğrenme ortamını güçlendirmeye devam etmesi gerekmektedir.

Dünyada yönetim ve strateji eğitimlerinin geldiği noktaya bakıldığında analiz yerine sentezin, bilim yerine sanatın, taklit yerine kültürel adaptasyonun öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda farklı disiplinlerden destek alan bir eğitim sistemi içerisinde rutin becerilerin dışına çıkılması gereklidir. Stratejik düşünme ve iletişim gibi kompleks becerilere daha çok odaklanılması gerektiği, liderliğin önemsendiği, karlılığın dışında etik ve sosyal sorumluluk gibi olguların öne çıktığı eğitim anlayışlarına dönülmesi gerektiği kabul edilmektedir. Ireland ve Hitt'de (2005: 68) stratejik yöneticilik kavramı üzerinden bu olguyu açıklamıştır. Buna göre kurumların vizyonunu belirleyen, sürdürülebilirliği sağlayan, kontrolden çok güven ortamı oluşturan, etik uygulamalar üzerinden örgüt kültürü yaratan kişiler stratejik yönetici olarak kabul edilmektedir. Post modern dünyada değişen yönetici tanımlarına uyup, mezunların iş dünyasında varlık gösterebilmesi için bu nitelikleri kazandıran eğitim sistemlerinin öne çıkması gereklidir. Poa ve arkadaşları da (2018: 517) yoğun rekabetin olduğu iş ortamında yüksek kalitede insan kaynağının stratejik konumuna vurgu yaparak kaynak bağımlılığı kuramı açısından örgütlerin, diğer aktörlere göre gücünü artırdığı ve hayati kaynak elde ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca kuramda işverenlerin yeri doldurulamayan insanları aradığı, bulduğunda ise bu kaynağı kendine bağımlı hale getirmek için yan haklar ve finansal motivasyon kaynakları aracılığıyla çaba sarf ettiğine de vurgu yapılmaktadır (Nienhüser, 2008: 21-22). Bu yüzden yönetim alanında eğitim veren tüm kurumlarda olduğu gibi uzaktan eğitimde de yeniden yapılanmalara ihtiyaç vardır. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim sistemi gerek kalite çalışmaları, gerekse stratejik planlama süreçleri kapsamında paydaş dönüşlerini dikkate alan ve çeşitli analizlerle adım atmaya çalışan bir kurumdur. Gelecekte bu işbirlikleri daha da artırılabilir. İş dünyası tarafından mezunların sahip olması beklenen yönetim becerilerinin neler olduğunu ön görebilmek için üniversite-sanayi iş birlikleri önemli bir araçtır. Doğan ve Türk'te (2005: 67) bu bağlamda üniversite-sanayi iş birliği çerçevesinde derslerin belirlenmesi gerektiğini savunup, piyasanın isteklerine uygun öğrencilerin yetiştirilmesinin iş bulmada olumlu katkı sağladığına vurgu yapmıştır. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sisteminde belirli programlar için uygulanan bu iş birliklerinin kapsamı genişletildiğinde paydaş ihtiyaçları daha kolay çözümlenebilir. İşverenler, mezunlar gibi farklı paydaşların dönüşleri alınabilir. Aynı zamanda yurt dışındaki benzer programlara ilişkin müfredatların yeni dersler belirlenirken örnek alınması da değer yaratacak adımlar arasında kabul edilebilir.

Araştırma sonucunda; Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi sahip olduğu yeterlilikler sayesinde eğitimde belirli standartları yakalayan bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Kitlese eğitim veren bir kurum olması nedeniyle staj, uygulama olanakları ve seçmeli dersler gibi sistemin yapısal akışını bozacak köklü değişimleri gerçekleştirilmesi güçtür. Ancak var olan müfredatların yenilenmesi, sertifika programlarının süreci desteklemesi, öğrenci etkinliklerinin artırılması ve uygulama pratiğini destekleyebilecek ödev uygulamaları ile öğrenenlere kazandırılan yönetsel yeterlilikler ve stratejik düşünme becerileri artırılabilir. Doğan ve Çürük'te (2001: 38) araştırmasında yönetim ve organizasyon alanında verilen

eğitimlerin teoride kalma sıkıntısına değinmiş ve vaka analizi, makale tartışma, proje hazırlama gibi metotların eğitim sistemleri içerisinde yerleştirilmesinin önemini ifade etmiştir.

Açık ve uzaktan öğrenme alanı tüm dünyada etkisi kabul edilen ve ülkemizde de hızla yaygınlaşan bir eğitim alanıdır. Bu bağlamda açıköğretim faaliyetlerini yürüten tüm kurumlarda olduğu gibi Anadolu Üniversitesi açıköğretim sisteminin de değişen dünyaya adapte olabilmesi, müfredatlarını, içeriklerini dönemin koşullarına göre hızla uyarlayabilmesi gerekmektedir. İş hayatının yöneticilerden beklediği nitelikler zaman ve koşullar doğrultusunda değişim gösterirken, bu değişimin müfredatlara yansımaya hızı artırılmalıdır. Hem kuruma yeni kayıt olacak potansiyel üniversite öğrencileri hem de mezunlar için bu esneklik değerlidir. Öğrenenlerin doğru becerilerle mezun olabilmesi, mezunların iş dünyasındaki aday havuzlarında öne çıkabilmesi, kariyer bağlamında güçlü konumlara gelebilmesi ve buldukları hiyerarşik pozisyonlarda kurumlara değer katabilmesi eğitim öğretim döneminde edinilen bu yeterliliklerle bağlantılıdır. Kaynak bağımlılığı kuramında da ifade edildiği gibi günümüzde örgütler nitelikli insan kaynağına daha bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılığı hem yönetici adayları hem de iş verenlerin doğru yönetebilmesi için üniversite eğitimi önemli bir basamaktır. Dolayısıyla bu araştırma gelecekte farklı eğitim sistemleri, farklı ders alanları ve farklı kurumlar için uyarlanıp eğitim öğretim içeriklerinin iyileştirilmesi açısından geliştirilebilir.

Kaynakça

- Acuner, T. & İlhan T. (2002). 21. yüzyılda yönetim anlayışı ve Türk yöneticilerinin bakış açısı. 10. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Fakültesi Yayınları No: 4, 23 – 25 Mayıs, Antalya.
- Aöf Resmi Sayfası, (2023.) <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/tarihce> , (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Appleby, R. C. (1991). Modern business administration (5th ed.). London: Pitman.
- Ardanç, B. (1982). Modern yönetim ilkeleri: Karar verme, modern yönetim semineri, ders notları, Türk – İş Yay No: 144.
- Aydınlı, H. İ. (2004). Sosyo-ekonomik dönüşüm süreci (post-fordizm) ve sanayi ötesi yaklaşımlar. Kamu-İş, Cilt: 7, S: 4, ss.1–20.
- Bolat, T. Aytemiz Seymen, O. Bolat, O.Đ. & Erdem, B. (2008). Yönetim ve organizasyon. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bovee, C.L., Thill, J.V., Wood, M.B. & Dovel G.P. (1993). Management. Newyork: McGraw-Hill Inc.
- Çukadar, S. & Çelik, S. (2003). İnternete dayalı uzaktan öğretim ve üniversite kütüphaneleri. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4(1), 31-42.
- Dickson, P. R., Farris, P.W. & Verbeke, W.J. (2001). Dynamic strategic thinking. Journal of the Academy of Marketing Science, 29 (3), 216-237.
- Diñer, Ö. (1992). Ömer Diñer'le iş dünyasındaki gelişmeler ve işletmelerde stratejik değişim üzerine röportaj. İktisat ve İş Dünyası Dergisi, 2, s. 28-33.
- Diñer, Ö. (1998). Stratejik yönetim ve işletme politikası. İstanbul: Timaş Matbaası.
- Doğan, S. & Türk, M. (2005). Üniversitelerde yönetim ve organizasyon anabilim dalı ders ve içeriklerinin verilme düzeyi ve belirlenme şeklinin tespitine ilişkin araştırma. Öneri Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 24, 61-70.
- Doğan, Z. & Çürük T. (2001). Üniversitelerde Muhasebe Ders ve İçeriklerinin Verilme Düzeyi ve Belirlenme Şeklinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), 9,30-41.
- Drucker, P. & Maciariello, J. (2007). Etkin yöneticinin seyir defteri, Çev. Zülfü Dicleli. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Goldman, E., Cahill, T., Filho, R. & Merlis, L. (2009). Experiences that develop the ability to think strategically. Journal Of Healthcare Management, 54 (6),7-416.
- Griffin, R. W. (2003). Management (7th Edition). Boston: Houghton Mifflin Company.
- Gül, S.S. & Nizam Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:42, 181-198.
- Haycock, K., Cheadle, A. & Bluestone, K. S. (2012). Strategic thinking lessons for leadership from the literature. Library Leadership & Management, 26 (3/4),1-23.
- Henderson I. S. (2005). British journal of occupational learning. <http://alumni.ebsmba.com/alumni/pdf/ManagerialCompetencies.pdf> , (Erişim Tarihi: 30.06.2023).

- Hinterhuber, H. H. & Popp, W. (1992). Are you a strategist or just a manager?. *Harvard Business Review*, January-February, 70(1):105-113.
- Hitt, M. A., R. D. Middlemist & R. L. Mathis (1989). *Management concept and effective practice*. Third Edition, West Publishing Company, New York.
- Hofer, C. W. & D. Schendel (1978). *Strategy formulation: Analytical concepts*, St. Paul, Minnesota: West Publishing Co.
- Ireland, R.D. & Hitt, M.A. (2005). Achieving and maintaining strategic competitiveness in the 21st century: The role of strategic leadership. *Academy of Management Executive*, 19, 63-77.
- Kosinova, N. N., Tolstel, M. S., Sazonov, S. P. & Vaysbeyn, K. D. (2016). Development of Methodological Approach to Enterprise's Financial Strategy Based on Comprehensive Evaluation of Its Strategic Potential. *European Research Studies Journal*, 19(2), 21-33.
- Luthans, F. (1988). Successful vs effective real managers. *Academy of Management Top Level Manager*, 2(2), s.127-132.
- Meydan, H. C. (2015). Kaynak bağımlılığı kuramı. H. C. Sözen ve H. N. Basım (Eds.), *Örgüt kuramları*, Beta Basım Yayın.
- Mintzberg, H. (1990). The Manager's Jop: Folklore and Fact. *Harvard Business Review*, Vol:68, No:2, pp.163-176.
- Nienhüser, W. (2008). Resource dependence theory—How well does it explain behavior of organizations?. *Management Revue*, 19(1/2), 9-32.
- Nut, P. C. & R. W. Backoff. (1992). *Strategic management of public and third sector organisations: A handbook for leaders*. Jossey-Bass, San Fransisco.
- Osguthorpe, T. R. & Graham, C. R. (2003). Blended learning environments definitions and directions. *The Quarterly Review of Distance Education*, Volume 4(3). ss.227-233.
- Özer, M. A. (2011). 21. Yüzyılda yönetim ve yöneticiler. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Özyurt, M. (2010). Yönetici rollerinin ve örgütsel öğrenme ortamının eğitim transferlerine etkisi ve bir Araştırma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pao, H.W., Lee, C.Y., Chung, P.-H. & Wu, H.L. (2018). Hiring decisions on certified manpower: The resource dependence and social contagion views of institutional innovators. *Journal of Advances in Management Research*, 15(4), 514-535.
- Pfeffer, J. & Salancik, G. (2003). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*, Standford Business Classics.
- Seçtim H. & Erkul, H. (2020). Yönetim yaklaşımları üzerine kuramsal bir değerlendirme. *Management and Political Sciences Review*, Cilt: 2 Sayı: 1, 18 – 50.
- Steade, R. D., Lowry J.R. & Glos, R.E. (1984). *Business: Its nature and environment, an introduction*, South-Western Publishing Company, Tenth Edition.
- Tortop N., İsbir E., G. Aykaç B. & Tosun, K. (1993). *İşletme yönetimi*. (1. Cilt) İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Van der Velde, E. G., Jansen, P. G. W., & Vinkenburg, C. J. (1999). Managerial activities among top and middle managers: Self versus others' Perceptions. *Journal of Applied Management Studies*, 8(2), 161-174.
- Werner, I. (1997). *Liderlik ve yönetim*. İstanbul. Rota Yayınları.
- White, M. D. & Marsh, E. E. (2006). Content analysis: A flexible methodology, *Library Trends*, 55/1, s. 22-45.
- Wright, P. M. & McMahan, G. (1992). Theoretical perspectives for strategic human resource management. *Journal of Management*, 18(2): 295-320.
- Yukl, A. G. (2010). *Leadership in organization*. New Jersey: Prentice Hall, Seventh Edition.
- Zeulina J. (2005). *Developing Managerial Competencies*. <http://www.socius.si/si/knjiznica> , (Erişim Tarihi: 06.08.2023).

Extended Abstract

Aim and Scope

This research aims to analyze the competencies that the open and distance learning system, which is an important part of higher education in Turkey, provides to learners regarding the concepts of management and strategy. The scope of the research includes Anadolu University Open Education System, which is the first and most established implementer of open education activities in our country.

Methods

Qualitative analysis method is used in this research, which questions the ability of the open and distance learning system to provide students with management and strategy concepts. The data was collected by document scanning method by examining the pages related to the program profiles and course curricula in the open education system. Afterwards, content analysis was carried out on codes and word frequencies. Content analysis; It is an analysis method that enables statistical understanding and interpretation of the relationships between categories and codes determined by directly examining texts or transcripts (White and Marsh, 2006: 30-31). In this context, numerical repetition of word groups is as important as concepts (Gül and Nizam 2021: 182). In the study, firstly, information about the program and courses was classified and compiled. Afterwards, a coding table was created based on themes and categories prepared with support from the literature. While the themes are managerial competencies and strategic thinking skills, the categories consist of headings regarding the competencies and skills that managers should have. Courses related to the themes and categories within the relevant programs are included in the codes.

Findings

Open education system; It consists of three faculties: Open Education, Business Administration and Economics faculties. There are a total of 64 programs in these faculties, including associate and undergraduate programs. 52 of them belong to the open education faculty, 8 to the faculty of economics and 5 to the faculty of business. In order to determine the scope of the research, a preliminary selection was first made in the study. At this point, the programs and content information of the faculties within the open education system were examined and 22 programs that were related to the concepts of management and strategy were identified. When the curricula of the programs identified after the pre-selection were examined, 10 programs containing courses that could build management and strategy skills were selected and included in the scope of the research. A total of 104 courses related to management and strategy were identified in these selected programs. Management courses are more weighted than strategy courses in terms of number, total of credits and distribution over semesters. It is seen that some of these courses belonging to the faculties in the open education system of Anadolu University, which carry out open and distance learning activities, are included repeatedly in the curriculum. Behavior lessons stand out among the most recurring lessons. Although the course curricula were examined and their distribution was different, it was determined that there were courses in each program that could directly provide management competence and strengthen strategic thinking skills in all but two of them. It was observed that the 4th semester was the semester in which 104 courses with management and strategy content from 10 different programs reached the learners most intensively. When it comes to credit values, the most ECTS value of the courses is 6. In other words, in the Anadolu University Open Education system, which carries out open and distance learning activities, 77 of the 104 management and strategy courses included in the scope of the research have 6 credits. It can be stated that the majority of management and strategy courses consist of verbal courses, and while there are 45 courses with the word management directly in the course name, there are only 3 courses with the word strategy in their names. In the system where there are 78 management-related courses in the contextual context, the number of strategy-related courses is 26.

Conclusion

At the end of the research, it was determined that in the Anadolu University Open Education system, which is one of the important actors of the open and distance learning system in our country, management skills in the theme of managerial skills, communication skills and information management are offered to the learners more intensively. The categories in which the system was weakest in these skills were decision making and problem solving. The system needs to be more active in order to strengthen decision-making, one of the most basic duties of managers, and to think analytically and solve problems in risky environments. In the theme of strategic thinking skills, the category that the open and distance learning system focuses on most is risk taking. The institution tries to improve learners through numerical courses, especially in the risk analysis section, and provides training to individuals on taking the right risks. However, visionary, ethical and sustainability issues, which are other areas of strategic thinking, need to be strengthened in course curricula. In addition, in order to support the categories of information management and innovation, it is important to train managers who are more prone to information and technology with courses on information systems, software, virtual organizations, and management of the electronic business world necessary for the postmodern business world. Anadolu University Open

Education System is considered as an institution that meets a certain standard in education with its technological infrastructure, expert teaching staff, variety of materials and experience in the field. Since the system is an institution that provides mass education, it is difficult to make radical changes such as internships, practice opportunities and elective courses that will disrupt the structural flow of the system. However, by renewing existing curricula, the managerial competencies and strategic thinking skills gained by learners can be increased. At this point, university-industry cooperation, feedback from different stakeholders such as graduates, and taking the curricula of similar programs abroad as an example when determining new courses are among the steps that will create value.

Çalışanların Örgütsel Özdeşleşme ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin İşe Adanmışlıklarına Etkisi

The Effect of Organizational Identification and Psychological Well-Being Levels of Employees on Their Work Engagement

Funda Öztürk¹, Arzu Eryürek², Hüseyin Çiçek³

Öz

İş yaşamının yoğun rekabet ortamı ve ulaşılması gereken örgütsel amaçlar düşünüldüğünde, örgütlerin varlığını uzun süre sürdürebilmesi için performansı yüksek, işine adanmış ve örgütüyle özdeşleşmiş insan kaynağına ihtiyacı olduğu söylenebilir. Ayrıca örgütün misyon ve vizyonuna uygun çalışanı bulmak, sonrasında mevcut çalışanın mutlu hissetmesini sağlamak örgütün çıktıları ve piyasadaki konumu bakımından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, çalışanların örgütsel özdeşleşme ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin işe adanmışlıklarına etkisi olup olmadığını tespit etmektir. Araştırmanın örneklemini Burdur ili sağlık kuruluşlarında çalışmakta olan 326 birey oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerini toplamada anket yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmanın tanımlayıcı istatistiklerine, ölçeklere dair geçerlilikle güvenilirlik değerlerine ve değişkenlerin birbiriyle olan ilişkilerine bakılmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test etmek için ise Regresyon analizinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucuna göre, örgütsel özdeşleşme ile psikolojik iyi oluşun işe adanmışlık üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Özdeşleşme, Psikolojik İyi Oluş, İşe Adanmışlık.

Abstract

Considering the intense competitive environment of business life and the organizational goals to be achieved, it can be said that organizations need human resources with high performance, dedicated to their work and identified with their organization in order to survive for a long time. In addition, it is important to find employees who are suitable for the mission and vision of the organization and then to ensure that the existing employees feel happy in terms of the organization's outputs and position in the market. In this direction, the aim of the research is to determine whether organizational identification and psychological well-being levels of employees have an effect on their job commitment. The sample of the research consists of 326 individuals working in health institutions in Burdur province. Survey method was used to collect the data of the research. Descriptive statistics of the research, validity and reliability values of the scales and the relationship between the variables were examined. Regression analysis was used to test the hypotheses of the study. According to the results of the study, it was revealed that organizational identification and psychological well-being have a positive and significant effect on job commitment.

Keywords: Organizational Identification, Psychological Well-Being, Work Engagement.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 07.06.2023 tarih ve GO 2023//337 sayılı kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 31 / 10 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

¹İşletme Doktora Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE, Burdur, Türkiye, fundaozturk1095@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4347-8250>

²Sağlık Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE, Burdur, Türkiye, arzueryurek@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-7852-7664>

³Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İ.İ.B.F., Burdur, Türkiye, hcicek@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8284-7955>

Giriş

Örgütlerin başarısında önemli olan unsurların başında insan kaynağı gelir. Sonrasında ise bu insan kaynağının tatmin edilerek performansının artırılmasının ve ihtiyaçlarının belirlenerek motive edilmelerinin önemli olduğu söylenebilir (Öztürk vd., 2023: 1180). Günümüzde hem örgütlerin çalışanlarına yaklaşımlarının hem de bireylerin örgütlerine olan tutum ve davranışlarının oldukça büyük önem arz ettiği ifade edilebilir. Çünkü hem çalışma koşulları içerisinde yöneticilerin çalışanlarına yönelik sergiledikleri davranışlar bireylerin ruh hallerini olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilir hem de çalışanlar mevcut ruh halleri doğrultusunda örgütten elde edilecek çıktı için performanslarını düşürebilir ya da artırabilir (Öztürk ve Çiçek, 2022). Bundandır ki örgütüyle özdeşleşmiş, işine bağlı ve adanmış çalışanın örgütünde kalmak isteyeceği söylenebilir (Büyükbeşe ve Gökaslan, 2018: 135). Özellikle sağlık, eğitim, ulaşım gibi hizmet sektörü alanlarında çalışan personelin görevini yerine getirmeye çalıştığı zor ve stres dolu çalışma koşulları düşünüldüğü zaman, çalışanların psikolojik anlamda iyi ve dayanıklı olmaları önemli bir unsur olarak görülebilir (Demirel ve Akça, 2008: 44). Yukarıda bahsedilenler doğrultusunda da çalışanların işine adanmış, psikolojik yönden iyi hisseden, iyimser, örgütünün çıktılarını benimseyerek hedeflerine ulaşmaya ve piyasada rekabet üstünlüğünü sağlamaya çalışan kişiler olmasının önemli bir unsur olduğu söylenebilir.

Örgütsel özdeşleşme, bireyin içerisinde bulunduğu örgütün kendisi ve üyeleriyle birlikte hareket edebilmesi ve oraya karşı bir aidiyet duygusu geliştirmesidir. Örgütün içinde yer alan kişiler kurumunu benimsediklerinde, iş yaşamında sağlıklı ve pozitif duyguların barındığı bir çalışma ortamı kurulacaktır (Koçak, 2023: 10). Bu doğrultuda Jones ve Volpe (2010: 414) de çalışanların motivasyon ve performansının artarak örgütün amaçlarına ulaşması sürecinde örgütsel özdeşleşmenin önemli bir yere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Örgütüyle bağ kuran ve özdeşleşen bireyler, kurum içerisinde verimliliği artırmada üstlenmesi gereken görev neyse onu en iyi şekilde yerine getirmek için çaba gösterecektir (Buchanan, 1974: 533). Bu bireyler aynı zamanda, kurum içerisinde görevlerini yerine getirirken olumsuz hisler deneyimledikleri durumlarda dahi duygusal olarak emek vermeye devam edecek ve psikolojik anlamda olumlu duygular sergilemek için mücadele vereceklerdir (Mengenci, 2015: 127). Bu bağlamda olumlu duyguları deneyimlemeye yönelen yönetim anlayışının da pozitif örgütsel davranış akımını gündeme getirdiği söylenebilir (Kutaniş ve Oruç, 2014: 145).

Pozitif örgütsel davranış alanı, günümüzde örgütlerin performans artırımı için ölçülebilen ve geliştirilebilen pozitif özelliklerinin ve psikolojik potansiyellerinin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Luthans, Youssef ve Avolio, 2006). Bu örgütsel davranış alanının hem örgütüyle özdeşleşen, işine bağlı olan bireyler hem de etkili ve verimli bir yönetim anlayışı açısından önemli olduğu ifade edilebilmektedir (Luthans, 2002: 59). Çünkü işine bağlanma, örgütünü benimseme noktasında kişilerin teşvik edilmesi ve çalışanların düşüncelerinin önemsenerek yardımcı olunması ve takdir edilmesi, pozitif duyguların artışına neden olarak personelin işine adanma seviyesinin artmasına yardımcı olabilmektedir (İnce, 2016: 657). İşine adanma seviyesi yükselen ve takdir edilen çalışan da bir amaca hizmet ettiğini düşünerek işini anlamlı bulmakta ve işlerini hevesle yapma eğilimi göstermektedir (Turgut, 2011: 156). Aynı zamanda işini anlam ve amaç dolu bulan çalışanlar, hem psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmekte hem de örgütüyle özdeşleşerek diğer insanlarla daha kolay iletişim kurabilmektedir (Ryff, 1995: 103). Bu bağlamda mevcut çalışmanın amacı, çalışanların örgütsel özdeşleşme ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin işe adanmışlıklarına etkisi olup olmadığını tespit etmektir.

Alanyazında örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlık (Li, 2012; Hur vd., 2017; Erhan, 2022) ve psikolojik iyi oluşun işe adanmışlık (Acaray, 2019; Kanten ve Yesiltas, 2015) ile ilişkili olduğunu bulgulayan çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırmanın literatürdeki önemi incelendiğinde, çalışma modelinde yer alan değişkenleri (örgütsel özdeşleşme, psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık) bir arada ele alan çalışmaya alanyazın içerisinde rastlanılmamış olmasının çalışmayı önemli hale getireceği düşünülmektedir. Ayrıca pozitif psikoloji çerçevesinde ele alınan kavramlardan olan psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık gibi kavramların örgütsel perspektiften faydalarının incelenmesinin araştırmacılara yön verme hususunda katkılar sağlayacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın gerek alanyazın gerekse de gelecekte gerçekleştirilecek olan araştırmalar bakımından faydalı olabileceği tahmin edilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Örgütsel Özdeşleşme

Örgütlerle yaşamlarının büyük çoğunluğunu iç içe geçirmekte olan bireylerin, zamanla örgütleriyle özdeşleştiği ve iş ortamında gerçekleştirilen faaliyetlerden etkilendiği ileri sürülmektedir (Koçak, 2023: 3). Buradan hareketle özdeşleşme kavramı örgütsel açıdan incelendiğinde, bireylerin çalışmakta oldukları kurumla ilgili olarak sahip oldukları inanç, tutum ve değerleri içten içe benimsemesi şeklinde ifade edilmektedir (Carmeli vd., 2007: 974). Bir başka ifadeye göre özdeşleşme, kişinin kendisini örgütün bir parçası olarak hissedebilmesi (Kerse ve Karabey, 2017: 379), örgütün misyonu ve vizyonu doğrultusunda (Tolman, 1948: 191) faaliyetlerini gerçekleştirerek içinde yer aldığı örgüte karşı tarafı bir bağlılık duymasıdır

(Polat vd., 2010: 156). Ayrıca özdeşleşme kavramının, kişilerin buldukları örgüt içerisinde işlerini en iyi şekilde yapma konusunda kendilerini motive etmede itici bir güç olarak görüldüğü belirtilmektedir (Foote, 1951: 20).

Örgütsel özdeşleşme, kişinin kendisini yer aldığı örgütün önemli bir parçası şeklinde görerek oraya ait hissetmesi ve örgütüyle birlikte hareket etmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Ashforth ve Mael, 1989: 34). Riketta (2005: 360) örgütsel özdeşleşmeyi, kişi ve örgüt arasındaki değerlerin uyum içerisinde olması ve bu doğrultuda birbirlerine karşı bir bağlılık geliştirmesi şeklinde ifade etmektedir. Bir diğer ifadeye göre örgütsel özdeşleşme, kişilerin örgütleri ile ilgili olarak sahip oldukları inanç ve değerlerdir. Bu bağlamda örgüt içerisinde çalışan bireylerin örgütünü yüksek düzeyde özümsemesi ve kendisiyle bağdaştırması (Kanbur, 2017: 64), çalışan bireylerin örgütlerin amaç ve hedefleri doğrultusunda kendilerini aynı niteliklerle tanımlaması (Dutton vd., 1994: 239) ve örgütle daima birlikte olma hissine sahip olmasıdır (Polat vd., 2023: 53). Bahsedilenler çerçevesinde örgütsel özdeşleşmenin, bireyin değerler, tutumlar ve istekler bağlamında örgüt ile kendini uyumlu hale getirerek örgüte karşı aidiyet geliştirmesi olduğu söylenebilir.

Örgütleriyle özdeşleşen bireyler işlerini anlamlı bularak yaptıkları işten keyif alırlar. Bu şekilde hisseden çalışanlar kişisel amaçları ve örgütün gerçekleştirmek istediği amaçları bir bütün olarak görür ve örgütlerine normalden daha fazla katkıda bulunurlar. Örgüte yönelik bu istekli çalışma da beraberinde örgüte bağlılığı getirir (Zencirkıran, 2018: 293). Kişilerin örgütleriyle özdeşleşme seviyeleri yükseldikçe, örgütsel açıdan düşünme ve hareket edebilme kabiliyetleri de artmaktadır. Bu özdeşleşme de yine örgüt çalışanlarının mutluluk ve huzur düzeylerinin artmasına neden olmaktadır (Koçak, 2023: 4). Bireylerde örgütsel özdeşleşme seviyesi ne kadar artış gösterirse, çalışanların örgüte fayda sağlamada sergiledikleri olumlu davranışlarda o ölçüde yükselmektedir (Miao vd., 2019: 78). Ayrıca bireylerin örgütleriyle özdeşleşmesi motivasyonlarını da arttırmaktadır (Yeşil ve Demir, 2018: 270).

1.2. Psikolojik İyi Oluş

Psikolojik iyi oluş, pozitif psikoloji yaklaşımına dayanmaktadır (Keyes vd., 2002: 1007). Pozitif psikoloji yaklaşımı, kişilerin güçlü taraflarını fark ederek (Sheldon ve King, 2001), pozitif bakış açısına, olumlu deneyimlere ve yaşamlarında belirli bir memnuniyet düzeyine sahip olarak ruh sağlıklarını korumasıdır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Pozitif psikoloji yaklaşımı doğrultusunda mutluluk, yaşam memnuniyeti (Göktaş ve Öztürk, 2022: 1102), adanmışlık ve iyi oluş gibi olumlu duyguların insan hayatında çok temel bir şekilde varlığını sürdürdüğü ifade edilmekte (Bülbül ve Giray, 2011: 114; Seligman, 2002) ve bu yaklaşımın, iyi ve anlamlı olan şeyleri bireylerin yaşamlarında inşa etme üzerine ortaya çıktığı belirtilmektedir (Ümmet, 2020: 7). Bu bağlamda iyi olma hali, öznel ve psikolojik iyi oluş gibi değişkenlerin pozitif psikoloji alanıyla birlikte ele alınmaya başlandığı ve psikolojik iyi oluş kavramından ilk bahseden kişinin Bradburn (1969) olduğu belirtilmektedir (Gülyüksel Akdağ ve Cihangir Çankaya, 2015: 646).

Psikolojik iyi oluş, bireylerin olumlu olarak deneyimledikleri hislerin, olumsuz olarak deneyimlemiş olduklarına nazaran daha fazla olması (Bradburn, 1969: 6), kişilerin kendilerine karşı dürüst, gerçekçi ve olumlu bir bakış açısı geliştirebilmesi ve bu çerçevede yaşamlarını özerk bir şekilde devam ettirebilmesi (Köksal vd., 2023: 1310) ve kendilerine, içsel durumlarına ilişkin olarak sahip oldukları olumlu ya da olumsuz düşüncelerin (Lawton vd., 1984: 67) dengede tutulması olarak ifade edilmektedir (Kömürcü, 2023: 805). Ayrıca Watson ve Pennebaker (1989) tarafından psikolojik iyi oluş için en önemli şeyin neşe, coşkunluk, mutlu ve enerjik olma gibi olumlu duyguların deneyimlenmesinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda bireylerde psikolojik iyi oluşun söz konusu olabilmesi için olumlu duygu ve tutumların bulunması gerektiği söylenebilmektedir. Olumlu tutumlara da kişinin sahip olduğu samimiyet, diğer insanlarla yakın ilişkiler kurabilmesi, duygularının bilincine varması, empati yeteneğinin yüksekliği ve geliştirilebilen potansiyelinin farkında olması gösterilebilmektedir (Ertürk vd., 2016: 1725).

Günümüzde kullanılan ve anlaşılabilir anlamda psikolojik iyi oluş kavramını ise Ryff ortaya atmış ve psikolojik açıdan iyi ve sağlıklı olan kişilerde ne tür özellikler bulunması gerektiğine dair bir yaklaşım ortaya koymuştur (Tatlıoğlu, 2015: 3). Ryff'in ortaya attığı model, bireylerin iyi oluşlarının farklı boyutlarını ifade etmekte ve bu model altı boyuttan meydana gelmektedir. Bu boyutlar, kendini kabul etme, diğer kişilerle olumlu ilişkiler kurma, özerklik, çevresel hakimiyet, yaşam amacı ve bireysel gelişimdir (Ryff, 1989: 1071; Ryff, 1995: 99; Ryff ve Singer, 2006; Keyes, 2002). Bu boyutlar kısaca özetlenecek olursa *kendini kabul etme*, bireyin olumlu ve olumsuz tüm deneyimler karşısında kendisine karşı pozitif tutum ve davranışlar içinde olması, *başkalarıyla olumlu ilişkiler*, çevrelere karşı güçlü bir empati, şefkat duygusu içerisinde bulunması ve daha derin bir dostluk duygusu ile başkalarıyla özdeşleşme yeteneğine sahip olması, *özerklik*, kararlı, dayanıklı bir kişilik yapısı sunarak her koşul altında kişinin kendi davranış ve tutumlarını düzenleyebilmesi, *çevresel hakimiyet*, kişinin potansiyelinin farkında olarak yaşam boyu gelişim için uygun ortamları keşfedebilmesi ve yaratabilmesi, *yaşam amacı*, kişinin anlamlı ve amaç dolu bir yaşam sürdürdüğüne dair inanç barındırarak geçmiş ve geleceğinden yüksek derecede memnuniyet duyması, *bireysel gelişim*, bireyin kendi potansiyelinin farkında olması, geliştirmesi ve yeniliklere açık bulunması şeklinde tanımlanabilmektedir (Ryff, 1989: 1071).

Psikolojik iyi oluş içermiş olduğu pozitif özellikler, duygular ve davranışlar ile örgütlerde pozitif çıktılar elde edilmesine yol açabilmektedir (Keyes vd., 2002: 1007). Bu doğrultuda yöneticiler, çalışanlarının pozitif duygularına ve tutumlarına yatırım

yaptıklarında, personellerinin psikolojik iyi oluş seviyelerinin yüksek düzeye çıktığını ve işlerinden yine yüksek düzeyde memnuniyet duyduklarını ifade etmektedir (Burke, 2000: 15). Diener ve Seligman (2002) psikolojik iyi oluş seviyesi yüksek olan çalışanların sadece olumlu duyguları sıklıkla deneyimlemekle kalmadığını, diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurmada bu bireylerin daha başarılı olduğunu ileri sürmektedir. Araştırmalarda psikolojik anlamda iyi olan personelin, yaratıcı yönlerinin bulunduğu ve girişimci faaliyetler sergilemede ön plana çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca iyi oluşu yüksek düzeyde olan bireylerin işe adanmışlık seviyelerinin de yüksek düzeyde olduğu ortaya konmuştur (Fredrickson, 1998; Garg ve Rastogi, 2009; Lohapan, 2016). Bahsedilenlere ek olarak ise kendini gerçekleştirebilen, yaşam amacının ve bireysel gelişiminin farkında olan kişilerin işlerine adanmış bireyler olduğu ve bu doğrultuda psikolojik iyi oluş seviyelerinin de yükseldiği ortaya konmaktadır (Acaray, 2019: 739).

1.3. İşe Adanmışlık

İş yaşamının başta gelen en önemli unsurlarından birisi yetişmiş insan kaynağıdır. Örgütün çalışma kültürünü içselleştirmiş, işleyişini iyi bir şekilde bilen, kendisinin mevcut tüm kaynaklarını verimli bir şekilde kullanarak işe adayan bireylerin bulunduğu örgüt içerisinde çalışmaya istekli olacağı düşünülmektedir (Büyükmüşe ve Gökaslan, 2018: 135). Ayrıca iş dünyasında uluslararası boyuta ulaşan rekabet avantajını elde bulunduranın hem örgüt hem de çalışan bireyler açısından önem olduğu ileri sürülmektedir (Kılıçaslan vd., 2022: 608). Bahsedilenler çerçevesinde işe adanmışlık kavramının örgütler için hayati bir önem taşıdığını söyleyebilmek mümkündür. Alanyazın incelendiğinde de işe adanmışlık kavramının iş ile bütünleşme (Ardıç ve Polatçı, 2009), işe gönülden bir şekilde adanma (Çakıl, 2011), örgüte cezp olma (Esen, 2011) ve bağlılık (Soyalan, 2019) gibi farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada kavram işe adanmışlık olarak ele alınacaktır.

İşe adanmışlık kavramını literatüre ilk olarak kazandıran ve bu kavramın literatürde en yaygın tanımına sahip olan kişinin Kahn (1990) olduğu görülmektedir. Kahn işe adanmışlığı (1990) çalışan bireylerin hem fiziksel ve fikrîsel hem de his olarak tam manasıyla kendilerini yapmakta oldukları işin bir parçası olarak görmeleri ve kendilerini o işe adanmışları şeklinde tanımlamaktadır. Schaufeli ve diğerleri de (2002: 74) tatmin edici ve pozitif bir zihin durumu olduğunu söylemektedir. Bir diğer tanıma göre işe adanmışlık, çalışan bireylerin işine yönelik olarak geliştirdiği olumlu davranışlar (Chusmir, 1982: 596), işlerini tutku dolu bir şekilde coşkulu olarak yapmaları (Roberts ve Davenport, 2002: 21; Akın, 2019: 1) ve bilişsel olarak kendilerini güçlü ve canlı hissetmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Wefald ve Dorney de (2009: 141) adanmışlığı, bireylerin yapmış oldukları işle ilgili olarak duydukları memnuniyet ve coşku olarak ifade etmektedir. Attridge'ye göre (2009: 384) ise işe adanmışlık, personellerin örgüt içerisinde çalışmalarını ve sorumluluklarını anlamlı bulmaları ve mevcut işleriyle ilgili sahip oldukları düşüncelerinin olumlu şeyler barındırmasıdır. Adanmışlık kavramının çeşitli tanımları bulunmakla birlikte en genel anlamda ise bireyin işiyle ilgili olarak edindiği olumlu duygular olduğu (Alarcon ve Edwards, 2010: 294) ve odaklanılmış olan çabaya karşı duyulan bir heyecan, tutku ve katılımın varlığı şeklinde belirtilmektedir (Schaufeli ve Bakker, 2010: 11).

Ayrıca işe adanmışlık kavramının üç boyut etrafında toplandığı belirtilmektedir. Söz konusu olan boyutlar da dinçlik, adanma ve yoğunlaşmadır (Schaufeli vd., 2002; Alarcon ve Edwards, 2010).

- **Dinçlik:** Bireylerin çalışma esnasında yüksek düzeyde bilişsel bir dayanıklılık performansı göstermesine, kişinin işine karşı çaba sarf etmeye her zaman istekli olmasına ve zorluklara rağmen pes etmeden ısrarcı olmasına işaret etmektedir (Kühnel vd., 2009: 576). Bu bağlamda dinçliğin kişilerin karşılaşmış olduğu zorluklara rağmen çalışmaya istekli olması ve devam etme gücü gösterebilmesi olduğu ifade edilebilir.
- **Adanma:** Çalışanların yapmış oldukları işlerine içtenlikle katılması ve tutku, ilham, yaratıcılık, meydan okuma gibi duyguları deneyimlemesidir (Brummelhuis ve Bakker, 2012: 3). Bu bağlamda adanmanın kişinin işiyle ilgili olarak içselleştirdiği anlam duygusu olduğu ve adanmış kişilerin de işlerini içten gelen bir ilham ve gururla yaptığı söylenebilir.
- **Yoğunlaşma:** Kişilerin kendini işine kaptırması, yapmış oldukları şeye tamamen konsantre olması ve bunları yaparken mutlu olmayı ihmal etmeden işine yoğunlaşmasıdır. Örgüt içerisinde bu şekilde çalışanlar için zaman hızlı bir şekilde geçmekte ve böyle çalışan bireyin işten ayrılma durumunun görülmesi de zor hale gelmektedir (Hakanen vd., 2008: 79). Bu bağlamda yoğunlaşmanın bireylerin zihinsel olarak iyi hissederek yapmış oldukları işlere coşkuyla kendini kaptırması olduğu ifade edilebilir.

Özyılmaz ve Süner (2015: 159) adanmışlık boyutları (dinçlik, yoğunlaşma, adanma) doğrultusunda işe adanmış olan çalışanların örgütleriyle ve mevcut işleriyle ilgili olumlu duygular beslediğini ileri sürmektedir. Bu tür çalışanlar örgütlerinde çalışmaya devam ederek oraya katkı sağlama amacı güderler ve başka bir iş aramayı akıllarından geçirmezler. Roberts ve Davenport (2002: 21) da işine adanmış olan çalışanların daha üretken bir şekilde işlerine yerine getirme eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca işe adanmış çalışanlar işlerinde çalışmaya devam konusunda ısrarcıdır (Walker ve Campbell, 2013: 2) ve kendilerini geliştirme konusunda motivasyonları yüksektir. Motivasyonları yüksek olan bu çalışan

bireylerin de kendilerine inanan, enerjik (Bakker vd., 2011: 5), olumlu geri bildirim veren ve işlerinden memnun kişiler olduğu görülmektedir (Tziner ve Tanami, 2013: 68).

1.4. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Çalışmanın bu bölümünde mevcut değişkenlerin (örgütsel özdeşleşme, psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık) birbirleriyle olan ilişkilerine yer verilmiştir.

1.4.1. Örgütsel Özdeşleşme ve İşe Adanmışlık İlişkisi

Literatüre bakıldığında örgütsel özdeşleşme ve işe adanmışlık değişkenleri arasında bir ilişki bulunduğu yönelik bazı çalışmaların olduğu görülmüştür. Li'nin (2012) Çin'de hizmet sektöründe çalışan bireyler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada örgütsel özdeşleşme ve işe adanma arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu saptanmıştır. Bayram'ın (2019) kamu hastanelerinde çalışmakta olan bireyler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada örgütsel özdeşleşme ve işe adanmışlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu bulgulanmıştır. Aktaş ve Akdemir (2019) belediye çalışanlarına yönelik çalışmada işe adanma ile örgütsel özdeşleşme arasında istatistiki olarak pozitif ve anlamlı ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Aksoy Kürü ve Erdil'in (2021) meta-analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirmiş olduğu çalışmada işe adanmışlık ile örgütsel özdeşleşme değişkenleri arasında pozitif ilişki bulunduğu saptanmıştır. Hur ve arkadaşlarının (2017) koreli uçuş görevlilerine yönelik çalışmalarında örgütsel özdeşleşme ve işe adanmışlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Erhan'ın (2022) otel işletmelerinin departman yöneticilerine yönelik çalışmada örgütsel özdeşleşme, işe adanmışlık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu saptanmıştır. Guo ve arkadaşları (2020) Çin'de özel üniversitelerde çalışmakta olan öğretim üyelerine yönelik yürütmüş oldukları çalışmalarında örgütsel özdeşleşme ve işe adanmışlık arasında anlamlı ve pozitif ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Topçuoğlu ve Kaygın'ın (2023) akademik personele yönelik çalışmada örgütsel özdeşleşme ve işe adanmışlık arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Gül ve Öngel'in (2023) sağlık çalışanlarına yönelik çalışmada işe adanmışlık, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel vatandaşlık değişkenleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ortaya konmuştur. Yukarıda sözü edilen çalışmalar doğrultusunda araştırmamızın hipotezleri aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

H1: Örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlık üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

H1a: Örgütsel özdeşleşmenin dinçlik alt boyutu üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

H1b: Örgütsel özdeşleşmenin adanmışlık alt boyutu üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

H1c: Örgütsel özdeşleşmenin yoğunlaşma alt boyutu üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

1.4.2. Psikolojik İyi Oluş ve İşe Adanmışlık İlişkisi

Literatür incelendiğinde, psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık değişkenleri arasında bir ilişki olduğuna yönelik çalışmaların olduğu görülmüştür. Kanten ve Yesiltas'ın (2015) yöneticilere yönelik araştırmasında psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Aiello ve Tesi'nin (2017) sosyal hizmet uzmanlarına yönelik çalışmada psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlığın boyutları ile (dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma) arasında pozitif yönde ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Çankır ve Temiz Çelik'in (2018) otel çalışanlarına yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada çalışmaya tutkunluk ve psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönde ilişkiye saptanmıştır. Acaray'ın (2019) gıda, temizlik, kozmetik gibi firmalarda çalışan bireyler üzerinde yürütmüş olduğu çalışmada psikolojik iyi oluş ve işe tutkunluk arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Andrull ve Gerards'ın (2023) çalışanlara yönelik çalışmada örgütsel özdeşleşme ve pozitif iyi oluş arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Aslan ve Şeker Kayar'ın (2023) çalışanlara yönelik çalışmada psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Yukarıda sözü edilen çalışmalar doğrultusunda çalışmamızın hipotezleri aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

H2: Psikolojik iyi oluşun işe adanmışlık üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

H2a: Psikolojik iyi oluşun dinçlik alt boyutu üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

H2b: Psikolojik iyi oluşun adanmışlık alt boyutu üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

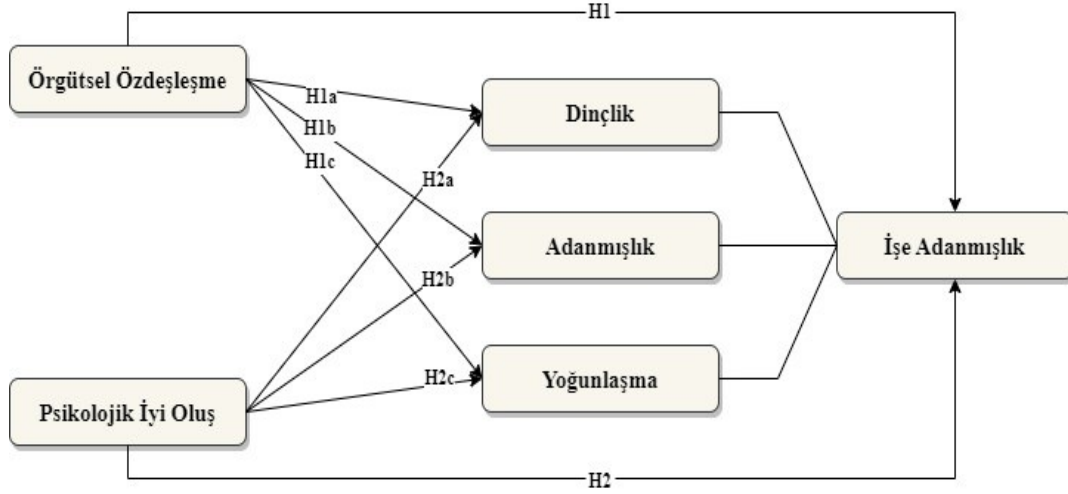
H2c: Psikolojik iyi oluş ile yoğunlaşma alt boyutu üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nicel araştırma yöntemi olduğu bilinen tarama araştırmaları deseninden faydalanılmıştır. Tarama deseni, sosyal bilimciler tarafından belli başlı konularda tutum, algı, beklenti ve eğilimleri anket vasıtasıyla belirlemeyi hedefleyen

araştırmaları içermektedir (Şahin, 2023: 34). Çalışanların örgütsel özdeşleşme ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin işe adanmışlık üzerine etkisinin olup olmadığının tespit edilmesinin amaçlandığı çalışmada, araştırma modeli literatürde yer alan ilgili çalışmalardan yararlanılarak aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur (Li, 2012; Aiello ve Tesi, 2017; Çankır ve Temiz Çelik, 2018; Aktaş ve Akdemir, 2019; Guo vd., 2020; Erhan, 2022; Andrulli ve Gerards, 2023; Öngel, 2023; Aslan ve Şeker Kayar, 2023).

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalış ma, Burdur ili sağlık kuruluşlarında çalışmakta olan bireyleri kapsamaktadır. Araştırmada kolayda örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Hatalı ve eksik olduğu tespit edilen 37 anket formu çıkarıldıktan sonra 326 anket üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan bireylerin kişisel bilgi formu analizine ilişkin istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1. Kişisel Bilgi Formundan Elde Edilen Bulgular

Demografik Değişkenler	Gruplar	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	200	61.3
	Erkek	126	38.7
Medeni Durum	Bekar	121	37.1
	Evli	205	62.9
Yaş Grupları	18-23 yaş	18	5.5
	24-29 yaş	106	32.6
	30-35 yaş	80	24.5
	36-41 yaş	52	15.9
	42 yaş ve üzeri	70	21.5
Eğitim durumu	İlkokul	6	1.8
	Ortaokul	3	0.9
	Lise	31	9.5
	Önlisans	78	23.9
	Lisans	178	54.7
	Lisansüstü	30	9.2
Çalışılan Meslek	Hemşire	97	29.8
	Doktor	16	4.9
	İdareci	3	0.9
	Teknik Personel	25	7.7
	Diğer	185	56.7

Meslekte Çalışma Süresi	0-5 yıl	119	36.4
	6-10 yıl	73	22.4
	11-15 yıl	52	16.0
	16-20 yıl	26	8.0
	21-25 yıl	10	3.1
	26-30 yıl	29	8.9
	31 yıl ve üzeri	17	5.2
Kurumda Çalışma Süresi	0-5 yıl	162	49.7
	6-10 yıl	84	25.8
	11-15 yıl	44	13.5
	16-20 yıl	13	4.0
	21-25 yıl	7	2.1
	26-30 yıl	9	2.8
	31 yıl ve üzeri	7	2.1
Toplam		326	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan kişilerin %61.3'ünün kadın, %38.7'sinin erkek olup, %37.1'inin bekar iken %62.9'unun evli olduğu görülmektedir. Bireylerin %5.5'i 18-23, %32.6'sı 24-29, %24.5'i 30-35, %15.9'u 36-41, %21.5'i ise 42 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Çalışanların %1.8'i ilkökul, %0.9'u ortaokul, %9.5'i lise, %23.9'u önlisans, %54.7'si lisans ve %9.2'si lisansüstü eğitim mezunudur. Çalışanların %29.8'i hemşire, %4.9'u doktor, %0.9'u idareci, %7.7'si teknik personel ve %56.7'si diğer meslek gruplarından (ilk ve acil yardım, tıbbi sekreter, iş güvenliği uzmanı, eczacı, ebe, büro görevlisi, diyetisyen, istatistikçi, psikolog, radyoloji ve ameliyathane hizmetleri teknikeri) oluşmaktadır. Katılımcıların %36.4'i 0-5, %22.4'ü 6-10, %16'sı 11-15, %8'i 16-20, %3.1'i 21-25, %8.9'u 26-30 ve %5.2'sinin 31 yıl ve üzeridir meslekte çalışmaktadır. Ayrıca bireylerin kurumda çalışma sürelerine bakıldığında %49.7'sinin 0-5, %25.8'inin 6-10, %13.5'inin 11-15, %4'ünün 16-20, %2.1'inin 21-25, %2.8'inin 26-30 ve %2.1'inin 31 yıl ve üzeri zamandır kurumunda çalıştığı belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler anket tekniğinden faydalanılarak ve gönüllülük esasına dayanarak toplanmıştır. Araştırma kapsamında yirmi üç ifadeden meydana gelen örgütsel özdeşleşme, psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık olmak üzere üç farklı ölçek kullanılmıştır. Ek olarak ise yedi soru (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek, meslekte ve kurum içerisinde çalışılan süre) demografik özelliklerini belirlemek amacıyla katılımcılara yöneltilmiştir. Ölçeklere ilişkin psikometrik bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.3.1. Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği

Çalışmada Mael ve Ashforth (1992) aracılığıyla geliştirilmiş olan ve Sökmen ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında kullanılan "Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği" kullanılmıştır. "Mael ve Ashforth (1992) aracılığıyla geliştirilen orijinal ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.87 ve Türkiye'de Sökmen ve arkadaşlarının (2015) gerçekleştirdiği çalışmada iç tutarlılık katsayısı 0.86 olarak saptanmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler örnek olarak, "Çalıştığım işyerinin başarısını kendi başarımla hissedirim." gösterilebilir.

2.3.2. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Çalışmada Diener vd. (2009, 2010) aracılığıyla geliştirilmiş olan ve Türkçe'ye uyarlaması Telef (2013) aracılığıyla yapılan "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek maddelerinin iç tutarlılık katsayısı .87 olarak tespit edilmiştir. Ölçekte bulunan ifadeler örnek olarak, "Amaçlı ve anlamlı bir yaşam sürdürüyorum." gösterilebilir.

2.3.3. İşe Adanmışlık Ölçeği

Çalışmada Schaufeli ve arkadaşları (2006) aracılığıyla geliştirilmiş olan "Utretch İşe Adanmışlık Ölçeği" kullanılmıştır. Boyutları dinçlik, adanma ve yoğunlaşmadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının .60 ve .88 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Ölçekte yer alan ifadeler örnek olarak, "İşim bana ilham verir." gösterilebilir.

2.4. Geçerlik

Örgütsel özdeşleşme, psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık ölçeklerinin yapısal geçerliliklerini saptamak için AMOS.24 programından faydalanılarak doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçeklere ilişkin analiz sonuçları aşağıda bulunan tablodaki gibidir.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

	χ^2/df	RMSEA	CFI	GFI	AGFI	NFI
Örgütsel Özdeşleşme	1.16	.022	.999	.991	.975	.990
Psikolojik İyi Oluş	1.64	.026	.982	.956	.956	.982
İşe Adanmışlık	1.90	.053	.990	.975	.944	.980
Kabul Edilebilir Uyum	$3 < \chi^2/df \leq 5$	≤ 0.08	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90
İyi Uyum	≤ 3	≤ 0.05	≥ 0.95	≥ 0.95	≥ 0.95	≥ 0.95

Tablo 2 doğrultusunda, araştırmanın yürütülmesinde kullanılan mevcut ölçeklerin, kabul edilebilir bir uyum için yeterli uyum iyiliği (Gürbüz ve Şahin, 2017) değerlerine sahip olduğu söylenebilmektedir.

2.5. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın betimleyici istatistiklerinin, normallik (çarpıklık ve basıklık) ve güvenilirlik değerlerinin tespit edilmesinde SPSS 23.0 programından yararlanılmıştır.

2.5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Aşağıda yer alan tabloda mevcut değişkenlere ilişkin olarak ortalama, standart sapma, normallik (çarpıklık ve basıklık) ve güvenilirlik (Cronbach Alpha) değerlerine ait istatistiklere ilişkin sonuçlar verilmektedir.

Tablo 3. Araştırmanın Değişkenlerine Ait Ortalama, Standart Sapma ve Güvenilirlik Değerleri

Değişkenler	Ortalama	SS.	Çarpıklık	S.H.	Basıklık	S.H.	Cronbach Alpha
Örgütsel Özdeşleşme	4.02	.93	.693	.135	1.35	.269	.88
Psikolojik İyi Oluş	5.71	.88	-.332	.135	-.178	.269	.89
İşe Adanmışlık	4.01	.79	-.208	.135	-.477	.269	.92

Not: SS= Standart Sapma, S.H=Standart Hata ** $p < .01$.

Tablo 3'e göre, çalışmaya katılım sağlayan kişilerin örgütsel özdeşleşme ölçeğinin ortalamasının ($4.02 \pm .93$), psikolojik iyi oluş ölçeği ortalamasının ($5.71 \pm .88$) ve işe adanmışlık ölçeği ortalamasının ($4.01 \pm .79$) olarak hesaplandığı görülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik değerlerini tespit etmek için Cronbach Alpha katsayılarına bakılmıştır. Araştırmada örgütsel özdeşleşmenin katsayısı .88, psikolojik iyi oluş ölçeğinin katsayısı .89 ve işe adanmışlık ölçeğine katsayı .92 şeklinde hesaplanmıştır. Kalaycı (2006) bir ölçeğin Cronbach Alpha katsayısının 1 değerine ne ölçüde yakınsa o düzeyde güvenilir olacağını belirtmektedir. Bu doğrultuda yürütülmüş olan çalışmada elde edilen Cronbach Alpha katsayılarına bakıldığı zaman, mevcut ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ifade edebilmek mümkündür.

2.5.2. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Çalışma kapsamında kullanılan mevcut değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini tespit etmek amacıyla Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Korelasyon da iki veyahut ikiden fazla olan değişkenler arasında bulunan ilişkiyi belirlemek anlamına gelir. Pearson Momentler korelasyon katsayıları da 0,01-0,29 arasında yer aldığı düşük seviyede, 0,30-0,70 arasında yer aldığı orta seviyede, 0,71-0,99 arasında yer aldığı ise yüksek seviyede ilişki olduğunu gösterir. Ayrıca bu değer 1 olduğunda ise değişkenler arasında çok iyi bir ilişki bulunduğu belirtilmektedir (Köklü vd., 2007: 93).

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.İşe Adanmışlık	1					
2.Dinçlik Alt Boyutu	.875**					
3.Adanmışlık Alt Boyutu	.870**	.726**				
4.Yoğunlaşma Alt Boyutu	.905**	.712**	.720**			
5.Örgütsel Özdeşleşme	.642**	.449**	.493**	.528**		
6.Psikolojik İyi Oluş	.595**	.623**	.594**	.545**	.340**	1

** $p < .01$

Tablo 4'e göre söz konusu olan değişkenler arasında pozitif yönde ve $p < .01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Örgütsel özdeşleşme ve işe adanmışlık ($r = .642$) değişkenleri arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Örgütsel özdeşleşme ile işe adanmışlığın boyutları olan dinçlik ($r = .449$), adanmışlık ($r = .493$) ve

yoğunlaşma ($r = .528$) değişkenleri arasında pozitif yönlü istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık ($r = .595$) değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Psikolojik iyi oluş ile işe adanmışlığın boyutları olan dinçlik ($r = .623$), adanmışlık ($r = .594$) ve yoğunlaşma ($r = .545$) değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Bu araştırma kapsamında, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (07.06.23 / Karar No: GO 2023/337) onay alınmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın çıkış noktası, örgütsel özdeşleşme (bağımsız değişken) ve psikolojik iyi oluşun (bağımsız değişken) işe adanmışlık (bağımlı değişken) değişkeni ile arasındaki ilişkinin ne yönde olduğunun saptanmasıdır. Bu nedenle mevcut veri setinin SPSS 23.0 programı kullanılarak analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki şekildedir.

3.1. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Örgütsel özdeşleşme ve psikolojik iyi oluşun, işe adanmışlık ve alt boyutlarıyla (dinçlik, adanmışlık, yoğunlaşma) arasındaki etkiyi ölçmek için çalışmanın amacına uygun bir şekilde geliştirilen modelden hareket edilerek hipotezlerin test edilmesinde regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Tablo 5. Örgütsel Özdeşleşmenin İşe Adanmışlık Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	1.809	.150	-	12.040	.000	-	-
Örgütsel Özdeşleşme	.548	.036	.642	15.053	.000	1.611	1.000
R=.642	R ² =.410	F=226.600	p<.01				

Örgütsel özdeşleşmenin çalışanların işe adanmışlıkları üzerine etkisini sorgulamak amacıyla gerçekleştirilen analiz sonucunda, örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlık üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur ($\beta = .642$, $t = 15.053$, $p < .01$). Bu sonuca göre örgütsel özdeşleşmedeki bir birimlik artış işe adanmışlık üzerinde 0.548'lik bir artışa neden olmaktadır. Özetle artan örgütsel özdeşleşme düzeyinin çalışanların işe adanmışlıkları konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Örgütsel özdeşleşme işe adanmışlığın %410'unu açıklamaktadır ($R = .642$, $R^2 = .410$, $F = 226.600$, $p < .01$). Dolayısıyla H1 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 6. Örgütsel Özdeşleşmenin Dinçlik Alt Boyutu Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	2.248	.188	-	11.943	.000	-	-
Örgütsel Özdeşleşme	.412	.046	.449	9.034	.000	1.681	1.000
R=.449	R ² =.199	F=81.619	p<.01				

Örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlığın dinçlik alt boyutu üzerine etkisi incelendiğinde, örgütsel özdeşleşmenin dinçlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur ($\beta = .449$, $t = 9.034$, $p < .01$). Bu sonuca göre örgütsel özdeşleşmedeki bir birimlik artış dinçlik üzerinde 0.412'lik bir artışa neden olmaktadır. Kısaca, artan örgütsel özdeşleşme düzeyinin çalışanların dinçlikleri konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Örgütsel özdeşleşme dinçliğin %199'unu açıklamaktadır ($R = .449$, $R^2 = .199$, $F = 81.619$, $p < .01$). Dolayısıyla H1a hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 7. Örgütsel Özdeşleşmenin Adanmışlık Alt Boyutu Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	2.641	.156	-	16.959	.000	-	-
Örgütsel Özdeşleşme	.385	.038	.493	10.208	.000	1.686	1.000
R=.493	R ² =.243	F=104.210	p<.01				

Örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlığın adanmışlık alt boyutu üzerine etkisi incelendiğinde, örgütsel özdeşleşmenin adanmışlık üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu saptanmıştır ($\beta = .493$, $t = 10.208$, $p < .01$). Bu sonuca göre örgütsel özdeşleşmedeki bir birimlik artış adanmışlık üzerinde 0.385'lik bir artışa neden olmaktadır. Kısaca, artan örgütsel

özdeşleşme düzeyinin çalışanların adanmışlıkları konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Örgütsel özdeşleşme dinçliğinin %243'ünü açıklamaktadır ($R=.493$, $R^2=.243$, $F=104.210$, $p<.01$). Dolayısıyla H1b hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 8. Örgütsel Özdeşleşmenin Yoğunlaşma Alt Boyutu Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	1.758	.191	-	9.209	.000	-	-
Örgütsel Özdeşleşme	.517	.046	.528	11.183	.000	1.697	1.000
R=.528	R ² =.276	F=125.064	p<.01				

Örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlığın yoğunlaşma alt boyutu üzerine etkisi incelendiğinde, örgütsel özdeşleşmenin yoğunlaşma üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur ($\beta=.528$, $t=11.183$, $p<.01$). Bu sonuca göre örgütsel özdeşleşmedeki bir birimlik artış yoğunlaşma üzerinde 0.517'lik bir artışa neden olmaktadır. Kısaca, artan örgütsel özdeşleşme düzeyinin çalışanların yoğunlaşmaları konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Örgütsel özdeşleşme yoğunlaşmanın %276'sını açıklamaktadır ($R=.528$, $R^2=.276$, $F=125.064$, $p<.01$). Dolayısıyla H1c hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 9. Psikolojik İyi Oluşun İşe Adanmışlık Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	.960	.232	-	4.142	.000	-	-
Psikolojik İyi Oluş	.534	.040	.595	13.332	.000	1.623	1.000
R=.595	R ² =.354	F=177.735	p<.01				

Psikolojik iyi oluşun çalışanların işe adanmışlıkları üzerine etkisini sorgulamak amacıyla gerçekleştirilen analiz sonucunda, psikolojik iyi oluşun işe adanmışlık üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur ($\beta=.595$, $t=13.332$, $p<.01$). Bu sonuca göre psikolojik iyi oluştaki bir birimlik artış işe adanmışlık üzerinde 0.534'lik bir artışa neden olmaktadır. Özetle artan psikolojik iyi oluş düzeyinin çalışanların işe adanmışlıkları konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Psikolojik iyi oluş işe adanmışlığın %354'ünü açıklamaktadır ($R=.595$, $R^2=.354$, $F=177.735$, $p<.01$). Dolayısıyla H2 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 10. Psikolojik İyi Oluşun Dinçlik Alt Boyutu Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	.469	.243	-	1.933	.000	-	-
Psikolojik İyi Oluş	.601	.042	.623	14.335	.000	1.657	1.000
R=.623	R ² =.386	F=205.491	p<.01				

Psikolojik iyi oluşun işe adanmışlığın dinçlik alt boyutu üzerine etkisi incelendiğinde, psikolojik iyi oluşun dinçlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur ($\beta=.623$, $t=14.335$, $p<.01$). Bu sonuca göre psikolojik iyi oluştaki bir birimlik artış dinçlik üzerinde 0.601'lik bir artışa neden olmaktadır. Kısaca, artan psikolojik iyi oluş düzeyinin çalışanların dinçlikleri konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Psikolojik iyi oluş dinçliğinin %386'sını açıklamaktadır ($R=.623$, $R^2=.386$, $F=205.491$, $p<.01$). Dolayısıyla H2a hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 11. Psikolojik İyi Oluşun Adanmışlık Alt Boyutu Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	1.405	.212	-	6.625	.000	-	-
Psikolojik İyi Oluş	.487	.037	.594	13.292	.000	1.699	1.000
R=.594	R ² =.351	F=176.680	p<.01				

Psikolojik iyi oluşun işe adanmışlığın adanmışlık alt boyutu üzerine etkisi incelendiğinde, psikolojik iyi oluşun adanmışlık üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur ($\beta=.594$, $t=13.292$, $p<.01$). Bu sonuca göre psikolojik iyi oluştaki bir birimlik artış adanmışlık üzerinde 0.487'lik bir artışa neden olmaktadır. Kısaca, artan psikolojik iyi oluş düzeyinin çalışanların adanmışlık konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Psikolojik iyi oluş adanmışlığın %351'ini açıklamaktadır ($R=.594$, $R^2=.351$, $F=176.680$, $p<.01$). Dolayısıyla H2b hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 12. Psikolojik İyi Oluşun Yoğunlaşma Alt Boyutu Üzerine Etkisi

Değişken	B	S.H.	Beta	T	P	D-W	VIF
Sabit	.630	.277	-	2,273	.000	-	-
Psikolojik İyi Oluş	.561	.048	.545	11.699	.000	1.625	1.000
R=.545	R ² =.297		F=136.871		p<.01		

Psikolojik iyi oluşun işe adanmışlığın yoğunlaşma alt boyutu üzerine etkisi incelendiğinde, psikolojik iyi oluşun yoğunlaşma üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur ($\beta=.545$, $t=11.699$, $p<.01$). Bu sonuca göre psikolojik iyi oluştaki bir birimlik artış yoğunlaşma üzerinde 0.561'lik bir artışa neden olmaktadır. Kısaca, artan psikolojik iyi oluş düzeyinin çalışanların yoğunlaşma konusundaki olumlu düşüncelerini artırdığı söylenebilmektedir. Psikolojik iyi oluş yoğunlaşmanın %297'sini açıklamaktadır ($R=.545$, $R^2=.297$, $F=136.871$, $p<.01$). Dolayısıyla H_{2c} hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Örgütün en önemli unsurlarından birini oluşturan bireyler, yaşamlarının büyük bir kısmını iş yaşamında, yani örgüt içerisinde geçirir. Örgütler de yoğun rekabet ortamının içerisinde yer alır. Bu rekabet ortamı içerisinde hem yöneticiler hem de çalışanlar ciddi mücadeleler verir. Mücadeleler neticesinde ise olumlu çıktılar elde edebilenin en önemli unsurlarından birisi nitelikli, performansı yüksek, anlamlı ve amaçlı bir yaşam sürdürdüğüne inanan çalışana sahip olmaktır. Çünkü verimli, örgütüyle özdeşleşmiş ve işine kendisine adanmış olan çalışan içerisinde bulunduğu örgütün amaç ve hedeflerine katkıda bulunmak için elinden geleni yapacaktır. Bu bağlamda birey ve örgüt arasında uyumun sağlanmasının ve çalışanın işyerine kendisine ait hissederek oraya karşı olumlu hisler barındırmasının örgütsel anlamda önemli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, çalışanların örgütsel özdeşleşme ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin işe adanmışlıklarına etkisi olup olmadığını tespit etmektir. Alanyazına bakıldığında örgütsel özdeşleşme, psikolojik iyi oluş ve işe adanmışlık değişkenlerinin birbirleriyle pozitif yönde ve anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Çalışma sonuçları incelendiğinde, örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlığı pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği saptanmıştır. Ayrıca örgütsel özdeşleşmenin işe adanmışlığın boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmayı da yine pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği ortaya konmuştur. Bu bulgular neticesinde, bireylerin kendilerini çalışmış oldukları örgütün bir parçası olarak görüp oraya ait hissetmesinin işe adanmışlıklarını da o ölçüde artırabileceği söylenebilir. Çünkü yüksek düzeyde örgütüyle kendisini bağdaştıran kişilerin işleri hakkında olumlu düşünceler geliştirme eğilimlerinin yükseleceği de düşünülebilir. Literatüre bakıldığı zaman bazı araştırmaların (Li, 2012; Bayram, 2019; Aktaş ve Akdemir, 2019; Guo vd., 2020; Gül ve Öngel, 2023) H₁, H_{1a}, H_{1b}, H_{1c} hipotezlerini desteklediği görülmektedir.

Araştırma ikinci bulgusu incelendiğinde, psikolojik iyi oluşun işe adanmışlığı pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği saptanmıştır. Ayrıca psikolojik iyi oluşun işe adanmışlığın boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmayı da yine pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği saptanmıştır. Bu bulgular neticesinde, pozitif düşünebilen, hayatın bir anlamı ve amacı olduğuna inanan bireylerin, işlerini tutku dolu, severek ve mutlu hissederek yapacağı düşünülebilir. Zira iş hayatında pozitif bir ruh haline sahip olmanın sonucu, çalışanların işlerine karşı olumlu davranışlar geliştirmesi olabilir. Elde edilen bu bulgular, çalışan bireylerin işe adanmışlık düzeylerini artırmada psikolojik iyi oluşun önemli olduğunu vurgulanmasına neden olabilir. Çünkü stresli iş yaşam koşullarında bireyin sahip olduğu pozitif özellikler ve duygu durumlarının, bireylerin işlerinden memnuniyet derecelerini artırabileceği ve bu doğrultuda da çalışanların işlerini tutkuyla yapmalarına yardımcı olarak örgütlerde pozitif çıktılar elde edilmesine destek olabileceği söylenebilir. Literatüre bakıldığı zaman bazı araştırmaların (Aiello ve Tesi, 2017; Çankır ve Temiz Çelik, 2018; Acaray, 2019; Andrulli ve Gerards, 2023; Aslan ve Şeker Kayar, 2023) H₂, H_{2a}, H_{2b}, H_{2c} hipotezlerini desteklediği görülmektedir.

Bu araştırma, Burdur ili sağlık kurumlarında çalışan bireyler üzerinde gerçekleştirilmiştir ve etki değeri o il sınırlarıyla sınırlıdır. Bu durumun çalışmanın genellenebilirliği karşısında önemli bir kısıt olduğu belirtilebilmektedir. Ek olarak ise çalışmanın kesitsel olması bir diğer kısıttır. Araştırma belirli bir örneklem grubu ile yürütülmüştür ve daha genellenebilir sonuçlar elde edilmesi için farklı örneklem (öğretmenler ve banka çalışanları gibi) gruplarında gerçekleştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın, gelecekte nitel ve karma yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmesi sonuçları daha çok destekleyerek alanyazına katkıda bulunabilir. Ek olarak ise gelecekte örgütsel özdeşleşme ile ilgili yapılacak olan araştırmalar farklı değişkenler (psikolojik sağlamlık, öz-şefkat, affetme) kullanılarak çalışılabilir.

Kaynakça

- Acaray, A. (2019). Örgüt temelli özsaygının iş performansına etkisinde psikolojik iyi oluş ve çalışmaya tutkunluğun aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 10(3), 735-748.
- Aiello, A. & Tesi, A. (2017). Psychological well-being and work engagement among Italian social workers: Examining the mediational role of job resources. *Social Work Research*, 41(2), 73-84. <https://doi.org/10.1093/swr/svx005>
- Akın, Ö. (2019). İş özellikleri ve işe adanmışlığın çalışanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Journal of Politics Economy and Management*, 2(2), 1-18.
- Aktaş, K. ve Akdemir, B. (2019). İşe adanmışlık ve örgütsel özdeşleşme ilişkisinin performans algısına etkisi üzerine bir araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 77, 307-348.
- Alarcon, G. M. & Edwards, J. M. (2010). The relationship of engagement, job satisfaction and turnover intentions. *Stress and Health*, 27(3), 294-298. <https://doi.org/10.1002/smi.1365>
- Andrulli, R. & Gerards, R. (2023). How new ways of working during COVID-19 affect employee well-being via technostress, need for recovery, and work engagement. *Computers in Human Behavior*, 139, 107560.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: İşle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 21-46.
- Ashforth, B. E. & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Aslan, M. ve Şeker Kayar, M. (2023). Destekleyici örgüt ikliminin işe adanmışlık üzerine etkisinde psikolojik iyi oluşun rolü. *Research Studies Anatolia Journal*, 6(3), 307-330
- Attridge, M. (2009). Measuring and managing employee work engagement: A review of the research and business literature. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 24(4), 383-398.
- Bakker, A., Albrecht, S. L. & Leiter, M.P. (2011). Key questions regarding work engagement. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 20(1), 4-28.
- Bayram, A. (2019). Örgütsel özdeşleşmenin iş tatmini üzerine etkisinde işe adanmışlığın aracı rolünün belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 321-334.
- Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine
- Brummelhuis, L. L. & Bakker, A. B. (2012). Staying engaged during the week: the effect of off-job activities on next day work engagement. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16, 11. <https://doi.org/10.1037/a0029213>
- Buchanan, B. (1974). Building organizational commitment: the socialization of managers in work organizations. *Administrative Science Quarterly*, 19(4), 533-546.
- Burke, R. J. (2000). Workaholism in organizations: psychological and physical well-being consequences. *Stress Medicine*, 16(1), 11-16.
- Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2011). Sosyodemografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11, 113-123.
- Büyükbeşe, T. ve Gökaslan, M. O. (2018). İşe gömülmüşlük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bir alan çalışması. *Mukaddime*, 9(2), 135-154.
- Carmeli, A., Gilat G. & Waldman, D.A. (2007). The role of perceived organizational performance in organizational identification, adjustment and job performance. *Journal of Management Studies*, 44(6), 972-992.
- Chusmir, L. H. (1982). Job commitment and the organizational woman. *Academy of Management Review*, 7(4), 595-602.
- Çakıl, E. (2011). *Üniversite hastanesinde çalışan hemşire ve asistanlarda mobbing'in işe gönülden adanma üzerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Çankır, B. ve Semiz Çelik, D. (2018). Çalışan performansı ve mali performans: pozitif ses çıkarma, psikolojik iyi oluş ve çalışmaya tutkunluk ile ilişkileri ve otel işletmeleri örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 54-67.
- Demirel, Y. ve Akça, F. (2008). İşe bağlı stresin duygusal bağlılık üzerine etkisi: Sağlık sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 43-55.

- Diener, E. & Seligman, M. E. P. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, 13(1), 81-84.
- Diener, E., Scollon, C. N. & Lucas, R. E. (2009). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Social Indicators Research Series*, 39, 67-100.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S. & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143-156.
- Dutton, J. E., Dukerich, J. M. & Harquail, C. V. (1994). Organizational image and member identification. *Administrative Science Quarterly*, 39(2), 239-263.
- Erhan, T. (2022). Örgütsel özdeşleşmenin iş performansına etkisinde işe adanmışlığın aracı rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 1278-1292.
- Ertürk, A., Keskinçilç Kara, S.B. ve Zafer Güneş, D. (2016). Duygusal emek ve psikolojik iyi oluş: Bir yordayıcı olarak yönetsel destek algısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1723-1744.
- Esen, E. (2011). Çalışanların örgüte cezbolması. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(1), 377-390.
- Foot, E. (1951). Identification as the basis for a theory of motivation. *American Sociological Review*, 16, 14-21.
- Fredrickson, B. (1998). What good are positive emotions?. *Review of General Psychology*, 2(3), 300-319.
- Garg, P. & Rastogi, R. (2009). Effect of psychological wellbeing on organizational commitment of employees. *Journal of Organizational Behavior*, 8(2), 42-51.
- Göktaş, P. ve Öztürk, F. (2022). Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(36), 1097-1116.
- Guo, J., Qiu, Y. & Gan, Y. (2020). Workplace incivility and work engagement: The chain mediating effects of perceived insider status, affective organizational commitment and organizational identification. *Current Psychology*, 41, 1809-1820. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00699-z>
- Gül, N. ve Öngel, G. (2023). İşe adanmışlık ve örgütsel özdeşleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 451-470.
- Gülyüksel Akdağ, F. ve Cihangir Çankaya, Z. (2015). Evli bireylerde psikolojik iyi oluşun yordanması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 646-662.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hakanen, J. J., Perhoniemi, R. & Toppinen-Tanner, S. (2008). Positive gain spirals at work: From job resources to work engagement, personal initiative and work-unit innovativeness. *Journal of Vocational Behavior*, 73(1), 78-91. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.01.003>
- Hur, W.-M., Shin, Y., Rhee, S.-Y. & Kim, H. (2017). Organizational virtuousness perceptions and task crafting. *Career Development International*, 22(4), 436-459. <https://doi.org/10.1108/cdi-11-2016-0192>
- İnce, A. R. (2016). Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde yönetici desteğinin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 649-660.
- Jones, C. & Volpe, E. H. (2010). Organizational identification: Extending our understanding of social identities through social networks. *Journal of Organizational Behavior*, 32(3), 413-434. <https://doi.org/10.1002/job.694>
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamaları çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayınları.
- Kanbur, E. (2017). Psikolojik güçlendirme ve örgütsel özdeşleşme arasında birey-örgüt uyumunun aracı rolü. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(7), 63-82.
- Kanten, P. & Yesiltas, M. (2015). The effects of positive and negative perfectionism on work engagement, psychological well-being and emotional exhaustion. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1367-1375. [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(15\)00522-5](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(15)00522-5)
- Kerse, G. ve Karabey, C. N. (2017). Algılanan örgütsel desteğin örgütsel özdeşleşmeye etkisi: Örgütsel sinizmin aracı rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 375-398.

- Keyes, C. L. M. (2002). The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *J Health Soc Res*, 43(6), 207-222.
- Keyes, C. L., Shmotkin, D. & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007-1022.
- Kılıçaslan, S., Derin, N. ve Şimşek İlkım, N. (2022). Algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide kişiliğin aracılık etkisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(3), 607-629. <https://doi.org/10.24988/ije.1018952>
- Koçak, E. (2023). Eğitim yönetiminde örgütsel özdeşleşme bağlamında sınıf yönetimi becerilerinin incelenmesi. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri*, 9(19), 1-12.
- Köklü, N., Büyüköztürk, Ş. ve Çokluk Bökeoğlu, Ö. (2007). *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Köksal, Z., Topkaya, N. ve Şahin, E. (2023). Üniversite öğrencilerinde cinsiyet, psikolojik kırılganlık ve öz şefkatin psikolojik iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(87), 1309-1324.
- Kömürçü, İ. (2023). Üniversite öğrencilerinin sanatsal etkinliklere katılma düzeyinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu yordama gücü. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 803-822.
- Kühnel, J., Sonnentag, S. & Westman, M. (2009). Does work engagement increase after a short respite? The role of job involvement as a double-edged sword. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82(3), 575-594. <https://doi.org/10.1348/096317908x349362>
- Kürü, S. A. ve Erdil, O. (2021). İşe adanmışlık ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki: meta-analiz çalışması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (58), 107-136.
- Lawton, M. P., Kleban, M. H. & DiCarlo, E. (1984). Psychological well-being in the aged: Factorial and conceptual dimensions. *Research on Aging*, 6, 67-97.
- Li, H. (2012, Mayıs). A study on the relationships among organizational justice, organizational identification, and work engagement: The evidence from the hi-tech service industries. *International Joint Conference on Service Sciences*. <https://doi.org/10.1109/ijcss.2012.17>
- Lohapan, N. (2016). Psychological well-being and job success: An empirical research of tax auditors in Thailand. *The Business and Management Review*, 7(5), 95-104.
- Luthans, F., 2002. Positive organizational behavior: developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive*, 16(1), 57-72.
- Luthans, F., Youssef, C. M. & Avolio, B. J. (2006). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford: Oxford University Press.
- Mael, F. & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of there for mulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13, 103-123.
- Mengenci, C. (2015). İş tatmini, duygusal emek ve tükenmişlik ilişkilerinin belirlenmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 15(1), 127- 139.
- Miao, Q., Eva, N., Newman, A. & Schwarz, G. (2019). Public service motivation and performance: The role of organizational identification. *Public Money & Management*, 39(2), 77-85.
- Öztürk, F. ve Çiçek, H. (2023). Psikolojik sağlamlığın işgören performansı üzerindeki etkisinde öz-şefkatin aracı rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 363-381. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.1230105>
- Öztürk, F., Özcan, B. N. ve Çiçek, H. (2023). Akademisyenlerin içsel motivasyonlarının uzaktan eğitim uygulamaları tutumlarına ve iş yaşam kalitelerine etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(4), 1171-1184. <https://doi.org/10.33712/mana.1332283>
- Özyılmaz, A. ve Süner, Z. (2015). İşe adanmışlığın işyeri tutumlarına etkisi: Hatay'daki 9 işletmede yapılan ampirik araştırmanın sonuçları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 143-164.
- Polat, M., Meydan, H. ve Tokmak, G. (2010). Personel güçlendirme-örgütsel sinizm ilişkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık etkisi. 9. *Ulusal İşletmecilik Kongresi*, Muğla.
- Polat, S., Oğuz Canol, E. ve Kaya, F. (2023). Eğitim kurumlarında sürdürülebilir liderlik, örgütsel adalet ve özdeşleşme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 51-65.
- Riketta, M. (2005). Organizational identification: A meta analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 358-384.

- Roberts, D. R. & Davenport, T. O. (2002). Job engagement: Why it's important and how to improve it. *Employment Relations Today*, 29(3), 21-29. <https://doi.org/10.1002/ert.10048>
- Ryff, C. D. & Singer, B. H. (2006). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*, 9(1), 13-39. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9019-0>
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4(4), 99-104. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772395>
- Schaufeli, W. B. & Bakker, A. B. (2010). Defining and measuring work engagement: Bringing clarity to the concept. A. B. Bakker ve M. P. Leiter (Ed.), *Work engagement: A handbook of essential theory and research* (pp. 10–24), New York: Psychology Press.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B. & Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: A cross-national study. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 701-716.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V. & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92.
- Seligman, M. E. & Csikszentmihalyi, M. (2000). *Positive psychology: An introduction*. In *flow and the foundations of positive psychology*. Springer: Dordrecht.
- Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention and positive therapy, *Handbook Of Positive Psychology*, 2(2002), 3-12.
- Sheldon, K. M. & King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American Psychologist*, 56, 216 –217.
- Shirom, A. (2003). Shirom, A. (2003). Feeling vigorous at work? The construct and the study of positive affect in organizations. Perrewe, P. ve Ganster, D. (Ed.), *Emotional and physiological processes and positive intervention strategies* (ss. 135-164), Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Soyalan, M. (2019). *Örgütsel davranış düzleminde güncel kavramlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şahin, S. (2023). *Sosyal bilimlerde araştırma (kavramlar, yöntemler, veri analizi, yayım ve etik)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tatlıoğlu, K. (2015). üniversite öğrencilerinin aylık gelir ve harcama düzeyi ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Bingöl üniversitesi örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 1-15.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological review*, 55(4), 189-208.
- Topçuoğlu, E. ve Kaygın, E. (2023). Etik liderlik ve örgütsel demokrasinin örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracı rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 446-474.
- Turgut, T. (2011). Çalışmaya tutkunluk: İş yükü, esnek çalışma saatleri, yönetici desteği ve iş-aile çatışması ile ilişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 155-179.
- Tziner, A. & Tanami, M. (2013). Examining the links between attachment, perfectionism, and job motivation potential with job engagement and workaholism. *Revista de Psicología Del Trabajo y de Las Organizaciones*, 29(2), 65-74. <https://doi.org/10.5093/tr2013a10>
- Ümmet, D. (2020). *Tüm kavram ve yaklaşımlarıyla pozitif psikoloji*. Ankara: Pegem Akademi.
- Walker, A. & Campbell, K. (2013). Work readiness of graduate nurses and the impact on job satisfaction, work engagement and intention to remain. *Nurse Education Today*, 33(12), 1490-1495. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2013.05.008>
- Watson, D. & Pennebaker, J. W. (1989). Health complaints, stress, and distress: Exploring the central role of negative affectivity. *Psychological Review*, 96(2), 234-254.
- Wefald, A. J. & Downey, R. G. (2009). Job engagement in organizations: Fad, fashion, or folderol?. *Journal of Organizational Behavior*, 30(1), 141-145. <https://doi.org/10.1002/job.560>
- Yeşil, S. ve Demir, Z. F. (2018). Örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşmeye etkisi üzerine bir alan çalışması. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 266-280.

Zencirkıran, M. ve Keser, A. (2018). *Örgütsel davranış*. Bursa: Dora Basım-Yayın.

Extended Abstract

Aim and Scope

Human resources are one of the most important factors in the success of organizations. Afterwards, it can be said that it is important to increase the performance of these human resources by satisfying them and to motivate them by determining their needs (Öztürk et al., 2023: 1180). Today, it can be stated that both the approaches of organizations to their employees and the attitudes and behaviors of individuals towards their organizations are of great importance. Because both the behaviors exhibited by managers towards their employees in working conditions can positively or negatively affect the mood of individuals, and employees can decrease or increase their performance for the output to be obtained from the organization in line with their current mood (Öztürk & Çiçek, 2022). Therefore, it can be said that employees who are identified with their organization, committed and dedicated to their work will want to stay in their organization (Büyükbeşe & Gökaslan, 2018: 135). Considering the difficult and stressful working conditions in which employees working in service sectors such as health, education and transportation try to fulfill their duties, it can be seen as an important factor that employees are psychologically well and resilient (Demirel & Akça, 2008: 44). In line with the aforementioned, it can be said that it is important for employees to be dedicated to their work, to feel psychologically well, to be optimistic, to achieve their goals by adopting the outputs of their organization and to achieve competitive advantage in the market.

Organizational identification is the ability of an individual to act together with the organization and its members and to develop a sense of belonging to it. When the people in the organization adopt the organization, a working environment with healthy and positive emotions will be established in business life (Koçak, 2023: 10). In this direction, Jones and Volpe (2010: 414) argue that organizational identification has an important place in the process of increasing the motivation and performance of employees and achieving the goals of the organization. Because individuals who bond and identify with their organization will strive to fulfill whatever task they have to undertake to increase productivity within the organization in the best way (Buchanan, 1974: 533). At the same time, these individuals will continue to labor emotionally even when they experience negative feelings while performing their duties within the organization and will struggle to exhibit positive emotions in psychological terms (Mengenci, 2015: 127). In this context, it can be said that the management approach towards experiencing positive emotions has brought the positive organizational behavior movement to the agenda (Kutanis & Oruç, 2014: 145).

The field of positive organizational behavior is defined as the study of positive characteristics and psychological potentials of organizations that can be measured and developed for performance improvement (Luthans, Youssef, & Avolio, 2006). It can be stated that this field of organizational behavior is important both for individuals who identify with their organization and are committed to their work and for an effective and efficient management approach (Luthans, 2002: 59). Because, encouraging people to be committed to their jobs and to adopt their organizations, and helping and appreciating the thoughts of employees by caring about their thoughts can help increase the level of dedication of the personnel to their jobs by causing an increase in positive emotions (İnce, 2016: 657). Employees whose level of dedication to their jobs increases and who are appreciated find their jobs meaningful and tend to do their jobs enthusiastically, thinking that they serve a purpose (Turgut, 2011: 156). At the same time, employees who find their work full of meaning and purpose both feel better psychologically and can communicate with other people more easily by identifying with their organization (Ryff, 1995: 103). In this context, the aim of the present study is to determine whether employees' organizational identification and psychological well-being levels have an effect on their job commitment.

In the literature, there are studies finding that organizational identification is related to work engagement (Li, 2012; Hur et al., 2017; Erhan, 2022) and psychological well-being is related to work engagement (Acaray, 2019; Kanten & Yesiltas, 2015). When the importance of this research in the literature is examined, it is thought that the fact that there is no research in the literature that deals with the three variables in the research model (organizational identification, psychological well-being, and job commitment) together will make the research important. In addition, it is foreseen that examining the benefits of concepts such as psychological well-being and work engagement, which are concepts addressed within the framework of positive psychology, from an organizational perspective will contribute to the direction of researchers. In this framework, it is estimated that the study may be useful in terms of both the literature and future research.

Methods

The survey research design, known as one of the quantitative research methods, was utilized in the study. Survey research design includes studies conducted by social scientists aiming to determine attitudes, perceptions, expectations and tendencies on certain issues through surveys (Şahin, 2023: 34). In the research, data were collected on a voluntary basis

by using the survey technique. Within the scope of the research, three different scales consisting of twenty-three statements, namely organizational identification, psychological well-being and job commitment, were used. In addition, seven questions were asked to the participants to determine their demographic characteristics (gender, age, marital status, educational status, occupation, length of service in the profession, length of service in the organization). This study covers individuals working in health institutions in Burdur province. Convenience sampling method was used in the study. Confirmatory factor analysis was conducted using AMOS.24 software to determine the structural validity of organizational identification, psychological well-being and work engagement scales. SPSS 23.0 software was used to determine the descriptive statistics, normality (skewness and kurtosis) and reliability values, the relationship between variables and to perform hypothesis tests.

Findings and Conclusion

According to the results of the research, it was determined that there is a statistically positive and significant relationship between the variables in question at $p < .01$ level. There is a positive and moderately significant relationship between organizational identification and job commitment ($r = .642, p < .01$). This supports hypothesis H1. There is a positive and statistically moderately significant relationship between organizational identification and the variables of vigor ($r = .449, p < .01$), dedication ($r = .493, p < .01$) and concentration ($r = .528, p < .01$). These findings confirm hypotheses H1a, H1b and H1c. There is a positive and moderately significant relationship between psychological well-being and job commitment ($r = .595, p < .01$). This supports hypothesis H2. It was found that there was a positive and statistically moderately significant relationship between psychological well-being and the dimensions of work engagement such as vigor ($r = .623, p < .01$), dedication ($r = .594, p < .01$) and concentration ($r = .545, p < .01$).

When the literature is examined, it is seen that organizational identification, psychological well-being and job commitment variables have positive and significant relationships with each other. When the results of the study are examined, it is found that organizational identification has a significant positive effect on job commitment. In addition, it has been determined that organizational identification has a significant positive effect on the dimensions of work engagement such as vigor, dedication and concentration. As a result of these findings, it can be said that when individuals see themselves as a part of the organization they work for and feel that they belong to it, their work engagement can increase to that extent. Because it can also be thought that people who associate themselves with their organization at a high level will have a higher tendency to develop positive thoughts about their jobs. When we look at the literature, some studies (Li, 2012; Bayram, 2019; Aktaş & Akdemir, 2019; Guo et al., 2020; Gül & Öngel, 2023) It is seen that the hypotheses H1, H1a, H1b, H1c are supported.

When the second finding of the research was analyzed, it was found that psychological well-being has a significant positive effect on work engagement. In addition, psychological well-being has a significant positive effect on vigor, dedication and concentration, which are the dimensions of work engagement. As a result of these findings, it can be said that individuals who can think positively and believe that life has a meaning and purpose will do their jobs with passion, love and happiness. Because the result of having a positive mood in business life may be that employees develop positive behaviors towards their jobs. These findings emphasize the importance of psychological well-being in increasing the level of work engagement of employees. When we look at the literature, some studies (Aiello & Tesi, 2017; Çankır & Temiz Çelik, 2018; Acaray, 2019; Andrulli & Gerards, 2023; Aslan & Şeker Kayar, 2023) H2, H2a, H2b, H2c hypotheses are supported.

This research was conducted on individuals working in health institutions in Burdur province and its effect size is limited to that province. This is considered to be an important limitation against the generalizability of the research. In addition, the cross-sectional nature of the study is another limitation. The study was conducted with a specific sample group and it is thought that it would be useful to be conducted with different sample groups (such as teachers and bank employees) to obtain more generalizable results. In addition, conducting the study using qualitative and mixed methods in the future can contribute to the literature by supporting the results more. In addition, future research on organizational identification can be conducted using different variables (psychological resilience, self-compassion, forgiveness).

İsveç Korsan Partisi ve Korsan Siyaseti

The Swedish Pirate Party and Pirate Politics

İhsan Konak¹

Öz

Değişen toplumsal dinamikler ve kamuoyunda oluşan taleplerin ve hassasiyetlerin siyasal sistem içerisinde ele alınması gerekir. Açık olan siyasal sistemlerde çevreden gelen taleplerin sistem içerisinde değerlendirilmelidir. Eğer mevcut siyasal sistem ve aktörler tarafından toplumsal talepler girdi olarak ele alın(mı)ıyorsa yeni toplumsal hareketlerin ve siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir sürecin sonucunda ortaya çıkan İsveç Korsan Partisi ve korsan siyaseti İsveç ve dünya kamuoyunda çevrim içi dünyaya ilişkin konular etrafında oluşan duyarlılığın sonucudur. Bu çalışmada, korsan parti ailesinin ilk örneği olan İsveç Korsan Partisi ele alınmaktadır. Öncelikle korsan partisinin kavramı ve kökeni tartışılarak, korsan siyasetin tek bir sorunla başlayan siyasal serüveninin nasıl daha geniş bir korsan gündemine dönüştüğü tartışılmıştır. İsveç Korsan Partisi'nin kuruluş süreci, ideolojisi, örgütsel yapısı ve korsan siyasetinin uluslararası boyutu analitik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada açıklayıcı bir yöntemle dijital teknolojilerle yetişen nesillerin internete ilişkin taleplerinin ana akım siyasal partiler tarafından ele alınmadığı, bunun da korsan partilerin ve korsan siyasetin önünü açtığı tespit edilmiştir. İsveç'te ortaya çıkan korsan partilerin ve siyasetin diğer ülkelere hızla yayılması internetle ilgili konuların halk tarafından kabul edildiğini gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Parti, İsveç Korsan Partisi, Korsan Siyaseti.

Abstract

Changing social dynamics and public demands and sensitivities need to be addressed within the political system. In open political systems, demands from the environment must be evaluated within the system. If social demands are not addressed as an input by the existing political system and actors, it is highly likely that new social movements and political organizations will emerge. The Swedish Pirate Party and pirate politics, which emerged as a result of such a process, are the result of the sensitivity that emerged in the Swedish and world public opinion around issues related to the online world. In this study, the Swedish Pirate Party, which is the first example of the pirate party family that is not dealt with much in the relevant literature, is discussed. First of all, the concept and origin of the pirate party are discussed, and how the political adventure of pirate politics, which started with a single problem, turned into a broader pirate agenda. The establishment process of the Swedish Pirate Party, its ideology, organizational structure and the international dimension of pirate politics were subjected to an analytical evaluation. With an explanatory method, it has been determined in this study that the internet-related demands of the generations raised with digital technologies are not addressed by mainstream political parties, which pave the way for pirate parties and pirate politics. The rapid spread of pirate parties and politics, which emerged in Sweden, to other countries shows that internet-related issues are accepted by the public.

Keywords: Political Party, Swedish Pirate Party, Pirate Politics.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 25 / 10 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

¹ Öğr. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü, Bitlis, Türkiye, ihsankonak2015@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2119-3369>

Giriş

İnternet, matbaanın icadının ardından insanlık tarihinde gerçekleşen en büyük şey ve muhtemelen çok daha fazlasıdır (Engström ve Falkvinge, 2011: 7). (Engström & Falkvinge, 2011). Ancak günümüzde internet, devletler tarafından dayatılan sınırlamalara ve engellemelere maruz kalır. Mısırlı blog yazarları rejimlerini eleştirdikleri için tutuklanıyor; Çin ve Fransa gibi ülkeler internet kullanıcılarını casus yazılımlar yüklemeye zorlar ve İsveç'te internet trafiği Försvarets Radioanstalt (Milli Savunma Telsiz Teşkilatı - FRA) tarafından izlenir. Bu müdahaleler, internetin çağdaş düzenlemelerine damga vururken; Apple, Google ve Microsoft gibi büyük şirketler, internet iletişimini sınırlamayı ve bunu ücretli uygulamalar üzerinden vermeyi hedefler. Artık bu gibi özgür dijital iletişime yapılan müdahaleler, temel insan haklarından yoksun bırakılmak olarak algılanır (Fredriksson Almqvist, 2016a: 5-6). Bununla birlikte, 1990'larda internete erişim ve bağlantı hızı arttıkça, 1999'da yaygın olarak kullanılan ilk uçtan uca uygulama olan Napster ile birlikte mp3 teknolojisinin hayatımıza girmesi, dijital ve çevrim içi korsanlığı yeraltından ana akıma taşımıştır (Lindgren ve Linde, 2012: 144). İnternete erişimin yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal etkileşimin çoğu çevrim içi ortamda gerçekleşir. Özellikle internet kullanımında yenilikçi olan çıkar grupları ve toplumsal hareketler vatandaşların ilgisini çektikçe ve rağbet gördükçe, siyasi partiler de aynısını yapma ihtiyacı hissederler (Hartleb, 2013: 355). Bu bağlamda siyasal partilerin çevrim içine adaptasyonunun bir ihtiyaç haline geldiği görülebilir ve internete ilişkin nasıl bir siyasa oluşturulabileceği sorusu cevap beklemektedir.

Değişen toplumsal dinamikler siyasal partileri etkiler (Hartleb, 2013: 355). Değişen koşullar siyasal partiler tarafından siyasal girdi olarak ele alın(a)madığı durumlarda, yeni toplumsal koşullar yeni siyasal oluşumları gündeme getirir. Ülkeler arası dijital bağlantıların arttığı küresel bir dünyada, yeni siyasi partiler hızla yayılabilir. Bu durumun en açık örneklerinden bir tanesi Korsan Parti ailesidir (Burkant, 2014: 2). Dünyanın birçok ülkesinde Korsan partilerin aniden ortaya çıkışı bu zeminde anlaşılabilir. Bir tür 'yeraltı siyaseti' olarak görülebilecek Korsan partileri özellikle Avrupa'da başarılı olmuştur. 2012'de Avusturya, Almanya, İspanya, İsviçre, İzlanda ve Çekya'da korsan parti adayları belediye meclislerine ve/veya bölge parlamentolarına, 2009'da ise İsveç'te iki korsan milletvekili Avrupa Parlamentosu'na (AP) seçilmiştir (Cammaerts, 2015: 20). Bu yeni siyaset alanının, Avrupa çapında yeni siyasal oluşumlara ve taban hareketlerine zemin hazırladığı (Hartleb, 2013: 355) ifade edilebilir.

Küresel ölçekte birkaç yıl içinde çok sayıda ülkede kurulan Korsan partiler dijital çağda sivil hakların savunulmasını, şeffaf bir internet politikasını ve medya eylemleri için yükümlülük olarak anlaşılan hesap verebilirliği, dolayısıyla medya hesap verebilirliğini temel talepleri haline getiren ilk siyasal aktördür (Prinzing, 2012: 41). Aynı zamanda, Korsan partilerin internet düzenlemeleriyle insan yaşamının boyunduruk altına alınmasına karşı direnişin ifadesi (Burkant, 2014: 3) olduğu düşünülür. Benzer kaygıları taşıyan birey ve topluluklar sayesinde Korsan partiler hızla buldukları ülkelerde örgütlenmiş ve tüm dünyaya yayılmışlardır. Özellikle Avrupa ülkelerinde kendilerini kabul ettirdikleri söylenebilir.

2006 yılında İsveç'te kurulan Korsan Parti (Burkant, 2014: 2) dünyanın ilk Korsan partisidir (Erlingsson ve Persson, 2011: 121). Bu nedenle bu çalışmada uluslararası akademik ilginin de çoğunun yöneldiği ilk korsan partisi (Otjes, 2014: 39) olan İsveç Korsan Partisi ele alınacaktır. İsveç Korsan Partisi Avrupa siyasetinde ortaya çıkan yeni bir olgudur (Hartleb, 2013: 363)(Hartleb, 2013). Korsan parti ailesiyle ilgili çalışmaların hala nispeten gelişmemiş bir disiplin olması (Maşkarinec, 2020: 511) ve hem Türkçe hem yabancı literatürde Korsan partilerle ilgili çalışmaların azlığı (Kavoğlu, 2013; Maşkarinec, 2017: 6; Yiğit, 2021; Zulianello, 2018: 283) İsveç Korsan Partisi'ni bu çalışmanın odak noktası haline getirmiştir. Bu çalışmada siyasi serüvenine İsveç'te dosya paylaşımı ve dijital haklara yoğunlaşan tek konulu bir siyasal parti olarak başlayan ancak hızla çok daha geniş bir şeye dönüşen (Fredriksson Almqvist, 2016a: 2) siyasal aktörün kökeni, gelişim seyri, korsan siyasetini ortaya çıkaran koşullar, korsan ideoloji ve gündemi değerlendirilecektir.

1. Korsan Parti Tanımı ve Kökeni

Korsan partiler siyaset meydanlarında yeni yeni boy göstermektedir ve modern demokratik sistemlerin başat unsuru olan siyasal partiler arenasında yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle korsan partilere ilişkin farklı görüş ve değerlendirmeler vardır. Münhasıran korsanlar arasında da korsan partinin ne olduğu veya korsan siyasetinin neyi içerip içermemesi gerektiği hususunda görüş birliği bulunmamaktadır.

Korsanların son derece farklı programları ve seçim çekicilikleri, seçmen desteğini kesin olarak belirlemeyi zorlaştırır. Birçok yazar, korsan partilerini klasik sağ-sol ideolojik yelpazeye yerleştirmenin zor olduğu konusunda hemfikirdir (Maşkarinec, 2020: 513). Bir yandan, bu partilerin birçok ülkede marjinal partiler olmaları nedeniyle farklı kesimlere hitap etmeleri beklenebilir. Daha büyük olanlar, belirli ulusal nedenlerle destek kazanmış olabilir (Otjes, 2014: 1). Öte yandan, diğer yazarlar korsanları 'tek soruna odaklı partiler' (Maşkarinec, 2020: 513; Otjes, 2014: 1) veya 'siber partiler' (Hartleb, 2013: 367) olarak adlandırır. Bunun yanı sıra korsan partilerin 'niş parti' olgusunun neredeyse tipik bir tezahürü olduğu düşünülür. Korsanların genellikle internetle ilgili konulara odaklandıkları göz önüne alındığında, bir 'niş parti' ailesi olarak da kavramsallaştırılabilir (Zulianello, 2018: 284). Korsan partiler, 'flaş parti' olarak da değerlendirilebilir. Bazı protesto özelliklerine sahip bir flaş parti, siyasi arenada birdenbire ortaya çıkar. Bu partiler genellikle tek bir konuya odaklanır ve bu konuda ilerleme kaydettiğinde - duruma göre ilerleme kaydedebilir veya bir gelişim göstermez - seçmenler nezdinde önemsiz hale gelir ve yok olur (Hartleb, 2013: 358). Korsan partilerin ne ölçüde tek konuya odaklanan partiler olduğu, tarafların kendi aralarında da tartışma konusudur. Alman ve İsveç Korsan Partileri'nde, partinin kuruluşuna yol açan dijital konuları öne çıkarmak isteyenler ile daha geniş bir program çağrısında bulunanlar arasında tartışmalar yaşanmaktadır (Fredriksson Almqvist, 2016a: 4).

Bu kafa karışıklığı, korsan partilere ilişkin akademik tartışmalara da yansır. Bir yandan, bu partileri tutarlı, değer odaklı siber özgürlükçü bir proje olarak gören Demker (2014), Burkart (2014) ve Zulianello (2017) gibi yazarlar vardır; Zulianello (2017: 6-7) korsanları niş partiler olarak değerlendirir. Korsan partiler, ekonomi haricindeki konulara yoğunlaşan, seçmenleri sınıf çizgisinde seferber etmeyen ve sağ-sol ayrımının ötesinde konu temelli çekiciliği olan partilerdir. Öte yandan, Hartleb (2013: 364) ve Niedermayer (2010: 850) gibi korsan partileri tutarlı ve kapsamlı bir programdan yoksun, bunun yerine sınırlı sayıda siyasi reforma odaklanan tek soruna odaklı partiler olarak tanımlayan yazarlar da vardır (Otjes, 2014: 42). Hem akademik tartışmalarda hem de korsanların kendi arasında korsan partinin ne olduğu veya korsan siyasetinin nasıl olması gerektiği hakkında bir uzlaşının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Korsan parti(ler) şu şekilde tanımlanabilir:

- Siyasi karar verme sürecinde daha fazla şeffaflık içeren yeni bir dijital siyaset çağına girdiğimizi iddia ederler.
- Sanal dünyayı anlamak için yeni bir kavramsal çerçeve ortaya koymaya çalışırlar. (Bu, sakinlerinin gerçek dünyada hiç arkadaşı olmayan bilgisayar delisi imajına karşı koyma girişimini içerir.)
- Korsanların ortak bir ideolojisinin olmadığı ve partinin sağ-sol ayrımının ötesinde olduğu belirtilirken, gerçekte alternatif sol bir parti olarak değerlendirilebilir (Hartleb, 2013: 365). Bilgi toplumunun geçirdiği değişim ve dönüşümler, belirli şekillerde çalışan partilerin kurulmasına neden olmuştur. Avrupa'daki geleneksel liberal partiler, sol ve sağ arasındaki siyasi alan daraldıkça değişime uğramıştır. Korsan partiler, ya sol-sağ boyutunun öneminin azaldığı ve/veya eski liberal partilerin bilgi toplumuyla ideolojik bağlarını kaybettiği siyasi sistemlerde genişlemiştir. Korsan partiler daha çok ifade, düşünce ve cinsel özgürlük gibi bireysel özgürlüklerin hayata geçirilmesi ile ilgilenmektedir. Bilgi toplumu ve teröre karşı savaş, insan hakları, bireysel haklar ve mahremiyeti, geleneksel olarak liberal olan çok az partinin kişisel mahremiyeti ve özel yaşam hakkını başarıyla savunduğu bir noktaya itmiştir (Demker, 2014: 195). Bu boşluğun Korsan partiler tarafından doldurulduğu değerlendirilebilir.
- Yeni teknolojilerle birlikte vatandaşların siyasete sürekli katılması ve ana akım partilerdeki hiyerarşilere karşı durması gerektiği vurgulanır.
- 'Lidersiz parti' idealinin korsan partilerle somutlaştırıldığı düşünülür (oysa gerçekte bir parti kurulu vardır ve onun varlığı, takipçiler ve liderler arasındaki ilişki konusunda mücadelelere neden olmuştur)
- Partinin girdi konusunda (örneğin parti kongreleri için) büyük idealleri varken sonuç ütopye görünmektedir (Hartleb, 2013: 365).

'Korsan' ifadesi, telif hakkıyla korunan dosyaları uçtan uca ('peer to peer' - P2P) paylaşan kişileri 'korsan' olarak adlandıran müzik ve film endüstrisinden uyarlanmıştır (Otjes, 2014: 39). İçeriğe erişim, kopyalama ve paylaşım sorunları korsan partilerin oluşumu için erken motivasyon sağlamıştır. Dosya paylaşımı, korsan siyaseti açısından kurucu unsur olarak görülebilir (Jääsaari ve Hildén, 2015: 874-875). Diğer bir ifadeyle, dosya paylaşımının suç sayılmasına karşı direniş, korsan partiler için varoluş sebebidir (Otjes, 2014: 40). İlk korsan

partisi katı telif hakkı yasalarına ve artan terörle mücadele gözetimine tepki olarak 2006 yılında İsveç'te kurulmuştur (Fredriksson Almqvist, 2016b: 108). İsveç Korsan Partisi çevrim içi dosya paylaşımına getirilen kısıtlamaların kaldırılmasını talep eden ve tek bir siyasal gündemi olan parti olarak başlamıştır. İsveç Korsan Partisi, fikri mülkiyet haklarına ilişkin tutumun bir sonucudur. İsveç Korsan Partisine göre; fikri mülkiyet korumasının tüm biçimleri, bilgi edinme ve öğrenme özgürlüğünün kurucu ilkesini ihlal eder (Jääsaari ve Hildén, 2015: 875). Korsan parti, hükümet yetkililerinin ve ticari aktörlerin interneti kontrol etme ve kendi amaçları için kullanma girişimlerine karşı ortaya çıkan ağ toplumunun özgürlüğünü ve bütünlüğünü koruma iddiasında olan bir siyasal hareketten doğmuştur (Fredriksson Almqvist, 2016b: 108). İsveç haber ajansına göre, İsveç nüfusunun yaklaşık % 20'si veya yaklaşık 1,4 milyon kişi dosya paylaşımı yapmaktadır. Bunların yaklaşık üçte birinin, yani yaklaşık yarım milyon İsveçlinin, bu durum ortaya çıkarsa hapis cezasına çarptırılacak düzeyde yaptıkları tahmin ediliyor (Engström ve Falkvinge, 2011: 26). Bu durum ilk korsan partinin neden öncelikle İsveç'te kurulduğunu ve siyasal bir harekete dönüşmesini açıklayabilir.

Parlamentar siyasete girmek, korsan partisinden önce de korsan hareketini meşgul eden bir düşüncedir. İsveç Korsan Partisi'nde 2011-2014 yılların arasında yönetim kurulu üyeliği yapmış olan Fredrik Holmbom, korsan hareketinin zaten var olduğunu ve eksik olan tek şeyin siyasi örgütlenme olduğunu kabul eder. Bu çerçevede, Rick Falkvinge²'nin parti kurma girişimi, bir süredir oluşmakta olan beklentiyi harekete geçirmiştir. Bu durum korsan partilerin 2006 yılında Avrupa'da neden bu kadar hızlı yayıldığını açıklayabilir (Fredriksson Almqvist, 2016b: 103-104). Korsan partiler o dönem İsveç ve Avrupa toplumunda ortaya çıkan duyarlılığın ve talebin siyasal temsilcisi olmuş ve kolaylıkla örgütlenmiştir

İlk korsan partinin İsveç'te kurulmasının ardından korsan partiler hızla Kuzey Amerika ve Avustralya'ya yayılmıştır. 2006'nın sonuna kadar birçok ülkede ulusal korsan partiler kurulmuş ve Uluslararası Korsan Partiler Birliği (*Pirate Parties International*) oluşturulmuştur. 2009 yılında AP seçimlerinde İsveç Korsan Partisi iki sandalye kazanmış ve 2011'de ise Alman Korsan Partisi bölgesel seçimlerde büyük başarı kaydetmiştir (Fredriksson Almqvist, 2016a). Çek Korsan Partisi, *Creative Commons* (CC) çerçevesini Çekya'ya taşıma çabalarına öncülük etmiş ve yerel seçimlere katılmıştır. Birleşik Krallık Korsan Partisi, Dijital Ekonomi Yasası'nın yeterince ilgi görmemesinin ardından yasaya ilişkin ulusal bir tartışmayı hızlı bir şekilde başlatmıştır. Liberal Demokratlar, yasanın korsanlığa ilişkin hükümlerinin yürürlükten kaldırılmasını 2011'de gündemlerine almışlardır. 2009 yılında bir blog olarak başlayan Kanada Korsan Partisi, CC lisanslarını benimsemiş ve 2011 seçimlerinde on aday göstermiştir. Yeni Zelanda Korsan Partisi ilk yıllık konferansını düzenlemiş, üyelik kampanyası başlatmış ve 2011'de Yeni Zelanda Seçim Komisyonu'na kayıt yaptırmıştır. Sahtecilik Karşıtı Ticaret Anlaşması (*Anti-Counterfeiting Trade Agreement – ACTA*) 2012 yılının ortalarında AP'de protesto edilirken, Rus Korsan Partisi 2012'de Uluslararası Korsan Partiler Birliği'ne katılmıştır (Burkant, 2014: 144). Korsan partilerin ortaya çıkışını ve seçmen desteğini yerel ve ulusal faktörler belirlemiş olsa da telif hakkına ilişkin düzenlemeler hareket için ortak bir sorun olmuştur (Jääsaari ve Hildén, 2015: 873-874). Bu soruna ilişkin oluşan duyarlılığın hızla demokratik sistem içerisinde örgütlendiği görülmektedir. Bu seferberliğin kurumsal siyasal örgütlenmelere dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Ancak sonraki yıllarda korsan partilerin genişlemesi yavaşlamıştır. İsveç Korsan Partisi, 2014 yılında AP seçimlerinde iki sandalyesini kaybetmiş ve aynı yıl yapılan ulusal seçimlerde tüm zamanların en düşük oy oranını almıştır. Alman Korsan Partisi, 2013'te federal seçimlerde şaşırtıcı derecede kötü sonuçlar almış ve 2014 yılında AP seçimlerinde beklentilerin aksine sadece bir sandalye kazanmıştır. 2014'ün sonunda korsan hareketi zayıflıyor gibiydi, ancak 2015'in sonlarında ve 2016'nın başlarında, anketler İzlanda Korsan Partisi'nin en büyük parti haline geldiğini göstermiştir. İzlanda Korsan Partisi, 2012 gibi geç bir tarihte kurulmuş olmasına rağmen, 2013 yılında gerçekleştirilen ulusal seçimlerde önemli bir başarıya ulaşmış ve oyların % 5'ini alarak parlamentoda üç sandalye kazanmıştır. 2015 ve 2016 yıllarında yapılan anketlerde partiye desteğin % 35'i bulması, korsan partileri göz ardı etmek için hala çok erken olabileceğini göstermiştir (Fredriksson Almqvist, 2016a: 3). Bu bağlamda 2006 yılında Avrupa siyasetine hızlı bir giriş yapan korsan partiler ivme kaybetse de etkinliklerini muhafaza ettikleri söylenebilir.

² Rick Falkvinge ilk Korsan Partisi'nin kurucusu ve yeni nesil sivil özgürlükler için kampanya yürüten bir isimdir. Özellikle, telif hakları endüstrisinin, internetin sivil özgürlükleri garanti altına alan kısımlarını aşındırmak için çalıştığını vurgulamaktadır. Foreign Policy dergisi tarafından En İyi Küresel Düşünür seçilmiş ve TIME Dergisi tarafından dünyanın en etkili insanlarından biri olarak değerlendirilmiştir (<https://falkvinge.net/photos-bio/>).

2. Korsan Siyaseti

Korsan siyaseti, liberter bir duyguyu, teknolojinin otonom kullanımlarına karşı genç bir tavır, rekabet yanlısı politikalar ve teknolojiler için bir tutkuyu ifade eder. Korsan siyaseti, siyasallaşmış siber kültür içinde zarar görmüş veya tehdit altında olan iletişim kodlarını ve normlarını onarmaya yönelik kolektif bir eylemdir. Kamusal alanın korunmasına ve genel olarak iletişimsel yaşam dünyasının savunulmasına katkıda bulunur (Burkant, 2014: 25). Korsanlar, belirli sorunlara ve bu sorunlara yönelik somut çözüm önerilerine odaklanarak farklılıkları uzlaştıran ve farklı kimlikler ve gündemler arasında müzakereler gerçekleştiren bir hareket olarak düşünülebilir (Cammaerts, 2015: 27). Korsan siyaseti farklı toplumsal kesimlerin ortak kaygılarına hitap eden, bu kesimleri harekete geçirebilen ve siyaset sahnesinde yeni ortaya çıkan bir hareket olarak değerlendirilebilir.

Korsanlar, medya ve iletişime adanmış çevrim içi alanların sömürgeleştirilmesine karşı muhalefeti ifade eder ve toplu eylemleri, iletişimsel akılcılığı sağlayan ve geliştiren yaşam dünyası kaynaklarını (özgür konuşma, mahremiyet ve erişim) savunur (Burkant, 2014: 36-37). Korsanlara göre, bilimsel dergilerden bilgisayar programlarına, dosya indirmelere ve taranan ve indirilen kitapların dağıtımına kadar her konuda internette şeffaflık talepleri, bilginin sadece bedelini ödeyebilen veya başka ayrıcalıklarla elde edebilenlerin değil, tüm insanlığa ait olduğu ilkesinin ifadesidir (Demker, 2014: 196-197). Korsanlar sadece mevcut telif hakkı sistemine karşı değiller, genel olarak fikri mülkiyet hakları reformu istiyorlar. Esasında korsan partiler bilgi özgürlüğüne bağlıdır (Otjes, 2014: 40). Bu düşünsel arka planın korsan siyasetine zemin hazırladığı değerlendirilebilir.

Korsan siyaseti tek bir politik gündemle başlamıştır: dijital telif hakkı koşullarını değiştirmek ve verilen ihlal cezalarını iptal ettirmek. Bu tek hedef kaçınılmaz olarak başka sorunları da içermiştir. Telif hakkı yasalarındaki reform, telif hakkı ihlalcilerinin çevrim içi olarak tespit edilmesinden kaynaklanan mahremiyet endişelerinin de ele alınması anlamına geliyordu. Böylece mahremiyet ve çevrim içi anonim kalma hakkı da korsan siyasetinin unsurları haline gelmiştir (Burkant, 2014: 46). Birçok yönden, korsan partilerin birbiriyle ilişkili iki tartışmalı konu arasında - bir yanda demokrasi ve diğer yanda dijital haklar ve özgürlükler - köprü oluşturduğu düşünülebilir. Aslında korsan partiler, hesap verebilir demokratik kurumların ve vatandaşların çıkarına uygun demokratik denetim eksikliğinin belirtilerinden biri olarak dijital hak ve özgürlüklere yönelik saldırıları dile getirir (Cammaerts, 2015: 21). Korsanlar, telif hakkı reformu yapmak ve ticari amaçlı olmayan dosya paylaşımlarını yasal hale getirmeyi hedefler (Otjes, 2014: 40). Korsanlara göre, telif hakkı yaptırımını, özel iletişim hakkı, sınırlara bakmaksızın kamu makamlarının müdahalesi olmadan bilgi alma ve verme hakkı, yargılanma hakkı ve ceza verilirken orantılılık ilkesi dâhil olmak üzere temel hakları tehdit eder (Engström ve Falkvinge, 2011: 7). Korsan siyasetinin telif hakkı üzerinden fikri mülkiyet, demokrasi ve mahremiyet gibi doğrudan ekonomiye ilişkin olmayan konuları siyasetin gündemine taşımayı amaçladığı görülür.

Korsan partiler, mevcut telif hakkı paradigmasına meydan okur. Yaratıcılığın, özellikle tabandan gelen yaratıcılığın önünde bir engel haline geldiği düşünülür (Cammaerts, 2015: 22). Korsanlar, telif hakkının sadece ticari eylemler için geçerli olmasını ve tüm ticari saiklerle yapılmayan kopyalama ve kullanımlar için serbest bırakılmasını talep eder. Korsanlara göre, vatandaşlar arasında ticari olmayan kültür paylaşımı yasağını uygulama girişimleri, özel iletişim hakkı, bilgi özgürlüğü ve hatta dava hakkı gibi temel hakları tehdit ettiğinden, söz konusu reform acildir (Engström ve Falkvinge, 2011: 3). Telif hakkı, genel olarak kültür paylaşımını yasaklamanın yanı sıra, politik olarak ilerici fikirlerin özgürce yayılmasına yönelik bir tehdittir. Bu fikirler öngörülemeyen şekillerde yayılır ve öngörülemeyen şekillerde ortaya çıkar. Bu nedenle fikri mülkiyet eksikliğini savunurlar çünkü bu, fikirlerin yayılmasına, değişmesine ve dönüşmesine bir engeldir (Fredriksson Almqvist, 2016a: 7). Korsan siyaseti açısından telif hakkı yeniden düzenlenmesi gereken bir konudur. Yaratıcılığı sınırlandırdığı ve mahremiyet dâhil birçok insan hakkını ihlal ettiği iddia edilir.

Patentlere muhalefet oldukça erken ortaya çıkmış olsa da, Korsan hareketinin dosya paylaşımı tartışmasından kaynaklandığı inkâr edilemez. Dosya paylaşımının suç olmaktan çıkarılması, Avrupa'daki korsan partilerin ortak gündemini oluşturur. Ancak artık ana sahneyi işgal etmez. Dosya paylaşımının ötesinde daha geniş bir kültürel politika çerçevesi oluşturma hamlesi, dosya paylaşımını biraz eskimiş hale getiren teknolojilere atfedilebilir. Bu gelişmeyi ilk fark edenlerin korsanlar olduğu söylenebilir. Öte yandan, telif hakkı ihlallerine ilişkin önlemleri ve mekanizmaları meşru kılmak için kültürü kullanan Avrupa ve ulusal politika girişimlerine ve yasal reformlara yanıt verebilecek daha kapsamlı bir politika çerçevesi geliştirme ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu telif hakkı uygulama önlemleri genellikle fazla istilacı olarak algılanır. Korsanlar bu önlemlerin mahremiyet hakkını tehdit ettiğini iddia

eder. Mahremiyet hakkı bu nedenle korsan gündemiyle ilişkilidir (Jääsaari ve Hildén, 2015: 877-878). Bu nedenle telif hakkı ve mahremiyetin birbiriyle bağlantılı olduğu düşünülür. Kültürel içeriğin metalaştırıldığı ve mevcut telif hakkı rejimini savunma mücadelesinde sivil özgürlüklerin erozyona uğradığı iddia edilir. Bu noktada başlıca ideolojik düşmanlar eğlence endüstrisi, onların siyasi destekçileri ve korunan kapitalist meta mübadelesi rejimidir (Cammaerts, 2015: 22). Bu doğrultuda, Avrupalı Korsanlar, Fikri Mülkiyet Uygulama Yönergesi'ne (*Intellectual Property Rights Enforcement Directive* - IPRED) ve onun ulusal türlerine şiddetle karşı çıkar (Jääsaari ve Hildén, 2015: 878). Korsan partilere göre, mevcut telif hakkı yasalarını uygulamak, temel haklardan vazgeçmek demektir (Engström ve Falkvinge, 2011: 3) çünkü telif hakkı ihlallerinin takibi, kaçınılmak olarak çevrim içi kimlik ve izlenebilirlik sorunu gündeme getirir. Çevrim içi ortamda bireylerin dijital ayak izlerinin takibi, mahremiyete ilişkin ciddi sorunlar içerir (Larsson vd., 2013: 96). Telif hakkı ihlalleri, bu ihlallerin sanal ortamda araştırılması ve bunun mahremiyet ilişkin endişelere sebep olması korsan siyasetinin ve korsan partilerin siyasetin gündemine taşımaya çalıştığı konulardır. Korsanlar arasında bu duruma ilişkin farklı çözüm önerileri ve değerlendirmeleri vardır.

Telif hakkı reformunu teşvik ederken, korsanlar ideolojik idealizm ile politik pragmatizm arasında sıkışmışlardır. Korsanlar telif hakkını ortadan kaldırmaya çalışırken aynı zamanda, örneğin İsveç Korsan Partisi, telif hakkı süresinin 5 ile 20 yıl arasında sınırlandırılmasını önermesine karşın, yazarların haklarını hala kabul eder. Aynı şekilde Fransız Korsan Partisi, hak sahibinin belirli bir süre sonra bunları kullanmaması durumunda ekonomik hakların otomatik olarak serbest bırakılmasını önerir. Fransız Korsanları, eserlerin imhasının veya stoklanmasının kanunen cezalandırılması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gider. Bu çerçevede korsanlar fikirlerin özel mülkiyet ve kontrolüne ilişkin güçlü iddiaları reddetme eğiliminde görünürler, ancak aynı zamanda fikirlerin de itibar edilmesi gereken yazarları olduğunu kabul ederler. Yazar hakları kavramı yaygın olarak kabul edilir (Jääsaari ve Hildén, 2015: 876). Korsanlar arasında telif haklarının düzenlenmesi konusunda fikir birliği olsa da bu reformun nasıl yapılması gerektiği sorusuna farklı cevaplar verildiği anlaşılmaktadır.

Korsan partiler, telif hakkı ve internete ilişkin konulara yoğunlaşan bir siyasal hareketten daha fazlasını hedefler (Cammaerts, 2015: 24). 2009 Avrupa Birliği (AB) seçimlerindeki başarısının ardından başlangıçta telif hakkı, mahremiyet ve bilgi politikaları konularını öne çıkaran korsanlar gündemlerine farklı konuları eklemiştir. Dar teknik konuların ötesine geçen ve geniş bir kültürel modernizasyon programı içeren Avrupa korsan partilerinin siyasi gündemi bugün eskisinden çok daha geniştir. Korsan partilerin dijital haklar ve mahremiyet konularına odaklandıklarını savunmakla birlikte, 2011 ile 2014 AB seçimleri arasında çok çeşitli konuların gündemlerine girdiğini iddia ederler (Fredriksson Almqvist, 2016a: 3). Örneğin Çek Korsan Partisi 2009'da kuruluşundan kısa bir süre sonra parti programına internetle ilgili konuların veya bilgi toplumunun yeni sosyo-politik bölünmesinin (Demker, 2014: 188) ötesinde birçok konuyu dâhil etmiş ve tek bir soruna odaklı parti imajına karşı çıkmıştır. Daha da önemlisi 2017 parlamento seçimlerinde Çek Korsanları çeşitli konuları kapsayan kapsamlı bir program sunarken, internetle ilgili konular baskın olmaktan uzak kalmıştır (Maškarinec, 2020: 513). Aynı şekilde, Alman Korsan Partisi'nin giderek artan bir şekilde temsili demokrasi krizini vurgular (Fredriksson Almqvist, 2016a: 3). Ayrıca Çek, Fin, Alman ve İsveç Korsanları da kamu kurumlarında zorunlu cinsiyet bilgisi paylaşımını kaldırmaya çalışır. İsveç Korsan Partisi'nin ayrımcılık karşıtlığı ve LGBT hakları konusunda açık sözlü olsa da feminizm konusunda sessiz kalması dikkat çekicidir. Parti programında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin birkaç muğlak ifade bulunmaktadır. İlginç bir şekilde, İsveç Korsan Partisi çok eşlilik taraftarıdır. Ekonomi alanında ise Alman Korsanları, tam istihdam hedefinin anlamsız olduğunu düşünür. 2014 Avrupa seçimlerinde, Alman Korsan Partisi federal düzeyde asgari ücret yasası için kampanya yürütmüş ve bu yasa ancak yakın zamanda kabul edilmiştir. İsveç Korsan Partisi programına göre, günümüzün güvencesiz istihdam koşulları, yarı zamanlı çalışanlara veya gönüllülere ayrımcılık yapmayan bir sistemi gerekli kılmaktadır. Parti, temel geliri destekler ancak kademeli olarak uygulanmasından yanadır. Bu açıdan İsveç Korsan Partisi, AP'de Yeşiller tarafından teşvik edilen ve vatandaşlara garanti edilen bir temel geliri güçlü bir şekilde destekleyen Finlandiya Korsan Partisi'nden ayrılır (Jääsaari ve Hildén, 2015: 882). Korsanların parti programlarının giderek orijinal gündemlerinden ötesinde farklı konuları da içerdiği görülür. Bu konularda ortak bir korsan gündemden söz edilemez.

Korsanlar arasında çevrim dışı gizlilik konusunda da farklı yaklaşımlar söz konusudur. İsveç, Almanya ve Finlandiya'daki korsanlar, telif hakkı uygulamasına ve çevrim içi gizliliğe daha az, çevrim içi başvurular olmaksızın genel mahremiyet hakkını daha fazla vurgularlar. Bu üç ülkede korsan siyaseti, istilacı telif hakkı uygulama rejimlerine karşı mahremiyet haklarını savunmaktan, kayıtların ve veri tabanlarının kullanımını da sorgulayan daha genel bir yaklaşıma doğru evrilmiştir. Ancak Çek Korsan Partisi, e-seçimlerin getirilmesini teşvik

eder ve tüm vatandaşların bankacılıktan ulusal seçimlere kadar her alanda kullanılabilen dijital kimliklere sahip olmasını önerir. Esasen, Çek Korsanları veri tabanının merkezileştirilmesini desteklerken, diğer birçok Korsan partisi buna karşı çıkar. Partilerin siyasi gündemlerini etkileyen ulusal farklılıkların yanı sıra, belki de parti olgunluğu daha geniş bir parti ideolojisini de teşvik eder. İsveç ve Alman Korsan partileri mahremiyet haklarını biraz daha genç olan Fransız ve Çek Korsan Partilerinden daha geniş bir biçimde ele alırken, Fin Korsanları orta yolu tercih eder ve mahremiyetin korunmasına Finlandiya Anayasası'nın mihenk taşı olarak atıfta bulunur. Partiler en çok devlet denetimi ile ilgileniyor gibi görünüyor: Kolluk kuvvetlerinin kişisel bilgileri kötüye kullanması, özel olarak toplayan ve etkileşimde bulunan özel aktörlerin sorgulanabilir uygulamalarından daha ağır basıyor (Jääsaari ve Hildén, 2015: 879).

Aralarındaki farklı yaklaşımlara karşın korsan partilerin önceleri siyaset dışı olan konuları siyasetin gündemine taşımaları önemlidir. Korsanlar, siyasal ve yasal sistemlerin yeni toplumsal talepleri ne kadar iyi ele alabildiğini test eder. Korsanların artık ulusal meclislerde ve AP'de temsilcileri olduğundan demokratik sistemin sınırlarını yeniden belirlerler. Korsan siyaseti, AB'nin bilgi toplumu söylemine ilişkin yaygın endişelerin ortasında ortaya çıkmıştır. Çevrim içi mahremiyetin ihlali, dijital kültürün kopyalanamaması, dosya paylaşımlarının suç sayılması ve küresel bilgi politikasına ilişkin belirsizlikler sosyal bilimler literatüründe açıkça ifade edilmektedir. Bilgiye, birikime ve güce erişimin engellenmesi ve internetin özgürce kullanımı konusunda kaygılar mevcuttur (Burkant, 2014: 114). Korsan partilerin kamuoyunda oluşan bu hassasiyetin duyulmasını sağladığı ve siyasal karar alma süreçlerini etkilediği söylenebilir.

Korsan siyaseti, Avrupa'da siber özgürlüklerle ilgili müzakereleri ve tartışmaları gözle görülür bir şekilde etkiler. 2010 yılında Korsan Partisi'nin AP'deki temsilcisi, AB Yürütme Kurulu'nun Sahtecilik Karşısı Ticaret Anlaşması'nın uygulamasına karşı muhalefete öncülük etmiştir. İsveç, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve diğer ülkelerdeki ACTA tartışmaları, AB bakanları tarafından yapılan gizli müzakerelere karşı çevrim içi protestolara ve sokak gösterilerine neden olmuştur. Avrupa Komisyonu'nun işleyişindeki demokrasi açığına ilişkin endişeleri gün yüzüne çıkarmıştır. Şubat 2012'de binlerce ACTA karşıtı protestocu Almanya, Polonya, Hollanda ve İsveç'te gösterilere katılmıştır. Almanya, adalet bakanlığının protestolar sonrasında endişelerini dile getirmesinin ardından ACTA'yı imzalamayı ertelemiştir. Almanya, onay sürecini geciktirme konusunda Letonya, Polonya, Çekya ve Slovakya'yı takip etmiştir. AP nihayet Temmuz 2012'de ACTA'yı reddetmiştir (Burkant, 2014: 13). ACTA'nın reddedilmesi korsan siyasetinin ve korsan partilerin siyasa yapımını etkilemedeki potansiyelini ortaya koymasından önemlidir. Korsan partiler, politika oluşturmada alışılmadık derecede başarılı olmuşlardır. Korsan partilerin öne çıkardığı konular - siber özgürlükler, ağ tarafsızlığı, maddi olmayan haklar yönetimi ve telif hakkı kısıtlamalarına yönelik eleştiriler - politika yapıcılar, mahkemeler ve ana akım siyasi partiler tarafından benimsenmiştir (Jääsaari ve Hildén, 2015: 871). Bu bağlamda korsan gündemin sadece korsan partilerle sınırlı kalmadığı ve genel kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

3. İsveç Korsan Partisi

İsveç Korsan Partisi, İsveç polisinin dosya paylaşım sitesi *The Pirate Bay*'e (TPB) düzenlediği baskının protesto edilmesinin ardından 2006 yılında kurulmuştur (Jääsaari ve Hildén, 2015: 870). İlk korsan partisi, siyasi tecrübesi olmayan yazılım mühendisi Rick Falkvinge'nin dosya paylaşımını yasallaştırmaya adanmış bir parti kurma niyetini açıklayan web sayfası kurmasıyla başlamıştır. Sayfa ilk iki günde 3 milyon ziyaretçi çekmiş ve Falkvinge, İsveç'te siyasi parti kurmak için gerekli olan 1.500 imzaya kısa sürede ulaşmıştır (Fredriksson Almqvist, 2016b). Tek bir ülkede korsanlıkla mücadele önlemlerine karşı bir protesto olarak başlayan şey, o zamandan beri siber özgürlükçü reformlar için kampanya yürüten ulusötesi bir parti örgütleri ağına dönüşmüştür. İsveç Korsan Partisi'nin dosya paylaşımı tartışmasını gündeme getirmedeki başarısı (Jääsaari ve Hildén, 2015: 870), birçok Avrupa ülkesinde korsan partilere ilham kaynağı olmuştur (Ingdahl, 2011: 1). Böylece korsan hareketi İsveç'te doğarak hızla diğer ülkelere yayılmıştır.

Korsan siyaseti, partinin İsveç telif hakkı ve bilgi politikası rejimlerinin dönüşümünün ortasında hızla harekete geçmesiyle ortaya çıkan, sadece bir şeyleri bedavaya elde etmekle ilgili değildir. İsveç Korsan Partisi, ilk üç yılında katlanarak büyümüştür (Burkant, 2014: 28). Parti, üye sayısını çok hızla şekilde arttırmasına rağmen, Eylül 2006'da yapılan ve ilk kez katıldığı İsveç Parlamentosu seçimlerinde oyların yalnızca % 0,63'ünü alarak hayal kırıklığına neden olmuştur. Ancak parti yine de adından söz ettirmiştir (Fredriksson Almqvist, 2016b: 101).

Aldığı 34.918 oyla parlamentoya giremeyen partiler arasında üçüncü olmuştur. Ancak partinin seçimlerden sadece dokuz ay önce kurulduğu ve AP'de temsil edilen bir İsveç partisi olan Junilistan'dan daha fazla oy aldığı için bu dikkate değer bir sonuçtur (Miegel ve Olsson, 2008: 203). Asıl patlama 2009 seçimlerinde yaşanmış ve parti oyların % 7,1'ini alarak İsveç'in AP'deki 18 sandalyesinden ikisini kazanmıştır (Ingdahl, 2011: 1). Böylece İsveç Korsan Partisi, tarihsel olarak istikrarlı İsveç parti sistemine meydan okuyabilen az sayıdaki partiden biri olmuştur (Erlingsson ve Persson, 2011: 121). Falkvinge partiyi kurduğunda, lobicileri yenemeyeceğini ancak yerleşik siyasi partilerden oy alma tehdidinde bulunabileceğini ve siyasi gündemi bu şekilde etkileyebileceğini savunmuştur. Bu strateji, korsan partisi siyaset sahnesine girmesinin ardından yerleşik siyasal partilerin telif hakkı ve bilgi politikasını önemli bir sorun olarak kabul etmeye başlamasından beri işe yaramıştır (Fredriksson Almqvist, 2016b: 103).

Partinin kökeni kuruluş tarihinden öncesine dayanır. Parti, dosya paylaşımı ve telif hakkı karşıtı aktivizm alanındaki İsveç hareketinin bir parçasıdır. 2003 yılı sonunda telif hakkı karşıtı bir kuruluş olan Piratbyrån (Korsanlık Bürosu), dünyanın en büyük dosya paylaşım sitesi olan TPB'yi başlatmıştır (Miegel ve Olsson, 2008: 202). Partinin ortaya çıkışı, TPB'in yaşadığı yasal sorunlarla yakından ilişkilidir. Partinin üye sayısı Mayıs 2006'ya kadar istikrarlı bir şekilde artsa da, TPB'e yapılan polis baskını sonucu üye sayısı bir gecede iki katına çıkarak yaklaşık 3.600'ü bulmuştur. Nisan 2009'da TPB davasında mahkûmiyet kararının çıkmasının ardından parti 7 saat içinde 3.000 yeni üye kazanmış ve bir hafta içinde 40.000 üyeye ulaşmıştır (Beyer, 2014: 144). TPB'in dört yöneticisinin İsveç mahkemesi tarafından telif hakkı ihlalden mahkûm edilmesi ve dosya paylaşanları hedef alan yeni yasalar nefret dalgası yarattıkça partinin bilinirliği ve partiye destek daha da artmıştır (Burkant, 2014: 4-5). Dosya paylaşımı sorununun özel bir sorundan kamusal bir soruna dönüşmesi (Lindgren ve Linde, 2012: 149) hem çevrim içi korsanlık hareketi hem de İsveç Korsan Partisi için önemli bir dönüm noktasıdır. Bir toplumsal hareketin siyasal partiye dönüşme sürecini kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı ifade edilebilir. TPB davasının telif hakkı sorununun siyasi bir sorun olarak görülmeye başlanmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

TPB'e yapılan baskın, dönemin Sosyal-Demokrat hükümetinin, telif hakkıyla korunan materyallerin internetten indirilmesini yasa dışı hale getiren yeni bir telif hakkı yasasını çıkarmasıyla mümkün olmuştur. Bu yasanın kabulünün ardından bütün bir genç nesil bir gecede suçluya dönüştürülmüştür. Hükümet, her gün yapılan bir faaliyeti yasa dışı hale getirerek çoğu gencin yaşam tarzına doğrudan müdahale etmiştir. Ana akım siyasetin geleneksel sorularının aksine, bu yasa birçok gencin gerçek yaşamlarını, inançlarını ve değerlerini etkilemiştir (Miegel ve Olsson, 2008: 211-212). Bu bağlamda gündelik hayatı doğrudan etkileyen özel ve bireysel bir sorun toplumsallaşmış ve hızla siyasallaşmıştır. Gençleri ve dosya paylaşımı yapanları doğrudan etkileyen bir sorun, taban örgütlenmesini tetiklemiş ve aşağıdan yukarıya bir harekete sebebiyet vermiştir.

TPB davasının yanı sıra 2009 yılında IPRED'in yürürlüğe girmesi İsveç korsan siyasetini etkilemiştir. IPRED, Fikri Mülkiyet Hakları Uygulama Direktifi anlamına gelir ve bir AB direktifidir. Bu direktif telif hakkı sahibine, bir kullanıcının IP (internet protokolü) adresi hakkında bilgi talep etme hakkı verir. Bu durum çevrim içi korsanlık hareketi içinde ve dışında güçlü tepkilere neden olmuştur. Yasa, birçok kişi tarafından mahremiyetin ihlali olarak algılanmıştır (Lindgren ve Linde, 2012: 149-150). Tepkiler, aynı yılın başlarında telefonların ve internetin dinlenmesine ilişkin FRA yasası (Erlingsson ve Persson, 2011: 123) ışığında daha net anlaşılabilir. Terörizm ve uluslararası suçla mücadele etmek için ülke çapında sinyal trafiğini izlemeye yönelik bir sinyal izleme yasası olan FRA, yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (Larsson vd., 2013: 107). Bu yasa da mahremiyet ihlali açısından tartışılmıştır çünkü bu, İsveç sınırları içinde tüm ağ tabanlı iletişimde sinyal istihbaratı yürütme hakkının tanınması anlamına geliyordu (Lindgren ve Linde, 2012: 149-150). Böylece mahremiyet hakkı hem telif hakkı yaptırımları hem de kendi vatandaşlarını ve diğer vatandaşları denetlemek isteyen devletler tarafından da ihlal ediliyordu. Bu iki düzenlemenin İsveç'te kabul edilmesi korsan siyaseti için yeni bir zemin oluşturmuştur (Jääsaari ve Hildén, 2015: 878). İsveç Korsan Partisi tüm bu düzenlemelerin toplumda yarattığı endişeyi siyasete bir girdi olarak kabul ettirmeyi başarmış ve bunu oy oranlarına yansıtmıştır. Korsan partinin, kişisel bütünlük ve dosya indirme gibi geniş bir konuda seçmen görüşlerini temsil eden yegâne parti olması (Erlingsson ve Persson, 2011: 127) korsanların seçim başarılarını açıklayabilir.

Parti, geleneksel siyasi taktikleri kullanmayı öğrenerek, TPB'i tehdit eden askıdaki IP düzenlemeleri konusunda erken tavizler kazanmıştır. Partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra düzenlediği gösteriler sonucunda, Adalet Bakanlığı, telif hakkıyla korunan materyalin yetkisiz olarak indirilmesini yasa dışı hale getiren yasada değişiklik

yapmayı kabul etmiştir. TPB web sayfası birkaç gün içinde İsveç'te yeniden faaliyete girmiştir. Partinin başarısı müesses nizamın dikkatini çekmiştir. Diğer siyasal partiler de politikalarını değiştirme mecburiyetinde kalmıştır. Korsan siyaseti siyasa yapım sürecini ve karar alma mekanizmalarını etkilemeye başlamıştır (Burkant, 2014: 18-19). Korsan siyasetinin öne çıkardığı konular hem diğer İsveç partilerinin hem de Avrupa'nın gündemine girmiştir. 2009 Avrupa seçimlerinde İsveç Korsanlarının başarısının ardından içerik endüstrisi de, İsveç'in genel nüfusunun fikri mülkiyet karşıtı duygulara sahip olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. İsveç Korsan Partisi'nin AP üyeleri Christian Engström ve Amelia Andersdotter, AP'de ACTA anlaşmasına karşı aktif olarak kampanya yürütmüşlerdir. Bu, çağdaş Korsan siyaseti için önemli bir dönüm noktası olmuştur (Jääsaari ve Hildén, 2015: 873-884). İsveç Korsan Partisi hem ulusal düzeyde hem de Avrupa çapında korsan siyasetinin öncelendiği konuların siyasi gündem maddesi olabilmesini sağlamıştır.

Ancak son zamanlarda zayıflayan bir İsveç Korsan Partisi ve korsan siyasetine azalan bir destek söz konusudur. 19 Eylül 2010'da yapılan İsveç genel seçimlerinde, Korsan Partisi oyların yalnızca % 0,65'ini alabilmiştir. 2006 seçimleriyle karşılaştırıldığında % 0,02'lik bir artış yaşanmıştır. 2010 seçimlerinden bu yana korsan hareketi, İsveç Parlamentosu'nda temsil edilmeyen en büyük parti olmuştur. 2006'da 34.918 olan oy sayısı 2010 seçimlerinde 38.491'e yükselmiştir (Demker, 2014: 202). 2014 Avrupa seçimlerinin dijital haklar, ifade özgürlüğü ve dosya paylaşımının suç olmaktan çıkarılması için kampanya yürüten korsan partileri açısından başarılı geçtiği söylenemez. İsveç'te korsanlar, her iki AP üyesini de kaybederek % 7,1'lik oy oranı % 2,2'ye düşürmüşlerdir (Geere, 2014). Böylece partinin AP'deki varlığı son bulmuştur. İsveç Korsan Partisi 2014 yılında yapılan ulusal seçimlerde de kötü bir sonuç almıştır. Eylül 2014'te İsveç parlamentosu seçimlerinde oyların yalnızca % 0,41'ini alabilmiştir (Fredriksson Almqvist, 2016b: 102). Korsan Partisinin zayıf noktası, sağ-sol ekseninde net bir siyasal duruşa sahip olmamasıdır. Ayrıca Korsan Parti kendi alanı dışındaki siyasi konularda güvenilirlikten yoksundur. Parti sadece temel değerleriyle (mahremiyet, kültür, bilgi) ilgili alanlarda bir siyasal platform oluşturmayı seçmiş olsa bile, partinin ideolojik perspektifi ve korsan gündemi diğer konuları içerecek şekilde genişletilmez ise uzun vadede kendisini daha geniş seçmen kitleleri için siyasi alternatif olarak sunmakta zorlanacaktır. Partinin örgütsel gücü, enformasyon politikasını kendi başına siyasi gündeme sokmasına yetmemektedir. Bunun yerine Pirate Bay'e karşı açılan dava ya da FRA yasası ile bağlantılı olarak görülen türden kamuoyu tepkileri gibi dış olaylara bağımlıdır (Demker, 2014: 203). Bu bağlamda partiye olan desteğin azalması veya dalgalanması beklenebilir.

4. Korsan Siyasetinin Uluslararası Boyutu

İsveç Korsan Partisi, İsveç polisinin TPB'e düzenlediği baskının protesto edilmesinin ardından 2006 yılında kurulmuştur. İsveç'te korsanlıkla mücadele önlemlerine karşı protesto olarak başlayan şey, siber özgürlükçü reformlar için kampanya yürüten uluslararası parti örgütleri ağına dönüşmüştür. İsveç Korsan Partisi'nin siyasa yapımı sürecinde dosya paylaşımı tartışmasını gündeme getirmedeki ilk başarısı, aynı fikirde olan kişilere 2006'da Almanya, Fransa ve Avusturya da dâhil olmak üzere birçok ülkede ulusal korsan partileri kurma konusunda ilham vermiştir. Aynı yılda İsveç Korsan Partisi kurulmuştur (Jääsaari & Hildén, 2015: 870). Tek bir ülkede ve tek bir konuyu - dosya paylaşımı - temel alan bir toplumsal hareket hızla bir siyasal partiye dönüşmüş ve dünyanın farklı ülkelerine yayılmıştır.

Korsanlar açısından telif hakkı veya veri güvenliği gibi temel konular dijital çağda ulusal bir çözümden fazlasına ihtiyaç duyar. Bu nedenle korsanlar kendilerini dünya çapında bağlantılı insanların uluslararası bir hareketi olarak görür. 2006 yılında dernek olarak başlayan bu hareket, 2009'da sivil toplum kuruluşuna ve ardından iletişimi ve işbirliğini artırmak için 2010'da dünya çapında bir federasyona (<http://www.pp-international.net/>) dönüşmüştür (Prinzing, 2012). Uluslararası Korsan Partiler Birliği (*Pirate Parties International* –PPI), Nisan 2010'da Brüksel'de düzenlenen korsan partileri konferansında kurulmuştur. Organizasyon yapısı sabit değildir ve üyelik ücretsizdir. 2012 yılında PPI, dünyanın farklı ülkelerinden gelen altmıştan fazla siyasi parti temsilcilerinden oluşuyordu, ancak bu partilerden çok azı resmi olarak kendi ülkelerinde kayıtlıydı (Burkant, 2014: 53). İsveç Korsan Partisi, ilk korsan parti örneğidir, ancak artık tüm Avrupa'da ve birkaç Amerikan eyaletinde korsan partileri vardır. PPI'nin hâlihazırda yaklaşık 42 üye parti ve 12 gözlemci üyesi bulunmaktadır (Demker, 2014: 189).

PPI, dünya çapındaki korsan partileri arasında iletişim ve işbirliğinin kurulmasını, desteklenmesini, geliştirilmesini ve sürdürülmesini hedefler. PPI'nin amaçları şunlardır: a) üyelerinin çıkar ve amaçlarına göre hareket etmek; b) korsan hareketine ilişkin farkındalığı artırmak ve hareketin yayılmasını sağlamak; c) korsan

hareketini desteklemek ve içte ve dışta bağlarını güçlendirmek; d) insan haklarını ve temel özgürlüğü teşvik etmek ve desteklemek (PPI, 2023). PPI'nin ortaya çıkışı, korsan siyasetinin küresel bir cazibe taşıdığını ve siber özgürlükler konusundaki çatışmanın kapsamının uluslararası ve kamusal hale geldiğini gösterir (Burkant, 2014: 52). PPI'nin küresel korsan siyaseti için bir koordinasyon merkezi olarak çalıştığı söylenebilir. Yeni kurulan korsan partiler de PPI üzerinden ortak bir korsan söylemi ve gündemi oluşturabilir.

PPI'nin wiki ve web sayfaları, yeni kurulan korsan partiler için açık kaynaklardır. Açık yayın sistemi, çevrim içi içerik oluşturma ve düzenlemeye izin verir. Ağ oluşturmak, kaynakları belirlemek ve haberleri yaymak için kullanılan çok dilli bir forum olan web sayfası, İsveç Korsan Partisi'nin ilk başarılarının yarattığı boşluklar, bağlantılar ve fırsatlar üzerinde çalışan benzer düşüncelere sahip siber özgürlükçülerin ulusötesi varlığını temsil eder. PPI, Alman ve İsveç Korsan Partileri, Avrupa bilgi toplumunun baskın vizyonunu oluşturan sosyal kodlara meydan okur. Sokak gösterilerini; çevrim içi seferberlikler, viral medya gösteriler, diğer düşük bütçeli ve farklı yaklaşımlarla birleştirerek gündemi etkiler. Politik ekonomi ile iç içe geçen siber kültürler arasında Avrupa çapında ağ üzerinden birbirine bağlı hakların oluşumuna katkıda bulunurlar (Burkant, 2014: 54). Böylece hem Avrupa çapında ortak korsan gündeminin oluşması hem de bu gündemin Avrupa ülkelerinin kamuoyunda benimsenmesi hedeflenir.

Daha geniş bir gündem oluşturmaya paralel olarak, Korsan Partisi, büyük ölçüde hâlihazırda var olan sosyal medya ağları aracılığıyla oluşturulan ve üyelerin diğer ülkelerdeki meslektaşlarıyla aktif olarak fikir ve tavsiye alışverişinde bulunduğu uluslararası bir hareket haline gelmiştir. Ancak birçok korsan parti üyesi de kendilerini daha geniş bir uluslararası dayanışma hareketinin parçası olarak görür. Genişleyen dijital alan, yalnızca dünya çapında toplumsal değişim mücadelelerini teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda bu mücadeleler arasında yeni ara yüzler de yaratmıştır. Korsan parti aktivistleri sonuç olarak çok sayıda yerel ve küresel toplumsal hareketlerle bağlantılar kurmuşlardır. Bazılarına göre, Avrupalı ve Amerikalı korsan partileri ile Kuzey Afrikalı protestocular arasındaki ilişki zoraki gözüktüğü de korsan parti aktivistlerinin çoğu kendilerini uluslararası protesto hareketlerinin bir parçası olarak görür (Fredriksson Almqvist, 2016a: 5). Korsan aktivistler, yalnızca korsan gündem ile sınırlı kalmaz ve dünyanın farklı yerlerindeki protesto hareketleri ile işbirliği içindedir. İnternet üzerinden dünyanın farklı yerlerindeki toplumsal hareketlerle iletişime geçen korsanlar internet kısıtlamalarına karşı mücadele etmektedirler. İnternetin kısıtlanması, engellenmesi hem uluslararası şirketlerin telif hakkı uygulamaları üzerinden hem de baskıcı rejim ve devletlerin insan hakkı ihlallerinden kaynaklanır. Bu nedenle internetin özgürleştirilmesinin ortak bir mücadele ve dayanışma gerektirdiği düşünülür.

5. Korsan Parti İdeolojisi

İsveç Korsan Partisi'nin kurulması, kamuoyunda maddi olmayan haklar ve telif hakları konusunda artan ve giderek hararetlenen tartışmanın sonucudur (Miegel ve Olsson, 2008: 208). Partinin doğuşu, elektronik sınırla ilgili karar alma mekanizmasının Avrupalılaştıran düzenlemeler tarafından devralınmasına karşı sembolik bir protestodur (Burkant, 2014: 17). Partinin ana sayfası, başlangıçta parti kurucusu Falkvinge tarafından insanları mevcut telif hakkı yasalarının kaldırılması için çevrim içi bir dilekçe imzalamaya ve yeni telif hakkı yasalarını protesto etmeye ikna etmenin bir yolu olarak başlatılmıştır. Partinin siyasi amaçları, o zamandan beri, artık parti üyeleri ve destekçileri için profesyonelce tasarlanmış bir kaynak olan web sayfası gibi gelişmiş ve olgunlaşmıştır (Miegel ve Olsson, 2008: 208). İsveç Korsan Partisi, erkek yazılımcıların ve dosya paylaşımı yapanların başlattığı yeni bir toplumsal hareketten, AB'nin hukuk sistemiyle çelişen bir özgür kültür mesajıyla hızla siyasi bir harekete bürünmüştür (Burkant, 2014: 1). Partinin daha önce politik ol(a)mayan konuların İsveç ve Avrupa siyasetinde gündeme gelmesinde oldukça etkili olduğu görülebilir. Dosya paylaşım sorunu gibi tek bir sorun üzerinden örgütlenen hareket sonrasında daha geniş bir gündemi ifade etmeye başlamıştır.

Korsan Parti İlkeler Bildirgesi 3.1'in kısa özeti, partinin temel ilkelerini şöyle tanımlar:

- Telif hakkı yasalarının değiştirilmesi: Ticari olmayan tüm kopyalama, dosya paylaşımı ve kullanımı yasal hale getirilmeli ve suç sayılmak yerine teşvik edilmelidir. Bu konudaki temel iddia, kültür ve bilginin özgür ve sınırsız dağılımının insanlar arasında eşitliği teşvik ederek toplumu daha demokratik hale getirdiğidir. Başka bir deyişle, İsveç Korsan Partisi, insanların kültür ve bilgiye özgür ve sınırsız erişiminin savunucusudur.

• Patent sisteminin kaldırılması: Bu bakış açısı, diğer şeylerin yanı sıra, teknolojik ve farmasötik patentlerin, hastalıklar ve kar potansiyeli düşük diğer alanlarda yapılan temel araştırmaları engellediği ve çok sayıda hayat kurtarabilecek ve dünyanın özellikle daha az varlıklı bölgelerinde yaşam standartlarını yükseltebilecek ucuz ilaç ve ekipman üretimini engellediği görüşünden kaynaklanmaktadır. Korsanlara göre, bu tür ilaçlara ve teknolojiye erişim bir hakktır.

• Mahremiyete saygı: Vatandaşlar üzerinde artan düzeyde gözetim ve kontrol olarak gördüklerine karşı çıkan bir bakış açısıdır. Demir perde döneminde Avrupa'da var olan totaliter bir toplum yaratma riskine atıfta bulunarak bu duruşlarını savunurlar. Bu nedenle, bireyin özerkliği, korsan ideolojinin önemli bir bileşenidir (Miegel ve Olsson, 2008: 210).

İsveç Korsanlarına göre, insan hakları ve mahremiyet ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Korsan Parti, şirketler ve kuruluşlar karşısında tüketicilerin haklarını savunur. Bireylerin arzuladığı özgürlük, her şeyden önce bir şeyden özgürlüktür, bir şeye özgürlük değildir. Korsanlar, mahremiyetin pazarlık konusu yapılmaması gerektiğine inanır. Böylece parti, piyasa tekelinin aksine bir tür ideal piyasayı savunur. Parti, bireyin topluma katılımının, piyasada tekeller ve oligopoller oluşumunun engellenmesine bağlı olduğunu vurgular. Bu şekilde piyasa bireylerin katılımına açık hale gelir (Demker, 2014: 198). Negatif özgürlük anlayışını benimseyen korsanlar, bireylerin dış müdahaleye maruz kalmamasının onların piyasaya ve topluma katılımın kolaylaştıracağını savunur. Bireysel haklar ve mahremiyet bu bağlamda şirketler ve kuruluşlar karşısında korunmalıdır.

Korsan Parti, demokratik yönetişimi mahremiyetin korunmasının garantörü olarak görür. Korsan ideolojiye göre, devletin rolü vatandaşları korumak ve onlara saygı duymaktır; onlara talepler dayatmak ve onları kontrol etmek değildir. Korsan Parti, bireyin yaşam hakkının İsveç Anayasası'nda düzenlendiğini belirtir ve diğer birçok insan hakkının bu haktan doğduğunu iddia eder. Devlet aynı zamanda Korsan Parti'nin önerdiği düzenlemeleri genellikle yasama yoluyla uygulayan ve garanti eden kurum olmalıdır. Korsan Parti, demokrasinin, mahremiyetin güçlü bir şekilde korunması olmadan ayakta kalamayacağına inanır ve aksine artık denetim toplumunda yaşadığımızın altını çizer. Aynı zamanda parti, örneğin tekelleri ve patentleri yasaklayarak devletin teknik ilerlemeyi teşvik etmesini talep eder. Korsanların demokrasi anlayışı, kamu uygulamalarının seçilmiş temsilciler tarafından sürekli olarak yeniden ele alınması ve gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulayan cumhuriyetçi bir geleneğe dayanmaktadır. İsveç Korsan Partisi hâlihazırda İsveç vatandaşlarının tecrübe ettiği şeyin gücün kötüye kullanılması, özgürlüğün ve yasal hakların yokluğu olduğunu iddia eder. Ardından parti, devletin mevcut düzenlemelerle tekellere, telif ve patent haklarına nasıl yardımcı olduğunu ortaya koyar (Demker, 2014: 198). Hâlbuki demokratik yönetimlerin halktan yana olması gerektiğine inanılır. Mevcut yönetim anlayışı, korsan siyaseti açısından çağın gerekliliklerini kavrayamamış gözüktür.

İsveç Korsan Partisi'nin temel iddiası, hem hukukun hem de siyasetin teknolojik gelişmeye ayak uyduramadığıdır. Toplumun temel kurumlarının zamana uyum sağlayamaması eğlenmek, bilgi edinmek ve bunları yaymak için yeni teknolojiyi kullanmaya alışmış, sayısı giderek artan gençler arasında meşruiyetlerine ilişkin tereddütlere sebep olur. Kültür ve bilginin yayılımının düzenlenmesine yönelik girişimler, korsanlar tarafından demokrasiyi teşvik etmek yerine demokrasinin gelişimini ve yayılmasını engellemenin yolu olarak görülür (Miegel ve Olsson, 2008: 212-213). Korsan Partisi, bu yeni gündemin siyasi sonucudur. Genç nesiller için internet, insanların etkileşime girdiği, sohbet ettiği ve fikir edindiği sosyal bir alandır. Uluslararası standartlara göre, İsveç, son derece yüksek bir internet kullanım oranına sahip olduğundan bu sorunlar bilgisayarlarını e-posta ve bilgi edinmek için kullanan kişiler için giderek daha fazla geçerlidir (Demker, 2014: 194). İsveç Korsan Partisi büyük ölçüde bir gençlik partisi olduğundan bu sorunları siyasetin gündemine taşımıştır. İsveç devlet televizyonu SVT tarafından yapılan bir ankete göre, AP seçimlerinde erkeklerin % 12'si ve kadınların % 4'ü Korsan Partisi'ne oy vermiştir. 30 yaşın altındakilerin % 19'unun Korsan Parti'ye oy verdiği düşünülür. Parti üyelerin çoğu otuz yaşın altındadır ve çoğunluk çok daha gençtir (Burkant, 2014: 18). Dijital neslin partisi olarak nitelendirilebilecek Korsan Partisi'nin gençlerin sorunlarını siyasetin gündemine taşımaları son derece doğaldır. Dijital teknolojilerle büyümüş gençlerin dosya indirme ve paylaşımı gibi eylemlerinin suç sayılması korsan hareketinin temellerini attığı ifade edilebilir.

6. Korsan Partiler ve Örgütsel Yapıları

İnternet, korsan partilerin doğum yeridir (Margetts, 2006: 528-529). Aynı zamanda internet yeni bir siyasi alan olarak algılanır ve iletişim yeni medya üzerinden sağlanır. İnternet, korsanlar için hedeflerini belirlemek ve üyelerini seferber etmek için kullanılan önemli bir platformdur (Prinzing, 2012: 47). İnternetin ve çevrim içi uygulamaların hem örgütsel yapı hem de demokratik yönetim noktasında fırsatlar sunduğuna inanılır ve internet teknolojilerinin sunduğu imkânlardan en üst seviyede yararlanılması hedeflenir.

Korsanlar, üyeleri ile iletişim kurmak ve özgür kültür söylemini vurgulamak için neredeyse tamamen internetin yarı anonim ve etkileşimli mesajlaşma forumlarını (internet tabanlı sohbet uygulamaları, bloglar, Twitter ve wiki'ler) kullanır (Burkant, 2014: 47). Örneğin İsveç ve Alman Korsan Partileri üyeleri ve takipçileri ile iletişim kurmak için Twitter, Facebook ve PasteBin gibi uygulamaları kullanır (Burkant, 2014: 127); Slovak Korsanları Facebook üzerinden üyelik kampanyası yürütür; Kanada Korsan Partisi, korsanlık karşıtı web sayfalarını ele geçirir ve ele geçirdikleri sayfalarda korsanlık yanlısı belgeler yayımlar; TPB, kendisini 7,8 milyon dolara (gerçekleşmesi beklenmeyen bir anlaşma) satacağını duyurur; PPI, Çek ve Slovak Korsan Partilerini ve Finlandiya Korsan Partisini üyelik listelerine ekler; TPB, Amerikan Müzik Endüstrisi'ni temsil eden RIAA'ya (*Recording Industry Association of America* – Amerika Kayıt Birliği Endüstrisi) blog mesajları gönderir; ve on üç korsan parti ve *Electronic Frontier Foundation* (EFF), FBI'ın siteyi 2011'de kapatmasının ardından, MegaUpload'un hak ihlalinde bulunmayan kullanıcıları için dava açmak ve zararları tazmin etmek için bir girişim başlatmıştır. Çevrim içi faaliyetlerin yanı sıra korsanlar çevrim dışına çıkarak sokak gösterileri de düzenler. Örneğin İsveç Korsan Partisi'nin 2006'da Göteborg ve Stockholm'de eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği korsan gösterilere ilişkin görseller ve yorumlar, ana akım medyanın ilgisini çekerken aynı zamanda teknoloji blogları dünyasında geniş bir yer bulmuştur. İsveçli Korsanların çok modlu protesto tarzı, diğer korsan partilerine fiziksel ve çevrim içi performansı birleştirmeleri ve etkileşimi ve katılımı artırmaları için ilham vermiştir (Burkant, 2014: 48). Korsanların seferberlik kampanyalarında ve iletişimlerinde öncelikle internet tabanlı teknolojileri kullandıkları görülmektedir. Ancak bu durum onların çevrim dışına çıkmalarına engel olmamaktadır ve hibrit bir yapı söz konusudur.

Korsan partiler, açık yatay yapılara sahip olmaktan, kendi içinde motive edici bir çerçeveyi temsil eden katılımı teşvik etmekten, vatandaşlara bir şeyler yapma ve aktif olma fırsatı sağlamaktan gurur duyar. Korsanlar, genel olarak zayıf ulusal yapılar ve harekete geçmeye istekli bir insan kitlesinin olduğu yerlerde yerleşmiş çok güçlü ve aktif şubelerle örgütlenmişlerdir. Bu nedenle, korsan partiler aşağıdan yukarıya ve hiyerarşik olmayan yapılarını vurgularlar (Cammaerts, 2015: 29). Bu bağlamda vatandaş katılımını arttırmayı hedefleyen örgütsel yapıları vardır.

Demokrasi krizinin yaşandığı düşüncesini esas olarak tüm korsan partiler paylaşır (Fredriksson Almqvist, 2016a: 4) ve temsili demokrasiye güvensizlik, korsan partilerin ortak özelliğidir (Fredriksson Almqvist, 2016b: 106). Korsan parti aktivistleri, temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasiyi öne çıkarırlar (Otjes, 2014: 42). Halkın karar alma süreçlerinden uzaklaştırıldığına inanılır (Cammaerts, 2015: 23) ve vatandaşların siyasi karar alma süreçlerine doğrudan katılımı desteklenir. İzlanda Korsan Partisi'nden Birgitta Jonsdottir korsan parti etkisini, eski siyasi kurumların yozlaştığı ve çağdaş siyasi mücadeleleri temsil etmekte yetersiz kaldığına dair daha geniş bir küresel farkındalığın parçası olarak görür. Demokrasilerin olması gerektiği gibi olmadığı iddia edilir. Özellikle gençler, sadece dört yılda bir etkide bulunabildikleri bir sistemi kabul edilemez bulur (Fredriksson Almqvist, 2016a: 7-8). Korsan siyaseti açısından geleneksel siyaset mekanizmasının işlemediği ve daha katılımcı bir demokratik işleyişin gerekliliği açıktır. Bu bağlamda internetin ve çevrim içi uygulamaların siyasal katılımı arttırdığına ve çeşitlendirdiğine inanılır.

Korsanlar temsili demokrasinin yaşadığı düşünülen krize karşılık çözüm olarak *Liquid Democracy* (Akışkan Demokrasi) kavramına başvururlar. Siyasi parti veya başka herhangi bir örgütün üyeleri arasında demokratik müzakereyi ve gündem belirlemeyi desteklemek için *LiquidFeedback* adlı yazılım kullanılır (Burkant, 2014: 127-128). Bu yazılım sayesinde korsan parti üyeleri farklı konularda oy kullanabilir veya belirli konularda oy haklarını daha uzman gördükleri kişilere veya siyasetçilere delege edilebilir. Bu yetkilendirme istenilen zamanda iptal edilebilir ve üyelerin kendileri oy kullanabilir (Kurtuluş, 2016). Korsan partilerine göre, delege demokrasisi olarak da adlandırılan bu demokrasi anlayışı, bireylerin ortaya koyduğu somut fikirlerin veya politika önerilerinin tartışılmasını ve oylanmasını sağladığı için demosa sunulan bir fırsattır. Korsan partiler açısından bu sistem aynı

zamanda siyasa yapımına ilişkin internetin sağladığı kazanımlarla ilgilidir (Cammaerts, 2015: 25). Bir diğer ifadeyle, akışkan demokrasi fikri özellikle taban demokrasisi iddiaları ve korsan partilerin teknolojik yeniliklerini kullanma isteği ile yakından bağlantılıdır (Hartleb, 2013: 363). Tüm korsan partiler, katılım ve kamusal tartışmanın önemli rol oynadığı yatay demokrasi anlayışını benimser (Cammaerts, 2015: 25) ve parti üyeleri için doğrudan etkiyi ve karar vermede çevrim içi katılımı vurgular (Bolleyer vd., 2015: 165). Bu bağlamda korsan partilerin dijital demokrasi ile temsili demokrasi arasında melez bir yapısı vardır (Kurtuluş, 2016). Korsan partilerin örgütsel yapısı internet teknolojilerinin sunduğu imkânları kullanarak daha katılımcı bir demokrasi anlayışını gerçekleştirme iddiasındadır.

Bu yeni katılım biçiminin parti içi demokrasiyi yeniden hayata geçirdiği düşünülse de (Hartleb, 2013: 363) akışkan demokrasi fikri ve *LiquidFeedback* adlı yazılım eleştirilere maruz kalmaktadır. Bilgi teknolojilerine güven, sınırsız fikir alışverişinin uyum ve fikir birliği yarattığı varsayımına dayanma eğilimindedir. Bunun parti içerisinde doğrudan demokrasiyi geliştirmesi beklenir, ancak birçok kişi bunun yerine gücün aktif üyelerin ellerinde yoğunlaşabileceği uyarısında bulunur (Fredriksson Almqvist, 2016b: 107) ve gücün tek elde toplanmasından endişe eder. Korsanların çevrim içi toplantılarında genellikle az sayıda parti üyesi aktiftir. Ekim 2012'deki Alman Korsan Parti kongresi, partinin benimsediği anlayışın sıkıntılarını ortaya koymuştur: 1400'den fazla sayfa ve 700'den fazla teklif, sanal dünyada bitmek bilmeyen tartışmalar, karmaşık karar alma süreçleri ve tutarlı bir vizyon eksikliği. Ayrıca aşırı şeffaflık, örneğin her oturumun canlı akışı, siyaseti alay konusu yapabilir. Her sorun veya galiz davranış yakından takip edilecektir (Hartleb, 2013: 364). Bir diğer önemli husus ise veri güvenliğidir (Melzer, 2021) ve tüm sistemin güvenilirliğini tehlikeye atabilir. Bu nedenle siyasal karar alma süreçlerine farklı bir bakış açısı getirirse de akışkan demokrasi ve *LiquidFeedback* yazılımı beraberinde sorunları gündeme getirmektedir. Korsan siyasetinin ortaya koyduğu katılımcı demokrasi vizyonu ile fiiliyatta çevrim içi yazılımlarla gerçekleşen durum birbiriyle çelişebilmektedir. Yatay örgütlenme ve karar alma süreçlerine katılımın artırılması ve şeffaflığın sağlanması hedeflenirken sistem veri güvenliği ve güç yoğunlaşması gibi farklı endişeleri beraberinde getirmektedir. İnternet teknolojileri vatandaş katılımını arttırması açısından birçok fırsatı sağlamakla beraber asıl işleyişin beklentilerin aksine bir sonuç ortaya koyması olasıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Değişen toplumsal koşullar ve ihtiyaçlar siyasal alanı etkilemektedir. Bulunulan zamanın ve toplumun ruhunun yakalan(a)maması durumunda yeni toplumsal hareketler ve siyasal partiler ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ihtiyaçların ve taleplerin demokratik sistem içerisinde karşılık bul(a)maması taban örgütlenmelerine ve hareketlere zemin hazırlamaktadır. 2006 yılında ilk defa İsveç'te kurulan, sonrasında diğer Avrupa ülkelerine ve tüm dünyaya yayılan Korsan Partiler bu çerçeve değerlendirilebilecek siyasal bir aktördür.

İsveç dijital neslinin talepleri ana akım siyasal partiler tarafından karşılan(a)maması İsveç Korsan Partisi'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, bu neslin dijital teknolojilere yatkınlığı ve bilgiye verilen değer korsan ideolojiye zemin hazırlamıştır. Dosya paylaşımı gibi her gün milyonlarca insanın yaptığı bir faaliyetin yasa dışı ilan edilmesi, bir anda binlerce İsveçlinin kanun önünde suçlu durumuna düşürmüştür. Oysaki dosya paylaşımı ve indrimi yapanlar açısından bu durum ifade özgürlüklerinin ihlali anlamına geliyordu. Temel bir insan hakkından mahrum bırakıldıklarına inanıyorlardı. Dosya paylaşımı sorunu etrafında oluşan bu birliktelik hızla bir toplumsal harekete ve sonrasında bir siyasal partiye dönüşmüştür. Dosya paylaşımının suç olmaktan çıkarılması, fikri mülkiyet ve telif hakkı yasalarının yeniden düzenlenmesi ve mahremiyet hakkı korsan siyasetinin temel gündem maddelerini oluşturur. İsveç'te siyasallaşan korsan hareketi hızla diğer Avrupa ülkelerine ve dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. İsveç Korsan Partisi'nin hızla diğer ülkelerdeki korsan partilerine ilham kaynağı olması, korsan gündemine küresel bir talebin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Daha da ilgi çekici olan husus ise korsan partilerinin daha önceleri apolitik olan ve ana akım siyasal partiler tarafından göz ardı edilen konuları ana akım siyasetin gündemine sokmayı başarmasıdır. Diğer bir ifadeyle, siyasa yapımını etkileme potansiyelleridir. Yerel ve ulusal düzenlemelerde hem İsveç'te hem de AB çapında korsanların talepleri çerçevesinde değişiklikler yapılmıştır. Korsan gündem yalnızca korsan partilerin gündemi olarak kalmayıp diğer siyasal aktörlerin de gündemlerinin bir parçası olmuştur. İsveç Korsan Partisi, tekil bir gündemin ve talebin (dosya paylaşımının yasal hale getirilmesi) hızla toplumsal ve siyasal seferberliğe zemin hazırladığının bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Tek bir siyasi gündemle başlayan korsan hareketi kaçınılmaz olarak gündemine farklı konuları da dâhil etmiştir. Dijital özgürlükler, demokrasinin krizi ve demokrasi açığı, ekonomiye ilişkin sorunlar vb. Doğum yeri internet olan korsan hareketi, dijital teknolojilerden yoğun bir şekilde yararlanır. Karar alma süreçlerine vatandaşların katılımını arttırmak amacıyla dijital teknolojiler kullanılır. Bu teknolojiler beraberinde eleştirileri ve sorunlar da getirir de siyasal katılımı çeşitlendirdiği söylenebilir. Korsan hareketi dijital teknolojileri demokratik sistemlerle bütünleştirmeye çalışmaktadır. Bir yandan da demokratik sistemlerin yeterince demokratik olmadığını iddia ederek demokrasiyi demokratikleştirme çabası içindedirler. Korsan hareketi, dijital teknolojilerle büyümüş neslin demokrasiye yeniden anlamlandırma çabası olarak da değerlendirilebilir. Korsan gündemin ana akım siyaset kurumları tarafından görmezden gelinmesi dijital yerlilerin demokratik sistemlerin meşruiyetini sorgulamasına neden olmuştur. Korsanlar, interneti ve çevrim içi teknolojileri de kullanarak daha katılımcı bir demokrasi anlayışı inşa etmeyi hedefler. Vatandaşların tekrar siyasi özne olduğu demokratik bir sistemin internetin ve dijital teknolojilerin sağladığı fırsatlarla mümkün olabileceğine inanılır.

Tek bir siyasi gündeme başlayan İsveç Korsan Partisi'nin ve korsan ideolojinin geleceği hakkında öngörude bulunmak zordur. Korsan parti programı ve gündemi hâlihazırda genişlemiştir. Aynı zamanda korsanların talepleri yerleşik siyasal partiler tarafından da kabul görmektedir. Partinin işlevini tamamlayıp tamamlamadığı veya korsanların siyasal sistemde kalıcı olup olamayacağı soruları yanıtız kalmaktadır.

Kaynakça

- Beyer, J. L. (2014). The emergence of a freedom of information movement: Anonymous, WikiLeaks, the Pirate Party, and Iceland. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19(2), 141–154. <https://doi.org/10.1111/jcc4.12050>
- Burkant, P. (2014). *Pirate politics: The new information policy contests*. The MIT Press.
- Cammaerts, B. (2015). Pirates on the liquid shores of liberal democracy: Movement frames of European pirate parties. *Javnost*, 22(1), 19–36. <https://doi.org/10.1080/13183222.2015.1017264>
- Demker, M. (2014). Sailing along new cleavages: Understanding the electoral success of the Swedish Pirate Party in the European parliament election 2009. *Government and Opposition*, 49(2), 188–206. <https://doi.org/10.1017/gov.2013.24>
- Engström, C., & Falkvinge, R. (2011). *The case for copyright reform*. Piratpartiet.
- Erlingsson, G. Ó., & Persson, M. (2011). The Swedish pirate party and the 2009 European parliament election: Protest or issue voting? *Politics*, 31(3), 121–128. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2011.01411.x>
- Fredriksson Almqvist, M. (2016a). Piracy and the politics of social media. *Social Sciences*, 5(3), 1–12. <https://doi.org/10.3390/socsci5030041>
- Fredriksson Almqvist, M. (2016b). Pirate politics between protest movement and the parliament. *Ephemera: Theory and Politics in Organization*, 16(2), 99–116.
- Geere, D. (2014). *Europe's pirate parties are sinking, but they've already won* | WIRED UK. Wired. <https://www.wired.co.uk/article/pirate-party>
- Hartleb, F. (2013). Anti-elitist cyber parties? *Journal of Public Affairs*, 13(4), 355–369. <https://doi.org/10.1002/pa>
- Ingdahl, W. (2011). Three planks of the Pirate Party's platform that matter to doctors. *BMJ (Online)*, 343(7837), 1–2. <https://doi.org/10.1136/bmj.d8101>
- İsveç'te dosya paylaşımı artık resmen din. (2012). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/isvecte-dosya-paylasimi-artik-resmen-din-19611825>
- Jääsaari, J., & Hildén, J. (2015). From file sharing to free culture: The evolving agenda of European pirate parties. *International Journal of Communication*, 9(1), 870–889.
- Kavoğlu, S. (2013). Teknolojik değişimin siyasal alana yansımaları: İsveç Korsan Partisi üzerine bir araştırma. *İletişim ve Diplomasi*, 1, 115–128.
- Kurtuluş, Ö. (2016, August 2). *Korsan parti ve akışkan demokrasi*. <http://ozgurkurtulus.com.tr/korsan-parti-ve-akiskan-demokrasi/>

- Lindgren, S., & Linde, J. (2012). The subpolitics of online piracy: A Swedish case study. *Convergence*, 18(2), 143–164. <https://doi.org/10.1177/1354856511433681>
- Maškarinec, P. (2017). The Czech Pirate Party in the 2010 and 2013 parliamentary elections and the 2014 European parliament elections: Spatial analysis of voter support. *Slovak Journal of Political Sciences*, 17(1), 5–33. <https://doi.org/10.1515/sjps-2017-0001>
- Maškarinec, P. (2020). Crossing the left-right party divide? Understanding the electoral success of the Czech Pirate Party in the 2017 parliamentary elections. *Politics*, 40(4), 510–526. <https://doi.org/10.1177/0263395720920768>
- Melzer, M. (2021, September 19). *Dijitalleşme ve internet demokratikleştirici bir etkiye mi sahip?* <http://politeknik.de/p12685/>
- Miegel, F., & Olsson, T. (2008). From pirates to politicians: The story of the Swedish file sharers who became a political party. In N. Carpentier, P. Pruulmann-Vengerfeldt, K. Nordenstreng, M. Hartmann, P. Vihalemm, B. Cammaerts, H. Nieminen, & T. Olsson (Eds.), *Democracy, Journalism and Technology: New Developments in an Enlarged Europe* (pp. 203–216). Tartu University Press.
- Otjes, S. (2014). All on the same boat? Voting for pirate parties in comparative perspective. *Politics*, 40(1), 38–53. <https://doi.org/10.1177/0263395719833274>
- PPI. (2023, June 15). <https://pp-international.net/about-ppi/statutes-of-ppi/>
- Prinzing, M. (2012). The Pirate Party - A new star on the horizon of media accountability or a blended, self-serving movement? *Studies in Communication Sciences*, 12(1), 41–48. <https://doi.org/10.1016/j.scoms.2012.06.009>
- YİĞİT, M. (2021). Post-demokratik bir siyasi hareket olarak korsan parti. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 535–558. <https://doi.org/10.29029/busbed.931316>
- Zulianello, M. (2018). Mobilizing young voters? A cross-national analysis of contextual factors in pirate voting. *European Politics and Society*, 19(3), 282–298. <https://doi.org/10.1080/23745118.2017.1419666>
- Rick Falkvinge'nin biyografisine 4 Şubat 2024 tarihinde <https://falkvinge.net/photos-bio/> adresinden erişim sağlanmıştır.

Extended Abstract

Aim and Scope

Changing social dynamics affect political parties. In cases where changing conditions are not considered as political input by the existing political parties and ideologies, new social circumstances bring new social and political movements to the agenda. In a global world where digital connections between countries are increasing, new political parties can spread rapidly. One of the clearest examples of this is the Pirate Party family. The sudden emergence of pirate parties in many countries can be understood within this framework. Pirate parties, which can be understood as a kind of 'underground politics', have been particularly successful in Europe. In 2012, pirate party candidates were elected to municipal councils and/or regional parliaments in Austria, Germany, Spain, Switzerland, Iceland, and the Czech Republic, and in 2009, two pirate MPs were elected to the European Parliament in Sweden. It can be stated that this new field of politics paves the way for new political formations and grassroots movements across Europe.

The Pirate Party, founded in Sweden in 2006, is the world's first Pirate party. For this reason, this study will focus on the Swedish Pirate Party, which is the first pirate party to which most of the international academic attention is directed. The Swedish Pirate Party is a new phenomenon in European and world politics.

In this study, the origin of the political actor, which started its political journey in Sweden as a single-issue political party focusing on file sharing and digital rights, but quickly turned into something much broader. In this context its course of development, the circumstances that triggered the pirate movement, the pirate politics, ideology, and agenda have been analyzed in this study.

Methods

Qualitative research methods and especially document analysis method were used in the article. For this purpose, articles and books about the Swedish Pirate Party and pirate politics have been examined. In this context, a descriptive title was created and analyses and evaluations were included under these titles. The aim of this study is; to analyze and evaluate the new phenomenon of the Pirates in the political landscape.

While preparing this study, mostly English sources and a few Turkish studies were used, since the author does not know the Swedish language. This study, which emerged as a result of the literature review, consists of eight parts, including the introduction and conclusion/evaluation part.

Since this study was a research article based on document analysis, there was no need to obtain approval from the ethics committee.

Findings and Conclusion

Changing social circumstances and necessities affect the political atmosphere. If the spirit of the current time and society cannot be understood, consequently new social movements and political parties emerge. The lack of feedback on social needs and demands within the democratic system paves the way for grassroots organizations and movements as in the case of pirate movement. Pirate Parties, which were first established in Sweden in 2006 and then spread to other European countries and the whole world, are political actors that can be understood within this context.

It can be seen that incriminating the whole young generation due to an ordinary daily action caused the pirate movement to become politicized in Sweden. The Swedish government's decision to criminalize file sharing and downloading has led to the politicization of the piracy movement. The Swedish Pirate Party, which unexpectedly achieved significant electoral success, inspired pirate movements in Europe and other parts of the world. The pirate movement, which quickly became institutionalized in other countries, facilitated the spread of pirate ideology and agenda. It is also an indication that there was a sensitivity and demand for internet-related issues. The biggest success of the pirate movement is that it brought issues that were previously considered apolitical by mainstream political parties and systems to the political agenda. Decriminalization of file sharing, intellectual property, copyright laws, and the right to privacy constitute the main agenda of pirate politics. Changes have been made to local and national regulations both in Sweden and across the EU in response to pirate demands. The pirate agenda has not only been the agenda of pirate parties but has also become a part of the agenda of other political actors. The Swedish Pirate Party provides an example of how a singular issue and demand (legalizing file sharing) quickly sets the stage for social and political mobilization.

It is difficult to predict the future of the Swedish Pirate Party and pirate movement, which started with a single political issue. The pirate party program and agenda have already expanded. At the same time, the pirates' demands are also met by established political parties. The questions of whether the pirate party and movement have completed its function or whether the pirates manage to be a stable actor in the political system remain unanswered.

Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyinin Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi: Üniversite Mezunu Kadın İşsizler Üzerine Bir Araştırma¹

Effect of Learned Helplessness Level on Life Satisfaction: A Research on Unemployed University Graduate Women Abstract

Ahmet Gökçe², Derya Mazi³

Öz

Öğrenilmiş çaresizlik, kişinin olumsuz bir olayın ardışık olarak tekrarlanacağına ve bu olaylar üzerinde hiçbir kontrolünün olmadığına dair inancı doğrultusunda oluşan bir durumu ifade etmekte olup, kişide motivasyon kaybı ve de hayata yönelik pozitif duyguların azalmasına neden olan bir durumu yansıtmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda, kadınların gerek çalışma hayatına giriş aşamasında gerekse de kariyer yolunda karşılaştıkları olumsuz durumlar öğrenilmiş çaresizlik hissinin oldukça yoğun yaşanmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmanın temel amacı, öğrenilmiş çaresizlik ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi üniversite mezunu işsiz kadınlar bağlamında incelemektir. Anket yönteminin kullanıldığı bu araştırma Hatay ilinde ikamet eden 260 üniversite mezunu ve işsiz kadının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda öğrenilmiş çaresizlik ile yaşam doyumu arasında orta düzeyde ve negatif yönde bir ilişki tespit edilirken, öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin yaşam doyumu düzeyine istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Öğrenilmiş Çaresizlik, Yaşam Doyumu, Kadın İşsizler

Abstract

Learned helplessness refers to a situation that occurs in line with the belief that a negative event will be repeated consecutively and that the person has no control over these events, and reflects a situation that causes loss of motivation and a decrease in positive feelings towards life. In line with gender roles, the negative situations that women encounter both at the beginning of working life and on their career path cause the feeling of learned helplessness to be experienced quite intensely. Accordingly, the main purpose of this study is to examine the relationship between learned helplessness and life satisfaction in the context of unemployed university graduate women. This research, using the survey method, was conducted with the participation of 260 university graduates and unemployed women residing in Hatay province. As a result of the analyzes, while a moderate and negative relationship was found between learned helplessness and life satisfaction, it was concluded that the level of learned helplessness has a statistically significant negative effect on the level of life satisfaction.

Keywords: Learned Helplessness, Life Satisfaction, Women Unemployed

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 29.09.2021 tarih ve 2021/6 sayılı kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 30 / 10 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Ahmet GÖKÇE danışmanlığında Derya MAZI tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Gümüşhane, Türkiye, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7643-0563>.

³ derya.mazii@gmail.com, Gümüşhane, Türkiye, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3514-0551>.

Giriş

Küresel bir sorunu ifade eden işsizlik, gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin tüm ülkeleri farklı seviyelerde etkilemektedir. Ancak işsizliğin erkeklerden ziyade kadınlar üzerinde yoğun bir şekilde yaşandığı gerek ulusal gerekse de uluslararası istatistiklerle⁴ ortaya konulmaktadır. Dahası, eğitim seviyesindeki artış işsizlik oranlarında⁵ yaşanan bu dengesiz yapıda herhangi bir değişiklik yaratmaktan maalesef uzaktır. Zaman içerisinde kadınların iş gücüne katılımı artmasına rağmen, hala birçok kadın işsizlikle mücadele etmektedir. Bu durum, kadınların ekonomik özgürlüklerini sınırlamakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle körüklenen kadın işsizliği aynı zamanda öğrenilmiş çaresizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir soruna işaret etmektedir.

Kişinin belirli bir durumu kontrol edemediğine inanması ve bu nedenle sorunları çözme yeteneğini yitirmesi, çalışma hayatında olan veya bu niyette olan neredeyse bütün kadınların karşısına çıkan/çıkacak olan bir gerçekliği yansıtmaktadır. Kadınlar iş ararken, cinsiyetleri nedeniyle çeşitli ayrımcılık uygulamalarıyla karşılaşabilecekleri gibi aile içi sorumluluklar, toplumsal normlar ve kültürel beklentiler de kadınların iş arama sürecini zorlaştırabilmektedir. Bu zorluklarla karşılaşan kadınlar, zamanla iş arama motivasyonlarını kaybedebilir ve çaresizlik duygusuna kapılabilirler. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak oluşan bu olumsuz durumlar ise özellikle kadınların hayata yönelik tam bir iyilik hali durumunu son derece olumsuz etkileyebilmektedir.

Bu araştırmada, üniversite mezunu kadınların öğrenilmiş çaresizlik düzeylerinin yaşam doyumlarına olan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Hatay ilinde ikamet eden üniversite mezunu kadınlara anket uygulanmış ve elde edilen bulgular doğrultusunda araştırma amacına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Öğrenilmiş Çaresizlik

Tüm canlılarda olduğu gibi insanlar da hayatta kalabilmek için çevresine uyum sağlamak zorundadır. Çevreye uyumun başarılı bir şekilde sağlanması ise kişinin gerekli olanı öğrenmesi ve bunu uygulayabilmesi ile mümkündür (Gönül, 2018: 5). Öğrenme süreci ise kişinin doğumuyla başlayan ve hayat boyu devam bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde bireyin davranışının nedeni genellikle sahip olduğu duygu, düşünce ve inançlarından kaynaklanmaktadır. Davranışa yön veren bu faktörler kişiden kişiye değişse de birçoğunun ortak noktası öğretiler tarafından yönlendirilmeleridir (Mermer Üzümlü, 2022: 473-474).

Reflekslere dayanmayan tüm davranışlar, öğrenme yetisine sahip olan insanlığın gelişim sürecinde öğrenilmiş davranışlardır. Yalnızca olumlu davranışlar değil, olumsuz davranışlar da insanlar tarafından öğrenilmektedir ve de öğrenilen bu olumsuz davranışlardan biri de çaresizliktir (Düzgün ve Hayalioğlu, 2006: 405). Çaresizlik bakış açısı temelde, organizmaların tepkilerin ve sonuçların birbirinden bağımsız olduğunu aktif olarak öğrendiklerini, ancak daha sonra tepkinin sonuca yol açtığını öğrenmekte zorluk çektiğini savunmaktadır (Maier ve Seligman, 1976: 14).

Kimi zaman insanlar hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak davranışları gerçekleştirilmekte ya da gerçekleştirmekten kaçınmaktadır. Diğer bir deyişle, insanlar davranışlarıyla sonucu kontrol edebilecekleri durumlarda bile, "sonucu kontrol edecek ve hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak" davranışı göstermez ya da göstermekten kaçınırlar. Literatürde çaresizlik davranışı olarak adlandırılan bu kavramı, "öğrenilmiş çaresizlik" teorisi, öğrenme sürecini de dikkate alarak açıklamaya çalışan yaklaşımlardan biridir (Bayat, 2002: 1-2; Gökçe, 2022).

Öğrenilmiş çaresizlik olgusu ilk olarak 1960 ve 1970'lerde M. Seligman ve diğerleri tarafından Pennsylvania Üniversitesi'nde köpekler üzerinde yapılan deneylerde gözlemlenmiştir. Bu araştırmalarda, aldıkları elektrik şokundan kaçamayan veya bu durumu engellemeyi başaramayan köpeklerin, kaçma veya kaçmanın imkân dâhilinde olduğu sonraki durumlarda da hareketsiz kaldıkları gözlemlenmiştir. Öğrenilmiş çaresizlik oluşumu orijinal teoride üç basamaktan oluşmakla birlikte (nesnel ilişkisizlik, gelecekte ilişkisizlik olacağı dair beklenti ve çaresizlik belirtileri), ilerleyen süreçte birinci ve ikinci adım arasına bilişsel tutarlılığı gerçekleştiren bir basamak (mevcut ve geçmişteki ilişkisizliğin algılanmaması) eklenmiştir (Kümbül Güler, 2018: 638; Maier ve Seligman, 1976). Ancak bu model insanlar üzerinde gerçekleştirilen deneylerde bazı tutarsız sonuçlar vermekle beraber, insanlar için tam anlamıyla geçerli olmamıştır. Bu noktada Abramson ve diğerleri (1978) orijinal modelin insanlar üzerindeki sınırlılıklarını tartışmak ve geçerliliğini sağlamak adına, yüklem teorisi'nin⁶ de katkısıyla "gözden geçirilmiş öğrenilmiş çaresizlik modelini" geliştirmişlerdir (Özdemir, 2020:

⁴ TÜİK 2023 Aralık dönemi verilerine göre kadın işsizlik oranı %12 iken genç kadın işsizlik oranı %23,6 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2024). Ayrıca ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü)'nin güncel verilerine göre ise 15 yaş ve üzeri gruptaki kadınlarda işsizlik oranı %5,3 iken, 15-24 yaş grubunu kapsayan genç kadınlarda işsizlik oranı %13 olarak hesaplanmıştır (ILO Stat, 2024).

⁵ TÜİK 2022 yılına ilişkin raporda yükseköğrenim seviyesinde eğitime sahip olan kadınlarda işsizlik oranını %15,2 olarak tespit ederken, NEET (Ne eğitimde ne de istihdamda olanlar) oranları ise yükseköğrenim mezunu kadınlarda yüzde 36,6 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2024)

⁶ İnsanların diğer insanlara ilişkin olarak içsel duygu, düşünce ve durumuna yönelik doğrudan ve net bilgileri mevcut değildir. Elde olan bilgiler ise dışsal ipuçları doğrultusunda oluşan çıkarımsal bilgilere dayanmaktadır (Taylor vd., 2012: 53). Davranışlarla ilgili yargılara varılmasında etkili olan

149; Abramson vd., 1978). Tüm bu modellemelerden sonra öğrenilmiş çaresizlik, "Bireyin davranışları ile elde ettiği sonuç arasında ilişki olmadığını görmesi, algılaması; bunun gelecekteki davranışlarını da etkileyeceğini düşünmesi ve yaşadığı bu olumsuz durumu içsel, genel ve kalıcı nedenlere bağlaması sonucunda yaşayacağı bilişsel, motivasyonel ve duygusal anlamda bozukluk ve özgüven kaybına bağlı olarak amaca yönelik herhangi bir davranışta bulunmak istememe durumu" (Kümbül Güler, 2018: 641) şeklinde tanımlanabilir.

Öğrenilmiş çaresizlik durumu üzerinde bireysel ve/veya örgütsel faktörlerin de etkisi oldukça büyüktür bu noktada bireysel faktörler olarak; cinsiyet, yaş, benlik saygısı, kontrol odağı durumu ve mükemmeliyetçilik (Kümbül Güler, 2006; Rizvi ve Sikand, 2020; Carlos ve Kacaer, 1994; Özdemir, 2020) faktörleri etkiliyken, örgütsel aktörler olarak ise; rol belirsizliği ve rol çatışması, yeni teknolojiler, liderlik tarzı, örgü içi iletişim ve örgütsel adaletin etkili olduğu ifade edilebilir (Karapınar vd., 2014; Kümbül Güler, 2018: 641; Chung vd., 2017). Tüm bu durumlar sonucunda, çaresizliği öğrenen birey sorunlarla baş etmekte diğer insanlara kıyasla ciddi anlamda zorlanmaya başlar. Bu süreç birey için motivasyon kaybı ve performans düşüklüğü gibi istenmeyen durumlara işaret ederken, örgütsel anlamda ise bu durum örgütsel sessizlik ve kaytarma davranışları olarak kendini gösterebilir (Tayfur, 2012; Ateş, 2018; Ateş vd., 2014). Ancak durum iş bulma ve işsizlik esnasındaki çaresizliğe gelince bireyin karşılaşacağı sorunlar biraz daha farklı olabilmektedir. Zira işsizlik durumu, bireylerin emeklerinin kendi iradeleri dışında atıl durumda olmasını ifade etmekte olup, bu durum hem ekonomik anlamda hem de psikolojik anlamda bir tahribata neden olmaktadır (Gökçe, 2022: 284). İşin bireye sağladığı sosyal ortamdan uzaklık, gelir ve bu doğrultuda zamanı programlıyor olmaktan yoksunluk, kişinin kendinde işe yaramaz düşüncesi ve değersizlik hissini beraberinde getirmektedir. Bu durum ise genel olarak stres, kaygı ve depresyon düzeylerini arttırabilmektedir (Kümbül Güler, 2018).

2. Yaşam Doyumu

İnsanların birbirlerinden farklı bir kişiliğe sahip olduğu düşünülürken, yaşam doyumunun da her birey için özel bir anlam ifade ettiği bir gerçektir. Kişilik özellikleri benzersiz ve kişiye has olduğundan, yaşam doyumunun unsurları da bireyden bireye farklılık gösterir ve yine öznel bir niteliktedir. Başka bir deyişle, yaşam doyumunu bireyin kendi yaşamını değerlendirmesini içerir ve de bireyin bilinçli yaşamının bilişsel bir değerlendirmesi olarak görülmektedir (Bozkurt vd., 2019: 48).

"İyi bir hayat yaşamak" düşüncesi, yaşam doyumunun kişisel olarak değerlendirilmesinde yatmaktadır. Bu noktada iyi bir yaşamın belirleyicileri iyi bir sağlık, fiziksel güç, başarı, mutluluk ve huzur olarak ifade edilebilir. İnsanların kişisel değerlendirmeleri iyi bir yaşamı değerlendirmeyi zorlaştırır. Bazı insanların yaşam memnuniyetindeki önceliği başarı iken, diğerleri için sağlık olabilir (Pavot ve Deiner, 2009: 102). Bu noktada, genel itibarıyla duygusal temellere dayanan yaşam doyumunu, bireylerin yaşamlarının belirli bir kesitine veya sürece ilişkin tatminleri değil de tüm yaşantılarına yönelik oluşan tatmini yansıtmakta olup (Gökçe, 2020: 128), bireyin mutluluğunu ve refahını subjektif ve açık bir şekilde değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Prasoon ve Charturvedi, 2016).

Bireysel farklılıklar olmak üzere, yaşam doyumunu sağlayan bir takım temel unsurların etkisi genel bir çerçevede sunulabilir. Bu unsurlar; yaşamı anlamlı bulmak, pozitif bireysel kimlik, demografik faktörler, ekonomik güvenlik ve fiziksel olarak bireyin kendisini iyi hissetmesi olarak sıralanabilir (Toker, 2012; Burger ve Samuel, 2017).

3. Öğrenilmiş Çaresizlik ve Yaşam Doyumu İlişkisi

Çalışma hayatı ve çalışma hayatının etkileşim halinde olduğu sosyal hayat konularını inceleyen çokça araştırma olduğu gibi, psikoloji temelinde şekillenen öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam doyumunu ilişkisi üzerine odaklanan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Celep (2023), okul öncesi öğretmenler üzerine yapmış olduğu çalışmada öğrenilmiş çaresizlik ile yaşam doyumunu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edememiş olmakla beraber, analizler içerisine alt boyutlar dâhil edildiğinde "dışsal kontrol edilemezliğin" yaşam doyumunu seviyesini etkilemediği, "içsel kontrol edilemezliğin" yaşam doyumunu seviyesini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Baş vd. (2020) ise Covid-19 salgını sürecinin kontrollü normalleşme aşamasında açılan özel spor salonlarına devam eden ve spor yapmayan kadınların öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam doyumunu düzeylerini incelemektedir. Araştırma sonucunda katılımcıların öğrenilmiş çaresizlik ile yaşam doyumunu düzeyleri arasında istatistiksel olarak negatif yönlü ve yüksek bir ilişki bulunmuştur.

Deniz (2019), çalışma durumlarına göre (çalışan ve çalışmayan) "kadınların öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam doyumunu düzeylerinin belirlenmesi" çerçevesinde yapmış olduğu çalışmada ise katılımcıların öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam

faktörler ve gördüğümüz, deneyimlediğimiz olayları açıklama ile alakalı süreçler sosyal psikolojide yüklem (atıf) çalışmaları çerçevesinde araştırılmaktadır (Aronson vd., 2012: 201). En genel anlamda atıf kuramı, "psikolojinin insanların hem kendi ve hem de başkalarının davranışlarını açıklama biçimleriyle ilgilienmektedir" (Gökçe, 2023: 6).

doyumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada ise atama bekleyen öğretmen adaylarının yaşam doyumunu yordayıcı değişkenleri üzerinden incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğrenilmiş çaresizliğin yaşam doyumunu önemli derecede yordamadığı tespit edilmiştir (Şar vd., 2012).

4. Yöntem

Çalışmanın amacı, öğrenilmiş çaresizlik ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi üniversite mezunu işsiz kadınlar bağlamında incelemektir. Bu doğrultuda araştırma kapsamında iki adet hipotez kurulmuştur. İlk hipotez yani H_1 hipotezi, değişkenler arasındaki ilişkiyi test ederken H_2 hipotezi ise bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

H_1 : Öğrenilmiş çaresizlik düzeyi ile yaşam doyumunu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_2 : Öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin yaşam doyumunu üzerinde anlamlı etkisi vardır

Araştırmanın hipotezlerini test etmek üzere anket yöntemi kullanılmış olup, çalışmada yararlanılan anket formları için "Etik Kurul Onayı" ("Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Sayı: 2021/6, Tarih: 29/09/2021") alınmıştır.

4.1. Katılımcılar

Anketler Kasım-Aralık 2021 döneminde Hatay ilinde üniversite mezunu işsiz kadınlara dağıtılarak gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme tekniğinin kullanıldığı çalışmada toplam 285 katılımcıya ulaşılmıştır. Analizlerde kullanılabilir verilerin ayıklanmasının ardından analizler 260 anket verisi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın örneklemini Hatay ilinde yaşayan 260 üniversite mezunu ve işsiz kadından oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı ve İşsizlik Süreleri

Değişken	Gruplar	N	%
Yaş	18-25	103	39,6
	26-33	90	34,6
	34-41	35	13,5
	42-49	20	7,7
	50 ve üzeri	12	4,6
Medeni Durum	Bekâr	162	62,3
	Evli	98	37,7
Eğitim Düzeyi	Ön Lisans	97	37,3
	Lisans	108	41,5
	Yüksek Lisans	50	19,2
İşsizlik Süresi	Doktora	5	1,9
	1-6 ay	65	25,0
	7-12 ay	49	18,8
	1-3 yıl	73	28,1
	3 yıldan fazla	73	28,1
TOPLAM		260	100

Tablo 1'de belirtildiği gibi katılımcıların büyük bir çoğunluğu 41 yaş ve altındadır. Bu katılımcıların yüzde 37,7'si evli yüzde 62,3'ü bekâr, yüzde 37,3'ü ön lisans yüzde 41,5'i ise lisans mezunudur. Ayrıca katılımcıların yarısından fazlasının (yüzde 56,2) uzun süreli işsizlik içerisinde olduğu görülmektedir.

4.2. Ölçme Araçları ve Veri Analizi

Araştırmada yararlanılan veri toplama araçları "Google Forms" ortamında hazırlanmış ve katılımcılara çevrimiçi olarak sunulmuştur. 3 kısımdan oluşan anket formunun ilk kısmında katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci kısımda katılımcıların öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini belirlemeye yönelik olarak Quinless ve Nelson (1988) tarafından geliştirilen ve Boysan (2006) tarafından Türkçeye uyarlanan 20 maddelik "Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği" kullanılmış olup bu ölçek dörtlü likert tipi bir ölçek olarak hazırlanmıştır. Üçüncü kısımda ise katılımcıların yaşam doyum düzeylerini belirlemeye yönelik Diener vd. (1985)'nin geliştirdiği ve Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan 5 maddelik "Yaşam Doyumu Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek beşli likert tipi ölçek kullanılarak düzenlenmiştir.

Verilerin analizinde SPSS 23 programı kullanılmış olup, verilerde öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam doyumu ölçeklerinin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach Alfa değeri hesaplanmıştır. Ek olarak, normallik testi sonucu verilerin normal dağılım⁷ gösterdiği tespit edilmiş ve verilerin analizinde parametrik testlerden faydalanılmıştır.

Tablo 2. Ölçeklerin Cronbach Alpha Değerleri

Ölçek	Madde Sayısı	C. Alpha
Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği	20	,928
Yaşam Doyumu Ölçeği	5	,917

Araştırmada kullanılan öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam doyumu ölçeklerinin ayrı ayrı Cronbach Alfa değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2’de ise ölçeklere ilişkin güvenilirlik analiz sonuçları yer almaktadır. Bu doğrultuda “öğrenilmiş çaresizlik” ve “yaşam doyumu” ölçeklerinin Cronbach’s Alpha değerleri sırasıyla ,928 ve ,917 olarak tespit edilmiştir. Bu değerlerin 0,70 ve üzerinde olmasının sosyal bilimler alanındaki çalışmalar açısından güvenilir ve yeterli olduğunu göstermekle beraber (Coşkun vd., 2019), tespit edilen Cronbach Alfa değerlerinin $0,81 < \alpha < 1,00$ değer aralığında yer aldığı ve yüksek güvenilirlikte olduğunu ifade etmektedir (Kılıç, 2016: 47).

5. Bulgular

Üniversite mezunu kadın işsizlerin öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam doyumu düzeyleri çerçevesinde yapılan istatistiksel analizler (korelasyon ve regresyon analizleri) aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Öğrenilmiş Çaresizlik	Yaşam Doyumu
Öğrenilmiş Çaresizlik	1	
Yaşam Doyumu	-0,699**	1

** $p < 0,01$

Araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir. Korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde öğrenilmiş çaresizlik ile yaşam doyumu arasında orta düzeyde ve negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -0,699; p < 0,01$). Bu sonuca göre H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişken: Çaresizlik	Öğrenilmiş	Bağımlı değişken: Yaşam Doyumu	
		Beta	t
		-,699	26,60*
R²		0,488	
Düzeltilmiş R²		0,487	
F		246,39*	

* $p < 0,05$

Araştırmada ayrıca öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin yaşam doyumu üzerindeki etkisini tespit etmeye yönelik olarak regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizin sonuçlarına ilişkin bilgilere Tablo 4’te yer verilmiştir. F testine göre, kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F = 246,39; p < 0,05$). Öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin yaşam doyumu düzeyine istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, modelin açıklama gücü olarak ifade edilen R^2 değeri ,488 olarak hesaplanmıştır ($R = -0,699; R^2 = 0,488; p < 0,05$). Bu değer, öğrenilmiş çaresizlik değişkeninin (bağımsız değişken) yaşam doyumu (bağımlı R^2 değişken) ölçeği toplam puanlarındaki değişimin %48,8’ini açıklamaktadır ($R^2 = 0,488$).

⁷ Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 değerleri arasında tespit edilmesi durumunda ilgili verilerin normal dağıldığını varsayılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, öğrenilmiş çaresizliğin yaşam doyumu üzerindeki etkisi üniversite mezunu işsiz kadınlar bağlamında incelenmiştir. Yapılan analizler doğrultusunda birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. İlk olarak, öğrenilmiş çaresizlik ile yaşam doyumu arasında negatif yönde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-0,391$; $p<0,01$). Bu doğrultuda, araştırmaya katılan üniversite mezunu kadın işsizlerin öğrenilmiş çaresizlik düzeyi arttıkça yaşam doyumlarının azalacağı ifade edilebilir. Literatür incelendiğinde tespit edilen bu sonuçlarla paralel sonuçlara ulaşan çalışmalar olmakla birlikte (Baş vd., 2020; Deniz, 2019; Sorrenti vd. 2017), kimi çalışmalarda değişkenler arasında ilişki tespit edilememiş (Celep, 2023), kimi çalışmalarda ise ilişkinin yönü farklı tespit edilmiştir (Bircan, 2021).

İkinci olarak ise, öğrenilmiş çaresizliğin yaşam doyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, araştırmaya katılan üniversite mezunu kadın işsizlerin öğrenilmiş çaresizlik düzeylerinin yaşam doyumu düzeylerine istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu ifade edilebilir. Literatür incelendiğinde araştırma sonuçlarının, daha önce bu konuya yönelik olarak yapılmış çalışmalarla paralellik gösterdiği de görülmektedir (Şar vd., 2012; Demirbilek ve Atila, 2021).

Kadınlar sadece cinsiyetlerinden dolayı, işe kabul aşamasından kariyer basamaklarındaki ayrımcılıklara, ücret farklılıklarından örgütlenme önündeki engellere kadar çok çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedirler. (Gökçe, 2021: 388). Eğitimle beraber vasıf seviyesinin yükselmesi dahi kadınların toplumsal cinsiyet kalıplarından kaynaklanan sorunların önüne geçememektedir. Bu durum ise, özellikle işe giriş aşamasında, çaresizliğe dönüşmekte ve de çalışma hayatına girmek için istekli olan kadınların motivasyonlarını düşürebilmektedir. Farklı olarak, kadın emeğinin erkek emeğine kıyasla değersiz görülmesi, alınan ücretlerde de eşitlik ve adaletten yoksun paylaşımlara neden olmaktadır. Bu durum ise beraberinde kadın yoksulluğuna neden olabileceği gibi, çalışma yaşamına girmek isteyen kadınları da çaresizlik düşüncesine itebilmektedir.

Gerek çalışma hayatında, gerekse de sosyal hayatta kadınların karşılaştığı sorunların temelinde kadın ve erkek eşitliği problemi yatmakta olup, yıllardır süre gelen toplumsal cinsiyet kalıp rolleriyle de bu durum derinleşmektedir. Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bakış açısı kısa vadede çözümlenecek bir sorun olmayıp, kültürel yapı içinde tutum ve kalıp yargıların değiştirilmesi ile mümkün görünmektedir. Bu durumun ise eğitim kanallarıyla pozitif anlamda şekillendirilecek yeni nesiller aracılığıyla gerçekleştirilmesi mümkündür. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde şekillenen çalışmalara nitel yöntemlerin de dâhil edilmesi, daha somut ve daha yapıcı verilere ulaşılmasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abramson, L. Y, Seligman, M. E. & Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87(1), 49-74.
- Aronson, E., Wilson T. D. & Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ateş, H. (2018). Impacts of learned helplessness theory on new public management reforms: A case study in Turkish health sector. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 43-61.
- Ateş, H., Çavuşoğlu, S. ve Çürüksulu, G. (2014). *Bir öğrenilmişlik çaresizlik örneği: Yerel yönetim personelinin değişime adaptasyonu*. International Turkish Work Local Government Symposium, 25-26 Kasım, Gazimagosa, Northern Cyprus Turkish Republic.
- Baş, M., Küçük, K. ve Kabak, S. (2020). A study on learned helplessness and life satisfaction of women who play sports and who don't play sports. *Ambient Science*, 7(1), 185-188.
- Bayat, B. (2002). Örgütlerde, "güdülenme yetersizlikleri ve geri çekilme-kaçınma davranışlarını" açıklamakta kullanılacak bir model; "Öğrenilmiş çaresizlik". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (3), 1-14.
- Bircan, Ş. (2021). *Covid-19 pandemisi sürecinde beden eğitimi öğretmenlerinin öğrenilmiş çaresizlik, iş doyumu ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi: Mersin ili örneği*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Bozkurt, V., Keser, A. ve Zülfiyar, H. (2020). Factors predicting life satisfaction among social media users. *Journal of Social Policy Conferences*, 78, 47-62. <https://doi.org/10.26650/jspc.2019.78.0035>
- Burger, K. & Samuel, R. (2017). The role of perceived stress and self-efficacy in young people's life satisfaction: A longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 46, 78-90.

- Carlson, D. S. & Kacmar, K. M. (1994). Learned helplessness as a predictor of employee outcomes: An applied model. *Human Resource Management Review*, 4, 235-256.
- Celep, A. G. (2023). Okul öncesi öğretmenlerin öğrenilmiş çaresizlik düzeylerinin yaşam doyumu ve iş doyumu üzerine etkisi. *Sosyal Gelişim Dergisi*, 1(1), 101-114.
- Chung, G. H, Choi, J. N. & Du, J. (2017). Tired of innovations? Learned helplessness and fatigue in the context of continuous streams of innovation implementation. *Journal of Organizational Behavior*, 38(7), 1130-1148.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Demirbilek, N. ve Atila, F. (2021). Factors affecting university students' learned helplessness. *International Online Journal of Education Sciences*, 13(3), 919-929.
- Deniz, F. (2019). *Çalışan ve çalışmayan kadınların öğrenilmiş çaresizlik ve yaşam doyumlarının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Düzgün, Ş. ve Hayalioğlu, H. (2006). Öğrencilerde öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(13), 404-413.
- Gökçe, A. (2020). İş ve yaşam tatmini ilişkisi: Otomotiv sektöründe bir araştırma. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 22(3), 121-138.
- Gökçe, A. (2021). *Çalışma hayatında kadın emeği, 21. yüzyıl'da endüstri ilişkileri: Çalışma yaşamının dönüşümü, aktörleri ve geleceği*. Ed. Hüseyin Sevgi, İstanbul: Notabene.
- Gökçe, A. (2022). Üniversite mezunu gençlerde uzun süreli işsizliğin psikolojik yansımaları: Nitel bir araştırma. *Emek Araştırma Dergisi*, 2, 265-288.
- Gökçe, A. (2023). *Review of Unemployment Anxiety Levels of University Students within The Context of Attribution Theory, Recent Advances in Humanities and Social Sciences*. Ed. Hasan Babacan & Mahmut Gürsoy. Livre de Lyon.
- Gönül, B. K. (2018). *Öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması arasındaki ilişki: Ankara otel işletmeleri örneği*. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- ILO Stat (2024). ILOSTAT Explorer. <https://ilostat.ilo.org/data/>.
- Karapınar, P. M., Camgöz S. M., ve Tayfur, Ö. (2014). Örgütsel adalet-öğrenilmiş çaresizlik ilişkisinde cinsiyetin rolü: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 41, 1-24.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47.
- Kümbül Güler, B. (2006). *Çalışma yaşamında öğrenilmiş çaresizlik*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Kümbül Güler, B. (2018). *Öğrenilmiş çaresizliğin çalışma hayatındaki yansımaları. Çalışma yaşamında davranış: Güncel Yaklaşımlar*. Ed. Aşkın Keser, Gözde Yılmaz ve Şenay Yürür, Umuttepe Yayınları.
- Maier, S. F. & Seligman, M. E. P. (1976). Learned helplessness: Theory and evidence. *Journal of Experimental Psychology: General*, 105(1), 3-46.
- Mermer Üzümlü, A. (2022). Kurumsal iletişimin gizli bariyeri: Öğrenilmiş çaresizlik. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 472-480.
- Özdemir, A.A. (2020). *Öğrenilmiş çaresizlik, insan kaynaklarında güncel yaklaşımlar*. Ed. Aslı Geylan, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pavot W. & Diener, E. (2009). *Review of the satisfaction with life scale*. In: Diener E. (eds) *Assessing Well-Being. Social Indicators Research Series*, 39, 101-117, Springer, Dordrecht.
- Prasoon, R. & Chaturvedi, K. R. (2016). Life satisfaction: A literature Review. *The Researcher-International Journal of Management Humanities and Social Sciences*, 1(2), 25-32.
- Rizvi, Y. S., & Sikand, R. (2020). Learned helplessness at the workplace and its impact on work involvement: An empirical analysis. *Global Business Review*, 0(0).
- Sorrenti, L., Filippello, P., Buzzai, C., Buttò, C. & Costa, S. (2017). Learned helplessness and mastery orientation: The contribution of personality traits and academic beliefs. *Scandinavian Psychology*, 70(1), 71-84.

- Şar, A. H., Işıklar, A. ve Aydoğan, İ. (2012). Atama bekleyen öğretmen adaylarının yaşam doyumunu yordayıcı değişkenlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 257–271.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Tayfur, Ö. (2012). The antecedents and consequences of learned helplessness in work life. *Information Management and Business Review*, 4(7), 417-427.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. & Sears, D. O. (2012). *Sosyal psikoloji* (3. Baskı). (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- TÜİK. (2024). İşgücü İstatistikleri Aralık 2023. <https://www.tuik.gov.tr/>.
- Toker, B. (2012). Life satisfaction among academicians: an empirical study on the universities of Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 47, 190-195.

Extended Abstract

Aim and Scope

Unemployment, which is a global problem, affects all countries at different levels regardless of their level of development. However, both national and international statistics reveal that unemployment is experienced more intensely by women than men. Moreover, the increase in educational attainment is unfortunately far from making any difference to this uneven pattern of unemployment rates. Although women's participation in the labor force has increased over time, many women still struggle with unemployment. This situation limits women's economic freedom and deepens gender inequality. Fueled by gender inequalities, women's unemployment also points to a problem that emerges as a result of learned helplessness.

Believing that one cannot control a particular situation and therefore losing the ability to solve problems reflects a reality that almost all women who are or intend to be in the workforce have faced or will face. While searching for a job, women may face various discrimination practices due to their gender, and family responsibilities, social norms and cultural expectations may also make the job search process difficult for women. In this study, it was aimed to examine the effect of learned helplessness levels of university graduate women on their life satisfaction.

Methods

The aim of the study is to examine the relationship between learned helplessness and life satisfaction in the context of university graduate unemployed women. The survey method was used to test the hypotheses of the study. The questionnaires were distributed to unemployed university graduate women in Hatay province in November-December 2021. In the research where snowball sampling technique was used, the analysis was carried out over 260 survey data. Accordingly, the sample of the research consists of 260 university graduates and unemployed women living in Hatay province. The data collection tools used in the research were prepared in "Google Forms" environment and presented to the participants online.

In the first part of the questionnaire form consisting of three parts, questions to determine the demographic characteristics of the participants were included. In the second part, the 20-item "Learned Helplessness Scale" developed by Quinless and Nelson (1988) and adapted into Turkish by Boysan (2006) was used to determine the learned helplessness levels of the participants. In the third part, the 5-item "Life Satisfaction Scale" developed by Diener et al. (1985) and adapted into Turkish by Dağlı and Baysal (2016) was used to determine the life satisfaction levels of the participants.

Findings

When the correlation analysis results were analyzed, a moderate and negative relationship was found between learned helplessness and life satisfaction ($r=,699;p<0,01$). According to this result, the hypothesis (H₁) "There is a significant negative relationship between learned helplessness level and life satisfaction" was accepted. In the study, regression analysis was also conducted to determine the effect of learned helplessness level on life satisfaction. According to the F test, the regression model was found statistically significant ($F= 246.39; p<0.05$). It was determined that the level of learned helplessness had a statistically significant negative effect on the level of life satisfaction. According to this result, the hypothesis "Learned helplessness has a significant effect on life satisfaction" (H₂) is accepted.

Conclusion

In line with the analyzes, some conclusions were reached. First, a statistically significant negative relationship was found between learned helplessness and life satisfaction. When the literature is examined, it is seen that there are studies that have reached parallel results with these results (Baş et al., 2020; Deniz, 2019; Sorrenti et al. 2017). Secondly, it was determined that learned helplessness has a statistically significant effect on life satisfaction. In this direction, it can be

stated that the learned helplessness levels of female unemployed university graduates who participated in the study have a statistically significant negative effect on their life satisfaction levels.

The problem of equality between women and men lies at the heart of the problems faced by women both in working life and social life, and this situation is exacerbated by gender stereotypes that have persisted for years. As a result, the perspective on gender equality is not a problem that can be solved in the short term, but it seems possible by changing attitudes and stereotypes within the cultural structure. This can be achieved through new generations that will be positively shaped through education.

Web Tabanlı CBS Uygulamalarının Afet ve Acil Durum Yönetiminde Kullanımı: Gümüşhane Şehri Örneği, Türkiye¹

The Use of Web Based GIS Applications in Disaster and Emergency Management: The Case of Gümüşhane City, Türkiye

Fatih Ocak², Mürşit Şirin³

Öz

Asrın felaketleri olarak nitelendirilen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Pazarcık (7.7 Mw) ve Elbistan (7.6 Mw) merkezli depremlerden sonra Türkiye'de afet yönetiminin ne kadar önemli olduğu ve dünyada ise afet riski taşıyan ülkelerin afet yönetimine daha hazırlıklı olması gerektiği anlaşılmıştır. Afet yönetiminin evreleri (afet öncesi, sırası ve sonrası) düşünüldüğünde, bu üç dönemin birbiriyle bir bütün olarak ele alınması gerektiği ortadadır. Buradan hareketle bu çalışma kapsamında, afet yönetimindeki aksaklıkların giderilmesinde önemli bir rol oynayacağı tahmin edilen hem vatandaşların hem de yetkili kurumların kullanabileceği web CBS tabanlı bir dizi mobil ve web uygulamaları tasarlanmıştır. Bu uygulamalar, hızlı ve etkin müdahale süreçlerini destekleyerek şehir yönetiminin afetler karşısında daha hazırlıklı olmasını sağlayacaktır. Uygulamalar ile Gümüşhane şehrinde muhtemel afet ve acil durumlardan önce vatandaşlar, afet ve acil durum toplanma alanları hakkında bilgilendirilecek ve toplanma alanlarının bilinirliği arttırılacaktır. Ayrıca vatandaşlar afet ve acil durum esnasında ve sonrasında geçici barınma yerleri hazırlanıncaya kadar, tasarlanan mobil uygulamalar ile ihtiyaçlarını kriz merkezine iletebilecektir. İhtiyaçlar tasarlanan canlı takip paneli üzerinde anlık olarak görülebilecek, yetkili kurumlar tarafından değerlendirilerek en hızlı sürede olaya müdahale edilmesi sağlanacaktır. Sonuçta tasarlanan uygulamalar ile bu kritik dönemde bütüncül bir afet yönetiminin gerçekleştirilmesi ve afet ve acil durumların başarılı bir şekilde yönetilmesi sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Web CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri), Gümüşhane, Afet ve Acil Durum Toplanma Alanları.

Abstract

After the earthquakes centered in Kahramanmaraş Pazarcık (7.7 Mw) and Elbistan (7.6 Mw) on February 6, 2023, which were described as the disasters of the century, it became clear both how important disaster management is in Türkiye and that countries with disaster risk should be more prepared for disaster management. For this reason, it is obvious that all three phases of disaster management (before, during, and after the disaster) should be handled. Within the scope of this study, a series of mobile and web applications based on web GIS, which are expected to play an important role in eliminating the failures in disaster management, have been designed. Both citizens and local administrations will be able to use these applications at the same time. These applications will support fast and effective response processes and will enable the city administration to be more prepared for disasters. Thanks to the designed applications, citizens will be able to have information about disaster and emergency gathering areas before possible disasters and emergencies in Gümüşhane city. In addition, citizens will be able to communicate their needs to the disaster crisis center through mobile applications designed during and after disasters and emergencies (until temporary shelters are prepared). The needs of those who request needs will be instantly visible on the live monitoring panel designed for the disaster crisis center. Thus, authorized institutions will be able to meet the needs in the fastest time. As a result, with the applications designed, holistic disaster management will be realized in this critical period and successful management of disasters and emergencies will be ensured.

Keywords: Disaster Management, Web GIS (Geographic Information Systems), Gümüşhane, Disaster and Emergency Assembly Areas.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 27 / 10 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

¹ Bu çalışma, IV. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde (1-2 Haziran 2023, Gümüşhane), özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Öğretim Görevlisi Dr., Samsun Üniversitesi, Kavak Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Coğrafi Bilgi Sistemleri Programı, Samsun, Türkiye, fatih.ocak@samsun.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1088-3762>

³ Öğretim Görevlisi, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Coğrafi Bilgi Sistemleri Programı, Gümüşhane, Türkiye, mursitsirin@gumushane.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2996-3578>

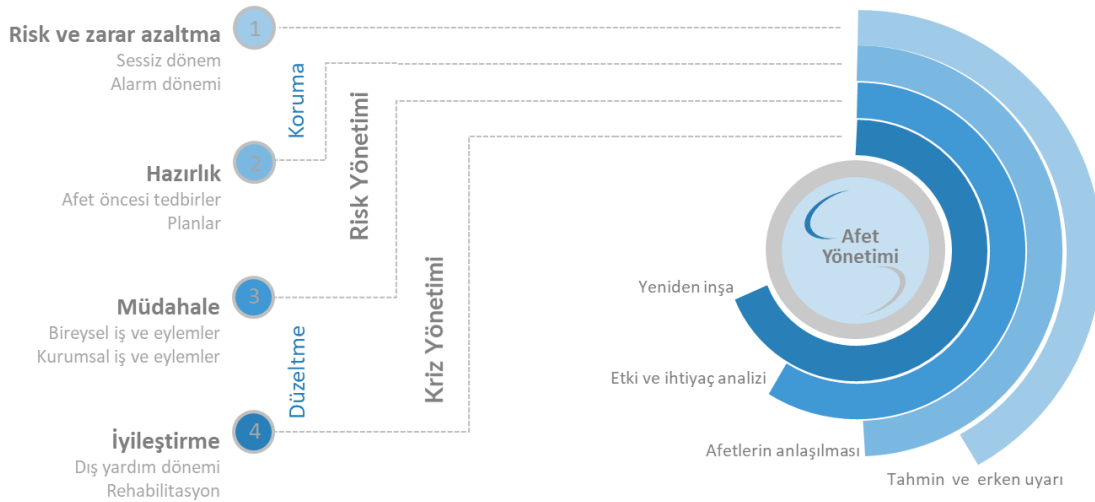
Giriş

Oluşumları engellenemeyen doğal ya da insan kaynaklı olayların afet niteliği kazanabilmesi ve afet olarak değerlendirilebilmesi için günlük yaşamı kesintiye uğratması; can ve mal kayıplarına sebep olması gerekmektedir (Şahin ve Sipahioğlu, 2002). Bir başka deyişle herhangi bir zaman ve herhangi bir yerde meydana gelen bu olaylar günlük yaşantıyı kesintiye uğratmaz ise doğal bir tehlike olarak nitelendirilmektedir (Kadioğlu, 2011; Özdemir, 2016). Özellikle etkileri son yıllarda daha çok artan afetler, insan yaşamında son derece önemli bir yere sahiptir. Bu afetler bazen doğal bazen insan kaynaklı olabilmektedir. Doğal ya da insan kaynaklı meydana gelen afetler bazen sadece maddi zarara, bazen can kayıplarına ve bazen de hem maddi hem manevi kayıplara yol açmaktadır (Ocak, 2023). Oluşumları engellenemeyen bu doğal olaylar beşeri faaliyetlerin (dere yataklarında yapılaşma, plansız kentleşme, afet farkındalığından uzak olma vb.) etkisiyle de günlük yaşamı uzun süreli kesintilere uğratabilmektedir. Yani afet karakterine bürünen bir doğal olay insan yaşamını saatler, günler, haftalar, aylar ve hatta yıllar boyunca etkilemektedir. Afetlerin etkisini azaltmak için dünya genelinde ulusal, bölgesel, hatta yerel ölçekte müdahale planları hazırlanmakta, güncellenmekte ve afetleri önceden tahmin edebilmek ve erken uyarı sistemleri ile entegre etmek üzere araştırmalar yapılmaktadır (Yenilmez, 2011; AFAD, 2013; Şentürk ve Aktuğ, 2020; Ocak, 2023). Ancak bu çalışmalara rağmen küresel ölçekte bakıldığında hala ülkelerin çoğu çeşitli afetlerde büyük ölçüde zarar görmektedir (Ocak ve Bahadır, 2022). Örneğin; Türkiye deprem başta olmak üzere sel/taşkın, heyelan, Japonya deprem, Hindistan taşkın, Afrika ülkelerinin çoğu kuraklık ve kıtlık, ABD kasırga, Yunanistan orman yangınları gibi çeşitli afetlerle mücadeleye devam etmektedir. Yine de unutulmamalıdır ki, ülkeler her ne kadar benzer afetler ile mücadele etseler de afetler kendi içinde ve oluştuğu yere özgü farklılıklar göstermektedir. Çünkü ülkelerin afetlerden edindiği tecrübe, bu olaylardan çıkardıkları sonuçlar ve afetlerin meydana geliş sıklıkları değişebilmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Japonya'da 2003 yılında meydana gelen 8.0 Mw büyüklüğündeki depremde sadece bir kişi hayatını kaybederken (kalp krizi nedeniyle) (Demirci ve Karakuyu, 2004), 6 Şubat 2023 tarihli 7,7 Mw Pazarcık ile 7,6 Mw Elbistan depremlerinde ise 50 binin üzerinde insanın hayatını kaybetmesi afet türünün aynı ama etkisinin farklı olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir. Dolayısıyla her afet kendi özelinde ele alınmakta ve bu önlemler farklılık göstermektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Yine afet denilince etkilerinin ve etki alanlarının daha fazla olması, çok kısa zaman diliminde çok büyük değişikliklere (yıkımlara, can ve mal kayıplarına) sebep olması nedeniyle genellikle akla ilk gelen afet deprem olmaktadır. Ancak afet dünyanın her ülkesinde farklı şekillerde meydana gelmekte ve taşkın, heyelan, çığ, kuraklık, orman yangını, kıtlık vb. şekilde kendini göstermektedir. Afetler deprem ya da sel/taşkın gibi hızlı gelişebilir ya da kuraklık ve kıtlık gibi yavaş da ilerleyebilir (Ocak, 2023). Gerek hızlı ya da yavaş gelişsin gerek farklı türde oluşsun, afetler insan yaşamını kesintiye uğratmaları sebebiyle günümüz dünyasında hala çözüm arayışları devam eden en önemli problemler arasında yer almaktadır.

Afet ve acil durum yönetimi; afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla bir afet olayının öncesi, esnası ve sonrasında yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla kaynaklarının bu ortak hedefler doğrultusunda yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2014). Dolayısıyla afetleri, sürdürülebilir afet yönetimi için afet öncesi, esnası ve sonrası dönemde değerlendirmek gerekir. Son birkaç on yıl içerisinde teknolojinin gelişmesi ile her ne kadar meydana gelme zamanları kısmen tahmin edilebilse de afetler, oluşumları çoğunlukla belirli olmadığından sürekli hazır olmayı gerektirir (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Hazır bulunuşluk afetler meydana gelmeden önceki döneme karşılık gelmektedir. Ülkelerin afetlere karşı hazırlıklı olması muhtemel afetlerin etkisinin azaltılmasında son derece önemlidir. Afet öncesi dönemde gerçekleştirilen her türlü hazırlık eylemi (en uygun toplanma alanlarının belirlenmesi, afet eğitimlerinin yaygın bir şekilde gerçekleştirilmesi, afet planlarının hazırlanması vb.) muhtemel bir afet ile başa çıkabilme ve zararlarını en az seviyede tutabilmeyi sağlamaktadır. Afet öncesi bu dönem aslında bir yandan en sessiz dönem olmasına rağmen öte yandan muhtemel afetlerle mücadele edebilmek için afet senaryolarının ve afet planlarının yapılacağı en hazır olunması gereken dönemdir. Çünkü şahıs, kurum ya da devletler bu dönemi ne kadar planlı, hazırlıklı ve sağlıklı geçirirse muhtemel afetlerden en az seviyede etkilenecektir. Ancak bu sessiz dönemde afetlerle ilgili hazırlık olmaması ya da yanlış planlamalar yapılması afetlerin zararını artıracaktır. Ayrıca afet öncesi bu dönem afet esnası ve sonrasında daha koordineli olmasını sağlayarak afetzedelere müdahalelerin ve yardımların daha hızlı olmasını beraberinde getirecektir. Çünkü planlı geçirilen afet öncesi dönem, afet esnasında ve sonrasında hızlı müdahale ile insan hayatını kurtarmada son derece önemli bir role sahiptir (Erkal ve Değerliyurt, 2009).

Afetlerle mücadele konusunda gerçekçi sonuçlara ulaşmak için sadece tek bir afet özelinde değil, aynı anda birden çok afetle afet öncesi, esnası ve sonrasında kapsayacak şekilde bir bütün olarak mücadele etmek ve planlama yapmak önemlidir (Ocak, 2023). Afet yönetimi sadece afet öncesi, esnası ve sonrasında ayrı ayrı olacak şekilde planlanacak bir süreç değildir. Aksine afet yönetimi hem ayrıntılı hem de devamlılığı olan bir süreçtir (Şengezer ve Kansu, 2001; Türk, 2009). Günümüzde afet yönetimi; "risk ve zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme" gibi dört (4) ana evreden (Kadioğlu, 2011) oluşmaktadır (Kadioğlu, 2011; Ocak, 2023), (Şekil 1). Afet yönetimi bu yönüyle karmaşık bir süreç olmakla birlikte her evrenin hem kendi içinde hem de diğer evrelerle sebep-sonuç bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Afet yönetiminin bu karışık yapısının en iyi şekilde yönetilebilmesi ise daha çok teknoloji kullanımı ile mümkün olmaktadır (Türk,

2009). Bu süreç içerisinde bilgi üretimi, bu bilginin kullanımı ve arşivlenerek dersler çıkarılması söz konusu olduğu için bilgi teknolojilerinin, afetin gerçekleştiği coğrafi konum ve etkilediği alanların tespiti için de coğrafi bilgi teknolojilerinden faydalanılmaktadır. Bu sayede günümüz dünyasında en önemli coğrafi problemlerden olan afetlerin yönetimi de hem afet öncesi hem afet esnası hem de afet sonrası bütüncül olarak sağlanabilmektedir. Ayrıca afet yönetiminin sağlıklı işlemesi ve afet paydaşları arasındaki koordinasyonun sağlanabilmesi için sahadan düzenli bilgi akışı olmalıdır (Ocak, 2023). Çünkü afet ile etkin bir şekilde mücadele edebilmek için en öncelikli gereksinim bilgidir (Türk, 2009). Yine sahadan gelen bilgilerin oluşturulan kriz masasında hatalı olanları ayıklanmalı ve doğruluğu teyit edilmelidir. Bu sayede karar vericiler afet öncesi dönemdeki hazırlıklarının sağladığı ölçüde ellerindeki kaynakları en kısa süre ve en etkin biçimde kullanabilirler (Türk, 2009). Ayrıca afet esnasında bu bilgi akışının da sürekli olması şarttır. Özellikle; afet öncesinde planlama ve analiz, afet anında bilgi akışı ve karar verme, afet sonrasında olaya müdahale ve iyileştirmede karar destek sistemi olarak Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) kullanılması pek çok fayda sağlamaktadır (Türk, 2009). Ayrıca CBS, web teknolojileri ile entegre olabilmesi sayesinde afet anındaki bilgi akışının da sürekliliğinin sağlanması konusunda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Afet ve acil durumlar, doğal felaketlerin yanı sıra insan kaynaklı olaylar gibi beklenmedik durumlar karşısında hızlı ve etkin müdahaleyi gerektirmektedir. Bu tür durumlara başa çıkmak, gelişmiş teknolojik çözümlere dayanan entegre bir yönetim stratejisinin oluşturulmasını zorunlu kılar. Bu noktada, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve web tabanlı uygulamaların rolü önem kazanmaktadır.

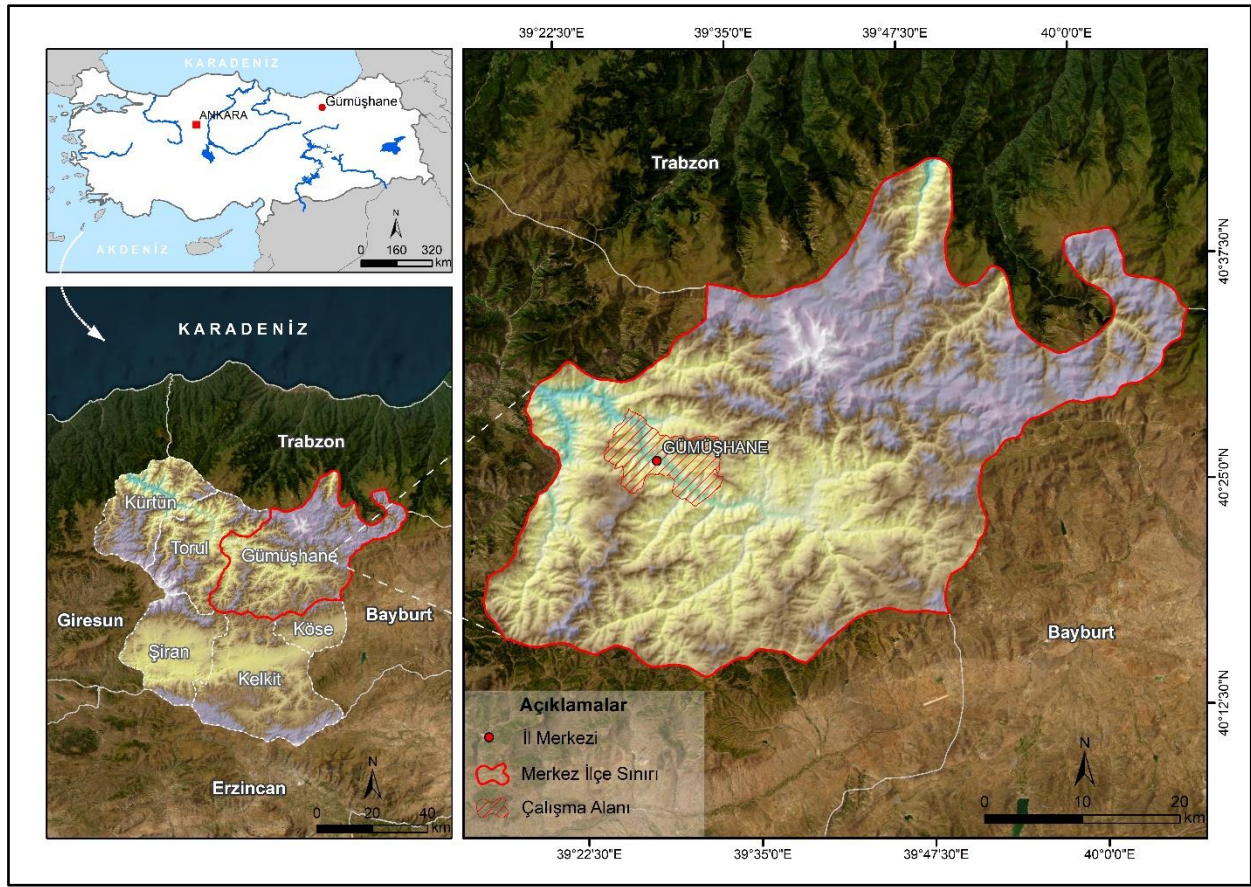
Şekil 1. Afet Yönetim Evreleri (Ocak, 2023)

Afet ve acil durum yönetimi çalışmaları incelendiğinde klasik yöntemler ile birçok çalışma yapıldığı görülmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009; Kadioğlu ve Özdamar, 2008; Türk, 2009; Kadioğlu, 2011; Kaya vd., 2022; Değerliyurt, 2013; Mukhopadhyay ve Bhattacharjee, 2015; Nefros vd., 2018; Ocak ve Bahadır, 2020; Görüm ve Fidan, 2021; Şirin ve Ocak, 2020; Ocak ve Bahadır, 2022; Li vd., 2022; Aydın ve Birincioğlu, 2022; Rezvani vd., 2023; Choukolaei vd., 2023). Bu çalışmalar ya sadece teorik olarak afet yönetim sürecini açıklamış ya da sadece klasik CBS avantajlarından yararlanmıştır. Ancak hem CBS hem de web teknolojilerini bir arada kullanan çalışmalara da rastlamak mümkündür (Ocak ve Bahadır, 2021; Lagmay vd., 2017; Dolce vd., 2019; Linardos vd., 2022; Döker ve Ocak, 2020; Ocak, 2023; Ocak vd., 2023; Murodilov; 2023, Kart, vd., 2023). Literatürdeki bu çalışmalara dayanarak ve internet teknolojisinin bu denli gelişmiş olmasının avantajlarını da kullanarak bu çalışmada olası afet ve acil durumlarında kullanılması planlanan web ve mobil uygulamalar tasarlanmıştır. Çalışma, hem web uygulamalarının tasarımı öncesi çeşitli mekânsal analizlere dayanması hem de web tabanlı uygulamaları barındırması bakımında değer kazanmaktadır. Asrın felaketleri olarak da nitelendirilen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerden sonra Türkiye'de afet ve acil durum yönetiminin istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmıştır. Buradan hareketle bu çalışmada, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Gümüşhane şehrinde, afet ve acil durum yönetimine katkı sağlayacağı düşünülen web tabanlı CBS uygulamalarının tasarımı ve kullanımını ele alınmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye'deki afet yönetimine katkı sunmak, afet ve acil durum yönetiminde kullanılması amacıyla Gümüşhane şehri özelinde web ve mobil tabanlı CBS uygulamaları tasarlanmıştır. Tasarlanan bu web ve mobil tabanlı uygulamalar ile öncelikli olarak muhtemel bir afet öncesinde güvenli bölge olarak tabir edilen afet ve acil durum toplanma alanlarının bilinirliğini arttırmak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamındaki bir başka amaç da Gümüşhane şehrinde yaşayan nüfusun muhtemel bir afet esnasında hızlı bir şekilde doğru yerlerde toplanmasını sağlamak olmuştur. Yine afet sonrası dönemde, tasarlanan web ve mobil tabanlı uygulamalar aracılığıyla toplanma alanlarındaki halkın ihtiyaçlarını karşılamak çalışmanın temel hedefleri arasında yer almaktadır. Toplanma alanlarındaki tabelalara afet öncesi hazırlık döneminde yerleştirilmesi planlanan karekodlar sayesinde tasarlanan web tabanlı uygulamalara mobil cihazlarla hızlı bir şekilde

erişilebilecek ve düzenli bir şekilde kriz masasına sürekli bilgi akışı sağlanabilecektir. Yine tasarlanan web tabanlı afet yönetimi sistemi içerisinde yer alan canlı takip paneli sayesinde karar vericilerin, özellikle afet sonrası kriz yönetimini daha hızlı, planlı ve koordineli yapabilmeleri hedeflenmiştir. Özetle bu çalışma kapsamında muhtemel bir afet ve acil durumda Gümüşhane şehrinde yaşayan nüfusun geçici barınma yerleri hazırlanıncaya kadar güvenli bölgelerde acil ihtiyaçlarının (gıda, hijyen, barınma vb.) kısa zaman içinde karşılanmasına katkı sağlayacak web ve mobil tabanlı afet yönetim sistemi uygulamaları tasarlanmıştır. Ayrıca Gümüşhane şehir ölçeğinde tasarlanan bu uygulamalar revize edilerek farklı şehirlerde de kullanılabilir bir yapıya sahiptir.

1. Araştırma Sahasının Yeri ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

Gümüşhane ili Karadeniz Bölgesi'nde, Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Çalışma alanı olarak seçilen Gümüşhane şehri ise; Kuzeyde Trabzon, güneyde Erzincan, batıda Giresun, doğuda Bayburt, illeriyle komşu olan Gümüşhane ilinin il merkezini oluşturmaktadır (Şekil 2). Yaklaşık 66 km² alana sahip olan şehir 14 mahalleden oluşmaktadır. Ayrıca Gümüşhane şehri 39.214 kişiden oluşan bir nüfusa sahiptir (TÜİK, 2023).

Şekil 2. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

Şehir, dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olup Harşit Çayı'nın oluşturduğu vadi boyunca çizgisel bir yerleşim yeri özelliği göstermektedir. Şehrin çevresi ortalama 1.400 m ile 2.100 m yükselti aralığında birçok tepe ile çevrilidir. Şehir merkezinden görkemli bir şekilde görülen Kuşakkaya Tepesi (1.952 m) şehri çevreleyen en yüksek tepelerden biridir. Şehrin ortalama yüksekliği ise 1.150 metredir. Gümüşhane ve çevresinde, coğrafi konum ve yeryüzü şekillerinin iklim üzerindeki etkisi çok belirgin olup, kıyı kuşağının nemli ılıman iklim özelliklerini taşıyan Karadeniz İklimi ile iç kesimlerin (Doğu Anadolu Bölgesi) karasal iklim şartları arasında bir geçiş iklimi görülür (Zaman ve Doğanay, 2011). Gümüşhane merkez meteoroloji istasyonunun verilerine göre (1961-2019) yörede yıllık sıcaklık ortalaması 11,7 °C, yıllık yağış miktarı ise 458,3 mm'dir (MGM, 2020).

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, Gümüşhane şehrindeki afet ve acil durum yönetim süreçlerini incelemek amacıyla bir dizi veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle, saha çalışmaları ve yerinde gözlemler yapılarak mevcut afet ve acil durum planları incelenmiştir. Daha sonra, bu planların uygulanması için hedeflenen web tabanlı CBS uygulamalarının teknik altyapısı ve kullanımı detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

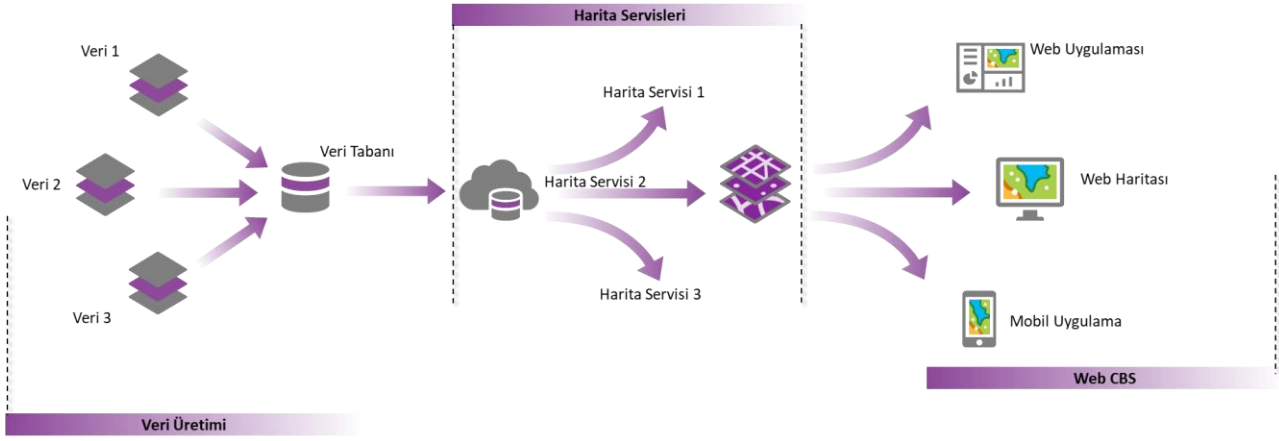
2.1. Afet Yönetimi ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)

Afet yönetimi hem bir afet hem de birden fazla afet kapsamında afet öncesi, esnası ve sonrasında beraber planlandığı, yürütüldüğü ve birçok verinin aynı anda değerlendirilmesi gereken çalışmalar bütünüdür (Taşdemir, 2020). Her ne kadar afet yönetiminin bu şekilde olması beklense de dünya nüfusunun hızla artması, ekonomik zorluklar, halihazırda şehirlere olan göç ve plansız ya da doğru bir şekilde planlanmayan kentleşme gibi çeşitli sebeplerden ötürü afet yönetimi ve sürdürülebilirliği zorlaşmaktadır (Kadioğlu, 2011). Afet yönetimi öncelikle afet öncesi dönemde riskleri en aza indirmek ile başlar ve afet esnası ve sonrası dönemde kriz yönetim sürecinde ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi, meydana gelen can ve mal kayıplarının tespiti ve öncelikle geçici, daha sonra daimi yerleşim alanlarının kurulmasına kadar devam eder. Doğal olarak bu sürecin her anında kayıtların tutulması afet sonrası yaraların iyileştirilmesinde son derece önemlidir. Tüm bu ihtiyaçlara yönelik dikkate alınan verilerin bir bütün halinde kayıt altına alınması, birlikte değerlendirilmesi, çeşitli mekânsal analizlerinin yapılmasına imkân tanıyan ve dünyada çokça tercih edilen CBS oldukça etkin bir afet yönetim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşdemir, 2020). CBS; etkin bir veri paylaşım imkânı tanınması, kullanılan verilerin güncelliğinin sağlanması, verilere ait istenilen mekânsal analizlerin hızlı yapılabilmesi ve basit çözümler üretebilmesi ve de çok yönlü görselleştirme imkânı sunmasından ötürü afet yönetimi ile ilgili tüm çalışmalarda kullanılabilir bir sistem (Demirci ve Karakuyu, 2004) olarak tercih edilmektedir (Ocak, 2023). Ayrıca afet sonrası zararın azaltılması, kaynakların etkin kullanılması ve korunmasına yardımcı olması yönüyle de afet yönetim çalışmalarında CBS yine tercih edilmektedir (Nurlu ve Görmüş, 1998). Dolayısıyla CBS afet öncesinde risk planlarının mekânsal bir temele dayandırılması, afet esnasında sürekli bilgi akışı sağlanması ve sağlıklı iletişim kurulması, afet sonrasında ise tüm çalışmaların belirli bir veri tabanında saklanması ve ihtiyaç halinde çeşitli mekânsal analizler gerçekleştirilmesi bakımında önemli bir teknolojidir (Ocak, 2023).

2.2. Afet Yönetimi ve Web CBS

Afet yönetimi çalışmalarında gerek halkın gerekse kurumların birlikte çalışabilirliği son derece önemlidir. Afet yönetiminde özellikle afet meydana geldiği andan itibaren birimler arasındaki iletişim her daim canlı ve sürekli olması gerekmektedir. Yine bu dönemde sahadan kriz masasına gelen bilgilerde de süreklilik sağlanmalıdır. Gerek birimler arası koordinasyon gerekse canlı veri akışının sağlanması ve sürekli olması konusunda klasik CBS tek başına yeterli olmamakta ve web teknolojilerine ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte muhtemel bir afet esnasında olaylara ya da afetzedelere en kısa sürede müdahale edebilmek, ihtiyaç sahiplerine yardımları daha hızlı ulaştırabilmek için coğrafi konumun doğruluğu son derece önemli bir detaydır. İşte tam bu nokta hem klasik CBS hem de web teknolojilerinin birlikte kullanılması web CBS'nin afet yönetiminde kullanılmasındaki önemini ortaya çıkarmaktadır. Aslında web CBS, CBS ve web teknolojisinin kombinasyonudur (Fu, 2016). Yine günümüzde internet teknolojisinin yaygınlaşması, hızının her geçen gün artması ve hem çevrimiçi hem de çevrimdışı çalışabilir olması gibi özellikleri sayesinde CBS'nin web üzerinde kullanımını sağlamıştır. Web CBS sağladığı avantajlar sayesinde hem afet öncesinde bölge halkının bilgilendirilmesi hem afet esnasında birimlerin koordineli çalışabilmesi hem de afet sonrasında gerekli sonuç raporlarının hızlı bir şekilde çıkarılabilmesini sağlamaktadır.

Afet ve acil durum yönetimi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmada CBS'nin hem klasik hem de web tarafı birlikte kullanılmıştır. Çalışma veri üretimi, web servislerinin hazırlanması, web haritası, web ve mobil uygulamaların tasarlanması şeklinde üç farklı aşamada gerçekleştirilmiştir (Şekil 3). İlk etapta çalışma sahasının sınırları ve toplanma alanlarının konumlarını belirlemek için ilgili kurumlardan alınan sözel bilgiler ArcGIS for Desktop Advanced 10.x yazılımı kullanılarak tasarlanan coğrafi veri tabanına aktararak sayısal hale getirilmiştir. Bu işlemin akabinde kurumlardan temin edilen sözel veriler bu verilere (toplanma alanları) ait öznitelik tablolarına işlenmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında hem web hem de mobil uygulamalarda kullanılmak üzere harita servisleri üretilmiştir. Çalışmanın son aşamasında ise ilk olarak harita servislerinin kullanıldığı web haritası oluşturulmuştur. Daha sonra gerek bölge halkının afet öncesinde kullanabilmesi için web ve mobil tabanlı uygulamalar gerekse yetkili kurumların kullanabilmesi için canlı takip paneli tasarlanmış ve herkesin erişimine sunulmuştur. Ayrıca tasarlanan mobil uygulama ile sahadan veri akışını sağlamak için web ve mobil cihazlarda çalışmak üzere acil ihtiyaç talep formu oluşturulmuştur.

Şekil 3. İş Akış Şeması (Ocak vd., 2023'ten değiştirilerek)

3. Bulgular

Türkiye'de doğal afetlere karşı yönetim politikaları ilk olarak 1939 Erzincan depremi ile başlamış ve zamanla değişen ihtiyaçlara ve gelişen teknolojiye göre de güncellenmiştir (Gökçe vd., 2008). Türkiye'de 1959 yılına kadar geliştirilen yönetim politikaları çoğunlukla deprem ve taşkın özelinde olmuş, 1959 yılında 7269 sayılı "Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirler Yapılacak Yardımlara Dair Kanun" ile afetlere karşı bütüncül bir yönetim politikası benimsenmiştir (Taşdemir, 2020). Ancak, 1999 Gölcük depremi sonrasında ortaya çıkan kriz yönetimi eksiklikleri, risk azaltma tedbirlerinin yetersizliği ve koordinasyon eksiklikleri gibi sorunlar Türkiye'de afet yönetiminin acil bir ihtiyaç olduğunu göstermiş ve bu bağlamda AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) kurulmuştur. AFAD ulusal düzeyde afet koordinasyonunu sağlamak amacıyla çeşitli planlar ve eylem stratejileri geliştirmektedir. Bu kapsamda AFAD, ulusal anlamda gerekli afet koordinasyonunu sağlamak amacıyla ilk olarak 09/08/2011 tarihli ve 2011/1 sayılı karar ile Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2023), daha sonra 20/12/2013 tarihli ve 2013/2 sayılı karar ile Türkiye Afet Müdahale Planını (TAMP) onaylayarak yürürlüğe koymuştur (Taşdemir, 2020). AFAD, TAMP ile tüm kurumların görev ve sorumluluklarını tanımlamış, Türkiye'de geçmiş yıllarda yaşanan doğal afetlerden elde edilen tecrübelerle muhtemel afetlere karşı etkin hazırlık ve müdahaleyi hedeflemiştir. AFAD, TAMP ile ortaya koyduğu afetlere karşı çalışma prensibi ile afet sonrası kriz yönetiminden ziyade afet öncesi risk yönetiminin daha ön planda olduğunu göstermeye çalışmaktadır. AFAD, TAMP ile tüm kurumların muhtemel bir afet öncesi, esnası ve sonrasındaki görev sorumluluklarını belirten bir afet yönetim modeli ortaya koymuştur. Ayrıca AFAD, 2014 yılında Afet Yönetim Sistemi ve Karar Destek Projesi (AYDES) ile afetlerin takip edilmesi, müdahale planlarının belirlenmesi, bütüncül afet yönetim modelinin uygulanabilirliğini ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlamak için önemli bir çalışma başlatmıştır (Ocak, 2023). Son olarak da 2020 yılında illerdeki afet riskleri dikkate alınarak İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP) adlı projeyi hayata geçirmiştir. Türkiye'de afet yönetimine katkı sunan bu planlamaların yanında gelişen teknolojilere paralel olarak afet yönetiminde kullanılmak için başta AFAD olmak üzere bazı kamu kurumları bir takım web ve mobil uygulamalar tasarlamışlardır. AFAD Acil Çağrı, AFAD Deprem ve Rasathane adlarındaki mobil uygulamalar, bunlara örnek olarak verilebilir. Bu çalışmada tasarlanan web ve mobil uygulamaların şehir ölçeğinde olması, daha fazla öznetelik bilgisi içermesi ve afet ve acil durum yönetimindeki bütüncül kurgusu çalışmayı özgün kılmaktadır. Yine ildeki karar vericilerle paylaşıldığında uygulanabilirliğinin de yüksek olması yapılan çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Ülkemizde, afet ve acil durum il müdürlükleri koordinatörlüğünde, ilgili belediyelerin destekleri ile oluşturulan toplanma alanlarının bilinirliğinin istenilen düzeyde olmadığı, yetkili kurumların paylaştığı toplanma alanı sorgulama verilerinden de anlaşılmaktadır. Hem toplanma alanlarının bilinirliğinin artırılması hem de coğrafi bir bakış açısıyla yerlerinin belirlenmesi için çeşitli mekânsal analizler gerçekleştirilmektedir. Bu analizlerin yapılması ve sonuçlarının web üzerinden paylaşılması ise web CBS teknolojisi ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında tasarlanan uygulamalardan biri vatandaşların kullanması ve toplanma alanlarının bilinirliğinin artırılmasına yönelik mobil uygulama olmuştur. Bu uygulamalar sayesinde şehrin önemli kavşak noktalarındaki yer yön tabelalarına yerleştirilmesi planlanan uygulama karekodları ile vatandaşlar, mobil cihazlar aracılığıyla şehirdeki toplanma alanları hakkında (en yakın güzergâh, kapasite, mahalledeki toplanma alanı sayısı vb.) bilgi sahibi olacaklardır. Aynı zamanda Gümüşhane şehrinde gerçekleşmesi muhtemel bir afet anında karşılaşılabilecek olan afetzedelere yardım (gıda, hijyen, barınma vb.) sorunlarını ve yardımları yönetmedeki eksiklikleri gidermek ve hem vatandaşların hem de yetkili kurumların kullanması için mobil uygulamalar ve canlı takip paneli tasarlanmıştır. Afetzedeler ya da yakınları kendileri için tasarlanan mobil uygulama ile sahadan anlık bilgi akışı sağlayabilecek, yetkili kurumlar ise bu bilginin doğruluğunu teyit ederek yardım çağrısında bulunan ve yardım edilen afetzedelerin konumlarını, ihtiyaçlarını anlık olarak takip edebileceklerdir. Çalışma kapsamında tasarlanan tüm bu

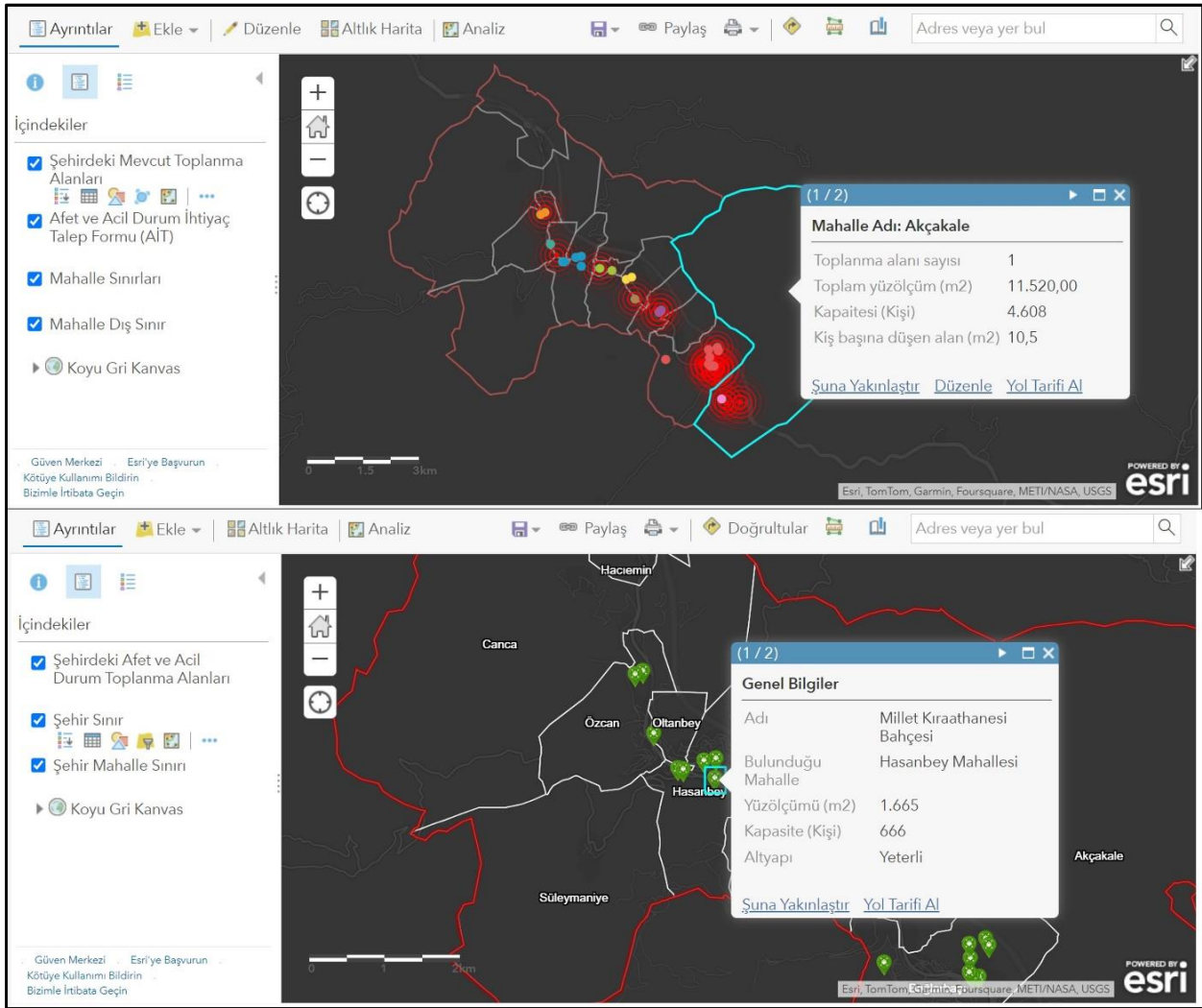
uygulamalara interneti olan herhangi bir cihaz üzerinden 7/24 erişmek mümkün olacaktır. Aynı zamanda sahadan veri akışı sağlayan mobil uygulamalar çevrimdışı özelliğinde de çalışabilecek yetenekte tasarlanmıştır. Cihazların internete erişim sağladığı andan itibaren kurumlar için daha önce tasarlanmış olduğu afet veri tabanı ile senkronize olabilecek ve muhtemel bir afet zamanında böylece bilgi akışında herhangi bir aksaklık yaşanmamış olacaktır.

Çalışma kapsamında tasarlanan web tabanlı CBS uygulamaları Gümüşhane şehrindeki muhtemel afetlere yönelik afet öncesi, esnası ve sonrasında gelişebilecek her türlü olay bütününde planlandığı için tasarlanan uygulamaların daha teknik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Tasarlanan afet ve acil durum yönetim uygulaması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birincisi web ve mobil uygulamalarda kullanılan web haritası, ikincisi afet öncesi vatandaşların bilgilendirilmesi ve toplanma alanlarının bilinirliklerinin artırılması için tasarlanan mobil uygulama, üçüncüsü ise afet esnasında ve sonrasında krizi yönetilebilmek için oluşturulan bir dizi mobil ve canlı takip panel uygulamalarıdır (Şekil 4, 5, 7, 9).

3.1. Web Haritaları

Web haritaları, daha önceden oluşturulmuş harita servislerinin (WFS, WMS, WMTS, KML, ArcGIS Rest Services) katman olarak kullanıldığı ve katmanlarla ilgili çeşitli harita işlemlerinin (ölçek, kapsam vb.) ve ayarlarının yapıldığı arayüzlerdir (Döker ve Ocak, 2020). Bu çalışma kapsamında üretilen veriler direkt olarak WFS (Web Feature Services) olarak yayınlanmış ve web haritasında bu şekliyle kullanılmıştır. Çünkü bu servis sayesinde hem vatandaş hem de yetkili kurumlar ortak bir şekilde veri üretip, bilgi akışının devamlı olmasında pay sahibi olabilmektedir. Yine çalışma kapsamında iki adet web haritası oluşturulmuştur (Şekil 4). Web haritalarından biri afet ve acil durum toplanma alanları hakkında bilgi vermek için tasarlanan mobil uygulamada kullanılırken diğeri ise canlı takip panelinin gövde kısmında sahadan gelen ihtiyaçların mahalle bazlı konumunu göstermek amacıyla kullanılmıştır. İki web haritası da dinamik bir yapıya sahip olup, girilen verilerle anlık olarak güncellenmektedir.

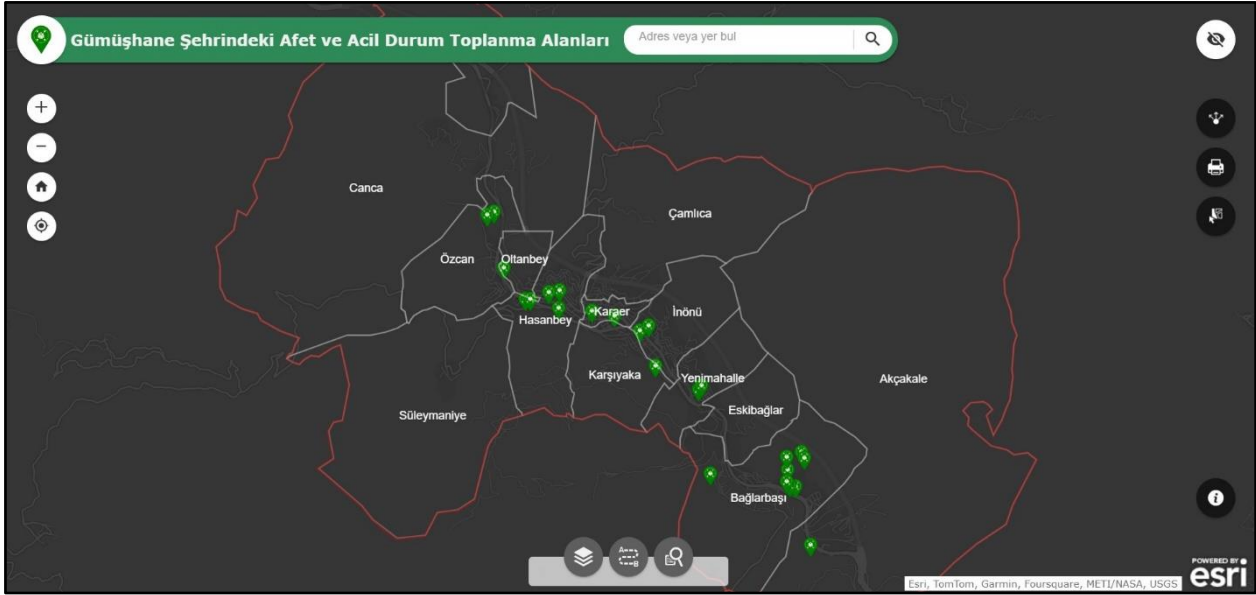
Şekil 4. Mobil ve Web Uygulamalarında Kullanılan Web Haritaları

3.2. Web ve Mobil Uygulamalar

Çalışma kapsamında bütüncül bir afet yönetimi amaçlandığı için üç farklı uygulama tasarlanmıştır. Tasarlanan ilk uygulama bir web uygulamasıdır. Bu uygulama, afet yönetim süreçleri dikkate alındığında muhtemel bir afet öncesi ve esnasında kullanılması hedeflenen ve toplanma alanlarının bilinirliğini arttırmak üzere tasarlanan bir uygulamadır (<https://arcg.is/1Kynb9>). Çalışma kapsamında tasarlanan bir diğer uygulama ise mobil cihazlarda kullanılmak üzere ve muhtemel bir afet ve acil durum sonrası dönemde kullanılması planlanan afet ve acil ihtiyaç talep formu adındaki mobil uygulamadır (<https://arcg.is/0bi1Db>). Son olarak çalışma kapsamında tasarlanan uygulama ise afet sonrası dönemde yetkili kurumların afet ve acil durum koordinasyonunu sağlayabilmeleri için tasarlanan canlı takip panelidir (<https://www.arcgis.com/apps/dashboards/f6c4e44be097441cb3d81caf26353ac2>). Uygulamalar tüm web tarayıcılarında ve mobil cihazlarda çalışabilen teknolojik altyapıya sahiptir. Uygulamaların hepsi hem web hem de mobil cihazları kullanarak uygulama karekodlarının okutulması ile çalışmaktadır. Uygulama linkleri, ilgili kuruluşlar tarafından dijital ortamda (kısa mesaj, e-mail ve internet sayfası) paylaşılarak da kullanıcılara ulaştırılabilecektir.

3.2.1. Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarını Tanıtan Web Uygulaması

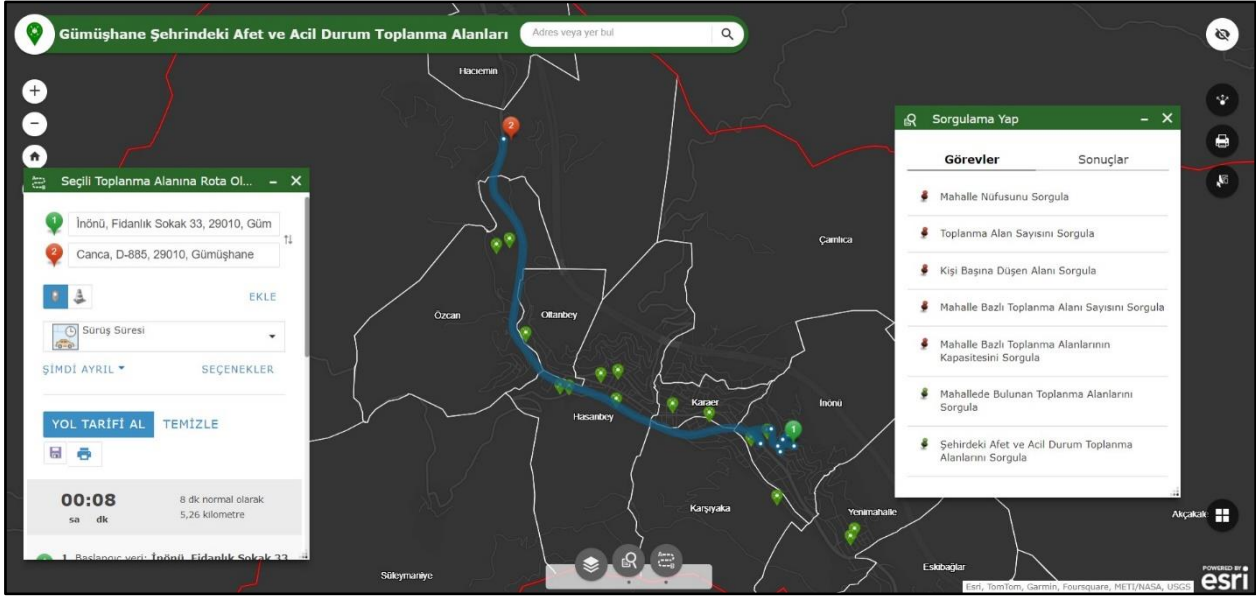
Çalışma kapsamında tasarlanan uygulamalardan biri Gümüşhane şehir merkezindeki 107.890 m² alana sahip, kişi başı 2.65 m² alana karşılık gelen 24 adet toplanma alanının (Şirin ve Ocak, 2020) bilinirliğini arttırmak amacıyla tasarlanan web uygulamasıdır. Bu amaç doğrultusunda şehrin önemli kavşak noktaları ve mahalle muhtarlık ofisleri gibi alanlarda, uygulamaya hızlı erişim karekodunun basımı ve yerleştirilmesi düşünülmektedir. Bu uygulama ile muhtemel bir afet ve acil durum olmadan şehirde yaşayan halkın adresine ya da konumuna en yakın toplanma alanının lokasyonunu öğrenmesi kolaylaşmış olacaktır. Uygulamaya ilgili karekodun, interneti olan herhangi bir cihazda okutulmasıyla erişilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarını Gösteren Web Uygulamasının Arayüzü

Çalışma kapsamında tasarlanan afet ve acil durum toplanma alanı tanıtımı web uygulaması ile çalışma alanı içinde yer alan 9 mahalledeki toplam 24 adet toplanma alanı ile ilgili bilgilere erişilebilmektedir. Uygulama açık ve anlaşılır bir şekilde tasarlanmış olup kullanıcı dostu bir uygulama arayüze sahiptir. Uygulamada; mahalle ya da alan bazlı afet ve acil durum toplanma alanı sorgulama, seçili toplanma alanına en yakın yol güzergahının gösterilmesi, katmanların özelleştirilmesi, uygulama linkinin paylaşımı, altlık harita değişimi ve çıktı alma gibi birçok araç bulunmaktadır (<https://arcg.is/1Kynb9>).

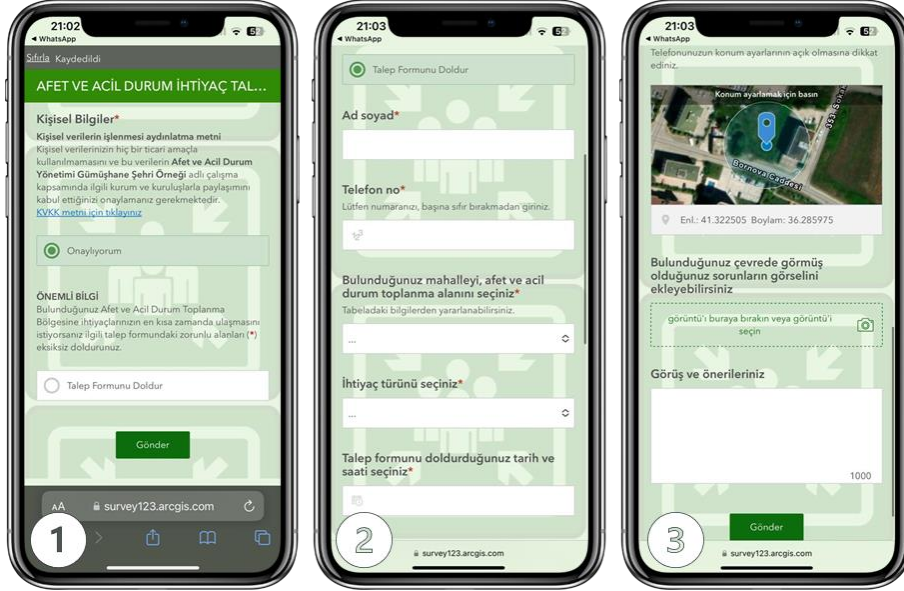
Sorgulama aracı ile şehir ve mahalle bazlı nüfus, toplanma alanı sayısı, kişi başına düşen toplanma alanı, toplanma alanlarının özellikleri gibi birçok sorgulama yapılabilmektedir. Yine uygulamada yer alan ve en çok başvurulacak araçlardan olan yol güzergahı bulma aracı da konuma en yakın toplanma alanından, seçili toplanma alanına en kısa güzergaha kadar birçok rota bilgisi sunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Web Uygulaması Üzerinde Yer Alan Araçlar (Sorgu ve Güzergah Gösterimi)

3.2.2. Afet ve Acil Durum İhtiyaç Talep Formu (AİT) ve Bildirim Doğrulama Mobil Uygulamaları

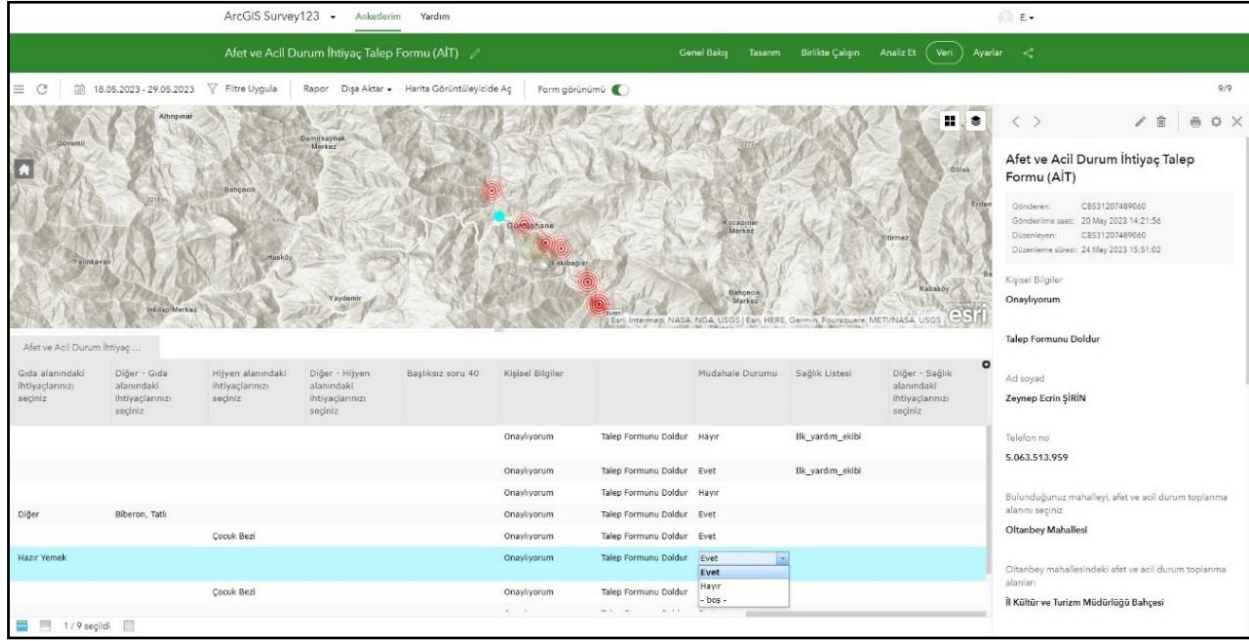
Çalışma kapsamında tasarlanan mobil uygulamalardan AİT'le özellikle afet esnasında ve sonrasında afetzedelerin ihtiyaçlarının bir an önce belirlenebilmesi ve ilgili ihtiyaçların afetzedelere hızlıca ulaştırılabilmesi hedeflenmiştir (Şekil 7). Bu uygulama ile ilk öncelik muhtemel bir afet ve acil durum esnasında ve sonrasında afetzedelerin ihtiyaçlarını bildirebilmesi olarak belirlenmiştir. AİT sayesinde ihtiyaçlar afet ve kriz merkezinde toplanmış olacak ve bilgilerin doğruluğu daha hızlı teyit edilecektir. Uygulama üzerinden ihtiyaç talebinde bulunan kişinin; isim, iletişim bilgisi, bulunduğu toplanma alanı, ihtiyaç türü ve konumu afet ve acil durum merkezine direkt olarak bildirilmiş olacaktır. Ayrıca uygulamayı kullanan afetzedeler ilgili birimlere görsel ya da metinsel bilgiler de iletebilecektir.

Şekil 7. Afet ve Acil Durum İhtiyaç Talep Formu (AİT)

Afetzedelerden gelen yardım taleplerinin karşılanması ve bu yardımın nihayete erdirilmesi için tasarlanan bir diğer web uygulama da yetkili kurumlar için olan bildirim doğrulama web uygulamasıdır. Bu uygulamada afetzedelerden gelen taleplerin doğruluğunu ve müdahale durumunu kontrol etmek için tasarlanan farklı bir arayüz bulunmaktadır (Şekil 8). Yetkili kişi ve kurumlar kendilerine tahsis edilen kullanıcı adı ve şifreler ile uygulamaya giriş yaparak yardım taleplerinin son durumunu (evet/hayır) buradan yönetebilmektedir. Bu sayede afetzedelerden gelen verilerin canlı takip paneline yansımadan önce ve yansıldıktan sonra yetkili kişiler tarafından incelendiği ayrı bir web tasarımı ile verilerin güvenilirliği

arttırılmaktadır (Şekil 8). Böylece muhtemel bir afet durumunda geçici barınma yerleri hazırlanıncaya kadar afet yönetiminin bu uygulama sayesinde daha planlı bir şekilde yürütülmesi sağlanabilecektir.

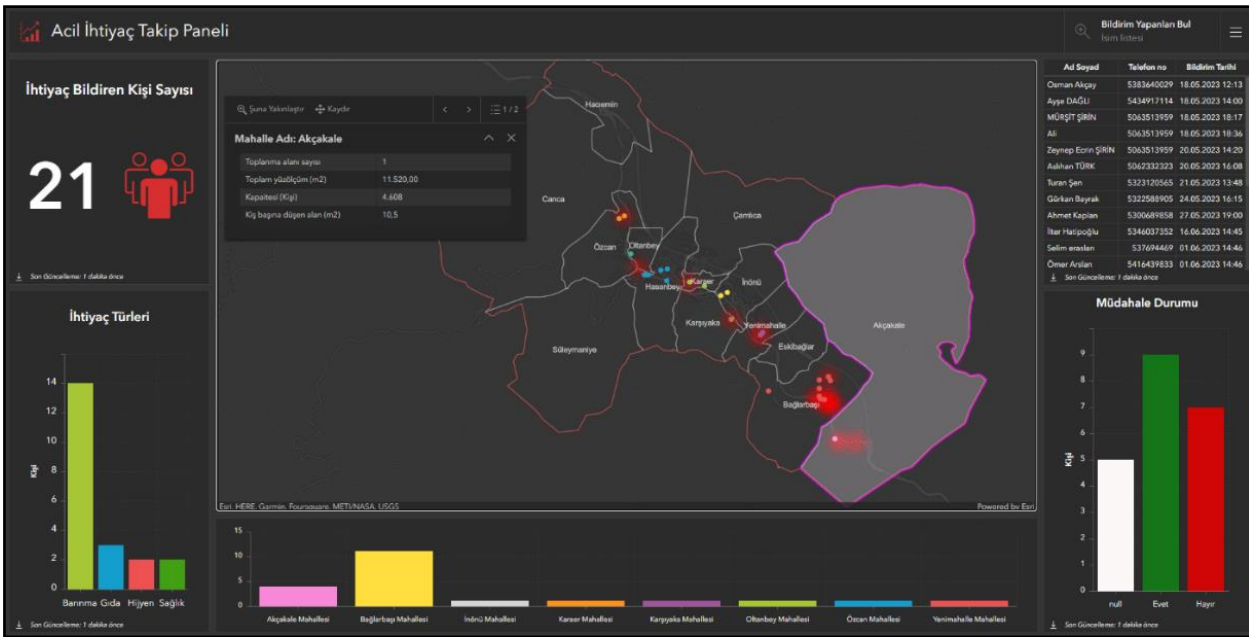

Şekil 8. İhtiyaçların Kontrol Edildiği Uygulamanın Arayüzü

Bu uygulama ile sahadan gelen yardım taleplerinin içeriğine ve konumuna erişim sağlanmaktadır. Acil İhtiyaç Talep Forumu'nda olmayan sadece yetkililerin görebileceği ve müdahale edeceği bilgiler mevcut olup, olaylara müdahale durumu buradan yönetilmektedir. Yine istenildiğinde kişi bazlı ya da genel raporlama işlemi de yapılabilmektedir.

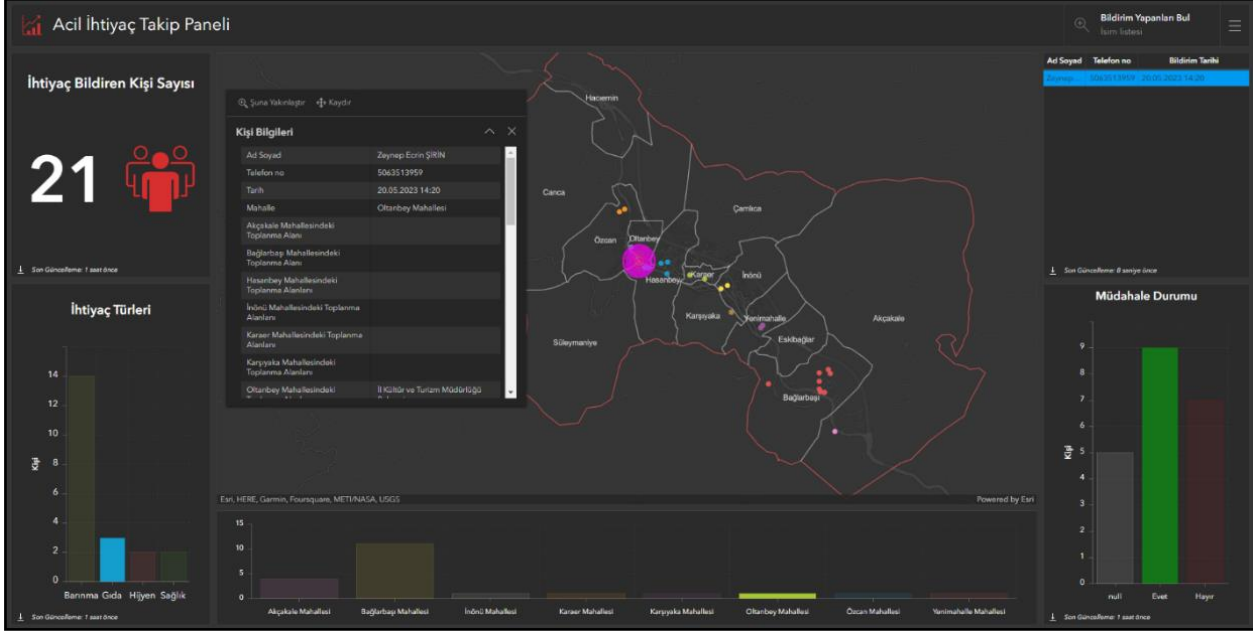
3.2.3. Afet ve Acil Durum Yönetimi Canlı Takip Paneli

Yetkili kişi ya da kurumların muhtemel bir afet ve acil durum esnasında ve sonrasında kriz yönetimini daha koordineli bir şekilde yapabilmelerine yönelik tasarlanmış bir uygulamadır. Bu web tabanlı uygulama sayesinde, afet ve acil durumunu yöneten kişilerin sahaya daha hakim olması planlanmıştır. Tasarlanan panelde 6 bilgilendirme penceresi ile taleplerin lokasyonlarını gösteren bir web haritası bulunmaktadır (Şekil 9). Oluşturulan canlı takip paneli sayesinde ihtiyaçların anlık olarak ilgili kuruma iletilebilme ve kurum tarafından da yardımların ilgili toplanma alanlarına yönlendirilmesi sağlanmaktadır.

Şekil 9. Afet ve Acil Durum Yönetimi Canlı Takip Paneli Web Uygulaması Arayüzü.

Canlı takip panelinde “ihtiyaç bildiren kişi sayısı, kişilerin isim ve iletişim bilgileri, ihtiyaç türleri, ihtiyaçların hangi mahalledeki toplanma alanından geldiği, ihtiyaçlara müdahale durumu” gibi öz bilgilendirme araçları yer almaktadır. Özellikle kriz yönetiminde kullanılmak üzere “bildirim yapanları bul” aracı ile afetzedeler ile ilgili tüm detaylara (ihtiyaç, konum, görsel vb.) erişilebilmektedir (Şekil 10). Bu pencere aracılığı ile kişilerin görsel ya da metinsel bilgi paylaşımları da görülmekte olup bildirim yapan kişilerin daha detaylı bilgilerine ulaşılmaktadır. Paneldeki araçlar dinamik bir yapıya sahip olup birbirleri ile bağlantılı bir şekilde çalışmaktadır (Şekil 10). Örneğin; sadece ihtiyaç türlerine göre ya da müdahale durumuna göre sorgulama yapıp haritada sadece bu sorgu sonuçlarının filtrelenmesi sağlanabilmekte ve daha büyük ölçekli görsellerle çalışma yapılabilmektedir.

Şekil 10. Canlı Takip Panelindeki Bilgilendirme Penceresi

Afet ve acil durum canlı takip paneli ile talepte bulunulan ihtiyaçlar; barınma, gıda, hijyen ve sağlık alanlarında sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma sayesinde ise yardımların dağılımı ve ihtiyaçların türleri belirlenerek ilgili kurum/kuruluşlar ya da bireyler o alanlara yönlendirilebilmektedir. Böylece atıl hale gelmeyen yardımlardan ihtiyaçlar doğrultusunda maksimum düzeyde faydalanılabilecektir. Ayrıca müdahale durumu paneli ile ihtiyaç taleplerinin kaçına yardımın ulaşmış ulaşmadığı takip edilebilmektedir. Yardım çağrılarının görüldüğü ana ekrandaki web haritasında ise mahalle bazlı afet ve acil durum toplanma alanlarındaki çağrı yoğunlukları canlı olarak takip edilip, ekipler hızlı ve koordineli bir şekilde o mahallelere yönlendirilebilecektir. Böylece doğru ve hızlı bir şekilde afet ve acil durum yönetiminin gerçekleşmesi sağlanmış olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de sonuç olarak afet yönetiminde geliştirilen yönetim politikaları meydana gelen büyük bir afetle hep yeniden gözden geçirilmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar AFAD tarafından TAMP, AYDES ve İRAP gibi afet yönetim modelleri ortaya konulmuş olsa da asrın felaketleri olarak nitelendirilen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerden sonra afet yönetiminin ne kadar önemli olduğu anlaşılmış ve Türkiye’de afet yönetiminin istenilen düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır. Gümüşhane şehrinde olası bir afet ve acil durumu öncesi, esnası ve sonrasında bir bütün olarak ele alıp bütüncül bir afet yönetim sürecine katkı vermesi için gerçekleştirilen bu çalışma hem web hem de CBS teknolojilerini bir arada kullanmak üzere tasarlanan örnek bir çalışmadır. Bu çalışma tamamıyla bulut teknoloji altyapısını kullanan ArcGIS Online ile hazırlanmıştır. ArcGIS Online hem kullanımının kolay hem tasarlanan arayüzlerin sade ve anlaşılabilir hem de mobil ve web uyumalarını bir arada tasarlama yeteneğinden ötürü tercih edilmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışmadaki mobil ve web uygulamalarının afet yönetimini oluşturan tüm süreçlerde (afet öncesi, afet esnası ve afet sonrası) Gümüşhane şehrinde olası bir afet ve acil durumunda kullanılması, afet yönetimine büyük bir katkı sunacağı öngörülmektedir. Bu çalışma kapsamında tasarlanan uygulamalar sayesinde;

- Afet ve acil durum toplanma alanlarını tanıtan web uygulaması ile vatandaşlar önce kendilerine en yakın toplanma alanını öğrenebilecek ve toplanma alanları hakkında ayrıntılı bilgiye (tuvalet, kapasite vb.) ulaşabilecektir. Uygulamanın amaca hizmet edebilmesi ve halkın toplanma alanlarına hızlı erişimi için şehrin önemli kavşak noktalarına yönlendirici tabelalar yapılması ve vatandaşların uygulamaya hızlıca erişimi için uygulamaya ait karekodların bu levhalara eklenmesi önemlidir.
- Afet ve acil durum ihtiyaç talebi (AİT) ile hem afet ve acil durum esnasında hem sonrasında afetzedeler yardımlarını afet kriz merkezine iletebilecektir. Bu uygulamayı kullanacak ilgili kurumlar, uygulama linklerini olası afet ve acil durum yaşanmadan önce halkı bilinçlendirmek için kısa mesaj olarak atabilecek altyapıyı önceden oluşturmalarıdır. Bu tarz bilgilendirme mesajları tatbikat özelliğinde olup farkındalık oluşturacaktır.
- Afet ve acil durum yönetimi için oluşturulan canlı takip paneliyle de kurumlar kriz yönetimini daha koordineli sağlayabilecektir.
- Yine canlı takip paneli ile afetzedelerin konumları ve ihtiyaçları anlık olarak takip edilebilmektedir.
- Afet ve acil durum sırasında toplanma alanında oluşacak yoğunluk düşünüldüğünde uygulama karekodlarının birden fazla alana konumlandırılması önem arz etmektedir. Hatta ilgili kurumlar uygulama linklerini afet ve acil durum sırasında halka kısa mesaj olarak da atarak oluşabilecek aksaklıkları en aza indirmiş olacaktır.
- Uygulamaların kullanılması ve uygulamalardan maksimum düzeyde fayda sağlayabilmesi için kurumlardaki personellerin Coğrafi Bilgi Sistemleri alanında yetkin kişiler olması ya da ilgili eğitimleri almış olmaları gerekmektedir.
- Afet ve acil durum sırasında internet altyapısında meydana gelebilecek aksaklıkları azaltmak ya da ortadan kaldırmak için ilgili kuruluşlarla görüşülüp, yaşanacak olası afetlerde mobil baz istasyonları devreye sokulmalıdır. Her ne kadar uygulamalar çevrimdışı çalışma yeteneğine sahip olsa da yapılan uygulamaların sağlıklı bir şekilde hizmet verebilmesi için internet altyapısının güçlü olması ve internet sürekliliğinin korunması önem arz etmektedir.
- Kurumlarda toplanan verilerin değişen personelle atıl hale gelmemesi gerekmektedir. Afet yönetimi ile ilgili veriler tasarlanan bu uygulamalar sayesinde dijital bir veri tabanında depolanıp arşivlenebilmektedir.
- Hem web hem CBS teknolojilerinin birlikte kullanıldığı bu tür çalışmalar olası farklı afet ve acil durumlarda kullanılmak üzere kurumlar tarafından dikkate alınmalıdır. Ayrıca bu tür çalışmalar bir başka sahadaki afet yönetimi için de altlık olarak kullanılabilirlerdir.

Kaynakça

- Aydın, M. C., & Sevgi Birincioğlu, E. (2022). Flood risk analysis using gis-based analytical hierarchy process: a case study of Bitlis Province. *Applied Water Science*, 12(6), 122.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2013). Türkiye Afet Müdahale Planı. Erişim: 2 Mayıs 2023, <https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimler Sözlüğü. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Ankara
- Choukolaei, H. A., Ghasemi, P., & Goodarzian, F. (2023). Evaluating the efficiency of relief centers in disaster and epidemic conditions using multi-criteria decision-making methods and GIS: A case study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 85, 103512.
- Değerliyurt, M. (2013). Antakya'da Doğal Afet Risk Analizi ve Yönetimi. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, 340502, İstanbul.
- Demirci, A. ve Karakuyu, M. (2004). Afet Yönetiminde Coğrafi Bilgi Teknolojilerinin Rolü. *Doğu Coğrafya Dergisi* 9(12), 67-101.
- Dolce, M., Speranza, E., Giordano, F., Borzi, B., Bocchi, F., Conte, C., Meo, A. D., Faravelli, M. & Pascale, V. (2019). Observed damage database of past Italian earthquakes: the Da.D.O. WebGIS. *Bollettino di Geofisica Teorica ed Applicata*, 60(2).
- Döker, M.F. ve Ocağ, F. (2020). COVID-19 Salgınının Türkiye'deki Coğrafi Dağılımının İzlenmesinde Web CBS Kullanımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 7-18.
- Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (22), 147-164 .
- Fu, P. (2016). Getting to know Web GIS 2nd edition. United States of America, California: Esri Press.
- Görüm, T. & Fidan, S. (2021). Spatiotemporal variations of fatal landslides in Turkey. *Landslides*. 18. 1691-1705.

- Gökçe, O., Özden, Ş. ve Demir, A. (2008). Türkiye'de afetlerin mekânsal ve istatistiksel dağılımı afet bilgileri envanteri. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Afet Etüt ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı.
- Kadıoğlu, M. ve Özdamar, E. (2008). Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA).
- Kadıoğlu, M. (2011). Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek. İstanbul: T.C. Marmara Belediyeler Birliği.
- Kart, B., Yağcı, C., Gözgörür, B., Avcı, E. ve İşcan, F. (2023). Afet Yönetimi İçin Mobil Uygulama Tasarımı ve CBS ile Acil Durum Toplanma Alanlarının Uygunluğunun İrdelenmesi: Konya İli Örneği. Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 9(1), 1-15.
- Kaya, M., Yılmaz, C. ve Bağcı, H.R. (2022). Afet Riski Olan Bölgelerde Yerleşim Yeri Seçiminin Önemi: Ayancık Babaçay Köyü Örneği. Ege Coğrafya Dergisi, 31(1), 193-206.
- Lagmay, A. M. F. A., Racoma, B. A., Aracan, K. A., Alconis-Ayco, J., & Saddi, I. L. (2017). Disseminating near-real-time hazards information and flood maps in the Philippines through Web-GIS. Journal of Environmental Sciences, 59, 13-23.
- Li, J., Xia, H., Qin, Y., Fu, P., Guo, X., Li, R., & Zhao, X. (2022). Web GIS for sustainable education: Towards natural disaster education for high school students. Sustainability, 14(5), 2694.
- Linardos, V., Drakaki, M., Tzionas, P., & Karnavas, Y. L. (2022). Machine learning in disaster management: recent developments in methods and applications. Machine Learning and Knowledge Extraction, 4(2).
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2020). Gümüşhane iklim verileri. T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
- Mukhopadhyay, B., & Bhattacharjee, B. (2015). Use of information technology in emergency and disaster management. American Journal of Environmental Protection, 4(2), 101-104.
- Murodilov, K. T. (2023). Use of Geo-Information Systems for Monitoring and Development of the Basis of Web-Maps. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(4), 685-689.
- Nefros, K. C., Kitsara, G. S., & Photis, Y. N. (2018). Using Geographic Information Systems (GIS) to develop prioritization maps in urban search and rescue operations, after a natural disaster. Case study: the municipality of Agia Paraskevi, Athens, Greece. IFAC-PapersOnLine, 51(30), 360-365.
- Nurlu, M. ve Görmüş, S. (1998). Deprem hasarlarının belirlenmesinde coğrafi bilgi sistemi (22 Temmuz 1967 Mudurnu Vadisi depremi, Türkiye). Türkiye Jeoloji Bülteni. 41 (2). 109-116.
- Ocak, F. ve Bahadır, M. (2020). Örnek taşkın risk modeli oluşturulması ve Ünye şehrindeki derelere ait taşkın risk analizleri. Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies. 13 (80). 21-37.
- Ocak, F. ve Bahadır, M. (2021). Taşkın bilgi ve yönetim sisteminin oluşturulmasında web CBS teknolojisi kullanımı: Ordu-Ünye şehir selleri örneği. Coğrafya araştırmalarında Coğrafi bilgi sistemleri uygulamaları II (Editörler: Döker, M. F. ve Akköprü, E.). 205-220. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ocak, F. ve Bahadır, M. (2022). CBS teknikleri kullanılarak deprem duyarlılık analizi için Analitik Hiyerarşi Prosesi: Samsun Ladik Gölü Havzası örneği, Türkiye. Kesit Akademi Dergisi, 8 (33), 322-348.
- Ocak, F., Döker, M. F. & Ünsal, Ö. (2023). Use of web-based GIS applications in geography teaching-the implications from Türkiye. Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA. 73 (1). 65-77.
- Ocak, F. (2023). Ladik Gölü Havzası'nda (Samsun) akıllı doğal afet yönetimi. Basılmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, 808247, Samsun.
- Özdemir, H. (2016). Afetler Coğrafyası. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi (AUZEF).
- Rezvani, S. M., Falcão, M. J., Komljenovic, D., & de Almeida, N. M. (2023). A Systematic Literature Review on Urban Resilience Enabled with Asset and Disaster Risk Management Approaches and GIS-Based Decision Support Tools. Applied Sciences, 13(4), 2223.
- Şengezer, B. ve Kansu, H. (2001). Kapsamlı Afet Yönetimi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Şahin, C. ve Şipahioğlu, Ş. (2002). Doğal Afetler ve Türkiye. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık. Ankara, 478s.

- Şentürk, M. D. ve Aktuğ, B. (2020). Yer değiştirme tabanlı deprem erken uyarı sistemleri. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 6 (2). 218-227.
- Şirin, M. ve Ocak, F. (2020). Gümüşhane Şehri'nde Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Ortamında Değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(44), 85-106.
- Taşdemir, İ. (2020). Afet Yönetimi ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (Disaster Management and GIS). Bilgi Merkezleri: Sağlık ve Afet Bilgi Yönetimi (Editörler: Kuzucuoğlu, A. H. ve Şeşen, Y.). Hiperlink Yayınları. İstanbul.
- Türk, T. (2009). Sürdürülebilir afet bilgi sistemi altyapısının oluşturulması ve Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) üzerinde uygulanması. Basılmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Anabilim Dalı, 243580, İstanbul.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2023). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. Son erişim 14 Temmuz 2023.
- Yenilmez, G. (2011). "Japonya'daki deprem ve tsunami erken uyarı sistemleri ve 11 Mart 2011 'Büyük Doğu Japonya afetindeki performansları'. Birinci Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Zaman, M., Doğanay, S. (2011). Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Gümüşhane. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:6 Sayı:3

Extended Abstract

Aim and Scope

Gümüşhane city is in a region open to natural disasters due to its geographical location. It is obvious that the pre, during and post-disaster periods, which constitute the phases of disaster management, should be handled. Therefore, within the scope of this study, considering all phases of disaster management, mobile and web applications have been designed in Gümüşhane city scale, which are expected to play an important role in eliminating disruptions. The applications are completely web GIS based and consist of a series of web and mobile applications that both citizens and authorized institutions can use in disasters and emergencies. These applications will support fast and effective response processes and will enable the city administration to be more prepared for disasters. This study exemplifies how disaster and emergency management in Gümüşhane city can be successfully managed with web-based GIS applications. With these applications, citizens will be informed about disaster and emergency gathering areas before possible disasters and emergencies in Gümüşhane and the awareness of gathering areas will be increased. In addition, citizens will be able to communicate their needs to the crisis center with mobile applications designed during and after disasters and emergencies until temporary shelters are prepared. These needs, which will be seen instantly on the live monitoring panel designed within the scope of the study, will be evaluated by the authorized institutions and the incident will be intervened in the fastest time. This sample study can serve as a guide for the dissemination of similar applications in similar geographical regions. In addition, this study will also inspire future studies in this field by emphasizing the critical role of geographic information systems in disaster and emergency management. As a result, with these applications designed, this critical period will be managed successfully, and a holistic disaster management will be realized and disasters and emergencies will be managed successfully.

Methods

Existing disaster and emergency plans were analyzed through field studies and on-site observations. Then, the technical infrastructure and usage of web-based GIS applications targeted for the implementation of these plans were analyzed in detail and the study was carried out by associating disaster management with GIS and Web GIS. The study was carried out in three different stages: data generation, preparation of web services, design of web map, web, and mobile applications. In the first stage, verbal information received from the relevant institutions to determine the boundaries of the study area and the locations of the gathering areas was transferred to the geographic database designed using ArcGIS for Desktop Advanced 10.x software and digitized. After this process, the verbal data obtained from the institutions were processed into the attribute tables of these data (collection areas). In the second phase of the study, map services were produced to be used in both web and mobile applications. In the last phase of the study, a web map using map services was created first. Then, both web and mobile based applications were designed for the people of the region to use before the disaster and a live monitoring panel was designed for the use of authorized institutions and made available to everyone. In addition, to ensure data flow from the field with the mobile application designed, an urgent need request form was created to work on both web and mobile devices.

Findings

The fact that the awareness of the assembly areas established in our country under the coordination of the Provincial Directorates of Disaster and Emergency and with the support of the relevant municipalities is not at the desired level is also understood from the assembly area query data shared by the authorized institutions. Various spatial analyses are carried out both to increase the awareness of assembly areas and to determine their locations from a geographical perspective. Conducting these analyzes and sharing the results over the web is possible with web GIS technology. In this context, one of the applications designed within the scope of the study was a mobile application for citizens to use and to increase the awareness of gathering areas. Thanks to these applications, with the application QR codes planned to be placed on the direction signs at important intersection points of the city, citizens will be informed about the gathering areas in the city (nearest route, capacity, number of gathering areas in the neighborhood, etc.) through mobile devices. At the same time, mobile applications and a live tracking panel have been designed for the use of both citizens and authorized institutions to overcome the problems and deficiencies in the management of assistance (food, hygiene, shelter, etc.) to disaster victims that will be encountered in the event of a possible disaster in Gümüşhane. Disaster victims or their relatives will be able to provide instant information flow from the field with the mobile application designed for them, and authorized institutions will be able to confirm the accuracy of this information and instantly track the locations and needs of the disaster victims who call for help and are helped. It will be possible to access all these applications designed within the scope of the study 24/7 on any device with internet access. At the same time, mobile applications that provide data flow from the field are designed with the ability to work offline. From the moment the devices access the internet, they will be able to synchronize with the disaster database previously designed for the institutions, and in the event of a possible disaster, there will be no disruption in the flow of information.

Conclusion

When disaster and emergency management studies are examined, it is seen that many studies have been conducted with classical methods (Erkal & Değerliyurt, 2009; Kadioğlu & Özdamar, 2008; Türk, 2009; Kadioğlu, 2011; Kaya et al., 2022; Değerliyurt, 2013; Mukhopadhyay and Bhattacharjee, 2015; Nefros et al., 2018; Ocak and Bahadır, 2020; Görüm and Fidan, 2021; Şirin and Ocak, 2020; Ocak and Bahadır, 2022; Li et al., 2022; Aydın and Birincioğlu, 2022; Rezvani et al., 2023; Choukolaei et al., 2023). These studies either explained the disaster management process only theoretically or utilized only the advantages of classical GIS. However, it is also possible to come across studies that use both GIS and web technologies together (Ocak and Bahadır, 2021; Lagmay et al., 2017; Dolce et al., 2019; Linardos et al., 2022; Döker and Ocak, 2020; Ocak, 2023; Ocak et al., 2023; Murodilov, 2023; Kart et al., 2023). Based on these studies in the literature and using the advantages of the advanced internet technology, web and mobile applications planned to be used in possible disasters and emergencies were designed in this study. The study gains value in terms of both being based on various spatial analyzes before the design of web applications and hosting web-based applications. This study, which was realized to contribute to a holistic disaster management process by addressing the before, during and after a possible disaster and emergency situation in Gümüşhane city as a whole, is a sample study designed to use both web and GIS technologies together. This study was prepared entirely with ArcGIS Online, which uses cloud technology infrastructure. ArcGIS Online was preferred because of its ease of use, simple and understandable interfaces, and the ability to design mobile and web compatibility together. It is foreseen that the mobile and web applications in this study will be used in all processes that constitute disaster management (pre-disaster, during and post-disaster) in case of a possible disaster and emergency in Gümüşhane city and will make a great contribution to disaster management.

Çalışma Sermayesinin Karlılık Üzerindeki Etkisinin Yüksek Finansal Risk Varlığında Test Edilmesi¹

Testing the Impact of Working Capital on Profitability under High Financial Risk

Bahadır Uysal² · İlkut Elif Kandil Göker³

Öz

Bu çalışma, çalışma sermayesinin karlılık üzerindeki etkisini ve bu etkinin yüksek finansal risk varlığı altında nasıl şekillendiğini tespit etmek üzere ele alınmıştır. Çalışmada 2009-2021 dönemi içerisinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Sektör Bilançolarında yer alan 23 imalat alt sektörü verileri kullanılmıştır. Panel veri analizi bulgularına göre özsermaye karlılığı ile net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranı arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra alt sektörlerin kısa vadeli borçlanma oranlarının sektör ortalamasının üzerinde olması halinde 1, altında olması halinde 0 kabul edildiği bir kukla değişken yaratılmıştır. Bu kukla değişkenin çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranı ile çarpılması ile bir etkileşimli değişken yaratılmıştır. Finansal risk varlığı altında çalışma sermayesinin dahil edildiği ikinci modelde ise, finansal risk ve çalışma sermayesi etkileşimli değişkeni ile özsermaye karlılığı arasında yine pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak bununla birlikte net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranındaki bir birimlik artışın, özsermaye karlılığı üzerindeki 0.552 birim etki yaratırken, finansal risk varlığı altında çalışma sermayesindeki bir birimlik artışın etkisinin 0.503 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum finansal risk arttıkça, başka bir ifade ile ortalamanın üzerinde bir borçlanma düzeyi söz konusu olduğunda ortaya çıkan finansal riskin, özsermaye karlılığında daha düşük bir artışa sebep olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma sermayesi, Karlılık, Finansal Risk, Etkileşimli Değişken

Abstract

This study aims to determine the impact of working capital on profitability and how this impact is affected in the presence of high financial risk. The study uses the data of 23 manufacturing sub-sectors included in the Sectoral Balance Sheets of the Central Bank of the Republic of Turkey for the period 2009-2021. According to the results of the panel data analysis, there is a positive and significant relationship between return on equity and the ratio of net working capital to total assets. Then, a dummy variable is created in which the short-term debt ratios of the sub-sectors are assumed to be 1 if they are above the sector average and 0 if they are below it. An interactive variable is created by multiplying this dummy variable by the ratio of working capital to total assets. In the second model, which includes working capital in the presence of financial risk, it is found that there is a positive relationship between the interactive variable of financial risk and working capital and return on equity. However, a unit increase in the ratio of net working capital to total assets has an impact of 0.552 units on return on equity, while the impact of a unit increase in working capital in the presence of financial risk is 0.503 units. This suggests that the higher the financial risk, i.e. the higher the above-average level of debt, the lower the increase in return on equity.

Keywords: Working Capital, Profitability, Financial Risk, Interactive Variable

JEL Codes: G30, G32, L10

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 30 / 10 / 2023

Accepted: 06 / 05 / 2024

¹ Bu çalışma, 18-21 Ekim 2023 tarihlerinde düzenlenen 26. Finans Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırıkkale, Türkiye, bahadiruysal@kkku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6670-644X>

³ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırıkkale, Türkiye, elifkandil@kkku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5290-3514>

Giriş

Yaklaşık 50 yıl öncesine kadar uzun vadeli yatırımların belirleyicisi olan sermaye yapısı ve sermaye bütçelemesi kararları firma yöneticileri tarafından en fazla önem verilen konu iken; gerek çalışma sermayesi yönetiminin rutin bir konu olarak görülmesi, gerekse çalışma sermayesi ile ilgili kararların doğası gereği daha sık alınması ve geri döndürülebilir olarak görülmesi gibi gerekçelerle çalışma sermayesi yönetimine daha az önem verilmiştir (Kayani, vd., 2019). Ancak bununla birlikte kavramın ilk kez ortaya atıldığı 1948 yılından bugüne çalışma sermayesinin firmaların faaliyet etkinlikleri, karlılıkları, likiditeleri (Appuhami, 2008, Chang, 2018) üzerinde anlamlı etkisi olduğuna dair çok sayıda ampirik bulgunun literatürde geniş yer bulması, firmaların sağladıkları nakit akışı ile kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama hususunda iyi bir çalışma sermayesi yönetim politikası geliştirmeleri gerektiğini göstermiştir.

Çalışma sermayesi yönetimi en genel anlamda çalışma sermayesini oluşturan dönen varlık unsurları ile finansman kaynaklarının oransal ve tutarsal olarak nasıl dağılması gerektiği hususlarında karar alma ve uygulama süreci olarak tanımlanmaktadır. Çalışma sermayesi unsurlarının birbirine dönüşme özelliğinin olması, bir faaliyet dönemi içinde bu dönüşümün çok yoğun yaşanması ve unsurlarda meydana gelebilecek değişimlerin planlı olmaması gibi sebeplerden ötürü çalışma sermayesi yönetiminde hazır değerler, menkul kıymetler, ticari alacaklar ve stoklar gibi varlık unsurlarının bir bütün olarak değerlendirilmeleri ve yönetilmeleri gerekmektedir. Böylece çalışma sermayesinin iyi yönetilmesi ile finansal krizler gibi öngörülemeyen durumlarda duran varlıklarını etkin bir şekilde kullanarak firmanın büyütülebilmesi için gerek duyulan kredibilite sağlanmaktadır (Nobanee, Dilshad, 2021).

Bugüne kadar çalışma sermayesinin firmaların finansal performans göstergesi olan karlılık durumlarına olan etkisine yönelik pek çok çalışma ele alınmış olmasına rağmen bu etkinin firmaların yüksek finansal riske maruz kalmaları durumunda ne şekilde değişeceğine dair literatürde ampirik bir bulgunun olmadığı görülmüştür. Firmaların çalışma sermayelerinin yüksek olması likidite düzeylerini yüksek tutma arzusundan kaynaklanmaktadır. Yüksek likidite düzeyinde kalmak ise karlılık düzeyini artıracak sabit varlık yatırımların yapılamamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla firmaların çalışma sermayelerinin yüksek olmasının özellikle esas faaliyet karlılık oranlarını düşürmesi beklenmektedir. Firmaların sektör ortalamasının üstünde bir borç yükünün altına girmesi neticesinde yüksek bir finansal risk taşıyor olması durumunda bu ilişkinin yönü, etki düzeyi değişecek midir?

Bu çalışma ile TCMB sektör bilançolarını kullanmak suretiyle imalat sektörü örnekleminde çalışma sermayesinin karlılık üzerindeki etkisi ve bu etkinin yüksek finansal risk durumundaki değişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. TCMB tarafından ilk kez 2021 yılında açıklanan NACE REV. 2 sınıflandırmasına göre 150.000'den fazla firmanın verileri toplulaştırılarak oluşturulan ikili sektör verileri kullanılmıştır. 23 adet alt sektörün yer aldığı imalat sanayi pek çok alt sektörün çalışma prensibi gereği etkin bir çalışma sermayesi yönetimini gerektirdiğinden çalışmanın örneklemini olarak seçilmiştir. Sektör riskine ilişkin verilerin 2009 yılından itibaren ikili sektörler için açıklanmış olmasından ve TCMB'nin en son 2021 yılına ilişkin sektör bilançolarını açıklamış olmasından ötürü çalışmanın inceleme dönemi 2009-2021 dönemi olarak belirlenmiştir.

1. Türkiye'de İmalat Sektörü

Ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden birisi olan iktisadi büyümenin sağlanmasında imalat sanayi gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde önemini korumaktadır. Akbulut (2019) sanayileşmenin iktisadi büyüme üzerindeki pozitif etkisinin artan ihracat hacmi ve yüksek katma değerli ürünler sayesinde ihracat geliri, işgücü kaynağının tahsisinde etkinlik, dışsal ekonomi, yaparak öğrenme, uyarılmış teknolojik değişim gibi olanaklar ile açıklamıştır. Bununla birlikte bir ülkede imalat sanayinin gelişmesi yeni teknolojilerin geliştirilmesini sağlayarak makineleşmeye, etkin ilaç kullanımına, haberleşmeye ve bilişim teknolojilerinde ilerleme kaydedilmesine; böylece tarım sektörü ya da hizmet sektörü gibi diğer sektörlerin verimliliklerinin de artmasına olanak tanımaktadır (Taymaz ve Suiçmez, 2005: 29). Türkiye, 1980 yılına kadar bir tarım ülkesi olarak nitelendirilirken, imalat sanayinin özellikle 1980 yılından sonra göstermiş olduğu gelişme ile imalat sanayiini her geçen yıl büyütülmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verilerine (EVDS) göre Türkiye'de imalat sanayi istikrarlı bir büyüme göstermekte; toplam sektörler içindeki payını ve GSYH içindeki payını korumaktadır. TÜİK'in açıklamış olduğu istatistiklere göre Türkiye'de 2021 yılında imalat sektörü, gayrisafi yurt içi hasılda en yüksek payı %22,2 ile almıştır (TÜİK Haber Bülteni, 2022).

Tablo 1. İmalat Sektörü 2010-2022 Dönemi Temel İstatistikleri

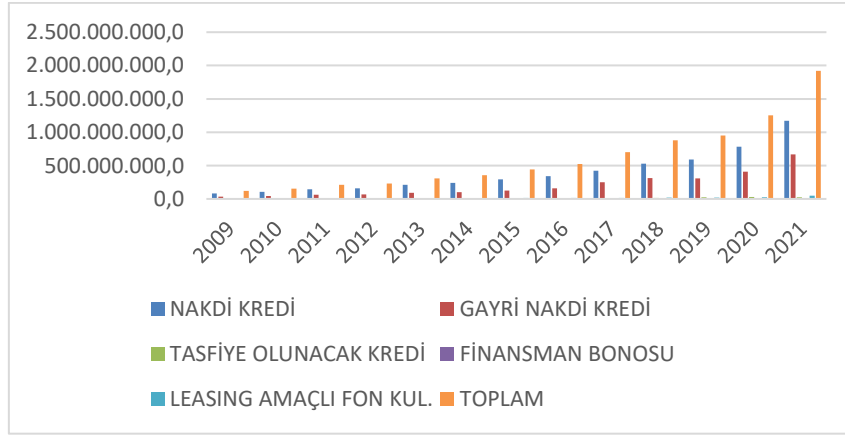
Yıllar	İmalat Sanayi (bin TL)	Sektörler Toplamı (bin TL)	GSYH (bin TL)	İmalat/Sektörler	İmalat/GSYH
2010	166.535.287,35	962.308.739,42	1.091.180.540,51	17,31	15,26
2011	200.231.206,96	1.071.500.012,61	1.213.393.967,70	18,69	16,50
2012	204.571.038,48	1.127.408.018,83	1.271.497.249,38	18,15	16,09

2013	224.647.416,26	1.217.108.579,65	1.379.394.179,14	18,46	16,29
2014	237.255.113,10	1.282.082.303,85	1.447.532.322,53	18,51	16,39
2015	251.300.895,46	1.354.233.217,96	1.535.607.237,07	18,56	16,36
2016	261.377.229,75	1.398.417.793,74	1.586.636.758,67	18,69	16,47
2017	285.595.682,25	1.509.484.040,78	1.705.666.208,54	18,92	16,74
2018	289.096.639,09	1.559.626.561,84	1.756.493.104,41	18,54	16,46
2019	281.987.126,60	1.572.790.128,08	1.770.257.163,55	17,93	15,93
2020	291.517.853,49	1.588.468.262,90	1.804.600.723,31	18,35	16,15
2021	345.362.678,24	1.788.226.752,46	2.009.486.001,64	19,31	17,19
2022	360.241.032,44	1.899.483.035,54	2.121.331.179,97	18,97	16,98

Kaynak: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_21/6004/DataGroup/turkish/bie_gsyhfkhe/

Türkiye’de imalat sektöründe kullanılan girdilerin ağırlıklı olarak ithal olması ve döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaların sektörü doğrudan etkilemesi söz konusudur. Sanayi üretim endeksi bir önceki yıla göre 2021 yılı Ocak ayında %11,4’lük bir artış gösterirken, 2022 yılı Ocak ayında %8,5’lik, 2023 yılı Ocak ayında %4,5’lik bir artış gösterebilmiştir. 2023 yılı Ocak ayında alt sektörler bazında imalat sanayinin bir önceki yıla göre artışı %2,1 ile sınırlı kalmıştır. Bu durum ise sektör riskinin iyi analiz edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

TCMB sektör bilançosu istatistikleri incelendiğinde imalat sektörü kaynak dağılımında 2009 yılında %53,3 olan toplam yabancı kaynak kullanımının 2021 yılında %66,6’ya yükseldiği; toplam yabancı kaynak içindeki kısa vadeli borcun oranının ise %39,5’ten %48’e yükseldiği görülmektedir. Bununla birlikte sektöre yönelik yakın takip edilmesi gereken diğer bir gösterge sektörün risk göstergesidir. Sektör risk durumu TCMB sektör bilançosu istatistiklerinde üstlenilen borcun dağılımı ile gösterilmektedir. Grafik 1’de imalat sektörünün 2009-2021 dönemi kullanmış olduğu dış kaynaklarının dağılımı gösterilmektedir. Buna göre imalat sektörü dış kaynak temininde nakdi krediler, gayri nakdi krediler, finansman bonoları ve leasing amaçlı fon kullanımlarından yararlanmaktadır. Her geçen yıl artan toplam dış kaynak kullanımının en büyük bölümünü nakdi krediler oluşturmaktadır. Tasfiye olunacak kredi miktarı da her yıl artış göstermektedir.

Grafik 1. Türkiye İmalat Sektörü 2009-2021 Kullanılan Dış Kaynak Dağılımı

Kaynak: TCMB Sektör Bilançosu İstatistikleri

Tablo 2’de ise kullanılan nakdi ve gayri nakdi kredi ile tasfiye olunacak kredinin yabancı para cinsinden dağılımı gösterilmektedir. 2009 yılından 2021 yılına kadarki süreç incelendiğinde toplam nakdi kredi içinde yabancı para kredi oranı %58’den %60’a; toplam gayri nakdi kredi içinde yabancı para kredi oranının %67’den %78’e; toplam tasfiye olunacak kredi içinde yabancı para kredinin %10’dan %14’e yükseldiği görülmektedir. Bununla birlikte 2009 yılında toplam kullanılan kredinin %60’ı yabancı para iken 2021 yılında bu oran %66’ya yükselmiştir.

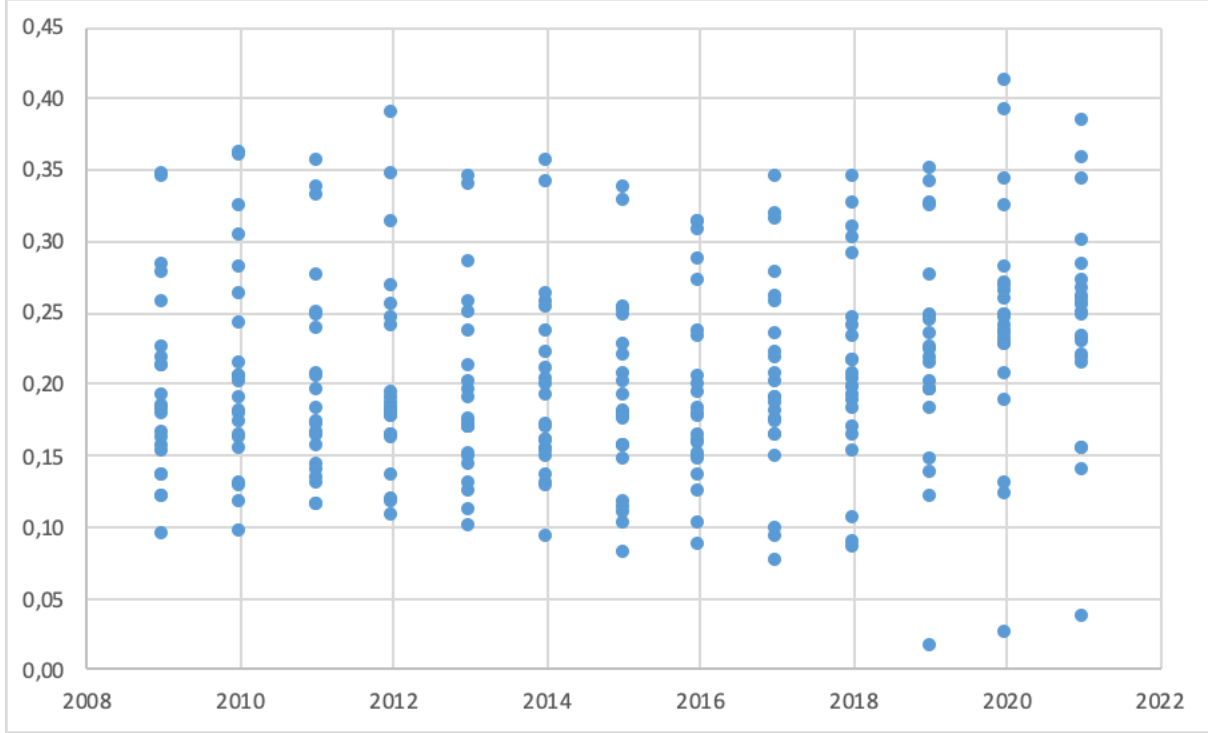
Tablo 2. İmalat Sektörü 2009-2021 Dönemi Kredi Türlerinin TL-Yabancı Para Dağılımı

Yüzdesel Pay	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nakdi Kredi-TL (%)	42	43	39	43	42	46	45	42	46	39	42	50	40
Nakdi Kredi-YP (%)	58	57	61	57	58	54	55	58	54	61	58	50	60
Gayri Nakdi Kredi-TL (%)	33	36	31	32	30	31	28	24	33	30	31	36	22

Gayri Nakdi Kredi-YP (%)	67	64	69	68	70	69	72	76	67	70	69	64	78
Tasfiye Olun. Kredi-TL (%)	90	92	88	89	95	91	90	92	94	93	93	92	86
Tasfiye Olun. Kredi-YP (%)	10	8	12	11	5	9	10	8	6	7	7	8	14

Kaynak: TCMB Sektör Bilançosu İstatistikleri

Sektörünün çalışma sermayesi yönetimine ilişkin finansal tablo verileri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında 2009-2021 dönemi içerisinde sektörün genelinde atılgan bir finansman stratejisi izlendiği görülmektedir. İmalat alt sektörlerinin net çalışma sermayelerinin toplam varlıkları içerisindeki paylarının yer aldığı Grafik 2 incelendiğinde, ilgili yıllarda %30'un üzerinde paya sahip sektör sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin 2014 yılında 23 imalat alt sektöründen sadece 2 tanesinin payı %30'un üzerindeyken, kalanı %10-%25 arasındadır. Yıllar itibarıyla söz konusu tablonun değişmediği, birkaç alt sektör dışında imalat sektörünün genelinde net çalışma sermayesinin toplam varlıklar içerisindeki payının düşük olduğu, sektörlerin bu anlamda düşük net işlem sermayesi ile çalıştıkları anlaşılmıştır.

Grafik 2. İmalat alt sektörleri itibarıyla net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranı (2009-2021)

Kaynak: TCMB Sektör Bilançosu, yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Sektör bilançosu verileri ve temel istatistiksel veriler, imalat sektörünün Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğunu, ancak bununla birlikte geçmişten bugüne sektörün borç yükünün arttığını, borcun vade bakımında ağırlıklı olarak kısa vadeli olduğunu yani kısa vadeli borcun hızla arttığını; borcun para birimi bakımından ağırlıklı olarak yabancı para olduğunu yani döviz kurundaki dalgalanmalar karşısında sektörün hassasiyetinin arttığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla imalat sektörü için çalışma sermayesi yönetiminin önemi her geçen gün daha da artmaktadır.

2. Literatür Araştırması

Çalışma sermayesine yönelik bibliyometrik çalışmalar incelendiğinde çalışma sermayesinin unsurlarının, çalışma sermayesi politikalarının (Kayani, vd. 2019); çalışma sermayesinin firmaların karlılıkları, sermaye harcamaları, firma değerleri, tedarik zinciri yönetimi ile ilişkisinin, KOBİ'lerde, farklı endüstrilerde çalışma sermayesi yönetiminin (Prasad vd. 2019) ağırlıklı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmaya ilişkin literatür araştırması iki ana araştırma sorusunu konu alan çalışmalara odaklanarak yapılmıştır. Literatürde oldukça geniş yer bulan çalışma sermayesinin firmaların finansal performansları üzerindeki etkisini ele alan çalışmaların bulguları ile finansal riskin finansal performans üzerindeki etkisini ele alan çalışmaların bulguları incelenmiştir. Farklı örneklemeler, dönemler, yöntemler kullanılarak ulaşılan farklı sonuçlara rastlansa da genel olarak firmaların çalışma sermayeleri ile finansal performansları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, artan çalışma sermayesinin firmaların karlılığını düşürdüğü; aynı şekilde finansal risk ile finansal performans arasında da negatif yönlü bir ilişki olduğuna dair bulguların daha yaygın olduğu görülmektedir.

2.1. Çalışma Sermayesi ve Karlılık İlişkisi

Çalışma sermayesi ve karlılık ilişkisini ele alan çalışmalara yönelik yapılan meta analiz değerlendirmeleri çalışma sermayesinin büyük ölçüde nakit dönüşüm süresi ve unsurları ile temsil edildiğini, karlılığın aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı, faaliyet karlılığı gibi karlılık oranları ile gösterildiğini; değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğuna dair bulguların ağırlıklı olduğunu göstermektedir (Singh, vd. 2016). Çalışma sermayesinin karlılığı negatif yönde etkilediğini öne süren çalışmalardan birinde Ukaegbu (2014) Mısır, Kenya, Nijerya ve Güney Afrika ülkeleri örnekleminde 2005-2009 yılları arasında Orbis veritabanından verilerine ulaşılabilen toplam 102 firma için çalışma sermayesinin karlılık üzerindeki etkisini araştırmıştır. Elde ettikleri bulgulara göre net faaliyet karı ile nakit dönüşüm süresi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, stokların en kısa sürede satılması, tedarikçilere olan ödemelerin ertelenmesi ve müşterilerden olan alacakların tahsilat sürelerinin kısaltılması yoluyla şirketlerin hissedar değerini artırbileceklerini ifade etmiştir.

Enqvist vd. (2014), Nasdaq OMX Helsinki Menkul Kıymetler borsasında işlem gören, finansal olmayan tüm firmaların 1990-2008 dönemi verilerini kullanarak ekonominin durağan olduğu, yükselişte olduğu ve çöküşte olduğu dönemlerde çalışma sermayesinin karlılık üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Nakit dönüşüm süresi ile aktif karlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu, bu ilişkinin ekonominin daha zayıf olduğu ülkelerde anlamlı iken daha ferah olduğu ülkelerde ise anlamlı olmadığını; alacak tahsilat süresinin uzaması ile faaliyet karlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, ekonomik çöküş dönemlerinde daha az karlı firmaların alacak devir süresini uzattıklarını, yani Finlandiya'daki firmaların satışları teşvik amacı ile alıcılara sağladıkları kredi olanaklarını arttırdıklarını, stok dönüşüm süresi ile aktif karlılığı ve faaliyet karlılığı arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu, bu ilişkinin özellikle ekonominin çöküş dönemlerinde anlamlılık düzeyinin arttığını ifade etmişlerdir.

García-Teruel & Martínez-Solano (2007) 1996-2002 döneminde İspanya'da faaliyet gösteren 8872 adet KOBİ verisini kullanarak çalışma sermayesinin karlılık üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Nakit dönüşüm süresini kısaltarak, stoklarını azaltarak ve vadeli alacaklarının tahsilat süresini kısaltarak firmaların karlılıklarını artırbileceklerini ampirik olarak ortaya koymuşlardır. Benzer bir çalışmada Banos-Caballero vd. (2012), İspanya'da SABI veritabanında verilerine ulaşılabilen, finansal olmayan 1080 adet KOBİ'nin 2002-2007 dönemi finansal verilerini kullanarak GMM modellemesi ile çalışma sermayesi ve karlılık ilişkisini incelemiştir. Literatürde nakit dönüşüm süresi ile aktif karlılığı arasında doğrusal bir ilişki olduğu varsayımını savunan pek çok çalışmanın (Wang, 2002; Deloof, 2003) aksine değişkenler arasında kuadratik formda bir ilişki olduğunu, bu ilişkinin ters U şeklinde olduğunu, dolayısıyla firmalar için optimal bir çalışma sermayesi düzeyi olduğunu, bu düzeye ulaşana kadar değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, optimal çalışma sermayesi düzeyinde karın da maksimum olduğunu, optimal düzeyi aşan çalışma sermayesinin karlılığı düşürdüğünü tespit etmişlerdir. Doğrusal olmayan ters U şeklindeki ilişki bulgusunu Dash, Sethi ve Swain (2022) de 2011-2020 döneminde 1104 adet Hindistan imalat sektörü firması örnekleminde elde etmiştir. Çalışma sermayesi ve karlılık ilişkisinin doğrusal bir ilişki gösterip göstermediğini sorgulayan bir başka çalışmada Singhanian ve Mehta (2017), Güney Doğu Asya, Güney Asya ve Doğu Asya ülkeleri örnekleminde çalışma sermayesi ile karlılık arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu, bu ilişkinin yönünün ülke dinamiklerine göre değişkenlik gösterdiğini, örneğin Çin, Pakistan, Tayland, Bangladeş ve Güney Kore için ilişkinin yönü negatif iken Hindistan'da pozitif olduğunu belirtmiştir. KOBİ örnekleminde bir başka çalışmayı Pais ve Gama (2015) 2002-2009 dönemi için 6063 adet Portekiz firması örnekleminde ele almıştır. Elde tutulan stok miktarındaki azalmanın, müşterilerden alacakların tahsil edilmesi için gereken süredeki azalmanın ve firmaların ticari borçlarını yapılandırmadaki gün sayısını azaltmanın karlılığı artırdığını, bu negatif yönlü ilişkinin farklı endüstriler bazında da geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte çalışma sermayesi yönetimi değişkenleri ile karlılık arasında kuadratik formda bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir.

Suntraruk (2023), firmaların çalışma sermayesi yönetiminin sürdürülebilir büyüme üzerinde doğrudan bir etkisi olmayacağını, karlılığın bir aracı olacağını öne sürdüğü çalışmasında Tayland Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören 2010-2020 dönemi verilerine ulaşılabilen, finansal olmayan firmaların finansal verilerini kullanmıştır. Elde ettiği bulgulara göre çalışma sermayesi yönetiminin sürdürülebilir büyümeyi doğrudan etkilemediği, firmaların çalışma sermayelerini etkin bir şekilde yöneterek nakit dönüşüm süresini kısaltacağını, bunun da karı artıracığını, artan karın firmaların iç kaynak kullanımını artıracığını ve böylece sürdürülebilir büyüme sağlanacağını ifade etmiştir.

Literatürde değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit eden çalışmalar da yer almaktadır. Padachi (2006) Morityus'teki 58 küçük imalat firmasının 1998-2003 dönemi verilerini kullanarak uyguladıkları panel veri analizi sonuçlarına göre işletmelerin artan stok miktarı ve vadeli alacaklarının düşük karlılık ile sonuçlandığını, özellikle kağıt ve baskı endüstrisinde çalışma sermayesi unsurlarında elde edilen yüksek skorların karlılık ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Abuzayed (2011), küçük ve gelişmekte olan bir piyasa olan Amman Menkul Kıymetler Borsasında 2000-2008 döneminde işlem gören 52 adet finansal olmayan firma örnekleminde çalışma sermayesi yönetiminin karlılık üzerindeki etkisini araştırmıştır. Brüt faaliyet karı ve Tobin Q, karlılık göstergesi parametreler olarak kullanılmış, nakit dönüşüm süresi ve unsurları çalışma sermayesi yönetimi göstergeleri olarak kullanılmıştır. Elde ettikleri bulgulara göre nakit dönüşüm süresi ile karlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, daha yüksek karlılığı olan firmaların çalışma sermayesi

yönetimine daha az ağırlık verdiğini ifade etmişlerdir. Literatürde yaygın olarak elde edilen çalışma sermayesi ile karlılık arasındaki negatif yönlü ilişkinin büyük firmalar, gelişmiş ülkelerde geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Sharma ve Kumar (2011) benzer şekilde gelişmekte olan bir sermaye piyasası Hindistan Bombay Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören finansal olmayan 263 firma örneğinde 2000-2008 dönemi verilerini kullanarak çalışma sermayesi yönetimi ile karlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Stokta bulundurma süresi ve alacak tahsilat süresinin karlılık ile negatif yönlü ilişki içinde olduğunu; borç ödeme süresi ve nakit dönüşüm süresinin ise karlılık ile pozitif yönlü ilişki içinde olduğunu tespit etmiştir. Gill vd. (2010) ve Nobanee (2009) da nakit dönüşüm süresi ile karlılık arasında pozitif ilişki tespit eden ampirik bulgular elde etmiş, her ikisi de kurumsal finansal yönetimin çalışma sermayesi yönetimi ile çok güçlü bir bağ içerdiğini ve cari varlıklar ve cari yükümlülüklerin yönetiminin de firmaların karlılığını doğrudan etkileyeceğini ifade etmiştir. Deari vd. (2022), nakit dönüşüm süresi ve aktif karlılığı arasındaki ilişkiyi 8 Avrupa Birliği ülkesi örneğinde 2006-2015 dönemi için araştırmıştır. Çalışma sermayesi yönetiminin firma karlılığını pozitif yönde etkilediğini, ancak ilişki yönünün ülkeden ülkeye değişiklik göstermekte olduğunu ve ilişkinin doğrusal bir ilişki olmayıp ters U şeklinde olduğunu tespit etmiştir.

Ulusal literatürde de çalışma sermayesi ve karlılık ilişkisini inceleyen pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Coşkun ve Kök (2011), 1991-2005 döneminde İMKB'de faaliyet gösteren 74 firma üzerinde yaptıkları analiz neticesinde nakit dönüşüm süresi ile karlılık arasında ters yönlü ilişki olduğunu görmüştür. Dursun ve Ayriçay (2012), 1996-2005 döneminde İMKB üyesi 120 şirket verisini kullanarak yaptığı analiz neticesinde çalışma sermayesi değişkenleri ile brüt karlılık arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Demireli vd. (2014) 1998-2010 dönemi için Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Sektörü, Madencilik Sektörü, Teknoloji Sektörü, Ticaret Sektörü ve İmalat Sektörü olmak üzere 5 sektörün verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri analiz neticesinde çalışma sermayesi göstergesi olan dönen varlık/toplam aktif değişkeni ile aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Karagözoğlu vd. (2019) 2005-2017 dönemine ilişkin olarak BİST'te işlem gören 102 imalat sanayi firmasını çalışmasına konu etmiştir. Çalışma sonucunda, çalışma sermayesi belirleyicilerinin finansal performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Eskin ve Güvemli (2020), BİST 50 endeksinde yer alan ve mali olmayan 33 şirketin 2012-2016 dönemi verilerini kullandıkları çalışmada şirketlerin nakit dönüş süreleri ile hem aktif karlılığı hem de faaliyet kârı arasında anlamlı ilişki tespit edememiştir. Durdu ve Aydın (2021) da çalışma sermayesi yönetimi bileşenlerinden nakit dönüş süresini 2005-2017 döneminde BİST gıda, içki ve tütün sektörü firmaları için incelemiştir. Çalışma sonucunda nakit dönüş süresi ile brüt satış karlılığı arasında ters yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

2.2. Finansal Risk ve Karlılık İlişkisi

Literatürde firmalar için finansal kaldıraç düzeyinin ne olması gerektiğine dair dengeleme teorisi ya da pecking order teori ışığında hareket edildiğine dair pek çok çalışma yer almaktadır. Ancak belirlenen finansal kaldıraç düzeyinin karlılık üzerinde nasıl bir etki yarattığına dair genelleştirilebilecek bulgular söz konusu değildir. Külter ve Demirgüneş (2007), 1997-2006 dönemde İMKB'de işlem gören perakendeci firmalar üzerine yaptığı çalışmada borç düzeyi ile aktif karlılığı arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bilen ve Kalash (2020), 2011-2017 döneminde BİST'te hizmet sektöründe faaliyet gören 52 firma üzerinde yaptıkları çalışmada finansal kaldıraç-karlılık ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda finansal kaldıraç ile firma karlılığı arasında negatif ilişki olduğu, başka bir ifade ile borçlanma oranının artması sonucunda karlılığın azaldığı tespit edilmiştir. Şekeroğlu ve Acar (2021)'in çalışmasında Türkiye'de faaliyet gösteren 31 mevduat bankasının 2014-2019 dönemi verilerini kullanarak uygulanan yapısal eşitlik modeli sonucunda, finansal kaldıraçın öz sermaye karlılığını pozitif yöne etkilerken, aktif karlılığını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Aynı bulguyu Albayrak ve Akbulut (2008) İMKB sanayi ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren 55 firmanın 2002-2004 dönemi verilerini kullanarak gerçekleştirdiği analizde elde etmiştir. Elde ettikleri bulgulara göre finansal kaldıraç oranının aktif karlılık oranını negatif yönde etkilerken; öz sermaye karlılığı üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu tespit etmişlerdir. Omağ (2015), finansal kaldıraçın öz sermaye karlılığını pozitif yönde etkileyebileceğini, bunun için yabancı kaynaklar ile elde edilen varlıklardan sağlanan gelirlerinin, varlıkların finansmanı için katlanılan finansman giderlerinden fazla olması gerektiği ifade etmiştir.

3. Metodoloji

Çalışma, TCMB Sektör Bilançoları kullanılarak imalat sektöründe yer alan ve Tablo 3'te listelenen 23 alt sektörün 2009-2021 yıllarına ait verileri ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Çalışmaya dahil edilen imalat alt sektörleri

Sıra No	Kodu	Alt Sektör
1	10	Gıda ürünlerinin imalatı
2	11	İçeceklerin imalatı

3	12	Tütün ürünleri imalatı
4	13	Tekstil ürünlerinin imalatı
5	14	Giyim eşyalarının imalatı
6	15	Deri ve ilgili ürünlerin imalatı
7	16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı
8	17	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı
9	18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması
10	20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
11	21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı
12	22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
13	23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
14	24	Ana metal sanayii
15	25	Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)
16	26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
17	27	Elektrikli teçhizat imalatı
18	28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı
19	29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
20	30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
21	31	Mobilya imalatı
22	32	Diğer imalatlar
23	33	Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı

Çalışmada 23 yatay kesit olduğu için, veri seti ile uyumlu olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmaya bağımlı değişken olarak özsermaye karlılığı, bağımsız değişken olarak ise kısa vadeli yabancı kaynakların toplam kaynaklara oranı, net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranı ile bu değişken kullanılarak hesaplanan etkileşimli değişken dahil edilmiştir. Etkileşimli değişken, ilgili yıldaki ortalama kısa vadeli borçlanma oranından oluşturulan kukla değişkeni ile net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranının çarpılması yoluyla hesaplanmıştır. Böylelikle finansal risk varlığında çalışma sermayesi düzeyini ifade edebilecek bir etkileşimli değişken oluşturulmuştur. Kukla değişken, sektörün ortalamadan fazla kısa vadeli borçlandığı dönemde 1, ortalamadan daha düşük oranda borçlandığı dönemde ise 0 olarak belirlenmiştir. Özsermaye karlılığını etkileyebilecek satışlardaki büyüme ile maddi duran varlık yapısı da kontrol değişkeni olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Söz konusu değişkenler TCMB internet sitesinden temin edilmiş olup değişkenler ve hesaplama formülleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Çalışma Kullanılan Değişkenler

Değişken Kodu	Değişkenler Adı	Değişken Tanımı	Literatürde Aynı Değişkeni Kullanan Çalışmalar
roe	Özsermaye Karlılığı	Dönem Net Karı/Toplam Özsermaye	Meder Çakır ve Küçükkaplan (2012)
nista	Net İşletme Sermayesinin Toplam Aktiflere Oranı	(Dönen Varlıklar-KVYK)/Toplam Aktif	Aydoğuş ve Vurur (2017)
kvykta	Kısa Vadeli Borçlanma Oranı	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/Toplam Aktif	Kaya, Tunç ve Topçuoğlu (2018)
mdvtv	Maddi Duran Varlık Yapısı	Maddi Duran Varlıklar/Toplam Aktif	İzmirli Ata (2023)
satbuy	Net Satışlardaki Büyüme	$(\text{Satışlar}_t - \text{Satışlar}_{t-1}) / \text{Satışlar}_{t-1}$	Büyükşalvarcı ve Abdioğlu (2011)

Çalışma kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 5'te sunulmuştur. Tabloya göre net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranının ortalaması %20 iken, en yüksek değeri %41'dir. Kısa vadeli borçlanma oranının %22 ile %79 arasında olduğu görülmektedir. Yıllar itibarıyla özsermaye karlılığının en yüksek %40 seviyesine çıktığı anlaşılmıştır.

Tablo 5. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Gözlem	Ortalama	St. Sapma	Min	Max
roe	299	0,1129766	0,0835145	-0,13	0,40

nista	299	0,2076589	0,0719331	0,02	0,41
kvykta	299	0,4551044	0,0854174	0,22	0,79
mdvtv	299	0,2193311	0,0602641	0,09	0,39
satbuy	276	0,2172101	0,1669987	-0,22	1,09

Tablo 6'da yer alan korelasyon matrisi incelendiğinde roe değişkeninin, nista, kvykta ve satbuy değişkenleri ise anlamlı ve pozitif korelasyonda olduğu tespit edilmiştir. Öte taraftan mdvtv değişkenin, bütün değişkenlerle anlamlı ve negatif korelasyon gösterdiği görülmüştür. Korelasyon matrisi genel olarak değerlendirildiğinde, bağımsız değişkenler arasında analizi olumsuz şekilde etkileyecek kadar kuvvetli bir korelasyon tespit edilemediğinden söz konusu değişkenlerin modelde kullanılmasının uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 6. Korelasyon Matrisi

Değişken	roe	nista	kvykta	mdvtv	satbuy
roe	1				
nista	0,2056 *	1			
kvykta	0,1773 *	-0,2680 *	1		
mdvtv	-0,2403 *	-0,4852 *	-0,2858 *	1	
satbuy	0,4980 *	0,1429 *	0,0851	-0,1366 *	1

Panel veri analizinde kullanılacak değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlık sınaması için ise kullanılacak birim kök testi, yatay kesit bağımlılık testi sonuçlarına göre belirlenmektedir. Tablo 7'de gösterildiği üzere kullanılan Pesaran (2004) test sonuçlarına göre her bir değişkene ait olasılık değeri 0,10'dan küçük olduğu için bütün değişkenlerin yatay kesit bağımlılık içerdiği tespit edilmiştir. Bu durumda birim kök testi olarak ikincil nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Tablo 7. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

	CD-test	Olasılık Değeri	corr	abs(corr)
roe	32,08	0,000	0,559	0,576
nista	18,72	0,000	0,326	0,497
kvykta	20,94	0,000	0,365	0,482
mdvtv	31,76	0,000	0,554	0,705
satbuy	39,30	0,000	0,713	0,715

Çalışmada Pesaran (2007) ikincil nesil panel birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 8'de görüldüğü gibi satbuy değişkeni dışındaki bütün değişkenlerin düzeyde birim kök içerdikleri, başka bir ifade ile durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Fark alma işlemi sonrasında söz konusu değişkenlerin önünde d harfi ilave edilen değişkenlerin durağanlaştığı görülmüştür. Öte taraftan kukla değişken için yatay kesit bağımlılık ve birim kök sınaması yapılmadan analize dahil edilmiştir.

Tablo 8. Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Trendsiz			Trendli	
	Gecikme	Zt-bar	p-değeri	Zt-bar	p-değeri
roe	0	-2,826	0,002	-0,886	0,188
nista	0	-1,633	0,051	-2,210	0,014
kvykta	0	-0,888	0,187	0,229	0,591
mdvtv	0	-2,375	0,009	0,139	0,555
satbuy	0	-7,628	0,000	-5,265	0,000
droe	0	-7,721	0,000	-5,071	0,000
dnista	0	-7,878	0,000	-4,321	0,000
dkvykta	0	-6,151	0,000	-2,104	0,018
dmdvtv	0	-6,207	0,000	-4,292	0,000

Panel veri analizine uygun hale gelen değişkenler için Model 1 ve Model 2 kurulmuştur. Birinci modelde net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranı ile kısa vadeli borçlanma oranı değişkenleri birlikte yer alırken; ikinci modelde bu değişkenler birleştirilerek oluşturulan finansal risk varlığı altında çalışma sermayesi etkileşimli değişkeni dnistaxk kullanılmıştır. Böylelikle kısa vadeli borçlanma seviyesinin ortalamasının üzerinde olması durumunda net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranının karlılık üzerindeki etkisinin görülebilmesi amaçlanmıştır.

$$\text{Model 1: } droe_{it} = \beta_0 + \beta_1 dnista_{it} + \beta_2 dkvykta_{it} + \beta_3 dmdvtv_{it} + \beta_4 satbuy_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 2: } droe_{it} = \beta_0 + \beta_1 dnistaxk_{it} + \beta_2 dmdvtv_{it} + \beta_3 satbuy_{it} + \varepsilon_{it}$$

Panel veri analizinde sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modelinin tercih edilmesinde modellerin etkinliği Hausman Testi ile belirlenmektedir. Tablo 9'da yer alan sonuçlara göre olasılık değeri 0,10'dan yüksek olduğu için rassal etkiler modelinin etkin olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 9. Hausman, Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

	Hausman Testi		Geliştirilmiş Bhargava et al. Durbin-Watson	Levene, Brown ve Forsythe Testi	
	İstatistik	Olasılık		İstatistik	Olasılık
Model 1	1,84	0,7649	2,5027881	3,1590048	0,0000609
Model 2	3,58	0,3108	2,4754126	2,8670670	0,00003736

Söz konusu modellerin otokorelasyon içerip içermediği geliştirilmiş Bhargava vd. Durbin-Watson ile sınanmıştır. Test sonuçlarının 2'ye yakın olması modellerin otokorelasyon içermediği göstermektedir. Değişen varyansın sınandığı Levene, Brown ve Forsythe Testine göre ise modeller değişen varyans sorunu içermektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için dirençli tahmin edicilerden Driscoll-Kraay Tahmincisi kullanılarak nihai model bulgularına ulaşılmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

Tablo 10. Nihai Model Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2
dnista	0,552** (0,199)	
dkvykta	0,206 (0,222)	
dnistaxk		0,503* (0,230)
dmdvtv	-0,512* (0,256)	-0,646* (0,313)
satbuy	0,0673*** (0,0212)	0,0728*** (0,0231)
Sabit	-0,00885 (0,00880)	-0,00769 (0,00809)

Standart hatalar parantez içerisinde yer almaktadır.

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 10'da gösterilen nihai model sonuçlarına göre Model 1'de yer alan özsermaye karlılığının, dnista değişkeni ile pozitif ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Buna göre net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranındaki bir birimlik artış, özsermaye karlılığını 0,552 birim artırmaktadır. Ancak söz konusu modelde kısa vadeli borçlanma yapısının özsermaye karlılığı ile anlamlı bir ilişki göstermediği tespit etmiştir. Öte taraftan Model 2'de kısa vadeli borçlanma ortalamasının üzerinde olan dönemlerin dikkate alındığı dnistaxk değişkeninin özsermaye karlılığı ile pozitif ve anlamlı bir ilişki gösterdiği görülmektedir. İlişkinin düzeyine bakıldığında bir birimlik değişimin özsermaye karlılığını 0,503 birim arttırdığı, söz konusu artış düzeyinin Model 1'deki orandan düşük olduğu görülmektedir.

Modellerdeki kontrol değişkenleri incelendiğinde maddi duran varlıklardaki oransal artışın da özsermaye karlılığını negatif şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Her iki model de anlamlı çıkan dmdvtv değişkenindeki bir birimlik artış özsermaye karlılığını sırasıyla 0,512 ve 0,646 azaltmaktadır. Bir başka kontrol değişkeni olan satışlardaki büyüme ile özsermaye karlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Değişkenin katsayıları incelendiğinde büyümedeki bir birimlik artışın özsermaye karlılığı 0,07 birim arttığı görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, çalışma sermayesinin firmaların karlılıkları üzerindeki etkisini ve bu etkinin firmaların finansal kaldıraçtan yüksek düzeyde yararlanma neticesinde oluşan yüksek finansal riskin söz konusu olması halinde ne şekilde değiştiğini tespit etmek üzere ele alınmıştır. Türkiye ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturan imalat sanayi çalışmanın örneklemleri olarak belirlenmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan BIST imalat sanayi firmaları verilerinin yerine 150.000'den fazla firmanın verilerinin toplulaştırılması ile oluşturulan sektör bilançosu verileri kullanılmıştır. Literatürde çalışma sermayesi yönetiminin firmaların karlılık oranları üzerinde etkisini tespit etmeye yönelik pek çok çalışma olmasına rağmen bu ilişkinin finansal riskten nasıl etkileneceğini tespit etmeye yönelik henüz bir çalışma ele alınmadığı görülmüştür. Bu yönüyle bir ilk olarak literatüre katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Çalışmada, 2009-2021 dönemi içerisinde TCMB Sektör Bilançolarında yer alan 23 imalat alt sektörü kullanılmıştır. Özsermaye karlılığının bağımlı değişken olduğu çalışmada çalışma sermayesinin karlılık üzerindeki etkisi finansal risk varlığı altında incelenmiştir. Bunun için bağımsız değişken olarak Model 1'de kısa vadeli yabancı kaynakların toplam kaynaklara oranı ile net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranı kullanılmıştır. Model 2'de finansal risk varlığının ifade edilmesi için ilgili yıldaki ortalama kısa vadeli borçlanma oranı kukla değişkeni ile net çalışma sermayesinin toplam varlıklara oranının çarpılması yoluyla bir etkileşimli değişken hesaplanmıştır. Ayrıca satışlardaki büyüme ile maddi duran varlık yapısı da kontrol değişkeni olarak modellere dahil edilmiştir.

Model 1 sonuçlarına göre özsermaye karlılığı ile net çalışma sermayesinin toplam varlıklar içerisindeki payı arasında pozitif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgunun literatürde yer alan Padachi, 2006; Abuzayed, 2011; Sharma & Kumar, 2011; Gill vd., 2010; Nobanee, 2009; Deari vd., 2022; Demireli vd., 2014; Karagözoğlu vd., 2019'un bulguları ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ampirik bulgulara göre net çalışma sermayesinin toplam varlıklar içerisindeki payındaki artış, özsermaye karlılığını artırmaktadır. Bu durum literatürde iki şekilde açıklanmaktadır. Birinci kesim karlılığı yüksek olan firmaların çalışma sermayesi yöntemine yeterince odaklanmadıklarından değişkenler arasında pozitif ilişki olduğunu öne sürmektedir. Şöyle ki; firmalar zaten yüksek karlılık düzeyinde oldukları için daha sıkı bir tahsilat politikası, stok politikası uygulama ihtiyacı duymamaktadırlar. İkinci kesim ise firmaların müşterilerinin satın alma davranışlarını sürdürmeleri için alacakların tahsilat vadelerini uzattıklarını ya da olağanüstü dönemlerde müşterilerine daha fazla opsiyon tanıdıklarını, bu nedenle de artan net çalışma sermayesi ile birlikte karlılığın da arttığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte özsermaye karlılığı ile kısa vadeli borçlanma oranı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Finansal risk varlığı altında çalışma sermayesinin dahil edildiği Model 2'de ise, söz konusu değişkenin özsermaye karlılığını artırdığı görülmektedir. Anlamlı çıkan değişkenlerin katsayıları incelendiğinde, net çalışma sermayesinin toplam varlıklar içerisindeki payının bir birimlik artışı, özsermaye karlılığı üzerindeki 0.552 birim etki yaratırken, finansal risk varlığı altında çalışma sermayesindeki bir birimlik artışın etkisi 0.503 düzeyindedir. Görüldüğü gibi finansal risk arttıkça, başka bir ifade ile ortalamanın üzerinde bir borçlanma düzeyi belirlendiğinde, özsermaye karlılığında bir artış olmakta ancak artış oranı finansal risksiz duruma göre daha düşük bir seviyede gerçekleşmektedir. Bu durum, kısa vadeli borçlanmanın ortalamanın üzerinde gerçekleşmesi durumunda katlanılan risk ile özsermaye karlılığı artışlarının doğrusal olmadığını göstermektedir.

Modellerdeki kontrol değişkenleri de beklentiler dahilinde sonuçlar vermiştir. Her iki modelde de maddi duran varlıkların toplam varlıklar içerisindeki payı ile özsermaye karlılığı arasında anlamlı ve negatif ilişki görülmüştür. Gerçekten de yüksek miktarlı maddi duran varlık yatırımı gerektiren imalat sektöründe söz konusu yatırımlar özsermaye karlılığını azaltacaktır. Satışlardaki büyüme oranındaki değişimin de özsermaye karlılığı ile anlamlı ve pozitif ilişkide olduğu tespit edilmiştir. Satışlardaki büyümenin artması, özsermaye karlılığını olumlu şekilde etkileyecektir. Daha önce ifade edildiği gibi likidite sorunu yaşamayan firmaların, nakit dönüş süresini kısaltma endişesi duymadan satış yapması özsermaye karlılığını artırmaktadır. Söz konusu iki kontrol değişkenin, her iki modelde de anlamlı ve benzer sonuçlar verdiği görülmüştür.

Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı tespit edildiğinden, gelecekteki çalışmalarda doğrusal olmayan ilişki formlarının sınıanabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmanın imalat alt sektörlerinin küçük, orta ve büyük firmalar bazında ayrıştırılması ile elde edilen üç farklı örneklem için uygulanması sonucu imalat sektörüne ilişkin daha detaylı bulgular sunacağı ya da farklı sektörlerde uygulanmasının, sektörel özelliklerin yaratacağı farklılıkların da dikkate alınması açısından önem arz edeceği düşünülmüştür.

Kaynakça

- Abuyazed, B. (2011). Working capital management and firms' performance in emerging markets: the case of Jordan, *International Journal of Managerial Finance*, 8(2), 155-179.
- Akbulut, H. (2019). Türkiye'de İmalat Sanayi Sektörünün Ekonomik Etkileri: Girdi Çıktı Modeli Analizi, *Sosyoekonomi*, 27(42), 241-253. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2019.04.13>
- Albayrak, A. S. ve R. Akbulut. (2008). Karlılığı Etkileyen Faktörler: İMKB Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir İnceleme, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi (ZKÜ) Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 55–82.
- Appuhami, B.A.R. (2008) The impact of firms' capital expenditure on working capital management: an empirical study across industries in Thailand, *International Management Review*, 4(1): 11–24.
- Aydoğuş, B. ve Vurur, N. S. (2017). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Kârlılığı Üzerine Etkisi: 2003-2012 Borsa İstanbul Uygulaması, *International Conference on "Scientific Cooperation for the Future in Economics ve Administrative Sciences, Proceeding Book*, 195-204.
- Baños-Caballero, S., Garcí a-Teruel, P. J., & Martí nez-Solano, P. (2012), How does working capital management affect the profitability of Spanish SMEs?, *Small Bus Econ*, 39, 517–529.
- Bilen, A. ve Kalash I. (2020). İşletmelerin sahip olduğu finansal kaldıraç ve risk düzeylerinin karlılığa etkisi: Borsa İstanbul'da hizmet firmaları üzerine ampirik bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(2), 258-275. <https://doi.org/10.31460/mbdd.658217>
- Büyükşalvarcı, A., & Abdioğlu, H. (2011). Kriz Öncesi ve Kriz Dönemlerinde İşletmelerde Çalışma Sermayesi Gereksiniminin Belirleyicileri: İmkb İmalat Sanayi Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 47-71.
- Coşkun, E. ve Kök, D. (2011). Çalışma sermayesi politikalarının karlılık üzerine etkisi: dinamik panel uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 11(Özel Sayı), 75-85.
- Dash, S. R., Sethi, M. & Swain, R. K. (2022). Financial condition, working capital policy and profitability: evidence from Indian companies, *Journal of Indian Business Research*, <https://doi.org/10.1108/JIBR-12-2020-0378>
- Deari, F., Kukeli, A., Barbuta-Misu, M., Virlanuta, F. O. (2022). Does working capital management affect firm profitability? Evidence from European Union countries, *Journal of Economic and Administrative Sciences*, <https://doi.org/10.1108/JEAS-11-2021-0222>
- Deloof, M. (2003). Does working capital management affect profitability of Belgian firms? *Journal of Business, Finance and Accounting*, 30, 573–587.
- Demireli, E. Başçı, E. S., & Karaca, S. S. (2014). İşletme Sermayesi Ve Performans Göstergeleri Arasındaki İlişkiler: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 79-98. <https://doi.org/10.18354-esam.19583-69505>
- Durdu, D. ve Aydın, A. (2021). Çalışma sermayesi yönetiminin firma kârlılığı üzerindeki etkisi: BİST'te gıda, tütün ve içki sektörü üzerine bir uygulama. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), 437-453. <https://doi.org/10.29228/kesit.52703>
- Dursun, A. & Ayrıçay, Y. (2012). Çalışma Sermayesi-Karlılık İlişkisinin İmkb Örneğinde 1996-2005 Dönemi Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (3-4) , 199-214
- Enqvist, J., Graham, M., Nikkinen, J. (2014). The impact of working capital management on firm profitability in different business cycles: Evidence from Finland, *Research in International Business and Finance*, 32, 36–49. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2014.03.005>
- Eskin, İ. & Güvemli, B. (2020). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Kârlılığa Etkisi: Borsa İstanbul 50 Endeksi Örneği, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85) , 65-76 . <https://doi.org/10.25095/mufad.673679>
- Garcí a-Teruel, P. & Martí nez-Solano, P. (2007). Effects of working capital management on SME profitability, *International Journal of Managerial Finance*, 3(2),164-177. <https://doi.org/10.1108/17439130710738718>
- Gill, A., Biger, N. and Mathur, N. (2010), The relationship between working capital management and profitability: evidence from the United States, *Business and Economics Journal*, 10, 1-9.
- İzmirli Ata, F. (2023). Enflasyonun İşletmelerin Varlık ve Finansal Yapılarına Etkisi: BİST 30 Analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 18(72), 526-546. <https://doi.org/10.19168/jyasar.1290140>

- Karagözoğlu, G., Aktaş, R. ve Kayalidere, K. (2019). Çalışma sermayesi ile finansal performans arasındaki ilişkinin alt sektörler bazında karşılaştırmalı incelenmesi: BİST örneği. *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, 3(21), 628. <https://doi.org/10.31460/mbdd.524786>
- Kaya, M., Tunç, H., ve Topçuoğlu, F. (2018). Kısa Vadeli Borçlanmanın İşletmelerin Aktif Karlılıkları Üzerine Etkisi: BİST Çimento Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (78), 171-182. <https://doi.org/10.25095/mufad.412572>
- Kayani, U. N., Silva, T. A. D., & Gan, C. (2019). A systematic literature review on working capital management—an identification of new avenues, *Qualitative Research in Financial Markets*, 11(3), 352-366. <https://doi.org/10.1108/QRFM-05-2018-0062>
- Külter, G. B. ve K. Demirgüneş. 2007. Perakendeci Firmalarda Karlılığı Etkileyen Değişkenler Hisse Senetleri İMKB'de İşlem Gören Perakendeci Firmalar Üzerinde Ampirik Bir Çalışma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 445-460.
- Meder Çakır, H. ve Küçükkaplan, İ. (2012). İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Değeri ve Karlılığı Üzerindeki Etkisinin İMKB'de İşlem Gören Üretim Firmalarında 2000 – 2009 Dönemi İçin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (53), 69-86.
- Nobanee, H. (2009). Working capital management and firm's profitability: an optimal cash conversion cycle, *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1471230>
- Nobanee, H. & Dilshad, M. N. (2021). A Bibliometric Analysis on Working Capital Management: Current Status, Development, And Future Directions, *Academy of Strategic Management Journal*, 20(2), 1-13.
- Omağ, A. (2015). Finansal Kaldıraç Derecesi ve Seçilmiş Sektörlere Yönelik Bir Uygulama, *Maliye ve Finans Yazıları* , 1 (103) , 205-218 . <https://doi.org/10.33203/mfy.307962>
- Pais, M. A. & Gama, P. M. (2015). Working capital management and SMEs profitability: Portuguese evidence, *International Journal of Managerial Finance*, 11(3), 341-358. <https://doi.org/10.1108/IJMF-11-2014-0170>
- Peseran, M. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *IZA Discussion Paper*, 1240.
- Peseran, M.H. (2007), A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *J. Appl. Econ.*, 22: 265-312.
- Prasad, P., Paul, S., Chattopadhyay, S. & Saravanan, P. (2019). Review of Literature on Working Capital Management and Future Research Agenda, *Journal of Economic Surveys*, 33(3), 827–861. <https://doi.org/10.1111/joes.12299>
- Sharma, A. K. & Kumar, S. (2011). Effect of Working Capital Management on Firm Profitability: Empirical Evidence from India, *Global Business Review*, 12(1), 159–173. <https://doi.org/10.1177/097215091001200110>
- Singhania, M., Meht, P. (2017). Working capital management and firms' profitability: evidence from emerging Asian countries, *South Asian Journal of Business Studies*, 6(1), 80-97. <https://doi.org/10.1108/SAJBS-09-2015-0060>
- Suntraruk, P. (2023). The Mediating Effect Of Profitability on The Relationship Between Working Capital Management and Sustainable Growth, *Studies in Business and Economics*, 18(1), 314-327. <https://doi.org/10.2478/sbe-2023-0017>
- Şekeroğlu, G. & Acar Boyacıoğlu, M. (2021). Likidite ve Finansal Kaldıraçın Banka Karlılığı Üzerindeki Etkisinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi. *İzmir İktisat Dergisi* , 36 (4) , 857-865 . <https://doi.org/10.24988/ije.790213>
- Taymaz, E. & Suiçmez, H. (2005). Türkiye'de Verimlilik, Büyüme ve Kriz, *Milli Prodüktivite Merkezi Verimlilik Raporu*, Ankara.
- Ukaegbu, B. (2014). The significance of working capital management in determining firm profitability: Evidence from developing economies in Africa, *Research in International Business and Finance*, 31, 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2013.11.005>
- Wang, Y. J. (2002). Liquidity management, operating performance, and corporate value: Evidence from Japan and Taiwan. *Journal of Multinational Financial Management*, 12, 159–169. [https://doi.org/10.1016/S1042-444X\(01\)00047-0](https://doi.org/10.1016/S1042-444X(01)00047-0)
- Tatoğlu, F. Y. (2013). Panel veri ekonometrisi. Beta Yayınevi.
- TUİK Haber Bülteni (2022), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2021-45834#:~:text=Gayrisafi%20yurt%20i%C3%A7i%20has%C4%B1lada%20en,ula%C5%9Ft%C4%B1rma%20ve%20depolama%20sekt%C3%B6r%C3%BC%20izledi.,> erişim tarihi, 08.08.2023

Extended Abstract

Aim and Scope

Until about 50 years ago, capital structure and capital budgeting decisions, which are the determinants of long-term investment, were given the most importance by corporate managers. However, working capital management has received less attention because working capital management is seen as a routine issue and working capital decisions are more frequent and reversible in nature. Since 1948, when the concept of working capital was first introduced, a large number of empirical findings have been reported in the literature indicating that working capital has a significant impact on a firm's operating efficiency, profitability and liquidity, and that firms should develop a good working capital management policy in order to meet their short-term liabilities with the cash flow they provide. Although many studies have examined the effect of working capital on firms' profitability, which is an indicator of financial performance, there is no empirical evidence in the literature on how this effect changes when firms are exposed to high financial risk. The high level of working capital held by firms stems from their desire to maintain a high level of liquidity. Maintaining a high level of liquidity, on the other hand, leads to an inability to make fixed asset investments that would increase the level of profitability. Therefore, high working capital levels of companies are expected to reduce their operating profitability ratios. Will the direction and magnitude of the effect of this relationship change if firms are exposed to high financial risk as a result of having a debt burden above the industry average?

The purpose of this study is to examine the effect of working capital on profitability in the sample of manufacturing firms, using the CBRT sector balance sheets, and whether this effect changes when the sector is in a high financial risk situation.

Methods

In the study, a panel data analysis was conducted using the data of 23 manufacturing sub-sectors included in the CBRT Sector Balance Sheet Statistics for the years 2009-2021. Model 1 and Model 2 are constructed for the variables suitable for panel data analysis. In the first model, the variables net working capital to total assets and short-term debt ratio are included together, while in the second model the interactive variable working capital under financial risk asset, which is created by combining these variables, is used. The aim is to observe the effect of the ratio of net working capital to total assets on profitability when the level of short-term borrowing is above average.

Findings and Conclusion

According to the findings of Model 1, a one-unit increase in the ratio of net working capital to total assets increases return on equity by 0.552 units. However, in this model, it is found that short-term borrowing ratio does not show a significant relationship with return on equity. On the other hand, in Model 2, the interactive variable, which takes into account the periods with higher than average short-term borrowing, shows a positive and significant relationship with return on equity. When the level of the relationship is analyzed, it is seen that a one-unit change increases the return on equity by 0.503 units, which is lower than the rate in Model 1. When the control variables in the models are analyzed, it is determined that the proportional increase in tangible fixed assets also negatively affects the return on equity. A one-unit increase in the increase in tangible fixed assets, which is significant in both models, decreases return on equity by 0.512 and 0.646, respectively. Another control variable, growth in sales, has a significant and positive relationship with return on equity. When the coefficients of the variable are analyzed, it is seen that a one-unit increase in growth increases return on equity by 0.07 units.

According to the empirical findings, an increase in the share of net working capital in total assets increases the return on equity. This situation is explained in two ways in the literature. The first one argues that there is a positive relationship between the variables because firms with high profitability do not focus on the working capital method sufficiently. Namely, since firms are already at a high profitability level, they do not need to implement a stricter collection policy and inventory policy. The second group argues that firms extend the collection terms of receivables or give more options to their customers during extraordinary periods in order to maintain their customers' purchasing behavior, and therefore, profitability increases with increasing net working capital. In Model 2, where working capital is included under the financial risk asset, this variable increases the return on equity. While a one-unit increase in the share of net working capital in total assets has an effect of 0.552 units on return on equity, the effect of a one-unit increase in working capital under financial risk is 0.503. As financial risk increases, in other words, when an above-average level of borrowing is determined, there is an increase in return on equity, but the rate of increase is realized at a lower level compared to the situation without financial risk. This shows that the increase in return on equity is not linear with the risk incurred when short-term borrowing is above average. Since it is determined that the relationship between variables may be non-linear in this study, non-linear relationship forms can be tested in future studies. When the control variables are analyzed, similar results are obtained in both models. The increase in the share of tangible fixed assets in total assets decreases the return on equity. Indeed, tangible fixed asset investments in the manufacturing sector are realized in high amounts and the return on investment is

spread over a long term. There is also a significant and positive relationship between growth in sales and return on equity. In particular, the fact that enterprises that do not have liquidity problems make sales without worrying about shortening the cash return period increases the return on equity. Moreover, the study can be applied to three different samples obtained by dividing the manufacturing sub-sectors into small, medium and large firms. In addition, by applying it to different sectors, it is ensured that the differences caused by sectoral characteristics are also taken into account.

Sağlık Çalışanlarının Ekolojik Ayak İzi Azaltılması Konusundaki Eğilimlerinin İncelenmesi

Investigation of Health Workers' Tendencies on Ecological Footprint Reduction

Handan Çam¹, Fatma Gökçe Mentese²

Öz

Dünya nüfusunun hızla artması ve teknolojik gelişmeler dünyadaki kaynakların bilinçsizce tüketilmesine neden olmaktadır. Öyle ki insanlar tarafından sonsuz kabul edilen kaynaklar maalesef insani faaliyetler sonucu yapılan tüketim kadar hızlı bir şekilde yenilenememektedir. Bu nedenle ortaya çıkan ekolojik ayak izi kavramı, insanların her türlü faaliyeti sonucunda ekosistemler üzerinde ortaya çıkan izleri ifade eden bir ölçüm yöntemidir. Son yıllarda ekolojik ayak izi kavramı, farkındalığın yaratılması ve ekolojik ayak izi azaltılması önem kazanmıştır. Literatürde ekolojik ayak izi hesaplanması ve farkındalığına dair pek çok çalışma bulunmasına rağmen, ekolojik ayak izinin azaltılmasına yönelik eğilimlerin incelenmesi konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın amacı sağlık sektöründe çalışan bireylerin ekolojik ayak izi konusundaki farkındalıkları ve ekolojik ayak izini azaltmaya yönelik eğilimlerinin değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Trabzon ilindeki 263 sağlık çalışanına "Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği" uygulanmıştır. Ekolojik ayak izi alt boyutları; yaş, cinsiyet, medeni durum, kurum içi konum ve eğitim değişkenleri için SPSS 23 paket programı ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Ekolojik Ayak İzi, Ekolojik Ayak İzi Eğilimi

Abstract

The rapid increase in the world population and technological developments cause unconscious consumption of the world's resources. So much so that, unfortunately, resources that are considered infinite by people cannot be renewed as quickly as consumption as a result of human activities. For this reason, the concept of ecological footprint that emerged is a measurement method that expresses the traces that appear on ecosystems as a result of all kinds of activities of people. In recent years, the concept of ecological footprint, raising awareness and reducing ecological footprint have gained importance. Although there are many studies in the literature on ecological footprint calculation and awareness, there are a limited number of studies on examining trends towards reducing the ecological footprint. The aim of the study is to evaluate the awareness of individuals working in the health sector about their ecological footprint and their tendencies to reduce their ecological footprint. For this purpose, "Ecological Footprint Awareness Scale" was applied to 263 healthcare workers in Trabzon province. Ecological footprint sub-dimensions; Age, gender, marital status, internal position and education variables were analyzed and interpreted with the SPSS 23 package program.

Keywords: Environment, Ecological Footprint, Ecological Footprint Trend

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: K32, Q54, Y1

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 01.07.2021 tarih ve 2021 / 5 sayılı kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 06 / 11 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

¹ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Gümüşhane, Türkiye, hcam@gumushane.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0982-2919>

² Bağımsız Araştırmacı, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye, gmentese28@hotmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8441-2306>

Giriş

Günümüzde insanlığın en önemli sorunlarından biri küresel ısınma ve küresel ısınmanın neden olduğu iklim değişikliğidir. Küresel ısınma sıcaklığın giderek artması, hızlı yayılan orman yangınları, çölleşme, sel felaketleri, erozyon gibi doğal afetler olarak kendisini göstermektedir (Akın, 2006: 31). İklim değişikliği ve küresel ısınma, dünya üzerinde olumsuz etkiler yaratan, endüstriyel faaliyetlerden ve diğer insan aktivitelerinden kaynaklanan sera gazı emisyonu artışı sonucu ortaya çıkan küresel sorunlardır (Radu vd., 2013: 353).

Çevre sorunlarının küresel boyutta ele alındığı ilk uluslararası platform 1972 yılında Stockholm'de "İnsan Çevresine Dair Konferans" dır. Çevre ile ilgili ilk uluslararası yayın Stockholm Bildirisi'dir. İklim değişikliğinin küresel boyuttaki etkileri 1992'de Rio de Janeiro ve 2002'de Johannesburg'da kabul edilmiştir. 2007 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinde (IPCC), küresel iklim değişikliği sebebinin %90'ından fazlasının insan faaliyetleri olduğu ileri sürülmüştür (Kayhan, 2013: 62; Wirakusuma, 2019: 2). 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Anlaşması uluslararası düzeyde çevresel farkındalığın oluştuğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu anlaşmalarda bölgesel, ulusal ve uluslararası alanlarda alınması gereken tedbirler sunulmuştur (Çolak ve Türkmen, 2023: 192).

Ekolojik Ayak İzi analizi ilk olarak 1990'ların başında Mathis Wackernagel ve William Rees tarafından tanıtılmıştır. Bu analiz dünyanın insan taşıma kapasitesini temel alan, yenilenebilir doğal sermaye talebini (ekolojik ayak izi) ve arzını (biyolojik kapasite) hesaba katan bir çevresel muhasebe aracı olarak ifade edilmektedir (Galli vd., 2014: 250). Ekolojik ayak izi bir insanın ya da insan topluluğunun aktiviteleri için kullandığı teknoloji ve üretim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan atığı yok etmek için gerekli olan verimli toprak ve temiz sulak alanları ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile bir insanın veya topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı biyolojik alanlardır (Tosunoğlu, 2014: 139). Ekolojik ayak izi kavramının ortaya çıkmasında insanların sınırlı kaynakları ve doğayı, sınırsız olarak düşünmeleri ve tüketim sonucunda oluşan atıkların doğaya zarar vermesi sonucunda gelecek nesiller için nasıl bir dünya bırakacağız endişesi etkili olmuştur. Ekolojik ayak izi hesaplamasında ilk olarak kullanılan kaynaklar ve faaliyetler sonucu ortaya çıkan atıklar takip edilmektedir. Sonra gereksinimlerin üretimi ve oluşan atıkların yok edilmesi için gereken biyolojik olarak kullanılabilir su ve elverişli arazi alanları ölçülmektedir. Kısaca ekolojik ayak izi, bireylerin üretim ve tüketim açısından ne kadar verimli su ve arazi alanı kullandığını ifade etmektedir (Akıllı vd., 2008: 3-6).

Gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakmak ve ekolojik dengenin yeniden sağlanabilmesi ya da en azından daha fazla bozulmasını önlemek amacıyla tedbirler alınması zorunludur. Bu konuda öncelikle yapılması gereken farkındalık oluşturmak ve insanları bilinçlendirmektir.

1. Literatür Taraması

Özgen ve Aksoy (2017) tüketiciler üzerinde yaptıkları çalışmada katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalık ortalamalarının düşük bir oranda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonucun yanı sıra farkındalık düzeyinin en fazla olduğu alt boyutun gıda, en az olduğu alt boyutun ise enerji olduğu tespit edilmiştir.

Günal vd. (2018) biyoloji ve mühendislik bölümünde okuyan öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada en yüksek eğilimin "enerji" alanında olduğunu ifade etmektedir. Özellikle biyoloji öğrencilerinin ekolojik ayak izini azaltma eğiliminin, mühendislik öğrencilerine göre önemli derecede yüksek bulunması dikkat çekicidir. Bu durum biyoloji öğrencilerinin aldıkları eğitim sebebiyle çevresel bilgi birikimlerinin daha fazla olmasıyla açıklanmaktadır.

Birand (2016) çevre eğitimi alan öğrencilerin çevreye karşı daha hassas olduklarını ve çevreye zarar vermemek için özen gösterdiklerini tespit etmiştir. Çevreye karşı daha ilgili ve duyarlı öğrenciler çevre eğitiminin gerekliliğini savunmaktadırlar. Çevreye ne kadar zarar verdiklerinin farkında olan bireylerin gelecekte dünyayı bekleyen tehlikenin farkında olan bireyler olduğunu ileri sürmektedir.

Akıllı vd. (2008), tarafından yapılan çalışmada ekolojik ayak izi oranlarının cinsiyet değişkenine göre farklı olmadığı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra artan gelirin tüketimde artışa neden olduğu ve bu artışa bağlı olarak toplam ekolojik ayak izinin arttığı ifade edilmektedir. Ayrıca gelir düzeyi yüksek olan akademisyenlerin ekolojik ayak izinin daha fazla olduğu bulunmuştur.

Literatür incelendiğinde ekolojik ayak izi farkındalığı konusundaki eğilimin yaş, cinsiyet, medeni durum, kurum içi konum ve eğitim durumu gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Sağlık ve sağlık sektörü toplumların genelini etkilemektedir. Sağlık çalışanları da içinde yaşadıkları toplumun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Bu yüzden sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izini azaltmaya yönelik eğilimlerinin bilinmesinin bu konuda çalışma yapan araştırmacılar için faydalı olabileceğini düşünüyoruz. Literatür incelendiğinde sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izini azaltmaya yönelik eğilimlerinin incelendiği çalışmanın bulunmadığı, sağlık ile ekolojik ayak izi eğilimi arasındaki ilişkinin değerlendirildiği çalışmaların sağlık çalışanı adayları (öğrenciler) üzerinde yapıldığı görülmektedir (Yıldız vd., 2023: 477; Berre ve Cansu,

2017: 91). Bu bağlamda “sağlık sektöründe çalışan bireylerin ekolojik ayak izini azaltmaya yönelik eğilimleri nedir?” araştırmamızın temel sorusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın hipotezleri:

H₀: Sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltma eğilimleri yoktur.

H₁: Sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltma eğilimleri vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Yöntemi

Çalışmada sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltma eğilimlerini belirleyebilmek için betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, geniş topluluklar üzerinde uygulanan, kişilerin bir olgu ve olayla ilgili düşüncelerinin ve davranışlarının ele alındığı, olgu ve olayların açıklanmaya çalışıldığı nesnelere, toplulukların, kurumların yapısını ve olayların işleyişini tanımlamak için kullanılmaktadır (Aslan ve Aybek, 2017: 333).

2.2. Katılımcı Grubu

Araştırmanın örneklem sayısı G*power 3.1.9.2 (Kiel University, Kiel, Germany) programı kullanılarak hesaplandı. Bağımsız örneklem t-testi kapsamında etki büyüklüğü (effect size) $d=0.5$, örneklem hata payı %5 ($\alpha=0.05$), %5 anlamlılık düzeyinde testin gücü %95 ($1 - \beta = 0.95$) için gereken örneklem sayısı 210 olarak bulundu. Bu sonuca göre, katılımcı grubu test güven ve güç oranları kullanılarak Trabzon ilinde çalışan, çevrimiçi ulaşılabilen ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 263 sağlıkçıdan oluşmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken		N	%	Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	152	57,8	Eğitim	Lise-önlisans	39	14,8
	Erkek	111	42,2		Lisans	93	35,4
	Toplam	263	100		Y. lisans	37	14,1
Yaş	17-28	112	42,6		Doktora	94	35,7
	29-40	70	26,6		Toplam	263	100
	41-52	61	23,2	Kurum İçi Konum	Yönetici	17	6,5
	53 ve üstü	20	7,6		Personel	18	6,8
	Toplam	263	100		Akademisyen	65	24,7
Medeni Durum	Bekar	122	46,4		Doktor	121	46,1
	Evli	141	53,6		Sağlık görevlisi	42	15,9
	Toplam	263	100	Toplam	263	100	

Tablo 1’e göre katılımcıların %57,8’i kadınlardan, %42,2’si erkeklerden oluşmaktadır. Yaş dağılımına bakıldığında en fazla dağılıma sahip olan yaş grubunun %42,6 ile 17-28 yaş aralığında, en az dağılıma sahip olan yaş grubunun %7,6 ile 53 ve üstü yaş aralığında olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılanların %46,4’ünün bekar ve geri kalanların evli olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumu incelendiğinde yüksek oranda lisans (%35,4) ve doktora (%35,7) eğitim düzeyine sahip katılımcının çalışmaya dahil olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların kurum içi konuma göre dağılımına bakıldığında en fazla katılımcının %46,1 oranında doktorlardan ve ikinci sırada akademisyenlerden (%24,7) oluştuğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada katılımcıların “Ekolojik Ayak İzi Azaltılması Konusundaki Eğilim” düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Coşkun ve Sarıkaya (2014) tarafından geliştirilen “Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin birinci bölümünde katılımcılar hakkında bilgi sağlamak için sosyo-demografik sorular bulunmaktadır. Farkındalık ölçeği katılımcıların ekolojik ayak izi azaltılması konusundaki eğilimini değerlendirebilmek için; gıda (1. – 8. maddeler), ulaşım ve barınma (9. – 15. maddeler), enerji (16. – 27. maddeler), atıklar (28. – 35. maddeler) ve su tüketimi (36. – 40. maddeler) olmak üzere 5 alt boyuttan ve toplam 40 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcıların eğilim düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilen ölçek “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kısmen katılıyorum”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde seçeneklerden oluşan beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçek katılımcılara çevrimiçi olarak iletilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Güvenilirlik, bir ölçeğin ne kadar doğru ölçüm yapabildiğini, yeterliliğini, tekrar edilebilirliğini ve iç tutarlılığını ifade etmektedir. Değer aralığı 0 ile 1 arasında olması beklenen “Cronbach Alfa” değerinin en az 0,70 ve üstünde bir değer

olması istenmektedir (Çam, 2012: 113). Çalışmanın Cronbach alfa değeri 0,91 olarak belirlenmiştir. Bu değer çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

“Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği”ne katılan 263 sağlık çalışanından elde edilen veriler SPSS Statistics 23 programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin normal dağılıma sahip olduğu Kolmogorov-Smirnov Testi ile kontrol edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov Testi sonucu significant değeri $p=0,200$ çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde çalışmada kullanılan ölçeğin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Veriler normal dağılım gösterdiği için çalışmada ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t testi (Independent Samples T Test) ve ikiden daha fazla grup karşılaştırmaları için ise One Way Anova testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Eğilimleri

“Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği”ne katılan 263 sağlık çalışanının ekolojik ayak izi azaltılmasına yönelik eğilimleri tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Azaltılması Konusunda Eğilimleri

Değişkenler	İfadeler		1	2	3	4	5
Gıda alt boyutu	Mevsimi dışında üretilmiş gıdalar tüketmem.	N	2	40	124	76	21
		%	0,8	15,2	47,1	28,9	8,0
	Hayvansal gıdalardan çok meyve ve sebze ağırlıklı beslenirim.	N	10	77	105	58	13
		%	3,8	29,3	39,9	22,1	4,9
	Fastfood ya da hazır gıdalarla beslenirim.	N	30	67	118	36	12
		%	11,6	26,0	44,9	13,7	4,6
	Gıda alışverişinde ihtiyacımdan fazla besin almam.	N	4	32	79	106	42
		%	1,5	12,2	30	43,3	16
	Yaşadığım yerde veya yaşadığım yere yakın yerlerde üretilmiş ürünleri kullanırım.	N	8	36	98	100	21
		%	3	13,7	37,3	38	8
	Gıda alışverişi yaparken yurt dışından getirilmiş ürünleri tercih etmem.	N	10	71	71	85	26
		%	3,8	27	27	32,3	9,9
	İşlenmiş gıdalarda plastik poşet ve kaplarda olanları satın almam.	N	11	94	103	38	17
		%	4,2	35,7	39,2	14,4	6,5
	Organik tarım ürünleriyle beslenirim.	N	1	48	141	66	7
		%	0,4	18,3	53,6	25,1	2,7
Ulaşım ve barınma alt boyutu	Ulaşım araçlarında aşırı hız yapmak, yakıt tüketimini arttıracığından çevre için zararlıdır.	N	4	12	39	137	71
		%	1,5	4,6	14,8	52,1	27
	Araç kullanırken sabit hızda frene az basarak kullanırım.	N	3	18	80	124	38
		%	1,1	6,8	30,4	47,1	14,4
	Kullanım alanı büyük olan evler daha fazla alan kaplayacağından çevre için zararlıdır.	N	13	53	84	94	19
		%	4,9	20,2	31,9	35,7	7,2
	Ev dekorasyonunda çevreye en az zarar verecek olan malzemeleri tercih ederim.	N	5	37	95	100	26
		%	1,9	14,1	36,1	38	9,9

	Yaşadığımız mekanları bireysel kullanım alanlarının az, ortak kullanım alanlarının fazla olmasına göre dizayn ederim.	N	8	62	94	85	14
		%	3	23,6	35,7	32,3	5,3
	Müstakil evlerde oturma, kullanım alanı fazlalığı oluşturmasından dolayı çevreye zararlı olduğunu düşünürüm.	N	56	125	59	20	3
		%	21,3	47,5	22,4	7,6	1,1
Enerji alt boyutu	Isınmada çevreye en az zarar veren temiz enerji kaynaklarını kullanırım.	N	-	23	100	112	28
		%	-	8,7	38	42,6	10,6
	Klima çalıştığında pencereleri kapatırım.	N	2	6	10	109	136
		%	0,8	2,3	3,8	41,4	51,7
	Kışın kombi açıkken, pencereleri uzun süre açık bırakmam.	N	3	4	18	108	130
		%	1,1	1,5	6,8	41,1	49,4
	Buzdolabının kapağını uzun süre açık bırakmam.	N	-	2	14	89	158
		%	-	0,8	5,3	33,8	60,1
	Evlerde daha az elektrik tüketen makineler, buzdolapları, ısıtıcılar ve ampuller kullanırım.	N	-	12	41	103	107
		%	-	4,6	15,6	39,2	40,7
	Binalarda ısı yalıtımı açısından çift camlı pencereler kullanmayı tercih ederim.	N	-	5	19	111	128
		%	-	1,9	7,2	42,2	48,7
	Evmi aydınlatmak için geleneksel ampul yerine, kompakt floresan ampul (CFL) kullanmayı tercih ederim.	N	5	23	39	106	90
		%	1,9	8,7	14,8	40,3	34,2
	Televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçları gereksiz yere açık bırakmam.	N	1	12	26	108	116
		%	0,4	4,6	9,9	41,1	44,1
	Bulaşık ve çamaşır makinesi gibi aletleri tam dolmadan çalıştırmam.	N	1	7	38	111	106
		%	0,4	2,7	14,4	42,2	40,3
	Evde uzun süre bulunmadığım zamanlarda kombi vb. ısıtıcıları kapatırım.	N	-	8	18	107	130
		%	-	3	6,8	40,7	49,4
Telefon ve bilgisayar gibi elektrikli aletleri uzun süre şarjda bırakmam.	N	6	23	41	98	95	
	%	2,3	8,7	15,6	37,3	36,1	
Kamu binalarını ve evleri güneş enerjisinden (ışığından ve ısısından) yararlanılan yerlere yapmak çevre için faydalıdır.	N	1	-	8	112	142	
	%	0,4	-	3	42,6	54	
Bilgisayar, televizyon, müzik çalar gibi elektrik enerjisi ile çalışan aletleri kullanılmadığında ışığında uyku modunda tutmam tamamen kapatırım.	N	5	28	53	88	89	
	%	1,9	10,6	20,2	33,5	33,8	
Atıklar alt boyutu	Eski/hurda elektronik cihazlar (elektronik atıklar), pil, akü vb. malzemeler mümkünse geri dönüşüme kazandırırım.	N	-	13	50	117	83
		%	-	4,9	19	44,5	31,6
	Faturalarımı internet üzerinden ödemeyi kâğıt tasarrufu sağlayacağından tercih ederim.	N	1	6	25	90	141
		%	0,4	2,3	9,5	34,2	53,6
	Geri dönüşebilir evsel atıkları çöplerden ayırarak mümkünse geri dönüşüme kazandırırım.	N	3	25	59	94	82
		%	1,1	9,5	22,4	35,7	31,2

	Artan yemekleri çöpe atmam.	N	3	18	86	87	69	
		%	1,1	6,8	32,7	33,1	26,2	
	Alışverişte bir kere kullanılıp atılan plastik poşetler yerine çok kullanımlık bez çanta, file ya da sepet tercih ederim.	N	1	27	90	86	59	
		%	0,4	10,3	34,2	32,7	22,4	
	Alışverişlerde plastik kaplı, süslenmiş eşyaların ambalajını atmayarak onları farklı şekillerde değerlendirmenin çevre için daha yararlı olduğunu düşünürüm.	N	6	21	71	105	60	
		%	2,3	8	27	39,9	22,8	
	Pil alırken yeniden şarj edilebilir olanları tercih ederim.	N	6	67	87	67	36	
		%	2,3	25,5	33,1	25,5	13,7	
	Ambalaj atıkları (cam, teneke, plastik, kâğıt) ayrı toplamaya ve geri dönüşüme kazandırmaya çalışırım.	N	1	21	52	110	79	
		%	0,4	8	19,8	41,8	30	
	Su tüketimi alt boyutu	Ev temizliğinde çok gerekmiyorsa yıkama yerine silme tercih ederim.	N	3	27	63	115	55
			%	1,1	10,3	24	43,7	20,9
Temizlik malzemelerini gereğinden fazla kullanmam.		N	6	13	47	139	58	
		%	2,3	4,9	17,9	52,9	22,1	
Su tasarrufu açısından küçük abdest-büyük abdest ayırımına göre ikili yapısı olan tuvalet sifonlarının kullanılması gerektiğini düşünürüm.		N	8	17	42	109	87	
		%	3	6,5	16	41,4	33,1	
Su israfının önlenmesi için bulaşık ve çamaşır makinesini dolmadan çalıştırmam.		N	2	8	31	117	105	
		%	0,8	3	11,8	44,5	39,9	
Duş süresini sınırlandırma, diş fırçalarken, tıraş olurken suyu kapatma, arabayı hortumla yıkamama, evlerde halı yıkanmasını azaltma gibi yöntemler su tasarrufu sağlar.		N	2	3	17	102	139	
		%	0,8	1,1	6,5	38,8	52,9	

1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kısmen Katılıyorum, 4: Katılıyorum ve 5: Kesinlikle Katılıyorum olarak puanlandırılmıştır.

“Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği”nde bireylerin Ekolojik Ayak İzi farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik 5 alt boyut bulunmaktadır. Bunlar; gıda, ulaşım ve barınma, enerji, atıklar ve su tüketimidir. Araştırma kapsamında gıda alt boyutunda 8 ifade, ulaşım ve barınma alt boyutunda 6 ifade, enerji alt boyutunda 13 ifade, atıklar alt boyutunda 8 ifade ve su tüketimi alt boyutunda 5 ifade olmak üzere toplam 40 ifade yer almaktadır (tablo 2). İfade seçenekleri beşli likert tipi ölçek kullanılarak uygulanmıştır (Ocak, 2022: 52). Bu ölçeğe göre ortalama değerleri yorumlanırken 1,00-1,80 puan aralığı “Kesinlikle Katılmıyorum”, 1,81-2,60 puan aralığı “Katılmıyorum”, 2,61-3,40 puan aralığı “Kısmen Katılıyorum”, 3,41-4,20 puan aralığı “Katılıyorum”, 4,21-5,00 puan aralığı “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltılması konusunda genel olarak duyarlı oldukları, farkındalık düzeyinin en yüksek “enerji” ($X=4,19$) alt boyutu olduğu belirlenmiş ve katılımcıların %83,8’lik kısmı katılıyorum cevabı vermiştir. Farkındalık düzeyinin en düşük “gıda” ($X=3,13$) alt boyutu olduğu görülmüş ve %62,6’lık kısmı kısmen katılıyorum cevabı vermiştir. İfadelerden alınan puanlar incelendiğinde katılımın en düşük olduğu ifadenin %68,8 oranı ile “Müstakil evlerde oturmanın, kullanım alanı fazlalığı oluşturmasından dolayı çevreye zararlı olduğunu düşünürüm.” ifadesi olduğu belirlenmiştir. Katılımın ikinci sırada en düşük olduğu ifadenin de %39,9 oranı ile “İşlenmiş gıdalarda plastik poşet ve kaplarda olanları satın almam.” ifadesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. %99,6 oranı ile “Kamu binalarını ve evleri güneş enerjisinden (ışığından ve ısısından) yararlanan yerlere yapmak çevre için faydalıdır” ve %99,2 oranı ile “Buzdolabının kapağını uzun süre açık bırakmam” ifadeleri katılımın en yüksek olduğu iki ifade olarak belirlenmiştir. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde çalışmamızın H_0 hipotezi (Sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltma eğilimleri yoktur) ret, H_1 hipotezi (Sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltma eğilimleri vardır) kabul sonucuna varılmıştır.

Tablo 3. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeğinin Alt Boyutlarına Ait İstatistik Sonuçları

Alt boyutlar	Ortalama	SS	skewness	kurtosis	max	min
Gıda	3,13	0,46	0,063	0,115	4	2
Ulaşım ve barınma	3,26	0,51	0,151	0,109	4,5	1,5
Enerji	4,19	0,50	-0,540	-0,028	5	2,54
Atık	3,82	0,62	-0,139	-0,185	5	1,75
Su	4,03	0,61	-0,414	-0,078	5	2,20
Toplam	3,75	0,41	-0,82	-0,159	5	3

Tablo 3'te ekolojik ayak izi farkındalık ölçeğinin alt boyutlarına ait istatistik sonuçları yer almaktadır. Sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltılması hususunda farkındalık düzeyinin en yüksek olduğu "enerji" ($X=4,19$) alt boyutu iken, farkındalık düzeyinin en az gıda ($X=3,13$) alt boyutu olduğu belirlenmiştir. Enerji alt boyutunu sırasıyla su tüketimi, atık, ulaşım ve barınma alt boyutları izlemektedir ($X=4,03$; $X=3,82$ ve $X=3,26$).

Tablo 4. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

	Cinsiyet	Ortalama	SS	F	t	df	p
Gıda	Kadın	3,19	0,455	0,015	2,677	261 236,060	0,008
	Erkek	3,04	0,458				
Ulaşım ve barınma	Kadın	3,27	0,522	0,442	0,243	261 242,632	0,808
	Erkek	3,26	0,501				
Enerji	Kadın	4,21	0,515	1,278	0,974	261 243,335	0,331
	Erkek	4,16	0,490				
Atık	Kadın	3,89	0,589	1,490	0,020	261 218,664	0,223
	Erkek	3,73	0,670				
Su Tüketimi	Kadın	4,01	0,593	0,302	-0,778	261 228,092	0,583
	Erkek	4,07	0,633				
Ekolojik Ayak İzi	Kadın	3,78	0,410	0,046	1,493	261 253,114	0,830
	Erkek	3,70	0,416				

Çalışmaya katılan bireylerin cinsiyete göre ekolojik ayak izi farkındalıklarının karşılaştırılma sonuçları tablo 4'te verilmiştir. "Gıda" alt boyutunda kadınların ortalaması 3,19 iken, erkeklerin ortalaması 3,04'tür. Kadınların Gıda alt boyutundaki ekolojik ayak izi farkındalığı, erkeklerin farkındalığından istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur ($t:2,677$; $p=0,008$). Bu sonuç kadınların ev işleri vb. faaliyetlerde genellikle erkeklere göre daha etkin olmaları ve yaşamın temel kaynaklarından biri olan gıda temini, saklanması ve tüketimi konusunda bilinç düzeylerinin erkeklere oranla daha fazla olması ile açıklanabilir. Ulaşım ve Barınma, Enerji, Atık ve Su Tüketimi alt boyutları ortalama değerleri karşılaştırıldığında kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Çalışmanın önemli bir sonucu da istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte kadın katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalığının erkeklere göre daha yüksek ortalama değere sahip olmasıdır (kadın ortalama=3,78; erkek ortalama=3,70).

Tablo 5. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Medeni Duruma Göre İncelenmesi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Ortalama	SS	F	t	df	p
Gıda	Bekar	122	3,08	0,436	1,386	-1,625	261	0,105
	Evli	141	3,17	0,480			260,422	
Ulaşım ve barınma	Bekar	122	3,13	0,440	5,177	-3,986	261	0,000
	Evli	141	3,37	0,544			259,804	
Enerji	Bekar	122	4,07	0,494	0,034	-3,614	261	0,000
	Evli	141	4,29	0,493			255,346	
Atık	Bekar	122	3,71	0,624	0,060	-2,774	261	0,006
	Evli	141	3,92	0,618			254,855	
Su tüketimi	Bekar	122	4,01	0,632	0,416	-0,684	261	0,495
	Evli	141	4,06	0,591			249,824	
Ekolojik ayak izi	Bekar	122	3,65	0,387	0,651	-3,517	261	0,001
	Evli	141	3,83	0,419			259,897	

Çalışmaya katılan bireylerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının medeni duruma göre karşılaştırılma sonuçları tablo 5'te verilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde ulaşım ve barınma, enerji ve atık alt boyutları karşılaştırıldığında katılımcılara ait ortalama değerlerin evli olanlarda bekar olanlardan daha yüksek olduğu ve bu yüksekliğin de istatistiksel olarak anlamlı derecede farklı olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$). Benzer şekilde gıda ve su tüketimi alt boyutları karşılaştırıldığında da katılımcılara ait ortalama değerlerin evli olanlarda bekar olanlardan hafif yüksek olduğu ancak bu yüksekliğin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($p > 0,05$). Tablo 5 genel olarak değerlendirildiğinde evli katılımcıların bekarlara göre Ekolojik Ayak İzi azaltma eğilimlerinin istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t: -3,517$; $p=0,001$). Bu sonuç evli çiftlerin ev işleri vb. faaliyetlerde genellikle bekarlara göre daha etkin olmaları ve çiftlerin birbirini olumlu yönde etkileyerek daha bilinçli olmalarını, bu durumda evli bireylerin ekolojik ayak izi azaltma farkındalık düzeylerinin bekarlara oranla daha fazla olmasına katkı sağlamış olabileceği şeklinde açıklanabilir.

Tablo 7. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Yaşa göre Göre İncelenmesi

	Yaş	N	Ortalama	SS	F	df	p
Gıda	17-28	112	3,09	0,418	0,836	3	0,475
	29-40	70	3,11	0,483			
	41-52	61	3,19	0,501			
	53 +	20	3,21	0,497			
Ulaşım ve barınma	17-28	112	3,16	0,501	3,350	3	0,020
	29-40	70	3,28	0,475			
	41-52	61	3,36	0,510			
	53 +	20	3,46	0,618			

Enerji	17-28	112	4,12	0,485	1,628	3 259	0,183
	29-40	70	4,23	0,518			
	41-52	61	4,22	0,508			
	53 +	20	4,35	0,528			
Atık	17-28	112	3,71	0,614	3,792	3 259	0,011
	29-40	70	3,79	0,675			
	41-52	61	3,99	0,596			
	53 +	20	4,06	0,517			
Su tüketimi	17-28	112	4,05	0,641	1,102	3 259	0,349
	29-40	70	3,93	0,578			
	41-52	61	4,10	0,576			
	53 +	18	4,12	0,637			
Ekolojik ayak izi	17-28	112	3,68	0,384	2,712	3 259	0,045
	29-40	70	3,74	0,434			
	41-52	61	3,83	0,425			
	53 +	20	3,84	0,421			

Çalışmaya katılan bireylerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının yaş durumuna göre karşılaştırılma sonuçları tablo 7’de verilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde ulaşım ve barınma ve atık alt boyutları karşılaştırıldığında katılımcılara ait ortalama değerlerin 53 ve üzeri yaşta (sırasıyla ortalamalar 3,36; 4,06) en yüksek olduğu ve bu yüksekliğin de istatistiksel olarak anlamlı derecede farklı olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Benzer şekilde gıda, enerji ve su tüketimi alt boyutları karşılaştırıldığında da katılımcılara ait ortalama değerlerin 53 ve üzeri yaşta katılımcılarda (sırasıyla ortalamalar 3,21; 4,35 ve 4,12) en yüksek olduğu ancak bu yüksekliğin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($p>0,05$). Tablo 7 genel olarak değerlendirildiğinde 53 ve üzeri yaşta katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltma eğilimlerinin istatistiksel olarak hafif anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p=0,045$).

Tablo 8. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Eğitim Durumuna göre Göre İncelenmesi

	Eğitim Durumu	N	Ortalama	SS	F	df	p
Gıda	Lise-Önlisans	39	3,19	0,439	1,273	3 259	0,284
	Lisans	93	3,10	0,458			
	Yüksek Lisans	37	3,02	0,417			
	Doktora	94	3,17	0,488			
Ulaşım ve barınma	Lise-Önlisans	39	3,42	0,578	3,134	3 259	0,026
	Lisans	93	3,19	0,472			
	Yüksek Lisans	37	3,13	0,567			
	Doktora	94	3,32	0,483			
Enerji	Lise-Önlisans	112	4,10	0,548	0,962	3 259	0,411
	Lisans	93	4,17	0,463			
	Yüksek Lisans	37	4,29	0,505			
	Doktora	94	4,21	0,525			
Atık	Lise-Önlisans	112	3,79	0,682	0,313	3	0,816

	Lisans	93	3,79	0,593		259	
	Yüksek Lisans	37	3,90	0,734			
	Doktora	94	3,84	0,601			
Su tüketimi	Lise-Önlisans	112	4,01	0,606	0,607	3 259	0,611
	Lisans	93	4,10	0,627			
	Yüksek Lisans	37	4,03	0,725			
	Doktora	94	3,98	0,545			
Ekolojik ayak izi	Lise-Önlisans	112	3,70	0,425	0,109	3 259	0,955
	Lisans	93	3,67	0,404			
	Yüksek Lisans	37	3,67	0,431			
	Doktora	94	3,70	0,414			

Çalışmaya katılan bireylerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının eğitim durumuna göre karşılaştırılma sonuçları tablo 8'de verilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde gıda ve ulaşım ve barınma alt boyutları değerlendirildiğinde katılımcılara ait ortalama değerlerin Lise-Önlisans grubunda (sırasıyla ortalamalar 3,19 ve 3,42) en yüksek olduğu ancak gıda alt boyutunda bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlı derecede farklı değilken ulaşım ve barınma alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklı bulunmuştur (sırasıyla $p=0,284$; $p=0,026$). Enerji ve atık alt boyutları karşılaştırıldığında katılımcılara ait ortalama değerlerin yüksek lisans grubunda (sırasıyla ortalamalar 4,29 ve 3,90) en yüksek olduğu belirlenmiştir. Su tüketimi alt boyutu karşılaştırıldığında katılımcılara ait ortalama değerlerin lisans grubunda (ortalama 4,10) en yüksek olduğu belirlenmiştir. Tablo 8 genel olarak değerlendirildiğinde eğitim durumlarına göre katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltma eğilimlerinin eğitim seviyelerine göre birbirine çok yakın olmakla birlikte enerji ve su tüketimi boyutunda eğilimin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Kurum İçi Konuma Göre İncelenmesi

	Konum içi konum	N	Ortalama	S.S	F	df	p
Gıda	Yönetici	17	3,15	0,439	1,782	5 257	0,117
	Personel	18	3,24	0,406			
	Akademisyen	65	3,19	0,506			
	Doktor	121	3,04	0,441			
	Sağlık görevlisi	42	3,22	0,451			
Ulaşım ve barınma	Yönetici	17	3,20	0,557	4,773	5 257	0,0001
	Personel	18	3,48	0,474			
	Akademisyen	65	3,36	0,463			
	Doktor	121	3,12	0,485			
	Sağlık görevlisi	42	3,44	0,5475			
Enerji	Yönetici	17	4,22	0,470	2,070	5 257	0,070
	Personel	18	4,19	0,571			
	Akademisyen	65	4,23	0,544			
	Doktor	121	4,12	0,488			
	Sağlık görevlisi	42	4,32	0,432			
Atık	Yönetici	17	3,97	0,538	2,692	5 257	0,022
	Personel	18	3,94	0,752			
	Akademisyen	65	3,85	0,615			
	Doktor	121	3,69	0,632			
	Sağlık görevlisi	42	4,05	0,523			
Su tüketimi	Yönetici	17	4,09	0,575	0,752	5	0,585

	Personel	18	4,11	0,707		257	
	Akademisyen	65	3,96	0,557			
	Doktor	121	4,01	0,648			
	Sağlık görevlisi	42	4,15	0,546			
Ekolojik ayak izi	Yönetici	17	3,79	0,371	2,813	5 257	0,017
	Personel	18	3,83	0,475			
	Akademisyen	65	3,78	0,430			
	Doktor	121	3,66	0,401			
	Sağlık görevlisi	42	3,89	0,348			

Çalışmaya katılan bireylerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının kurum içi konum durumuna göre karşılaştırılma sonuçları tablo 9'da verilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde enerji, atık ve su tüketimi alt boyutları karşılaştırıldığında katılımcılara ait ortalama değerlerin sağlık görevlilerinde (sırasıyla ortalamalar 4,32; 4,05 ve 4,15) en yüksek olduğu belirlenmiştir. Üstelik atık alt boyutunda bu yüksekliğin istatistiksel olarak anlamlı derecede farklı olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Gıda ve ulaşım ve barınma alt boyutları değerlendirildiğinde katılımcılara ait ortalama değerlerin personel grubunda (sırasıyla ortalamalar 3,24 ve 3,48) en yüksek olduğu ancak gıda alt boyutunda bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlı derecede farklı değilken ulaşım ve barınma alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklı bulunmuştur (sırasıyla $p=0,117$; $p=0,0001$). Tablo 9 genel olarak değerlendirildiğinde sağlık görevlisi katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltma eğilimlerinin istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p=0,017$).

Sonuç ve Değerlendirme

Ekolojik ayak izi azaltılmasına yönelik eğilimlerin araştırıldığı çalışmamızın sonuçları değerlendirildiğinde genel olarak sağlık çalışanlarının farkındalık eğilimlerinin ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuç gelecek için umut vericidir. Alt boyutlarına bakıldığında, farkındalık eğilim düzeyinin "enerji" alanında en yüksek olduğu görülmektedir. Dünya genelinde enerji kaynaklarının azalması ve artan enerji ihtiyacının karşılanması konusunda yenilenebilir enerjiye yönelim konusu toplumların gündeminde oldukça güncel bir konu olarak yer almaktadır. Bu durum iklim değişikliği probleminin güncelliği ile de ilişkilendirilebilir. Enerji, ekolojik ayak izinin en önemli parçasıdır ve insan ırkı da dahil olmak üzere küresel ekosistemdeki malzeme ve kaynakların üretimi ve geri dönüştürülmesinin bir parçasıdır (Rees, 1996: 6-9). Gelişen teknolojiyle birlikte sağlık hizmetlerinde de enerjiye olan ihtiyacın artması medya organlarının yanı sıra üniversitelerde akademisyenlerin de yenilenebilir enerji konusunda farkındalığın artırılması konusundaki çalışmaları sağlık çalışanlarının ekolojik ayak izi azaltılması hususunda farkındalık düzeyinin artmış olmasının sebeplerinden sayılabilir (Seddighi vd., 2023: 5593). Ekolojik ayak izinin alt boyutu olan enerji, ekosistemlerin küresel ölçekte işlenmesine, tüm bileşenlerinin işlevlerinin devamlılığına olanak sağlayan yaşam süreci için dinamik gücü temsil eden oldukça önemli bir kavramdır (Li vd., 2021). Enerji, üretilen mal ve faaliyetlerin bir parçası olduğundan, her türlü mal ve hizmet üretimi, doğal kaynakların gelecek nesiller için korunacak ölçüde sürdürülmesi ve korunmasına yönelik olmalıdır. İnsanlık, enerji de dahil olmak üzere doğanın sağladığı çeşitli ekolojik ürün ve hizmetlere bağımlıdır (Hanna vd., 2012). İfadelerden alınan puanlar incelendiğinde katılımın en yüksek olduğu ifadelerin "Kamu binalarını ve evleri güneş enerjisinden (ışığından ve ısısından) yararlanan yerlere yapmak çevre için faydalıdır"; "Buzdolabının kapağını uzun süre açık bırakmam" ve en düşük olduğu ifadelerin "Müstakil evlerde oturma, kullanım alanı fazlalığı oluşturmasından dolayı çevreye zararlı olduğunu düşünürüm"; "İşlenmiş gıdalarda plastik poşet ve kaplarda olanları satın almam" gibi ifadelerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ekolojik ayak izi azaltılması farkındalık seviyesinin ikinci seviyede yüksek olduğu alt boyut "su tüketimi" alt boyutudur. Su canlılığın devamı için oldukça önemli bir maddedir. Küresel ısınmaya ve artan dünya nüfusuna bağlı olarak insanlığın su kaynağı sıkıntısıyla karşı karşıya gelebileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca yaşam döngüsü boyunca her alanda kullanılmaktadır. Özellikle üretim ve temizlik alanında kullanılan kimyasal temiz su kaynakları ve dolayısı ile insanlar için önemli bir risk unsurudur. Böylesi önemli bir kaynağın bilinçli tüketilmesi konusunda toplumun hemen hemen her kesiminde bilinç düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmalar güncelliğini korumaktadır.

Ekolojik ayak izi azaltılması farkındalık eğiliminin en düşük olduğu alt boyutun "gıda" alt boyutu olduğu görülmüştür. Dünya nüfusunun artmasına bağlı olarak gıdaya ve gıda kaynaklarına olan ihtiyaç oldukça yüksek seviyededir. Bu durum insanların endüstriyel gıda üretim ve tüketimine yönelmesine neden olmuştur. Gıdayı tüketicilere ulaştırmak için kullanılan lojistik ekolojik ayak izine etki etmektedir. Şöyle ki gıdanın taşınması için nakliye araçlarının kullanmış olduğu yakıtlar, gıdanın muhafaza edilmesi için kullanılan soğutma faaliyetleri ekolojik ayak izini artıran etkenlerdir. Son yıllarda güvenilir, sağlıklı ve doğal gıda tüketimi konusunda dünya genelinde toplumsal bilinçlenmeye yönelik çalışmalar sürmesine rağmen

çalışmamızın sonuçlarına da bakıldığında bireylerin gıda konusunda yukarıda bahsettiğimiz etkenlerin farkında olmadıkları şeklinde açıklanabilir. Bu açıdan gıdanın ekolojik ayak izi konusunda bilinç düzeyinin artırılması için eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının daha geniş kapsamlı yapılması gerekmektedir.

Katılımcıların cinsiyet değişkenine ait ekolojik ayak izi farkındalık eğilim puanları dikkate alındığında hem genel hem de alt boyutlar açısından kadın katılımcıların eğilimlerinin erkek katılımcılara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sadece gıda alt boyutunda bu eğilim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bulgular yorumlandığında ekolojik ayak izinin oluşumunda rol oynayan gıda konusunda kadınların erkeklere göre daha çevreci bir bakış açısına sahip olduğu ifade edilebilir. Bu sonucun nedeni olarak kadınların ev ortamında erkeklere göre daha aktif olmaları, yemek yapma, evde elektronik eşya kullanma, evdeki atıkların atılması gibi konulardaki bilgi ve deneyimlerinin kadınların davranışlarını olumlu yönde etkileyebileceği düşünülebilir. Ekolojik ayak izi konusunda farkındalık. İlk dönem insan-doğa ilişkileri göz önüne alındığında, günümüz teknolojilerine bağlı olarak günümüze kadar yaşanan gelişim süreciyle birlikte kadın ve erkeğin ev idaresindeki görev dağılımının zihinlerde yerini aldığı söylenebilir. Bu nedenle kadın katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalıklarını erkeklere göre daha fazla etkiledikleri söylenebilir. Enerji, Ulaşım ve barınma, atık ve su tüketimi alt boyutlarında kadın katılımcılar lehine bir farkındalık olmasına rağmen anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu nedenle kadın katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalıklarını erkeklere göre daha fazla etkiledikleri söylenebilir.

Çalışmaya dahil olan katılımcıların medeni durum değişkenine ait ekolojik ayak izi farkındalık ölçeği puanları dikkate alındığında hem genel hem de alt boyutlar açısından evli katılımcıların eğilimlerinin bekar katılımcılara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Üstelik ulaşım ve barınma, enerji ve atık alt boyutlarında bu eğilimler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde ekolojik ayak izinin azaltılması konusunda evlilerin bekarlara göre daha çevreci bir bakış açısına sahip olduğu ifade edilebilir. Bunun nedeni evlilerin ev ortamında bekarlara göre daha aktif olmaları, ekolojik ayak izini etkileyen gıda, ulaşım ve barınma, enerji, su tüketimi ve atık gibi konulardaki bilgi ve deneyimlerini paylaşarak birbirlerinin davranışlarını olumlu yönde değiştirebileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu nedenle evli katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalıklarını bekarlara göre daha fazla etkiledikleri söylenebilir. Defloor vd. (2020), tarafından yapılan çalışmada bizim sonuçlarımızı destekleyici nitelikte, ortak bir alanda yaşamının hem hayattan daha yüksek memnuniyete hem de daha düşük bir ekolojik ayak izine yol açtığı ifade edilmektedir.

Türkiye’de cinsiyet, yaş, yaşanılan yer ve eğitim düzeyi çeşitliliğine sahip bir grup üzerinde yapılan bir çalışmada yaş arttıkça ekolojik ayak izinin boyutu artarken, orta yaş (40 yaş ve üzeri) üzerinde ekolojik ayak izini azaltma farkındalığının yüksek olduğu gösterilmiştir (Ünal ve Ünal, 2022: 14). Bizim çalışma sonuçları değerlendirildiğinde katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalık eğilimlerinin hem genel hem de alt boyutlar açısından artan yaş durumuna göre arttığı tespit edilmiştir. Ulaşım ve barınma ve atık alt boyutları karşılaştırıldığında katılımcılara ait ortalama değerlerin 53 ve üzeri yaşta en yüksek olduğu ve bu yüksekliğin de istatistiksel olarak anlamlı derecede farklı olduğu bulunmuştur. Gıda, enerji ve su tüketimi alt boyutları karşılaştırıldığında da katılımcılara ait ortalama değerlerin 53 ve üzeri yaşta en yüksek olduğu ancak bu yüksekliğin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu durum ilerleyen yaşa bağlı olarak insanların ekolojik ayak izini etkileyen gıda, ulaşım ve barınma, enerji, su tüketimi ve atık gibi alt boyutlar hakkındaki bilgi ve deneyimlerinin arttığını, çevreye karşı daha duyarlı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Bu nedenle yaşlı katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalıklarının gençlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre ekolojik ayak izi azaltma eğilimleri genel olarak karşılaştırıldığında eğilimlerin birbirine çok yakın olmakla birlikte enerji ve su tüketimi boyutunda ise diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde ettiğimiz sonuçların literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Yapılan bir çalışmada eğitim düzeyine göre ekolojik ayak izi azaltma eğiliminde anlamlı bir farklılık ve ilişkinin olmadığı bulunmuş ve bu durum dikkat çekici bir sonuç olarak ifade edilmiştir. Aynı çalışmada eğitim düzeyi ile bireylerin ekolojik ayak izi farkındalığı ve ekolojik ayak izi azaltma davranışları açısından bir fark görülmemesinin nedeni ekoloji ve ekolojik ayak izi gibi konuların örgün ve yaygın eğitim kurumlarında yeterince ele alınmamasına bağlı olabileceği şeklinde açıklanmaktadır (Ünal ve Ünal, 2022: 14). Bu durum Ekolojik Ayak İzi azaltma eğilimi konusunda eğitimin önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Televizyon gibi geleneksel öğrenme araçlarının yanı sıra eğitim kurumlarında katılımcıların ekolojik ayak izini azaltmaya yönelik davranışların geliştirilmesine katkı sağlayacak ekoloji ve ekolojik ayak izi ile ilgili konu ve/veya çalışmalara daha fazla yer verilmesi bu durumu değiştirebilir. Bu bağlamda çevresel, sosyal ve ekonomik konuların kaçınılmaz olarak birbiriyle ilişkili olduğu ve bu nedenle birlikte ele alınması gerektiği kabul edilmektedir (Gottlieb vd., 2012: 193).

Katılımcıların ekolojik ayak izi farkındalık eğilimleri kurum içi konularına göre genel olarak değerlendirildiğinde eğilimin doktorlarda en düşük olduğu görülmektedir. Hem genel hem de enerji, atık ve su tüketimi alt boyutlarında katılımcılara ait ortalama değerlerin sağlık görevlilerinde, gıda ve ulaşım ve barınma alt boyutlarında ise personel grubunda en yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda çeşitli etkinlikler düzenlenerek doktorların çevre duyarlılığı konusundaki eğilimlerinin artırılmasına yönelik eğitim seminerleri düzenlenmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak literatürde ve yaptığımız çalışmada çevre bilgisi olan bireylerde ekolojik ayak izi azaltılması yönündeki eğilimin yüksek olduğu görülmektedir. Bireyleri bilinçlendirmenin ilk adımı olan aile ve daha sonra eğitim hayatıdır. Bu nedenle öncelikle sosyal sorumluluk olarak ailelere bu bilincin verilmesi ve çocukları eğitim hayatının ilk aşamalarından itibaren çevre bilincinin aşılması gereklidir. Önce ailede verilen çevre bilinci sonra okul hayatında verilen çevre bilgisi dersleri küçük yaştan itibaren bu bilincin gelişmesine, eğilimlerinin artmasına katkı sağlayabilecektir. Bunun yanı sıra ekolojik ayak izi azaltılması konusunda yasal düzenlemelerle önleyici tedbirlerin de alınmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda ön plana çıkan ekolojik ayak izi ve çevresel sorunların daha geniş kitlelere ulaştırılabilmesi için sosyal ağların kullanılması etkili olacaktır.

Yapığımız çalışma sürecinde bir takım geri dönüşümler aldık. Bu geri dönüşümler ekolojik ayak izinin ne olduğu konusunda katılımcıların ayrıntılı bilgiye sahip olmamasıdır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde bireylerin ekolojik ayak izini azaltma konusundaki eğilimi "çevre bilinci mi yoksa tasarruf düşüncesi mi?" etkili sorusunu akıllara getirmektedir. Literatüre katkı sağlaması açısından gelecekte yapılacak çalışmalarda bu soru araştırılabilir.

Kaynakça

- Akıllı, H., Kemahlı, F., Okudan, K., Polat, F. (2008). Ekolojik Ayak İzinin Kavramsal İçeriği ve Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Bireysel Ekolojik Ayak İzi Hesaplaması. *Akdeniz IIBF Dergisi*, 8(15), 1-25.
- Akın, G. (2006). Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 29-43.
- Aslan, S., Aybek, B. (2018). An Investigation of the Epistemological Beliefs of Prospective Teachers in Terms of Certain Variable. *Journal of the Faculty of Education*, 19(2), 328-340.
- Berre, A., Cansu, B. (2017). Tıbbi Sekreterliğin Ekolojik Boyutu: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Örneği. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 7(2), 80-93.
- Birand, A. (2016). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları ve Çevre Dostu Davranışları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı.
- Coşkun, I. Ç., Sarıkaya R. (2014). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 1761-1787.
- Cural, M., Eyigün E. (2022). Politik Konjonktür Dalgaları: Kırılgan Beşli Analizi" Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 5 (5).
- Çam, H. (2012). Türkiye'deki Üniversitelerde Bulut Bilişim Teknolojisinin Uygulanabilirliğinin Teknoloji Kabul Modeli Yaklaşımıyla Belirlenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çolak, G., Türkmen, B. A. (2023). Kurumsal Karbon Ayak İzi Analizi: Bir Kimya Fabrikası için Örnek Hesaplama. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 9(1), 191-201.
- Defloor, B., Bleys, B., Verhofstadt, E., Van Ootegem, L. (2022). How to Reduce Individuals' Ecological Footprint without Harming Their Well-Being: An Application to Belgium. *Sustainability*, 14, 5232. <https://doi.org/10.3390/su14095232>
- Galli, A., Kitzes, J., Wermer, P., Wackernagel, M., Niccolucci, V., Tiezzi, E. (2007). An Exploration of the Mathematics Behind the Ecological Footprint (pp. 249-256). Wit Press: Billerica, MA, USA.
- Günel, N., Işıldar, G. Y., Atik, A. D. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi Azaltılması Konusundaki Eğilimlerinin İncelenmesi. *Tübav Bilim Dergisi*, 11(4), 34-46.
- Gottlieb, D., Vigoda-Gadot, E., Haim, A., Kissinger, M. The Ecological Footprint as an Educational Tool for Sustainability: A Case Study Analysis in an Israeli Public High School. *International Journal of Educational Development*, 32(1), 193-200. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2011.03.007>
- Kayhan, A. (2013). Birleşmiş Milletler Çevre Programi Üzerine Bir İnceleme. *Public and Private International Law Review*, 33(1), 61-90.
- Li, P., Zhang, R., Xu, L. (2021). Three-dimensional Ecological Footprint Based on Ecosystem Service Value and Their Drivers: A Case Study of Urumqi. *Ecological Indicators*, 131, 108117, <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2021.108117>
- Ocak, R. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi (Master's thesis, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

- Özgen, U. ve Aksoy, A. D. (2017). Tüketicilerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeyleri (Ankara İli Örneği). *Third Sector Social Economic Review*, 52(3), 46-65.
- Ünal, M. ve Ünal, F. (2023). Ecological Footprint Reduction Behaviors of Individuals in Turkey in the Context of Ecological Sustainability. *Sustainability*, 15(1): 63. <https://doi.org/10.3390/su15010063>
- Radu, A. L., Scriciu, M. A., Caracota, D. M. (2013). Carbon Footprint Analysis: Towards a Projects Evaluation Model for Promoting Sustainable Development. *Procedia Economics and Finance*, 6, 353-363.
- Ho, Sin-Yu ve Iyke, B. N. (2019). Unemployment And İnflation: Evidence of a Nonlinear Phillips Curve in the Eurozone, *The Journal of Developing Areas*, 53 (4).
- Rees W. (1996). Ecological Footprints of the Future. Overview. *People & the planet*, 5(2), 6–9.
- Ryu, H. C., Brody, S. D. (2006). Examining The İmpacts of a Graduate Course on Sustainable Development Using Ecological Footprint Analysis. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 7(2), 158-175.
- Hanna, S. H. S., and Osborne-Lee, I. W. (2012). Modeling and Evaluating the Global Energy Flow in Ecosystems and its İmpacts on the Ecological Footprint. In *Developments in Environmental Modelling*, 25, 469-498.
- Seddighi, S., Anthony, E. J., Seddighi, H., Johnsson, F. (2023). The İnterplay Between Energy Technologies and Human Health: İmplications for Energy Transition. *Energy Reports*, 9, 5592-5611. <https://doi.org/10.1016/j.egyr.2023.04.351>
- Tosunoğlu, B. (2014). Sürdürülebilir Küresel Refah Göstergesi Olarak Ekolojik Ayak İzi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 132-149.
- Wirakusuma, G., Hartono, S., and Mulyo, J. (2019). Development Strategies of Agricultural Sector Toward Environmental Externalities: Case Study in East Java, Indonesia. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 383(1), 012021.
- Yıldız, T. K., Ulusoy, H., and Sarıçoban, S. (2023). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları ve Çevre Okuryazarlığı Düzeylerinin Belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 476-483. <https://doi.org/10.51754/cusbed.1379170>

Extended Abstract

Aim and Scope

Today, increasing population and rapid developments in technology have negative effects on the world we live in. A carbon footprint is a measurement method that can detect these effects. For a solution to a problem, it is necessary to first raise awareness about society. People become more sensitive and solution-oriented in awareness-raised issues. In this study, trends and awareness of health professionals about reducing their ecological footprint were investigated.

Methods

The study used the "Ecological Footprint Awareness Scale" developed by Coskun and Sarikaya (2014) to determine "Ecological Footprint Reduction Trends" levels. The scale developed to determine the participants' trend levels is a five-liquid-type scale consisting of options such as "I Agree", "I Agree", "Partially agree", "I Disagree" and "Definitely Disagree". The scale was transmitted to the participants online.

There are 5 sub-dimensions "Ecological Footprint Awareness Scale" to determine the Ecological Footprint awareness levels of individuals. These; food, transportation and shelter, energy, waste and water consumption. Within the scope of the research, there are 8 expressions in the food sub-size, 6 in the transportation and shelter sub-size, 13 in the energy sub-size and 8 in the waste sub-size and 40 in total.

The sample of the research consists of health workers and medical school students in Trabzon province. The reason why medical students are included in the research is that it is considered an integral part of the future and present of the health sector. The group of participants consists of 263 medics who can be reached online and participate voluntarily in the study.

Ecological footprint sub-dimensions; for age, gender, marital status, in-house location and training variables, SPSS 23 was analyzed and interpreted with the package program.

Findings

The Cronbach alpha value of the scale was 0.91 and the Kolmogorov-Smirnov Test result was $p=0,200$ significant. This shows that our scale has a normal distribution and is reliable. Since the data showed normal distribution, independent sample T test was used in binary group comparisons, One Way Anova test was used in more than two group comparisons. The findings generally suggest that health care workers' tendencies to reduce their ecological footprint are above average ($X= 3.75$). The highest awareness is the sub-size "energy" ($X=4,19$) and the lowest dimension is the sub-size "nutrient" ($X =3,13$).

According to the results of the research, raising awareness of families with the first level of education of children should be a priority in order to increase the tendencies of people on the ecological footprint. Then it should be made necessary to give environmental awareness lessons to children in school life. Thus, the foundations of leaving a livable world to future generations will be laid. Another measure to reduce the ecological footprint is legal regulations. As a result of the survey's feedback, the question came to mind whether the trends to reduce the ecological footprint were for saving purposes or in terms of environmental sensitivity. This question is important in terms of drawing attention and guiding the next studies.

Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (KDYÖ): Bir Ölçek Geliştirme Çalışması¹

Institutional Digital Competence Scale (IDCS): A Scale Development Study

Hasan Tutar², Ahmet Tuncay Erdem³, Nevzat Şahin⁴

Öz

Kurumsal dijital yeterlilik, dijital yetkinlik, dijital liderlik, dijital inovasyon ve dijital strateji gibi bir dizi kurumsal beceriyi kapsamaktadır. Kurumların dijital ortamda iş yapabilmeye yeterlilikleri söz konusu becerileri ve yetkinlikleri gösterdikleri ölçüde artmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, kurumların dijital yeterliliklerini belirlemede kullanılabilecek geçerliliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçek geliştirmektir. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeğinin geliştirilme sürecinde önce literatür taraması yapılarak aday ölçeğin madde havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra aday ölçek için veriler İstanbul, Bursa, Sakarya ve Kocaeli illerinden toplanmıştır. Toplanan veriler ile pilot çalışma yapılarak ifadelerin sadeleştirilmesi, test-tekrar test analizi, doğrulayıcı yapı ve keşfedici yapı analizi yapılmıştır. Madde sadeleştirmede yapı, uyum ve ayırım geçerliği ile güvenilirlik testleri yapılmıştır. Test-tekrar test analizi ile ölçeğin anlaşılabilirliği test edilmiştir. Ölçüt bağımlı geçerliği için Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma bulguları, Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği'nin yüksek bir iç tutarlılığa, test-tekrar test güvenilirliğine, keşfedici ve doğrulayıcı yapı geçerliliğine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçek; Kurumsal Dijital Yetkinlik (11 ifade) ve Kurumsal Dijital Strateji (9 ifade) olmak üzere iki alt boyuttan ve 20 ifadeden oluşmaktadır. Analiz bulguları Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iki alt boyutu kurumun dijital teknolojileri takip etme, kuruma uyarılma ve kullanma konusunda yöneticilerin kurumsal dijitalleşme konusundaki algılarını ölçmektedir. Ölçek değerleri Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeğinin, kurum yöneticilerinin kurumsal dijital yeterlilik algılarının ölçülmesinde güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Dijital Yetkinlik, Kurumsal Dijital Strateji, Dijital Yeterlilik, Dijital İnovasyon, Dijital Beceri.

Abstract

Institutional digital competence covers a range of corporate skills such as digital leadership, digital innovation and digital strategy. The ability of institutions to do business in the digital environment increases as they demonstrate these skills and competencies. The main purpose of this research is to develop a scale with high validity and reliability that can be used to determine the digital competence of institutions. In the development process of the Institutional Digital Competence Scale, first an item pool was created by conducting a literature review, and then a pilot study was conducted to simplify the expressions, test-retest analysis, confirmatory structure and exploratory structure analysis. In item simplification, structure, compliance and discriminant validity and reliability tests were conducted. The understandability of the scale was tested with test-retest analysis. Perceived Ease of Use Scale was used for criterion-related validity. Study findings show that the Enterprise Digital Competence Scale has high internal consistency, test-retest reliability, and exploratory and confirmatory construct validity. Scale; It consists of two sub-dimensions: Corporate Digital Competence (11 statements) and Corporate Digital Strategy (9 statements) and 20 statements. Analysis findings show that the Institutional Digital Competence Scale is a valid and reliable scale. The two subscales of the scale measure the perceptions of managers about following, adapting and using digital technologies in the institution. Scale values show that the Institutional Digital Competence Scale is a reliable and valid scale for measuring corporate digital competency perceptions of corporate managers.

Keywords: Institutional Digital Competence, Corporate Digital Strategy, Digital Competence, Digital Innovation, Digital Skills.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 09 / 04 / 2023 tarih ve 2023 / 3 sayılı kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 05 / 12 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

¹ Bu çalışma, 122G157 numaralı TÜBİTAK projesi desteği ile gerçekleştirilmiştir.

² Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu, Türkiye. hasantutar@ibu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-8383-1464>.

³ Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu, Türkiye. ahmeterdem@ibu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4573-8415>.

⁴ Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya, Türkiye. nevezatsahin1453@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6000-0833>.

Giriş

Teknoloji genel olarak insanların yaşam ve çalışma şeklini dönüştürmeye devam ettikçe, dijital yeterlilik bireylerin ve kuruluşların başarısında giderek daha önemli hale gelmektedir. Dijital yeterlilik, kurumsal hedeflere ulaşmak, sorunları çözmek için dijital teknolojileri etkili bir şekilde kullanma yeteneğini ifade etmektedir. Bu ölçek geliştirme çalışmasında, ölçme yeteneği yüksek ve etkili bir kurumsal dijital yeterlilik ölçüğü geliştirmenin yanında, dijital yeterliliğin kuruluşlar için önemi, işyerinde dijital yeterliliğin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için stratejiler de dâhil olmak üzere dijital yeterliliğin, kurumsal başarıdaki yeri ve önemi üzerinde tanıtıcı düzeyde bilgilerle yetinilmiştir. Bugün ister dijital beceriler konusunda daha yetkin bir işgücünü teşvik etmek isteyen özel örgüt olsun, ister dijital becerilerini geliştirmek isteyen kamu kurumu olsun 21. yüzyılın karmaşık ve gelişen dijital iş ortamında dijital yeterlilik bir tercih değil önemli bir başarı faktörü haline gelmiştir (Zhao vd., 2021; Sillat vd., 2021; Núñez-Canal vd., 2022; Ala-Mutka, 2011; Calvani vd., 2008; Hatlevik ve Christophersen, 2013; Vuorikar vd., 2016). Dijital yeterlilik için kurum ve kuruluşlar, dijital iletişim, dijital içerik oluşturma ve dijital problem çözme dâhil olmak üzere bir dizi özel yeteneği kurumsal düzlemde göstermek durumunda kalmaktadırlar. Dijital yeterlilik hizmet kalitesini, üretkenliği, inovasyonu, bireysel ve örgütsel performansı artırmanın vazgeçilmez bir yolu olduğu gibi, örgütlerin öncelikli amaçlarından da biri haline gelmiştir (Ferrari vd., 2012; Caena ve Redecker, 2019; Lucas vd., 2021). Bu nedenle, Kurumsal Dijital Yetkinliğin incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Kurum ve kuruluşlar için dijital yeterlilik örgütsel açıdan kritik başarı faktörlerinden biri olmanın yanında, örgütsel stratejinin temel bileşenlerinden biridir. Dijital teknolojik yeniliklerin sürekliliği dikkate alındığında dijital yeterliliğin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için gelişmelerin yakından takip edilmesi, teknolojik gelişmelerin sisteme uyarlanması ve sürekli eğitimi gerekmektedir. Hızlı tempolu ve sürekli gelişen dijital iş ortamında kurumsal öğrenmenin önemi gittikçe artmaktadır. Dijital yeterlilik için hem yöneticilerin hem de çalışanların dijital becerileri her geçen gün daha fazla önem kazanmakta, hatta bu durum adına "dijital liderlik" denilen ve örgüt yöneticisinin dijital becerilerini vurgulayan yeni bir liderlik biçiminin ortaya çıkmasını gerekli kılmıştır. Dijital beceri dijital araçları ve teknolojileri etkili ve verimli bir şekilde kullanma yeteneğini içerir ve bu beceri bugün yöneticilerde ve çalışanlarda olması gereken kritik bir başarı faktörüdür (Zur ve Friedl, 2021; de Araujo vd., 2021; Hurwitz ve Schmitt, 2020; Maji ve Laha, 2022; Maslennikova ve Brom 2021; Zhao vd., 2023; Han ve Zheng, 2022). Kurumsal açıdan dijital beceri, kurumda geleneksel yöntemle yapılan her tür iş ve işlemin güvenli ve etkili bir şekilde sanal ortama taşınmasını gerekli kılarken, çalışanlar açısından, e-posta, video konferans ve sosyal medya dâhil olmak üzere dijital teknolojileri kullanarak etkili bir şekilde iletişim kurma yeteneğini de içermektedir. Ayrıca dijital içerik oluşturma, çeşitli dijital araçlar ve platformlar kullanarak metin, resim, ses ve video dâhil olmak üzere her tür dijital içerik oluşturma kurumsal dijital yeterlilik olarak değerlendirilebilir.

İşlerin fiziksel ortamlardan sanal ortamlara taşınmasıyla birlikte dijital ortamda iş yapmak için teknik becerinin yeterli olmaması çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. İşlerin dijital ortama taşınması dijital problem çözme becerisi olarak nitelendirilen farklı dijital beceriyi gerekli kılmaktadır. Dijital problem çözme karmaşık problemleri tanımlamak ve analiz etmek için dijital teknolojileri kullanmanın yanı sıra, değişen koşullara yanıt olarak yenilik yapma ve uyum sağlama yeteneğini içermektedir. Kurumsal dijital problem çözme becerisi aynı zamanda, kurumun web sayfalarını ve uygulamalarını kullananların dijital kaygı, dijital uyumluluk ve dijital aşırı yüklenme sorunlarıyla da başa çıkmaları gerekmektedir (Vörös vd., 2021; Cai ve Gut, 2020; Zhang vd., 2021; Cai ve Gut, 2020; Hizqiyah vd., 2023; Suarta ve Suwintana, 2021). Dijital problem çözme becerisinin olmaması durumunda kişisel bilgilerin kötü niyetle kullanılması, dijital ortamda iş yapamama, yavaşlık, hantallık ve işlem maliyetlerinde artış gibi çeşitli riskler ve sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Dijital yeterliliğe öncelik vermeyen kuruluşlar, geride kalma, fırsatları kaçırma ve siber tehditler ve veri ihlalleri nedeniyle artan risklerle karşı karşıya kalabilmektedirler.

İlgili literatür incelendiği zaman Dijital Ebeveynlik Öz Yeterlilik Ölçeği, Dijital Öğretmen Yeterlilik Ölçeği, Dijital Okuma Öz Yeterlilik Ölçeği, Ortaokul Öğretmenleri Dijital İçerik Hazırlama Özyeterlilik Ölçeği ve Eğitimciler için Dijital Yeterlilikler Ölçeği olmasına rağmen kurumların dijital yeterliliklerini ölçen bir ölçüğe rastlanılamaması literatürde bir boşluğa neden olmaktadır. Bu araştırmanın söz konusu boşluğun giderilmesine önemli katkısının olacağı ileri sürülebilir. Bu ölçek geliştirme çalışması dijital yeterliliğin çalışanlar ve kuruluşlar için önemine, işyerinde dijital yeterliliğin geliştirilmesi için stratejilerin geliştirilmesine katkısının olacağı düşünülebilir. Ayrıca ölçek geliştirme çalışmasında dijital yeterliliğin sürekli eğitim ve gelişmedeki önemini ortaya koyma konusunda yönetici algılarını belirlemenin önemli olduğu düşünülmektedir. Kurum ve kuruluşların dijital teknolojilere uyumunda kritik rol yöneticilere düşmektedir. Yöneticilerin dijital uyumluluk için, işyerinde dijital teknolojilerin kullanmaları, düzenlemeleri ve standartları geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu standartlara uyumun sağlanması zaman alıcı ve karmaşık bir süreçtir ve çeşitli riskleri içermektedir. Kurumların dijital güvenlik ve erişilebilirliğin yanında dijital aşırı yüklenme riskini yönetmeleri gerekmektedir. Bütün bu zorlukların üstesinden gelme konusunda kuruluşların çalışanlarına sürekli eğitim ve destek sağlamaları önemli bir husustur (Schinagl ve Shahim, 2020; Tseng vd., 2022; Bellanova ve Fuster, 2019). Ayrıca örgütte dijital yetkinliğe değer veren ve sürekli öğrenme ve gelişimi teşvik eden bir örgüt kültürünün oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Dijital Yeterlilik Unsurları

Bu ölçek çalışması kapsamında dijital yeterlilik kavramının unsurları dijital yetkinlik ve kurumsal dijital strateji kapsamında incelenmiştir. *Kurumsal Dijital yetkinlik*, kurumların dijital teknolojileri profesyonel yaşamlarında etkin bir şekilde kullanma becerileri anlamına gelmektedir. Dijital yetkinlik dijital teknolojiler konusunda iş yapabilme yani pratik olarak yetkin olmayı yansıtır ve iş dünyasındaki sorunları çözmek için dijital becerilerin uygulanmasına odaklanır (Shevtsova vd., 2021: 95; Morze vd., 2022). Genellikle yazılım uygulamaları, dijital iletişim araçları ve insan kaynakları bakımından bilgi okuryazarlığı ile ilgili yetkinlikleri kapsar. Dijital yetkinlik aynı zamanda dijital teknolojilerin sunabileceği imkân ve fırsatları vurgulayarak bireyleri veya kuruluşları yenilik ve ilerleme için dijital araçlardan yararlanma kapasitelerini gösterir. Kurumsal dijital yetkinlik, bir kurumun faaliyetlerinde, stratejilerinde ve genel iş ortamında dijital teknolojileri etkili bir şekilde kullanma ve bunlardan yararlanma potansiyeli ve pratik imkânıdır. Kurumların dijital araçlar, platformlar ve uygulamalar hakkındaki anlayışının yanı sıra dijital çağda uyum sağlama, yenilik yapma ve rekabet etme yeteneği kurumsal dijital yetkinlikle doğrudan ilişkilidir (Morze vd., 2022; Sillat vd., 2021). Söz konusu yetkinliğin gösterilmesi için kurumsal dijital okuryazarlık, kurumsal dijital strateji, kurumsal dijital liderlik, kurumsal veri analitiği, kurumsal dijital güvenlik ve dijital etkileşim konularında yeterli olmak gerekir. Ayrıca bütün bu yetkinlik faktörlerinin yanında kurumların *kurumsal dijital strateji* konusunda yetkin olması gerekir. Kurumsal dijital strateji", dijital teknolojilerin stratejik kullanımı yoluyla kurumsal büyüme ve gelişme için içsel kapasitenin bir ölçütüdür. Bir kurumun sahip olduğu ve dijital gelişmelerden yararlanarak geliştirebileceği fırsatlar, yenilikler ya da yetenekler de kurumsal strateji ile doğrudan ilgili kavramlardır. Kurumsal Dijital strateji, kuruluşun belirli hedeflere ulaşmak için dijital teknolojilerden etkili bir şekilde yararlanmak üzere üstlendiği kapsamlı bir plan veya eylemler dizisidir. Genel performansı, rekabet gücünü ve verimliliği artırmak için dijital araçların ve kanalların uzun vadeli planlamasıdır. Kurumsal dijital strateji, dijital araçların ve teknolojilerin entegrasyonu yoluyla dâhili süreçleri ve iş akışlarını optimize etmeyi amaçlar (Feher, 2015; Cordon, 2016; Schemmel, 2022); Dijital strateji, teknoloji, pazar dinamikleri ve müşteri tercihlerindeki değişikliklere uyulanabilir olma potansiyelini yansıtır. Hızla gelişen dijital ortamda güncel kalabilmek için esnek ve çevik bir yaklaşım gerektirir.

1.2. Kurumsal Dijital Yetkinlik

Kurumsal dijital yetkinlik bir kurum veya kuruluşun dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanma ve iş süreçlerinde, stratejilerinde ve genel iş ortamında bu teknolojilerden yararlanma yeteneğini ifade eder. Kurumsal dijital yeterlilik, örgütün dijital araçları, platformları ve uygulamaları anlama, dijital gelişmeleri takip etme ve kuruma uyarlamasının yanında yenilik yapabilme ve rekabet üstünlüğü gösterme yeteneğini içerir. Kurumsal dijital yeterliliğin en önemli bileşenlerinden biri kurumsal dijital okuryazarlıktır. Kurumsal dijital okuryazarlık, bir örgütün işlemleri dijital ortamda gerçekleştirmek, bilgilere erişmek, iletişim kurmak ve işbirliği yapmak için dijital araçları, yazılım uygulamalarını ve çevrimiçi platformları kullanma yeteneğini kapsar. Kurumsal dijital okuryazarlık bilgisayarlar, akıllı telefonlar ve tabletler gibi dijital cihazları çalıştırmak için gereken temel bilgi ve yetenekler için uygun platformlar oluşturmayı kapsar. Bu, işletim sistemlerini kullanma, kullanıcı arabirimlerinde gezinme ve dosya ve klasörleri yönetme konusundaki yeterliliğin yanı sıra kurum çalışanlarının, müşterilerin ve vatandaşların kurumun dijital ortamda sunduğu hizmetlere erişebilme yeteneğinin ölçütüdür (Shakina vd., 2021; Suarta ve Suwintana 2021; Cai ve Gut, 2020; Hizqiyah vd., 2023; Suarta ve Suwintana 2021). Kurum çalışanlarının okuryazarlığı aynı zamanda kurumun bilgi okuryazarlığıyla da doğrudan ilgilidir. Bu beceri kurumun çeşitli kaynaklardan gelen dijital bilgileri bulma, değerlendirme ve etkili bir şekilde kullanma kapasitesini gösterir. Ayrıca dijital kanalları ve platformları kullanarak etkili bir şekilde iletişim kurma ve iş birliği yapma yeteneği de kurumsal dijital okuryazarlık ile doğrudan ilişkilidir (Han ve Zheng 2022; Zhao vd., 2023; Maslennikova ve Brom 2021; Sillat vd., 2021; Mehrvarz vd., 2021; Lucas vd., 2021). Vatandaşlar, müşteriler ve paydaşlarla etkileşim kurmak için e-posta, anlık mesajlaşma, video konferans araçları ve çevrimiçi platformlarının fonksiyonel bir şekilde kullanmak kurumsal dijital yetkinliğin önemli göstergeleri arasında yer almaktadır.

Kurumsal dijital yeterliliğin önemli göstergelerinden biri dijital araçlar ve uygulamaları geliştirme ve bunları kullanma becerisidir. Kuruluşun çalışmasıyla ilgili yaygın olarak kullanılan dijital araçlara, yazılım uygulamalarına aşinalık ve bunları kullanma becerisi önemli bir kurumsal dijital yetkinlik ölçütüdür. Buna kelime işlem yazılımı, elektronik tablolar, sunum araçları, proje yönetim platformları ve kurum yapısına özgü özel uygulamalar dâhildir. Bunların tümü kurumların dijital inovasyon yeterlilik durumunu ifade eder. Dijital olarak yetkin olmak, kurumda bir inovasyon ve uyulanabilirlik kültürünü teşvik etmeyi gerektirir. Kurumsal inovasyon stratejisi, sürekli öğrenme, deneme, risk alma istekliliği, sürekli yenilik ve iyileştirmeye motivasyonunu gerektirir. Bu, deneyleri teşvik etmeyi, yeni teknolojileri benimsemeyi ve değişen pazar dinamiklerini karşılamak için sürekli gelişmeyi içerir (Garini ve Muafi, 2023; Ahmed, 2023; Arsawan vd., 2022; Hanifah vd., 2019). Kurumsal dijital yeterliliğin bir diğer ölçütü çevrimiçi güvenlik ve gizliliklerdir. Bu yeterlilik ölçütü dijital varlıkları, veri gizliliğini ve çevrimiçi güvenliği korumak için en iyi uygulamaların ve önlemlerin anlaşılması gerekir (Zhang, 2010; Bubaş vd., 2008). Bu yeterlilik ölçütü aynı zamanda, güvenli tarama alışkanlıkları, güvenli parola yönetimi, kimlik avı girişimlerini tanıma, veri koruma ve gizlilik düzenlemelerini kapsar.

Kurumsal yeterlilik ölçütlerinden biri veri yönetimi ve analitiğidir ve bu yeterlilik tür, kurum ve kuruluşun veri odaklı kararlar almak için büyük hacimli verileri toplama, depolama, işleme ve analiz etme yeteneğinin ölçütüdür. Bu ölçüt aynı zamanda kurumun veri analizi araçlarını ve tekniklerini yetkinlikle kullanması anlamına gelir. Diğer bir kurumsal yeterlilik ölçütü işbirliği ve iletişimidir. Kuruluşun etkili iç ve dış iletişim, işbirliği ve bilgi paylaşımını sağlamak için dijital araçları ve platformları kullanması önemli bir husustur. Bu, çeşitli projelerin yönetimi yazılımı, video konferans araçları ve bulut tabanlı işbirliği platformları gibi teknolojilerin yetkinlikle kullanılması anlamına gelir. Diğer bir dijital yeterlilik ölçütü kurumların geleneksel tarzdaki yönetim anlayışlarının yanında dijital ortamda işlerini yaparken de dijital etik sorumluluk çerçevesinde hareket etmektir. Dijital etik ve sorumluluk, dijital alanda etik hususlara dikkat etme ve sorumlu davranışlarda bulunmayı ifade eder (Henao-García vd., 2021; Akter ve Haque, 2022; Roša ve Lobanova, 2022; Midtlund vd., 2022). Dijital etik sorumluluk aynı zamanda çevrimiçi gizlilik, fikri mülkiyet, telif hakkı, dijital ayak izi ve dijital kaynakların ve platformların sorumlu kullanımı ile ilgili kurallara uyumlu davranışları ifade eder. Kurumlar açısından önemli dijital yeterliliklerden biri kurumsal dijital stratejidir. Kurumsal dijital strateji, kurumun ve kuruluşların, iş hedeflerine ulaşmak için dijital teknolojilerden yararlanan tutarlı bir plan geliştirme ve yürütme yeteneği demektir (Acevedo ve Diaz-Molina, 2023; Hanifah vd., 2020; Proksch vd., 2021). Bu, dijital dönüşüm fırsatlarını tanımlamayı, rekabet ortamını değerlendirmeyi, net hedefler ve öncelikler belirlemeyi içeren bir yetkinlik biçimidir. Özetle, kurumsal dijital yetkinlik, günümüzün dijital çağında gelişmek isteyen kuruluşlar için kritik öneme sahiptir. Sürekli öğrenme ve gelişime bağlılık, inovasyon ve işbirliği kültürü ve veri güvenliği ve gizliliğine odaklanmayı gerektirir.

1.3. Kurumsal Dijital Strateji

Kurumsal dijital strateji, bir kuruluşun iş hedeflerine ulaşmak için dijital teknolojilerden yararlanmak için aldığı bir dizi plan ve eylemdir. Dijital strateji tipik olarak genel kurumsal stratejinin bir parçası olarak geliştirilir. Başarılı bir dijital strateji, kuruluşun mevcut dijital yeteneklerinin ve büyüme potansiyelinin anlaşılmasını ve istenen sonuçların net bir vizyonunu yansıtır. İlerlemeyi ve başarıyı ölçmek için anahtar performans göstergelerinin tanımlanmasını ve istenen sonuçlara ulaşmak için gereken kaynakların ve yatırımların belirlenmesi gerekir. Kurumsal dijital stratejinin önemli göstergelerinden biri verimliliği ve çevikliği artırmak için temel iş süreçlerinin ve sistemlerinin dijital dönüşümünü sağlamaktır. Ayrıca değişen müşteri veya vatandaş ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak için yeni dijital ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi de kurumsal dijital stratejinin gereğidir. Kurumsal dijital strateji aynı zamanda karar alma sürecini bilgilendirmek için veri analizi ve iş zekâsı araçlarının uygulanması süreçlerini kapsar (Adner vd., 2019; Canhoto vd., 2021; Schallmo vd., 2019). İnovasyonu ve rekabet avantajını artırmak için yapay zekâ, blockchain ve nesnelerin ve hizmetlerin İnterneti gibi gelişmekte olan teknolojilerin geliştirilmesi kurumsal dijital strateji için çok önemlidir. Başarılı bir kurumsal dijital strateji, kuruluşun genel vizyonu, değerleri ve hedefleriyle uyumun yanı sıra, değişen dijital iş koşullarına ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamak için sürekli öğrenme ve adaptasyonu gerektiren bir süreçtir (Cordon vd., 2016; Mielli ve Bulanda 2019). Kurumsal dijital stratejinin uygulanmasında çalışanlar, vatandaşlar, müşteriler, tedarikçiler ve ortaklar dâhil olmak üzere tüm paydaşların katılımı büyük önem taşır.

Kurumsal dijital strateji, modern iş stratejisinin önemli bir bileşenidir. Söz konusu strateji kuruluşun dijital yeteneklerinin ve büyüme potansiyelinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını ve istenen sonuçların net bir vizyonunu gerektirir. Kurumsal dijital strateji, inovasyonu teşvik etme, vatandaş/ müşteri deneyimini geliştirme ve operasyonel verimliliği artırma ve dijital dönüşüm için bir yol haritasının geliştirilmesini gerekli kılar. Kurumlar dijital dönüşüme yatırım yaparak, rekabet avantajı elde etme, hızlı bir biçimde değişen kurumsal yapılar için önemli bir dijital stratejik hedefdir. Çalkantılı bir çevrede sürekli gelişen dijital teknolojilere uyum sağlamak ve bazı durumlarda yeniliğin öncüsü olmaları, kurumların rekabet üstünlüğü sağlamaları bakımından büyük önem taşımaktadır (Dang ve Vartiainen, 2019; Wald vd., 2019; Vial, 2021; Wessel vd., 2021). Kurumsal dijital strateji aynı zamanda kurumlar için yeni örgüt modellerini ve iş yapma stratejisinin kritik başarı faktörüdür. Yıkıcı bir rekabet ortamında inovasyonu teşvik etmek, vatandaş deneyimini geliştirmek ve operasyonel verimliliği artırmak için dijital teknolojilerden yararlanmak büyük önem taşımaktadır (Ward ve Baena 2015; Bagnoli vd., 2022). Başarılı bir dijital strateji, kuruluşun mevcut dijital yeteneklerinin ve büyüme potansiyelini geliştirmenin yanında, sürekli gelişmeye yönelik bir iradeyi ve net bir vizyonu gerekli kılmaktadır. Sonuç olarak dijital dönüşüm bir tek seferlik çaba değil, sürekli öğrenme ve yenilik yapma vizyonudur.

2. Yöntem

2.1. Ölçek Geliştirme Süreci

Bu araştırmanın kuramsal yapısını test etmek amacıyla Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği üç aşamadan oluşan bir süreç şeklinde geliştirilmiştir. İlk aşamada ölçek yapısının oluşturulması çalışması yapılmıştır. Bu aşamalar; ölçeğin geliştirilmesi için literatür çalışmasının yapılması, konuyla ilgili kavramsal tanımların yapılarak açıklamaların yapılması, temel varsayımların belirlenmesi ve ölçekte yer alacak ifadelerden oluşan bir madde havuzunun oluşturulması işlemleridir (Aguinis vd., 2009; Slavec ve Drnovšek, 2012). Madde havuzu (65 ifade) oluşturulduktan sonra araştırma konusunda uzman beş profesyonel ve altı akademisyen olmak üzere toplam 11 kişinin görüşleri alınmıştır.

2.2. Kapsam Geçerlilik Analizi (KGI)

Ölçek geliştirme sürecinde ölçek ifadelerinin araştırma evreni ve örneklemini ile ilgili olup olmadığını tespit etmek amacıyla uygun ifadelerin yazılması, uygun olmayan ifadelerin atılması gerekmektedir. Bu süreçte uzman görüşüne yönelik nitel ifadelerin kapsam geçerlik indeksi (KGI) ve kapsam geçerlik oranları (KGO) hesaplanarak nitel verilerin nicel verilere dönüştürülme işleminin yapılması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2005: 140; Ayre ve Scally, 2014: 84). Bu doğrultuda Lawshe (1975: 568)'nin çalışmasında belirttiği kapsam geçerlilik ölçütü (critical CVR) yöntemi uygulanarak alanında uzman 11 kişinin görüşleri alınarak Kapsam Geçerlilik Analizi yapılmıştır. Analizden önce Tablo 1'de $\alpha=0,05$ Anlamlılık Düzeyinde KGO'ların Minimum/Kritik Değerlerine bakılmıştır (Ayre ve Scally, 2014: 85).

Tablo 1. Minimum/Kritik Değerleri (KGÖ= CVRcritical)

Uzman Sayısı	Minimum Değer
5	1,000
6	1,000
7	1,000
8	0,750
9	0,778
10	0,800
11	0,636

Araştırma kapsamında 11 uzmanla görüşme sağlandığı için Kapsam Geçerlilik Oranının en düşük 0,636 olması gerekmektedir. Araştırmada uzman görüşleri alınan 65 ifadeye Microsoft Excel makro dosyası kullanılarak Kapsam Geçerlilik Analizi hesaplanmıştır. Aday ölçeğe yönelik uzman görüşü sonucunda kapsam geçerlilik ölçütünü geçemeyen ve ölçek kapsamından çıkarılan 15 ifadenin KGO oranları Tablo 2'de belirtilmektedir.

Tablo 2. Atılan İfadelere Yönelik Kapsam Geçerlilik Oranları

Madde	KGO
1	0,281
2	-0,533
3	0,109
4	0,557
5	-0,611
6	-0,464
7	-0,601
8	0,143
9	0,479
10	0,522
11	0,603
12	0,599
13	-0,582
14	0,293
15	0,177
Toplam Uzman Sayısı	11
Kapsam Geçerlik Ölçütü (KGÖ)	0,636
65 İfadenin Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI)	0,711
50 İfadenin Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI)	0,883

Tablo 2'de görüleceği üzere soru havuzunda olan ve uzmanlara danışılan 65 ifadenin Kapsam Geçerlilik İndeksi 0,711 olarak belirlenmiştir. Daha sonra Kapsam Geçerlilik Ölçütü olan 0,636 değerini geçemeyen veya eksi değer alan 15 ifade aday ölçekten atılmıştır. Akabinde tekrar Kapsam Geçerlilik İndeksine bakılmış ve bu değer 0,883'e yükseldiği belirlenmiştir. 15 ifadenin atılması akabinde aday ölçek maddelere (50 ifade) son şekli verilmiştir. Pilot çalışmanın yapılması için 50 kişiden oluşan bir örneklemden verilerin toplanarak kapsam geçerlilik indeksine göre beş seçeneikli Likert tipinde 1="kesinlikle katılmıyorum", 2="katılmıyorum", 3="kararsızım", 4="katılıyorum" ve 5="kesinlikle katılıyorum" seçenekleriyle oluşturulan "aday ölçek" formu oluşturulmuştur. Aday ölçek formunun cronbach alfa katsayı analizi yapılmış

ve alfa katsayısının yüksek olduğu görülmüştür. Daha sonra aday ölçeğe açıcı faktör analizi uygulanmış faktör yükleri 0,50'den düşük olan 17 ifade atılmış, faktör yükleri yüksek olan 33 ifadeyle analiz ve veri toplamaya devam edilmiştir. Asıl çalışmanın yapılması ve nihai ölçeğin oluşturulması için genel evreni temsil yeteneği olan ve sadece belediyeleri kapsayan bir örneklemden (n=429) aday ölçeğin 33 ifadesiyle veri toplanmıştır. Ölçek ifadelerinin yapı geçerliliği için elde edilen verilere Açıcı Faktör Analizi (AFA) ve ölçeğin güvenilirlik analizi için, Chronbach Alpha katsayısı ve madde analizleri için iç tutarlılık analizleri yapılmıştır. Ayrıca zamana göre değişmezlik (test-tekrar test) testleri için 158 kişiden toplanan verilerle, ölçeğin yapı geçerliliği için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın genel evrenini belediyelerde farklı pozisyonlarda çalışan yöneticiler oluşturmaktadır. Bu çalışmanın verileri ölçek geliştirme çalışmasının amacına uygun olarak Bursa, İstanbul, Sakarya, Kocaeli Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin farklı birimlerinde görev yapan yönetici pozisyonunda çalışan 429 kişiden toplanmıştır. Örneklemin genel evreni temsil etme yeteneğinde olabilmesi için kolayda örnekleme tekniğinden yararlanılmıştır (Tutar ve Erdem, 2022: 256; Büyüköztürk, 2002). Kolayda örnekleme tekniğinin tercih edilmesinin temel gerekçesi, yönetici özelliği gösteren ve ulaşılabilir bütün bireylerin örnekleme dâhil edilmesi durumudur. Evrenin örnekleme temsil etme durumuna göre % 5 hata (% 95 güven) ile örnekleme belirlenmek istendiğinde, evrenin 100.000 birimden oluştuğu durumda 383, 1.000.000 birim ve daha fazla örnekleme sayısından oluştuğu durumda ise 384 adet örnekleme hacmine ulaşılmalıdır (Balci, 2004: 95; Cohen vd., 2000; Tutar ve Erdem, 2022: 267). Bu çerçevede araştırma evreninin tam olarak belirlenememesi nedeniyle 429 kişiden veri toplanmasıyla örneklemin evreni temsil ettiği ileri sürülebilir.

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Etik Kurulunun (Protokol No. 2023/118) ve 09.04.2023 tarihli ve 2023/03 toplantısında etik kurul izni alınmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında önce aday ölçeğin 50 ifadeli anket formu ile 50 kişi örnekleminde pilot çalışma yapılmış, daha sonra asıl ölçek için verileri toplama işlemine başlanmış 03.05.2023-10.08.2023 tarihleri arasında 369 kişiden veri toplanmıştır. Test-tekrar test işlemi için ise veri toplama işlemine devam edilerek 60 kişiden daha veri toplanarak toplam 03.05.2023-5.11.2023 tarihleri arasında toplam 429 kişiden veriler toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Açıcı Faktör Analizi (AFA): Araştırma çerçevesinde veriler, uzman görüşlerinden sonra elde edilen 50 ifadeye pilot çalışması aşamasında Açıcı Faktör Analizi uygulanmış ve faktör yükleri düşük olan 17 ifade aday ölçekten çıkarılmıştır. Akabinde aday ölçekte kalan 33 maddeden oluşan Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Ölçeğin ölçme geçerliğini belirlemek amacıyla Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeği kullanılmıştır. Bu kapsamda Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeğinin seçilmesinin nedeni geliştirilen Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği ile benzer olmasıdır. Ensağ (2021) tarafından geliştirilen Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeği 5'li Likert tipinde 11 ifadeli bir ölçektir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi: Açıcı faktör analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre iki faktörlü 33 maddelik Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği ile veriler yeniden toplanmıştır. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği 5'li Likert tipinde bir ölçektir. Verilerin analizi sürecinde Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI- Content Validity Index) hesaplanmıştır. Ayrıca araştırma verilerine SPSS 22 programında Chronbach Alpha güvenilirlik kat sayısı, ortalama, Pearson Momentler çarpımı korelasyonu ve standart sapma analizleri uygulanmıştır. Açıcı faktör analizi ile elde edilen verilere daha sonra AMOS 24 analiz kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanarak ölçek ifadelerinin Standartlaştırılmış Faktör Yükleri belirlenmiştir.

3. Bulgular

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanların %47,6'sı (204) kadın, %52,4'ü (225) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına göre %86,5'i (371) evlilerden oluşurken %13,5'i (58) ise bekârdır. Eğitim durumu değişkenine göre katılımcıların %1,6'sı (7) ilköğretim, %10'u (43) lise, %15,6'sı (67) ön lisans, %52,4'ü (225) lisans, %17,7'si (76) yüksek lisans ve %2,6'sı (11) doktora derecesinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaş dağılımlarında %0,9'unun (4) 18-25 yaş, %16,8'inin (72) 26-35 yaş, %44,3'ünün (190) 36-45 yaş, %27,7'sinin (119) 46-55 yaş ve %10,3'ünün ise 56 yaş ve üzerinde aralıklarda olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların gelir durumlarına göre %13,3'ünün (57) 5001-10.000 TL, %27'sinin (116) 11.000-15.000 TL, %35,9'unun (154) 16.000-20.000 TL, %17,2'sinin (74) 21.000-25.000 TL ve %6,5'inin (28) ise 26.000 ve üzeri gelir durumları olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak katılımcıların kıdem dağılımlarına bakıldığında %9,1'inin (39) 5 yıldan az, %14,5'inin (62) 6-10 yıl, 20,5'inin (88) 11-15 yıl, %15,9'unun (68) 16-20 yıl, %16,8'inin (72) 21-25 yıl ve %23,3'ünün (100) 26 yıldan fazla kıdeme sahip bireylerden oluşmaktadır.

3.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışmaları

Ölçek geliştirme sürecinde önce 50 kişiye pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmaya ilişkin Cronbach Alfa Katsayısı tablo 3'de belirtilmektedir.

Tablo 3. Pilot Çalışmaya Yönelik Cronbach Alfa Katsayısı (n=50)

Ölçek	Cronbach Alfa	Madde Sayısı	N
Faktör 1: Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı	0,91	17	50
Faktör 2: Kurumsal Dijital Strateji Algısı	0,92	16	50

Tablo 3'te görüleceği üzere pilot çalışma kapsamındaki 50 ölçek verisine yönelik Cronbach Alfa Katsayılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Akabinde 50 ifadeye açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve faktör yükleri düşük olan 17 ifade analiz kapsamından çıkarılarak elde edilen 33 ifadeli asıl ölçek için 429 kişiden oluşan bir örneklem grubundan veri toplanmıştır. Elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Tablo 4. Faktör Analizine Yönelik Uygunluk Ölçümü (n=429)

Kaiser-mayer-Olkin (KMO)		0,982
Ki-Kare Değeri		19099,71
Bartlett testi	Sd	528
	P	0,000

Tablo 4'teki analiz sonucunda KMO değerinin 0,982 olarak belirlenmiştir. Bartlett's Test Sphericity analizi sonucunda Ki-kare değeri 19099,71 olarak bulunmuştur. Bu bulgulara göre örneklem hacminin mükemmel olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p < 0,000$). Bu değerle araştırma örnekleminin yeterli düzeyde olduğu belirlenerek verilere faktör analizi uygulanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

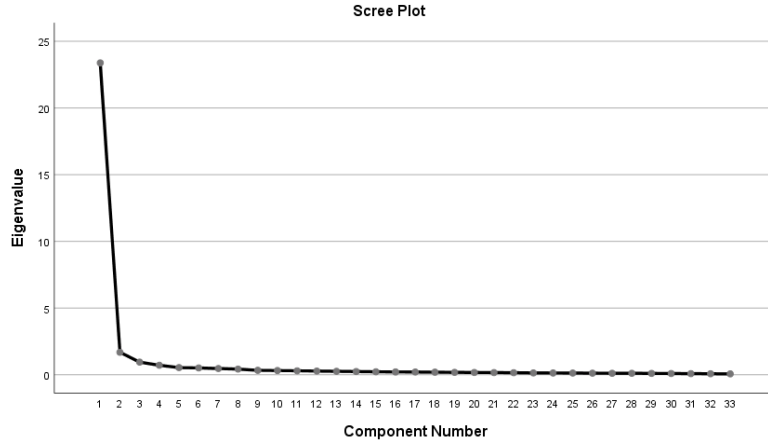
3.3. Faktör Sayısının Belirlenmesi

Ölçeklere ilişkin faktör sayılarını belirlemek amacıyla Tablo 5'te görülen faktörlerin açıkladıkları varyans düzeyleri ile Şekil 1'de görülen çizgi grafiği dikkate alındığında toplam varyansın %75.947'sini açıklayan, öz değeri 1'in üzerinde bulunan iki faktörlü bir yapı meydana gelmiştir. Faktör 1: Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı toplam varyansın %39.223'ünü; Faktör 2: Kurumsal Dijital Strateji Algısı ise %75.947'ini açıkladığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Ölçek Faktörleri Toplam Varyansı Açıklama Oranları (n=429)

Faktörler	Başlangıç Özdeğerleri			Karesel Yüklerin Döndürme Toplamları		
	Toplam	%	Kümülatif	Toplam	%	Kümülatif
		Varyans	%		Varyans	%
Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı	23,380	70,849	70,849	12,944	39,223	39,223
Kurumsal Dijital Strateji Algısı	1,682	5,097	75,947	12,119	36,724	75,947

Açıklanan varyans değerinin yüksek olması, ilgili kavram ve yapının iyi ölçülme derecesinde olduğunu göstermektedir (Geçkil ve Tikici, 2015). Analize süresince değişkenlerin toplam varyansın 2/3 oranında açıklaması ölçek ifadelerinin iyi ölçüm sağladığını göstermektedir. Diğer yandan sosyal bilimlerde varyans oranlarının %40-%60 aralığında olması yeterli olarak ifade edilir (Scherer vd., 1988).

Şekil 1. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği Öz Değer Çizgi Grafiği (Scree Plot)

Geliştirilen ölçeğin ifadelerinin öz değerlerine yönelik birleştirilme işlemi sonucunda oluşan Şekil 1'deki grafikte, hızlı ivmelenmenin oluşturduğu kırılma noktalarının plato yapmaya başlamasına kadar oluşan noktaların sayısı kadar faktör sayıları belirlenir (Tutar ve Erdem, 2022; 491; Çokluk vd., 2012;). Grafikte belirtilen keskin ivmelenmenin 1 numaralı faktörde olduğunun tespitinden sonra 2 numaralı faktörden itibaren grafik çizgilerinin yatay seyir izlemesi araştırma ölçeğinin anlamlı faktör sayısının 2 olduğu anlamına gelmektedir. Birinci faktördeki yüksek ivmeli düşüşten sonra düzleşmede bir yavaşlamanın olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada açımlayıcı faktör analizi için Varimaks döndürme yöntemi uygulanmıştır. Bu analiz sonuçları tek faktörlü ölçek yapısına yönelik açıklanan varyans oranı 70.849 (%70,84) olarak belirlenmiştir. Daha sonra verilere Varimaks döndürme yöntemi uygulanmasından sonra bu oran 39.223 (%39,22) olmuştur. Ölçek faktör sayılarını belirlemede öz değeri (Eigenvalues) 1 veya daha yüksek faktörler dikkate alınarak analiz işlemi sürdürülmüştür. Bu işlemden sonra ölçek değişkeni daha yüksek bir yüzde ile 75.947 (%75,94) olarak açıklanmıştır (Tablo 5).

3.4. Faktörlerin İsimlendirilmesi

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda iki faktörlü ölçek elde edilmiştir. Bu faktörler yardımıyla ölçek faktörlerinde kümeleşen ifadelerin faktör yükleri Tablo 4'te görüleceği şekilde elde edilmiştir. Ölçeklerdeki faktör yükleri, ifadeler ile faktörler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Bir ifadenin faktör yükünün düşük olması o maddenin ilgili faktörle yeterli ve güçlü bir ilişkisinin bulunmadığı anlamına gelmektedir. Bu durumdaki ölçek maddelerinin ölçekten çıkarılarak tekrar açımlayıcı faktör analizi işlemi yapılması gerekmektedir. Ölçek kapsamında ele alınan maddelerin faktör yük değerlerinin genel olarak 0.40 ve üzeri olması beklenir (Çokluk vd., 2012: 194). Araştırma sürecinde ölçek ifadelerinin daha yüksek faktör kümeleri meydana getirebilmesi için faktör yük değerlerinin 0.50 ve üzeri olmasında dikkat edilmiştir. Bu kapsamda 33 ifadeyle tekrar açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Faktör Yapısı ve Maddelerin Faktör Yükleri (n=429)

Ölçek Maddeleri	Faktörler/Boyutlar	
	Faktör I Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı	Faktör II Kurumsal Dijital Strateji Algısı
DY1	0,828	
DY2	0,826	
DY3	0,824	
DY4	0,820	
DY5	0,812	
DY6	0,811	
DY7	0,810	
DY8	0,799	
DY9	0,712	
DY10	0,708	
DY11	0,701	

DY12	0,687	
DY13	0,651	
DY14	0,650	
DY15	0,650	
DY16	0,634	
DY17	0,591	
DY18		0,878
DY19		0,850
DY20		0,848
DY21		0,840
DY22		0,790
DY23		0,735
DY24		0,711
DY25		0,703
DY26		0,688
DY27		0,678
DY28		0,659
DY29		0,653
DY30		0,623
DY31		0,623
DY32		0,606
DY33		0,556

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin ilk faktörü 17 ifadeden oluştuğu görülmektedir (Tablo 6). Faktör yüklerinin 0,82 ile 0,59 arasında değiştiği görülen ilk faktörde toplanan maddelerin dijital yetkinlik konusunda olması nedeniyle bu faktör Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı olarak nitelendirilmiştir. Araştırma ölçeğinin ikinci faktöründe faktör yükleri 0,87 ile 0,55 arasında değişen 16 madde belirlenmiştir. Bu maddeler kurumların dijital stratejik kararlarıyla ilgili olduğu için bu boyut Kurumsal Dijital Strateji Algısı olarak isimlendirilmiştir.

3.5. Bağımlılık-Ölçüt Geçerliliği

Bu geçerlik pratik ve objektif geçerlik sınama işlemi olarak nitelendirilmesinin yanı sıra bu sınama işleminde ölçek ifadelerinin puanlarının benzer farklı ölçeklerle ilişkilerine bakılmaktadır. Bu çerçevede dış ölçütü belirlemek için önceden geçerliliği kabul edilen bir ölçeğin kullanılması gerekmektedir (Tezbaşaran, 1996: 49). Kurumsal Dijital Yeterlilik ile Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeği arasındaki ilişki aşağıda belirtilmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Kurumsal Dijital Yeterlilik ile Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeği Arasındaki İlişki

Ölçekler	Sayı (n)	R	P
Dijital Yeterlilik Ölçeği	369	0,682**	.000
Algılanan Kullanım Kolaylığı	369		

Araştırma sürecinde dış ölçüt geçerliliğini belirlemek için Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeği ile Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği arasındaki korelasyon değerlerine bakılmıştır. Bu değer $r=0,68$ olduğu görülmüştür (Tablo 7). Her iki ölçek arasındaki korelasyon katsayısı ne kadar yüksek bulunursa ölçeklerin ölçme değerlerinin de benzer biçimde yüksek ve aynı ölçümü yaptığı düşünülebilir. Tablo 7'de belirtildiği üzere iki ölçeğin de aralarındaki uyumun yüksek olduğu belirlenmiştir.

3.6. Güvenirlilik Analizi

Bir araştırmada ele alınan ölçekleri meydana getiren ifadelerle cevap veren katılımcıların ifadeleri benzer biçimde algıladıkları, ölçeğin tutarlı ve kararlı bir ölçüm geliştirmesi olarak ifade edilen güvenirlilik analizi ile ölçek maddelerinin ilgili olduğu konuya ilişkin tam ölçüm gerçekleştirip gerçekleştirmediği belirlenmeye çalışılır (Tutar ve Erdem, 2020: 484). Ölçek güvenirlilik düzeyini belirlemek için bağımsız gözlemciler arası uyum, iç tutarlılık (internal consistency) ve değişmezlik (stability) yöntemleri uygulanmıştır.

3.7. İç Tutarlılık Analizi

İç tutarlılık analizine yönelik işlem yapılırken her ifadenin ölçek puanları arasındaki korelasyon değerlerine bakılmıştır. Madde toplam korelasyon katsayısının işareti eksi, değeri sıfır veya sıfıra yakın olan ifadelerin ölçekten çıkarılması

gerekmektedir (Karasar, 2009; Tutar ve Erdem, 2022). Ölçek geliştirme sürecinde bu ölçütlere uymayan ifadeler atılmıştır. İç tutarlılık analizinde korelasyon değerinin 0,30'un üzerinde olma şartı analiz sürecinde sağlanmıştır (Kline, 2011: 244). Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 33 ifadeden ve iki (2) faktörlü (boyut) bir yapıdan oluştuğu anlaşılmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeğinin Madde Analiz Değerleri (n=429)

Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Madde - Toplam Korelasyonu	Madde- Faktör Korelasyonu	Ortak Faktör Varyansı
DY1	3,67	1,242	0,644	0,64	0,67
DY2	3,33	1,217	0,582	0,71	0,71
DY3	3,41	1,239	0,636	0,61	0,61
DY4	3,88	1,232	0,617	0,52	0,72
DY5	3,21	1,271	0,745	0,50	0,66
DY6	3,57	1,265	0,618	0,71	0,61
DY7	3,58	1,321	0,745	0,66	0,60
DY8	3,37	1,258	0,683	0,56	0,73
DY9	3,42	1,274	0,723	0,76	0,76
DY10	3,34	1,237	0,732	0,69	0,74
DY11	3,61	1,329	0,766	0,74	0,78
DY12	3,33	1,278	0,734	0,61	0,79
DY13	3,18	1,365	0,864	0,71	0,69
DY14	2,81	1,340	0,797	0,51	0,59
DY15	3,56	1,288	0,658	0,53	0,60
DY16	3,52	1,263	0,696	0,67	0,77
DY17	3,89	1,217	0,682	0,84	0,62
DY18	3,32	1,269	0,616	0,73	0,72
DY19	3,81	1,246	0,752	0,76	0,58
DY20	3,21	1,209	0,562	0,80	0,76
DY21	3,86	1,219	0,782	0,74	0,79
DY22	3,17	1,278	0,685	0,84	0,83
DY23	3,08	1,284	0,632	0,73	0,72
DY24	3,10	1,330	0,659	0,61	0,64
DY25	3,40	1,272	0,769	0,69	0,61
DY26	3,82	1,221	0,718	0,51	0,66
DY27	3,22	1,294	0,692	0,64	0,81
DY28	3,23	1,313	0,674	0,53	0,61
DY29	3,16	1,303	0,723	0,70	0,73
DY30	3,04	1,330	0,798	0,71	0,75
DY31	3,29	1,274	0,622	0,80	0,81
DY32	3,15	1,271	0,616	0,58	0,77
DY33	3,54	1,290	0,665	0,62	0,68
TOPLAM	112,07	42,042			

Tablo 8'de görüleceği üzere "Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği" toplam madde puan ortalamasının 112,07 (Standart Sapma: 42,04) olduğu, ölçek ifadelerinin ortalamalarının 2,81 ile 3,89 arasında değiştiği, toplam ifade korelasyonlarının 0,56 ile 0,79 arasında olduğu, madde-faktör korelasyonlarının 0,50 ile 0,81 arasında olduğu belirlenmiştir. Ölçek maddelerinin ortak faktör varyanslarının 0,58 ile 0,84 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu değerler ölçekteki herhangi bir ifadenin toplam varyansa yönelik katkısını göstermektedir. "0" ile "1" arasında oluşan bu değerlerin 1'e yaklaşmasıyla ölçek maddelerinin toplam varyans değerine yapmış oldukları katkıların yüksek değerde olduğu, 0'a yaklaşmasıyla bu katkının düşük değerde olduğu gösterilmektedir (Çokluk vd., 2012: 241).

3.8. Cronbach Alpha Katsayısı

Likert tipinde bir ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach alfa (α) katsayısına bakılır. Araştırma ölçeğinde Cronbach α katsayısının yüksek olması ile ölçek ifadelerinin homojenliklerinin veya iç tutarlılıklarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Tutar ve Erdem, 2022). Araştırma ölçeğinin madde sayıları ve Cronbach α katsayıları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği Cronbach Alfa Katsayıları

Ölçek	Cronbach Alfa	Madde Sayısı	n
Faktör 1: Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı	0,97	17	429
Faktör 2: Kurumsal Dijital Strateji Algısı	0,97	16	429
Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği	0,98	33	429

Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği'nin α katsayıları Faktör 1: 0,97; Faktör 2: 0,97 olarak belirlenmiştir. Her iki faktörün birleşimi olarak yapılan analizde α katsayısı 0,98 olarak belirlenmiştir. Likert tipi bir ölçeğin Cronbach α değerinin 0,90'a yakın olması ile ölçek ifadelerinin "mükemmel", 0,90-0,80 arasında olması "çok iyi" ve 0,80-0,70 arasında olması "yeterli" düzeyde olarak nitelendirilmektedir (Özcan ve Balyer, 2013: 144; Tutar ve Erdem, 2022: 484). Bu sonuca göre Dijital Yeterlilik Ölçeğinin iç tutarlılık değerinin mükemmel (0,98) olduğu ve faktörlerin iç tutarlılığının ise yüksek olduğu belirlenmiştir.

3.9. Değişmezlik

Ölçek güvenilirliğini belirlemeye yönelik analiz kapsamında araştırma ölçeğine değişmezlik tekniği uygulanmıştır. Bu analiz kapsamında ölçek ifadelerinin güvenilirliğini test etmek amacıyla test-tekrar test uygulaması yapılmıştır (Tezbaşaran, 1996: 46). Test tekrar test uygulaması için Dijital Yeterlilik Ölçeği ifadelerini örneklem olarak 369 bireye iki hafta ara ile uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda toplanan veriler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon yöntemine tabi tutulmuştur. Tablo 7'de görüleceği üzere birinci ölçümde korelasyon eşitliği 0,682 olarak belirlenmişken ($p=.000$), ikinci ölçüm olan test-tekrar test korelasyon ölçümü sonucunda alfa katsayısı 0,713 olarak belirlenmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Kurumsal Dijital Yeterlilik ile Algılanan Kullanım Kolaylığı Ölçeği Arasındaki İlişki (İkinci Ölçüm)

Ölçekler	Sayı (n)	R	P
Dijital Yeterlilik Ölçeği	429	0,713**	.000
Algılanan Kullanım Kolaylığı	429		

Tablo 11'de birinci ölçüm korelasyon değeri ile ikinci ölçüm korelasyon değerleri toplu olarak belirtilmektedir.

Tablo 11. Dijital Yeterlilik Ölçeği Ölçeğinin Test-Tekrar Test Puanlarının (Birinci ve İkinci Ölçüm) Korelasyon Analiz Değerleri

Dijital Yeterlilik Ölçeği	Sayı (n)	r	P
Birinci Ölçüm	369	0,682**	.000
İkinci Ölçüm	429	0,713**	

Tablo 11'de görüleceği üzere araştırma ölçeğinin ölçüm yetkinliğinin zamana göre değişmeyerek örneklem sayısının artmasıyla ölçüm niteliğinin yükseldiği belirlenmiştir.

3.10. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen ölçeğin ölçek yapısının doğrulanması ve ölçek ifadelerine yönelik yeni faktörlerin belirlenmesi için Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulaması yapılır (Hair vd., 2012). Doğrulayıcı Faktör Analizi bulgularına göre kovaryans işlemi yapılmış olup faktör yükleri düşük olan ve kovaryans değerleri yüksek olan 13 soru analiz kapsamından çıkarılmış ve tekrar doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Daha sonra elde edilen Dijital Yeterlilik Ölçeğinin (DYÖ) maddelerine ilişkin belirlenen modele yönelik hata ve uyum iyiliği değerleri Tablo 12'de belirtilmektedir.

Tablo 12. Dijital Yeterlilik Ölçeği Hata ve Uyum İyiliği Değerleri (n=429)

Uyum Ölçütleri	Elde Edilen Değerler
X^2/df	798.21/286=2.79*
RMSEA	0.073**
GFI	0.888**
NFI	0.943***
CFI	0.960***
TLI	0.953***
IFI	0.960***
PGFI	0.693*
AGFI	0.856*

Uyum Değerleri: *** Mükemmel Düzey ** İyi Düzey * Kabul Edilebilir Düzey

Doğrulayıcı faktör analizi bulgularına göre elde edilen X^2 değeri $X^2=798,21$ (Serbestlik derecesi- $df=286$) olup p ($p<0,05$) değeri anlamlı olarak belirlenmiştir (Kline, 2011: 307; Çokluk vd., 2012: 254; Hair vd., 2012). Analiz sonucunda uyum yeterliliği (X^2/df) 2.79 olarak belirlenmiştir. Bu değer 2-3 arasında olması kabul edilebilir uyuma işaret etmektedir (Erkorkmaz vd., 2013: 220). Tablo 10'da görüldüğü üzere RMSEA değeri 0,073 olarak belirlenmiştir. RMSEA değerinin .05-.08 arasında olması modelin iyi uyumlu olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2006; MacKenzie ve Podsakoff, 2012; Kline, 2014). NFI=0,94, GFI=0,88, IFI=0,96, TLI=0,95 ve CFI=0,96 değerleri ile araştırma modelinin iyi uyum gösterdiği söylenebilir (Fornell ve Larcker, 1981; Hair vd., 2006). Ölçeğin PGFI=0,69 ve AGFI=0,85 olarak belirlenmiştir. AGFI ve PGFI değerleri 1'e yaklaşması kurgulanan modelin iyi uyum sağladığını göstermektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Joreskog ve Sorbom, 1993; Hair vd., 2006). Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (DVÖ)'nin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde araştırma modelinin iyi uyum sağladığı görülmektedir. Araştırma kapsamında ölçme araçlarının belirlenen konuyu ölçmesine yönelik yapı geçerliliğine bakılmıştır. Bu kapsamda yakınsama geçerliliği (convergent validity) ile iraksama ayırt edici geçerlilik (discriminant validity) yöntemleri uygulanmıştır. Bu yöntemlere yönelik AVE ve CR değerleri Tablo 13'te belirtilmektedir.

Tablo 13. Dijital Yeterlilik Ölçeği Ortalama Açıklanan Varyans ve Yapı Geçerliliği Değerleri (n=429)

	CR	AVE (OAV)
Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı	0,901	0,713
Kurumsal Dijital Strateji Algısı	0,924	0,749

Tablo 13'te görüleceği üzere ölçek boyutlarının AVE değerleri olan ortalama açıklanan varyans değerlerinin 0,5'ten yüksek olması yakınsama geçerliliğinin kanıtı olarak gösterilebilir (Fornell ve Larcker, 1981). Iraksama ayırt edici geçerliliğin oluşabilmesi için yapı geçerlilik değerinin (CR) 0,7'den büyük olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Hair vd., 2006). Bu doğrultuda araştırma verilerinin CR değerlerinin 0,7'den yüksek olması ile de iraksama ayırt edici geçerliliği sağlanmıştır. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (DYÖ)'nin faktör boyutlarına yönelik yol diyagramı aşağıdaki şekilde belirtilmektedir. Şekil 2'ye göre Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (DYÖ)'nin alt boyutlarındaki hata varyanslarının Kurumsal Dijital Yetkinlik Algısı boyutunda 0,21-0,70 ve Kurumsal Dijital Strateji Algısı boyutunda 0,25-0,65 arasında belirlenmiş olup bu değerler araştırma ölçeğinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir (Özcan ve Balyer, 2013: 144). Analiz bulgularına göre elde edilen standardize edilmiş faktör yükleri Tablo 14'te belirtilmektedir.

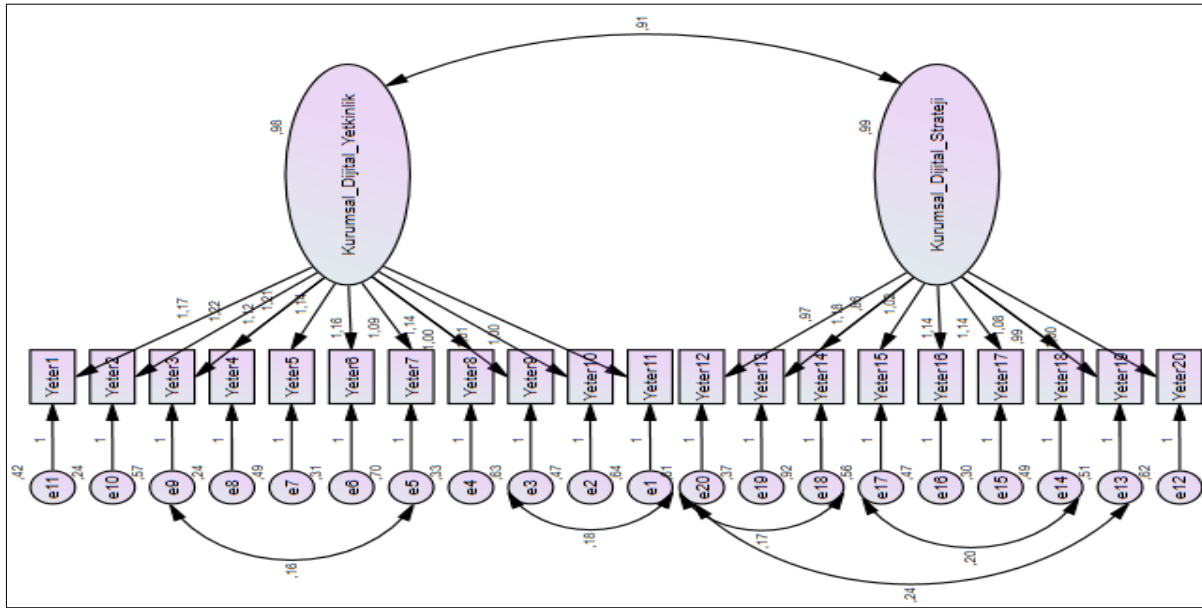
Tablo 14. Dijital Yeterlilik Ölçeği Standartlaştırılmış Faktör Yük Değerleri (n=429)

Ölçek Kodu	Ölçek Maddeleri	Standartlaştırılmış Faktör Yükleri	CR	S.E.
<i>Faktör 1: Kurumsal Dijital Yetkinlik</i>				
DY1	Çalışanlar için esnek bir dijital çalışma ortamı sunuyoruz.	0,800	13,062	0,025
DY2	Kurumsal stratejilerimiz dijital yeterliliklere göre oluşturulmaktadır.	0,779	13,929	0,049
DY3	Dijital dönüşüm için bilişim personeli yetiştiriyoruz.	0,872	12,873	0,024
DY4	Dijital dönüşüm için ölçeklendirilebilir stratejiye sahibiz.	0,901	13,586	0,036
DY5	Web sayfamızın tasarımında engelli vatandaşlar dikkate alınmaktadır.	0,914	12,231	0,020
DY6	Dijital uygulamaları takip etme için bir stratejik plana sahibiz	0,926	13,725	0,040

DY7	Dijital altyapımız uzaktan çalışmaya uygundur.	0,852	12,331	0,021
DY8	Personelimiz dijital teknolojileri kullanmaya teşvik edilir.	0,867	13,308	0,034
DY9	Belediyelerin dijital dönüşümü için yasal düzenlemeler yeterlidir.	0,787	12,870	0,036
DY10	Çalışanlarımız dijital teknolojileri kullanma becerisine sahiptir.	0,797	13,062	0,025
DY11	E-belediye ile ilgili yasal düzenlemeler konusunda yeterince bilgim var.	0,841	13,929	0,049
<i>Faktör 2: Kurumsal Dijital Strateji</i>				
DY12	Kendi alanımızdaki dijital teknolojileri takip etmekteyiz.	0,890	14,110	0,064
DY13	Yönetimin dijital dönüşüme bakışı dönüşümü kolaylaştırmaktadır.	0,838	12,334	0,030
DY14	Belediyelerin dijital dönüşümü ancak merkezi yönetimin desteğiyle gerçekleşebilir.	0,897	13,615	0,044
DY15	Dijital dönüşüm çalışmalarımız hizmet maliyetini düşürmektedir.	0,842	13,993	0,045
DY16	Web sayfamız kolayca izlenebilir yapıdadır.	0,843	13,747	0,033
DY17	Dijital dönüşümü kolaylaştıracak esnek yapıya sahibiz.	0,895	13,998	0,046
DY18	Dijital dönüşüm çalışmalarımızda vatandaş memnuniyeti esastır.	0,920	11,986	0,025
DY19	Dijital teknolojileri en iyi şekilde kullanmaktayız.	0,915	13,106	0,038
DY20	Dijital dönüşümü finanse edecek kaynaklara sahibiz.	0,853	13,416	0,038

Tablo 14 ve Şekil 2'de görüleceği üzere Kurumsal Dijital Yeterlilik Algısı boyutundaki maddelerin standartlaştırılmış faktör yükleri 0,77-0,92 arasında ve Kurumsal Dijital Strateji Algısı boyundaki ifadelerin yükleri 0,83-0,92 arasında olduğu belirlenmiştir. Analiz sonucunda ölçek modeline yönelik gizil değişkenlerin gözlenen faktörler aracılığıyla açıklanma seviyesine ilişkin t (CR) değerlerinin 11,98 ile 14,11 arasında değişmekte olması ve tüm ifadelerin $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre araştırma modeli ve ölçek ifadelerinin ölçüm geçerliliğini sağladığı söylenebilir (Albright ve Park, 2009).

Şekil 2. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (KDYÖ) İki Boyutlu Ölçek Modeli (n=429)

4. Tartışma

Araştırma kapsamında Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (KDYÖ) geliştirilmeye çalışılmıştır. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği 20 ifadeden ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Geliştirilen ölçeğin Chronbach Alpha katsayısı 0,96 olarak belirlenmiştir ve bu değer asgari kabul değeri 0,70'in oldukça üzerindedir. Ölçeğin benzer ölçek ile korelasyon katsayısı 0,68 test tekrar kat sayısı ise 0,71 olarak belirlenmiştir. Bu değerler ile yöneticilere yönelik geliştirilen bu ölçeğin dijital ortamda iş ve işlemlerini yürüten tüm kurum ve kuruluşlarda, kamu ve özel sektör yöneticilerine uygulanması mümkündür. Bu durum bulguların ve sonuçların diğer sektörlerde genellenmesini mümkün kılmakta ve ölçeğin geniş bir uygulama alanına sahip olduğunu göstermektedir. Titiz bir ölçek geliştirme süreci sonucunda geliştirilen Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği'nin (KDYÖ) güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu sonucunda varılmıştır. Literatürde dijital yeterliliği ölçmeye yönelik bazı

çalışmalar bulunmaktadır. Literatürde dijital yetkinlik hakkında yapılan araştırmalardan biri olan Spante vd., (2018) dijital yetkinlik ve dijital okuryazarlık konularında literatür taraması yapmış, çalışma kapsamında dijital Yetkinlik hakkında yapılmış çalışmaların oldukça kısıtlı olduğunu belirtmektedirler. Krumsvik (2014) öğretmenlerin dijital yetkinliklerine yönelik nitel bir analiz yapmıştır. Pedaste vd., (2023) eğitim sektörü örnekleminde Estonya okullarından dokuzuncu sınıf öğrencilerinin dijital yetkinliklerini ölçmeye yönelik yaptıkları araştırmada dijital yetkinliğin motivasyon ve bilişsel davranış olmak üzere iki alt boyutunun olduğunu belirlemişlerdir. Katerina vd., (2022) yine eğitim sektöründe yaptıkları araştırmalarında öğrencilerin dijital yetkinliklerini ölçmeye yönelik ölçek geliştirmişlerdir. Bu ölçek 28 ifadeden oluşmaktadır, lisans ve lisansüstü öğrencilerin dijital yetkinlik algılarını belirlemeye çalışılmıştır. Literatürde dijital yetkinliği ölçmeye yönelik olan çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Diğer yandan yapılan çalışmaların genel olarak eğitim faaliyetlerine devam eden gençler örnekleminde uygulandığı görülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın sistematik sürecinde Kurumsal Dijital Yetkinlik (KDYÖ) geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu ölçek geliştirme kapsamında geliştirilen ölçek, kurumları ve kuruluşların dijital yeterliliklerini dijital yetkinlik ve dijital strateji kapsamında ele almaktadır. Diğer ölçekler örgütlere veya örgüt çalışanları örnekleminde olmadığı için bu araştırma kapsamında geliştirilen Kurumsal Dijital Yetkinlik Ölçeği ile örgütlere yönelik gelişmeler, çalışanların daha nitelikli çalışmaları gibi ölçümlerin yapılması sağlanabilir. İlgili literatürdeki araştırmaların kurumlara ve işletmelere yani örgüt çalışanlarına yönelik olmaması bu araştırmanın literatürdeki bu boşluğu doldurması açısından önemlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği, hızlı değişen dijital iş ortamında rekabetçi kalmak isteyen kuruluşlar için önemli bir ölçme aracıdır. Kuruluşlar, ölçeğe uygun dijital eğitim ve gelişim programlarına yatırım yaparak, çalışanlarını dijital çağda başarılı olmak için gereken beceri ve yetkinliklerle donatabilirler. Dijital teknolojiler gelişmeye ve iş ortamını dönüştürmeye devam ettikçe, çalışanlarının gerekli dijital beceri ve yetkinliklere sahip olmalarını sağlamaları giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırma bulgularına göre geçerlilik ve güvenilirlikleri belirlenmiş Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği (KDYÖ) geliştirilmiştir. Ölçeğin iki alt boyutu bulunmakla birlikte bu altboyutlar; 11 ifadeli Kurumsal Dijital Yetkinlik ve yine dokuz ifadeden oluşan Kurumsal Dijital Strateji olarak belirlenmiştir. Kapsamlı bir Dijital Yeterlilik Ölçeğinin geliştirilmesi, kuruluşların çalışanlarının dijital becerilerini değerlendirmelerine, eğitim veya gelişime ihtiyaç duyulan alanları belirlemelerine yardımcı olacağı ileri sürülebilir. Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeği geliştirilmesinin temel amacı kamu ve özel sektörlerde görev yapan yöneticilerin iş süreçlerinde kullandıkları dijital teknolojiler konusundaki algılarını belirlemektir. Dijitalleşmenin etkisiyle geliştirilen sanal örgütler ve bu örgütlerde yeni inovatif çalışma teknikleri konusunda yönetici algılarını ölçmeye yarayacak Türkçe literatürde bir ölçeğin olmaması literatürde önemli bir boşluğa neden olmaktadır. Güvenilirliği ve geçerliliği yüksek ve titiz bir biçimde geliştirilen Kurumsal Dijital Yeterlilik Ölçeğinin (KDYÖ) literatüre önemli bir katkısının olacağı düşünülmektedir. Geliştirilen ölçek yöneticilerin kurumlarının dijital yeterlilikleri ve dijital stratejileri belirlemelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca yapılacak çalışmalarda dijital yeterliliğin açıklanmasına, öncül ve ardıllarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır. Sonuç olarak, kapsamlı bir dijital yeterlilik ölçeğinin geliştirilmesi, çalışanların ve kuruluşların günümüzün dijital ortamında gelişmek için gerekli beceri ve yetkinliklerle donatılmasını sağlamada önemli katkı sağlayacağı umulmaktadır. Dijital Yeterlilik Ölçeği, dijital becerileri ve yetkinlikleri değerlendirmek için standartlaştırılmış bir çerçeve sağlamaktadır. Dijital yeterlilik ölçeğinden elde edilen bulgularla yöneticilerin dijital teknolojilerden etkin şekilde yararlanma ve örgütsel başarıyı artırmak için gerekli yetkinliklere sahip olup olmadıkları konusunda bir kanaate ulaşmak mümkündür. Ölçek aynı zamanda kurum ve kuruluşların dijital eğitim ve gelişim programlarının yanında dijital teknolojik değişim konusunda strateji belirleme sürecine önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acevedo, J., ve Diaz-Molina, I. (2023). Learning organizations in emerging economies: the effect of knowledge management on innovative culture in Chilean companies. *The Learning Organization*, 30(1), 37-54. <https://doi.org/10.1108/TLO-01-2021-0009>
- Adner, R., Puranam, P., ve Zhu, F. (2019). What is different about digital strategy? From quantitative to qualitative change. *Strategy Science*, 4(4), 253-261. <https://doi.org/10.1287/stsc.2019.0099>
- Aguinis, H., Pierce, C. A., Bosco, F. A., ve Muslin, I. S. (2009). First decade of Organizational Research Methods: Trends in design, measurement, and data-analysis topics. *Organizational Research Methods*, 12(1), 69-112. <https://doi.org/10.1177/1094428108322641>
- Ahmed, W. (2023). Understanding self-directed learning behavior towards digital competence among business research students: SEM-neural analysis. *Education and Information Technologies*, 28(4), 4173-4202. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11384-y>

- Akter, J. S., & Haque, S. A. Z. U. (2022). Innovation Management: Is Big Data Necessarily Better Data?. *Management of Sustainable Development*, 14(2). <https://doi.org/10.54989/msd-2022-0013>
- Ala-Mutka, K. (2011). Mapping digital competence: Towards a conceptual understanding. Sevilla: Institute for Prospective Technological Studies, 7-60.
- Albright, J. J. ve Park, H. M. (2009). Confirmatory factor analysis using amos, LISREL, *Mplus*, SAS/STAT CALIS.
- Arsawan, I. W. E., Koval, V., Rajiani, I., Rustiarini, N. W., Supartha, W. G., ve Suryantini, N. P. S. (2022). Leveraging knowledge sharing and innovation culture into SMEs sustainable competitive advantage. *International journal of productivity and performance management*, 71(2), 405-428. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-04-2020-0192>
- Ayre, C., & Scally A. J. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio: revisiting the original methods of calculation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47 (1), 79-86. doi: 10.1177/0748175613513808.
- Bagnoli, C., Albarelli, A., Biazzo, S., Biotto, G., Marseglia, G. R., Massaro, M., ... ve Troiano, L. (2022). The integration of digital business models: the amazon case study. In *Digital Business Models for Industry 4.0: How Innovation and Technology Shape the Future of Companies* (pp. 211-239). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97284-4_4
- Balçı, A. (2004). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler. *Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara*.
- Bellanova, R., ve Fuster, G. G. (2019). Composting and computing: On digital security compositions. *European Journal of International Security*, 4(3), 345-365. <https://doi.org/10.1017/eis.2019.18>
- Bubaš, G., Orehovački, T., & Konecki, M. (2008). Factors and predictors of online security and privacy behavior. *Journal of Information and Organizational Sciences*, 32(2), 79-98.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 133-151.
- Caena, F., ve Redecker, C. (2019). Aligning teacher competence frameworks to 21st century challenges: The case for the European Digital Competence Framework for Educators (Digcompedu). *European journal of education*, 54(3), 356-369. <https://doi.org/10.1111/ejed.12345>
- Cai, J., ve Gut, D. (2020). Literacy and digital problem-solving skills in the 21st century: what PIAAC says about educators in the United States, Canada, Finland and Japan. *Teaching Education*, 31(2), 177-208. <https://doi.org/10.1080/10476210.2018.1516747>
- Calvani, A., Cartelli, A., Fini, A., ve Ranieri, M. (2008). Models and instruments for assessing digital competence at school. *Journal of E-learning and Knowledge Society*, 4(3), 183-193.
- Canhoto, A. I., Quinton, S., Pera, R., Molinillo, S., ve Simkin, L. (2021). Digital strategy aligning in SMEs: A dynamic capabilities perspective. *The Journal of Strategic Information Systems*, 30(3), 101682. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2021.101682>
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education*, (5th ed). Routledge Falmer, Taylor&Francis Group.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları (2)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cordon, C., Garcia-Milà, P., Ferreiro Vilarino, T., Caballero, P., Cordon, C., Garcia-Milà, P., ... ve Caballero, P. (2016). From digital strategy to strategy is digital. *Strategy is Digital: How Companies Can Use Big Data in the Value Chain*, 9-45. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31132-6_2
- Dang, D., ve Vartiainen, T. (2019). Digital strategy patterns in information systems research. *Proceedings: The Pacific Asia Conference on Information Systems (PACIS)*, 1-19, China.
- de Araujo, L. M., Priadana, S., Paramarta, V., ve Sunarsi, D. (2021). Digital leadership in business organizations. *International Journal of Educational Administration, Management, and Leadership*, 45-56. <https://doi.org/10.51629/ijeamal.v2i1.18>
- Ensağ, E. A. (2021). Dijital dönüşüm, smart ve inovatif teknolojilerin tüketici satınalma davranışlarına etkisinin teknoloji kabul modeli ile incelenmesi: beyaz eşya sektöründe bir uygulama, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi Ve Pazarlama Programı, Yüksek Lisans Tezi.

- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K. ve Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223. <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26747>
- Feher, K. (2015). Corporate digital identity: Key factors of policy and business. In 2nd International Conference on "Trends in Multidisciplinary Business and Economic Research"(TMBER-2015) (Vol. 2, pp. 352-363).
- Ferrari, A., Punie, Y., ve Redecker, C. (2012). Understanding digital competence in the 21st century: An analysis of current frameworks. In European Conference on Technology Enhanced Learning (pp. 79-92). Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-33263-0_7
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50. <https://doi.org/10.1177/002224378101800104>
- Garini, R. A., & Muafi, M. (2023). The effect of digital competence, work life balance and work stress towards service performance with moderation of emotional intelligence on employees of PT. X. *International Journal of Business Ecosystem & Strategy* (2687-2293), 5(2), 01-11. <https://doi.org/10.36096/ijbes.v5i2.403>
- Geçkil, T. Ve Tikici, M. (2015). Örgütsel Demokrasi Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4).
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. (2006). *Multivariate data analysis*. Uppersaddle River. In: NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M. ve Mena, J. A. (2012). An assessment of the use of partial least squares structural equation modeling in marketing research. *Journal of the academy of marketing science*, 40(3), 414-433. <https://doi.org/10.1007/s11747-011-0261-6>
- Han, X., ve Zheng, Y. (2022). Driving Elements of Enterprise Digital Transformation Based on the Perspective of Dynamic Evolution. *Sustainability*, 14(16), 9915. <https://doi.org/10.3390/su14169915>
- Hanifah, H., Abdul Halim, H., Ahmad, N. H., ve Vafaei-Zadeh, A. (2019). Emanating the key factors of innovation performance: leveraging on the innovation culture among SMEs in Malaysia. *Journal of Asia Business Studies*, 13(4), 559-587. <https://doi.org/10.1108/JABS-04-2018-0130>
- Hanifah, H., Halim, H. A., Ahmad, N. H., ve Vafaei-Zadeh, A. (2020). Can internal factors improve innovation performance via innovation culture in SMEs?. *Benchmarking: An International Journal*, 27(1), 382-405. <https://doi.org/10.1108/BIJ-06-2018-0174>
- Hatlevik, O. E., ve Christophersen, K. A. (2013). Digital competence at the beginning of upper secondary school: Identifying factors explaining digital inclusion. *Computers and education*, 63, 240-247. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.11.015>
- Henao-García, E., Arias-Pérez, J., & Lozada, N. (2021). Fostering big data analytics capability through process innovation: Is management innovation the missing link?. *Business Information Review*, 38(1), 28-39. <https://doi.org/10.1177/0266382120984716>
- Hizqiyah, I. Y. N., Widodo, A., Sriyati, S., ve Ahmad, A. (2023). Development of a Digital Problem Solving Skills Test Instrument: Model Rasch Analysis. *Jurnal Penelitian Pendidikan IPA*, 9(4), 1658-1663. <https://doi.org/10.29303/jppipa.v9i4.2671>
- Hurwitz, L. B., ve Schmitt, K. L. (2020). Can children benefit from early internet exposure? Short-and long-term links between internet use, digital skill, and academic performance. *Computers ve Education*, 146, 103750. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103750>
- Joreskog, K. ve Sorbom, D. (1993). *Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit*. NY: University Press of America.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kline, P. (2014). *An easy guide to factor analysis*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315788135>
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, NY: Guilford.
- Krumsvik, R. J. (2014). Teacher educators' digital competence. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(3), 269-280.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*, 28(4), 563-575.

- Lucas, M., Bem-Haja, P., Siddiq, F., Moreira, A., ve Redecker, C. (2021). The relation between in-service teachers' digital competence and personal and contextual factors: What matters most?. *Computers and Education*, 160, 104052. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104052>
- MacKenzie, S. B. ve Podsakoff, P. M. (2012). Common method bias in marketing: Causes, mechanisms, and procedural remedies. *Journal of retailing*, 88(4), 542-555. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2012.08.001>
- Maji, S. K., ve Laha, A. (2022). The role of digital skill in mitigating digital divide: evidences from Asia-Pacific region. *Rajagiri Management Journal*, 16(3), 260-271. <https://doi.org/10.1108/RAMJ-05-2021-0035>
- Maslennikova, Y., ve Brom, A. (2021). Methodology of Quantitative and Qualitative Evaluation of an Industrial Enterprise Digital Potential on the Example of Evaluation of the " Personnel Resources" Component. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 666, No. 6, p. 062100). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/666/6/062100>
- Mehrvaz, M., Heidari, E., Farrokhnia, M., ve Noroozi, O. (2021). The mediating role of digital informal learning in the relationship between students' digital competence and their academic performance. *Computers and Education*, 167, 104184. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104184>
- Midtlund, A., Instefjord, E. J., & Lazareva, A. (2021). Digital communication and collaboration in lower secondary school. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 16(2), 65-76. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-943x-2021-02-03>
- Mielli, F., ve Bulanda, N. (2019). Digital transformation: Why projects fail, potential best practices and successful initiatives. In 2019 IEEE-IAS/PCA Cement Industry Conference (IAS/PCA) (pp. 1-6). IEEE. <https://doi.org/10.1109/CITCON.2019.8729105>
- Morze, N., Buinytska, O., Varchenko-Trotsenko, L., Vasylenko, S., Nastas, D., Tiutiunyk, A., ve Lytvynova, S. (2022). System for digital professional development of university teachers. *Educational Technology Quarterly*, (2), 152-168. <https://doi.org/10.55056/etq.6>
- Núñez-Canal, M., de Obesso, M. D. L. M., ve Pérez-Rivero, C. A. (2022). New challenges in higher education: A study of the digital competence of educators in Covid times. *Technological Forecasting and Social Change*, 174, 121270. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121270>
- Özcan, K. ve Balyer, A. (2013). Liderlik oryantasyon ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 136-150.
- Pedaste, M., Kallas, K., & Baucal, A. (2023). Digital competence test for learning in schools: Development of items and scales. *Computers & Education*, 104830.
- Proksch, D., Rosin, A. F., Stubner, S., ve Pinkwart, A. (2021). The influence of a digital strategy on the digitalization of new ventures: The mediating effect of digital capabilities and a digital culture. *Journal of Small Business Management*, 1-29. <https://doi.org/10.1080/00472778.2021.1883036>
- Roša, A., & Lobanova, L. (2022). Ethical responsibility of a company in the context of digital transformation of work: Conceptual model. *Sustainability*, 14(18), 11365. <https://doi.org/10.3390/su141811365>
- Schallmo, D., Williams, C. A., ve Lohse, J. (2019). Digital strategy-integrated approach and generic options. *International Journal of Innovation Management*, 23(08), 1940005. <https://doi.org/10.1142/S136391961940005X>
- Schemmel, M. (2022). Digital Innovation in Corporations: Deriving a Practical Framework for the Measurement of Success of Digital Innovation Units. *Junior Management Science*, 7(4), 1098-1132.
- Scherer, R. F., Luther, D. C., Wiebe, F. A. ve Adams, J. S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological reports*, 62(3), 763-770. <https://doi.org/10.2466/pr0.1988.62.3.763>
- Schinagl, S., ve Shahim, A. (2020). What do we know about information security governance? "From the basement to the boardroom": towards digital security governance. *Information ve Computer Security*, 28(2), 261-292. <https://doi.org/10.1108/ICS-02-2019-0033>
- Shakina, E., Parshakov, P., ve Alsufiev, A. (2021). Rethinking the corporate digital divide: The complementarity of technologies and the demand for digital skills. *Technological Forecasting and Social Change*, 162, 120405. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120405>
- Shevtsova Hanna, Z., Lytvynskyi Roman, V., & Sokolova Hanna, B. (2021). Digital innovation as a driving force for development of modern companies. *European Reforms Bulletin*, 95.

- Sillat, L. H., Tammets, K., ve Laanpere, M. (2021). Digital competence assessment methods in higher education: A systematic literature review. *Education Sciences*, 11(8), 402. <https://doi.org/10.3390/educsci11080402>
- Slavec, A., ve Drnovšek, M. (2012). A perspective on scale development in entrepreneurship research. *Economic and business Review*, 14(1), 3. <https://doi.org/10.15458/2335-4216.1203>
- Spante, M., Hashemi, S. S., Lundin, M., & Algers, A. (2018). Digital competence and digital literacy in higher education research: Systematic review of concept use. *Cogent Education*, 5(1), 1519143.
- Suarta, I. M., ve Suwintana, I. K. (2021). The new framework of employability skills for digital business. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1833, No. 1, p. 012034). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1833/1/012034>
- Tezbaşaran, A. A.(1996). *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*. Ankara: Türk Psikoloji Derneği Yayınları.
- Tseng, E., Sabet, M., Bellini, R., Sodhi, H. K., Ristenpart, T., ve Dell, N. (2022). Care infrastructures for digital security in intimate partner violence. In *Proceedings of the 2022 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1-20. <https://doi.org/10.1145/3491102.3502038>
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2022). *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve-SPSS uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Vial, G. (2021). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *Managing Digital Transformation*, 13-66. <https://doi.org/10.4324/9781003008637-4>
- Vörös, Z., Kehl, D., ve Rouet, J. F. (2021). Task characteristics as source of difficulty and moderators of the effect of time-on-task in digital problem-solving. *Journal of Educational Computing Research*, 58(8), 1494-1514. <https://doi.org/10.1177/0735633120945930>
- Wald, D., de Laubier, R., ve Charanya, T. (2019). The five rules of digital strategy. *BCG*, available at <https://www.bcg.com/publications/2019/five-rules-digitalstrategy.aspx> (accessed 26th February, 2020).
- Ward, C., ve Baena, V. (2015). Measuring the impact of a company's digital strategy on customer based brand equity. In *Proceedings International Marketing Trends Conference 2015, Paris* (pp. 1-18).
- Wessel, L., Baiyere, A., Ologeanu-Taddei, R., Cha, J., ve Blegind-Jensen, T. (2021). Unpacking the difference between digital transformation and IT-enabled organizational transformation. *Journal of the Association for Information Systems*, 22(1), 102-129. <https://doi.org/10.17705/1jais.00655>
- Zhang, C., Sun, J., Zhu, X., & Fang, Y. (2010). Privacy and security for online social networks: challenges and opportunities. *IEEE network*, 24(4), 13-18. <https://doi.org/10.1109/MNET.2010.5510913>
- Zhang, S., Tang, X., He, Q., Liu, J., ve Ying, Z. (2021). External correlates of adult digital problem-solving behavior: Log data analysis of a large-scale assessment. *arXiv:2103.15036*.
- Zhao, L., He, Q., Guo, L., ve Sarpong, D. (2023). Organizational Digital Literacy and Enterprise Digital Transformation: Evidence From Chinese Listed Companies. *IEEE Transactions on Engineering Management*. <https://doi.org/10.1109/TEM.2023.3241411>
- Zhao, Y., Llorente, A. M. P., ve Gómez, M. C. S. (2021). Digital competence in higher education research: A systematic literature review. *Computers and Education*, 168, 104212. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104212>
- Žur, A., ve Friedl, C. (2021). Transforming workplace learning: A qualitative inquiry into adopting massive open online courses into corporate learning and development. *Education Sciences*, 11(6), 295. <https://doi.org/10.3390/educsci11060295>

Extended Abstract

Aim and Scope

This scale development aims to develop an organizational digital competence scale with high measurement capability. For institutional digital competence, organizations must exhibit core capabilities such as digital communication, digital content creation, and digital problem-solving at the organizational level. The digitalization of business requires a new skill called "digital problem-solving skills." Digital problem solving requires using digital technologies to identify, analyze, and solve complex problems and the ability to innovate and adapt in response to changing conditions. Organizational digital problem-

solving also refers to the ability of users of the organization's web pages and applications to solve problems directly related to institutional digital competence, such as digital anxiety, compliance, and overload.

Organizational digital competence refers to an organization's collective capabilities, knowledge, and skills to use and leverage digital technologies in its operations, strategies, and overall business environment. Enterprise digital strategy refers to an organization's plans and actions to leverage digital technologies and platforms to achieve its business objectives. Digital strategy is typically developed as part of the overall corporate strategy. A successful digital strategy includes understanding the organization's digital capabilities, growth potential, and a clear vision of desired outcomes. The research seeks to answer the problem of what are the critical determinants of organizations' digital capabilities and how they can be measured.

Methods

In order to test the theoretical framework of the research, the Institutional Digital Competence Scale (IDCS) was developed as a process consisting of three stages. In the first stage, studies were conducted to create the scale structure. At this stage, studies were carried out to determine the purpose of the scale to be developed, to review the literature, to determine the conceptual definitions and basic assumptions, and to determine the statements to be included in the final scale. After the item pool was created, 11 experts' opinions on the scale were received, and the items were finalized. Data were collected from a sample of 50 people to conduct a pilot study, and a five-point Likert-type "candidate scale" form was created according to the content validity index. In order to conduct the actual study and create the final scale, data was collected from a sample of municipalities that could represent the general population. In the scale development process, data were collected from a sample group of 429 people for the actual scale.

EFA was applied to the data obtained. According to the analysis findings, it was concluded that the sample size was perfect ($p < 0.000$). With this value, it was determined that the research sample was sufficient and factor analysis could be applied to the data. The high level of variance indicates that the related concept and structure are well measured. The fact that the variables explained 2/3 of the total variance in the analysis process shows that the scale expressions provide good measurements. On the other hand, in the field of social sciences, it is sufficient to have variance ratios in the range of 40%-60%. In the line graph in Figure 1, it was concluded that the factor values of the breakpoints where rapid decreases were experienced were sufficient. The horizontal course of the graph lines from factor 2 onwards after the rapid decreases in the graph occur in factor 1 shows that the number of significant factors of the research scale is 2. The research results show that employees' digital skills and competencies gain more importance as digital technologies develop and transform the business environment.

Findings and Conclusion

The lack of a scale in the Turkish literature to measure managerial perceptions of virtual organizations that have developed with the impact of digitalization and innovative working techniques in these organizations causes an essential gap in the literature. It is thought that the Institutional Digital Competence Scale (IDCS), which is highly valid, reliable, and meticulously developed, will make an essential contribution to the literature. This scale development aims to develop an organizational institutional digital competence scale with high measurement capability. For institutional digital competence, organizations must exhibit core capabilities such as digital communication, digital content creation, and digital problem-solving at the organizational level.

The digitalization of business requires a new skill called "digital problem-solving skills." Digital problem solving requires using digital technologies to identify, analyze, and solve complex problems and the ability to innovate and adapt in response to changing conditions. Organizational digital problem-solving also refers to the ability of users of the organization's web pages and applications to solve problems directly related to institutional digital competence, such as digital anxiety, compliance, and overload. Organizational institutional digital competence refers to an organization's collective capabilities, knowledge, and skills to use and leverage digital technologies in its operations, strategies, and overall business environment. Enterprise digital strategy refers to an organization's plans and actions to leverage digital technologies and platforms to achieve its business objectives. Digital strategy is typically developed as part of the overall corporate strategy. A successful digital strategy includes understanding the organization's digital capabilities, growth potential, and a clear vision of desired outcomes. The research seeks to answer the problem of what are the critical determinants of organizations' digital capabilities and how they can be measured.

The lack of a scale in the Turkish literature to measure managerial perceptions of virtual organizations that have developed with the impact of digitalization and innovative working techniques in these organizations causes an essential gap in the literature. It is thought that the Institutional Digital Competence Scale (DCS), which is highly valid, reliable, and meticulously developed, will make an essential contribution to the literature.

Fizik Tedavi Hizmet Sunumunda Dış Kaynak Kullanımının Karlılık Analizi: Bir Kamu Hastanesi Örneği

Profitability Analysis of Outsourcing in Physical Therapy Service Delivery: A Public Hospital Example

Enver Bozdemir¹, Ali Özgür Güley²

Öz

Çalışmanın amacı, fizik tedavi hizmet sunumunun hastane bünyesinde gerçekleştirilmesiyle dış kaynak kullanımı esasına göre temin edilmesinin karlılık ve performans açısından incelemektir. Çalışmaya ait veriler nitel araştırma yöntemiyle doküman analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın evrenini Abant İzzet Baysal Üniversitesi İzzet Baysal Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanesi, örneklemini ise söz konusu birimde sunum yapılan fizik tedavi tedavi seansları oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri 2022 yılının ilk 6 aylık süresini kapsamaktadır. Bu kapsam dahilinde hastanenin hizmet alımı ile kendi bünyesinde sunduğu fizik tedavi seansları karlılık ve personel performansları açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda fizik tedavi hizmet alımında toplam gelir 6.361.585 ₺, toplam gider 1.488.680 ₺ olup toplam kar 4.872.905 ₺ dir. Hastanede kadrolu çalışanlar oluşturduğu toplam gelir 5.762.461 ₺, toplam gider 3.200.839 ₺ ve toplam kar 2.561.622 ₺ dir. Hizmet alımı kişi başı karın, kadrolu kişi başı kara oranı %438, hizmet alımı toplam karın kadrolu toplam kara oranı %190 bulunmuştur. Personel esasına dayalı dış kaynak kullanımı daha az sayıda kişiyle yürütülmesine rağmen daha yüksek puan üretilmiş ve düşük maliyetle daha yüksek kar elde edilmiştir. Fizik tedavi alanında dış kaynak kullanımının karlılık açısından daha uygun bir yöntem olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fizik Tedavi, Dış Kaynak Kullanımı, Maliyet Yönetimi, Karlılık

Abstract

Purpose of the study is to examine the provision of physical therapy services on the basis of outsourcing by performing within the hospital in terms of profitability and performance. The data belonging to the study were subjected to document analysis by qualitative research method. The universe of the research consists of Abant İzzet Baysal University İzzet Baysal Physical Therapy and Rehabilitation Training and Research Hospital, and the sample consists of the physical therapy sessions presented in the said unit. The data of the study covers the first 6 months of 2022. Within this scope, the hospital's service procurement and the physical therapy sessions offered within its own body were evaluated in terms of profitability and personnel performances. In line with the data obtained, the total income in the purchase of physical therapy services is 6.361.585 ₺, the total expense is 1.488.680 ₺ and the total profit is 4.872.905 ₺. The total income generated by the permanent staff at the hospital is 5.762.461 ₺, the total expense is 3.200.839 ₺ and the total profit is 2.561.622 ₺. The ratio of profit per capita for service procurement and profit per permanent employee was 438%, the ratio of total profit to total profit for service procurement to total profit for permanent staff was 190%. Although personnel-based outsourcing was carried out with fewer people, higher scores were generated and higher profits were obtained at lower costs. It has been determined that outsourcing in the field of physical therapy is a more suitable method in terms of profitability.

Keywords: Physical Therapy, Outsourcing, Cost Management, Profitability

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 08 / 12 / 2023

Accepted: 22 / 05 / 2024

¹ Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Düzce, Türkiye, enverbozdemir@duzce.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0845-1602>

² Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, Düzce, Türkiye, ozgurguley@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-4167-8462>

Giriş

Sağlık hizmetleri, bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak yeni uygulama ve yöntemlerle çeşitlenmekte ve gelişmektedir. Sağlık hizmetlerindeki gelişmeler yeni teknolojik giderler ve yeni maliyet unsurları oluşturmaktadır. Ayrıca nüfus yapısındaki değişimler ve artan talep sağlık hizmetleri harcamasını artırmakta, hastaneleri maliyet baskısı ile karşı karşıya bırakmaktadır (Akyürek, 2013a:3). Dış kaynak kullanımı (DKK), artan maliyetleri azaltmak için uygulanan stratejik maliyetleme yöntemlerinden biridir.

DKK ilk olarak 1979 yılında tanımlanarak literatürde yer almıştır. DKK, 1980'li yıllarda uygulanmaya başlasa da stratejik yönetim biçimi olarak 1990'lı yıllarda yaygınlaşmıştır (Gözüküçük ve Çelik, 2012:2). Dış kaynak kullanımı; bazı mal ya da hizmetleri, bir sözleşme kapsamında işletmenin dışındaki başka bir kaynaktan sağlama şeklinde ifade edilmektedir (Margılıç, 2006:15). Başka bir tanım da; işletmelerin iyi bildikleri işleri dışında kalan, yapılması gereken işleri başkalarına yaptırmaktır (Koçel, 2020:397). DKK, işletmelerin ana faaliyetlerine odaklanmak ve yoğunlaşmak amacıyla, esas faaliyetleri dışındaki iş ve işlemleri bu alanda uzmanlaşmış işletmelere devrederek daha düşük maliyetle daha kaliteli çıktılar elde edilmesinin amaçlandığı stratejik karar verme yöntemidir (Bozdemir, 2016:1052). DKK, işletmenin süreklilik arz eden bazı içsel faaliyetlerini ve karar haklarını, bir anlaşmaya bağlı olarak, işletme dışındaki yüklenici işletmelere devretmesidir.

Rekabet etkenlerinin her gün değiştiği ve farklılaştığı küreselleşen dünyada, DKK hem ulusal hemde uluslararası birçok farklı sektörde kullanılmaktadır. Özellikle hizmet sunum bileşenlerinin geniş bir yelpaze oluşturduğu sağlık hizmetlerinde, kendine has özelliği bulunan ve doğrudan sağlık hizmeti sayılmayan bazı mal ve hizmetlerin dış kaynaklar aracılığıyla temin edilmesi oldukça yaygındır. Günümüzde bu hizmetlerden bazıları; veri hazırlama hizmeti, yemek hazırlama hizmeti, özel güvenlik hizmeti, çamaşırhane hizmetleri gibi destek hizmetleridir. Bazen de bu hizmetler görüntüleme hizmeti, laboratuvar hizmeti, klinik destek hizmeti ve fizik tedavi hizmeti gibi teşhis ve tedaviye yardımcı hizmetler olabilmektedir.

Sağlık yöneticileri, rekabetin giderek arttığı sağlık hizmetleri pazarında işletmelerini daha iyi yönetebilmek için, daha düşük maliyetle hizmet sunmaya yönelmektedir (Nazlıoğlu ve Yar, 2016:74). Türkiye'deki kamu sağlık işletmelerinin tamamı ve özel sağlık işletmelerinin tamamına yakını Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ile protokol imzalamakta ve sağlık hizmetlerinin fiyatlandırılmasını Sağlık Uygulama Tebliğine (SUT) göre yapmaktadır. Bunun dışında kalan ve kamu hastanelerine başvuran kesim için Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen Kamu Sağlık Hizmetleri Fiyat Tarifesi (KSHFT) uygulanmaktadır. Bu nedenle sağlık işletmelerinin gelirleri belirli tarifelere göre gerçekleşmektedir. Bu durum sağlık işletmelerini maliyetleri daha verimli yönetmeye ve maliyetleri minimize etmeye zorlamaktadır.

Sağlık hizmeti sunan hastanelerin, DKK'ya başvurmalarının en önemli nedeni, hizmet üretim maliyetlerini düşürmektedir. Maliyet unsurları ilk madde ve malzeme, personel ve genel hizmet üretim giderlerinden oluşmaktadır. Hizmet üretim maliyetleri içerisinde en önemli payı personel giderleri oluşturmaktadır. Giderlerin azaltılmasında ilk madde ve malzeme ve genel hizmet üretim giderlerinin azaltılması zor bir durum iken, DKK'ya başvurarak personel giderlerinin azaltılması kolaydır.

Sağlık hizmetleri sunumunda DKK kullanımının en önemli faydası, daha düşük maliyetle daha yüksek karlılığın sağlanmasıdır. Özellikle personel esasına dayalı, yani maliyet unsurları içerisinde personel giderlerinin fazla olduğu hizmet alımlarında bu fark oldukça belirgin hale gelmektedir. Bu amaçla çalışmada sadece personel esasına dayalı hizmet alımının karlılığı analiz edilmiştir.

Sağlık hizmetleri birçok farklı hizmetin birleşiminden oluşmaktadır. Bu hizmetler doğrudan sağlık uygulamalarından ve destek hizmetlerinden oluşmaktadır. Gerek doğrudan sağlık hizmeti gerekse destek hizmeti olarak DKK farklı alanlarda uygulanmaktadır. Literatür taramasında farklı alanlardaki uygulama örnekleri incelenmiştir. Çalışmada ise daha önce çalışma yapılmamış olan bir uygulama alanı olan fizik tedavi hizmeti alımı incelenmiştir. Bu nedenle çalışma daha önce yapılan çalışmalardan farklı özelliktedir.

Çalışmanın amacı, fizik tedavi hizmet sunumunun hastane personeli tarafından gerçekleştirilmesiyle, DKK esasına göre temin edilmesini karlılık açısından incelemektir. Çalışmada, personel esasına dayalı olarak fizik tedavi hizmet alımı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İzzet Baysal Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde DKK ve hastane personeli tarafından uygulanan fizik tedavi hizmeti karlılık açısından incelenmiştir.

1. Literatür

Literatürde sağlık hizmetleri sunumunda DKK'dan yararlanma ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak burada sadece DKK'nın maliyet ve karlılık boyutu ile yöntemin özelliklerini inceleyen çalışmalar dikkate alınarak aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Moschuris ve Kondylis (2006) yaptıkları çalışmada Yunanistan'daki 100 kamu hastanelerinde dış kaynak kullanımının kapsamını, karar verme sürecini, dış kaynak kullanımının etkisini ve gelecekteki dış kaynak eğilimini araştırmıştır. Maliyet tasarrufu ve hasta memnuniyeti dış kaynak kullanma kararını etkileyen ana faktörler olduğu vurgulanmıştır.

Yiğit ve diğerleri (2007) tarafından yapılan çalışmada İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Eskişehir illerinde kamu, özel ve üniversite hastanelerinden oluşan 80 hastanede DKK'nın riskleri incelenmiştir. Bu çalışmada, risklerin dağılımı; tedarikçiden alınan hizmetleri sunma becerisinin kaybolması %93,3, tedarikçiye olan bağlılığın artması %90, esnekliğin kaybedilmesi %50, gizli bilgilerin korunması %26,7, personel kontrolünün kaybedilmesi %23,3, yetersiz tedarikçilerin seçimi %20 şeklindedir.

Mollahaliloğlu ve diğerlerinin (2010) yapmış oldukları çalışmada, kurum dışı kaynaklardan yararlanma yoluyla temin edilen klinik ve klinik olmayan hizmetleri ekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Bu hizmetlerde DKK'nın maliyet açısından daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Özdemir'in (2010) yaptığı çalışmada, Kafkas Üniversitesi'nde DKK yöntemiyle tedarik edilen yemek, temizlik ve güvenlik hizmeti alımları incelenmiştir. Çalışmada DKK'yla yemek hizmetlerinin aylık 34.400 ₺, temizlik hizmetinin yıllık 86.000 ₺, güvenlik hizmetinin ise yıllık 231.000 ₺ daha düşük maliyetle yerine getirildiği sonucuna varılmıştır.

Yalçın ve diğerlerinin (2011) Kayseri Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde yaptıkları çalışmada, BT ve MR hizmetlerinin DKK ile yapılmasıyla %49 maliyet avantajı sağlandığı tespit edilmiştir.

Guimarães ve Carvalho (2011) çalışmasında dış kaynak kullanımının farklı sağlık sistemine sahip farklı ülkelerdeki uygulamaları incelemiştir. Dış kaynak kullanımının odak noktasının riskleri ve maliyetleri azaltmak yerine, diğer sektörlerdeki uygulamaların da göz önüne alınarak uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ekin ve diğerlerinin (2012) yaptığı çalışmada İstanbul'da faaliyet gösteren bir eğitim ve araştırma hastanesinde DKK kullanımı incelenmiştir. DKK ile alınan hizmetlerin, hastanenin kendi imkanlarıyla sağlanması olasılığı karşılaştırılmıştır. Çalışmada, hastane yönetiminin DKK ile özel güvenlik hizmetlerini %21,20, malzemeli yemek hizmetlerini %71,39, bilgi işlem hizmetlerini %34,22, malzemeli temizlik hizmetlerini %39,76 ve teknik bakım onarım hizmetlerini %23,65 oranında daha düşük maliyetle gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır.

Roberts ve diğerlerinin (2013) yaptığı çalışmada, hastane yöneticileri dış kaynak kullanımına karar vermeden önce, DKK'nın nedenlerini, önündeki iyi uygulamalarını ve hastane yönetimine etkilerini ortaya koymuştur. Sağlık hizmetlerinde etkili dış kaynak kullanımının önünde pek çok engel olmasına karşın dikkatli, düşünceli ve bilinçli bir yaklaşımla dış kaynak kullanımı idarenin, personelin, satıcının ve en önemlisi hastanın fayda sağlayacağı şekilde başarıyla uygulanabileceği ifade edilmiştir.

Akyürek (2013b) yaptığı çalışmada; Türkiye'de Sağlık Bakanlığı hastane yöneticilerine, DKK'dan yararlanmada sektörel performansa ilişkin değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada, DKK alanına göre yapılan harcama oranları da incelenmiştir. Çalışma döneminde DKK'nın en çok harcama yapıldığı alan %11,26 ile çamaşırhane hizmeti alımıdır. Görüntüleme hizmetlerinin oranı ise %4,68 olup, bunlar arasında en büyük payı MR hizmetinin aldığı görülmüştür.

Kalkan ve diğerlerinin (2015) yapmış oldukları çalışmada Ankara Halk Sağlığı Müdürlüğü'nün DKK kullanımı ile alternatifleri olarak müdürlüğün kendi olanakları ile bu hizmetleri üretmesi karşılaştırılmıştır. Müdürlük; malzemeli yemek hizmetinde yalnız personel maliyetlerinden %62, güvenlik hizmetinde %23, sarf malzemeleri hariç temizlik hizmetinde %27, personel tasarrufu elde edilmiştir. Laboratuvar hizmetinde ise %41 oranında maliyet avantajı sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Bozdemir ve Öcel'in (2016) yaptığı çalışmada, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İzzet Baysal Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde hastaneye ait olan MR cihazı ile hizmet alımı yapılan MR cihazı maliyet minimizasyonu bakımından karşılaştırılmıştır. Hastaneye ait cihazla 245.355,18 ₺ kar, hizmet alımı kapsamındaki cihazla 1.648.100,31 ₺ kar hesaplanmıştır. Buna göre DKK'nın daha karlı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Baç (2019), yapmış olduğu çalışmada; devlet hastanelerinin DKK yoluyla sağladığı temizlik, güvenlik, yemekhane, veri hazırlama, laboratuvar ve görüntüleme hizmetleri mali açıdan değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda, DKK giderleri içinde temizlik hizmeti ve veri hazırlama hizmeti giderlerinin yüksek paya sahip olduğu görülmüştür.

Bozdemir ve Terzi (2020), yaptıkları çalışmada; hastanelerin alım yaptıkları dış laboratuvar tetkik hizmetlerinin nedenini ve gerekçelerini ortaya koyarak, karlılık analizi ve muhasebeleştirilmesi ile özel tıbbi laboratuvarların hizmet sunumları muhasebe bakışıyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın yapıldığı hastanede, dış laboratuvar hizmet alımının son yıllarda daha karlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Skipworth ve diğerlerinin (2020) çalışmasında DKK İngiltere'de kamudan özele ve İtalya'da kamudan kamuya olmak üzere karşılaştırmalı incelenmiştir. Her iki durumda da istenilen maliyet avantajının sağlandığı tespit edilmiştir. Dış kaynak

kullanımında sözleşmelerin önemli olduğu ve kamudan dış kaynak alımında sürecin daha sade işlediği sonucuna varılmıştır.

Berry ve diğerlerinin (2021) çalışmasında sağlık hizmetinden faydalananların sağlık sisteminin odağında yer alması gerektiği belirtilmiştir. DKK ile gelir avantajı sağlamak amaçlanırken diğer olumsuzlukları da dikkate alarak uzun vadeli olarak değerlendirilmelidir. DKK'da hizmet sağlayıcılar ve bu hizmeti alanlar daha kaliteli hizmet sunmayı amaçlamalıdır. DKK'nın titizlikle dikkate alınmadan planlanması durumunda potansiyel olarak büyük olumsuzluklara neden olabileceği vurgulanmıştır.

Karaca ve diğerlerinin (2022) yapmış olduğu çalışmada Kayseri Devlet Hastanesi çamaşırhane hizmeti, maliyet minimizasyonu yöntemi ile incelenmiştir. İlgili hastanede çamaşırhane hizmeti DKK ile yapılmakta ve toplam maliyet 255.029,08 ₺'dir. Alternatif olarak hastane bu hizmeti kendi imkanları ile gerçekleştirmiş olsaydı 857.758,39 ₺ maliyete katlanacaktı. Çamaşırhane hizmetinde DKK'nın daha düşük maliyetli olduğu sonucuna varılmıştır.

Uğurlu ve Bozdemir'in (2022) yaptığı çalışmada Düzce Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi-Hastanesi Manyetik Rezonans (MR) hizmeti alımı incelenmiştir. Çalışmada DKK'nın sabit sermaye yatırımlarını daha az maliyetli yatırımlara yöneltme imkanı sağladığı, ayrıca hastaneyi yüksek personel, bakım-onarım ve amortisman giderlerinden kurtardığı sonucuna varılmıştır. Eğer 2019 yılında DKK uygulansaydı %169 zarar yerine %30 kar, 2020 yılında ise %157 zarar yerine %34 kar elde edileceği hesaplanmıştır.

Khosravi ve diğerlerinin (2022) çalışmasında 2000-2022 dönemi dış kaynak kullanımı ile ilgili İngilizce yayımlanan çalışmalar incelenmiştir. Çalışmada DKK'nın zorluklarından ilkinin sürecin izlenmesinde ve yönetimindeki yanlışlıklar olduğu belirtilmiştir. Verimliliğe ve müşteri memnuniyetine dayalı ödeme sisteminin, dış kaynak kullanımında verimliliği ve faydayı artırdığı tespit edilmiştir.

Goodair ve Reeves (2022) çalışmalarında özel sağlayıcılara yapılan dış kaynak harcamalarının İngiltere'deki tedavi edilebilir ölüm oranları ve sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerindeki etkisini ampirik olarak incelemiştir. Sağlık hizmetlerinin kar amaçlı şirketlere dış kaynak kullanımı yoluyla verilmesi 2013-2020 arası sürekli olarak artmıştır. Bu durumun sağlık hizmeti kalitesinin düşmesine ve tedavi edilebilir ölüm oranının önemli ölçüde artmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışma 1974 yılından itibaren Bolu ilinde faaliyet gösteren Abant İzzet Baysal Üniversitesi İzzet Baysal Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde yapılmıştır. Hastane mevcut haliyle Sağlık Bakanlığı sınıflandırmasına göre A1-Dal Hastanesidir (<https://boluftreah.saglik.gov.tr>). Türkiye'de bu alanda faaliyet gösteren en eski hastanelerdendir. Çalışmanın yapıldığı hastane sadece Bolu'ya değil, çevre illere de hizmet vermektedir. Bu durum hastaların tedavi için bekleme sürelerini uzatmaktadır. Uzun süren yatış ve ayaktan tedavi bekleme sürelerini azaltmak amacıyla fizik tedavi hizmet alımı yapılmaktadır.

Araştırmanın evrenini Abant İzzet Baysal Üniversitesi İzzet Baysal Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne başvuran hastalar, örneklemini ise yapılan fizik tedavi seansları oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri, pandemi dönemindeki kısıtlamaların hastaneye başvuruları etkileyeceği düşünülerek 2022 yılının ilk 6 aylık süresini kapsamaktadır. Bu kapsam dahilinde hastanenin hizmet alımı ile kendi bünyesinde sunduğu fizik tedavi seansları personel performansları açısından da değerlendirilmiştir. Çalışmada personel esasına dayalı fizik tedavi hizmet alımı verimlilik açısından incelenerek iki farklı hizmet sağlayıcısının karlılıkları karşılaştırılmıştır.

2.2. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Çalışmaya ait veriler, nitel araştırma yöntemiyle doküman analizine tabi tutulmuştur. Doküman analizi yazılı ve elektronik ortamdaki tüm belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan nitel bir yöntemdir. Bu yöntem nitel vaka çalışmaları için de kullanılmaktadır (Wach, 2013; Kıral, 2020:173). Veri toplama aracı olarak başvuru doküman analizinde veriler, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İzzet Baysal Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanesi özlük birimi, mutemetlik birimi, gelir tahakkuk birimi ve gider tahakkuk birimlerinden elde edilmiştir. Elde edilen dokümanlar inandırıcılığı artırmak, kategorilemeye yardımcı olmak, sınıflamak, çalışma bulgularını desteklemek ve onaylamak için ilgili birim çalışanlarıyla yüz yüze görüşülerek incelenmiştir. Böylelikle araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmıştır.

Sunulan hizmet çıktılarının aynı olduğu varsayılarak, hastanenin kadrolu personellerinin verdiği fizik tedavi hizmeti maliyeti ve DKK kapsamında hizmet alımı maliyeti karşılaştırılmıştır. Çalışmada kamu hastanesi örneği incelenmiştir. Kamu hastanelerinin gelirlerinin tamamına yakını SGK mensuplarından elde edilen gelirlere dayanmaktadır. Bu nedenle

hesaplamalar SUT'ta yer alan puanlar ile yapılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken hastanenin kendi imkanlarıyla faaliyet gösterme maliyeti için kadrolu çalışanlara ödenen ücretler (maaş, sabit ek ödeme ve sabit dışı ek ödeme) hesaplanmıştır. Hizmet alım maliyeti ise üretilen puan, ihale edilen puan başı fiyatla çarpılarak hesaplanmıştır. Hizmet alımına herhangi bir sarf malzemesi, tıbbi cihaz ve tıbbi malzeme dahil değildir. Bu nedenle hizmet alımındaki tek gider puan başı oluşan giderdir. Gelirler ise SUT'ta belirtilen puanlar ve katsayılar üzerinden hesaplanmıştır. Fizik tedavi hizmet sunumu sonucu oluşan gelir ve gider karşılaştırılmıştır. Diğer bir bakış açısı olarak, hizmet alımı yöntemi ve hastanenin kendi personellerinin ürettiği oldukları sağlık hizmeti puanları kıyaslanarak performans bakımından da değerlendirilmiştir.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada, hesaplama ve işlemlerin yapılmasında tüm verilere ulaşılamaması nedeniyle bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, hizmet sunumunda fizyoterapist ve fizik tedavi teknikerlerinin hizmet verdikleri hasta sayılarının tespitinde yaşanmıştır. Fizyoterapistler bütün tedavi grubu hastalarının tedavilerini verirken, fizik tedavi teknikerleri sadece C ve D grubu hastaların tedavilerini verebilmektedir. Çalışmada bu verilere ulaşılamadığı için, verilen tedavi seanlarında fizyoterapist ve fizik tedavi teknikeri ayrımı yapılmadan değerlendirilmiştir. Dolayısıyla ünvan ayrımı yapılmaksızın DKK incelenmiştir.

Bir diğer husus ise, kadrolu çalışan personelin önemli kısmı genel bütçeden istihdam edilmeleri nedeniyle, maaşları Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca karşılanmakta ve sağlık tesisine bir gider olarak yansımamaktadır. Fakat kamu kaynaklarının bütünlüğü nedeniyle personele ödenen ücretlerin tamamı çalışmamızda gider olarak yansıtılmıştır. Bazı personeller döner sermaye ile istihdam edilmiş ve maaşları döner sermayeden karşılanmasına rağmen, bunlar arasında da bir ayrım yapılmamış ve tamamının ücretleri gider olarak hesaplanmıştır.

Çalışmanın yapıldığı hastaneden, çeşitli sosyal güvenceye ve sigortaya sahip kişiler sağlık hizmeti almaktadır. Bu hizmetler SGK'ya fatura edilirken SUT, banka sandıkları, genel bütçeli kurumlar, sağlık turizmi ve turistlerin sağlığı ve hiçbir güvencesi olmayanlar için KSHFT kullanılmaktadır. Hastanenin fatura gelirlerinin %99,63'ünün Genel Sağlık Sigortası (GSS) kapsamında SGK'dan elde edilmesi nedeniyle, çalışmada SUT puanları ve fiyatlandırılması ile hesaplamalar yapılmıştır.

2.4. Araştırma İzni

Bolu İl Sağlık Müdürlüğü'nden 19.07.2022 tarih ve E-38244951-604.01.01-6831 sayılı yazı ile araştırma izni alınmıştır.

3. Bulgular

Sağlık kuruluşlarında DKK hem yardımcı destek hizmetleri kapsamında hem de yardımcı sağlık hizmetleri kapsamında kullanılmaktadır. Çalışma yapılan hastane kamu hastanesi olması sebebiyle, kamu mevzuatı ve işleyişi esas alınmıştır. SUT'a yapılan her türlü girişimsel işlem, tedavi, uygulama, ilaç ve sarf malzemesi puan üzerinden belirlenmektedir. Sağlık tesislerinde üretilen her puan 0,593 katsayısı ile çarpılarak Türk Lirası (₺) cinsinden SGK'ya fatura edilmektedir. Fizik tedavi hizmeti alımı da, SUT'ta belirtilen tedavi ve seans puanları üzerinden ihale edilmektedir. Başka bir ifadeyle sağlık tesisinin almak istediği hizmet toplamı puan üzerinden, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu kapsamında ihale edilmektedir. Sağlık tesisleri Sağlık Bakanlığı mevzuatı çerçevesinde bazı mal ve hizmet alımları için Bakanlıktan ön izin almaları gerekmektedir. Bakanlıktan izin alımında bölgede mevcut hizmeti veren kamu ve özel sağlık kuruluşları, hizmet verilen nüfus özellikleri, mevcut personel ve cihaz sayısı, poliklinik sayısı, yapılan işlem sayısı ve yatak sayısı gibi birçok bileşen üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. İzinlerin olumlu veya olumsuz olabileceği gibi alınacak mal ve hizmet sayıları ile hizmet süresi de Bakanlık tarafından revize edilebilmektedir (Sağlık Bakanlığı Genelgesi, 2022/2).

Fizik tedavi hizmeti fizyoterapistler ve fizik tedavi teknikerleri tarafından verilmektedir. Fizik tedavi seansları A,B,C ve D grubu olmak üzere dört gruptur. Fizyoterapistler lisans eğitimi ile ünvanı hak kazanırken fizik tedavi teknikerleri ön lisans ile ünvanı hak kazanmaktadır. Fizyoterapistler tüm tedavi gruplarına fizik tedavi verebilirken, fizik tedavi teknikerleri sadece C ve D grubu hastalara fizik tedavi verebilmektedir. Bu nedenle fizik tedavi grupları arasında puan farklılıkları mevcut olup, verilen tedavi yöntemi ile hastanın durumu arasında ilişki bulunmaktadır. A grubu tedavi seansı alan hastalar birden fazla fonksiyona yönelik ve daha yoğun tedavi almaktadır. Yatarak tedavi gören hastalar günde 2 farklı bölgeden tedavi alabilirken, ayaktan tedavi gören hastalar sadece 1 bölgeden tedavi alabilmektedir. Bunun haricindeki fazladan uygulamalar SGK tarafından karşılanmamaktadır.

Çalışmanın yapıldığı hastanede fizik tedavi hizmeti alımı 2022 yılı için 12 fizyoterapist ve 8 fizik tedavi teknikerinden oluşmaktadır. Çalışılan gün süresinde ise 12 fizyoterapist ve 8 fizik tedavi teknikeri üzerinden hesaplanmıştır. Hastanede çalışan kadrolu personel değişim göstermekle birlikte ortalama 31 fizyoterapist ve 15 fizik tedavi teknikeri şeklindedir. Fizik tedavi hizmeti alımı toplam SUT işlem puanı üzerinden ihale edilmiş ve 2022 yılı Ocak ayı puan başı 0,138 ₺ (KDV hariç) ile ilgili yüklenici uhdesinde kalmıştır. Şubat/2022 ayında yeni ihale yapılarak puan başı 0,224 ₺ (KDV hariç) olarak aynı

personel sayısı ile yüklenici uhdesinde kalmıştır. Yeni ihale bedelinde KDV dahil %62,32 artış olmuştur. Fizik tedavi hizmet alımında KDV oranı ise %8'dir. Çalışmanın yapıldığı sağlık tesisi A-I Dal hastanesi olması nedeniyle SUT EK-C listesindeki işlem puanlarına SUT EK-2C-1 İlave Oran Uygulanacak İşlem Listesine göre A ve B grubu seanslarda %75, C ve D grubu seanslarda %40 ilave puan ile faturalandırılmaktadır. İlave puan hesaplaması sadece SGK'ya fatura edilecek gelir hesaplanmasında uygulanmaktadır. Gider hesaplamasında ise ilave puan hesaplanmamaktadır (08.02.2022 Tarihli SUT).

Aşağıdaki Tablo 1'de yapılan işlemlerin puan karşılığı, ilave puanlar ve bu puanların 0,593 katsayısı ile çarpılarak SGK'ya fatura edilen bedeli gösterilmektedir. 08 Şubat 2022'de SUT'ta değişikliğe gidilerek seans puanlarında artış meydana gelmiştir. Artış oranı %45'tir. Tebliğin geçerlilik tarihi 15 Şubat 2022'dir.

Tablo 1. Fizik Tedavi Seansı, Puanı ve Geliri

Seans	15 Şubat 2022 Öncesi SUT			15 Şubat Sonrası 2022 SUT		
	Puan	Ek puan	Ücret ₺	Puan	Ek puan	Ücret ₺
A Grubu	314,63	550,60	326,51	456,20	798,35	473,42
B Grubu	205,72	360,01	213,49	298,28	521,99	309,54
C Grubu	69,81	97,73	57,96	101,23	141,72	84,04
D Grubu	37,23	52,12	30,91	53,98	75,57	44,81

Tablo 1'de görüldüğü üzere yeni SUT'a göre en yüksek tedavi puanına sahip tedavi A grubu (456,20), en düşük puan D grubu (53,98) fizik tedavi seansıdır. Tedavi grup puanları yapılan işlemlerin hastane tarafından SGK'ya fatura edilmesinde kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle tablo 1'deki puan ve gelir unsurları hastanenin fizik tedavi hizmet sunumunda elde ettiği gelirlerine esas teşkil etmektedir. Buna karşın DKK ile üretilen puanların hesaplanmasıyla hastane tarafından yükleniciye ödenen miktar hastane için gideri, yüklenici işletme için geliri ifade etmektedir.

Tablo 2. Hizmet Alımı Fizik Tedavi Seans Sayıları

Seans	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
A Grubu	1.737	1.797	2.360	2.276	1.462	2.060	11.692
B Grubu	1	0	0	0	0	0	1
C Grubu	646	770	621	538	345	450	3.370
D Grubu	3.103	3.628	4.286	3.847	3.622	4.711	23.197
Toplam	5.487	6.195	7.267	6.661	5.429	7.221	38.260

Tablo 2'de hizmet alımı ile yapılan tedavi seansları gösterilmektedir. Tabloya göre tedavi seanslarında en fazla D grubu seans olduğu, en az ise B grubu seans olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise hasta planlamasının hastane yönetimince yapılmasıdır. Ay bazından en fazla seansın mart ayında, en az seansın ise mayıs ayında olduğu görülmektedir. Mayıs ayındaki düşüşün Ramazan Bayramı tatilinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 3. Kadrolu Personel Fizik Tedavi Seans Sayıları

Seans	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
A Grubu	1.034	874	1.217	1.274	1.340	2.130	7.869
B Grubu	68	85	83	97	72	125	530
C Grubu	1.952	2.284	2.748	2.517	2.099	2.623	14.223
D Grubu	3.051	3.020	3.756	4.251	4.002	5.521	23.601
Toplam	6.105	6.263	7.804	8.139	7.513	10.399	46.223

Çalışmada puan üretimini etkileyen en önemli unsurlardan birisi fizik tedavi hizmeti verilen hasta grubudur. Tablo 2 ve 3'te görüldüğü üzere hizmet alımında ortalama 20 personelle toplam 38.260 seans gerçekleştirilirken, kadrolu ortalama 46 personel ile 46.223 seans gerçekleştirilmiştir. Ayrıca hizmet alımı ile 20 personelle toplam A grubu tedavi seans sayısı 11.692 iken, ortalama 46 kadrolu personelle 7.869'dur. Çalışmanın kapsadığı dönemin ilk 4 ayında bu fark daha belirgindir. Son 2 ayda yeni atanan fizyoterapistlerin hasta almaya başlaması ile aradaki fark oldukça azalmıştır. Hizmet alımında D grubu

seans sayısı 23.197 iken kadrolu personelde 23.601'dir. Mayıs ayındaki düşüş hizmet alımındaki düşüşle aynı nedenden kaynaklanmaktadır.

Tablo 4. Fizik Tedavi Hizmeti Puan Dağılımı

Puan Üretim Türü		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
Hizmet Alımı Puan		707.340	909.517	1.370.854	1.300.434	897.404	1.239.625	6.425.174
Hizmet Alımı Personel	Fizyoterapist	12	12	12	12	12	12	12
	Tekniker	8	8	8	8	8	8	8
Toplam Personel		20	20	20	20	20	20	20
Kişi Başı Puan		35.367	45.476	68.543	65.022	44.870	61.981	321.259
Kadrolu Puan		589.174	681.661	1.060.882	1.094.397	1.061.294	1.572.541	6.059.948
Kadrolu Personel	Fizyoterapist	25	30	30	31	33	36	31
	Tekniker	16	16	15	15	15	15	15
Toplam Personel		41	46	45	46	48	51	46
Kişi Başı Puan		14.370	14.819	23.575	23.791	22.110	30.834	131.738

Üretilen puan dağılımında farklılıklar görülmektedir. Bu durumun nedenlerinden ilki hizmet alımında çalışan personellerin uzun süreli rapor veya izin nedeniyle işe gelmemesi halinde yerine geçici personel alınarak üretilen hizmette bir aksama olmamaktadır. Kadrolu çalışan personelde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Puan farkının oluşmasının bir diğer nedeni ise hizmet alımı ile çalışan personelin haftasonu da tedavi vermesidir. Kadrolu personel sadece hafta içi çalışmaktadır. Dolayısıyla ortalama ve toplam puanlar bu durumlardan etkilemektedir.

Fizik tedavi hizmeti puan hesaplaması aşağıdaki gibi yapılmıştır;

Puan = (Tedavi Seans Sayısı X Tedavi Seans Puanı)

Tablo 4'te aylık üretilen toplam puanlar, aylık çalışan personel sayıları ve aylık puanın personel sayısına bölünmesiyle elde edilen kişi başı puanlar hesaplanmıştır. Tablo 2, 3 ve 4 birlikte incelendiğinde, hizmet alımında daha düşük sayıda seans uygulanırsa da üretilen puan daha yüksektir. Personel verimliliği değerlendirilirken, seansların puan farkından dolayı seans sayısı yerine üretilen puan ve buna bağlı gerçekleşen gelir üzerinden değerlendirme yapılması daha doğru olacaktır. Puan üretimi değerlendirildiği için puan hesaplamasında ilave puan hesaplaması yapılmamıştır. Hizmet alımı personeli ile üretilen toplam puan 6.425.174 iken, kadrolu personelin ürettiği toplam puan 6.059.948'dir. Ayrıca hizmet alımı ile toplam kişi başı puan üretimi 321.259 iken kadrolu personelin toplam kişi başı puan üretimi 131.738'dir. Toplam kişi başı puan üretiminde, hizmet alımı personelinin %243,86 daha fazla puan ürettiği görülmektedir. Mart ayından itibaren üretilen puandaki artışın, SUT'ta meydana gelen artıştan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Mayıs ayında Ramazan Bayramında hastaların büyük kısmı taburcu olması nedeniyle puanlarda düşüş meydana gelmiştir. Bu durum hizmet alımında daha belirgindir. Aylık puanlarda mayıs ve haziran ayı hariç diğer aylarda hizmet alımı personeli daha fazla puan üretmiştir. Haziran ayındaki kadrolu personel kişi puan artışı işe yeni başlayanların oryantasyon eğitimini tamamlamaları ve tek başına hasta almaya başlamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bütün aylarda hizmet alımında kişi başı ortalama puan üretimi daha yüksektir.

Tablo 5: Fizik Tedavi Hizmeti Gelir Dağılımı

Gelir Türü		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
Hizmet Alımı Gelir		700.705	896.580	1.361.538	1.295.122	883.454	1.224.187	6.361.585
Hizmet Alımı Personel	Fizyoterapist	12	12	12	12	12	12	12
	Tekniker	8	8	8	8	8	8	8
Toplam Personel		20	20	20	20	20	20	20
Kişi Başı Gelir		35.035	44.829	68.077	64.756	44.173	61.209	318.079

Kadrolu Gelir	559.558	639.229	1.001.113	1.035.201	1.012.421	1.514.940	5.762.461
Kadrolu Personel	Fizyoterapist	25	30	30	31	33	31
	Tekniker	16	16	15	15	15	15
Toplam Personel	41	46	45	46	48	51	46
Kişi Başı Gelir	13.648	13.896	22.247	22.504	21.092	29.705	125.271

Tablo 5'te hizmet alımının ve kadrolu personelin aylık sağladığı gelir, toplam sağladığı gelir ve kişi başı sağladığı gelir gösterilmektedir. Gelir hesaplaması aşağıdaki formüle göre yapılmıştır;

Gelir= SUT Puanı x İlave Puan x 0,593 (SUT katsayısı)

Toplam gelirin kişi sayısına bölünmesiyle de kişi başı gelir hesaplanmıştır. Tablo 5'te gelir dağılımında puan dağılımına paralel bir durum söz konusudur. Hizmet alımı ile elde edilen toplam gelir 6.361.585 ₺ iken, kadrolu personel ile elde edilen toplam gelir 5.762.461 ₺'dir. Ayrıca hizmet alımı personeli toplam kişi başı gelir 318.079 ₺ iken, kadrolu personelin toplam kişi başı geliri 125.271 ₺'dir. Hizmet alımı ile sağlanan kişi başı gelir, kadrolu personele oranla %254 daha fazladır. Şubat ayındaki SUT değişimi hem hizmet alımındaki üretilen puanı hem de kadrolu personel tarafından üretilen puanı artırmıştır. Bu artış SUT geçerlilik tarihi ve hastanenin faturalandırma tarihi nedeniyle mart ayından itibaren daha belirgin hale gelmiştir. Puan dağılımında olduğu gibi mayıs ve haziran ayında kadrolu personelin oluşturduğu gelir, hizmet alımına göre daha fazladır. Bu durumun daha önce açıklandığı gibi, yeni başlayan personelin etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Her ne kadar gelirden bazı aylarda kadrolu personel tarafından elde edilen gelir fazla olsa da, kişi başı gelirden bütün aylar için hizmet alımı personeli daha fazla gelir oluşturmaktadır. Bu durum, kişi başı gelir kısmında daha net olarak görülmektedir.

Tablo 6. Fizik Tedavi Hizmeti Gider Dağılımı

Gider Türü	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
Hizmet AlımıToplam Gider	105.422	220.030	331.637	314.601	217.100	299.890	1.488.680
Hizmet Alımı Personel	Fizyoterapist	12	12	12	12	12	12
	Tekniker	8	8	8	8	8	8
Toplam Personel	20	20	20	20	20	20	20
Kişi Başı Gider	5.271	11.002	16.582	15.730	10.855	14.995	74.434
Kadrolu Toplam Gider	458.286	513.951	503.309	553.247	564.300	607.746	3.200.839
Kadrolu Personel	Fizyoterapist	25	30	30	31	33	31
	Tekniker	16	16	15	15	15	15
Toplam Personel	41	41	46	45	46	48	51
Kişi Başı Gider	11.178	11.173	11.185	11.771	11.756	11.917	69.583

Tablo 6'da hizmet alımının ve kadrolu personelin aylık gider, toplam gider ve kişi başı gider gösterilmektedir. Kadrolu personel için gider ödenen maaş ve diğer döner sermaye ödemelerinden oluşmaktadır. Hizmet alımı için gider üretilen puan üzerinden ve aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır;

Gider = (Üretilen Toplam SUT Puanı x Puan Başı İhale Bedeli) + KDV (%8)

Tablo 6 incelendiğinde toplam hizmet alımı kişi başı gider 74.434 ₺ ve toplam gider 1.488.680 ₺'dir. Kadrolu personel giderleri ise toplam kişi başı 69.583 ₺ ve toplam gider ise 3.200.839 ₺'dir. Hizmet alımı gideri şubat ayında yeni ihale ile puan başı giderdeki %62,32'lik artıştır. Giderleri yorumlarken gelirlerle beraber yorumlamak daha doğru olacaktır. Gelir ve giderler karşılaştırılarak karlılık bakımından da değerlendirilecektir.

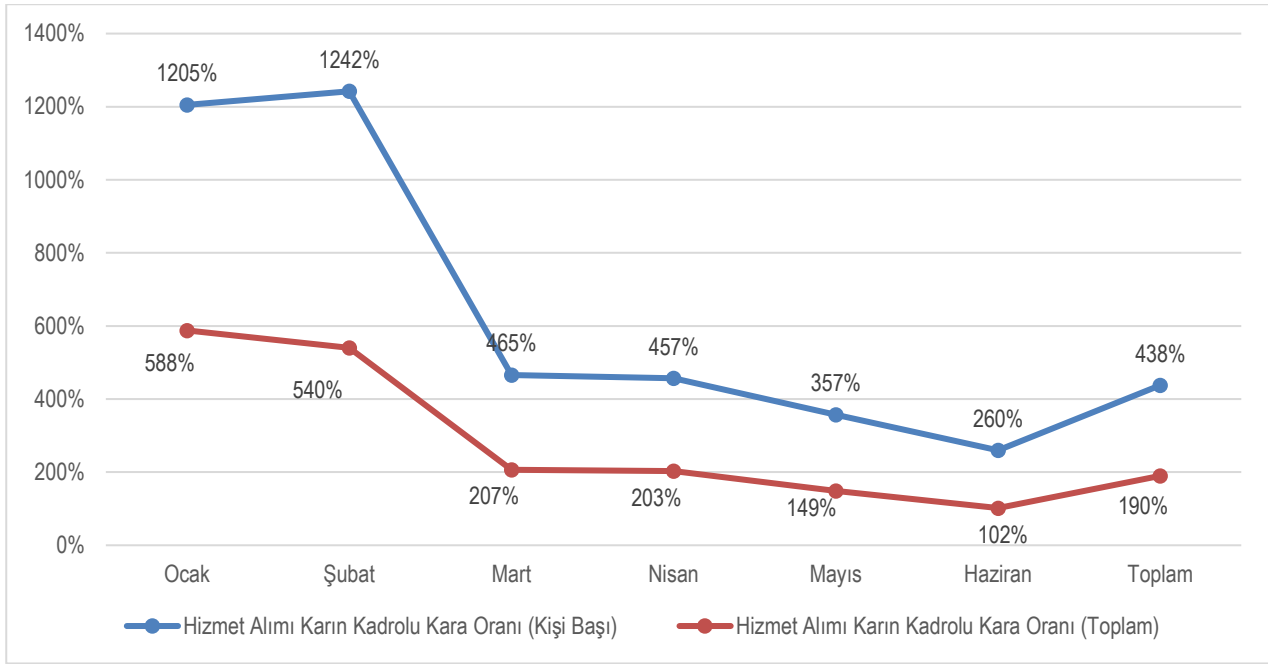
Tablo 6'daki gider türlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Hizmet alımı için gider, üretilen hizmet artışına paralel hareket etmektedir ve gider arttıkça gelir de artmakta, gider azaldıkça gelir de azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, giderin geliri etkilenme oranı oldukça yüksektir. Kadrolu personel gideri ise maaş, döner sermaye sabit ek ödeme ve döner sermaye sabit dışı ek ödemedir oluşmaktadır. Personel gider tutarının hesaplanmasında brüt tutarlar dikkate alınmıştır. Çünkü vergi ve diğer sosyal güvenlik kesinti ödemeleri her ne kadar kamu kurumlarına yapılırsa da tamamının kamu bütçesinden

çıkması nedeniyle gider olarak kabul edilmiştir. Kadrolu personele yapılan ödemelerden sadece döner sermaye sabit dışı ek ödeme hastane gelirlerine bağlı olarak değişmekte, diğerleri ise sabit niteliktedir. Bu nedenle kadrolu personel giderini bir sonraki ay döner sermaye sabit ek ödemesini etkilemektedir. Diğer bir ifadeye hizmet alımında gider performanstan daha çok etkilenmektedir. Kadrolu personel hizmet üretim giderini etkileyen en önemli unsurlar personel hareketleri ve maaş zamlarıdır. Uzun süreli resmi tatillerde ise kadrolu personel giderleri sabit kalırken ürettikleri gelir azalmıştır. Hizmet alımında da ise dini ve milli bayram tatillerinde hizmet üretimi olmadığı için uzun süreli tatillerde gider ve gelir dalgalanmaları oluşmaktadır.

Tablo 7. Fizik Tedavi Hizmeti Gelir-Gider ve Kar Dağılımı

	Sağlık Hizmeti Sunucusu	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
Gelir	Hizmet Alımı Toplam	700.705	896.580	1.361.538	1.295.122	883.454	1.224.187	6.361.585
	Hizmet Alımı Kişi Başı	35.035	44.829	68.077	64.756	44.173	61.209	318.079
	Kadrolu Toplam	559.558	639.229	1.001.113	1.035.201	1.012.421	1.514.940	5.762.461
	Kadrolu Kişi Başı	13.648	13.896	22.247	22.504	21.092	29.705	125.271
Gider	Hizmet Alımı Toplam	105.422	220.030	331.637	314.601	217.100	299.890	1.488.680
	Hizmet Alımı Kişi Başı	5.271	11.002	16.582	15.730	10.855	14.995	74.434
	Kadrolu Toplam	458.286	513.951	503.309	553.247	564.300	607.746	3.200.839
	Kadrolu Kişi Başı	11.178	11.173	11.185	11.771	11.756	11.917	69.583
Kar	Hizmet Alımı Toplam	595.283	676.550	1.029.901	980.521	666.353	924.296	4.872.905
	Hizmet Alımı Kişi Başı Kar	29.764	33.827	51.495	49.026	33.318	46.215	243.645
	Kadrolu Toplam	101.272	125.278	497.804	481.954	448.121	907.194	2.561.622
	Kadrolu Kişi Başı	2.470	2.723	11.062	10.733	9.336	17.788	55.687
	Hizmet Alımı Karın Kadrolu Kara Oranı (Kişi Başı)	1205%	1242%	465%	457%	357%	260%	438%
	Hizmet Alımı Karın Kadrolu Kara Oranı (Toplam)	588%	540%	207%	203%	149%	102%	190%

Tablo 7'de gelir-gider, kar hizmet alımı ve kadrolu personel bakımından karşılaştırılmıştır. Tablo 7 incelendiğinde hizmet alımı ile daha az personelle hizmet sunulmasına rağmen bütün dönemlerde ve toplamda daha karlı olmuştur. Hizmet alımı ile toplam 4.872.905 ₺ kar elde edilirken kadrolu personel ile toplam 2.561.622 ₺ kar elde edilmiştir. Hizmet alımı kişi başı kar 243.645 ₺ iken kadrolu personel kişi başı kar 55.687 ₺'dir. Karlılık oranlarını değerlendirirken gider ve gelir kalemlerinin unsurları oldukça önemlidir. Hizmet alımı gideri ihale edilen puan bedeli ile belirlenmekte ve yükleniciler çalışanlara vereceği ücreti göz önüne alarak ihaleye girmektedir. Dolayısıyla üretilen puana bağlı olarak gelirlerini artırmaktadır. Kadrolu personel ise gider ödenen personel ücretlerinden oluşmaktadır. Bu durumu değerlendirirken kamu çalışanı fizyoterapistler ve fizik tedavi teknikerleri DKK ile çalışanlardan daha yüksek maaşla çalıştığı da göz önüne alınmalıdır. Bu durum yükleniciler için maliyet avantajı sağlamaktadır.

Şekil 1. Hizmet Alımı Karlılığın Kadrolu Karlılığa Oranları

Şekil 1’de ise aylık hizmet alımı kişi başı karın kadrolu kişi başı kara oranı ve hizmet alımı toplam karın, kadrolu toplam kara oranı gösterilmektedir. Çalışmanın ilk aylarında karlılık oranları arasındaki fark daha yüksektir. Karlılık oranlarındaki farkın azalmasının nedeni ise ihale puan fiyatındaki artışın (%62,32) SUT fiyatlarında meydana gelen artıştan (%45) daha yüksek olmasıdır. Dolayısıyla hizmet alımındaki karlılık mart ayından itibaren azalmıştır.

Tablo 7’ye ve Şekil 1’e göre kişi başı hizmet alımı karın kişi başı kadrolu personel karına oranı %438, toplam hizmet alımı karın toplam kadrolu personel karına oranı %190 olarak tespit edilmiştir. Tablo 7’de kar kısmında hizmet alımının karlılık oranları kişi başı ve toplam olarak hesaplanmıştır. Gerek kişi başı karlılık oranı gerek toplam karlılık oranı bakımından hizmet alımı daha karlı bulunmuştur. Kişi başı karlılığın toplam karlılıktan daha yüksek olması ise hizmet alımı ile çalışan personelin kişi başı daha fazla puan üretmesinden kaynaklanmaktadır. Kişi başı karlılığın toplam karlılıktan fazla olması çalışan verimliliğini ve üretkenliğini göstermektedir.

Tablolarda seans, puan, gelir ve gider dağılımları gösterilmektedir. Tablolar genel olarak incelendiğinde ocak ve şubat aylarına göre mart ayından itibaren miktar artışı görülmektedir. Bunun nedeni SUT değişiminden kaynaklanmaktadır. Mayıs ayında Ramazan Bayramı nedeniyle hastaların büyük kısmı taburcu edilmiş ve ayaktan seans verilmemiştir. Bu nedenle kadrolu personel gideri istisnası dışında mayıs ayında tüm değerlerde düşüş görülmektedir. Bu istinanın nedeni ise daha önce bahsedildiği üzere kadrolu personel giderini oluşturan ödeme kalemlerinin gider yansıma dönemi farklılığı ve yeni personel başlangıçlarıdır. Ayrıca hizmet alımı ile resmi tatillerde puan üretilmediğinden herhangi bir gider oluşmazken, kadrolu personel giderleri resmi tatillerde de sabit olarak devam etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma sonuçlarına daha önceki literatürdeki çalışma sonuçları ile karşılaştırma yaparak başlamanın doğru olacağı düşünülmüştür. Elde edilen karlılık literatürle karşılaştırıldığında Mollahaliloğlu ve diğerleri (2010), Özdemir (2010) ve Ekin ve diğerlerinin (2012) yaptığı çalışmada DKK’nın daha düşük maliyetle yerine getirildiği tespit edilmiştir. DKK’nın Yalçın ve diğerleri (2011) ortalama %49, Kalkan ve diğerleri (2015) ortalama %41 maliyet avantajı sağlandığı tespit edilmiştir.

Bozdemir ve Öcel (2016), DKK’nın faaliyet kar marjı ise %168, Bozdemir ve Terzi, (2020) DKK kapsamında hizmeti alımının daha karlı olduğu, Karaca ve diğerleri (2022) DKK kullanımının % 336,33 oranında kar avantajı olduğu, Uğurlu ve Bozdemir’in (2022) yaptığı çalışmada ise DKK kullanımı ile %34 kar elde edileceği hesaplanmıştır.

Çalışmanın karlılığı ile literatürdeki karlılığın örtüştüğü görülmüştür. DKK’nın sağlık işletmelerinde maliyet ve karlılık açısından tüm çalışmalarda karlı olduğu ve bunun sürdürülmesi gerektiği tespit edilmiştir. Hem kamu sağlık tesislerinde hem de özel sağlık tesislerinde DKK kullanımı oldukça yaygındır.

Fizik tedavi hizmet alımı ile gerek kişi başı üretilen puan gerekse toplam üretilen puan bazında hastanenin kendi imkanları ile puan üretiminden daha yüksektir. Hizmet alımı ile elde edilen gelir de buna paralel seyretmektedir.

Diğer bir değerlendirme ise 1 SUT puanı üretim maliyetlerini kıyaslayarak yapılabilir. Hizmet alımında 1 SUT puanı maliyeti (0,224 ₺ + %8 KDV) 0,242 ₺'dir. Kadrolu personel tarafından üretilen 1 SUT puanı maliyeti ise 0,528 ₺'dir. Hizmet alımı ile puan üretim maliyetinin %46 daha düşük olduğu hesaplanmıştır.

DKK kapsamında fizik tedavi hizmeti alımı ile üretilen puan ve buna paralel olarak oluşan gelir bakımından karlıdır. Bunun yanısıra hizmet alımının üretkenliği de daha yüksektir. Bu duruma yüklenicinin gelirinin üretilen puana endeksli olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bilindiği üzere girişimcilerin ve işletmelerin temel amacı kar elde etmektir. Hizmet alımı yüklenicisi daha çok hasta tedavisi uygulayarak daha fazla gelir elde etme amacı güdebilir. Diğer bir faktör ise hizmet alımı personelinin iş güvencesinden ve garantisinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. İşini kaybetmek istemeyen hizmet alımı personeli daha fazla puan üretebilmektedir. Kadrolu personelde ise iş güvencesi üretkenliği olumsuz olarak etkileyebileceği düşünülmektedir.

Kadrolu sağlık personellerinin gelirleri maaş, döner sermaye sabit ek ödemesi ve döner sermaye sabit dışı ek ödemeden oluşmaktadır. Maaş ve döner sermaye sabit ek ödeme performanstan etkilenmemektedir. Döner sermaye sabit dışı ek ödeme ise hastane gelirlerinden etkilenmektedir. Bu etkilenme hastanede çalışan tüm personel için önemli oranda farklılıklar göstermektedir. Özellikle hekimler ve hekim dışı personel arasında döner sermaye gelirlerinin dağıtımında büyük fark bulunmaktadır. Üretilen hizmet sonucu oluşan gelirlerin döner sermaye sabit dışı ek ödemeye etkisi fizik tedavi hizmeti veren kadrolu personelde çok düşük oranda gerçekleşmektedir. Bu durumun kadrolu personellerin üretkenliğini olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

Gerek toplam puan üretimi, gerekse sağlanan gelir çalışan sayısından doğrudan etkilenmektedir. Hükümetlerin politikaları ve öncelikleri, sınırlı kaynakları verimli bir şekilde kullanma stratejileri ve özellikle istihdam politikaları, kamu çalışan sayısını doğrudan belirlemektedir. DKK kullanımı hastaneyi dışa bağımlı hale getirmektedir. Sağlık hizmetlerinin sosyal devlet anlayışıyla yürütülmesi ve kamu sağlık hizmetlerinde kapasiteyi karşılayacak personel istihdam edilmesi de oldukça önemlidir. Bu nedenle her ne kadar karlı olsa da kadrolu personel istihdamı vazgeçilmezdir. Çalışmanın yapılmış olduğu hastane bölge illere de hizmet vermektedir. Kapasitesinden fazla tedavi bekleyen hasta bulunmaktadır. Bu nedenle yatarak ve ayakta tedavi bekleyen hastaların bekleme süresi uzamaktadır. Tedavi bekleyen hasta sayısını azaltmak ve hizmet kapasitesini artırmak için DKK önemli bir araç rolündedir.

Çalışmada, DKK ile maliyetlerin düşük karlılığın yüksek gerçekleştiğini ortaya koyarak karar vericilere, sağlık yöneticilerine, çalışanlara ile bu alanda çalışma yapanlara faydalı bilgiler sağlanacağı düşünülmektedir. Çalışma, aynı hizmeti sunan sağlık tesislerine DKK alternatifi ile karlılık ve verimliliği ortaya koymak açısından örnek olabilir.

Kaynakça

- Akyürek, Ç.E. (2013a). Türk sağlık sisteminde dış kaynaklardan yararlanma uygulamalarının yasal altyapısı. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 12(2), 1-23.
- Akyürek, Ç.E. (2013b). *Sağlık Sisteminde Dış Kaynaklardan Yararlanma: T.C. Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde Dış Kaynaklardan Yararlanma Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baç, A. (2019). *Tekirdağ İli Kamu Hastaneleri Genel Sekreterliğine bağlı hastanelerde dış kaynak kullanımı: Çorlu Devlet Hastanesi örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Berry, L. L., Letchuman, S., Ramani, N., & Barach, P. (2021). The high stakes of outsourcing in health care. *In Mayo Clinic Proceedings*, 96(11), 2879-2890.
- Bozdemir, E. ve Öcel, Y. (2016). Hastanelerde dış kaynak kullanımının maliyet minimizasyonu açısından analizi Bolu İzzet Baysal Eğitim ve Araştırma Hastanesi manyetik rezonans (mr) cihazı örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1051-1070.
- Bozdemir, E. ve Terzi, M. (2020). Dış laboratuvar hizmetleri alımı ve laboratuvar fason hizmet üretiminin muhasebe işlemleri açısından değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7, 196-203.
- Goodair, B. ve Reeves, A. (2022). Outsourcing health-care services to the private sector and treatable mortality rates in England, 2013–20: an observational study of NHS privatisation. *Lancet Public Health*, 7, e638–e646.

- Gözüküçük, M. ve Çelik, Y. (2012). Sağlık Bakanlığı hastanelerinde dışardan sağlık hizmeti alımı karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 15(2),1-25.
- Guimarães, C. M., & de Carvalho, J. C. (2011). Outsourcing in the healthcare sector-a state-of-the-art review. *In Supply Chain Forum: An International Journal*, 12(2), 140-148.
- Ekin, A., Yanık, A. ve Kıyak, M. (2012). Bir eğitim ve araştırma hastanesinde dışardan satın alınan hizmetlerin ekonomik değerlendirmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 15(1), 1-23.
- Kalkan, M., Sökmen, A., ve Bıyık, Y. (2015).Sağlık hizmetlerinde dış kaynak kullanımı: Ankara Halk Sağlığı Müdürlüğü uygulaması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 35-56.
- Karaca, M., Daş, M.Ö., ve Şengül, A. (2022). Dış kaynak kullanımının maliyet minimizasyonu bakımından incelenmesi: bir sağlık kurumunda çamaşırhane hizmetleri örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 203-214.
- Khosravi, M., Barati, O., Zare, Z., & Izadi, R. (2022). Challenges and solutions in the outsourcing process of healthcare units: A thematic analysis of a scoping review. *Authorea Preprints*.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15,174-189.
- Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği*. Genişletilmiş 18. Baskı. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Margılıç, T. (2006). *İşletmelerde Dış Kaynak Kullanımı ve Verimliliğe Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) T.C. Maltepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Mollahaliloğlu, S., Gürsöz, H. Arı, H.O. ve Öncül, H.G. (2010). Türk sağlık sisteminde kurum dışından hizmet alımı uygulamalar. *Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 791*.
- Moschuris, S.J. ve Kondylis, M.N. (2006). Outsourcingin public hospitals:a Greek perspective. *Journal of Health Organization and Management*, 20(1), 4-14.
- Nazlıoğlu, B., Yar, C.E. (2016). Hastane işletmelerinde dış kaynak kullanımı maliyet ilişkisi literatür taraması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*.3(2), 71-80.
- Özdemir, H.Ö. (2010). Kamu kuruluşlarında dış kaynaklardan yararlanma outsourcing: Kafkas Üniversitesi örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-13.
- Roberts, J.G., Henderson, J.G., Olive, L.A. ve Obaka, D. (2013), A Review of Outsourcing of Services in Health Care Organizations. *Journal of Outsourcing & Organizational Information Management*, V. 2013, 1-10.
- Skipworth, H., Delbufalo, E., & Mena, C. (2020). Logistics and procurement outsourcing in the healthcare sector: A comparative analysis. *European Management Journal*, 38(3), 518-532.
- Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. 08/02/2022 tarihli ve 31744 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/08.02.2022>. Erişim Tarihi: 12.04.2023
- Uğurlu, K.M. ve Bozdemir, E. (2022). Klinik manyetik rezonans görüntüleme hizmetlerinde dış kaynak kullanımının maliyet-fayda analizi: Düzce Üniversite Hastanesi Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (2) , 593-604.
- Yalçın, İ., Akın, M., ve Şeker, M. (2011). Kamu hastanelerinde dış kaynak kullanımı Kayseri Eğitim ve Araştırma Hastanesi örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 13(20),83-92
- Yiğit, V., Kısa, A., Tengilimlioğlu, D. ve Younis, M. (2007) Outsourcing and Its Implications for Hospital Organization Turkey. *Journal of Health Care Finance*, 33(4), 86-92.
- Wach, E.(2013). Learning about qualitative document analysis, *IDS practice paper in brief*;13, <https://www.ids.ac.uk/publications/learning-about-qualitative-document-analysis/> (Erişim tarihi:14/02/2024).
- 2022/2 sayılı ve 27.04.2022 tarihli Sağlık Bakanlığı Genelgesi.
- 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu. 22/1/2002 tarih ve 24648 sayılı Resmi Gazete. <https://boluftreah.saglik.gov.tr/TR-788209/tarihcemiz.html> Erişim Tarihi: 12.04.2023

Extended Abstract

Aim and Scope

Developments in health technologies, demographic changes and increasing demand have caused cost increases in health services. One of the strategic cost management techniques applied to reduce costs is outsourcing and it is applied in many areas. The aim of the study is to examine the provision of physical therapy services within the hospital and on the basis of outsourcing in terms of profitability and performance.

Methods

The universe of the study consists of Abant İzzet Baysal University İzzet Baysal Physical Therapy and Rehabilitation Training and Research Hospital, and the sample consists of physical therapy sessions presented in the said unit. The data of the study covers the first 6 months of 2022, considering that the restrictions during the pandemic period will affect hospital admissions. The data belonging to the study were subjected to document analysis by qualitative research method. In this context, the physical therapy services offered by the hospital with its own resources and outsourcing were evaluated in terms of profitability and staff performance. In the document analysis used as a data collection tool, the data were obtained from the relevant units of the Hospital.

Findings

Physiotherapy services are provided by physiotherapists and physiotherapy technicians. Physical therapy sessions are in four groups as A, B, C and D groups. Treatment session scores are defined in the Health Practice Notification (HPN). The order of the sessions is from the highest score to the lowest score. The most applied treatment session is group D. The physical therapy service recruitment at the hospital where the study was conducted consists of 12 physiotherapists and 8 physical therapy technicians for 2022. Although the permanent staff working in the hospital varies, the average is 31 physiotherapists and 15 physical therapy technicians. While a total of 38.260 sessions were held with 20 personnel in service procurement, 46.223 sessions were held by 46 permanent personnel on average. When these sessions are converted into points; The total score produced by the service procurement personnel is 6.425.174 and the total score produced by the permanent staff is 6.059.948. Although the number of treatment sessions applied with service procurement is less, the higher score is due to the difference in scores of the sessions. With the service procurement, a total of 321.259 points were produced per person, while 131.738 points were produced per person by the permanent staff. The points are converted into income by multiplying the coefficients and additional points specified in the HPN. While the total income obtained by the outsourcing personnel is 6.361.585 ₺, the income obtained by the permanent personnel is 5.762.461 ₺. Outsourcing cost is calculated by multiplying the price per point awarded by the points produced. On the other hand, permanent personnel expenses consist of personnel salaries and revolving funds additional payments. The total cost of service procurement is 1.488.680 ₺, and the permanent personnel cost is 3.200.839 ₺ in total. Service procurement has been more profitable in all periods and in total, although service is provided with less personnel. Total profit in service procurement is 4.872.905 ₺, and total profit for permanent staff is 2.561.622 ₺. While the profit per person for service purchase is 243.645 ₺, the profit per person for permanent staff is 55.687 ₺. The ratio of profit per capita for service procurement and profit per permanent employee was 438%, the ratio of total profit to total profit for service procurement to total profit for permanent staff was 190%. The cost of 1 HPN point in service purchase is 0,242 ₺. The cost of 1 HPN point produced by the permanent staff is 0,528 ₺. It is clearly seen that the production cost is lower in outsourcing.

Conclusion

The purchase of physical therapy services within the scope of outsourcing is profitable in terms of the points generated and the income generated in parallel with this. In addition, personnel productivity is higher in service procurement. This is thought to be due to the fact that the contractor's income is indexed to the generated score. The outsourced contractor may try to generate more revenue by treating more patients. In addition, the job security and guarantee status of the service procurement personnel also affects the score generation. Few part of personnel payments, which constitute permanent personnel expenses, are affected by performance. There are extreme differences in the distribution of revolving funds to the personnel. It is thought that this situation negatively affects the productivity of permanent staff who provide physical therapy services. Government policies and strategies determine public employment. Although outsourcing is profitable, it can make the hospital foreign-dependent. For this reason, it is very important to employ personnel to meet the capacity in public health services. The hospital where the study was conducted also serves the provinces of the region and there are patients who are examined and waiting for their treatment. Outsourcing plays an important role in providing healthcare services to patients waiting in line and eliminating the queue.

In conclusion; Although personnel-based outsourcing was carried out with fewer people, higher scores were produced and higher profits were obtained with lower costs. It has been determined that outsourcing in the field of physical therapy is a more suitable method in terms of profitability.

Ulusal Deprem Tatbikatı Sonrası Korku Pazarlaması Kapsamında, Küçük İşletmelerin Afet Sigortası Satın Alma Eğilimleri

Tendency of Small Businesses to Purchase Disaster Insurance within the Scope of Fear Marketing After the National Earthquake Drill

Öznur Çınar¹, Emel Yıldız²

Öz

Doğal afetlerin neden olabileceği bireysel kayıp kaynaklı riskler, bu risklerin meydana getirebileceği korku ve bu korkunun neden olabileceği telafi sistemleri isteği (doğal afet sigortası) bağlamından hareket ederek, bu araştırmanın amacı, bir doğal afet tatbikatı vasıtasıyla olası yüksek riskli bir afetin meydana getirebileceği kayıpların neden olacağı olası korkunun doğal afet sigortası yaptırmaya ile olan ilişkisini araştırmaktır. Araştırmanın ana kütlesi Bayburt ilinde faaliyette bulunan 2162 esnaftır. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme metodlarından biri olan kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu ana kütlede toplamda 764 kişi araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma, anket yöntemi kullanılarak 02/02/2023 ile 02/06/2023 tarihleri arasında Bayburt merkezi ve iki ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma anketi hazırlanırken kuramsal çerçevede belirtilen kaynaklardan genel anlamda faydalanılmış olup, anket demografik bilgileri, tatbikatla, sigortayla ve bireylerin afet duygularıyla ilgili soruları içermektedir. Araştırma sonucunda deneklerin afetlerden yüksek oranda korkmakta, afet tatbikatlarında korku duygusu yaşamamakta ve deneklerin ancak yarısı tatbikattan sonra afet sigortası yaptırmaya isteklidir. Ayrıca afet sürecinde duyulan korku hissi afet sonrası afet sigortası yaptırmaya isteğini belirleyen bir faktör değildir.

Anahtar Kelimeler: Afet Tatbikatı, Korku Pazarlaması, Afet Sigortası.

Abstract

Starting from the context of the risks arising from individual losses that natural disasters may cause, the fear that these risks may cause, and the desire for compensation systems (natural disaster insurance) that this fear may cause, the aim of this research is to examine the risks that may be caused by a possible high-risk disaster through a natural disaster exercise and to investigate the relationship between possible fear and taking out natural disaster insurance. The main population of the research is 2162 tradesmen operating in Bayburt province. Convenience sampling method, one of the non-random sampling methods, was used in the research. A total of 764 people from this population were included in the study. The research was conducted in Bayburt center and two districts between 02/02/2023 and 02/06/2023 using the survey method. While preparing the research survey, the sources specified in the theoretical framework were generally used, and the survey included demographic information, questions about drills, insurance and individuals' feelings about disaster. As a result of the research, the subjects are highly afraid of disasters, do not experience fear during disaster drills, and only half of the subjects are willing to take out disaster insurance after the drill. In addition, the feeling of fear felt during the disaster is not a factor that determines the desire to have disaster insurance after the disaster.

Keywords: Disaster Drill, Fear Marketing, Disaster Insurance.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 27.12.2022 tarih ve 2021 / 7 sayılı kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 08 / 12 / 2023

Accepted: 01 / 05 / 2024

Bu makalenin özeti 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulmuştur.

¹ Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye, oznurnarr@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-5367-9449>.

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, emel.yildiz@yahoo.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-7190-593X>.

Giriş

Doğal afetler önceden öngörülebilir ama zamanlaması tam olarak tahmin edilemez. Bundan dolayı doğal afetten etkilenenler açısından tazmini zor etkiler olur ve diğer felaket türlerinden daha fazla doğaçlama yardım yapılmasını engeller. Bu nedenle, doğal bir afet olan deprem müdahalesinin, meydana gelme olasılığı bilimsel verilerle tahmin edilip önceden hazırlanması ve olayın hemen sonrasında (ilk birkaç haftada) can ve mal güvenliğini sağlayacak şekilde müdahale edilmesi gerekmektedir (Galanti vd., 2006: 369). Bireylerin, afetler söz konusu olduğunda rasyonel hareket edemediğine inanılırdı, bu durumun asılsız olduğu kanıtlanmıştır. Afet senaryoları vasıtasıyla gerçekleştirilen bazı araştırmalar (örneğin Cai ve Song: 2017) bireylerin korktuğunda veya endişe duyduklarında bile rasyonel ve etkili davranabildiğini göstermiştir (Coppola ve Maloney, 2009: 64). Fakat bu durum Vildan ve Cengiz (2021)'in araştırmalarında tespit edildiği gibi öncelikle afet ve acil durumla ilgili hazırlığın gerekliliğine dair bir inancın oluşturulmasını gerektirir. Bu inancın oluşabilmesi içinde Turan ve diğerleri (2018)'e göre örgüt personeline acil ve afet bilgisinin gerekli ve etkin şekilde verilmesi gerekir.

Dolayısıyla insanların afet öncesi, afet sırası ve sonrasında doğru kararlar verebilmesi için eğitilmesi gerekmektedir. Afetlere hazırlık anlamında eğitimlerin ardından olası afetlerde yapılacakların simüle (afet tatbikatı) edilmesi hazırlıklardaki eksikliklerin görülmesi ve öğrenilmiş hareket tarzları olmasından dolayı afet anında ani kararların doğru ve hızlı bir şekilde verilmesini sağlayacaktır. Türkiye'de afetlerle ilgili yetkili devlet kurumu Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'dır. Afetlerle ilgili eğitimlerin verilmesi ve tatbikatların yapılması da bu kurumun ana sorumluluğundadır.

AFAD, "Afetlere dirençli toplum oluşturma" vizyonu çerçevesinde toplumun her kesimine yönelik bilinçlendirme çalışmaları yürütmektedir. Bu bağlamda, 1999 Düzce Depreminin yıl dönümü olan 12 Kasım 2022 tarihinde AFAD koordinasyonunda afetlere yönelik farkındalığı artırmak ve deprem anında doğru davranış şekillerini pekiştirmek amacıyla 81 ilde tüm vatandaşların katılımıyla saat 18.57'de "Çök-Kapan-Tutun" tatbikatı gerçekleştirilmiştir (AFAD, 2022).

Doğal afetler yüksek risk içeren olaylardır ve sonuçlarının kontrol altında tutulmaları toplumun geleceği açısından gereklidir. Gerçekleşmesi muhtemel riskleri kontrol altına alma araçlarından birisi risk sigortasıdır ve toplumlarda geleceği güven altına almada önemli bir rol oynamaktadır (Birghila vd., 2022: 2639). Bazen riskler büyük olabilir. Yüksek düzey riskleri kontrol etmenin yöntemi uluslararası reasürans yöntemidir. Bu yöntemde şirketler üstlerindeki riskleri tekrar sigortalatarak kendilerini güvence altına alırlar (Ito ve McCauley, 2022: 735). Bireylerin geleceğini kontrol altında tutmalarını sağlayan bu sistemin müşteri tarafındaki adı doğal afet sigortasıdır. Bu sigorta vasıtasıyla bireyler can, mal ve diğer kayıplarını tam olarak olmasa bile kısmen karşılayabilirler. Doğal afet sigortalarından birisi deprem sigortasıdır.

Depremlerden kaynaklanan farklı risk türleri genellikle farklı türde sigorta poliçeleri tarafından kapsanır. Bunlar; mülk ve içindekiler, yaşam ve sağlık, işçi tazminatı ve iş kesintisi gibi konuların tümünü kapsayabilir. Sigortacılar tarafından karşılanan risklerin de sınırları vardır ve bu sınırların dışında son çare olarak tazminat sağlamak genellikle hükümetlere düşer, bu nedenle hükümetlerin ayrıca riski anlamada ve mülk sahiplerine zararlarını tazmin etmedeki olası rollerini değerlendirmeleri gerekir (Spence ve Coburn, 2006: 385).

Doğal Afet Sigortalar Kurumu (DASK)'nın zorunlu deprem sigortası kapsamındaki ürünü olan ve kurumun adıyla özdeşleşen DASK, depremin ve deprem sonucu meydana gelen yangın, infilak, tsunami ve yer kaymasının doğrudan neden olacağı maddi zararları, poliçede belirtilmiş limitler dahilinde nakit olarak karşılayan bir sigortadır. Zorunlu Deprem Sigortası, devlet tarafından sunulan bir güvencedir. Bazı kayıplar teminat kapsamında bazıları da kapsam dışında olan DASK'ın azami ödeme tutarı 25 Kasım 2022 tarihinden itibaren bütün yapı tiplerinde 640 Bin TL'dir. Eğer meskenin değeri DASK tarafından verilen azami teminat tutarını aşarsa, sigortalı isteğe bağlı olarak, aşan kısım için sigorta şirketlerinden ek teminat alabilir. Bunun için özel sigorta şirketlerinden konut sigortasının olması gereklidir. 01/01/2023-15/11/2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen poliçe adedi 10.091.000 adet olup toplam prim miktarı ise 4.109.278.000 TL'dir. Bu sigorta sözleşmesinin süresi bir yıldır. DASK, zorunlu bir sigorta türüdür ama yaptırmamanın bir cezası yoktur. 17 Ağustos 1999'da Gölcük depremi ile faaliyete geçen bu sigorta, 2000 yılından itibaren zorunlu hale gelmiştir. Gayrimenkuller için DASK sigortası yapılmasının zorunluluğuna rağmen yasal bir yaptırımı yoktur ancak günün sonunda kâr zarar tablosunda bu, kişinin kendi için alacağı bir sorumluluktur. Deprem sigortası olmayan gayrimenkuller için elektrik, su, doğalgaz gibi sistemler bağlanamaz, Tapuda işlemler yapılamaz, konut kredisi

alınmaz, bu sayede yasal olarak bir zorunluluk olmasa da evlere teçhizat bağlamak için bir nevi zorunluluk haline dönüşür (DASK, 2023).

Bireyleri DASK sigortası yaptırmaya ikna etmek için elektrik, su, doğalgaz aboneliği veya tapu işlerinde DASK yaptırmaya zorunlu tutmak pek fayda sağlamış gibi görünmemektedir. DASK tek başına doğal bir afette zararları karşılamaya yetmemektedir. Çünkü üst sınırı 640 bin liradır. Bireylerin afetler için ek tamamlayıcı sigorta yaptırmaları gelecekteki olası kayıplarını telafi edip hayatlarını eski hallerine döndürebilmeleri için gereklidir. Bireyleri DASK ve hatta ek afet sigortası yaptırmaya motive etmek için eğitim, bilinçlendirme gibi yöntemler vardır. Fakat korkunun motive ediciliği diğer yöntemlerden daha etkili olabilir. Korku faktörünü kullanarak gelecekteki olası kayıpları yaşanmış gibi bireylere hissettirmek için afet tatbikatları bir hatırlatıcı olarak iş görebilir. Bu bağlamda afet tatbikatları korku faktörünü kullanan korku pazarlaması taktiklerinden biri gibi görülebilir.

Bu araştırmanın amacı, bir doğal afet tatbikatı vasıtasıyla olası yüksek riskli bir afetin meydana getirebileceği kayıpların neden olacağı olası korkunun doğal afet sigortası yaptırmaya isteğine olan etkisini araştırmaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Afet Tatbikatı

Etkin bir afet müdahalesi, bütün bir halk için hayat boyu eğitim süreci, afet müdahalesi için ayrılmış kaynaklar ve bilimsel bir planlamaya bağlıdır. Yerel müdahale etkinliği ve verimliliğinin değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi için afet tatbikatları, bir başka şekilde afet simülasyonları temel etkenler olmuştur. Afet tatbikatları, küçük yerel tatbikatlardan büyük ölçekli, bölgesel, ülkesel etkinliklere kadar farklılıklar gösterirler. Afet tatbikatlarının gerçekleştirilmesindeki temel hedeflerden birisi eksikliklerin tespit edilmesi ve bunların giderilmesidir. Dolayısıyla, afet tatbikatlarının nesnel ve detaylı bir şekilde ele alınması, yerel, bölgesel ve ulusal afet müdahalesini iyileştirmeye yönelik örgütsel gayretlerin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmelidir (Green vd., 2003: 690). Jenckes ve diğerleri (2007), afet tatbikatlarının farklı ve birbirinden etki ve müdahale şekli bakımından ayrılabilen afetlerden kaynaklanan süreçlere doğru ve etkin bir şekilde müdahale etmek için eğitmenin çok uygun bir yolu olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar her ne kadar özelden hastane tatbikatları anlamında araştırma yapmış olsalar da belirli bir afet tatbikat süreci için eğitilmiş müdahale personelinin, bu tatbikat boyunca bir öğrenme fırsatı yakalayacaklarını, öğrenilen derslerin gelecekte farklı tipteki müdahalelere entegrasyonunu kolay bir şekilde sağlayacaklarını ifade etmişlerdir. Gunawan ve diğerlerine (2019) göre doğal afet tatbikatının amacı: (1) doğal afetlerin tehlikeleri hakkında bireylere ve müdahale personeline bilgi sağlamak; (2) doğal afetlere müdahale etmek için gerekli olabilecek prosedürlerin ve teçhizatların hazır olup olmadığını görmek (3) doğal afetlerle ilgili bilinç uyandırmak ve farkındalığı artırmak (4) olası bir doğal afet sonucu meydana gelebilecek kayıpları en aza indirmek.

Afet sigortası

Paudel (2012) ve Schwarze ve diğerlerine (2011) göre afet sigortası, sel, deprem ve fırtına gibi doğal afetlerden meydana gelen risk ve kayıpların paylaşılmasını ve transferini amaçlayan ve dünyada genel anlamda bilinen ama az kullanılan bir risk finansmanı yöntemidir. Afet sigortası afet meydana gelmeden önce satın alınır ve afet sonrasında kayıpları sigorta kapsamında tazmin eder. Sigorta ya kamu tarafından ya da özel sektör tarafından ya da bu iki sektörün iş birliği vasıtasıyla gerçekleştirilir. Genelde devletler özel sektörü sigorta kapsamında sübvans eder, yönlendirir veya bazı durumlarda sigortayı zorunlu tutabilirler.

Afet riski coğrafi olarak yoğunlaşmıştır ve aynı anda birden fazla sigorta türünü etkiler (örneğin, mülk sigortası ve sağlık sigortası). Bu nedenle, afetlerin sigortalanması, araba hırsızlığı gibi diğer risklere göre daha zordur, çünkü bunlar nadiren kaza yaratırlar. Afet sigortası, sigortacıları temerrüt riskiyle karşı karşıya bırakabilecek büyük ve yoğun kayıplar içerebilirler, bu nedenle son derece yoğunlaşmış risk dağıtacak mekanizmalara ihtiyaç duyarlar. Sigorta şirketlerinin kendilerini aşırı kayıplara karşı sigortalayabildiği küresel reasürans piyasalarının doğuşu, afet sigortasının büyümesinde önemli bir faktördür. Ancak günümüzde ekonomik faaliyetlerin birbirine bağlı olması, yerel felaketlerin giderek küresel istikrarı bozma potansiyeline sahip olduğu anlamına geliyor. İklim değişikliği ve kentleşmedeki büyüme, şiddeti giderek artan kasırgaların, orman yangınlarının ve sellerin birden çok ülkede yüksek değerli varlıklara ve büyük nüfuslara daha sık zarar vermesi afet sigortasının önemini daha

da artırmıştır. Küresel sigorta endüstrisi bu ciddi kayıpların ancak belirli bir kısmını bir yıl içinde karşılayabilir (Jarzabkowski vd., 2023 :116).

Wagner (2022)'e göre doğal afet sigortası diğer sigorta pazarlarından ayrı incelenmelidir. Bunun birinci nedeni, bu sigorta türünün sağlık, işsizlik ve maluliyet sigortası gibi diğer sigorta pazarlarıyla karşılaştırıldığında sınırlı ilgi görmesidir. Yine de, doğal afet sigortası piyasalarında maliyetlerin artış hızı, sigorta şirketlerinin ve ev sahiplerinin etkili reformlar gerçekleştirme davranışlarını anlamanın aciliyetini ortaya koymaktadır. İkinci neden, doğal afet riskinin diğer sigortalananabilir risk türlerinden farklı yapıda olmasıdır. Çünkü kayıplar mekansal olarak oldukça ilişkilidir, daha az sıklıktadır ve sağlık gibi diğer sigortalananabilir risk türlerinin çoğundan daha büyük maliyet içerebilir.

Korku pazarlaması

Spence ve Moinpour (1972) korkuya dayalı pazarlamanın tanımını ilk yapanlardan olup, korku pazarlamasını pazarlama karması elemanlarından korkuya dayalı bir yaklaşımla bireylerin belirli bir düşünce veya eylem tarzını benimsemesi, devam ettirmesi, durdurması veya kaçınması amacıyla yararlanma olarak tarif etmişlerdir. Mai (2023), korkuya dayalı pazarlamanın amacının, bireylerin psikolojik yapısını korkuya dayanarak etkileyerek onları bu korkuyu en aza indirmek için harekete geçmeye teşvik etmek olduğunu ifade etmiştir. Bu, farklı örgütler veya firmalar tarafından halkın veya belli bir grup insan topluluğunun algılarını değiştirmeye, önceki alışkanlıklarını bırakmaya veya yeni ve farklı tüketim davranışlarına dönüştürmeye zorlamak için uzun süredir kullanılan geleneksel bir pazarlama iletişim yöntemidir. Korkuya dayalı pazarlama iletişim yöntemi üç faktörden meydana gelir: endişe ve kaygı algısı uyandıran muhtemel tehdit hakkında bilgi, bireylerin bu tehditlerden ne şekilde etkileneceğine ilişkin bilgi ve istenmeyen sonuçlardan korunmaya ve kaçınmaya dair çözümler.

Choudhury ve diğerleri (2019) insan davranışlarının iki temel duygu tarafından kontrol edildiğini (açgözlülük ve korku) dolayısıyla firmaların müşterilerin temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra rekabet avantajı elde etmek amacıyla bu iki duyguyu pazarlama stratejilerinde kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Choudhury ve diğerleri (2019) bu pazarlama stratejisinin, toplumu algılarını değiştirmeye ve eski inanç ve alışkanlıklarından vazgeçerek yeni tüketici davranışları kazanmaya itmek için uzun yıllardan beri kullanıldığını belirtmişlerdir. Diğer taraftan Hastings ve diğerleri (2004) korku çekiciliğine ilişkin etik kaygılar olduğunu, en fazla risk altında olanlar arasında kronik olarak artan kaygı ve paradoksal olarak, doğrudan hedef alınmayanlar arasında kayıtsızlık ve korku kampanyalarına yanıt verenler ile durumu daha iyi olanlar arasında artan sosyal eşitsizlik gibi uyumsuz tepkiler olabileceğinden bahsetmektedirler. Korku çekiciliğine alternatif olarak ise, iyi davranışı amaçlayan olumlu pekiştirici çağrılarının, mizahın ve postmodern ironinin kullanılmasının daha uygun olacağını ifade etmişlerdir.

2. Kuramsal Çerçeve

Tüketicilerin ilgisini uyandırma ve dikkatini çekmenin ve onları istenilen bir mesaja dahil etmenin etkili bir yolu olarak, bilimsel çalışmalar duygu kaynaklı mesajların kullanılmasını önermektedir (Peters vd., 2014: 73-4). Sosyal pazarlamanın hedeflerini gerçekleştirmek için korku yüklü mesajların kullanılması önerilmiştir. Başka duygu yüklü mesajlardansa korku duygusuna odaklanan mesajların daha etkili olduğu fark edilmiştir. Çünkü bireylerde bir algı, istek ve motivasyon canlandırmak veya engellemek açısından korkuyu kullanan mesajların hatırlanma olasılığının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Chung ve Ahn, 2013: 454). Korkunun farklı açıklamaları ve nedenleri olabilir, korku bir olaya karşı verilen biyolojik bir reaksiyon değil, aynı zamanda insanın hayal gücünden kaynaklanır. Kar amacı güden piyasalarda motivasyon uyandırmak isteyen aktörler insanların günlük kaygı ve endişelerini gerçeğe yakın somut ve yakın korkulara dönüştürürler. Bu aktörler için insanların zaten var olan güvensizlik kaygı ve endişelerinin korku duygusuna dönüştürülmesi temel bir amaçtır. İnsanlar bir dizi varoluşa ki bunlar canları, malları, sevdikleri gibi değer verdikleri unsurlarda ve bu unsurlara karşı herhangi bir tehdit algıladıklarında veya tahmin ettiklerinde korku duygusunu hissederler yaşarlar (Furedi, 2007: 509). Reklamlarda kullanılan korku duygusunun beklenen motivasyonu elde edebilmek açısından oluşturulan bir ihtiyaç, arzu yaratmadaki etkisi ve beklenen davranışı sağlayabilecek uygun korku çekiciliği düzeyi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Literatüre bakıldığında beklenen motivasyon için oluşturulan korku ile bu korkunun nasıl aşılabileceği hakkındaki çözümler arasında tam bir uyum yoktur. Korku duygusunun kullanılıp yararlı olabileceği bazı alanlar vardır, bunlar; doğal kaynakların tükenişi, orman yangınları tehlikesi,

alkollü araç kullanmanın sonuçları gibi. Bu gibi alanlarda insanların genel faydası ile korkuyu uyandıran aktörlerin çıkarları uyuşturduğu için kısmen kabul edilebilir gözükmektedir. Ayrıca, bu reklamlar uzun bir süre boyunca faydalı olabilecek eğitici bir değere sahiptir (LaTour ve Zahra, 1988: 11). Sobol ve Giroux (2023), korku çağrısının, bireyleri istenen veya istenmeyen davranışları kabul etmeleri için korkutmak amacıyla oluşturulmuş mesaj aracısı olduğunu belirttikten sonra, korku temasının ikna ediciliğinin yüksek olabileceğini belirtmişlerdir. Korku çağrılarının, özellikle de iletişim belirli bir tehditten ziyade spesifik olmayan bir tehdidi vurguladığında bunun daha etkili olduğunu bulmuşlardır. Örnek olarak ise 'kırıksıklık önleyici' terimi yerine 'yaşlanma geciktirici' teriminin daha etkili olduğunu görmüşlerdir. Lewis ve diğerlerine (2007) göre literatür incelendiğinde, korku duygusunun pazarlama iletişimde kullanılmasının neticeleri birbirinden farklı sonuçları göstermektedir. Korku duygusunu kullanan pazarlama reklamının etkili olmasının ana nedeni diğerlerinin dikkatini çekmesidir. Glock ve diğerleri (2012: 253) korku faktörünün istenen bir davranışı gerçekleştirmek veya önlemek için başka aktörler tarafından diğerlerine empoze edilmek yerine bireylerin kendilerinin korku sonucu çıkarabileceği mesajların verilmesinin daha etkili olabileceğini savunmuşlardır. Korku duygusunu kullanmanın istenmeyen sonuçlarını azaltabilmek için bireyin kendi argümanlarını oluşturmalarına olanak sağlayacak yöntemlerin kullanılmasını önermişlerdir. LaTour ve Pitts (1989)'e göre çeşitli tüketici grupları arasındaki bireysel ve kültürel farklılıklardan dolayı reklamcılıkta kullanılan korku temasının kullanımının ikna edicilik anlamında genel kabul görmüş bir teorisi yoktur. Witte ve Allen (2000)'a göre yüksek yoğunluklu korku çağrılarının daha düşük yoğunluklu olanlardan daha ikna edicidir.

Korku kavramında korkunun meydana gelmesinde en önemli etken beklenen ve algılanan risk kavramıdır. Risk, birey için değerli olan bir şeyin kaybedilme ihtimalidir. Bireyin olası kaybı, bedensel incinme, duygusal sıkıntılar ve mahalle baskısı gibi farklı şekillerde meydana gelebilir. Korkunun kaynaklarından birisi de birey için gerçekleşmesi muhtemel risklerdir ki buna beklenen risk denir. Eğer beklenen risk kişinin hayatı, değer verdiği şeyler ve yaşam alanı ile ilgili ise korku meydana gelebilir. Algılanan risk ise, bireyin kaybedilme olasılığı olan değerli bir şeye ilişkin algısıdır. (Dean, 2012: 64). Algılanan risk bireyin olması muhtemel bir tehdide karşı savunmasızlığına ve bu tehdidin ciddiyetine ilişkin bireyin algıları açısından da tanımlanabilir (Terpstra vd., 2014: 1508). Risk algısı kişide endişe, kaygı ve korku oluşturur. Kişi algılanan riskle ilgili yapabileceği bir şey olmadığı algısına kapılırsa veya riskten kaçınma olasılığı çok düşükse bu durumda korku, endişe ve kaygı düzeyi de artacaktır. İnsanların verileri yorumlama ve riski anlama biçimleri çeşitlidir. Ne tür bir hazırlık yapılması gerektiği ile bireylerin gerçekte ne yaptıkları arasında doğal afet sendromuna yol açan psikolojik ve durumsal engeller vardır. Araştırmalar, doğal afet riskleri hakkında karar verme şeklimizi etkileyebilecek psikolojik ve durumsal engelleri tanımlamıştır. Bazı örnekler şunlardır: risk farkındalığı eksikliği, riskin küçümsenmesi, miyop davranış ve erteleme, bütçe kısıtlamaları devlet yardımı beklentileri (World Economic Forum, 2011: 34)

Zaleskiewicz ve diğerleri (2002), risk psikolojisi konusuyla ilgili literatürde riskin korkuya neden olabileceği gibi korkunun da risk algısını değiştirebileceğini belirtmişler, korkunu insanların riskten kaçınmalarına, riskle ilgili daha yüksek olasılık algısına sahip olmalarına ve daha temkinli seçimler yapmalarına motive eden bir faktör olabileceğini ifade etmişlerdir. Yazarların sel felaketi üzerine yaptıkları araştırma sonucunda, sel riskini daha fazla algılama eğiliminde olan insanların, yani daha güçlü bir sel korkusu yaşayan ve bunu algılayanların kendilerini sigortalama eğilimlerinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır, çünkü daha yüksek bir korku algılamaktadırlar. Fan ve diğerleri (2019) risk algısının, birden çok boyut içeren çok değişkenli bir faktör olduğunu ifade ettikten sonra, risk algısını olasılık faktörü, kontrol edilen faktör, korku faktörü, deneyim faktörü ve bilinmeyen faktör olmak üzere 5 boyuta ayırmıştır. Risk algısındaki boyutların tehlike sigortası katılımını doğrudan veya dolaylı olarak etkilediğini tespit etmişlerdir. Korku faktörü diğer faktörlerle doğrudan veya dolaylı olarak etkili bulunmuştur. Afetler yüksek düzeyli risk kaynakları olarak bireylerde korku uyandıran olaylardır. Kişiler bu olası risk kaynaklı korkularını kaybedecekleri bazı varlıkları telafi edebilecek sistemlerle gidermek isteyebilirler. Doğal afet sigortası bu telafi yöntemlerinden birisidir. Palm ve Hodgson (1992), Kaliforniyalı ev sahiplerini deprem riskleri konusundaki algılarını ve deprem sigortası satın alma isteklerini deprem öncesi ve sonrası değerlendirdikleri çalışmaları sonucunda deprem sonrasında mülk sahiplerinin deprem risklerine ilişkin algılarında önemli bir artış bulmuşlar, fakat gelecekteki depremlere karşı sigorta yaptırma isteklerinde sadece hafif bir artış tespit etmişlerdir. Wang ve diğerleri (2012) afetzedelerin genellikle yerleşim halinde oldukları yerlerin potansiyel afet risklerinin farkında olsalar bile, algılanan riskin afet sigortasına katılımı doğrudan etkilemediğini, bunun sebebinin ise bireylerin sigortanın başa çıkma mekanizması olarak öneminin farkına varmamalarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Xian (2019), riskli bölgelerde yaşayanların, riski transfer etmek için sigorta ürünlerini satın almaya teşvik edilmesi gerektiğini ve mağdurların kendi kendine yardım ve

karşılıklı yardım fonlarının etkinliğini ve ölçeğini geliştirmesi lüzumuna değinmiştir. Ayrıca, hükümetlerin afet sigortasını ve insanların risk yönetimi ve sigorta planları yapabilmeleri için sigorta şirketlerinin kabiliyetlerini aktif bir şekilde geliştirmesi ve duyurması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Shi ve Xu (2011) Günümüzdeki afet yardım sisteminin değiştirilmesinin, insanların risk yönetimine bakış açısının pasiften aktif afet önlemeye doğru değiştirilmesini gerektiğini ifade etmişlerdir. 2008 yılında Çin'de yaşanan afetlerden kaynaklanan ekonomik kayıpların %83.26'sından etkilenen insanların sorumlu olduğunu ve bu durumun afetzedelerin yaşam koşullarını ciddi şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir. Avrupa'da afet sigortası mekanizmalarının oluşturulmasına yönelik çabalar ağırlıklı olarak mali kayıpların giderilmesine odaklanmış, bunun altında yatan risklerin yönetilmesi ve azaltılmasına yönelik uygulamalar dikkate alınmamıştır. Başta riske göre primlerin farklılaştırılmasının, prim indirimleri gibi sigorta teşviklerinin poliçe sahiplerini risk azaltma önlemlerine teşvik etmedeki etkisi proaktif bir yaklaşım olarak afet sigortasının daha adil uygulanmasını sağlayabilir (Swenja ve Paul, 2016: 270). Sigorta yaptıran bireyler risklere karşı kendilerini güvene aldıkları algısından dolayı afet risklerine karşı proaktif yaklaşım sergileyerek tehlike öncesi gerekli önlemleri alma durumları sigorta yaptırmayan bireylere göre daha düşük olabilir. Fakat Hudson ve diğerleri (2017) yaptıkları sistematik analizler sonucu, sigortalı bireylerin risk azaltıcı önlemlere başvurma olasılığı beklenenin aksine daha düşük değildir. Aslında, sigortalı bireyler arasında kendini koruma eğiliminin daha yüksek olduğuna dair hafif kanıtlar bulunmuştur. Ayrıca, sel sigortası olan bireylerin risk hakkında kendilerini daha proaktif bir şekilde yapılandırdıkları gözlemlenmiş, bu da daha fazla riskten kaçındıklarını göstermiştir. Diğer taraftan bireylerin doğal afet sigortası yaptırmalarını etkileyen faktörlerden biri de kontrol odağı yaklaşımıdır. Smith (2007)'e göre doğaüstü güçlerin doğal afetlere neden olduğuna inananlar, tehlikeye müdahale için kişisel sorumluluk hissetmeyebilecekleri ve risk azaltma harcamalarından kaçınmak isteyebilecekleri için sigorta gibi risk azaltma önlemlerini almayı ihmal edebilirler. Buna karşılık, doğal afetlerin ve etkilerinin kontrol edilebileceğine inananlar, sigorta koruması da dahil olmak üzere afet azaltma önlemlerini benimsemeye daha meyilli olabilirler. Mevcut literatür, bireylerdeki güven eksikliği, finansal okuryazarlık eksikliği veya kredi kısıtlamaları gibi doğal afet sigortası alım oranının düşük olmasının bazı nedensel açıklamalarını araştırmışlar, fakat doğal afet sigortası yaptırmamanın afette ilgili kişisel deneyimle ilgisi fazla araştırılmamıştır. Büyük doğal afetlerin göreceli seyrekliği, bireylerin bir felaket gerçekleşene kadar sigortanın faydalarını deneyimlemediği anlamına gelir. Cai ve Song (2017), deneyimin sigorta benimseme kararlarındaki rolünü araştırmadaki bu zorlukları ele almak için, felaketlerle ilgili varsayımsal deneyimi simüle etmek için sigorta oyunlarını kullanmışlardır. Çiftçilerle sigorta oyunları oynamanın, varsayımsal felaket deneyimini simüle ettiğini ve gerçek sigorta alımını artırdığını göstermişlerdir. Yani felaket deneyimlemenin doğal afet sigorta alımını artırdığını tespit etmişlerdir.

3. Araştırma

3.1. Metodoloji

Doğal afetlerin neden olabileceği bireysel kayıp kaynaklı riskler, bu risklerin meydana getirebileceği korku ve bu korkunun neden olabileceği telafi sistemleri isteği (doğal afet sigortası) bağlamından hareket ederek, bu araştırmanın amacı, bir doğal afet tatbikatı vasıtasıyla olası yüksek riskli bir afetin meydana getirebileceği kayıpların neden olacağı olası korkunun doğal afet sigortası yaptırmaya isteği ile olan ilişkisini araştırmaktır. Araştırma hipotezleri aşağıdaki gibi olup, hipotez doğrudan bireylere sorulan iki soru üzerinden (Siren sesi duyduğum anda korkmuş hissettim, Gerçekleştirilen tatbikat bende afet sigortası yaptırmaya isteği uyandırdı) elde edilen verilerin ilişkisi basit doğrusal regresyon analizi vasıtasıyla test edilmiştir.

H1: Afet tatbikatının neden olacağı korku bireylerin afet sigortası alım isteklerini olumlu yönde etkileyecektir.

Araştırmanın ana kütlesi Bayburt ilinde faaliyette bulunan 2162 esnaftır (küçük işletme). Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme metodlarından biri olan kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu ana kütlede toplamda 781 kişiye ulaşılmıştır. Bunlardan 17 kişinin verileri eksik, hatalı veya okumadan doldurduğu kanaatine varılmış ve analiz dışında tutulmuştur. Dolayısıyla toplamda 764 deneyin verileri kullanılmıştır. Araştırma, anket yöntemi kullanılarak 02/02/2023 ile 02/06/2023 tarihleri arasında Bayburt merkezi ve iki ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma anketi Bayburt AFAD çalışanları yardımı vasıtasıyla yüz yüze anket yöntemiyle uygulanmıştır. Toplamda ana kütlede 1/3'üne ulaşılmış olup bu durum kısmi genellemeye müsaade edebilir. Araştırma anketi hazırlanırken kuramsal çerçevede belirtilen kaynaklardan genel anlamda faydalanılmış olup, tatbikatla ilgili

sorular, tatbikattan beklenen genel yararlar ve tatbikat anında yapılması gerekenler göz önünde bulundurularak araştırmacı tarafından hazırlanmış olup, tatbikat anındaki korku maddeleri ve sigorta yaptırmaya isteği maddesi ise Xian (2019) ve Palm ve Hodgson (1992)'dan esinlenerek hazırlanmıştır.

Araştırmanın örnekleminin tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmadan belirlenmesi sonuçların genellenmesini engellemektedir. Araştırma sorularının deneklere tatbikattan 2 ay sonra yapılması da hatırlama ile ilgili bir yanılma payı oluşturmaktadır. Afet sigortası ile ilgili verilen bilgilerin tam olarak doğru olmama ihtimali olabilir. Denekler her ne kadar verilen bilgilerinin gizli tutulacağı söylense bile Afet sigortasının zorunlu gibi bilinmesi doğru olmayan bilgi verilme ihtimalini artırmaktadır.

3.2. Bulgular

Araştırma anketinin demografik değişkenlerle ilgili bulguları aşağıdaki gibi bulunmuştur. Deneklerin %81.8'i erkek, %18.2'si kadındır. Deneklerin işyerlerinin bulunduğu binanın yaşı hakkındaki bilgiler ise %20.2'si 0-5 yıl, %10.9'u 6-10 yıl, %8.8'i 11-15 yıl, %15.8'i 16-20 yıl, %11.4'ü 21-25 yıl, %32.9'u 26 yıl ve üzeri şeklindedir. İşyerinin bulunduğu binadaki kat sayısı: %62'si 3 katlı, %26.6'sı 4-5 katlı, %8.4'ü 6-7 katlı, %2.2'si 8-10 katlı, %0.8'i 11 kat ve üzeridir. İşyeri hizmet türü ise: %25.5'i temel gıda ürünleri, %7.3'ü züccaciye, %7.3'ü hırdavat ve torna işleri, %5.5'i nalburiye ve sanayi işleri, %2.5'i kargo ve taşımacılık işleri, %6'sı zanaat ve sanat işleri, %5.2'si mobilya işleri, %17.3'ü restoran, kafe ve yemek işleri, %3.1'i bilişim işleri, %3.9'u kitap, kırtasiye işleri, %4.8'i sağlık ve medikal işleri, %3.1'i kuaför ve güzellik işleri, %2.5'i turizm ve taşımacılık, %1.4'ü tekstil, %0.9'u finans ve %3.7'si diğerleridir. İşyeri personel sayısına bakıldığında ise %49.3'ü 1-2 işçi, %25.5'i 3-4 işçi, %16.1'i 5-6 işçi, %8.9'u 7-8 işçi, %0.3'ü 9 ve üzeri işçidir.

Tablo 1. Demografik değişkenler

Değişken	Yüzde	Değişken	Yüzde	Değişken	Yüzde
Cinsiyet		İşyeri Hizmet Türü		İşyeri Personel Sayı	49.3
Erkek	81.8	Temel gıda	25.5	1-2 kişi	25.5
Kadın	18.2	Züccaciye	7.3	3-4 kişi	16.1
Bina Yaşı		Hırdavat, torna	7.3	5-6 kişi	8.9
0-5 yıl	20.2	Nalburiye, sanayi	5.5	7-8 kişi	0.3
6-10 yıl	10.9	Kargo, taşımacılık	2.5	9 ve üzeri	
11-15 yıl	8.8	Zanaat ve sanat	6.0		
16-20 yıl	15.8	Mobilya	5.2		
21-25 yıl	11.4	Restoran, kafe, yemek	17.3		
26 yıl ve üzeri	32.9	Bilişim	3.1		
Bina Kat Sayısı		Kitap, kırtasiye	3.9		
Zemin-3 kat	62.0	Sağlık, medikal	4.8		
4-5 kat	26.6	Kuaför, güzellik	3.1		
6-7 kat	8.4	Turizm, taşımacılık	2.5		
8-10 kat	2.2	Tekstil	1.4		
11 kat ve üzeri	0.8	Finans	0.9		
		Diğer	3.7		

Araştırmanın afet tatbikatı ve afet farkındalığı ve uygulaması (bu afet tatbikatına özel temel yapılması istenen) ile ilgili sorulara verilen cevaplara aşağıdaki gibidir. 'Tatbikat anında, cep telefonuma uyarı mesajı aldım' sorusuna deneklerin %69.6'sı evet, %20.8'i hayır ve %9.6'ü ise hatırlamıyorum şeklinde yanıt vermişlerdir. 'Tatbikat anında, Çök-Kapan-Tutun hareketlerini hatırladım' sorusuna deneklerin %68.2'si evet, %23.8'i hayır ve %8'i hatırlamıyorum doğrultusunda yanıt vermişlerdir. 'Tatbikat anında, Çök-Kapan-Tutun hareketlerini uyguladım' sorusuna deneklerin %58.8'i evet, %34'ü hayır ve %7.2'si hatırlamıyorum demiştir. 'Tatbikat anında camiden anons sesini duydum' sorusuna deneklerin %67.5'i evet, %23.6'sı hayır ve %8.9'u hatırlamıyorum yanıtını vermiştir. 'Pencerelere arkamı dönmem gerektiğini hatırladım' sorusuna %51'i evet, %38.6'sı hayır ve %10.4'ü hatırlamıyorum cevabını vermiştir. 'Stabil olmayan, eşyalardan uzak durmam gerektiğini hatırladım' sorusuna deneklerin 42.9'u evet, %45.5'i hayır ve %11.6'sı hatırlamıyorum şeklinde yanıt vermişlerdir. 'Pencerelere arkam dönük pozisyon aldım' sorusuna %44.2'si evet, %44.2'si hayır ve %11.6'sı hatırlamıyorum yanıtını vermiştir. 'Stabil olmayan, eşyalardan uzak durdum' sorusuna deneklerin %37.4'ü evet, %52.4'ü hayır ve %10.2'si hatırlamıyorum cevabını vermiştir.

'Depremlerden ve doğal afetlerden korkuyorum' sorusuna deneklerin %68.1'i katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermişlerdir. 'İş Yerimin bir afete maruz kalmasından endişe duyuyorum' sorusuna deneklerin %68'i katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

'Siren sesi duyduğum anda korkmuş hissettim' sorusuna deneklerin %60.2'si katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. 'Gerçekleştirilen tatbikat bende afet sigortası yaptıрма isteği uyandırdı' sorusuna deneklerin %53.9'u katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Hipotezi test etmek için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Tahminin standart hatası	Değişim İstatistikleri				
					R Kare Değişimi	F Değişimi	sd1	sd2	Anlamlılık Düzeyi p
1	.244 ^a	.059	.058	1.35220	.059	48.132	1	762	.000

Tablo 3. ANOVA

Model	Kareler Toplamı	sd	Kare Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi p	
1	Regresyon	88.007	1	88.007	48.132	.000 ^b
	Atık değerler	1393.271	762	1.828		
	Toplam	1481.277	763			

Tablo 4. Katsayılar

Model	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	Anlamlılık Düzeyi p	
	B	Standart Sapma	Beta			
1	(Sabit)	2.658	.095	27.911	.000	
	Korku Hissi	.248	.036	.244	6.938	.000

Bağımlı değişken: Sigorta isteği

Regresyon analizinin geçerliliği için yapılan ANOVA testi 0.05 anlamlılık düzeyinde geçerli bulunmuştur ve katsayılar için Tablo 4'e bakılmıştır. Tablo 4'e göre tatbikat sonrası duyulan korku hissini, tatbikat sonrası afet sigortası yaptıрма isteğini olumlu yönde düşük düzeyde (standart katsayı: 0.244) ve anlamlı olarak (p:0.000) etkilediği tespit edilmiştir. Fakat Tablo 2'de bulunan düzeltilmiş R Kare değerine bakıldığında bu değer çok düşük olduğu (R Kare: 0.058) görülmüştür. R Kare bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimin yüzdesini açıklar. Dolayısıyla tatbikat sonrası duyulan korku hissi, tatbikat sonrası afet sigortası yaptıрма isteğini olumlu yönde düşük düzeyde açıklamış ama sadece binde 58'ini açıklamıştır, yani %1'inin yarısı kadarını açıklayabilmiştir. Dolayısıyla afet sonrası sigorta yaptıрма isteğini etkileyen asıl değişken afet tatbikatı sürecinde duyulan korku değeridir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma deneklerinin demografik değişkenlerine bakıldığında deneklerin çoğunun erkek olduğu görülmektedir ki bu durum esnafın genel cinsiyet durumuyla uyumludur. Deneklerin işyerlerinin bulunduğu binaların yaşlarına bakıldığında %44.3'ünün 21 yaş ve üstü bina olduğu görülmüştür, yani binalar eski sayılır. İşyerinin bulunduğu binadaki kat sayısına bakıldığında ise büyük çoğunluğunun Zemin-3 kat arası olduğu görülmüştür. İşyeri hizmet türü olarak en fazla temel gıda, restoran, kafe ve yemek işleri tespit edilmiştir. İşyeri personel sayısına bakıldığında deneklerin yarısının işyerinde 1-2 işçi çalışmaktadır. Genel anlamda bakıldığında ise deprem riski bağlamında binaların eski olması dezavantaj iken, işyerlerinin bulunduğu binaların kat sayısının düşük olması bir avantajdır.

Araştırmanın afet tatbikatı ve afet farkındalığı ve uygulaması (tatbikat bağlamındaki temel farkındalık ve uygulama) açısından ilgili sorulara verilen cevaplara bakıldığında; Deneklerin çok büyük çoğunluğu (%69.6) afet tatbikatı ile ilgili telefon mesajı aldıklarını ve camiden anons sesini duyduklarını ifade etmişlerdir. AFAD tatbikat

öncesi telekomünikasyon şirketlerine bağlı tüm GSM numaralarına mesaj göndereceğini ve camilerden anons yaptıracağını duyurmuştur. Mesaj almadığını veya cami anonsunu duymadıklarını ifade edenlerin oranları (deneklerin beşte biri civarı) birbirlerine yakındır. Deneklerin uyarıcılara dikkat etmeme ihtimalleri olabileceği gibi, araştırma anketinin uygulandığı tarihle tatbikatın yapıldığı tarih arasında 2 ay bir sürenin bulunması yanlış hatırlamaya neden olmuş olabilir.

Tatbikat anında, Çök-Kapan-Tutun hareketlerini hatırlayanların oranı %68.2 olmuş, bunu uygulayanların oranı ise %58.8 olarak tespit edilmiştir. He ne kadar afet anında Çök-Kapan-Tutun hareketleri tartışmalı olsa da bu hareketleri hatırlayamayanların bulunduğu görülmüştür. Bu konuda tutundurma faaliyetleri vasıtasıyla bilinçlendirme faaliyetlerinin yaygınlığını artırabilir. Çök-Kapan-Tutun hareketlerini hatırlayanlar ile bunu uygulayanlar arasında %10'luk bir fark bulunmuştur ki bu durum bu uygulamayı benimsemeyenlerin varlığına işaret eder. Pencerele arkasını dönmesi gerektiğini hatırlayanların oranı %51 iken bunu uygulayanların oranı %44.2 olmuştur. Benzer şekilde, stabil olmayan eşyalardan uzak durması gerektiğini hatırlayanların oranı %49.2 iken, stabil olmayan eşyalardan uzak duranların oranı ise %37.4 olarak tespit edilmiştir. Afet tatbikatında afet anında yapılması gerekenlerden pencerelerden ve stabil olmayan eşyalardan uzak durmak deneklerin çoğunun aklına gelmemiş ve Afet anında yapılması gerekeni hatırlayanlar ile yapanlar arasında %10'luk bir fark bulunmuştur. Hatırlayamayanların bunu bilmemesi ihtimali olduğu gibi, refleks haline gelmemiş teorik bilgi sahibi olma durumu da söz konusu olabilir. Dolayısıyla, uygulamayla ilgili destekleyici ve ikna edici bilinçlendirme kampanyasına ek olarak bu kampanyaların halka ulaşma durumuna da dikkat etmesi gereklidir.

'Depremlerden ve doğal afetlerden korkuyorum' sorusuna deneklerin %68.1'i katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermişlerdir. 'İş Yerimin bir afete maruz kalmasından endişe duyuyorum' sorusuna deneklerin %68'i katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Çıkan bu sonuç deneklerin afetlerden korktuklarını göstermektedir. 7.8 şiddetindeki Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinde ölen 60.000 kişi nedeniyle Türkiye'de yaşayan bireyler depremi çok yakından hissetmişlerdir. Bu yakın zamanda olan afet nedeniyle ülke çapında insanlar afetlerden korkmaktadırlar. Araştırma sonucunda çıkan %70 civarındaki korku algısı normaldir.

'Siren sesi duyduğum anda korkmuş hissettim' sorusuna deneklerin %60.2'si katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuç deneklerin afetlerden korktukları halde tatbikat başlangıç sembolü olan siren sesinden korkmadıklarını göstermektedir. Yani tatbikat deneklerde korku algısı uyandırmamıştır. Aslında yapılan tatbikatın amacı bireyleri korkutmak değil onları olası bir afet anında hazırlıklı ve bilinçli olmaya sevk etmektir. Fakat her ne kadar amaç hazırlıklı olmak ise de insanların tatbikatlarda gelecekle ilgili korku duygularının artışı beklenir.

'Gerçekleştirilen tatbikat bende afet sigortası yaptırmaya isteği uyandırdı' sorusuna deneklerin %53.9'u katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Türkiye'deki DASK sigortası zorunlu değildir fakat devletle ilgili su, elektrik, doğalgaz ve tapu gibi işlemlerde zorunlu şarttır. DASK 1 yıllıktır ve bu sürenin bitiminde otomatik olarak yenilenmez ve isteğe bağlıdır. Bu araştırmada deneklerin yarısından biraz fazlası tatbikatın kendilerinde afet sigortası yaptırmaya hissi uyandırdığını ifade etmiştir. %70'e yakın denek afetlerden korkmakta fakat %60'ı afet tatbikatında bir korku algısı yaşamamıştır. Deneklerin afetten korku düzeylerinin yüksek olmasına rağmen yalnızca yarısının afet sigortası yaptırmaya isteğinde olması bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de afet tatbikatının biraz korku uyandıracak şekilde dizayn edilmesi ve olası afet sonrasında olabilecekleri gerçeğe yakın simüle etmesi insanlarda korku uyandıracak ve bu korku belki de onları afet sigortası yapmaya istekli kılacaktır.

Kısacası denekler afetlerden yüksek oranda korkmakta, afet tatbikatlarında korku duygusu yaşamamakta ve deneklerin ancak yarısı tatbikattan sonra afet sigortası yaptırmaya isteklidir. Afet tatbikatları afetlerle ilgili korkuyla ilişkilidir değildir. Çünkü tatbikat anında deneklerin %60'ı korku hissetmemiştir. Afet tatbikatı afet sigortası yaptırmaya isteğiyle nasıl ilişkilidir sorusuna ise afet tatbikatının deneklerin sadece yarısında afet sigortası yaptırmaya isteği uyandırmıştır. Eğer afet tatbikatı korku uyandırmayı başarabilseydi, korku kaynaklı sigorta yaptırmaya isteği en azından afetten korkma düzeyi olan %70'lere ulaşabilirdi. Palm ve Hodgson (1992), deprem öncesi ve sonrası aynı bölgede yaptıkları araştırma sonucunda deprem risk algısında artış olmasına rağmen afet sigortası yaptırmaya isteğinde çok az bir artış tespit etmişlerdir. Wang ve diğerleri (2012) bireylerin potansiyel afet risklerinin farkında olsalar bile, algılanan riskin afet sigortasına katılımı doğrudan etkilemediğini, bunun

sebebinin ise bireylerin sigortanın başa çıkma mekanizması olarak öneminin farkına varmamalarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Araştırma hipotezi sonucumuza bakıldığında ise afet tatbikatı esnasında hissedilen korku hissinin afet sonrası afet sigortası satın alma isteğini uyandırmadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonucunda elde ettiğimiz bulgular bazı araştırmalarla farklılık arz etmektedir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir. Zaleskiewicz ve diğerleri (2002), korkunu insanların riskten kaçınmalarına, riskle ilgili daha yüksek olasılık algısına sahip olmalarına ve daha temkinli seçimler yapmalarına motive eden bir faktör olabileceğini ifade etmişler ve sel riskini daha fazla algılama eğiliminde olan insanların kendilerini sigortalama eğilimlerinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır, çünkü daha yüksek bir korku algılamaktadırlar. Fan ve diğerleri (2019) risk algısındaki boyutların tehlike sigortası katılımını doğrudan veya dolaylı olarak etkilediğini tespit etmişlerdir. Korku faktörü diğer faktörlerle doğrudan veya dolaylı olarak etkili bulunmuştur. Afetler yüksek düzeyli risk kaynakları olarak bireylerde korku uyandıran olaylardır ve telafi sistemlerinden biri olan afet sigortalama düzeyini artırmaktadır.

Çalışmamızda, Palm ve Hodgson (1992) ve Wang ve diğerlerinin de (2012) tespit ettiği gibi afet risklerinin farkında olunsu bile bunun sigorta anlamında tedbir almaya insanları teşvik etmediği bulunmuştur. Bunun sebebi afet sigortasının yararlarının bilinmemesi, afet sonrası devlet veya yardım kuruluşlarının yardımlarıyla baş etme mekanizmalarının sağlanabileceğinin düşünülmesi, afetten korkulmasına rağmen olası risklerin bireylerin kendi başlarına gelmeyeceği ile ilgili yanlış mantık yürütmeler olabilir. Aynı zamanda DASK sigortasının telafi üst limitinin düşük olması, ek sigorta için gerekli bedelin yüksek olması, esnafın bu bedeli ödeyecek durumunun olmaması gibi faktörler de denekleri sigortalamaya fazlaca istekli olmamasına neden olabilir. Afet sigortası anlamında DASK'ın üst limitinin ek telafilerle ve uygun bedellerle yenilenmesi bireyleri DASK yaptırmaya yönlendirebilecektir.

Kaynakça

- AFAD (2022). İç İşleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. AFAD:<https://www.afad.gov.tr/81-ilde-deprem-ani-cok-kapan-tutuntatbikatları#:~:text=2022%20Afet%20Tatbikat%20Y%C4%B1%C4%B1%20kapsam%C4%B1nda,Kapan%2DTutun%E2%80%9D%20Tatbikat%C4%B1%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftiriliyor>. (Erişim tarihi: 02.01.2023).
- Birghila, C., Pflug, G. C., & Hochrainer-Stigler, S. (2022). Risk-layering and optimal insurance uptake under ambiguity: With an application to farmers exposed to drought risk in Austria. *Risk Analysis: An Official Publication Of The Society For Risk Analysis*, 42(12), 2639–2655. <https://doi.org/10.1111/risa.13884>.
- Cai, J. & Song, C. (2017). Do disaster experience and knowledge affect insurance take-up decisions?. *Journal of Development Economics*, 124: 83-94, ISSN 0304-3878, <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2016.08.007>.
- Choudhury, D., Mishra, B. B., & Mohanty, P.K. (2019). An empirical study of customer satisfaction at dealer point for purchase of car-a qualitative & systematic review of literature. *International Journal of Research in commerce & Management*, 9, 1-8.
- Chung, H., & Ahn, E. (2013). The effects of fear appeal: A moderating role of culture and message type. *Journal of Promotion Management*, 19(4): 452-469.
- Coppola, D. P., & Maloney, E. K. (2009). *Communicating emergency preparedness: strategies for creating a disaster resilient public* (1st ed.). Auerbach Publications. <https://doi.org/10.4324/9780367802820>.
- DASK (2023), Sıkça Sorulan Sorular (Ve benzer soru cevaplar),<https://dask.gov.tr/tr/sss>
- Dean, D. H. (2012). Self-control and perceived physical risk in an extreme sport. *Young Consumers*, 13(1): 62-73.
- Fan, Y., Jing, T., & Li, P. (2019). The effect of risk perception on the willingness to purchase hazard insurance—A case study in the Three Gorges Reservoir region, China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 45(5/6), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2019.101379>.
- Furedi, F. (2007). New dimensions: the growth of a market in fear. In: *Handbook of Disaster Research. Handbooks of Sociology and Social Research*. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-0-387-32353-4_31.

- Galanti, E., Goretti, A., Foster, B., Di Pasquale, G. (2008). Civil protection management. In: Oliveira, C. S., Roca, A., Goula, X. (eds) Assessing and managing earthquake risk. Geotechnical, Geological And Earthquake Engineering, vol 2. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-3608-8_17.
- Glock, S., Müller, B. C. N. & Ritter, S. M. (2012). Warning labels formulated as questions positively influence smoking-related risk perception. *Journal of Health and Psychology*, 18(2): 252-262.
- Green, G. B., Modi, S., Lunney, K., & Thomas, T. L. (2003). Generic evaluation methods for disaster drills in developing countries. *Annals Of Emergency Medicine*, 41(5), 689–699. <https://doi.org/10.1067/mem.2003.147>.
- Gunawan, I., Afiantari, F., Kusumaningrum, D. E., Thasbikha, S. A., Zulkarnain, W., Ichwanda Burham, A.S., ... & Budiarti, E. M. (2019). Improving disaster response through disaster simulation, *Int. J. Innov. Creat. Chang*, 5(4), 640-653.
- Hastings, G., Stead, M., & Webb, J. (2004). Fear appeals in social marketing: Strategic and ethical reasons for concern. *Psychology & marketing*, 21(11), 961-986.
- Hudson, P., Botzen, W. J. W., Czajkowski, J., & Kreibich, H. (2017). Moral hazard in natural disaster insurance markets: empirical evidence from Germany and the United States. *Land Economics*, 93(2): 179–208. <https://doi.org/10.3368/le.93.2.179>.
- Ito, H., & McCauley, R. N. (2022). A disaster under (re)insurance puzzle: home bias in disaster risk bearing. *IMF Econ Rev*, 70, 735–772. <https://doi.org/10.1057/s41308-022-00172-w>.
- Jarzabkowski, Paula & Chalkias, Konstantinos & Cacciatori, Eugenia & Bednarek, Rebecca. (2023). Reimagining disaster insurance: Toward a new equilibrium. 10.1093/oso/9780192865168.003.0006.
- Jenckes, M. W., Catlett, C. L., Hsu, E. B., Kohri, K., Green, G. B., Robinson, K. A., Bass, E. B., & Cosgrove, S. E. (2007). Development of evaluation modules for use in hospital disaster drills. *American Journal Of Disaster Medicine*, 2(2), 87-95. <https://doi.org/10.5055/ajdm.2007.0016>.
- LaTour, M. S., & Zahra, S. A. (1988). Fear appeals as advertising strategy: should they be used?. *Journal of Services Marketing*, 2(4): 5-14. <https://doi.org/10.1108/eb024737>.
- LaTour, M. S., & Pitts, R. E. (1989). Using fear appeals in advertising for AIDS prevention in the college-age population. *Journal of health care marketing*, 9(3), 5–14.
- Lewis, I., Watson, B., Tay, R., & White, K. M. (2007). The role of fear appeals in improving driver safety: A review of the effectiveness of fear-arousing (threat) appeals in road safety advertising. *The International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 3, 203-222.
- Mai, V. (2023). What Do We Think About “Fear-Based Marketing”? <https://apac.prca.global/what-do-we-think-about-fear-based-marketing/> (Erişim tarihi: 15.11.2023).
- Oral, V. ve Cengiz, E. (2021). Afete Hazırlık Davranışlarına Etki Eden Faktörlerinin İncelenmesi: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 1252-1269.
- Palm, R., & Hodgson, M. E. (1992). After a California earthquake: Attitude and behavior change (No. 233). University of Chicago Press.
- Paudel, Y. (2012). A comparative study of public private catastrophe insurance systems: lessons from current practices. *The Geneva Paperson Risk and Insurance—Issues and Practices*, 37(2): 257–285.
- Peters, G. Y., Ruitter, R. A. C. & Kok, G. (2014). Threatening communication: A qualitative study of fear appeal effectiveness beliefs among intervention developers, policymakers, politicians, scientists, and advertising professionals. *International Journal of Psychology*, 49(2): 71-79.
- Schwarze, R., Schwindt, M., Weck-Hannemann, H., Raschky, P., Zahn, F. & Wagner, G.G. (2011). Natural hazard insurance in Europe: tailored responses to climate change are needed. *Environmental Policyand Governance*, 21(1): 14–30.
- Shi, L., & Xu, X. (2011, April 15). Promote multi-participation and improve the efficiency of disaster relief, *China Insurance News*: 2.
- Smith, K. (2007). *Environmental hazards: assessing risk and reducing disaster*, 4th ed, Routledge, London and New York.
- Spence, H. E. and Moinpour, R. (1972). Fear appeals in marketing. a social perspective. *Journal of Marketing*, 36(3), 39-43.

- Spence, R., & Coburn, A. (2008). Earthquake Risk and Insurance. In: Oliveira, C.S., Roca, A., Goula, X. (eds) Assessing and Managing Earthquake Risk. Geotechnical, Geological And Earthquake Engineering, vol 2. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-3608-8_18.
- Sobol, K., & Giroux, M. (2023). Threat specificity in fear appeals: examination of fear response and motivated behavior. *Journal of Consumer Marketing*, 40(4): 470-480. <https://doi.org/10.1108/JCM-02-2021-4487>.
- Swenja, S. & Paul. H. (2016). Investigating the risk reduction potential of disaster insurance across Europe. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*. 42: 247-274. DOI:10.1057/s41288-016-0039-7.
- Terpstra, T., Zaalberg, R., de Boer, J. & Botzen, W. J. W. (2014). You have been framed! how antecedents of information need mediate the effects of risk communication messages. *Risk Analysis*, 34(8): 1506-1520.
- Turan, M., Kaya, A. A., ve Oral, V. (2018). Küçük İşletmelerin Afet ve Acil Durumlara Yönelik Kurumsal Hazırlıklarının Değerlendirilmesi; Gümüşhane İli Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 12-16.
- Wagner, K.R.H. (2022). Designing insurance for climate change. *Nature Climate Change*, 12(12):1070– 1072.
- Wang, M., Liao, C., Yang, S., Zhao, W., Liu, M., & Shi, P. (2012). Are people willing to buy natural disaster insurance in China? Risk awareness, insurance acceptance, and willingness to pay. *Risk Analysis*, 32 (10): 1717–1740.
- Witte, K., & Allen, M. (2000). A meta-analysis of fear appeals: implications for effective public health campaigns. *Health Education & Behavior: The Official Publication Of The Society For Public Health Education*, 27(5), 591–615. <https://doi.org/10.1177/109019810002700506>.
- World Economic Forum (2011). A vision for managing natural disaster risk. 1-127 <https://www.weforum.org/publications/vision-managing-natural-disaster-risk/>.
- Xian, X. (2019). Prospects for disaster management in China and the role of insurance. *Environmental Hazards*, 18(5): 383-399, DOI: 10.1080/17477891.2019.1609404.
- Zaleskiewicz, T., Zbigniew, P. & Anna, B. (2002). Fear or money? Decisions on insuring oneself against flood. *Risk, Decision and Policy*, 7(3): 221-233. DOI: 10.1017/S1357530902000662.
- <https://www.tesk.org.tr/resimler/sicil/4.pdf>

Extended Abstract

Aim and Scope

People need to be educated so that they can make the right decisions before, during and after a disaster. Simulating what to do in possible disasters after training in preparation for disasters will enable sudden decisions to be made accurately and quickly in case of disaster, as deficiencies in the preparations will be seen and learned courses of action will be available. The authorized state institution regarding disasters in Turkey is the Turkish Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD). AFAD carries out awareness raising activities for all segments of society within the framework of its vision of "Creating a disaster-resistant society". On November 12, 2022, the anniversary of the 1999 Duzce Earthquake, the "Drop-Cover-Hold" drill was held at 18.57 with the participation of all citizens in 81 provinces, under the coordination of AFAD, in order to raise awareness about disasters and reinforce correct behavior during an earthquake. DASK, which is a product of the Natural Disaster Insurance Institution (DASK) within the scope of compulsory earthquake insurance and is identified with the name of the institution, is an insurance that covers in cash the material damages that will be caused directly by the earthquake and the fire, explosion, tsunami and landslide that occur as a result of the earthquake, within the limits specified in the policy. There are methods such as education and awareness raising to motivate individuals to get DASK and even additional disaster insurance. But motivating fear may be more effective than other methods. Disaster drills can serve as a reminder by using the fear factor to make individuals feel as if possible future losses have occurred. In this context, disaster drills can be seen as one of the fear marketing tactics that use the fear factor. The aim of this research is to examine the risks that may be caused by a possible high-risk disaster through a natural disaster exercise and to investigate the relationship between possible fear and taking out natural disaster insurance.

Methods

The main population of the research is 2162 tradesmen operating in Bayburt province. Convenience sampling method, one of the non-random sampling methods, was used in the research. A total of 781 people were reached from this population. It was concluded that 17 of these people filled in the data incompletely, incorrectly, or without reading, and

were excluded from the analysis. The research was conducted in Bayburt center and two districts between 02/02/2023 and 02/06/2023 using the survey method. The research survey was implemented with the help of Bayburt AFAD employees. In total, 1/3 of the main mass has been reached, which may allow partial generalization. While preparing the research survey, the sources specified in the theoretical framework were generally used, and the survey included demographic information, questions about drills, insurance and individuals' feelings about disaster.

Findings and Conclusion

The answers given to the questions regarding the research's disaster drill and disaster awareness and practice (which is requested to be a special basis for this disaster drill) are as follows. To the question "During the drill, I received a warning message on my mobile phone", 69.6% of the subjects answered yes, 20.8% answered no, and 9.6% said they did not remember. To the question "During the drill, I remembered the Crouch-Cover-Hold movements", 68.2% of the subjects answered yes, 23.8% answered no and 8% answered that they did not remember. To the question "During the drill, I applied the Collapse-Cover-Hold movements", 58.8% of the subjects said yes, 34% said no and 7.2% said they did not remember. To the question "I heard the announcement from the mosque during the drill", 67.5% of the subjects answered yes, 23.6% answered no and 8.9% said they did not remember. To the question 'I remembered that I had to turn my back to the windows', 51% answered yes, 38.6% said no and 10.4% said they did not remember. To the question 'I remembered that I should stay away from unstable objects', 42.9% of the subjects answered yes, 45.5% said no and 11.6% said they did not remember. To the question 'I took a position with my back to the windows', 44.2% answered yes, 44.2% answered no and 11.6% answered I don't remember. To the question 'I stayed away from unstable objects', 37.4% of the subjects answered yes, 52.4% answered no and 10.2% answered I do not remember.

To the question 'I am afraid of earthquakes and natural disasters', 68.1% of the subjects answered 'I agree' or 'strongly agree'. To the question 'I am worried about my workplace being exposed to a disaster', 68% of the subjects answered that they agree or strongly agree.

To the question 'I felt scared when I heard the siren', 60.2% of the subjects answered that they disagree and strongly disagree. To the question "The exercise made me want to take out disaster insurance," 53.9% of the subjects answered "I agree" or "I strongly agree."

In short, the subjects are highly afraid of disasters, do not experience fear during disaster drills, and only half of the subjects are willing to take out disaster insurance after the drill. Disaster drills are not associated with fear of disasters. Because 60% of the subjects did not feel fear at the time of the exercise. When asked how the disaster drill is related to the desire to have disaster insurance, it was found that the disaster drill aroused the desire to have disaster insurance in only half of the subjects. If the disaster drill had succeeded in arousing fear, the desire to take out insurance based on fear could have reached at least 70%, which is the level of fear of disaster. As a result of their research in the same region before and after the earthquake, Palm and Hodgson (1992) found that although there was an increase in earthquake risk perception, there was a slight increase in the desire to have disaster insurance. Wang et al. (2012) stated that even if individuals are aware of potential disaster risks, perceived risk does not directly affect participation in disaster insurance, and the reason for this is that individuals do not realize the importance of insurance as a coping mechanism. Considering the results of the research hypothesis, it can be concluded that the feeling of fear felt during the disaster drill does not arouse the desire to purchase disaster insurance after the disaster.

Therefore, it has been found in the literature that even if people are aware of disaster risks, this does not encourage people to take precautions in terms of insurance. The reason for this may be ignorance of the benefits of disaster insurance, thinking that coping mechanisms can be provided after the disaster with the help of the state or aid organizations, and incorrect reasoning that although the disaster is feared, possible risks will not come to individuals on their own. At the same time, factors such as the low compensation upper limit of DASK insurance, the high price required for additional insurance, and the tradesmen's inability to pay this price may also cause the subjects not to be very willing to insure. Renewing the upper limit of DASK in terms of disaster insurance with additional compensation and affordable prices may direct individuals to have DASK.

Entrepreneurship in the Era of Metaverse: Understanding Critical Success Factors from the Perspective of Hospitality Industry Professionals

Meta Veri Çağında Girişimcilik: Kritik Başarı Faktörlerini Konaklama Endüstrisi Profesyonellerinin Bakış Açısından Anlamak

Aslı Ersoy¹

Abstract

The concept of entrepreneurship, which plays an important role in the development of the hospitality and tourism industry, and the factors that determine the success of entrepreneurs have become one of the topics that have been emphasized recently, especially with developing technologies. The purpose of this research is to identify the critical factors that determine the success of hospitality entrepreneurs in the metaverse era. For this purpose, the opinions of hospitality professionals selected through convenience sampling on the relevant topic were examined through inductive thematic analysis and QSR NVivo 10 program was used in the data analysis process. As a result of the analysis of the research, four overarching themes emerged: (1) knowledge and expertise, (2) communication and collaboration, (3) motivation and engagement, and (4) sustainable management insight. As one of the first attempts in the field of hospitality, as far as the author knows, this study can expand existing knowledge and theories regarding the critical success factors of entrepreneurs and develop practical insight of the topic.

Keywords: Entrepreneurship, Metaverse, Critical Success Factors, Hospitality Industry

Öz

Konaklama ve turizm endüstrisinin gelişiminde önemli bir rol oynayan girişimcilik kavramı ve girişimcilerin başarısını belirleyen faktörler özellikle gelişen teknolojilerle birlikte son zamanlarda üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı, metaverse alanında konaklama endüstrisi girişimcilerinin başarısını belirleyen kritik faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, kolayda örneklem yoluyla seçilen konaklama profesyonellerinin ilgili konuya yönelik görüşleri tümevarımsal tematik analiz yoluyla incelenmiş ve veri analiz sürecinde QSR NVivo 10 programı kullanılmıştır. Araştırmanın analizi sonucunda dört ana tema ortaya çıktı: (1) bilgi ve uzmanlık, (2) iletişim ve işbirliği, (3) motivasyon ve katılım ve (4) sürdürülebilir yönetim anlayışı. Yazarın bildiği kadarıyla otelcilik alanındaki ilk girişimlerden biri olan bu çalışma, girişimcilerin kritik başarı faktörlerine ilişkin mevcut bilgi ve teorileri genişletebilir ve konuya yönelik pratik bir anlayış geliştirebilir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Metaverse, Kritik Başarı Faktörleri, Konaklama Endüstrisi

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: L80, L83, L89

Submitted: 17 / 12 / 2023

Accepted: 02 / 05 / 2024

Introduction

Entrepreneurship is a significant field in the hospitality and tourism industry (Li, 2008), thus playing a crucial role in the global and regional development of tourism (Russell and Faulkner, 2004). Innovative entrepreneurs support and encourage innovations and creative processes (Farmaki et al., 2020), because the advancement of entrepreneurship largely depends on technological changes (Calandra et al., 2023). Especially recently, digital technologies that support innovations and new business ideas have come to the fore (Kraus et al., 2019). At this point, Metaverse has emerged as one of the innovations affecting the hospitality and tourism industry (Gursoy et al., 2022). Metaverse consists of the Greek words "beyond" and "verse", which means the integrity of the universe (Chua and Yu, 2023). Metaverse refers to the integration of the virtual world and the real world through various technologies such as augmented reality (AR), virtual reality (VR), mixed reality, artificial intelligence (AI), internet of things (IoT), cloud computing and blockchain (Qiu et al., 2023).

In the Metaverse, users can interact in the virtual world via dedicated VR handsets, providing a number of opportunities for entrepreneurs to take advantage of this new platform (Gupta et al., 2023a). Metaverse can enable entrepreneurs to deliver innovative services to customers (Abumalloh et al., 2023). Customers can interact with brands and other consumers through the metaverse and get personalized and unique experiences (Dwivedi et al., 2023). Entrepreneurs can also open stores and expand their businesses through the technologies offered by the metaverse (Balasubramanian et al., 2022). Although metaverse offers many opportunities and alternatives to entrepreneurs, terms such as blockchain, web 3.0 and NFT can be confusing and create difficulties in the process (Benny, 2023). Therefore, in order for entrepreneurs to benefit from the opportunities provided by the metaverse, there are some factors such as knowing the metaverse platform well (Golf-Papez et al., 2022) and having the necessary skills and abilities (Alvarez-Risco et al., 2022). These can be considered among the critical success factors. As a matter of fact, critical success factors are various critical areas that are essential for business development and success (Rockart, 1979).

Despite the potential benefits and opportunities offered by the metaverse, it is a topic that has not been well researched empirically in the hospitality and tourism context. While some studies have discussed the effect of metaverse on entrepreneurship conceptually (Bozkurt and Gümüş, 2022; Yemenici, 2022; Karademir, 2023), others have tried to determine the effect of metaverse on digital entrepreneurship through qualitative research (Calandra et al., 2023). However, to the best of the author's knowledge, there is no study to identify critical success factors for entrepreneurs in the metaverse field in the hospitality context. Therefore, in order to fill this research gap in the literature, this research aims to discover critical success factors for hospitality entrepreneurs in the metaverse field using a qualitative research method. A clear understanding of critical success factors for entrepreneurs in the Metaverse era may increase the success of entrepreneurial activities by enabling hospitality businesses and entrepreneurs to incorporate these factors into their implementation processes.

1. Literature Review

1.1. Critical Success Factors of Hospitality Entrepreneurship in the Era of Metaverse

Entrepreneurship refers to "the process by which individuals-either on their own or within organizations - pursue opportunities" (Stevenson and Jarillo, 1990: 23). According to another definition, entrepreneurship is the combination of mindsets, knowledge and skills and the ability to turn ideas into action (Srivastava, 2017). Discussions regarding innovation, change and development in the hospitality and tourism industry are evaluated in the context of entrepreneurship (Ahmad, 2015). Innovative entrepreneurs, on the other hand, encourage and support the development of new products, ideas and processes (Farmaki et al., 2020). With the digital transformation offered by the metaverse, new business models, business opportunities and forms of entrepreneurship emerge (Karademir, 2023). At this point, as an innovation, Metaverse offers entrepreneurs a new digital world where they can interact and trade (Gupta et al., 2023a). However, in order for entrepreneurs to benefit from metaverse technology, they need to have knowledge and skills in this field (Hastuti et al., 2022). In particular, data security and privacy violations are one of the issues discussed in the metaverse (Calandra et al., 2023). Therefore, the issue of privacy and data literacy comes to the fore. Entrepreneurs need to have technological literacy, which means having the necessary knowledge and skills when using technological devices (Alvarez-Risco et al., 2022). In this process, it is crucial for entrepreneurs to be willing to acquire technological skills (Baines and Kennedy, 2010). As a matter of fact, technology acquisition, integration and development are considered the most important strategic decisions for entrepreneurs today (Martin-Rojas et al., 2019). The virtual world offered by the metaverse is a new venture space for entrepreneurs looking for a new market. Entrepreneurs who want to be successful in this field should have a clear strategy definition (Yemenici, 2022). During this process, hospitality businesses should adapt their business strategies according to needs and requirements and develop a plan accordingly (Buhalis et al., 2022).

Metaverse also encompasses integration between the real world and a set of tools to bring assets and products to life in the virtual world (Novel et al., 2023). In this sense, entrepreneurs who want to carry out their activities successfully in the metaverse field should be open to technological innovations and ensure their integration (Yemenici, 2022). Collaboration with stakeholders is critical in the process of integrating and implementing innovations (Nieth et al., 2018). Metaorganizations also play an important role, especially at various stages of innovation, and enable awareness raising and information mechanisms to be activated (Callagher et al., 2022). On the other hand, metaverse provides innovators and entrepreneurs with access to a large user base (Nanda and Patnaik, 2023). However, in order to benefit from these opportunities offered by the Metaverse, accessibility and inclusion should be taken into consideration in the process of designing digital services, as access must first be provided (Zallio and Clarkson, 2022). By providing accessibility to the Metaverse base, this platform can also improve customer relations, as the interactions customers have with salespeople in the virtual world will significantly affect them (Mehta et al., 2023). It is therefore important for businesses to have a customer-focused perspective and develop interaction with them in this process (Diogo and Veiga, 2022). As seen, the metaverse field offers many opportunities to entrepreneurs, but there are also some steps and criteria that must be applied to benefit from these opportunities.

2. Method

2.1. Research Design

A qualitative research design was adopted to identify critical success factors for entrepreneurs in the metaverse era in the hospitality context. The qualitative research approach is an interpretive process of collecting and analyzing data for researchers to discover and explain a phenomenon (Walsh, 2003). In this study, an inductive thematic analysis, one of the qualitative research methods, was used to identify and analyze the data set.

2.2. Data Collection and Analysis

A discussion on the Hospitalitynet website, where academic and industry professionals can express their opinions, was considered as a suitable data source for this research. Hence, in this study, purposeful sampling method was used to find suitable participants in accordance with the purpose of the research. In the purposeful sampling technique, the sample size generally varies between 5 and 50 participants (Creswell, 2007). Hospitality professionals were determined as a suitable participant profile for this study as they are thought to have the knowledge, expertise and experience to evaluate the metaverse field from the perspective of hospitality entrepreneurs. A post titled "Getting Started in the Metaverse: A Guide for Hoteliers to Navigate the Embodied Internet" was published on 19 April 2023, in the section titled "word panel" on this website (www.hospitalitynet.com). In total, 11 industry experts from around the world volunteered to share their views on this topic. In the study, participants were given code names as P1...P11. Information about the participants is presented in Table 1.

Table 1. Profiles of Participants

Participant	Sex	Position
P1	Male	Head of software company
P2	Male	Partner of a hotel consultancy company
P3	Male	Advisor of a travel and hospitality consultancy company
P4	Male	Co-Founder of a hotel technology company
P5	Male	CEO of a travel and hospitality consultancy company
P6	Female	Founder of a digital consultancy company
P7	Male	Founder of a digital consultancy company
P8	Male	Advisor of a technology company
P9	Male	Advisor of a technology company
P10	Male	Digital project manager of a technology company
P11	Male	CEO of a technology company

As seen in Table 1, one of the participants was the head of the software company, two were the advisor of the technology company and one was the digital project manager of the technology company, while the remaining participants were the advisor, CEO, founder, co-founder and partners of the travel and hotel consultancy company.

The data set evaluated within the scope of the research and consisting of 1 post and 4728 words was downloaded from the <https://www.hospitalitynet.org/viewpoint/125000188.html> website in November 10, 2023. Inductive thematic analysis is a method that allows the researcher to systematically identify and report patterns of meaning in a data set (Braun and Clarke, 2006). Therefore, inductive thematic analysis was applied to the dataset to identify critical success factors in the metaverse for hospitality entrepreneurs. In this research, inductive thematic analysis was accomplished in six phases suggested by Braun and Clarke (2006). These six phases consisted of the researcher becoming familiar with the data, performing initial coding, searching for themes, identifying themes, refining the themes, and writing up the results of the analysis. In the first phase, the data was read in detail to have a holistic perspective on the topic. Then, the data thought to be relevant to the purpose of the research were coded line by line. Expressions with similar meanings were coded and collected under a common sub-theme. Sub-themes that are related to each other constitute the themes. In this process, two separate researchers analyzed the data separately and then the results were compared. The themes were reviewed and a report was created at the end of the process. QSR NVivo 10 package program was used during the coding and analysis of the data. Finally, the model emerged, identifying critical success factors in the metaverse for hospitality entrepreneurs. This is shown in Figure 5.

3. Findings

Based on the thematic analysis of the interviews, four themes emerged regarding the critical success factors of entrepreneurs in the metaverse era, including “knowledge and expertise”, “communication and collaboration”, “motivation and engagement”, and “sustainable management insight”. The overarching themes were then divided into 11 sub-themes. In this subsection, these overarching themes and subthemes will be presented through direct quotes from the participants' opinions.

Theme 1: Knowledge and Expertise

Knowledge and expertise were divided into four sub themes: “mastering key metaverse concept”, “acquiring new technological skills”, “building an expert team”, and “privacy and data literacy”. The findings and conceptual model related to this theme are presented in Figure 1.

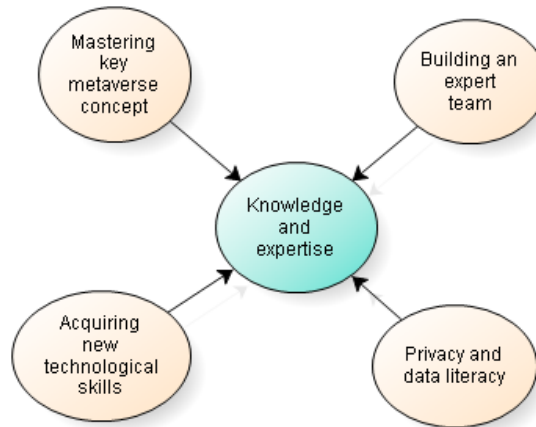

Figure 1. Knowledge and Expertise

Mastering Key Metaverse Concept: Participants state that the most important thing that entrepreneurs need to do in order to benefit from the potential opportunities offered by the metaverse is to have knowledge about the key concepts of the metaverse. This is illustrated in the following quotes: *“The first and most important step for entrepreneurs to start on the Metaverse and utilize its business potential is to thoroughly understand what the Metaverse is and to avoid falling into the trap of virtual reality. The Metaverse is not only VR, and it is not merely avatars walking and talking in virtual spaces. A simple way to put it is that the Metaverse is an ecosystem of technologies that includes VR, AR, XR, MR, AI, machine learning, and others” (P7)*

“Acquaint yourself with key concepts like virtual reality, augmented reality, and immersive guest experiences. Delve into the metaverse ecosystem, researching platforms, trends, and enterprises while choosing your niche- virtual concierge services, digital amenities, or VR-driven F&B experiences. By mastering key concepts, carving out your niche,

orchestrating a skilled team, and synergizing with met-agencies, you can confidently navigate the exhilarating domain of the Metaverse” (P3)

Acquiring New Technological Skills: Another sub-dimension of knowledge and expertise was the acquisition of new technological skills. Accordingly, it is emphasized that entrepreneurs need to have skills in emerging technology in order to try new business models, expand their businesses and thus participate in global competition. One participant reported as follows: *“Part of the workforce will need to be reskilled to take advantage of it rather than compete with it, and cities and countries serious about establishing themselves as hubs for its development will need to join the global competition to attract talent and investment” (P8)*

Building An Expert Team: Having an expert team is seen as a priority and emphasis is placed on taking advantage of the unique opportunities offered by metaverse and successfully executing strategies. As two participants mentioned: *“Assemble a proficient team of experts boasting diverse proficiencies in technology, design, and marketing, ensuring they're fluent in metaverse platforms and blockchain technology” (P3)*

“The metaverse offers a unique opportunity for hospitality entrepreneurs to tap into new technological frontiers and create innovative experiences for guests. To succeed, it is vital to understand the workings of this ecosystem, learn essential information, recruit a team of experts...” (P9)

Privacy and Data Literacy: Ensuring privacy and data literacy was highlighted as another success factor for entrepreneurs. Accordingly, understanding how data will be used across relevant platforms is considered an important step in adopting metaverse technology. P4 states that Web3 identities should be created to interact with communities and create customer loyalty as follows: *“Web3 and the Metaverse are a perfect way to engage a brand's community, and build customer loyalty. A successful web3 strategy is based on creativity, just like Clark Kent and Superman, brands need to forge their own unique Web3 identity, and people will validate it (or not)” (P4)*. In this process, it is also recommended to create a user interface to get to know customers better. *“Then once there's an identifiable path to proper interfacing, the metaverse should be viewed as an opportunity to better know your customers by learning their preferences through interactive prearrival and post-departure virtual worlds” (P2)*. On the other hand, protecting user privacy and taking appropriate protection measures is considered extremely important. For instance, P9 stated the following: *“Furthermore, it is crucial to comply with privacy and security regulations to protect users' personal information and ensure a safe and transparent environment in the virtual hotels”.*

Theme 2: Communication and Collaboration

The two subthemes associated with communication and collaboration were “alliance with metaagencies”, and “collaboration with stakeholders”. The findings and conceptual model related to this theme are presented in Figure 2.

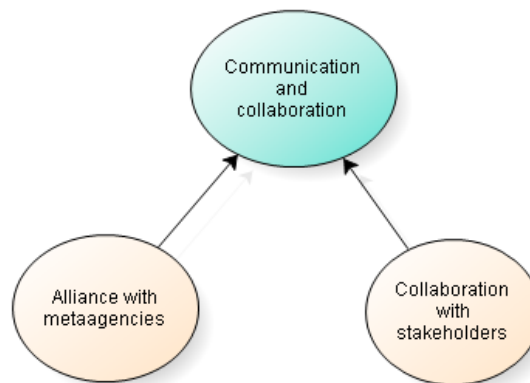

Figure 2. Communication and Collaboration

Alliance with Metaagencies: Participants recommend that entrepreneurs form alliances with metaagencies, which are specialized companies, so that they can safely move forward in the metaverse database and develop their business strategies. As one participant noted as follows: *“Meta-agencies can help entrepreneurs navigate the complex metaverse ecosystem, providing valuable insights and specialized expertise. Metaagencies are specialized agencies that provide services for businesses in the metaverse. Collaborating with a metagency can simplify the startup process, granting access*

to specialized knowledge and skills that may not be present within your internal team. Metagencies can offer strategic advice, design and development services, and help promote the virtual hotel in the metaverse” (P9).

Collaboration with Stakeholders: It is also emphasized that entrepreneurs should consult stakeholders' opinions and act in cooperation in this process. As one participant mentioned: “The metaverse also has obvious societal implications. A variety of stakeholders will need to define a road map toward an ethical, safe, and inclusive metaverse experience” (P8)

Theme 3: Motivation and Engagement

Motivation and engagement, which are considered among the critical success factors of entrepreneurs, consist of two sub-themes, namely willingness about technology, and strategies and goals. The findings and conceptual model related to this theme are presented in Figure 3.

Figure 3. Motivation and Engagement

Willingness about Technology: Participants share the view that entrepreneurs should have a willingness and positive perspective on using technology and leaders should be supportive in this regard. As one participant stated: “Whoever is working on web3 within the brand must be excited about the technology and a little bit crazy, and they need to have the support of leadership, and leeway to try things that are edgy” (P4).

Strategies and Goals: It is emphasized that entrepreneurs should have a clear goal for what they want to do when starting Metaverse and develop strategies in this direction. Hence, as suggested by the P10: “To get started in the Metaverse, it’s important to keep in mind some of the basic principles that we use when building a website or a page. You need to have a clear idea of what you want to achieve, what kind of experience you want to create, and what value you want to provide to your audience”. Furthermore, P4 states that entrepreneurs should create love for the brand rather than economic gain when creating a strategy as follows: “Here we are experimenting, the objective must be to bond with the community and create love around the brand. If the sole purpose of a web3 strategy is to make money, it probably won’t work”. P5, on the other hand, emphasizes that the balance between optimism and precaution should be struck when determining strategies: “When it comes to the Metaverse, it is important to strike a balance between optimism and caution. While there is certainly a lot of hype surrounding the Metaverse, it is important to approach it with a critical eye and not get swept up in unrealistic expectations. The key is to approach the Metaverse with a balanced and critical mindset. Don’t believe the hype, but also don’t fall for fearmongering. Because, as always, veritas in medio stat”.

Theme 4: Sustainable Management Insight

There were three different sustainable management insights that were considered critical success factors for entrepreneurs in the Metaverse: research and integrating innovation, accessibility and inclusivity, and customer focus. The findings and conceptual model related to this theme are presented in Figure 4.

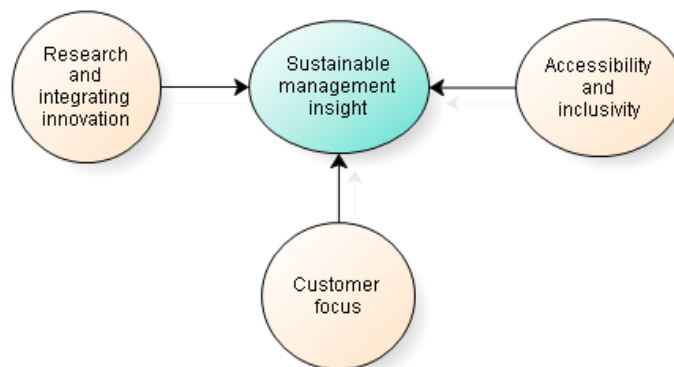

Figure 4. Sustainable Management Insight

Research and Integrating Innovation: It is emphasized that entrepreneurs should focus on research when undertaking initiatives to better understand processes and integrate innovations to develop new guest experiences. As P5 mentioned as follows: *“Embrace the learning curve and innovation as you venture into this uncharted territory, poised to revolutionize the hospitality landscape. Your metaverse applications could include virtual hotel tours, 3D room previews, personalized guest avatars, and VR-enhanced event spaces. By integrating these innovations, hotels can elevate guest experiences and create a cutting-edge hospitality environment. Embrace the learning curve and innovation as you venture into this uncharted territory, poised to revolutionize the hospitality landscape”* (P3)

Accessibility and Inclusivity: Participants state that inclusivity and accessibility should be taken into account in the metaverse base development process, and that this system should also be convenient for those using cheaper devices. One participant commented as follows: *“To make virtual hotels accessible to a wider audience, it is essential to consider accessibility and inclusion in the design and development process. This can include, for instance, compatibility with low-cost devices, by ensuring that virtual hotels are accessible to those using less expensive virtual/augmented reality devices; ease of use, by creating an intuitive user interface that can be easily used by people with varying technical skills”* (P9). On the other hand, P3 states that one of the ways to ensure accessibility to metaverse is to support education and training as follows: *“Accessibility is paramount in the metaverse. Champion education and training to fully exploit its potential and remain a vanguard in this rapidly evolving industry”*.

Customer Focus: This subtheme is about putting the customer first for entrepreneurs who want to achieve success in the Metaverse space. One of the participants explains that customer behavior and choices should be determined in this process as follows: *“As I tend to say, “think customer first”, discover what your average guest would value the most from these emerging technologies, and give that first step into incorporating one, two or several immersive tools commonly associated with the metaverse”* (P1). In addition, some participants mention that it is necessary to enter the customer role in the Metaverse and examine this process and customer behavior, so that they can improve customer experiences. *“Testing, learning, and adopting by launching initial activities, monitoring results, and examining user behavior; and preparing to scale by identifying necessary capabilities and embedding the metaverse in their operating model. They should also explore becoming metaverse users themselves... The hospitality sector, has a great opportunity, both in economic terms, both in terms of attraction to grow the ecosystem in terms of customer engagement, right from the moment of booking, by having customers visit the rooms, conference rooms, spa and gym. This would bring a unique customer experience by differentiating the product also from its presentation in the metaverse.”* (P8).

Conclusion and Discussion

In this study, critical success factors for entrepreneurs in the metaverse era, as an emerging trend, were examined from the perspective of hospitality professionals. The 11 critical success factors identified as a result of the analysis were divided into four groups, including “knowledge and expertise”, “communication and collaboration”, “motivation and engagement”, and “sustainable management insight”. Details and a visual representation of each of the critical success factors identified are presented in Figure 5.

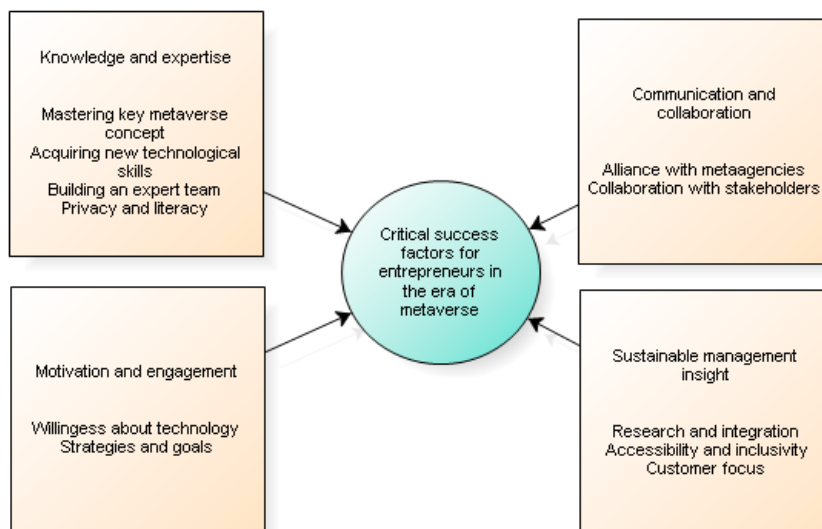

Figure 5. Critical Success Factors for Hospitality Entrepreneurs in the Era of Metaverse

The first theme identified as the critical success factor in the metaverse era was knowledge and expertise. This finding is in harmony with previous research (Gyimah et al., 2019; Gyimah et al., 2020) that focused on knowledge and skill among success factors for entrepreneurs. As a matter of fact, the knowledge, skills and abilities that entrepreneurs have are necessary for successful entrepreneurial activities (Amrita et al., 2018). However, having knowledge of the basic terms in the metaverse was one of the issues emphasized by the participants. As a matter of fact, the field of metaverse requires certain knowledge and expertise, and therefore training (Barráez-Herrera, 2022). In this way, thanks to the knowledge and expertise gained, entrepreneurs can act cautiously against privacy and security vulnerabilities in the metaverse field. Because users attach importance to privacy and security in the virtual environment (Far and Rad, 2022). Research reveals that privacy and security vulnerabilities in the metaverse will significantly affect users' confidence in adopting the metaverse (Gupta et al., 2023b). In connection with this, building an expert team was another issue emphasized in this process. Indeed, emerging technologies require expert knowledge and the cooperation of an expert team to support this change (Moerschell, 2009). Similarly, in studies conducted in the field of entrepreneurship, one of the most emphasized issues has been team-level issues (Watson et al., 1995; Lechler, 2001).

Communication and collaboration, identified as another critical success factors for entrepreneurs in the study, were also consistent with previous study findings (Yan and Sorenson 2003; Yan and Yan, 2016). Indeed, the importance of stakeholder support for cooperation is emphasized in order to ensure the success of entrepreneurs and sustainable competitive advantage (Bischoff and Volkmann, 2018). In another study conducted by Santoro et al. (2020), it was determined that a wide stakeholder network was positively related to entrepreneurs' perceived resilience and success perceptions. As Polyviou and Pappas (2023) notes, entrepreneurs and innovators can consider the virtual world as a collaboration tool. Because collaboration networks in this innovative field can serve as a source of new knowledge for entrepreneurship and innovation. In this process, it is emphasized that entrepreneurs should attach importance to internal communication processes and structures in order to establish effective internal stakeholder partnerships (Al-Dajani et al., 2014). In addition, another factor affecting the success of entrepreneurs in the study was determined as cooperation with metaagencies. According to Roh (2023), metaagencies, which are a coalition of different organizations for a certain purpose, play an important role in the successful innovation practices of entrepreneurs through the information sharing network they offer.

In the Metaverse era, motivation and participation have become another important issue for the success of entrepreneurs. In this context, one of the issues that the participants emphasized was that entrepreneurs should have a positive perspective on adopting metaverse technology. Supporting this view, Hastuti et al. (2022) asserts that even if entrepreneurs are not familiar with the tools required to access the metaverse, their desire to learn to use this technology will help them overwhelm the obstacles they encounter in this process. Furthermore, it is emphasized that entrepreneurs should have a clear goal when starting the metaverse and develop strategies accordingly. As a matter of fact, as the use of metaverse technology brings new perspectives, capabilities and challenges to businesses, it is likely to require changes in intra-organizational policies, organizational structures and business strategies (Polyviou and Pappas, 2023). In this regard, participants stated that strategies for metaverse technologies should go beyond economic gain and focus on brand love and maintaining the balance between optimism and caution. In parallel with this finding, studies have revealed that brand love is one of the issues that is very important in creating customer loyalty and should be emphasized (Kudeshia et al., 2016; Gumparthi and Patra, 2020).

The last theme obtained within the scope of critical success factors for entrepreneurs was the sustainable management insight. In this process, conducting research and integrating innovations was one of the issues stressed. Studies have also shown that entrepreneurship and innovation are closely related (Zhao, 2005; Oly Ndubisi et al., 2012; Kardos, 2012). According to Ng and Kee (2018), entrepreneurs is recommended to adopt an innovative culture in this process to gain new knowledge and develop insight. On the other hand, ensuring accessibility and inclusiveness of the metaverse database is also important to prevent digital divide and discriminatory practices (Owusu-Antwi and Amenuvor, 2023). Radanliev et al. (2023) suggest collaboration between designers and stakeholders to ensure inclusivity and accessibility in the metaverse. This process also requires being customer-focused, and the metaverse platform should have an easily usable interface and be designed in line with user preferences and needs (Agarwal and Alathur, 2023). As a matter of fact, the participants stated that customer needs and requests should be given priority in this process. Similarly, in a study conducted by Stefanovic et al. (2010), customer priority was determined as one of the success factors of entrepreneurs. This can be an advantage for entrepreneurs in the metaverse age because metaverse offers a unique opportunity to identify and understand customer behavior, their decisions and preference (Angeloni, 2022).

This study proposes implications for both researchers and practitioners. The findings of this research may offer new insights into leveraging metaverse for entrepreneurial success in the hospitality industry. In this direction, the critical success factors for hospitality entrepreneurs identified in this research advance theoretical understanding and encourage further research in this field. The increasing importance of the metaverse in the hospitality industry, as in many other areas,

reveals the need for the industry to invest in this technology to gain competitive advantage and achieve success. The findings particularly highlight the need for communication and collaboration. In this sense, encouraging an environment that allows cooperation, focusing on communication tools suitable for emerging technologies, and encouraging transparent communication in this process is an issue that should be taken into consideration. It is also critical for hospitality entrepreneurs who want to be successful in the metaverse field to have specialized knowledge specific to this field. Entrepreneurs should be encouraged to embrace this new technology. At this point, the need for cooperation between the hospitality industry and educational institutions arises. With a joint initiative, it is necessary to create the necessary infrastructure for entrepreneurs to use technological tools specific to the metaverse field and to gain knowledge and skills, and to create an environment that allows equal participation. Therefore, education, technological software and hardware expenses should be prioritized.

This study also has some limitations. First of all, 11 hospitality professionals were determined as a sample using the convenience sampling method. Although the sample has an international profile, the application of the findings to countries may be limited due to the small number of professionals representing each region. For this reason, it may be recommended that future studies in this field should conduct studies covering different geographical regions and a larger number of participants. Additionally, the use of secondary data in the study may limit the depth of the research. Future research can conduct studies taking these limitations into account.

References

- Abumalloh, R.A., Nilashi, M., Ooi, K.B., Wei-Han, G., Cham, T.H., Dwivedi, Y.K., & Hughes, L. (2023). The adoption of metaverse in the retail industry and its impact on sustainable competitive advantage: Moderating impact of sustainability commitment, *Annals of Operations Research*, 1–42.
- Agarwal, A., & Alathur, S. (2023). Metaverse revolution and the digital transformation: Intersectional analysis of industry 5.0. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 17(4), 688-707.
- Ahmad, S. Z. (2015). Entrepreneurship education in tourism and hospitality programs. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 27(1), 20–29.
- Al-Dajani, H., Dedoussis, E., Watson, E., & Tzokas, N. (2014). Graduate entrepreneurship incubation environments: A framework of key success factors. *Industry and Higher Education*, 28(3), 201-213.
- Alvarez-Risco, A., Del-Aguila-Arcentales, S., Rosen, M.A., & Yáñez, J.A. (2022). Social cognitive theory to assess the intention to participate in the facebook metaverse by citizens in peru during the COVID-19 pandemic. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8, 142.
- Amrita, K., Garg, C. P., & Singh, S. (2018). Modelling the critical success factors of women entrepreneurship using fuzzy AHP framework. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 10(1), 81-116.
- Angeloni, S. (2022, December). The Metaverse for enterprises. In H. Sharma, V. Shrivastava, K. K. Bharti, & L. Wang (Eds), *International Conference on Communication and Intelligent Systems* (pp. 299-309). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Baines, D., & Kennedy, C. (2010). An education for independence? Should entrepreneurial skills be an essential part of the journalist's toolbox? *Journalism Practice*, 4(1), 97–113.
- Balasubramanian, S., Sethi, J.S., Ajayan, S., & Paris, C.M. (2022). An enabling framework for blockchain in tourism. *Information Technology and Tourism*, 24(2), 165-179.
- Barráez-Herrera, D. P. (2022). Metaverse in a virtual education context. *Metaverse*, 3(1), 10.
- Benny, T. (2023). Demystifying Metaverse in Business: A Conceptual Study. In R. El Khoury, & B. Alareeni (Eds), *How the Metaverse Will Reshape Business and Sustainability* (pp. 1-8). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Bischoff, K., & Volkmann, C. K. (2018). Stakeholder support for sustainable entrepreneurship-a framework of sustainable entrepreneurial ecosystems. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 10(2), 172-201.
- Bozkurt, Ö., & Gümüş, İ. H. (2022). Metaverse ve metagirişimcilik: Kavramsal bir çerçeve. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17(1), 75-85.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

- Buhalis, D., Lin, M. S., & Leung, D. (2022). Metaverse as a driver for customer experience and value co-creation: Implications for hospitality and tourism management and marketing. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35(2), 701-716.
- Calandra, D., Oppioli, M., Sadraei, R., Jafari-Sadeghi, V., & Biancone, P.P. (2023). Metaverse meets digital entrepreneurship: A practitioner-based qualitative synthesis. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, Vol. ahead of print.
- Callagher, L., Korber, S., Siedlok, F., & Elsahn, Z. (2022). Metaorganizing collaborative innovation for action on grand challenges. *IEEE Transactions on Engineering Management*.
- Chua, H. W., & Yu, Z. (2023). A systematic literature review of the acceptability of the use of Metaverse in education over 16 years. *Journal of Computers in Education*, 1-51.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing amongst five approaches*, 2nd ed., Sage Publications, Beverly Hills, CA.
- Diogo, J., & Veiga, P. M. (2022). Metaverse applications in business: A systematic literature review and integrative framework. *Implementing Automation Initiatives in Companies to Create Better-Connected Experiences*, 110-136.
- Dwivedi, Y.K., Hughes, L., Wang, Y., Alalwan, A.A., Ahn, S.J., Balakrishnan, J., Barta, S., Belk, R., Buhalis, D., Dutot, V., Felix, R., Filieri, R., Flavian, C., Gustafsson, A., Hinsch, C., Hollensen, S., Jain, V., Kim, J., Krishen, A.S., Lartey, J.O., Pandey, N., Ribeiro-Navarrete, S., Raman, R., Rauschnabel, P.A., Sharma, A., Sigala, M., Faloutsos, C., & Wirtz, J. (2023). Metaverse marketing: How the metaverse will shape the future of consumer research and practice. *Psychology and Marketing*, 40, 750-776.
- Far, S. B., & Rad, A. I. (2022). Applying digital twins in metaverse: User interface, security and privacy challenges. *Journal of Metaverse*, 2(1), 8-15.
- Farmaki, A., Altinay, L., Christou, P., & Kenebayeva, A. (2020). Religion and entrepreneurship in hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(1), 148-172.
- Golf-Papez, M., Heller, J., Hilken, T., Chylinski, M., de Ruyter, K., Keeling, D.I., & Mahr, D. (2022). Embracing falsity through the metaverse: The case of synthetic customer experiences. *Business Horizons*, 65(6), 739-749.
- Gumparathi, V. P., & Patra, S. (2020). The phenomenon of brand love: A systematic literature review. *Journal of Relationship Marketing*, 19(2), 93-132.
- Gupta, A., Khan, H. U., Nazir, S., Shafiq, M., & Shabaz, M. (2023b). Metaverse Security: issues, challenges and a viable ZTA Model. *Electronics*, 12(2), 391.
- Gupta, B.B., Gaurav, A., Albeshri, A.A., & Alsalman, D. (2023a). New paradigms of sustainable entrepreneurship in metaverse: A micro-level perspective. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 19, 1-17.
- Gursoy, D., Malodia, S., & Dhir, A. (2022). The metaverse in the hospitality and tourism industry: An overview of current trends and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 31(5), 527-534.
- Gyimah, P., Appiah, K.O., & Lussier, R.N. (2020). Success versus failure prediction model for small businesses in Ghana. *Journal of African Business*, 21(2), 215-234.
- Gyimah, P., Marom, S., & Lussier, R.N. (2019). Small business success or failure prediction: A comparative study in Ghana and Israel. *Journal of Applied Business and Economics*, 21(3), 37-52.
- Hastuti, T. D., Sanjaya, R., & Koeswoyo, F. (2022). The readiness of lasem batik small and medium enterprises to join the metaverse. *Computers*, 12(1), 5.
- Hospitality.net. Available online: <https://www.hospitalitynet.org/viewpoint/125000188.html> (accessed on 10 November 2023).
- Karademir, Ö. (2023). Opportunities and Barriers for Entrepreneurship in the Metaverse Age. In A. Pinto Borges, C.Jneid, T. Obuobisa-Darko, R. Payne, A.Sonawane, & S. Tambe (Eds.), *Role of Human Resources for Inclusive Leadership, Workplace Diversity, and Equity in Organizations* (pp. 309-336). IGI Global.
- Kardos, M. (2012). The relationship between entrepreneurship, innovation and sustainable development. Research on European Union countries. *Procedia Economics and Finance*, 3, 1030-1035.

- Kraus, S., Palmer, C., Kailer, N., Kallinger, F.L., & Spitzer, J. (2019). Digital entrepreneurship: A research agenda on new business models for the twenty-first century. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 25(2), 353-375.
- Kudeshia, C., Sikdar, P., & Mittal, A. (2016). Spreading love through fan page liking: A perspective on small scale entrepreneurs. *Computers in Human Behavior*, 54, 257-270.
- Lechler, T. (2001). Social interaction: A determinant of entrepreneurial team venture success. *Small Business Economics*, 16, 263-278.
- Li, L. (2008). A review of entrepreneurship research published in the hospitality and tourism management journals. *Tourism Management*, 29(5), 1013-1022.
- Martin-Rojas, R., Garcia-Morales, V. J., & Gonzalez-Alvarez, N. (2019). Technological antecedents of entrepreneurship and its consequences for organizational performance. *Technological Forecasting and Social Change*, 147, 22-35.
- Mehta, M., Pancholi, G., & Saxena, D. A. (2023). Metaverse changing realm of the business world: A bibliometric snapshot. *Journal of Management Development*, 42(5), 373-387.
- Moerschell, L. (2009). Resistance to technological change in academia. *Current Issues in Education*, 11(6).
- Nanda, P., & Patnaik, S. (2023). Metaverse Innovation for start-up creation. In S. Patnaik, V. Pallotta, & K. Tajeddini (Eds.), *Global Trends in Technology Startup Project Development and Management: From Innovation to Startup Creation* (pp. 185-206). Cham: Springer International Publishing.
- Ng, H. S., & Kee, D. M. H. (2017). Entrepreneurial SMEs surviving in the era of globalization: Critical success factors. In S. Sindakis, & P. Theodorou (Eds.), *Global Opportunities for Entrepreneurial Growth: Coopetition and Knowledge Dynamics within and Across Firms* (pp. 75-90). Emerald Publishing Limited.
- Nieth, L., Benneworth, P., Charles, D., Fonseca, L., Rodrigues, C., Salomaa, M., & Stienstra, M. (2018). Embedding entrepreneurial regional innovation ecosystems: Reflecting on the role of effectual entrepreneurial discovery processes. *European Planning Studies*, 26(11), 2147-2166.
- Novel, N. J. A., & Alexandri, M. B. (2023). Creative city start-up business acceleration in the metaverse era: Entrepreneurial leadership and innovation. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 12(1), 216-229.
- Oly Ndubisi, N., & Iftikhar, K. (2012). Relationship between entrepreneurship, innovation and performance: Comparing small and medium-size enterprises. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 14(2), 214-236.
- Owusu-Antwi, K., & Amenuvor, F. E. (2023). Understanding the metaverse: A review of virtual worlds and augmented reality environments. *Current Journal of Applied Science and Technology*, 42(23), 42-48.
- Polyviou, A., & Pappas, I. O. (2023). Chasing metaverses: Reflecting on existing literature to understand the business value of metaverses. *Information Systems Frontiers*, 25(6), 2417-2438.
- Qiu, Y., Isusi-Fagoaga, R., & García-Aracil, A. (2023). Perceptions and use of metaverse in higher education: A descriptive study in China and Spain. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 5, 100185.
- Radanliev, P., De Roure, D., Novitzky, P., & Sluganovic, I. (2023). Accessibility and inclusiveness of new information and communication technologies for disabled users and content creators in the Metaverse. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 1-15.
- Rockart, F. R. (1979). Chief executives define their own data needs. *Harvard Business Review*, 57(2), 238-241.
- Roh, T., Xiao, S. S., & Park, B. I. (2023). Effects of open innovation on eco-innovation in meta-organizations: Evidence from Korean SMEs. *Asian Business & Management*, 1-25.
- Russell, R., & Faulkner, B. (2004). Entrepreneurship, chaos and the tourism area lifecycle. *Annals of tourism research*, 31(3), 556-579.
- Santoro, G., Bertoldi, B., Giachino, C., & Candelo, E. (2020). Exploring the relationship between entrepreneurial resilience and success: The moderating role of stakeholders' engagement. *Journal of Business Research*, 119, 142-150.
- Srivastava, A. (2017). Women entrepreneurship and education. *Voice of Research*, 5(4), 28- 31.
- Stevenson H. H., & Jarillo J. C. (1990). A paradigm of entrepreneurship: Entrepreneurial management. *Strategic Management Journal*, 11, 17-27.

- Walsh, K. (2003). Qualitative research: Advancing the science and practice of hospitality. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 44(2), 66-74.
- Watson, W.E., Ponthieu, L., & Critelli, J.W., (1995). Team interpersonal process effectiveness in venture partnerships and its connection to perceived success. *Journal of Business Venturing*, 10, 393-411.
- Yan, J., & Sorenson, R. L. (2003). Collective entrepreneurship in family firms: The influence of leader attitudes and behaviors. *New England Journal of Entrepreneurship*, 6(2), 37-51.
- Yan, J., & Yan, L. (2016). Individual entrepreneurship, collective entrepreneurship and innovation in small business: An empirical study. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 12, 1053-1077.
- Yemenici, A. (2022). Entrepreneurship in the world of metaverse: Virtual or real? *Journal of Metaverse*, 2(2), 71-82.
- Zallio, M., & Clarkson, P. J. (2022). Designing the metaverse: A study on inclusion, diversity, equity, accessibility and safety for digital immersive environments. *Telematics and Informatics*, 75, 101909.
- Zhao, F. (2005). Exploring the synergy between entrepreneurship and innovation. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 11(1), 25-41.

Otel Mutfaklarında Kullanılan Ekipmanların Yönetici Mutfak Şeflerinin Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi¹

Assessment of Kitchen Equipment Used in Hotel Kitchens From The Perspective of Executive Chefs

Songül Seda Kamber Taş², M. Hamil Nazik³

Öz: Otel işletmelerinde organizasyonel başarı için en önemli konulardan biri özenli ve doğru bir şekilde gerçekleştirilen mutfak ekipmanı planlamasıdır. Etkili bir şekilde yapılmadığında üretim verimliliği, hizmet kalitesi, yatırım maliyeti gibi konularda sorunların meydana gelmesine neden olan mutfak ekipmanı planlamasının nasıl yapılacağı önemli bir sorudur. Bu bağlamda araştırmanın amacını, yönetici mutfak şeflerinin görüşleri doğrultusunda otel mutfaklarında kullanılan ekipmanların satın alınması, yerleştirilmesi ve bakımıyla ilgili temel hususların ortaya konması oluşturmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış mülakat soruları aracılığıyla çevrimiçi görüntülü görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Örnekleme, Türkiye'de faaliyet gösteren 5 yıldızlı otellerde yönetici mutfak şefi olarak görev yapan 22 kişiden olmaktadır. Yapılan betimsel analizde temalar, literatürden yararlanılarak; ekipmanların satın alınması, yerleştirilmesi ve bakımı şeklinde belirlenmiştir. Ekipmanların satın alınması teması kapsamında yönetici mutfak şeflerinin ekipman satın alırken genellikle alınan ekipmanın teknik servis desteği bulunmasına, enerji verimliliğine, malzeme kalitesine, kapasitesine (operasyon için yeterliliğine) önem verdikleri tespit edilmiştir. Ekipmanların yerleştirilmesi teması kapsamında; operasyonel kolaylık, mutfak altyapısı, iş sağlığı ve iş güvenliğinin ekipmanları mutfaka yerleştirirken dikkat edilmesi gereken hususlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ekipmanların bakımı teması kapsamında, temizlik süreçlerinin hatalı yürütülmesi halinde; sağlık sorunları, ekipman bozulması/performans kaybı ve müşteri memnuniyetsizliği gibi sonuçlar doğuracağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Mutfak, Otel Mutfak Ekipmanları, Yönetici Mutfak Şefi

Jel Kodu: L68, Z31, Z39

Abstract: One of the most important issues for organizational success in hotel businesses is careful and accurate kitchen equipment planning. An important question is how to plan kitchen equipment, which, when not done effectively, causes problems such as production efficiency, service quality, and investment cost. In this regard, the research aims to reveal the fundamental aspects of purchasing, placing, and maintaining equipment used in hotel kitchens, based on the views of executive chefs. Data was collected through online video interviews using semi-structured interview questions. The sample consisted of 22 participants serving as executive chefs in 5-star hotels in Turkey. In the descriptive analysis, themes were determined as the purchase, placement, and maintenance of equipment, utilizing literature. Based on the findings within the theme of purchasing equipment, it was determined that executive chefs generally prioritize technical support availability, energy efficiency, material quality, and capacity (sufficiency for operations) when purchasing equipment. It has been concluded that attention should be paid to operational convenience, kitchen infrastructure, occupational health, and safety aspects when placing equipment in the kitchen under the theme of equipment placement. Under the theme of equipment maintenance, it was found that incorrect execution of cleaning processes could result in health issues, equipment breakdown/performance loss, and customer dissatisfaction.

Keywords: Industrial Kitchen, Hotel Kitchen Equipment, Executive Chef.

Jel Code: L68, Z31, Z39

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Kurulundan 28.04.2020 tarih ve 04 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 27 / 12 / 2023

Accepted: 21 / 05 / 2024

¹ Bu çalışma, birinci yazar tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi., Gümüşhane Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gümüşhane, Türkiye, s.sedakamber@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-4245-0515>

³ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara, Türkiye, hnazik1@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-3224-1215>

Giriş

İnsanların dışarıda yemek yeme alışkanlıklarının artmasıyla gelişen toplu beslenme sistemleri, ticari anlamda çok uzun süredir uygulanmakla birlikte sanayileşme sonrasında günümüzdeki halini almaya başlamıştır. Gelişen teknoloji, değişen dünya ve çeşitlenen zevklerle birlikte yemek yeme olgusunda da farklı yaklaşımlar görülmeye başlamıştır. Bu kapsamda, insanların evleri dışındaki mekanlarda yemek yemeleri de önemli bir sosyal aktivite haline gelmiştir. Bu noktada yiyecek içecek işletmelerinde yemek yeme yaşam tarzına dönüşmüştür (Walker ve Lundberg, 2005: 2). Dışarıda zevk amaçlı yemek yemenin yaygınlaştığı 19. yüzyıldan itibaren yemek servisi yapan işletmeler çeşitlenmiş ve dışarıda yemek yeme sektörü büyümüştür. Bu işletmeler arasında, içinde farklı alt mutfakları (banket, oda servisi, sahil-havuz barlar vb.) barındıran otel mutfakları, restoran mutfakları, hazır yemek (fast food) mutfakları, uçak ve tren mutfakları, gemi mutfakları, kurumsal mutfaklar (hastane mutfakları, okul mutfakları ve askeri birliklerdeki mutfaklar vb.) en bilinenleridir (Aktaş, 2011: 12; Aktaş ve Özdemir, 2012: 10-11; Pınar, 2015: 6-7; Türksoy, 2015: 4).

Dünya çapında yaklaşık 15 milyon kafe, restoran ve barı içine alan yiyecek içecek sektörü, her geçen gün artan ve büyüyen yapısıyla dünyanın en büyük sektörlerinden biri haline gelmiştir (Monin, 2022). The Business Research Company (2023) tarafından yapılan araştırmaya göre, küresel yiyecek ve içecek pazarı 2023 yılında 7.221,73 milyar dolarlık bir hacme ulaşmış ve pazarın 2027'de yıllık %6,3'lük bileşik büyüme oranıyla 9.225,37 milyar dolarlık bir hacme ulaşması beklenmektedir. Türkiye'de de önemli bir sektör olan konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri sektörü, ülke genelindeki işyeri ve istihdam verilerine göre, Türkiye istihdamının %7,9'unu oluşturmaktadır (İşkur, 2020: 45). TÜRSAB'ın 2014 yılında yayınladığı Gastronomi Turizmi Raporu'na göre de Türkiye'ye gelen turistler yaptıkları toplam harcamanın yaklaşık %20'lik kısmını (157.5 \$) yeme içmeye ayırmaktadır (TÜRSAB, 2014).

Yiyecek içecek işletmeleri için hem gelir kaynağı hem de gider kaynağı olan mutfaklar, işlemenin hizmet kalitesi ve misafir memnuniyetini etkileyen faktörlerin de başında gelmektedir (Özoral ve Yıldırım, 2014: 14). Mutfaklar, yüksek yatırım maliyetleri nedeniyle, işletmede kolaylıkla değiştirilip yeniden dizayn edilen bölümler değildir. Bu nedenle gerek işletme kârlılığı gerekse üretimin sürdürülebilirliği ve verimliliği açısından hayati bir öneme sahip olan mutfakların özenle planlanması gerekir (Gürman, 2003; Baysal ve Merdol, 2013). Literatür incelendiğinde, mutfak planlaması kapsamındaki çalışmaların genellikle mimari tasarım (Tümer, 2008; Budak, 2015; Özel ve Cömert, 2015; Dareker ve Peshave, 2016; Doğdubay ve Karan, 2017; Arman, 2019; Küçükyaman ve Şen Demir, 2019; Bayram, 2020; Sever, 2021; Doğdubay vd., 2023) ve ergonomik uygunluk (El-Amir ve Omar, 2019; Battal, 2020; Sarioğlan ve Battal, 2022; Doğdubay vd., 2023) konularına odaklandıkları görülmektedir. En az bu konular kadar önemli olan ekipman planlaması konusunun ise sınırlı sayıda çalışmada ele alındığı fark edilmiştir. Mutfak ekipmanlarının satın alınması, yerleştirilmesi ve bakımı ile ilgili bazı kitaplarda sınırlı bilgiye yer verilse de (Katsigris ve Thomas, 2009; Aktaş ve Özdemir, 2012; Özoral ve Yıldırım, 2014; Zaro ve Köksal, 2021) yapılan literatür taraması sonucunda konun bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığı bir ampirik araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu durum ilgili alan yazın için bir boşluk oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada yönetici mutfak şeflerinin görüşleri doğrultusunda yiyecek içecek işletmelerinde kullanılan mutfak ekipmanlarının satın alınması, yerleştirilmesi ve bakımı ile ilgili temel hususların ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma sonuçlarının; literatüre sunacağı katkının yanı sıra gastronomi sektörüne yatırım yapacak olan girişimcilere, bu sektörde görev alacak olan çalışanlara, bu alana ilgi ve merak duyan işletmecilere, mutfak ekipmanı üreten ve pazarlayan firmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.Otel İşletmelerinde Mutfak Ekipmanı Planlaması

Günümüzde çeşitli tür ve özelliklerde birçok mutfak ekipmanı bulunmaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, mutfaklarda kullanılan ekipmanlar önemli özelliklere sahip hale gelmiştir (Gisslen, 2006: 41). Modern teknolojiyle donatılan yeni mutfaklar, klasik mutfak araç gereçlerinin yanı sıra yepyeni tekniklerin ve araç gereçlerin kullanım alanlarını doğurmasına neden olmuştur. Mutfak ekipmanı üreten ve satan firmalar, konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinin mutfak donanımlarıyla ilgili ihtiyaç ve beklentilerini dikkatlice takip ederek, geniş bir ürün çeşitliliği sunmaya başlamıştır (Katsigris ve Thomas, 2009). Bu ürünlerle, üretim aşamasında verimlilik hedeflenmekte ve planlama aşamasındaki amaç ve hedeflere ulaşmada mutfakta kullanılan ekipmanların büyük bir rolü bulunmaktadır (Zaro ve Köksal, 2021: 79). Ekipmanları değerlendirirken; ekipmanların satın alınması, yerleştirilmesi ve bakımı olmak üzere üç ana başlık altında ele almak önem arz etmektedir (Katsigris ve Thomas, 2009; Aktaş ve Özdemir, 2012; Özoral ve Yıldırım, 2014; Zaro ve Köksal, 2021). Mutfak ekipmanları yüksek maliyetli, uzun süre kullanılmak üzere alınan, sürekli değiştirilemeyen niteliktedir. Bu nedenle ekipmanlarının alımı öncesi ve sırasında bir ekip ile değerlendirmesi yapılarak planlanmalıdır (Gökdemir, 2009). Ekipmanların doğru yerleştirilmesi; iş akışını ve personeli olumlu yönde etkilemekte ve iş kazalarının önüne geçme açısından önem arz etmektedir (Courtney vd., 2006). Ekipmanların seçimi ve seçilen ekipmanın yerleştirilmesi kadar, bu ekipmanların bakımı da büyük önem taşımaktadır (Gökdemir, 2009: 11). Mutfak ekipmanlarının verimli kullanılabilmesi, arıza ve aksaklıkların en aza indirilebilmesi, olası arıza durumlarında yaşanabilecek maliyet kayıplarının ve iş kazalarının

önüne geçilebilmesi açısından gereklidir (Aktaş, 2011: 128-131; Aktaş ve Özdemir, 2012: 119; Katsigris ve Thomas, 2009). İşletme için en uygun ekipmanın seçimi, yerleştirilmesi, bakımı ve etkili bir şekilde kullanımı ise kuşkusuz bilgi ve tecrübe gerektirmektedir (Zaro ve Köksal, 2021: 79).

2. Metodoloji

Nitel araştırmalar, araştırılan konuyla ilgili okuyucuya, kişilerin görüş ve deneyimlerinin doğal ortamda objektif ve bütüncül bir biçimde sunulmasını amaçlayan bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım, algıların ve olayların mümkün olduğunca doğrudan aktarılmasını hedeflemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 48). Araştırmanın amacına uygun olduğu gerekçesiyle bu araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda çalışma verileri, nitel araştırma tekniği olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Araştırmacı bu teknikte, önceden belirlediği soruları içeren görüşme formunu hazırlar (Türnüklü, 2000: 47). Soruların gidişatına bağlı olarak görüşme sırasında değişiklikler yapılabilir. Bu esneklik, olası herhangi bir sınırlamanın üstesinden gelmeyi ve görüşme yapılan kişinin bilgisine daha kapsamlı ve detaylı bir şekilde ulaşmayı mümkün kılar (Merriam, 2013: 87-88). Araştırmada kullanılan nitel araştırma deseni ise sınırlı bir sistemin nasıl çalıştığı ve işlediği hakkında sistematik bilgi toplamak için çoklu veri toplama yapılarak o sistemin detaylı incelenmesini kapsayan durum çalışmasıdır (Chmiliar, 2010).

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın genel evrenini Türkiye’de faaliyet gösteren otel işletmelerinde görev alan yönetici mutfak şefleri (executive şefler), çalışma evrenini Türkiye’de faaliyet gösteren 5 yıldızlı otel işletmelerinin yönetici mutfak şefleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise görüşme yapılan 22 yönetici mutfak şefinden oluşmaktadır. Örneklem tekniği olarak olasılığı bilinmeyen örneklem tekniklerinden amaçlı ve kartopu örneklem teknikleri kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yönteminde araştırmacı, araştırdığı konu ile ilgili olarak soracağı sorulara cevap alabileceği (Karagöz, 2016: 294) araştırmanın amacına uygun belirli özelliklere sahip bireyleri örneklem olarak seçer (Balci, 2005: 90; Johnson ve Christensen, 2014: 231). Araştırmada amaçlı örneklem teknikleri arasından ölçüt (kriter) örneklem tercih edilmiştir. Bu örneklem tekniğinde, araştırmacı önceden belirlediği birtakım kriterler doğrultusunda örneklem birimlerini seçer. Örneklemde temel alınacak kriterler, araştırmacı tarafından geliştirilebilir veya daha önceden oluşturulmuş bir ölçüt listesi kullanılabilir. Ölçüt örneklemedeki asıl nokta, seçilecek olan bireylerin bilgi verme açısından donanımlı olmasıdır (Marshall, 1996 akt. Balci, 2018: 255).

Bu bağlamda, çalışmanın amaçlarına etkili bir şekilde ulaşması için araştırmacı tarafından aşağıdaki ölçütler belirlenmiştir.

- 1- Araştırma katılımcılarının 5 yıldızlı bir otelin yönetici mutfak şefliğini yapması
- 2- Yönetici mutfak şefliği deneyimlerinin en az 3 yıl olması
- 3- En az bir kez sıfırdan mutfak kurulumu yapmış olması

Kartopu örneklem tekniğinde öncelikle araştırma evreni içerisinde bulunan ve araştırmacının ulaşabileceği ilk kişi belirlenir. Bu kişi aracılığıyla edinilecek veriyle sonraki birime ve ardından bunu zincirleme olarak takip eden diğer kişilere ulaşılarak evreni temsil edebileceği düşünülen örneklemin oluşturulması amaçlanır. Bu sayede başlangıçta tek kişiden oluşan örneklem sayısının kartopu gibi büyütülmesi sağlanır (Ural ve Kılıç, 2013: 43-44; Coşkun vd., 2019: 170-171). Nicel araştırmalarda kullanılan bu teknik, daha çok nitel araştırma yöntemleri için uygun bir örneklem tekniği olarak görülmektedir. Bu çalışmada da ilk önce araştırmacının kişisel bağlantıları ile kurduğu 5 yönetici mutfak şefine ulaşılmış, görüşmeler planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Yapılan her görüşmenin bitiminde katılımcılardan araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenmiş niteliklere uygun olarak bir başka yönetici mutfak şefinin iletişim bilgileri rica edilmiştir. İhtiyaç duyulan örneklem ulaşılan kadar bu süreç devam etmiştir. Görüşme tekniğinde örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde verinin tekrar edilmesi ve toplanan verinin kalitesi ilkesi belirleyici olmakla birlikte (Merriam, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2016; Kozak, 2017) yüksek lisans tezleri için 12-15, doktora ve diğer çalışmalar için de 20-30 arasında görüşmenin yeterli olabileceğini ifade edilmektedir (Kozak, 2017: 114). Bu bilgilerden hareketle araştırmacı tarafından, katılımcıların sorulara benzer cevaplar vermeye başlaması ile yeterli sayıda örneklem ulaşıldığına karar verilmiş (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 296) ve 22 katılımcıdan sonra veri toplama süreci durdurulmuştur.

2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunun Oluşturulması

Nitel araştırmalarda görüşmeler; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler olarak sınıflandırılmaktadır (Johnson ve Christensen, 2014:291). Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olduğu gerekçesiyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, önceden hazırlanan soruların bulunduğu ancak görüşme esnasında bu soru kalıbına sıkı sıkıya bağlı olma zorunluluğunun olmadığı, esnekliğin bulunduğu bir veri toplama tekniğidir. Bu teknikte araştırmacı, görüşmenin gidişatına ve içeriğine göre sorularda değişiklikler yapabilir, aldığı

cevaplara istinaden ek sorular sorulabilir. Böylece görüşme yapılan kişi ile daha detaylı bir bilgi alışverişi ortaya çıkarabilmektedir (Merriam, 2013: 87-88).

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanması sürecinde; ilgili literatürdeki çalışmalar (Özoral ve Yıldırım, 2014; Katsigris ve Thomas, 2009; Aktaş ve Özdemir, 2012; Zaro ve Köksal, 2021) incelenerek belirlenmiş kavramlar dikkate alınmış, kategoriler/temalar oluşturulmuştur. Belirlenen temalarla ilgili araştırma soruları oluşturulduktan sonra araştırmanın amacı kapsamında doğru verilere ulaşabilmek amacıyla görüşme formu için uzman görüşü alınmıştır. Toplam 19 kişiden (12 yönetici mutfak şefi, gastronomi alanından 7 akademisyen) uzman görüşü almak için mail yoluyla görüşme formu gönderilmiştir. Gönderilen görüşme formuna, 5 yönetici mutfak şefi ve 4 akademisyen tarafından geri bildirimler alınmıştır. Bu geri bildirimler dikkate alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formunun nihai hali oluşturulmuştur. Oluşturulan görüşme formu, 3 yönetici mutfak şefinin katılımı ile pilot çalışması yapılarak test edilmiştir. Pilot çalışma neticesinde oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan soruların anlaşıldığı, verilen cevapların yeterli olduğu, katılımcıların çalıştıkları işletme bilgileriyle ilgili soruyu cevaplamaktan kaçındıkları ve görüşme süresi ortalamasının 40 dakika (pilot görüşmeler) olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan 3 katılımcı da çalıştıkları işletmenin adının araştırmada yer almamasını talep ettikleri için, "çalıştığınız işletmenin adı" sorusu görüşme formundan çıkarılarak forma son hali verilmiştir.

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat formu üç bölümden oluşmaktadır. Formun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine yönelik 6 soru bulunmaktadır. Bu kapsamda, katılımcının cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki deneyim, yönetici mutfak şefliği deneyimleri ile ilgili sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde, otel işletmelerinde kullanılan mutfak ekipmanlarının satın alınması, yerleştirilmesi ve bakım temalarına ilişkin yönetici mutfak şeflerinin profesyonel görüşlerini ortaya koymaya yönelik sorular bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise teknolojik gelişmelerin etkisiyle mutfaklara yeni dahil olmuş ekipmanları, şeflerin mutfaklarda en önemli gördükleri üç ekipmanı ve bu ekipmanlarda aradıkları özellikleri belirlemek amacıyla ilgili sorular yer almaktadır.

2.3. Nitel Verilerin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirliğin geliştirilmesinde kullanılacak stratejiler iç geçerlik (inanılabilirlik), güvenilirlik (tutarlılık) ve dış geçerliliği (Merriam, 2013: 200-203). Bu bağlamda, ilk olarak araştırma bulgularının dış dünyadaki gerçeklikle uyumlu olup olmadığı ile ilgili olan iç geçerlik için Merriam (2013: 203-210) altı stratejiden bahsetmektedir. Yazar, bu stratejilerin tamamının veya birkaçının uygulanması halinde iç geçerliğin sağlanabileceğini belirtmektedir. Bu stratejiler; üye kontrolü, üçgenleme tekniği, negatif durum analizi, veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli katılım, araştırmacının duruşu (yansıtıcılık), uzman incelemesi şeklinde belirtilmektedir.

Araştırmada iç geçerliliği sağlamak adına, Merriam (2013) tarafından belirtilen altı stratejiden beşi (veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli katılım, üye kontrolü, negatif durum analizi, uzman incelemesi ve araştırmacının objektif olması), bu çalışma kapsamında uygulanmaktadır. **Üye kontrolü** açısından, bir önceki görüşme yapılan katılımcıya ait bazı cevaplar, ifadeler, kelimeler veya cümleler kullanılarak, katılımcının kendi düşüncesi, deneyimi ve bakış açısına göre cevaplar alınarak bu stratejisinden faydalanılmaya çalışılmıştır. **Veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli katılım** açısından, turizm sezonu açılmadan önce mutfak şefleriyle iletişim kurulmuş, araştırma konusu anlatılmış ve gönüllü olarak katılımları için randevular oluşturulmuştur. Bu kapsamda görüşülen her mutfak şefinin araştırmayla ilgili bilgilerine başvurulmuş, görüşme sayısı arttıkça spesifik bazı görüşme sorularının dışında cevapların belirli bilgiler etrafında bir çerçeve çizmeye başladığı görülmüştür. **Negatif durum analiziyle** elde edilen bilgiler doğrultusunda, alternatif seçeneklerin neler olabileceği araştırılmıştır. Örneğin, katılımcıların personele göre ekipman alınmaması gerektiğini belirtmesine rağmen, literatürde mutfaklarda çalışan personelin kapasitesine göre ekipman alınmasının uygun olabileceğine dair açıklamaların yer aldığı görüldüğü, kendilerinin bu konuda ne düşündüğü sorulmuştur. Negatif durum analizi kapsamında görüşme süreci içerisinde, bu ve benzer örnekler araştırmacı tarafından katılımcılara ifade edilerek derinlemesine bilgi elde etme amaçlı ele alınmıştır. Ayrıca katılımcıların birbirleriyle çelişen ifadeleri ve eleştirel düşünceleri de bu bağlamda görüşmeler içerisinde araştırılmıştır. **Uzman incelemesi** açısından tez danışmanı tarafından incelemeler yapılmıştır. Ayrıca biri Gastronomi ve Mutfak Sanatları alanından diğeri Turizm İşletmeciliği alanından 2 akademisyenden de bulguların değerlendirilmesi talep edilmiştir. **Araştırmacının duruşu** açısından, objektif bir araştırma süreci yönetilmesine dikkat edilmiş ve önyargılı davranmamaya özen gösterilmiştir. Bu incelemelerle birlikte, nitel araştırma kapsamında ele alınan bu çalışmanın iç geçerliliği sağlanmıştır.

Dış geçerlilik, bir çalışmanın sonuçlarının farklı durumlara ne derece genellenebilirliğiyle veya bir başka ifadeyle uygulanabileceğiyle ilgilidir (Merriam, 2013: 214). Nitel araştırmalarda dış geçerlilik konusunda üzerinde durulması gereken hususlar; örneklemin genelleme yapmak için yeterli hacme sahip olması, bulguların farklı araştırmalarda test edilebilmesi için gerekli açıklamaların yapılması ve araştırma örnekleminin-ortamının-süreçlerinin farklı örneklerle kıyaslama yapabilecek şekilde ayrıntılı olarak tanımlanmasıdır (Şimşek ve Yıldırım, 2016: 292-293). Bu araştırmanın; mutfaklarda en üst düzey pozisyonda çalışan katılımcıların örneklem içerisinde yer alması, en fazla ekipman çeşitliliğine

sahip 5 yıldızlı otel işletmelerinin araştırma kapsamına dahil edilmesi, katılımcıların görüşleri sonucunda elde edilen bulguların farklı mutfaklara ya da alanlara genellenebilir olması, araştırma sürecinin detaylı bir şekilde açıklanması (örneklem, görüşmecilerin bilgileri, görüşme süreleri gibi), araştırma konusunu yansıtmaya açısından yeterli olması ve elde edilen bulguların başka araştırmalara rehberlik edebilecek nitelikte olması gibi özellikler bağlamında dış geçerlik kriterini sağladığı ifade edilebilir.

Kozak (2017:137-138) da nitel araştırmaların güvenilirliğinin sağlanmasında, araştırmacının bizzat veri toplama sürecine aktif olarak dahil olmasının ve düzenli bir şekilde notlar almasının temel bir etken olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca veri analizi aşamasında; görüşme sırasında alınan notların ve kayıtların bilgisayar ortamına aktarılması, içerik analizi yapılması, görüşmelerin belirli başlıklar altında kodlanması, benzer cevapların aynı başlıklar altında toplanması, sonuçların yazım aşamasında betimsel veriler ile yazın arasındaki uyuma dikkat edilmesi ve gerekli yorumların özenle yapılması gerektiği belirtilmektedir. Özetle, nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı araştırmalarda, güvenilirliğin sağlanması için verilerin analiz yöntemi açıkça belirtilmelidir. Bu kapsamda araştırmada araştırmacının yöntemi başlığı altında bahsi geçen süreçler detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması Süreci ve Analizi

Araştırma kapsamında görüşme formu aracılığıyla, araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan yönetici mutfak şefleri ile görüşmeler 15 Mart-30 Nisan 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların yoğun bir iş temposunda, uzun saatler çalışmaları ve müsait zamanlarını kesin bir şekilde belirlemediklerinden dolayı onların uygun olduklarını belirttikleri zamanlarda çevrimiçi (online) olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler 40 ile 70 dakika arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiş olup toplamda 900 dakikalık bir görüşme kaydı alınmıştır. Veri toplama süreci sonunda 22 yönetici mutfak şefi ile görüşme yapılmıştır.

Nitel verilerin analizi, toplanan verilerin bilgiye dönüştürülme süreci olarak açıklamaktadır (Baş vd., 2013:115). Veri analizi nitel araştırmaların en zorlu aşamalarından biri olarak vurgulamakta ve tüm veri analizi sürecinin, araştırma sorularına cevap niteliğindeki veri setindeki cevapların belirlenmesiyle başladığı ifade edilmektedir (Merriam, 2013:163-168). Bu bağlamda, araştırmacılar topladıkları dağınık ve ayrıntılı verileri bir bütünlük içinde sunabilmek amacıyla ilk olarak kategorilere/temalara göre ayırarak sınıflandırır. Bu süreç, kodlama olarak da ifade edilmektedir. Araştırmacının topladığı verileri inceleyerek notlar tutması, çeşitli konuları içeren birtakım başlıklar oluşturması şeklinde gerçekleşir (Merriam, 2013: 170). Daha sonra araştırmacının yorumları ve ortaya çıkan temaları anlamlı bir biçimde ilişkilendirilerek bu ilişkiler yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239). Strauss ve Corbin (1990, akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013: 243-247), nitel analiz yöntemi için üç kodlama çeşidi olduğunu belirtmektedir. Bunlar; önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama, verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama ve genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama şeklinde ifade edilmektedir. Kodlama; verilerin bölümlerini (genelde metin verisi), sembol, tanıttıcı kelimeler ya da kategori isimleri ile işaretleme yöntemidir (Johnson ve Christensen, 2014:520). Bu çalışmada kullanılan veri kodlama çeşidi, önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama türüdür. Bu çalışmada araştırmacı tarafından temalar literatürden yararlanılarak (Özoral ve Yıldırım, 2014; Katsigris ve Thomas, 2009; Aktaş ve Özdemir, 2012; Zaro ve Köksal, 2021) önceden belirlenmiştir.

Araştırmacının amacı doğrultusunda araştırmaya katılan yönetici mutfak şefleri ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuş, kategorilerin/temaların altında soruların oluşturduğu genel çerçeve kapsamında alt başlıklar ortaya çıkarılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016) betimsel analizin dört aşamadan oluştuğunu ifade etmektedir.

- **Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma aşaması;** araştırma kapsamında elde edilen verilerin hangi temalar altında değerlendirileceği ve sunulacağı açık bir şekilde belirlenir.
- **Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi aşaması;** oluşturulan temaya göre bulunan veriler okunarak düzenlenir, anlamlı ve mantıklı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirilir. Katılımcıların görüşlerini derinlemesine yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir.
- **Bulguların tanımlanması aşaması;** düzenlenen veriler tanımlanır ve ihtiyaç duyulan kısımlarda doğrudan alıntılarla desteklenir.
- **Bulguların yorumlanması aşaması;** tanımlanan bulguların anlamlı hale getirilmesi, bulgular arasındaki neden sonuç ilişkilerinin açıklanması veya kıyaslama yapılması araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alabilir.

Bu çalışmada araştırma verilerinin olduğu ses kayıtlarından deşifreler yapılarak katılımcıların görüşleri bilgisayar ortamına alınıp yazıya dönüştürülmüştür (transkripsiyon). Sistemli bir şekilde deşifresi yapılan metinler düzenlenmiştir. Katılımcıların sorulan sorulara vermiş oldukları yanıtlar aynı tematik çerçeve kapsamında bir araya getirilmiştir. Belirlenen temalar

kapsamında oluşturulan alt başlıklar katılımcı cevapları bağlamında, tablolar halinde bulgular bölümünde yer almıştır. Her bir sorunun oluşturduğu genel çerçeve kapsamında oluşturulan alt başlıklarda katılımcıların verdiği cevaplar özetlenerek ve katılımcı kodlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Araştırmacının bu betimsel analiz kapsamında ulaştığı verilere dayanarak kendisinin yorum yapması ve bazı çıkarımlarda bulunması mümkün olmuştur.

2.5. Araştırma Etiği

Araştırma sırasında kullanılan sorular alan yazından faydalanılarak belirlenmiş ve sonrasında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Kurulu onayına sunulmuştur. Etik komisyonun 28.04.2020 tarih ve 04 sayılı toplantısında görüşülerek etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oybirliği ile karar verilmiştir. Görüşme öncesi katılımcılara bilgilendirmeler yapılarak izinleri alınmış, araştırmada gizlilik esası nedeniyle katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır. Bunun yerine "K1, K2,...K22" şeklinde harf ve numara verilerek katılımcılar kodlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Satın Almaya İlişkin Bulgular

Bu bölümde otellerde mutfak ekipmanların satın alınması sürecine yönelik bulgular yer almaktadır. Bulgular katılımcılara sorulan sorular kapsamında oluşan alt başlıklar çerçevesinde incelenmiştir. Bu alt başlıklar sorumlular, satın alma tercihleri, yanlış ekipman tercihi, yapılan hatalar olarak belirlenmiştir.

3.1.1.Sorumlular

Katılımcılardan öncelikle çalıştıkları işletmede alınacak mutfak ekipmanlarının kim/kimler tarafından belirlendiğinin değerlendirilmesi istenmiştir. Ardından bu sürecin nasıl yürütüldüğüyle ilgili görüşleri alınmıştır. Son olarak bu sürecin daha verimli yürütülebilmesi için alınacak ekipmanların belirlenmesinde kimlerin rol alması gerektiğine ilişkin görüşleri istenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda işletmelerinde yapılan ekipman alımlarında yönetici mutfak şeflerinin etkili bir şekilde rol aldığı görülmüştür. Bazı otellerde satın alma yöneticisinin de bu sürece dahil olduğu belirtilmiştir. Düşük sayıda da olsa teknik servis yöneticisi, mutfak bölüm şefleri ve genel müdürün de bu sürecin bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Tablo 1'de katılımcıların tamamının cevaplarına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır.

Tablo 1. Satın Alma Sorumlularına İlişkin Bulgular

Katılımcıların Cevapları							
Katılımcı Kodu	Yönetici Mutfak Şefi	Satın Alma Yöneticisi	Teknik Servis Yöneticisi	Mutfak Bölüm Şefleri	Genel Müdür	Yiyecek İçecek Müdürü	Finans Bölümü Yöneticisi
K1	✓						
K2	✓						
K3	✓						
K4	✓						
K5	✓						
K6	✓	✓					
K7	✓						
K8	✓			✓			
K9	✓						
K10	✓						
K11	✓		✓		✓		
K12	✓						
K13	✓	✓					
K14	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
K15	✓						
K16	✓						
K17	✓	✓					
K18	✓						
K19	✓						
K20	✓	✓					
K21	✓			✓			
K22	✓						

Katılımcılardan ekipman satın alma sürecinin işletmelerinde nasıl yürütüldüğüne dair değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu öncelikle ihtiyaç duydukları ekipman ile ilgili ön çalışma yaparak aradıkları özelliklerin neler

olduğunu ortaya koyup süreci başlattıklarını ifade etmiştir. Ardından alınacak ekipmanın fiyatı yönetici mutfak şefinin yalnız başına karar verebileceği limitler içinde ise doğrudan satın alma yöneticisiyle, bu limitin üstünde ise genel müdür ile görüştükleri belirtilmiştir. Ekipman fiyatı işletme tarafından belirlenen yüksek fiyat limiti aralığında ise genel müdür onayı sonrası satın alma yöneticisiyle değil ise doğrudan satın alma ve/veya finans bölümü yetkilileriyle sürecin yürütüldüğünü belirtmişlerdir. Yönetici mutfak şeflerinin bu süreçte kendilerini alınacak ekipmanı seçen ve belirleyen kişi, satın alma bölümü yöneticisini süreci piyasadaki alternatifler arasından en makul fiyatlı olanı bularak satın alma işlemini sonlandıran kişi, finans bölümü yöneticisini alınmak istenen ekipman fiyatının işletme açısından uygunluğunu analiz eden kişi, teknik servis yöneticisini ekipmanın işletme teknik alt yapısı ile uyumunu değerlendiren kişi, genel müdürü ise son onay makamı olarak konumlandığı görülmektedir.

Katılımcılardan ekipman alım sürecinin daha verimli yürütülebilmesi için alınacak ekipmanların belirlenmesinde kimlerin rol alması gerektiğine ilişkin görüşleri istenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular; yönetici mutfak şefi, satın alma bölümü yöneticisi, mutfak bölüm şefleri ve teknik servis yöneticisi olmak üzere dört başlık altında gruplandırılmış ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Gerekli Görülen Satın Alma Sorumlularına İlişkin Bulgular

Katılımcı Kodu	Katılımcıların Cevapları			
	Yönetici Mutfak Şefi	Satın Alma Yöneticisi	Mutfak Bölüm Şefi	Teknik Servis Yöneticisi
K1	✓			✓
K2	✓		✓	✓
K3	✓	✓		✓
K4	✓	✓		✓
K5	✓		✓	✓
K6	✓	✓	✓	
K7	✓	✓		
K8	✓		✓	
K9	✓			✓
K10	✓			✓
K11	✓			✓
K12	✓			✓
K13	✓	✓		
K14	✓			✓
K15	✓			
K16	✓		✓	✓
K17	✓	✓		
K18	✓		✓	✓
K19	✓			✓
K20	✓	✓		
K21	✓		✓	✓
K22	✓			

Tablo 2 incelendiğinde şeflerin kendileri dışında, mutfak ekipman alım sürecinde yer alması gerektiğini düşündükleri öncelikli kişinin teknik servis yöneticisi olduğu anlaşılmaktadır. Sayıca daha az olsa da mutfak bölüm şeflerinin ve satın alma bölümü yöneticisinin de bu süreç içerisinde olmasına yönelik görüşler bildirilmiştir. K3 ve K10'un bu konudaki görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K3-Yönetici şef, teknik servis ve satın alma; bu ekip bu süreci belirlemelidir. Firmanın vermiş olduğu planlamalar doğrultusunda teknik servis altyapı ile alakalı değerlendirmeler yapar. Örneğin teknik servis havalandırma sisteminin gücünün yeterli olmayacağını söyleyebilir. Ona göre emiş gücü daha kuvvetli davlumbazlar talep edilir. Ya da yangın söndürme olmazsa olmazdır, bu anlamda yangın söndürmeli davlumbazlar alınması önerilebilir. Satın alma da işin tamamen fiyat avantajı boyutuna bakar, finans boyutu ile ilgilenir.

K10-Aslında otellerde teknik servis birimi de bilgili olur. Biz onların bilgilerine dayanarak da hareket ediyoruz. Örneğin, bir ekipman satın almayı planladığımızda, fark ederiz ki mevcut elektrik sistemi bu ekipmana gerekli olan elektriği sağlayamayacak durumdadır. Bizim o altyapıyı oluşturduktan sonra siparişi vermemiz gerekiyor. O yüzden sipariş aşamasında mutlaka teknik servis ekibiyle görüşmek büyük önem taşır. Sipariş aşamasında mutlaka teknik servisle veya ilgili hangi birim varsa onlarla görüşülmelidir.

3.1.2. Satın Alma Tercihleri

Katılımcılarından mutfak ekipmanı alırken ne gibi kriterlere dikkat ettiklerine ilişkin görüşlerini ifade etmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle katılımcıların çoğunlukla ekipman satın alırken dikkat ettikleri en önemli kriter, alınan ekipmanın teknik servis desteği olanakları olmuştur. Ardından ifade sıklıklarına göre sırasıyla; ekipmanın enerji verimliliği, ekipmanın malzeme kalitesi, kapasitesi (planlanan operasyon için yeterliliği) çalışan kapasitesi ile uyum, fiyat ve yenilikçi firma kriterleri gelmektedir. Katılımcıların cevaplarının tamamına ilişkin değerlendirmeler Tablo 3' te yer almaktadır.

Tablo 3. Satın Alma Kriterlerine İlişkin Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
Teknik servis desteği	K1, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K19, K21, K22	15
Enerji verimliliği	K1, K4, K6, K7, K9, K11, K12, K15, K16, K21, K22	11
Malzeme kalitesi (dayanıklılık-uzun ömür)	K1, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K14, K17, K19, K20	11
Kapasitesi (operasyon için uygunluğu)	K1, K2, K3, K5, K8, K11, K13, K17, K20	9
Mutfak konseptine (menüye) uygunluğu	K4, K8, K9, K11, K12, K14, K18, K19, K21	9
Tecrübe	K2, K3, K6, K7, K9, K13	7
Fonksiyonellik	K1, K2, K3, K4, K7, K17	7
Güvenlik sistemi	K1, K2, K10, K14, K18, K19	6
Güvenilir marka	K5, K7, K13, K15, K18, K22	6
Kullanıcı deneyimleri	K2, K8, K10, K15, K18, K21	6
Teknolojik donanım	K1, K2, K9, K15, K16, K17	6
Kolay çalışma sistemi	K16, K12, K21, K22	4
Firmalar tarafından düzenlenen tanıtım ve eğitimler	K1, K10, K20	3
Personel kapasitesi	K1, K13	2
Fiyat	K9, K11	2
Yenilikçi marka	K3, K19	2

Katılımcılar *teknik servis desteğinin* önemini; ekipmanın sağlıklı çalışabilmesi, sürdürülebilirliği, operasyonun sorunsuz devam edebilmesi ile ilişkilendirerek vurgulamıştır. Otellerdeki en önemli giderlerden birinin de enerji giderleri olduğunu belirten katılımcılar *enerji verimliliğinin* önemini; hem uzun vadede sağlanacak olan enerji tasarrufu hem de elde edilecek ekonomik tasarruf olarak ifade etmiştir. Ekipmanda kullanılan *malzeme kalitesini*, dayanıklılık ve uzun ömürlü kullanıma olanak sağlaması çerçevesinde ifade etmişlerdir. K22, K12, K1, K7 ve K15'in bu konudaki görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K22- Öncelikle otel işletmesinin yakınında bu cihaza destek verebilecek markalara bakıyorum. Firmasının ürününü aldığımda bana ihtiyacım olduğunda hemen destek veremeyecekse, sorun yaşamamak adına onu tercih etmiyorum. Bu önemli özellikler ve nitelikler benzer olsa bile, fiyat avantajı sağlarsanız bile, teknik servis kesinlikle önceliğimiz olacaktır.

K12- En önemli konu bölgedeki teknik servisin yeterliliği. En iyi ekipmanı da alsanız elinizde, bölgenizde teknik servisi yoksa aldığınız aletin hiçbir anlamı yok. Mesela rasyonel fırınlar ilk çıktığında aldığımızda, Ege Bölgesi'ne yakın sadece bir tane servisi vardı. O da Antalya'daydı. Aslında çok değerli olan bir alet ama otelde gerçekleştirdiğimiz bir düşün esnasında arızalandı. Kısa zamanda tamir edemediğimiz için bizi ekipmansız bıraktı. İşlememizdeki varlığı hiçbir anlam ifade etmedi o gün. Hem bizim için hem de misafirlerimiz için.

K1- Ekipman satın alırken kalite anlamında dikkat edilmesi gereken hususlar var. Bazen firmalar şu ürünüm var bu fiyata, bir üst modeli var bu fiyata diyor. Bizler de soruyoruz neden arada fiyat farklılıkları var? Kullanılan malzeme farkı var diyorlar. Dayanıklılık, daha uzun vadede kullanım olanağı sunuyor. Burada iyi bir matematik yapmak gerekiyor. Kısa vadede mi yatırım yapmam lazım yoksa uzun vadede mi yatırım yapmam lazım. Bunun kararını vermek gerekiyor. Genelde de uzun vadede yatırım yapma eğiliminde olmak gerekiyor. Dayanıklı ürün alayım, uzun vade kullanayım almış olduğum ürünü diye düşünmeliyim.

K7- Malzeme çok önemli. Dolayısıyla burada kaliteli ürünü seçmek önemli. Merdiven altı dediğimiz firmalar ile çok fazla bu konularda alışverişte bulunulmaması önemli. Özellikle bir dolap alıyorsanız motoru, aksamı vesairesi daha önceden gerçekten test edilmiş ve uzun zaman, uzun vadeli kullanılabilir olması bizim için önemli tabii ki. Alt kalite ürün bizi yarı yolda bıraktığı gibi misafirlerimizi de lezzet anlamında, kalite anlamında, iş anlamında yarı yolda bırakıyor tabii ki.

K15- İlk önce enerji tasarrufuna da dikkat ederim. Şu an biliyorsunuz ki otellerdeki en büyük giderler; işçilik ve enerji giderleridir. O yüzden alacağımız ekipmanlarda enerji tasarruflu ekipmanlar olmasına özen gösteririm. Bir şefin sadece

enerji verimliliği özelinde değil genel itibarıyla yapmış olduğu işte de tasarruflu bir çalışma sistemini ortaya koyması gerekir. Ekipman seçiminde de buna özen göstermesi ve dikkat etmesi gerekir.

Araştırmamızın bulgularından hareketle ekipman satın alırken fonksiyonellik, güvenlik sistemi, güvenilir marka kriterlerinin yönetici mutfak şefleri tarafından önemli görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar bir ekipmanla birden fazla iş yapabilmenin zaman ve mutfak içi alan tasarrufu, az ekipmanla çok iş yapabilme imkânı sunması gibi faydalarından yola çıkılarak ekipmanlarda fonksiyonelliğin önemini ifade etmiştir. Birçok doğrayıcı, pişirici, çırpıcı ekipmanın bulunduğu, sürekli emek yoğun çalışma ortamının hâkim olduğu mutfaklarda olası iş kazalarının önüne geçebilmek için ekipmanların sahip olduğu güvenlik sistemleri katılımcılar tarafından önemli bir kriter olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yatırım maliyetlerinin yüksek olduğu profesyonel mutfaklarda güvenilir markalar ile çalışmanın da öncelikli tercih sebeplerinden olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılardan yalnızca 2 kişi ekipman alırken çalışanın kapasitesine göre tercihte bulunmayı önemli gördüğünü belirtmiştir. İlgili alanyazında da bazı kaynaklarda (Öztaş ve Uçan, 2002: 33; Aktaş, 2011: 129) personel kapasitesinin ekipman satın alırken göz önünde bulundurulması gereken bir kriter olarak ifade edildiği görülmüştür. Ancak araştırmacı tarafından bu kriterin, günümüz teknoloji çağında geçerliliğini ve önemini eskisi kadar taşımadığı düşünüldüğünden bu konu ile ilgili görüş bildirmeyen katılımcılardan da değerlendirme yapmaları istenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda 2 katılımcı dışındaki katılımcıların tamamının (20) personelin kapasitesine göre ekipman seçimini doğru bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

K13-Ekipman alırken ekibimdeki kişilerle uyumlu olabilecek mi? Kullanabilecekler mi? Onu da düşünüp, değerlendirip öyle alıyorum.

K9- Personele göre ekipman almayı doğru bulmuyorum. Kendi tecrübelerimi, bilgimi, misafirime sunacağım menümü düşünerek ona göre ekipman almayı daha uygun görürüm. Personele almış olduğum ürünlerin eğitimini vererek, öğretmekle yükümlüyüm. Bunu ona öğretim hala sonuç alamıyorsak işletmemiz için doğru personelle çalışmıyoruz demektir zaten.

K8- Önemli olanın personele göre ekipman seçimi değil de ekipmana göre personelle çalışmak olduğunu düşünüyorum. Günümüzde yoğun bir teknoloji kullanımı var artık. Pişirme teknikleri çeşitleniyor, ürünleri değişiyor. Herkesin bu değişime olabildiğince uyum sağlamasını önemli görüyorum.

Ekipman tercih ederken diğerlerine nazaran en az önem verilen iki kriter fiyat ve yenilikçi marka olmuştur. Katılımcılardan bazıları yenilikçi marka tercihleri ile üretici firmanın kendini ve ekipmanlarını sürekli yenilemesi, dönem ihtiyaçlarına ayak uydurabilmesine vurgu yapmışlardır. Yönetici mutfak şeflerinin fiyat kriterini ise kendilerinin gerekli görmesinden ziyade işletme sahiplerinin beklentilerinin bir sonucu olarak önemsedikleri görülmüştür.

K11- Genel itibarıyla seçimlerimi çalıştığım yere ve işletmenin bütçesine göre yapıyorum. En yüksek fiyatlı ekipmanı almak yerine daha farklı markaları işletmenin durumuna göre değerlendirebiliyorum. Ama tabii ki aslında en iyisiyle çalışmak isterim.

3.1.3. Yanlış Ekipman Tercihi

Bu bölümde katılımcılardan yapılan yanlış ekipman tercihinin işletmeye ve iş akışına etkilerinin nasıl olabileceğine yönelik görüşlerini ifade etmeleri istenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda yanlış tercih edilmiş bir ekipman ile çalışmanın en önemli olumsuz etkisinin hazırlanan ürünün kalitesi üzerinde olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ardından verilen ifade sıklıklarına göre en önemli görülen olumsuz etkiler maddi kayıp, zaman kaybı, artan yatırım maliyeti ve iş gücü kaybı olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların cevaplarının tamamına ilişkin değerlendirmeler Tablo 4' te yer almaktadır.

Tablo 4. Yanlış Ekipman Tercihiyle İlgili Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
Hazırlanan ürün kalitesini etkiler	K1, K2, K4, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K20, K21, K22	16
Maddi kayıp	K1, K2, K4, K5, K6, K7, K8, K11, K12, K13, K16, K18, K20, K21, K22	15
Zaman kaybı	K1, K3, K6, K8, K11, K12, K13, K14, K15, K17, K18, K20	12
Yatırım maliyetini artırır	K1, K2, K3, K6, K11, K13, K14, K15, K18, K19, K20, K22	12
İş gücü kaybı	K1, K3, K5, K8, K10, K11, K12, K15, K16	9
Müşteri memnuniyetsizliği	K11, K12, K16, K17, K20, K22	6
Operasyonel aksaklıklar	K3, K7, K9, K10, K12, K19	6
Personel memnuniyetsizliği	K2, K5, K10, K11, K12, K17	6

Verimlilik düşer	K4, K6, K7, K21	4
Personel bağlılığını etkiler	K2, K9, K14, K19	4

Analizler sonucunda yönetici mutfak şeflerinin yanlış ekipman tercihinin etkilerini, birbiri ile bağlantılı ilerleyen sorunlar zinciri olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Yanlış ekipman tercihinin yenisini alma ihtiyacı doğuracağından maddi kayıp yaratacağı, ihtiyaca cevap veremeyip bozulabilmesinden doğan bakım ve yenileme gereğiyle yatırım maliyeti artışına neden olacağını belirtmişlerdir. İhtiyaç olandan daha büyük ya da daha küçük kapasiteye sahip, yeteri kadar güçlü motor gücü olmayan veya eşit ısı dağıtamayan ekipmanların hazırlanacak ürünlerin kalitesini doğrudan etkilediği, çalışan personelin daha iyisini yapabilmek adına ekstra güç harcamasıyla iş gücü ve zaman kaybına neden olacağı ifade edilmiştir. Yanlış ekipmanla çalışmanın ürün kalitesi, ürünün uzayan servis süresi, standart üretim yapılamaması gibi sebeplerle misafir memnuniyetsizliği yaratacağı vurgulanmıştır. İyi performans göstermeyen bir ekipmanla çalışmanın mutfak personelinin de etkileyerek personel memnuniyeti ve bağlılığı üzerinde olumsuz etkileri olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan K4, K14 ve K17'nin yanlış ekipman tercihinin dair görüşlerine aşağıda sunulmuştur.

K4- İşletmeye en büyük zarar tabii ki de maddi olarak. Kullanılmayan bir ürün çöp. Biz bunu birçok farklı eski çalıştığımız işletmelerde görüyorduk. Özellikle açılış otellerinde çok fazla ürün alınabiliyor hiçbir şey düşünülmeden.

K14- Diyelim ki bir buz makinesi aldınız. Buz makinesi ortalama 15-20 yıl gidecek gibi planlanır normalde. Siz bunu bir defa yanlış karar verip aldıysanız 20 yıl bu yanlış kararın bedelini ödemiş olacaksınız. Yanlış bir buz makinesi aldınız diyelim ne olur? Sizin yaptığınız hiçbir kokteyl lezzetli olmayacak demektir bu. Çünkü buzunuz çok hızlı eriyecektir. Ya da bir fırın aldınız doğru bir fırın almadınız. Bu fırın sürekli arıza yaptı bu sizin yatırım maliyetinizi artıracak, karlılığınızı etkileyecek diğer taraftan da iş gücü kaybına neden olacaktır. Ve bu görünmeyen ama aslında çok önemli olan çalışan bağlılığına etki eden de bir unsurdur.

K17- Yanlış ekipman kullanımı ister istemez ürünün kalitesine, çıkan yemeğin kalitesine, yapılan hizmete yansıyor. O da ciddi sıkıntılar yaşatır baktığımızda. Sonuçta yemeğin kalitesine yansıdığı zaman direkt zaten misafire yansıyor. İş akışında sıkıntı başladıkça personel de yorulacak bunu bir yerde isyan noktasına getirecektir. "Bu makineleri kim aldı? Bu mutfağı kim kurdu? Bu böyle mi olmalıydı?" gibi. Bu gibi durumlarda çok sık yaşanılır.

3.1.4.Yapılan Hatalar

Katılımcılardan tecrübelerinden yola çıkarak ekipman satın alırken yapılan hataların neler olduğuna ilişkin görüşlerini ifade etmeleri istenmiştir. Araştırmanın bulgularından hareketle en sık yapılan hatanın, işletme açılış ekibinde yönetici mutfak şeflerine yer verilmemesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ardından sırasıyla nitelikli ve tecrübeli yönetici mutfak şeflerine danışılmadan yapılan alımlar ve satın alma, finans bölümü yöneticileri ile işletme sahiplerinin uygun fiyat odaklı yaklaşımlarının geldiği tespit edilmiştir. Katılımcıların cevaplarının tamamına ilişkin değerlendirmelere Tablo 5' te yer verilmiştir.

Tablo 5. Yapılan Hatalarla İlgili Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
İşletme açılış/proje ekibinde yönetici mutfak şefine yer verilmemesi	K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K11, K13, K14, K15, K17, K19, K21, K22	15
Nitelikli ve tecrübeli yönetici mutfak şeflerine danışılmadan yapılan alımlar	K1, K3, K5, K6, K10, K12, K13, K14, K16, K20, K22	11
Fiyat odaklı yaklaşım	K3, K4, K8, K9, K12, K13, K14, K18, K20, K22	10
Fiyat performans dengesinin göz ardı edilmesi	K1, K2, K3, K5, K8, K11, K15, K17, K19	9
İşletmenin altyapısına uygun ekipman seçilmemesi	K1, K4, K7, K10, K16, K18, K21	7
Tanıdık- akraba ilişkileri ile yapılan alımlar	K2, K7, K14, K18, K22	5
İşletmenin bulunduğu bölgede teknik servis ağının olmaması	K2, K9, K12, K19	4
Yönetici mutfak şeflerinin kısa vadeli düşünerek yaptığı alımlar	K14, K20	2

Katılımcıların yarısından fazlası yeni açılacak olan her işletme için bir proje ekibinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Proje ekibinde mimar, mutfak tasarım danışmanı yer alırken mutfak ile ilgili bölümlerin oluşturulmasında çoğu zaman yönetici mutfak şeflerine yer verilmediği ifade edilmiştir. Bunun sebebinin çoğu zaman yatırımcının işi bilmemesi, yönetici uzman şefe ödemesi gereken danışmanlık ücretini fazla ve gereksiz bulmalarıyla ilişkilendirmişlerdir. Fakat bunun yapılan en büyük hatalardan biri olduğunu, ekipte yer almamalarının kendilerine ödenmek istemeyen ücretlerden çok daha yüksek

maddi kayıplara mal olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamda katılımcılardan bazılarının konuya ilişkin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

K9- Bazı işletmeler şefi proje ekibine dahil etmesek, 3 ay geç başlatsak, birkaç ay maaş vermeyip kar edeceğini düşünüyor ama çok yanılıyorlar. Kurulum aşaması bittikten sonra işi bilen bir şef o işletmeye geç gittiğinde 4 aylık maaşından daha fazlasını harcatıyor işletme sahibine.

K11-Türkiye'de ne yazık ki şöyle bir eksiklikle çok fazla karşılaşyoruz. İş bilmeyen, daha önce otelcilik deneyimi olmayan yatırımcılar sadece mimarın çizdiği proje üstünden ekipman alımı yapıyor. Burada eğer bir şef desteği alınmamışsa şef mutfağa girdiğinde ya da mutfak ekibi mutfakla tanıştığında çok fazla hatayla, eksiklikle karşılaşabiliyorlar. Hem malzeme anlamında hem de malzemelerin yerleşimi anlamında. O yüzden mutlaka son noktanın proje kapsamında şef ile birlikte konulması lazım. En önemli nokta budur.

Katılımcıların çoğu sadece işletme kuruluş aşamasında değil, çalışır durumda olan mutfaklar için yapılacak olan ekipman alımlarında yönetici mutfak şeflerine danışılmamasını yapılan en önemli hatalardan birisi olarak belirtmişlerdir. 5 yıldızlı zincir otel işletmeleri için bu durum çok söz konusu olmasa da daha küçük işletmeler için önemli bir sorun olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılardan bazıları satın alma, finans bölümü yöneticileri ile işletme sahiplerinin uygun fiyat odaklı yaklaşımları ile yönetici mutfak şeflerini alınacak ekipmanlar konusunda yönlendirmeye çalışmalarını hata olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Buradaki önemli olan ve uzun vadede kazanç sağlayacak olan noktanın fiyat performans dengesini gözeterek tercihte bulunmak olduğunu ifade etmişlerdir.

K3-Bir ekipmanın doğrudan fonksiyonelliğine, işlevselliğine, menü ve konsept için uygunluğuna odaklanmak daha önemlidir. Fiyat ancak bunlardan sonra gelmelidir. Alınan ürünler ucuz olunca genelde yedek parça üzerinden ticaret odaklı oluyor bazı firmalar. Dolayısıyla senede 2-3 kere bozulunca ekipman o yedek parçaları ödediğiniz parayla sizin zaten istediğiniz iyi marka maliyetini de geçiyor aslında baktığınız zaman.

K20- Özellikle satın alma, finans, patron fiyat odaklı baktığı için bu olaylara alınacak ekipmanın özelliğine, verimliliğine bakmaz, fiyat odaklı bakarlar. Şeflerin böyle çok sözünün geçmediği, söz hakkının kısıtlı olduğu işletmelerde bu tür sorunlar yaşanmaktadır. Ben kendi adıma söyleyeyim meslek hayatımda hiç yaşamadım ama bu sektörün gerçeklerinden bir tanesidir bu.

3.2. Ekipmanların Yerleştirilmesine İlişkin Bulgular

Bu bölümde ekipmanların mutfağa yerleştirilmesi sürecine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Bulgular araştırma sorularının oluşturduğu genel çerçeve kapsamında alt başlıklar oluşturularak incelenmiştir. Bu alt başlıklar yerleştirme kriterleri ve hatalı yerleştirme olarak belirlenmiştir.

3.2.1. Yerleştirme Kriterleri

Yönetici mutfak şeflerinden ekipmanları mutfağa yerleştirirken dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin görüşlerini ifade etmeleri istenmiştir. Bulgular, şeflerin ekipman yerleştirme konusunda en çok dikkat ettikleri kriterlerin sırasıyla operasyonel kolaylık, mutfağın altyapısı, iş sağlığı ve güvenliği olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Tablo 6. Ekipmanları Yerleştirmeye İlgili Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
Operasyonel kolaylık	K1, K2, K3, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22	19
Mutfağın altyapısı	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10, K13, K14, K15, K18, K19, K21, K22	16
İş sağlığı ve güvenliği	K2, K3, K5, K6, K7, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K19, K20, K21, K22	15
İş akışının yönü	K1, K2, K4, K6, K7, K8, K10, K11, K12, K14, K17, K18, K22	13
Mutfağın konsepti	K1, K4, K6, K8, K9, K11, K12, K17, K20	9
Projeye uygunluk	K1, K5, K9, K11, K14, K19	6
Küçük ekipmanlar için sabit alanlar	K9, K10, K15, K16	4
Simetrik dizilim	K1, K20	2

Katılımcılar operasyonel kolaylığı; mutfak personelinin hızlı ve rahat hareket etmesine olanak sağlayan, ihtiyaç duydukları tüm ekipmanlara çalıştıkları noktadan rahatça erişim sağlayabilecekleri, iş gücü israfının minimize edildiği yerleşim düzeninin gerekliliğiyle ilişkilendirmiştir. Altyapı ise başlı başına temel gerekliliklerden biri olarak belirtilmiştir. Su tahliye çıkışları, elektrik tesisatı, doğalgaz sistemi, havalandırma noktaları ekipman yerleştirirken dikkat edilecek önemli hususlar olarak vurgulanmıştır.

K13- Ekipman yerleştirirken kriter şudur; personel olduğu yerden iki adımda fırına ve ürünü servis edeceği yere mutfak dolaşımını bitirip o ürünü hemen tabaklayabiliyor olması lazım. İki adımdan fazla yürümeden, insanları mutfak içerisinde dolaştırmadan, dolabından ürünü alıp servis tabağına koyup servis edebilmeli. O zaman çalışan performansı açısından iş gücü kaybı yaratmadan operasyon yürür.

Katılımcılardan bazıları (K3, K4, K5, K6, K13, K17, K,21) burada da tıpkı satın alma temasında önemle ifade edildiği gibi yönetici mutfak şeflerine proje ekibinde yer verilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. İşletme henüz kuruluş aşamasındayken şeflerin tecrübelerinden yola çıkarak mutfakta yürütülecek iş akışına uygun ekipman yerleştirme düzeniyle ilgili görüş bildirmesinin ileride yaşanacak sorun ve maddi kayıpların önüne geçilebilmesi adına gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ancak süreci bu şekilde yürüten işletme sayısının sadece %5-10 arasında olduğu, bu nedenle de işletmelerin çoğunda sürdürülebilirlik ve başarıdan bahsedilemediğini vurgulamışlardır.

K5- Mutfağın belli bir projesi var. Bizden önce yapılan bir proje. Bu anlamda proje müdürü projeyi çiziyor ama içerisinde çalışan insanların nasıl çalışacağı ile ilgili bilgisi yok. Nasıl çalışacağını bilmiyor. Ben bir mutfak yaptım mesela kendi adıma söyleyeyim A'dan Z'ye her şeyiyle beni ilgilendim. Bulaşıkhanesini kuracaksam bulaşıkhanesini şefini getirdim. Dedim ki nerede ne olması gerekiyor? En iyi bu adam biliyor burayı. Düzenini, sistemini, planını, nasıl verimli çalışsın diye adam söyledi ona göre yaptım. Sonra geldiler takdir ettiler beni. Bu işlerin bilenlerle yürütülmesi lazım.

K17- İşletmenin kurulum aşamasında şef mutlaka ekipte olmalıdır. Çünkü mimar mutfağı mimarı açıdan değerlendirir ve tasarlar ancak şef uygulayıcıdır. Operasyona göre, operasyonun ihtiyacına göre yerleşim planını yapar. Dizaynıyla alakalı bilgi verir, operasyonla alakalı da kolaylık açısından bilgiler sunar.

3.2.2. Hatalı Yerleştirme

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılardan hatalı ekipman yerleştirmenin yaratabileceği sorunlara ilişkin görüşlerini ifade etmeleri istenmiştir. Bulgulardan hareketle katılımcıların tamamına yakınının (19) hatalı ekipman yerleştirmenin iş kazalarına sebep olacağını ifade ettiği görülmüştür. Sonrasında sırasıyla zaman kaybı (17), iş gücü kaybı (14), müşteri memnuniyetsizliği (14), personel memnuniyetsizliği (11) ve ürün kalitesinde kalite kaybı (9) gibi sorunlara neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların cevaplarının tamamına ilişkin bulgulara Tablo 7' de yer verilmiştir.

Tablo 7. Ekipmanların Hatalı Yerleştirilmesiyle İlgili Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
İş kazaları	K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K17, K18, K19, K20, K21, K22	19
Zaman kaybı	K3, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K17, K18, K20, K21, K22	17
İş gücü kaybı	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K9, K12, K14, K15, K16, K17, K19, K20	14
Müşteri memnuniyetsizliği	K1, K2, K3, K4, K6, K8, K9, K10, K13, K14, K15, K18, K19, K22	14
Personel memnuniyetsizliği	K2, K5, K6, K10, K11, K12, K13, K14, K18, K19, K21	11
Ürün kalitesi kaybı	K2, K7, K11, K13, K14, K16, K19, K20, K21	9

Katılımcılar bu olası kazaların hem verimli iş akışı hem de iş sağlığı ve güvenliği açısından büyük tehdit oluşturacağını ifade etmiştir. Hatalı ekipman yerleştirilmesiyle mutfakta yaşanacak olan zaman kaybı; ürünün geç hazırlanması, servis süresinin uzaması ve hazırlanan ürünün misafire geç gitmesi ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Doğru yerleştirilmemiş ekipmanların çalışma ortamında kaos yaratacağı ve bu düzensizliğin personel iş gücünde kayba yol açacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda bazı yönetici mutfak şeflerinin mesleki tecrübelerinden yola çıkarak mutfaktaki ekipmanların yanlış yerleştirilmesinin yaratabileceği sorunlara dair görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K11- Yanlış ekipman yerleşimi olduğu zaman mutfakta kargaşa olur. İnsanlar birbirine çarpar, birbirine yakın çalışır. Ama bunların hepsinden önemlisi Allah vermesin en büyük sıkıntılardan biri de yine iş kazalarıdır. Tabii ki de düzenli bir mutfak yoksa orada her türlü iş kazası gerçekleşebilir. Biz mutfığa girdiğimiz zaman herkese ilk söylediğimiz şudur: önce kendi sağlığımız. Kendi sağlığımızı güvene alıyor sonra çalışmaya başlıyoruz. Örnek verecek olursam, en basitinden biz kepçelerimizi vesaire genel itibarıyla ekipmanlarımızın üzerine asarız. Bu anlamda fritözün üzerine hiçbir şey denk gelmeyecek şekilde yerleştirme yapıyoruz. Çünkü çok kızgın yağın içerisine o kepçeden bir damla bile su damlasa çok büyük yağ sıçramalarına sebep olabiliyor.

K14- Ekipmanı hatalı yerleştirirsem personelimden yeterli verimi alamam. Örnek veriyorum ben bir hamur yoğurma makinesi buraya koydum, onun yanına hamuru işleyecek tezgâhı koymalıyım. Onun yanına ise fırın olmalı. Ama fırın alakasız bir yerde, yoğurma makinesi bambaşka bir yerde, onu işleyeceğim tezgâh da bambaşka bir yerde olursa bir insanları gereksiz yere yormuş olurum, ikincisi de daha fazla insan çalıştırmak zorunda kalırım. Çünkü iş gücü kaybı yaşarım. Aradaki git gel mesafesi benim çalışan maliyetimi, iş kalitemi ve çalışan iş gücümü olumsuz etkiler.

3.3. Bakıma İlişkin Bulgular

Bu bölümde mutfak ekipmanlarının temizlik ve teknik bakım süreçlerine yönelik bulgular yer almaktadır. Bulgular bakım süreci ve hatalı bakım süreci alt başlıkları altında değerlendirilmiştir.

3.3.1. Bakım Süreci

Katılımcılardan ekipmanların temizlik ve teknik bakım süreçlerinin işletmelerinin mutfaklarında nasıl yürütüldüğüne ilişkin görüşlerini ifade etmeleri istenmiştir. Bulgular ekipmanların günlük temizliklerinden bulaşıkçıların (stewards) sorumlu olduğunu, diğer mutfak personelinin de çalıştığı alanın temizliğinden sorumlu olduğunu göstermiştir. Özellikle mesai devirlerinde temiz alınıp temiz bırakılması prensibinin hâkim olduğu tespit edilmiştir. Yine gün sonlarında tüm mutfak yüzeyi ve ekipmanlarının bulaşıkçı tarafından temizlenerek ertesi güne hazır şekilde bırakıldığı söylenmiştir. Bulaşıkçı ekipman ve mutfak temizliğinden sorumlu iken yönetici mutfak şeflerinin de bu süreçlerin eksiksiz bir şekilde yürütüldüğünü denetlemekle sorumlu olduğu katılımcıların tamamı tarafından vurgulanmıştır.

K8, K10, K11, K12, K13 ve K14 kodlu katılımcıların ifadelerinden hareketle sektörde bulaşık bölümü çalışanları ile ilgili sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde çalışan personelin iş performansının insan sağlığını, ürün kalitesini, ekipman kalitesini doğrudan etkilediği belirtilmiştir. Her ekipman ve yüzey için birbirinden farklı pek çok kimyasal ve birbirinden farklı kullanım dozlarının bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle bu bölümde çalışanların da en az lise düzeyinde eğitilmiş, temizlik konusunda bilgili, tecrübeli ve donanımlı kişilerden istihdam edilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. Ancak çalışma koşullarının diğer mutfak personellerine nazaran daha kötü olması, düşük çalışma ücretleri ve işletme içinde yeterli itibar görmemeleri gibi nedenlerle sektörde eğitilmiş bulaşık personel bulmakta zorlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

K8- *Bulaşıkhaneye personeli (stewardlar) mutfakta en az bir aşçı kadar önemlidir. Bunu kendilerine de her zaman hissettirmek isterim açıkçası. Çünkü ciddi özen isteyen kimyasallarla uğraşıyorlar. Son tabağı aşçıya verecek olan normalde onlar. Yani bir kimyasal bulaşığı kalmış olsa o tabakta büyük risk gazetelere çıkarız. Temizlik boyutuna eklemek istediğim başka bir şey de lise mezunu bulaşıkhaneye personeli ile çalışırsak emin olun işin yarısını çözeriz. Bulaşıkhaneye personeli için çalışma durumunun iyileşmesi demek maaş konusu demek. Mutlaka biz bunları patron kanadından zorluyoruz tabii. Ama dersiniz ki liseli yani lise mezunu bulabiliyor musunuz lise mezunu olup da yapmak isteyen çok yok zaten. 10-12 yıllık personellerim var benim çalıştığım. Hala asgari ücretin bir tık üstünde para alıyorlar maalesef. Böyle giderse bırakın lise mezununu sıradan bir insan bile bulamayacağız.*

K12- *Gerçekten bulaşıkhaneye şefinin işinde iyi olması lazım, bir aşçıbaşı gibi iyi olması lazım. Aynı pencereden bakmaları lazım. Bu konuyla alakalı bilgi sahibi olan insanların istihdam edilmesi gerekiyor. Kimyasallarla alakalı eğitimini almış, bir sürü seminare katılmış, sertifikalara sahip insanlar var. Kodlarına kadar biliyor kimyasalların. O adamın maaşına örnek veriyorum 20.000 lira mı vereceksin, vermelisin. Her şeyimizi teslim ediyoruz çünkü. Onun klorlamada bir yanlış hatası bütün çatalın, bıçağının, ekipmanlarının solmasına, karmasına sebep oluyor, her şey zayı oluyor. Mutfağın içerisindeki komiden, stajyere, bulaşıkçısından aşçısına çalışan herkesin bütün sorunlarını çözen, ilgilenen, sorumlu olan kişi benim. Dolayısıyla işveren ile çalışanlarım arasında bir köprü görevi görmeyi her zaman istiyorum. Bu konuda kesinlikle iyileştirici adımların atılması lazım diye düşünüyorum.*

Araştırmamızın bulgularından hareketle otel işletmelerinde mutfak ekipmanlarının teknik bakımlarının ekipmanın arızalanması beklenilmeden, düzenli periyodlarla (1, 3, 6 ay ve yıllık) gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu bakım süreleri ekipmana göre değişiklik göstermektedir. Sezon başlamadan önce ağır bakımlarının mutlaka yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Katılımcıların tamamı ekipmanların teknik bakımlarının takibinden teknik servis bölümünün sorumlu olduğunu belirtmiştir. Kendilerini ise yine işin yapılıp yapılmadığını denetlemekten sorumlu olan kişi olarak konumlandırmışlardır. Otel bünyesinde faaliyet gösteren teknik servis ekibinin küçük ekipmanların bakım ve tamiri ile ilgilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Büyük ekipmanların teknik bakımları için ise otellerin yıllık bakım anlaşmaları yaparak dışarıdan teknik servis hizmeti satın aldıkları tespit edilmiştir. Bakım anlaşmalarının yanı sıra ekipman satın alınan firmaların sunmuş olduğu teknik servis desteklerinden de faydalandığı belirtilmiştir. Yapılan bakım anlaşmaları yaşanabilecek ekipman arızalanması durumunda işletmeye ve iş akışına zarar vermeden kısa sürede çözüm sunmaya olanak sağlamasından dolayı katılımcılar tarafından önemli ve gerekli görülmektedir. Ayrıca katılımcılardan bazıları (K1, K3, K11, K16), ekipmanların teknolojik gelişiminin temizleme ve bakım süreçlere olumlu katkılar sunduğunu belirtmiştir. Fırın gibi sürekli kullanılan ve mutfağın demirbaşı olan ekipmanların kendi kendini temizleme fonksiyonu ile tek tuşla temizliğinin yapılabildiği, temizliğe ihtiyaç duyduğunda uyarı verdiği, teknik bakıma gerek olduğunda uzaktan erişim ile teknik servisin sorunu tespit edebildiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda yönetici mutfak şeflerinden bazılarının ekipmanların teknik bakım süreçlerine dair görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K10- *Anlaşmalı olduğumuz firmalarımız var tabii. Ekipmanların genel bakımları bizde rutin yapılır. Tabii rutinin dışında arızalar da verebiliyor o zaman servis hemen gelir. Mesela bu sabah bir tane buharın kazanımız arızalandı. 2 saat içerisinde yıllık anlaşma yaptığımız teknik servis geldi tamir etti gitti. Bu bizim için değerliydi. Çünkü operasyon bugün*

yoğundu. Aynı mutfaktan hem personele hem kafeteryaya hem bankete hem işte bu heyete (Cumhurbaşkanlığı Külliyesi yakınlarında bir otel olduğu için sık sık bakanlar ve milletvekillerini ağırlıyoruz) yemekler yapılıyor. Bir aletin çalışmaması demek operasyonun biraz uzaması demek bizim için açıkçası. En başta konuştuğumuz bu servis hizmeti burada bizim için çok önemli. Dediğim gibi rutin halde servisler gelip büyük ağır bakımları yapar genelde küçük el aletlerinin kendimiz bakımlarını yapıyoruz.

K15-Buradaki en mantıklı husus şudur; genel itibarıyla otellerin yıllık bakım anlaşmaları var. İlgili firma gelir, anlaşma dahilinde bakımlarını gerçekleştirir, dolayısıyla daha az arıza ve ürün bozulması ile karşı karşıya olacağımız bir durum oluşmaktadır.

K1-Artık teknoloji de çok gelişti. Cihazların bazıları kendi temizliğini kendi yapıp bakıma ihtiyaç duyunca uyarı veriyor. Mesela bende akıllı teknoloji ile donatılmış yeni bir fırın var. Her gün otomatik olarak yıkanması için içerisine atılan iki tane kapsül var. Biri yağ sökücü ve temizleyici, biri de parlatici olan kapsüller. Onları atıp yıkamanız lazım. Çünkü onları yapmadığınız zaman bu sefer sensörleri bozuluyor, kabloları yağlanıyor.

3.3.2. Hatalı Bakım Süreci

Araştırmada katılımcılara, ekipmanların temizlik ve teknik bakım süreçleri hatalı yürütüldüğünde karşılaşılabilecek olan sorunlara ilişkin görüşlerini ifade etmeleri istenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular *hatalı temizlik süreci* ve *hatalı teknik bakım süreci* olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Katılımcıların hatalı yürütülen bakım süreçlerine ilişkin değerlendirmelerinin tamamı Tablo 8 ve Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 8. Hatalı Temizlik Süreciyle İlgili Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
Sağlık sorunları (bulaş, bakteri, zehirlenme)	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K11, K12, K14, K15, K16, K17, K19, K22	16
Ekipman bozulması/performans kaybı	K2, K5, K7, K9, K10, K11, K13, K16, K18, K19, K20, K22	12
Müşteri memnuniyetsizliği	K1, K2, K4, K6, K7, K8, K9, K11, K12, K16, K21, K22	12
Ürün kalitesi kaybı	K2, K3, K4, K5, K9, K10, K12, K14, K15, K19, K20	11
Prestij kaybı	K1, K5, K9, K10, K14, K15, K17, K18, K19, K22	10
Ekipman yüzeyinde bozulmalar	K6, K7, K8, K11, K13, K17, K20, K21	8
Zaman kaybı	K2, K3, K9, K10, K13, K15, K18	7

Yönetici mutfak şeflerin görüşleri doğrultusunda oluşturulan Tablo 8. incelendiğinde, mutfaklarda temizlik sürecinin doğru bir şekilde yürütülmediği durumlarda sağlık sorunları (16), ekipman bozulması/performans kaybı (12), müşteri memnuniyetsizliği (12), ürün kalitesi kaybı (11), prestij kaybı (10), ekipman yüzeyinde bozulmalar (8), zaman kaybı (7) gibi sorunlar doğuracağı tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularından hareketle mutfak ekipmanlarının temizlik bakımında bir kerelik ihmalin bile gıda zehirlenmesi, bakteri üremesi veya bakteri bulaşı gibi ciddi sağlık sorunlarına yol açabileceği görülmüştür. Bu durum beraberinde müşteri memnuniyetsizliği, ürün kalitesi kaybı, prestij kaybı gibi sorunları da getirmektedir. Yine düzenli yapılamayan ya da ekipmanın ihtiyacına göre yürütülmeyen temizlik süreçlerinin ekipman performansında önce düşüslere, hatalı temizlik sürecine devam edilirse de ekipman bozulmalarına yok açacaktır. Bu durumunun ise ürün kalitesi kaybı, zaman kaybı ve yine müşteri memnuniyetsizliğine neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda bazı yönetici mutfak şeflerinin mutfakta hatalı yürütülen temizlik sürecinin sonucunda yaşanabilecek durumlara dair görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K9- Zaman kaybı mı dersiniz, ekipman kaybımı dersiniz, kalite kaybı mı dersiniz hepsi olur. Eğer bir ürün yanlış temizleniyorsa bunun sonucunda da bozuluyorsa ki bozuluyor dolayısıyla siz o ürünün yenisini almak durumunda kalıyorsunuz. O süreçte hem biz o ürünü kullanamamış olacağız hem de başka bir aletle başka bir şey yapmaya çalışacağız tabi ürün kalitesini böyle durumlarda aynı şekilde tutturmak zor. Ve tabi o esnada müşteriye kaliteli ürün sunup onu memnun etmek de zor. Her şey olur.

K22- Her ürünün temizlemesi için kullanılan kimyasallar farklıdır. Ayrıca temizlik usulleri de farklıdır. Dolayısıyla temizlik deyip geçmemek lazım. Bu nedenle temizlik ve kimyasallar konusunda bilgi sahibi donanım sahibi kişileri bu alanda çalıştırmak gerekir. Buna dikkat etmezsen ekipmanda kaybedersin, parada kaybedersin, müşteri memnuniyetsizliği ile de karşı karşıya kalırsın.

Mutfaklarda yüzey ve ekipman temizliği kadar önemli görülen bir diğer husus da mutfak ekipmanlarının düzenli teknik bakımının yapılmasıdır. Bu bağlamda yönetici mutfak şeflerinin, ekipmanların teknik bakım süreçlerinin hatalı yürütülmesi

durumunda ortaya çıkabilecek sonuçlara ilişkin görüşleri istenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgulara dayanılarak hatalı yürütülen teknik bakım sürecine ilişkin değerlendirmelerin tamamı Tablo 9' da sunulmuştur.

Tablo 9. Hatalı Teknik Bakım Süreciyle İlgili Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
Maddi kayıp	K1, K2, K4, K5, K7, K8, K9, K11, K12, K14, K16, K17, K19, K20, K21, K22	16
Ekipman kaybı	K2, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K13, K15, K16, K17, K18, K19, K21	14
Müşteri memnuniyetsizliği	K3, K4, K5, K6, K10, K7, K12, K14, K15, K17, K18, K20, K21, K22	14
Ürün kalitesi kaybı	K1, K2, K3, K4, K5, K11, K12, K14, K18, K20, K22	11
Ekipman performans kaybı	K1, K3, K4, K5, K8, K10, K11, K20, K22	9
Zaman kaybı	K1, K2, K3, K5, K13, K15, K16, K19, K22	9
İş kazaları	K2, K4, K13, K10, K15, K19	6
Gıda kaybı	K3, K6, K9, K12, K18	5
Artan enerji tüketimi	K1, K4, K6, K17, K18	5

Yönetici mutfak şeflerin görüşleri doğrultusunda oluşturulan Tablo 9 incelendiğinde, mutfaklarda teknik bakım sürecinin doğru bir şekilde yürütülmediği durumlarda maddi kayıp (16), ekipman kaybı (14), müşteri memnuniyetsizliği (14), ürün kalitesi kaybı (11), ekipman performans kaybı (9), zaman kaybı (9), iş kazaları (6), gıda kaybı (5), artan enerji tüketimi (5) gibi sonuçlar doğuracağı tespit edilmiştir. Ekipmanların teknik bakımları düzenli yapılmadığında ekipmanda önce performans kayıplarının yaşanacağı bu durumun ise; ürün kalitesi kaybına, maddi kayba, müşteri memnuniyetsizliğine, zaman kaybına, enerji kaybına neden olacağı belirtilmiştir. Yine ekipman kaybına neden olarak maddi kayıp, zaman kaybı, müşteri memnuniyetsizliği gibi sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir. Sağlıklı çalışmayan ekipmanların gıda kaybına ve iş kazalarına sebebiyet vereceği de açıkça vurgulanmıştır. Bu kapsamda, yönetici mutfak şeflerinden bazılarının ekipmanların teknik bakım süreçlerinin hatalı yürütüldüğünde yaratabileceği sorunlara dair görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K1- Bakım yapılmayan ürünlerde bir süre sonra enerji tüketimleri fazlalaşabilir veya arızaya verebilir. Arıza verdiğinde de tekrar ekstra bir bakım maliyeti ortaya çıkabilir. Yaşiyor muz bunları evet yaşıyoruz. Bakım tabletleri olan bazı cihazlarımız var mesela. Yıkamadığımızda tam servis operasyonu esnasında ekranda bir uyarı çıkıyor tam yoğun saatte, yoğun operasyonun ortasında ve diyor ki; beni yıkaman lazım. Doğal olarak yıkayamıyorum, erteliyorum 10 dakika sonra ya ve bu durumda da belki de pişirme aksiyonunu 5 dakikada olacak bir ürünü 8 dakikada yapıyor. Yani 8 dakikaya çıkarıyor pişirme süresine ve bana 3 dakikalık bir zaman kaybı oluşturuyor. 3 dakika operasyon için mutfakta çok uzun bir süre.

K19- Teknik bakım süreci ile ilgili de şunu ifade etmek isterim. Düşünsenize servisin en yoğun saatinde fırının bozulması, izgaranın yanmaması, blender çalışmamasını bu gibi durumlarda müşteri sizden yemek bekliyor ve siz çıkaramıyorsunuz. Bu işte temizlik kadar teknik bakımda çok önemli bir konudur. Bu husus çalışırken hep akılda olmalı ve sürekli kontrollerin yapılması sağlanmalıdır.

Yapılan görüşmeler sonucunda, yönetici şeflerin genel ortak görüşü, mutfaklarda bakım süreçlerinin sistemli bir şekilde yürütülmesinin kesinlikle önemli olduğu yönündedir. Asıl önemli olduğu belirtilen husus ise ekipmanların arızalanmasını beklemeden teknik bakım süreçlerinin düzenli yürütülmesi olmuştur. Arızalanmadan bakım hizmeti alınması fikri kimi işletmeciler için gereksiz maliyet olarak algılsa da sürecin böyle yürütülmemesi gerektiği katılımcılar tarafından açıkça belirtilmiştir. Teknik bakımların düzenli yapılmamasının yaratacağı sorunlar daha büyük ekonomik kayıplara yol açacaktır. Kurumsal işletmelerde yıllık bakım anlaşmaları ile dışarıdan teknik servis hizmeti almaya başlayan işletmelerin sayısının da giderek arttığı görülmektedir.

Sonuç

Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, ekipman satın alırken personel kapasitesine ve fiyata iki katılımcı dışında önem veren yönetici mutfak şefi olmamıştır. Diğer katılımcılar bu görüşlerin aksine, fiyatın mutfaka ekipman satın alma sürecinde dikkat edilecek son husus olması gerektiğini ifade ederken asıl önemli olanın performans ve sürdürülebilirlik olduğunu belirtmişlerdir. Literatür incelendiğinde fiyat kriteri bazı çalışmalarda (Gökdemir, 2009: 39; Aktaş ve Özdemir, 2012: 118) dikkat edilmesi gereken bir husus olarak ifade edilirken bazı çalışmalarda (Özoral ve Yıldırım, 2014:14; Dareker ve Pashave, 2016; Setiono vd., 2018) ise performans odaklı fiyat dengesinin gözetilmesinin önemi vurgulanmıştır. Katılımcıların çoğunluğu, uygun fiyatlı ekipmandan kısa vadede işletmeler açısından **kâr** edilmiş gibi görünse de orta ve uzun vadede yaşanacak olan teknik aksaklıkların, ödenmekten kaçınılan fiyatların çok daha üstünde zarara yol açacağını

açıkça ifade etmişlerdir. Setiono vd., (2018: 873)'nin sürdürülebilir ticari mutfak tasarımında yaşam döngüsü maliyet analizini inceledikleri çalışmalarında, işletme sahiplerinin/yatırımcıların ekipman satın alırken uygun fiyatlı ürün satın alma eğilimde olup başlangıç yatırım maliyetini mümkün olduğunca düşük tutmak istediklerini belirtmektedir. Ancak ticari mutfakların maliyet etkinliğini artırmak için uzun vadede performansını koruyabilen, kaliteli ekipmanlara yatırım yapmak gerekmektedir. Bu nedenle bir ekipmanın sadece başlangıç maliyeti değil; yerleştirilmesi (altyapı için uygunluğu vb.) kullanımı (performansı, malzeme kalitesi vb.) ve bakımını (teknik servis desteği, bakım ihtiyaç sıklığı vb.) içeren uzun vadeli maliyetlerinin de dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yanlış ekipman tercihinin işletmeye ve iş akışına olan etkilerinin; ürün kalitesi kaybı, maddi kayıp, zaman kaybı, artan yatırım maliyeti, işgücü kaybı, müşteri memnuniyetsizliği, operasyonel aksaklıklar, personel memnuniyetsizliği, azalan verimlilik, azalan personel bağlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mutfaktan çıkan ürün kalitesi restoran kalitesinin (Ha ve Jang, 2010; Ryu ve Han, 2010) ve müşteri sadakatinin (Mattila, 2001) çok önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Fujii vd. (2013:34) yemek kalitesinin müşteri memnuniyeti, çalışan memnuniyeti ve yönetim memnuniyetini artırdığını işaret etmektedir. Artan müşteri memnuniyetinin ise müşterilerin davranışsal niyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu pek çok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur (Cole ve Scott, 2004; Kim vd, 2009; Ha ve Jang, 2010; Bujisic vd., 2014). Başarılı bir mutfak işleyişinin anahtar bir göstergesi olan ürün kalitesinin, birden fazla değişken üzerinde etkin bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Bu durum kaliteli ürün çıkartmak, olası operasyonel aksaklıkların önüne geçmek, personel iş gücü kaybı ve memnuniyetsizliği gibi ciddi sorunlar yaşamamak adına, fiyat odaklı düşünmeden, işletmenin gerçek ihtiyaçları doğrultusunda, özenle düşünülerek doğru ekipman seçmeyi gerekli kılmaktadır.

Yönetici mutfak şeflerine göre mutfak ekipmanı alımında en sık karşılaşılan sektörel hatalarının; proje ekibinde yönetici mutfak şefine yer verilmemesi, nitelikli ve tecrübeli yönetici mutfak şeflerine danışılmadan yapılan alımlar, satın alma sürecinde fazlaca uygun fiyat odaklı davranılıp fiyat performans dengesinin göz ardı edilmesi, tanıdık- akraba ilişkileri ile yapılan alımlar, işletmenin bulunduğu bölgede teknik servis ağının olmaması, işletmenin altyapısına uygun ekipman seçilmemesi ve yönetici mutfak şeflerinin kısa vadeli düşünerek yaptığı alımlar olduğu tespit edilmiştir. Peshave ve Dareker (2016) ile Arman ve Nizamoğlu (2020)'nin çalışmaları araştırmanın bulgularını desteklemektedir. Arman ve Nizamoğlu (2020) çalışmalarında, endüstriyel mutfak planlamasında kullanılan projelerin büyük bir bölümünün mutfak ekipmanları üreten firmalar tarafından çizildiği sonucuna ulaşmıştır. Mutfak planlanmasında yaşanan sorunların temelinde ise işletme yöneticilerinin kısa vadeli düşünmesi, fiyat odaklı yaklaşımları ve konu ile ilgili sınırlı bilgiye sahip kişilerle sürecin yürütülmeye çalışılması gösterilmiştir. Peshave ve Dareker (2016) ise, restoran mutfak tasarımında karşılaşılan en büyük zorlukların; sınırlı bütçe ve alan, uzmanlık eksikliği ve yapısal kısıtlamaların olduğunu tespit etmiştir. Bu noktada verimli bir mutfak tasarımı için mimar, proje sorumlusu gibi profesyonellerin yanı sıra alanında uzman şeflerin desteğinin de hayati önem taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırmanın bulgularından hareketle, ekipmanları mutfığa yerleştirirken dikkat edilmesi gereken hususların; operasyonel kolaylık, mutfağın altyapısı, iş sağlığı ve iş güvenliği, iş akışının yönü, mutfağın konsepti, projeye uygunluk, küçük ekipmanlar için sabit alanlar ve simetrik dizilim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekipmanlar mutfağın fiziki özellikleri ve altyapısına uygun, çalışma düzenini aksatmayacak ve hareket verimliliğini en üst düzeye çıkartacak şekilde planlanmalıdır. Walker (2011: 147), Hagan vd. (2017) ve Ali (2016) de benzer şekilde; mutfaktaki iş akışının pratik ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için mutfak düzeninde operasyonel kolaylığa dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İyi tasarlanmış bir mutfağın, personelin iş verimliliğini ve üretim çıktısını artırdığı da bilinmektedir (Ali, 2016; Dareker ve Pashave, 2016). Bu bağlamda araştırma sonucunda elde edilen, ekipmanları mutfığa yerleştirirken dikkat edilmesi gereken hususlar; personel memnuniyeti, iş akışı ve verimliliği, işletme kârlılığı adına büyük önem taşımaktadır.

Teknik bakım sürecinin doğru bir şekilde yürütülmediği durumlarda; maddi kayıp, ekipman kaybı, müşteri memnuniyetsizliği, ürün kalitesi kaybı, ekipman performans kaybı, zaman kaybı, iş kazaları, gıda kaybı, artan enerji tüketimi gibi sonuçlar doğuracağı sonucuna ulaşılmıştır. Mutfaklarda temizlik kadar önemli görülen bir diğer husus kuşkusuz mutfak ekipmanlarının düzenli bakımının yapılmasıdır. Mutfaklarda kullanılan ekipmanlar yüksek maliyetli ürünlerdir. Özellikle büyük mutfak araçlarının ve yedek parçalarının yüksek maliyetli oluşu ve kolay bulunamayışı nedeni ile bunların düzenli teknik bakımlarının yapılması verimli ve uzun süreler çalışması açısından önem arz etmektedir (Moltay, 1996: 99). Walker (2011: 169) mutfak ekipmanlarının yaklaşık olarak 10 yıllık bir kullanım ömrüne sahip olduğu düşünülse de teknik bakım süreçleri düzenli yürütüldüğünde çok daha uzun süre verimle kullanılacaklarını ifade etmektedir. Bunun önemini bilen işletmelerin çoğunun dışarıdan düzenli teknik servis desteği aldıkları bilinmektedir. Nitekim mevcut çalışmada da katılımcıların tamamı işletmelerinde yürütülen teknik bakım süreçlerinin işletme dışından temin edildiğini ifade etmişlerdir. Bu süreçlerin takibinin uzman ekiplerce düzenli yapılması araştırmanın sonuçlarında yer alan sorunların yaşanmaması adına önemlidir. Özenle yürütülen teknik bakım sürecinin tüm bu bahsi geçen kayıpları en aza indireceği düşünülmektedir.

Özetle, henüz işletme kuruluş aşamasındayken ticari mutfakların açılış ekiplerinin alanında uzman kişilerce oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Bu ekip içinde mutlaka bir uzman şefin yer alması gerekmektedir. Ekipte yer alacak olan şefin

kurulan mutfakta çalışacak şef olmasıysa ayrıca önemli görülmektedir. Kurulum aşamasındaki işletmeler için ekipman tercihi sadece mutfak ekipmanı üreten firmaların inisiyatifine bırakılmamalıdır. Yatırımcılar ya da işletmeciler, uygun fiyat odaklı ekipman alımından ziyade ekipmanın fiyat performans dengesine odaklanmalıdır. Yiyecek içecek işletmeleri genellikle günün yarısından fazlası aktif çalışılarak geçirilen alanlardır. Bu alanlarda iş sağlığı ve güvenliği her şeyden önce gelmelidir. Bu noktada iş akışı için en doğru kararı verecek kişilerin başında yönetici şefler gelmektedir. Onların gerekli görüp destek istemesi halinde teknik servis ekibi, bölüm şefleri, satın alma, finans bölümü gibi birimler bir arada çalışmalıdır. Ekipmanlar yerleştirilirken yine uzman bir şeften danışmanlık alınmalı ya da kurulum aşamasında çalışacak şef ile anlaşılıp onun liderliğinde ekipmanlar yerleştirilmelidir. Ekipmanların temizliklerinden sorumlu bulaşıkhanesi şefi ve personeli özenle seçilmeli, çalışma koşulları iyileştirilmelidir. Endüstriyel mutfak firmaları sektörün talebini iyi analiz etmeli ve stratejiler geliştirmelidir. Zengin teknik servis ağı, fonksiyonellik, teknolojik fakat kolay kullanım olanağı olması yönetici mutfak şeflerinin ekipmanlarda tercih ettikleri hususların başında gelmektedir. Endüstriyel mutfak firmalarının talebe göre arz sunarak rekabet üstünlüğü sağlanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada otel işletmelerinde bulunan mutfak ekipmanlarının satın alınması, yerleştirilmesi ve bakımı hususunda yönetici mutfak şeflerinin görüşleri ortaya konmuş ve bazı önerilerde bulunulmuştur. Bundan sonraki süreçte yürütülecek olan akademik çalışmalar için araştırmacılara mutfağın belirli bir bölümüne ait, daha spesifik ekipmanlara yönelik çalışma yapmaları önerilebilir. Mevcut çalışmanın kapsamını sadece 5 yıldızlı otel mutfaklarında yönetici mutfak şefleri oluşturmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda farklı ölçekteki işletmeler ve farklı pozisyonları katılımcılar incelenip karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Aktaş, A. (2011). *Ağırlama hizmet işletmelerinde yiyecek ve içecek yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aktaş, A. ve Özdemir, B. (2012). *Otel işletmelerinde mutfak yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ali, al-F. F. A. S. (2016). The role of kitchen design effectiveness in improving hotel employees' performance: Case of Minia city". *International Journal of Heritage, Tourism and Hospitality*. 10(1), 253-269.
- Arman, A. (2019). Endüstriyel mutfak tasarım ölçütlerinde işlevselliğe bağlı parametrelerin değerlendirilmesi ve tasarıma yönelik öneriler. Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Arman, A. ve Nizamoglu, H. F. (2020). Endüstriyel mutfakların planlanmasında etkili olan faktörler. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(4), 2682-2702.
- Baş, T., Usta, Y. ve Uyar, E.Ö. (2013). Derinlemesine görüşme. T. Baş ve U. Akturan (Ed.). *Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo ile Nitel Veri Analizi, Örnekleme, Analiz, Yorum* içinde (111-116). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Balci, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Balci, A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Battal, S. (2020). Otel mutfaklarında ergonomi ve hijyen uygulamaları etkileşimine yönelik bir araştırma (İstanbul Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Bayram, F. (2020). Mutfak yöneticilerinin ticari mutfak planlama ilkeleri konusunda bilgi düzeyleri sektörel hatalar ve çözüm önerileri. Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Baysal, A. ve Merdol, T. K. (2013). *Toplu beslenme kurumları için yemek planlama kuralları ve yıllık yemek listeleri*. Ankara: Hatipoğlu Yayıncılık.
- Budak, İ. (2015). *Otel işletmeleri mutfak planlamasına ilişkin sistematik bir süreç analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Bujisic M., Hutchinson J. & Parsa H.G. (2014), the effects of restaurant quality attributes on customer behavioral intentions, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26 (8), 1270-1291.
- Chmiliar, L. (2010). Multiple-Case designs. A. J. Mills, G. Eurepas and E. Wiebe (Eds.). *Encyclopedia Of Case Study Research* in (pp.582-583). USA:Sage Publications.
- Coşkun, R., Altunışık, R. Ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi Yayıncılık.
- Cole, S.T. & Scott, D. (2004), Examining the mediating role of experience quality in a model of tourist experiences, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 16(1), 77-88.

- Courtney, T. K., Huang, Y. H., Verma, S. K., Chang, W. R., Li, K. W. & Filiaggi, A. J. (2006). Factors influencing restaurant worker perception of floor slipperiness. *Journal of Occupational and Environmental Hygiene*, 3(11), 592-598.
- Dareker, S. & Peshave, M. (2016). A study of importance of kitchen designing in standalone restaurants. *International Journal of Research in IT and Management*. 6(6), 100-109.
- Doğdubay, M. ve Karan, İ. (2017). Otel mutfaklarında sistematik işyeri düzenleme planı (sidp) modelinin uygulanması. *Aydın Gastronomy*, 1(1), 9-23.
- Doğdubay, M., Sarioğlan, M. ve Türkmen, B. M. (2023). Toplu yiyecek üretimi gerçekleştiren işletmelerde fiziki mutfak planlaması. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*. 6(1), 157-167.
- El-Amir, J. & Omar, A. M. (2019). Investigating the relation between ergonomics and efficiency of hotel kitchen staff. *Journal of Faculty of Tourism and Hotels-University of Sadat City*. 3(1), 110-121.
- Fujii, N., Kaihara, T., Uemura, M., Nonaka, T. & Shimmura, T. (2013). Facility layout planning of central kitchen in food service industry: application to the real-scale problem. *Advances in production management systems. Sustainable Production and Service Supply Chains*, 33-40.
- Gisslen, W. (2006). *Professional baking*. New Jersey: John Wiley & Sons,
- Gökdemir, A. (2009). *Mutfak hizmetleri yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gürman, Ü. (2003). *Yemek pişirme teknikleri ve uygulaması*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ha, J. & Jang, S.C.S. (2010), Effects of service quality and food quality: the moderating role of atmospherics in an ethnic restaurant segment. *International Journal of Hospitality Management*, 29 (3), 520-529.
- Hagan, J. A., Spio-Kwofie, A. & Baissie, F. (2017). Assessing the effect of kitchen layout on employee's productivity. *IJRDO - Journal of Applied Management Science*. 3(1), 36-45.
- İşkur-Türkiye İş Kurumu, (2020). 2020 yılı konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri sektörü işgücü piyasası raporu.<https://media.iskur.gov.tr/45261/konaklama-ve-yiyecek-hizmeti-faaliyetleri-sektoru.pdf> Erişim Tarihi: 29.05.2023.
- Johnson, R. B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları-nicel nitel ve karma yaklaşımlar*. (Çev. Ed. Demir, S. B). USA:Sage Publications.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS-AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Katsigris, C. & Thomas, C. (2009). *Design and equipment for restaurants and food service-a management view*, New Jersey: John Wiley & Sons,
- Kim, W.G., Ng, C.Y.N. & Kim, Y.S. (2009), Influence of institutional dineserv on consumer satisfaction, return intentions, and word-of-mouth, *International Journal of Hospitality Management*, 28(1), 10-17.
- Kozak, M. (2017). *Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Küçükyaman, M.A. ve Şen Demir, Ş. (2019). Otel mutfaklarının genel yapısının çalışan performansına etkisi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5(4), 485-501.
- Mattila, A.S. (2001). Emotional bonding and restaurant loyalty. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*. 42(6), 73-79.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Moltay, İ.H. (1996). Ziyafet mutfağında alternatif sistemler. *Turizm ve Teknik*. Sayı:5.
- Monin, (2022). Food and beverage industry analysis: PESTLE, SWOT, Porter's Five Forces <https://pestleanalysis.com/food-and-beverage-industry-analysis/> Erişim Tarihi: 29.05.2023.
- Özel, K. ve Cömert, M. (2015). Otel işletmeleri mutfak çalışanlarının mutfak planlaması ile ilgili bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 48-55.
- Özoral, A. ve Yıldırım, Ö. (2014). *Mutfak ve stewarding profesyonel mutfak rehberi*. Antalya: Otelci Online Yayınları.
- Öztaş K. ve Uçan, H. (2002). *Turizm sektöründe mutfak hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Peshave, M. & Dareker, S. (2016). A study of challenges faced by restaurants in designing their kitchens and measures undertaken by them to overcome the challenges. *International Journal of Recent Trends in Engineering & Research*

(IJRTER).77-84.

- Pınar, İ. (2015). *Yiyecek içecek işletmeleri yönetimi*. Ankara: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ryu, K. & Han, H. (2010), Influence of the quality of food, service, and physical environment on consumer satisfaction and behavioral intentions in quick-casual restaurants: moderating role of perceived price. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 34(3), 310-329.
- Sarioğlan, M. ve Battal, S. (2022). Research on hygiene and ergonomics in kitchens. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 10(1), 75-93.
- Setiono, K., Meeampol, S. & Anussornnitisarn, P. (2018). Life cycle cost analysis in designing a sustainable commercial kitchen. *Management, Knowledge and Learning International Conference 2018*, Naples: Italy
- Sever, Y. (2021). *Gastronomi eğitim mutfaklarının temel mutfak uygulamaları kapsamında planlanması*. Doktora Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- The Business Research Company, (2023). Food and beverages global market report 2023. <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/food-and-beverages-global-market-report#:~:text=The%20global%20food%20and%20beverages,least%20in%20the%20short%20term> Erişim Tarihi: 29.05.2023
- Tümer, H. (2008). Toplu Beslenme Hizmeti Verilen Kurumlarda Mutfak Planının İncelenmesi ve Mutfak Planının İş Akışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Türksoy, A. (2015). *Yiyecek ve İçecek Hizmetleri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 6(4), 527-542.
- TÜRSAB-Türkiye Seyahat Acentaları Birliği. (2014). TÜRSAB Gastronomi Turizmi Raporu. https://www.tursab.org.tr/apps/OldFiles//dosya/12302/tursab-gastronomi-turizmi-raporu_12302_3531549.pdf Erişim Tarihi: 28.04.2023
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Walker, J. R & Lundberg, D. E. (2005). *The Restaurant: From Concept to Operations*, New York: John Wiley&Sons.
- Walker, J. R. (2011). *The restaurant: from concept to operation*. Haboken: John Wiley & Sons.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zaro, S. ve Köksal, M. (2021). Mutfakta Kullanılan Ekipmanlar. L. Buyruk (Ed.), *Konaklama ve Yiyecek İçecek İşletmelerinde Mutfak Yönetimi* içinde (79-110). Ankara: Detay Yayıncılık.

Extended Abstract

Aim and Scope

Kitchens are crucial areas that cannot be easily changed and rearranged due to high investment costs. Therefore, kitchens, which are of vital importance in terms of business profitability, production success and efficiency, should be planned carefully. However, when the literature is examined, it is seen that studies on kitchen planning generally focus on architectural design and ergonomic suitability, and the issue of equipment planning is addressed in a limited number of studies. No empirical research has been found that addresses the issue of kitchen equipment planning from a holistic perspective (purchase, placement, maintenance). This situation creates a gap in the relevant literature. For this reason, this research aims to reveal the opinions of executive kitchen chefs regarding the purchase, placement and maintenance of kitchen equipment in hotel businesses.

Methods

The data collection method employed in this study is the interview technique, which is one of the qualitative research methods. The study data were obtained using the semi-structured interview method, which is a qualitative research technique. This method was chosen to deeply determine the opinions of executive chefs. The general population of the research consists of executive kitchen chefs working in hotel establishments in Turkey, and the working population consists of executive kitchen chefs of 5-star hotel establishments operating in Turkey. In the selection of the sample related to the

research population, purposive and snowball sampling techniques, which are probability unknown sampling techniques, were used. The sample of the study consists of 22 executive kitchen chefs who were interviewed. In the process of preparing the semi-structured interview form used in the research, concepts determined by examining relevant studies in the literature were taken into consideration, and categories/themes were created. After creating research questions related to the identified themes, expert opinions were sought to obtain accurate data for the purpose of the research. In line with expert opinions, the final version of the semi-structured interview form was created. The created interview form was tested by conducting a pilot study with the participation of 3 executive kitchen chefs. The final version of the interview form was given after the pilot study, and the research was carried out. Within the scope of the research, interviews with executive kitchen chefs who voluntarily participated in the study were conducted through the interview form between March 15 and April 30, 2023.

Findings

The findings of the research within the scope of the equipment purchasing theme showed that the kitchen equipment to be put into operation is mostly decided by the executive kitchen chefs. It has been concluded that the prevailing opinion is that making decisions with a team including technical service and department heads will produce more positive results. When purchasing equipment, executive kitchen chefs generally; It has been determined that they attach importance to the technical service support of the purchased equipment, energy efficiency, material quality, capacity (sufficiency for operation), suitability for the kitchen concept, functionality, security system, reliable brand, technological equipment and easy operating system. When the results of the research were evaluated, except for two participants, no executive kitchen chef gave importance to staff capacity and price when purchasing equipment. In contrast to these views, other participants expressed that the price should be the last consideration in the process of purchasing equipment for the kitchen, emphasizing that the real importance lies in performance and sustainability. The current research indicates that the effects of incorrect equipment choices on the business and workflow include loss of product quality, financial loss, loss of time, increased investment costs, loss of labor, customer dissatisfaction, operational disruptions, personnel dissatisfaction, decreased productivity, and decreased personnel loyalty. According to executive kitchen chefs, the most common sectoral mistakes in purchasing kitchen equipment are; Not including an executive kitchen chef in the project team, purchases made without consulting qualified and experienced executive kitchen chefs, being too price oriented during the purchasing process and ignoring the price performance balance, purchases made through acquaintances and relatives, lack of a technical service network in the region where the business is located, It has been determined that equipment suitable for the infrastructure is not selected and that executive kitchen chefs make short-term purchases. Based on the findings of the research, the points to be considered when placing equipment in the kitchen are; It has been concluded that there are operational convenience, infrastructure of the kitchen, occupational health and safety, direction of the workflow, concept of the kitchen, suitability for the project, fixed areas for small equipment and symmetrical arrangement. Incorrect placement of equipment has been found to lead to problems such as accidents, loss of time, loss of labor, customer dissatisfaction, employee dissatisfaction, and loss of product quality. In cases where the cleaning processes of the equipment are carried out incorrectly, results such as health problems, equipment breakdown/performance loss, customer dissatisfaction, loss of product quality, prestige loss, deterioration on the equipment surface, and loss of time have been identified. When the technical maintenance process is not carried out correctly, it is concluded that it will result in consequences such as financial loss, equipment loss, customer dissatisfaction, loss of product quality, equipment performance loss, loss of time, accidents, food loss, and increased energy consumption.

Conclusion

Based on all these results obtained from the study, it is considered crucial to have teams of experts in the field during the establishment phase of commercial kitchens, particularly when the business is in the initial stages. It is essential to include a specialist chef in this team. Furthermore, having a chef who will work in the established kitchen within the team is deemed particularly important. For businesses in the setup phase, the choice of equipment should not be left solely to companies that produce kitchen equipment. Investors or operators should focus on the price-performance balance of the equipment rather than opting for equipment solely based on cost. Food and beverage establishments are often areas where more than half of the day is actively spent. Therefore, occupational health and safety should be a top priority in these areas. At this point, the individuals who are best positioned to make the most accurate decisions for workflow are executive chefs. In case they deem it necessary, teams such as the technical service team, department heads, purchasing, and finance departments should collaborate. When placing equipment, consulting with an expert chef or reaching an agreement with the chef who will work during the setup phase and placing the equipment under their leadership should be considered. The dishwashing chef and staff responsible for the cleaning of the equipment should be selected carefully, and working conditions should be improved. Industrial kitchen companies should analyze the industry's demand effectively and develop strategies. A rich technical service network, functionality, and technological but user-friendly options are among the

preferences of executive chefs when it comes to equipment. In this context, providing a competitive advantage by offering supply according to demand is considered achievable.

Factors Affecting International Tourism Demand For Türkiye: Gravity Model-Fuzzy Regression

Türkiye için Uluslararası Turizm Talebini Etkileyen Faktörler: Gravity Model-Bulanık Regresyon

Tuba Yakıcı Ayan¹, Nurdan Değirmenci²

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the factors that may stimulate international tourism demand for Turkey. In empirical analyses, the fuzzy logic approach to gravity model with data from 83 countries that sent tourists to Turkey in 2019 are used. GDP per capita (GDP_{pp}), population (POP), distance (DIST), inflation (INF), exchange rate (EXCR), tourism expenditure (EXPD) and tourist departure (DEP) variables are used in the analysis. As a result of the study, only population, distance, expenditure and departure variables were found to be significant and only population variable was found to be fuzzy. According to this finding, the effect of the population variable on the number of tourists appears to be positive in all cases. However, the unit effect of change in population is not clear-cut and can be expressed by values varying within a range.

Keywords: Tourism demand, Gravity model, Fuzzy regression, Linear programming

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm talebini teşvik edebilecek faktörlerin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Ampirik analizlerde, 2019 yılında Türkiye'ye turist gönderen 83 ülkenin verileri ile çekim modeline bulanık mantık yaklaşımı kullanılmıştır. Analizlerde kişi başına GSYH (GDP_{pp}), nüfus (POP), mesafe (DIST), enflasyon (INF), döviz kuru (EXCR), turizm harcaması (EXPD) ve turistik amaçlı yolcu çıkışı (DEP) değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sadece nüfus, mesafe, harcama ve çıkış değişkenleri anlamlı bulunmuş ve sadece nüfus değişkeninin bulanık olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre, nüfus değişkeninin turist sayısı üzerindeki etkisinin tüm durumlarda pozitif olduğu görülmektedir. Ancak, nüfustaki değişimin birim etkisi net değildir, dolayısı ile bir aralık içinde değişen değerlerle ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Turizm talebi, Gravity model, Bulanık regresyon, Doğrusal programlama

JEL Codes: C4, C44, Z3

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 28 / 12 / 2023

Accepted: 17 / 05 / 2024

¹ Professor, Karadeniz Technical University, Department of Econometrics, Trabzon, Turkey, ayan@ktu.edu.tr, Orcid <https://orcid.org/0000-0002-5222-3500>

² Associate Professor, Recep Tayyip Erdoğan University, Department of International Trade and Logistic, Rize, Turkey, nurdan.degirmenci@erdogan.edu.tr, Orcid <https://orcid.org/0000-0002-8759-8871>

Introduction

According to the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) reports, tourism, as one of the most exported and fastest growing sectors in the world, has an important place in the economies of countries due to its contribution to closing the balance of payments deficit by providing foreign currency inflows, providing employment and stimulating the economy (UNWTO;2018,2019). According to 2019 data from the World Tourism Organization of the United Nations, Turkey is an important tourism country, ranking sixth in terms of the number of tourists and thirteenth in terms of tourism revenues. For Turkey, which has a high current account deficit as one of its most important structural economic problems, tourism is a strategic sector that can make a significant contribution to the elimination of this deficit, since tourism revenues account for approximately 4.6% of its Gross Domestic Product. Based on this fact, in this study, it is aimed to analyze the factors that may stimulate international tourism demand for Turkey. In this way, it will be possible to increase the tourism demand for Turkey by revealing Turkey's current situation and focusing on the ones that can be improved among these factors.

In the study, GDP per capita according to purchasing power parity, population, distance between countries, exchange rate, inflation rate, expenditure, departure, climate similarity and direct flight variables are determined based on the literature and theory. In order to create a fuzzy gravity model for international tourism demand, data from 83 countries that sent tourists to Turkey in 2019 were used^[3] (figure 1). The gravity model, which is generally used to study the reciprocal movement of goods, capital or people between two or more places, is handled with the fuzzy logic approach to take into account the uncertainty and variability of real life.

The classical gravity model used in international trade studies can be summarized as the volume of trade between countries is directly proportional to their economic size and inversely proportional to the distance between countries. International tourism can also be modeled with the gravity approach as a type of international trade. Gravity model, which has been widely used in the literature, is handled in this study with the fuzzy logic approach unlike its counterparts. This logical approach is very effective to take into account the uncertainty both in the data and the phenomenon itself. Thanks to this approach, it is also possible that the model coefficients estimated as a result of the analyses may be fuzzy in size and/or direction of effect.

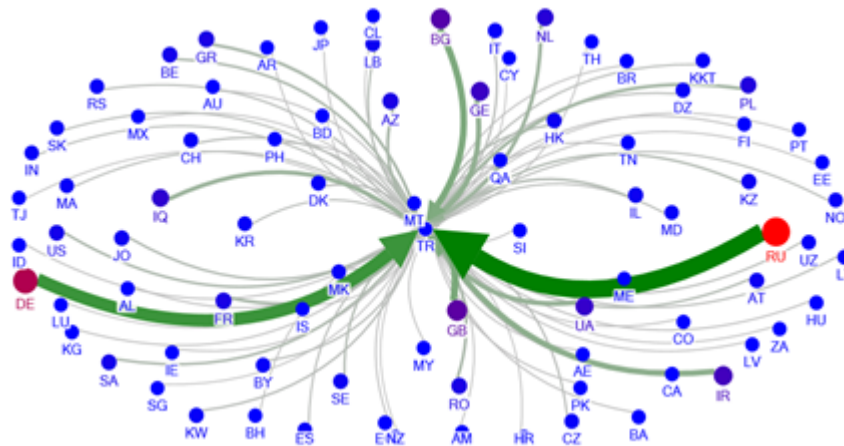

Figure 1: International Tourist Arrivals to Turkey by Countries

Source: Formed by the authors.

*Line thickness show tourist densities.

In the study, firstly, the main studies in the field are mentioned. Then, after providing information on the data set and methodology, the study is completed with findings, conclusions, and recommendations.

1. Tourism Literature

When the studies conducted to determine the determinants of tourism demand are examined, the abundance of empirical studies and the variety of methods, most of which are econometric and statistical, draw attention. However, there is no

³ [1] The reason for using 2019 data is that international tourism movements have completely stopped due to the Covid-19 pandemic that engulfed the whole world between 2020-2021, and sufficient data has not yet been compiled for the post-pandemic period.

study in the literature that addresses this issue with the fuzzy logic approach used in our study here. The following are some of the main studies on tourism demand factors. One of these studies belongs to Wang (2009). Wang (2009) analyzed the effects of various economic variables and crisis events on international tourism demand for Taiwan, using ARDL and bounds test approaches. He concluded that there is a long-run equilibrium among all economic variables, that income and exchange rates are the most important variables, and that various disasters, especially September 11, earthquake and SARS outbreak, have significantly reduced the number of tourists. In addition, the impact of financial crises on tourism demand is more limited than that of disasters, emphasizing that ensuring the safety and health of tourists is a crucial element of maintaining international tourism demand. In another study, Jintranun et al. (2011) examined the international tourism demand for Thailand through the behavior of foreign tourists to Thailand. In that study, a panel cointegration model with the variables of income, transportation cost, tourism price, and exchange rate for the ten countries that send the most visitors to Thailand confirmed a long-run relationship between the variables and tourism demand. Zortuk and Bayrak (2013) tried to determine Turkey's tourism demand through HEGY seasonal unit root test by using income, tourism price, transportation cost and exchange rate macroeconomic variables. According to the findings, seasonal fluctuations in international tourism demand are found to be stochastic rather than deterministic. Culiuc, A. (2014) analyzed reciprocal tourism flows among 204 countries for the period of 1999-2009 using panel fixed effects method. According to the findings of the study, while the coefficients of many variables were found to be in line with expectations, only the effect of the population of the country of origin was found to be negative.

Similarly, Deluna, R, and Jeon, N. (2014) investigated the determinants of tourism demand for the Philippines from 24 countries using the panel random effects method and found that the effect of country of origin population was negative. De Vita (2014) conducted a panel data analysis on 27 countries for the period between 1980 and 2011 and found that exchange rate regime has long-run effect on international tourism flows. Using the same methodology as De Vita (2014), Aydın et al. (2015) tried to determine the economic factors affecting international tourism demand for Turkey. The results show that there is a negative relationship between tourism prices and travel costs and tourism demand, while there is a positive and strong relationship between exchange rates and tourism demand. Karacuka and Çelik (2015) also used Panel Model to determine the spatial determinants of tourism demand. The findings show that the income levels of tourist-sending countries and the real exchange rate have a significant and positive effect on tourism demand, while public fixed capital investments in the tourism sector have a low but statistically significant and positive effect. However, it is also noteworthy that terrorist activities, which have been going on in the Southeastern Anatolia region of Turkey for nearly 30 years, do not have any diversionary effect on tourism demand for Turkey. Oh and Zhong (2016) investigated the effects of GDP, inflation, distance and border neighborhood variables on the number of tourists for China and South Korea and found that the variables that affect the number of tourists the most are income and border neighborhood with a positive effect for China and distance and inflation with a negative effect for South Korea. Çelik and Karacuka (2017), in their study examining the sensitivity of tourism demand for Turkey from OECD countries to terrorist incidents, found that, contrary to the general view, the diversionary effects of terrorist incidents on tourism demand were not significant during the analysis period. Martins et al. (2017) examined the relationship between macroeconomic factors and tourism demand in their study on panel data for 218 countries. The findings show that tourism demand for a country is positively related to per capita income in the world and negatively related to the value of the national currency and domestic relative price levels. Tavares, J. M. and Leitao, N. C. (2017) analyzed the determinants of international tourism to Brazil from 20 countries using 2004-2013 data and panel dynamic data method. In accordance with the expectations in the study, the effect of the origin country's per capita gsyh and the exchange rate of the country reached was found positive. However, it is noteworthy that the distance variable was also found to be positive effective. Agiomirgianakis et al. (2018) examined the factors affecting tourism demand with a different perspective and variables using the GMM method on Turkey. GDP, purchasing power parity, real exchange rate, trade openness, human capital and information-communication-technology were used as variables in the analysis between the first quarter of 1996 and the last quarter of 2014. In this 65-country panel data study, an inverse relationship was found between GDP and tourist demand, and it was concluded that the most striking variable affecting Turkey's tourism demand was human capital. Samitas et al. (2018) examined the relationship between tourism demand and terrorism for Greece. In the study covering the period between 1977 and 2012, co-integration and long-run causality methods were applied and the direction of causality was found to be from terrorism to tourism. Chaisumpunsakul and Pholphirul (2018) examined the impact of international trade on the tourism sector in Thailand. In the study involving 207 trading partners of Thailand, panel data method was applied, and the impact of per capita income, inflation, net trade, population and distance variables on the tourism sector between 1998-2010 was investigated. As a result, it was determined that trade openness is positively correlated with tourism demand. Gül and Yerdelen Tatoğlu (2019) estimated the determinants of tourism demand of the top 11 countries which receive tourists in the world with the help of panel gravity model. The findings revealed that distance between countries and transportation costs as an indicator of countries' economic power has a significant impact on tourism demand. In addition, for some countries, the exchange rate, the temperature difference between countries and the language spoken also affect tourism demand. In another study, Yerdelen-Tatoglu, F. & Gul, H. (2019) examined tourism flows from 30 origins to 14 destinations with data for the period

of 2008-2016. In this study, in which the multidimensional gravity model was estimated through the maximum likelihood method, the GDP per capita of the origin country and the exchange rate had a positive effect on tourism demand, while the GDP per capita of the destination country was found to have a negative effect.

Karaoğlu (2019) analyzed the factors affecting international tourism demand for Turkey. According to the results of the analysis, it was found that a period previous tourism demand, per capita income, supply capacity and political stability in Turkey positively affected tourism demand; relative price, terrorist incidents and coup attempt in 2016 negatively affected tourism demand; and relative exchange rates did not affect tourism demand. Şengel and Zengin (2020) determined the factors affecting the tourism demand for Turkey from OECD countries through Panel Data analysis. Economic, socio-demographic, tourism-travel and technological variables that may affect tourism demand for Turkey were used in the analysis. The findings of the study show that these variables affect tourism demand for Turkey in different directions and with different intensities. Ibragimov, K. et al. (2021) also found that the per capita GDP of the destination country has a negative effect on tourism demand for the country. In this study, in order to examine the determinants of tourism demand in Central Asia, data for the period of 2008-2018 for 4 Central Asian countries out of 108 countries and panel random effects method were used. Öcal et al. (2021) tried to determine the variables affecting the tourist demand for Turkey between 1990 and 2017 using VAR model. GDP growth, net exports and inflation variables were used as variables affecting demand. According to the results of the analysis, the internal dynamic that affects the number of tourists the most is determined as inflation. Inflation and domestic product also affect the number of tourists significantly. In addition, a bidirectional causality relationship was found between growth and the number of tourists. Selim et al. (2022) examined the impact of incentives provided to the tourism sector on tourism demand in Turkey between 2004 and 2018 by cointegration test and causality analysis. According to the results obtained, it is revealed that the series move together in the long run and according to the causality analysis, there is a bidirectional causality relationship between fixed investments, number of certificates and employment. Tütüncü (2022) analyzed the macroeconomic variables affecting tourism activities in Turkey for the period of 1996-2016 using Structural VAR Analysis and Impulse-Response Functions. According to the findings, the number of international tourist arrivals affects national income, carbon dioxide emissions, political stability, and geopolitical risk index. Another finding reveals that the number of international tourist arrivals is affected by national income, political stability, carbon dioxide emissions, but not by the geopolitical risk index. In the short run, no significant relationship was found between inflation and exchange rate with the number of international tourist arrivals. Nadal and Gallego (2022), as a result of a literature review of 143 important articles on tourism demand and its determinants, stated that although there are a wide variety of variables used in this field, the most dominant ones are GDP, population, and distance. Çetin et al. (2023) examined the effects of Real Effective Exchange Rate (REER) and security conditions on tourism demand for 73 countries included in the tourism ranking list from UNWTO reports for the period of 2003-2018 using panel data methods. As a result of the analysis, the effect of REER on tourism demand was found to be negative, while the effect of security conditions was found to be positive. In addition to these findings, fixed effects panel quantile regression analysis reveals that the effect of the change in REER on tourism demand increases at higher demand percentiles. However, the effect of security on tourism demand decreases as demand percentiles increase. Darıcı etc. (2023) used income level, general price levels, exchange rate, transportation costs, and the COVID-19 pandemic effect as determinants of tourism demand in Turkey. The Panel data analysis that cover the period 2000-2021 revealed that income and prices have a positive effect on tourism demand. However, the effects of transportation costs and exchange rates were found to be negative.

To summarize, the findings of most studies in the literature suggest that foreign tourism demand for any country is positively affected by the income of the country of origin. In a few studies where the income of the destination country is also found to be effective, the direction of the effect is generally positive, but there are also studies with negative findings. In the majority of studies on tourism demand, distance between countries has been found to have a significant and negative effect on tourism demand. In addition, many studies have also found that the population of the country of origin is an important determinant of tourism demand. Also, there are also several studies that show that a country's exchange rate has a positive effect while inflation rate has a negative effect on international tourism demand for it. In addition, in some studies, variables such as temperature difference between countries, language spoken, transportation facilities are found among the significant variables.

2. Methodology

In this study, a fuzzy solution approach to the gravity model is preferred to investigate the factors affecting the tourism demand for Turkey. According to this purpose, the study considers Turkey as a single destination point and all countries as origin points. The variables used in the study were determined based on this fact. Initially, based on the literature and theory, it was deemed appropriate to use climate similarity and direct flight dummy variables as dummy variables in addition to GDP per capita according to purchasing power parity, population, distance between countries, exchange rate, inflation

rate, expenditure and departure variables. However, as preliminary analyses supported the high correlation between purchasing power parity (GDP) and inflation rate and exchange rate variables, inflation rate and exchange rate variables were excluded from the analysis in order to avoid duplication. Such exclusions are supported by some studies (for example, Hiemstra and Wong, 2008:47). In addition, in the preliminary analysis of the number of tourist arrivals to Turkey, it was deemed appropriate not to use the climate similarity variable since the countries with the highest number of tourist arrivals are in the same hemisphere as Turkey and have similar climatic characteristics, and most of them are coastal countries (Table 1). In addition, although the direct flight variable has been used in some studies, the use of this variable has been abandoned as there is no distinctive feature since direct flights to each country are available.

Table 1. Top 15 Countries Sending the Most Tourists to Turkey in 2019

Countries	Number of Tourist
Russian Federation	6694453
Germany	4649494
England (United Kingdom)	2442375
Bulgaria	2254444
Iranian	1825386
Georgia	1667602
Ukraine	1462269
Iraq	1203603
Netherlands	1051908
Poland	848640
France	793865
Azerbaijan	780107
Greece	709462
Romania	697840
Saudi Arabia	519947

Source: <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/milliyetlerine-gore-gelen-yabanci>

Finally, population, distance, GDPppp, expenditure and departure variables are used in the analysis. As the population increases, which is used as an indicator of the size of the country sending tourists to Turkey, it is expected that the number of potential tourists and therefore the number of tourists they will send to Turkey will also increase. However, although the increase in the population of the country has also increased the number of potential tourists, a decrease in per capita income with population growth may have the opposite effect. Although the effect of distance on tourism demand is generally seen to be negative, sometimes the opposite can be encountered. In general, as the distance between countries increases, the number of tourists is expected to decrease due to cost, comfort and psychological effects. However, from another point of view, an increase in distance can create an attraction due to characteristics of the host country such as geographical, cultural, architectural differences. In this case, the effect of distance on tourism demand may be positive.

Simply put, an increase in the level of income (disposable income) is expected to have a positive impact on tourism demand. However, it would not be surprising to see the opposite effect, as an increase in income level may provide tourists with alternative destinations outside Turkey that may be more attractive for various reasons. Expenditures and departures variables can also be explained in the same way as income level. Based on these considerations, it was deemed appropriate to analyze the effects of the variables considered in the study on tourism demand for Turkey using fuzzy logic. It should be noted that, since the data used here are crisp, only in the fuzziness of the coefficients, i.e. of the effects are considered, not the fuzziness of the data. As a result of the reviews, two separate models, one using expenditure and the other using departure variables, were found to be appropriate for the available data. At this stage, GDP was removed from the gravity models because it was found to have no significant relationship with the dependent variable.

The gravity model, which is based on Newton's law of gravitation, has been widely used, especially in the field of international trade. The simplest form of this model is based on the theory that the volume of trade between countries is directly proportional to the economic size of the countries and inversely proportional to the distance between the countries, but of course, extended gravity models have emerged with the inclusion of other factors. Similar to the movement of goods between countries in international trade, to construct a gravity model for the movement of people for touristic purposes, the population of countries is used instead of GDP to represent the economic size of countries (Morley et al., 2014:2). The model is as follows. In model 1, NT is the number of tourists traveling between two countries, POP_i and POP_j are the populations of these two countries, and DIST_{ij} is the distance between them.

$$NT = \beta_0 \frac{POP_i^{\beta_1} POP_j^{\beta_2}}{DIST_{ij}^{\beta_3}} \quad (1)$$

After model 1 is linearly expressed in logarithmic form, various extended models are obtained by adding other factors that are thought to affect the number of tourists moving between countries. In this study, two different models are considered, one including the total number of tourists leaving the country (DEP_i) and the other including the total foreign tourism expenditure of the country (EXPD_i).

$$\log NT = \log \beta_0 + \beta_1 \log POP_i + \beta_2 \log POP_j + \beta_3 \log DIST_{ij} + \beta_4 \log DEP_i \quad (2)$$

$$\log NT = \log \beta_0 + \beta_1 \log POP_i + \beta_2 \log POP_j + \beta_3 \log DIST_{ij} + \beta_4 \log EXPD_i \quad (3)$$

The common dependent variable of model 2 and model 3 is the number of people from two countries making reciprocal touristic travels to each other. However, the main question of this study is to what extent and in what direction the variables included in the analysis affect the number of tourists to Turkey. For this reason, after changing the dependent variable in the model 1 and 2 to the number of tourists to Turkey (NT_T) and deleting the POP_j variable since Turkey's population will remain constant in the cross-sectional analysis, the final models are as follows.

$$\log NT_T = \log \beta_0 + \beta_1 \log POP_i + \beta_3 \log DIST_{ij} + \beta_4 \log DEP_i \quad (4)$$

$$\log NT_T = \log \beta_0 + \beta_1 \log POP_i + \beta_3 \log DIST_{ij} + \beta_4 \log EXPD_i \quad (5)$$

Fuzzy logic approach was preferred in estimating the above models because it is usual to have more or less fuzziness in phenomena based on human estimation. The word estimation already contains some deviation. In the traditional approach, these deviations are generally accepted to be caused by measurement errors, while in fuzzy logic, it is accepted that they may be caused by uncertainty in the phenomenon itself. According to this assumption, for the above models, fuzziness may be present in the signs as well as in the magnitudes of the model coefficients. In studies with full confidence in the accuracy of the data used, such fuzziness may be due to the heterogeneity of the measurement values or the absence of a truly significant relationship. The fuzziness of the magnitude is more easily interpreted by practitioners, whereas the fuzziness of the sign is often quite confusing. In fact, both fuzzinesses indicate uncertainty, which is an important advantage of the fuzzy logic approach since the causes of this uncertainty can be analyzed and conclusions supported by theory can be drawn.

For the estimation of the models in this study, the fuzzy linear programming approach developed by Tanaka et al. (1989) for fuzzy models, which is still widely and effectively used, is preferred. For this purpose, the linear programming model to be solved is as follows.

$$\text{Min } J = \sum_{i=1}^n \sum_{j=0}^m c_j |x_{ij}| \quad (6)$$

$$\sum_{j=0}^m \beta_j x_{ij} + (1 - H) \sum_{j=0}^m c_j |x_{ij}| \geq y_i + (1 - H)e_i$$

$$\sum_{j=0}^m \beta_j x_{ij} - (1 - H) \sum_{j=0}^m c_j |x_{ij}| \leq y_i - (1 - H)e_i$$

$$c_j \geq 0, \beta_j \text{ free}$$

$$i = 1, \dots, m \quad j = 0, \dots, n$$

Here, m is the number of observations and n is the number of variables. H, which indicates the level of fit of the fuzzy linear model, is called the degree of belief, and although a value of 0.50 is generally used, different values between 0 and 1 can also be tried. Even if the model is not very large, since the number of constraints is usually quite large, there are

different solutions for determining the symmetric triangular fuzzy coefficients in the form of (β_j, c_j) . One of them is to solve the dual of the above model. However, this reduces the number of constraints but unfortunately increases the number of variables at the same rate. For this reason, another proposed method is to first solve the regression as crisp and then fuzzify the coefficients. Another method, which is also preferred in this study, is to obtain the solution of the primal model 6, and the fuzzy coefficient estimates simultaneously.

3. Findings

Model parameter estimates obtained as a result of fuzzy regression analyses are shown in the table below. While making these estimates, the differences of the independent variables from their averages were used.

Table 2. Fuzzy Regression Analysis Results (Model 4 and 5)

Model 4			Model 5		
Variable	Coefficient	Coefficient type	Variable	Coefficient	Coefficient type
Constant	(13.2438, 3.3269)**	Fuzzy	Constant	(13.2438, 3.3269)**	Fuzzy
LogPOP	(0.7840, 0.7020)**	Fuzzy	lnPopulation	(0.6097, 0.3827)**	Fuzzy
LogDIST	-1.2228**	Crisp	lnDistance	-1.3374**	Crisp
LogDEPT	0.3195**	Crisp	lnExpenditure	0.3653**	Crisp

** : statistical significance at 1% level

The number on the left in parentheses is the middle value of the fuzzy number and the other one is the expansion of this value.

According to Table 2, the model constant (13.2438, 3.3269) that has been found fuzzy shows the fuzzy average value of the logarithmic number of tourists coming to Turkey. In other words, the fuzzy average number of tourists coming to Turkey is 564536.32, 27.85. In this case, the fuzziness of the number of tourists coming to Turkey can be expressed by the fuzziness of the constant parameter and the population variable. In the study, the fuzziness of the effects of independent variables is considered rather than the fuzziness of the data. This fuzziness can be explained by the fuzziness in the parameters. The effect of the population variable on the number of inbound tourists is found fuzzy in magnitude but positive in sign. Both the magnitudes and signs of the other variable coefficients are found to be crisp. Based on this findings, it can be said the distance of any country to Turkey has a negative effect on the tourism demand for Turkey, while the country's tourism expenditures and the number of tourists leaving the country have a positive effect.

At this stage of the study, in order to verify the validity and generalizability of the fuzzy regression model, a classical regression analysis was subsequently performed. The results of the analysis are presented in Appendix 1, Appendix 2 and Appendix 3, together with multicollinearity indicators and normality tests.

Conclusion

Although the gravity model has been used effectively in many studies on tourism, this study uses a fuzzy logic approach together with the model to take uncertainty into account. Here, the factors affecting the tourism demand for Turkey just before the Covid-19 pandemic are analyzed using the fuzzy gravity approach. As a result of two different models, it was determined that the population of the country of origin, the distance to Turkey, the number of people subject to international tourism and international tourism expenditure are important factors. Among the variables, only the population variable was found to be fuzzy. In fact, the constant term was also found to be fuzzy in both models. This means that the data on the number of tourist arrivals to Turkey is fuzzy, that is, it contains some uncertainty. The signs of the model coefficients are

as expected. In sum, only the distance variable has a negative effect on the number of tourists coming to Turkey, while all other variables have a positive effect.

While the effect of source country population on tourism demand is found to be positive in this study, there are studies in the literature such as Culiuc, A. (2014), Deluna, R. and Jeon, N. (2014) that found negative effect.

Unlike this study, Tavares and Leitao (2017) find that the effect of distance variable on tourism demand is positive, while Eilat and Einav (2004), Seetanah et al. (2010), Eryigit et al. (2010), Velasquez and Oh (2013) support the positive effect finding in this study.

Among the studies that consider the impact of tourism expenditures on tourism demand (Lee and Chang, 2008), Doru (2017) and Martins et al. (2017) have found that tourism expenditures have a positive impact on tourism demand, as in this study.

A review of the literature reveals that there is mostly a direct correlation between the GDP per capita of the country of origin and the number of tourists in the destination country. Although a few studies have shown a negative relationship (Aydın et al, 2015), no relationship was found between GDP and the number of tourists in this study. Among the top 15 countries that send the most tourists to Turkey (Table 1), the 5 countries with the highest GDP per capita have an average GDP per capita of \$53014, while the rest have an average GDP per capita of \$21657, which can be presented as an indicator confirming this finding.

For the Turkish economy, where foreign tourism revenues are known to make a significant contribution, the factors found to be effective in this study should be emphasized. It would be appropriate to focus more on countries with high population and international tourism expenditures and to make improvements to meet their cultural and personal expectations.

Let's say once again that in this study, Covid 19 pre-pandem data was used. The reason for this can be explained as the fact that tourism stopped completely during the pandemic period and that sufficient data could not be collected for the post-pandemic.

Repeating this study with new data in future studies will reveal new and different information. In addition, for future research, it may be recommended to include factors such as infrastructure, transportation, accommodation, tourism price index in the research and to address them with a fuzzy logic approach.

References

- Agiomirgianakis, G., Bertsatos & G., Tsounis, N. (2018). Asymmetric responses in the tourism demand function. *The Journal of Economic Asymmetries*, 18. <https://doi.org/10.1016/j.jeca.2018.e00103>
- Aydın, A. , Darıcı, B. & Taşçı, H. (2015). Economic factors affecting international tourism demand: an application on Türkiye. *Journal of Erciyes University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 0 (45), 143-177. DOI: 10.18070/euiibfd.85938.
- Bahar, O. (2014). Possible impacts of foreign direct investment provided for tourism industry on economic growth: the case of Turkey (1986 - 2006). *Anatolia: Journal of Tourism Research*, 21(1), 27-40.
- Bahar, O. & Bozkurt, K. (2010). Tourism-economic growth relationship in developing countries: Dynamic panel data analysis. *Anatolia: Journal of Tourism Research*, 21 (2), 255-265.
- Çelik, N. & Karacuka, M. (2017). The effects of terror attacks on tourism sector: an empirical analysis in Turkey example. *Ege Academic Review*, 17(3), 313-322. <https://doi.org/10.21121/eab.2017328399>
- Çetin, M. K. , Sekreter, M. S. & Mert, M. (2023). The effect of price and security on tourism demand: panel quantile regression approach. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 11(2) , 256-276. <https://doi.org/10.30519/ahtr.1204246>
- Chaisumpunsakul, W. & Pholphirul, P. (2018). Does international trade promote international tourism demand? evidence from Thailand's trading partners. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39, 393-400. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2017.06.007>
- Culiuc, A. (2014). Determinants of international tourism. IMF Working Paper (WP14/82). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1482.pdf>
- Darıcı, B., Aydın, A., Ayhan, F., Altaylar, M. (2023). Macroeconomic determinants of tourism demand toward emerging markets. *İstanbul İktisat Dergisi*, 73(2), 837-864. <https://doi.org/10.26650/ISTJECON2023-1296548>

- Deluna, R. & Jeon, N. (2014). Determinants of international tourism demand for the Philippines: an augmented gravity model approach. MPRA Paper No. 55294. https://mpr.aub.uni-muenchen.de/55294/1/MPRA_paper_55294.pdf
- De Vita, G. (2014). The long-run impact of exchange rate regimes on international tourism flows. *Tourism Management*, 45, 226-233. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.05.001>
- Doru, Ö. (2017). Analysis of foreign tourism demand for Turkey with econometric models. Doctoral Thesis, Atatürk University Institute of Social Sciences, Erzurum.
- Eilat, Y. & Einav, L. (2004). Determinants of international tourism: a three-dimensional panel data analysis. *Applied Economics*, 36(12), 1315–1327. <https://doi.org/10.1080/000368404000180897>
- Eryiğit, M., Kotil, E. & Eryigit, R. (2010). Factors affecting international tourism flows to Turkey: a gravity model approach. *Tourism Economics*, 16(3): 585–595. <https://doi.org/10.5367/000000010792278>
- Gül, H. & Yerdelen Tatoğlu, F. (2019). Turizm talebinin panel çekim modeli çerçevesinde analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(1),49-60.
- Hiemstra, S.& Wong, K.K.F. (2008). Factors affecting demand for tourism in Hong Kong. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 13:1-2, 41-60, https://doi.org/10.1300/J073v13n01_04
- Ibragimov, K., Perles-Ribes, J. F., & Ramón-Rodríguez, A. B. (2021). The economic determinants of tourism in Central Asia: a gravity model applied approach. *Tourism Economics*, 28(7), 1749-1768. <https://doi.org/10.1177/13548166211009985>
- Jintranun, J., Sriboonchitta, S., Calkins, P. & Chaiboonsri, C., (2011). Thailand's international tourism demand: seasonal panel unit roots and the related co-integration model. *Review Of Economics & Finance*, 1, 63-76.
- Karacuka, M. & Çelik, N. (2015). Evaluation of indicators of tourism demand from a spatial perspective: the case of Turkey (NUTS 2), *Financial, Political and Economic Comments*, 52(610), 9-20.
- Karaoğlu, N. (2019). Dynamic panel data analysis of international tourism demand in Turkey. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 4(1), 85-101. <https://doi.org/10.25229/beta.561802>
- Lee, C.C. & Chang, C.P. (2008). Tourism development and economic growth: a closer look at panels. *Tourism Management*, 29(1), 180–192. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.02.013>
- Martins, F. L., Gan, Y. & Ferreira-Lopes, A. (2017). An empirical analysis of the influence of macroeconomic determinants on world tourism demand. *Tourism Management*, 61, 248-260. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.008>
- Nadal, J.R. & Gallego, M.S. (2022). Gravity models for tourism demand modeling: Empirical review and outlook. *Journal of Economic Surveys*, 36(5), 1358-1409. <https://doi.org/10.1111/joes.12502>
- Oh, J. & Zhong, W. (2016). How to attract more tourists to Korea? possible collaborations with China. *Asia Pacific Management Review*, 21(4), 239-243. <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2016.08.002>
- Öcal, O., Kum, H. & Özsolak, B. (2021). Macroeconomic factors which affects the number of tourists in Turkey: for the period of 1990-2017 var analysis. *Anadolu Academy Journal of Social Sciences*, 3(2), 308-331.
- Samitas, A., Asteriou, D., Polyzos, S. & Kenourgios, D. (2018). Terrorist incidents and tourism demand: evidence from Greece. *Tourism Management Perspectives*. 25, 23–28. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.10.005>
- Seetanah, B. Durbarry, R. & Ragodoo, J.F.N. (2010). Using the panel cointegration approach to analyse the determinants of tourism demand in South Africa. *Tourism Economics*, 16(3): 715–729. <https://doi.org/10.5367/000000010792278437>
- Selim, S. , Çelenk, A. & Van, M. H. (2022). The impact on tourism demand of the incentives provided to the tourism sector in Turkey: an analysis with structural break. *Journal of Management and Economics*, 29 (4) , 759-784. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1065066>
- Şengel, Ümit, & Zengin, B. (2021). Determinants of tourism demand intended Turkey: the case of OECD countries. *Journal of Business Academy*, 1(4), 310–323. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.627>
- Tavares, J. M., & Leitao, N. C. (2017). The determinants of international tourism demand for Brazil. *Tourism Economics*, 23(4), 834–845. <https://doi.org/10.5367/te.2016.0540>
- Tütüncü, A. (2022). Comparative analysis of macroeconomic variables determining tourism activities in Turkey. *Journal of Current Tourism Research*, 6(2), 369-388. <https://doi.org/10.32572/guntad.1031521>

- Velasquez, M.E.B. & Oh, J. (2013). What determines international tourist arrivals to Peru? A gravity approach. *International Area Studies Review*, 16(4): 357–369. <https://doi.org/10.1177/2233865913505103>
- Wang, Y-S. (2009), The impact of crisis events and macroeconomic activity on Taiwan's international inbound tourism demand. *Tourism Management*, 30(1), 75-82. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.04.010>
- Witt, Stephen F. & Witt, C. (1995). Forecasting tourism demand: a review of empirical research. *International Journal of Forecasting*, 11(3), 447-475. [https://doi.org/10.1016/0169-2070\(95\)00591-7](https://doi.org/10.1016/0169-2070(95)00591-7)
- World Tourism Organization (2019), *International Tourism Highlights, 2019 Edition*, UNWTO, Madrid, <https://doi.org/10.18111/9789284421152>
- World Tourism Organization (2018), *UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition*, UNWTO, Madrid, <https://doi.org/10.18111/9789284419876>
- WTTC. (2013). *Benchmarking travel & tourism global summary: how does travel and tourism compare to other sectors?* <https://docplayer.net/21625802-Benchmarking-travel-tourism-global-summary.html>
- Yenisu, E. (2018). Tourism revenue and economic growth relationship in Turkey: VAR analysis. *Journal of Unye Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 2 (1), 16-37.
- Yerdelen-Tatoglu, F. & Gul, H. (2019). Analysis of tourism demand using a multi-dimensional panel gravity model. *Tourism Review*, 75(2), 433–447. <https://doi.org/10.1108/TR-05-2019-0147>

Appendix 1. Results of OLS Regression Analysis of Model 4

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			VIF	Adjusted R Square
	β	Std. Error	Beta	t	Sig.		
(Constant)	8.544	1.563		5.465	0.000		0.552
LogPOP	0.484	0.099	0.569	4.867	0.000	2.076	
LogDIST	-1.153	0.170	-0.654	-6.797	0.000	1.408	
LogDEP	0.299	0.101	0.303	2.971	0.004	1.577	

Appendix 2. Results of OLS Regression Analysis of Model 5

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			VIF	Adjusted R Square
	β	Std. Error	Beta	t	Sig.		
(Constant)	7.778	1.579		4.926	0.000		0.536
LogPOP	0.430	0.083	0.518	5.157	0.000	1.782	
LogDIST	-1.269	0.155	-0.725	-8.214	0.000	1.378	
LogEXPD	0.322	0.085	0.361	3.803	0.000	1.596	

Appendix 3. Normality Tests of Variables

Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
The distribution of LogNT is normal with mean 12.047 and standart deviation 1.52	One-Sample Kolmogorow-Smirnov Test	0.984	Retain the null hypothesis
The distribution of LogPOP is normal with mean 16.506 and standart deviation 1.64	One-Sample Kolmogorow-Smirnov Test	0.166	Retain the null hypothesis
The distribution of LogDIST is normal with mean 8.015 and standart deviation 0.85	One-Sample Kolmogorow-Smirnov Test	0.392	Retain the null hypothesis
The distribution of LogDEP is normal with mean 15.954 and standart deviation 1.49	One-Sample Kolmogorow-Smirnov Test	0.914	Retain the null hypothesis
The distribution of LogEXPD is normal with mean 22.454 and standart deviation 1.62	One-Sample Kolmogorow-Smirnov Test	0.923	Retain the null hypothesis

Asymptotic significances are displayed. The significance level is 0.05

Hasta Bina Sendromu ile İş Stresi ve İş Tatmini Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma¹

A Study on the Relationship among Sick Building Syndrome, Job Stress, and Job Satisfaction

İsa Uğur Kuşçu², Oğuz Başol³

Öz

Bu çalışma, Hasta Bina Sendromu (HBS), iş stresi ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. HBS, kötü iç hava kalitesi ve bina koşullarından kaynaklanan belirsiz sağlık belirtileriyle ilişkilidir ve çalışanların sağlığını ve iyi oluşunu önemli ölçüde etkileyebilir. Bu bağlamda, HBS'nin varlığının iş stresini artırma potansiyeli ve bunun sonucunda iş tatmini azaltma etkileri araştırılmıştır. Kırklareli ilinde çalışan 312 katılımcıyla gerçekleştirilen araştırma sonuçları katılımcıların iş tatmini düzeyleri ile hasta bina sendromu algısı düzeyleri arasında ters yönlü ve orta düzeyli son olarak da iş stresi düzeyi ile hasta bina sendromu düzeyleri arasında aynı yönlü ve orta düzeyli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca özel sektör çalışanları için iş tatmini ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyonun, kamu sektörü çalışanları için iş tatmini ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyondan iki kattan fazla olduğunu ve son olarak da özel sektör çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon ile kamu sektörü çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyonun birbirine çok benzer olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasta Bina, Hasta Bina Sendromu, İş Stresi, İş Tatmini

Abstract

This study aims to examine the relationship among Sick Building Syndrome (SBS), job stress, and job satisfaction. SBS is associated with uncertain health symptoms arising from poor indoor air quality and building conditions, significantly affecting the health and well-being of employees. In this context, the study investigates the potential of SBS to increase job stress and, consequently, to reduce job satisfaction. The results of the research conducted with 312 participants working in Kırklareli province, Turkey revealed that there is an inverse and moderate relationship between job satisfaction levels and sick building syndrome perception levels; and finally, there is a same directional and moderate relationship between job stress levels and sick building syndrome levels. It was also found that the correlation between job satisfaction and sick building syndrome level for private sector employees was more than two times higher than the correlation between job satisfaction and sick building syndrome level for public sector employees and finally, the correlation between job stress and sick building syndrome level for private sector employees and the correlation between job stress and sick building syndrome level for public sector employees were very similar to each other.

Key words: Sick building, Sick building syndrome, job stress, job satisfaction

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulundan 18.11.2022 tarih ve E-35523585-302.99-68529 sayılı belge ile etik kurul izni doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 31 / 12 / 2023

Accepted: 14 / 05 / 2024

¹ Bu araştırma Prof. Dr. Oğuz Başol danışmanlığında İsa Uğur Kuşçu tarafından kaleme alınan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Bilim Uzmanı, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, Türkiye, isaugur.kuscu@klu.edu.tr, Orcid <https://orcid.org/0000-0003-1893-7152>

³ Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü, Kırklareli, Türkiye, oguzbasol@klu.edu.tr, Orcid <https://orcid.org/0000-0002-7523-4544>

Giriş

Günümüzde, çalışma ortamlarının çalışanların fiziksel ve zihinsel sağlığını etkilediği konusu giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Hasta Bina Sendromu olarak adlandırılan, çalışanların buldukları bina veya işyerinin çevresel koşullarından kaynaklanan rahatsızlıklar yaşaması durumu, bu bağlamda dikkat çeken bir konudur. Hava kalitesi, aydınlatma, gürültü seviyesi ve iç mekan koşulları gibi faktörlerin, çalışanların genel sağlık durumunu ve iş performansını etkilemesi araştırmalara konu olmaktadır. Hasta bina kavramı, çalışma ortamlarının iç mekan kalitesinin belirli bir seviyenin altında olduğu durumları ifade eder. Bu durum genellikle iç mekan hava kalitesinin düşük olması, kimyasal kirleticilerin bulunması, kötü aydınlatma ve ergonomik olmayan mobilya gibi faktörlerle ilişkilendirilir. Bu faktörler, çalışanların sağlığını, konforunu ve genel refahını etkileyebilir.

Hasta bina sendromu (HBS), bu tür iç mekan koşulları nedeniyle ortaya çıkan sağlık sorunlarını ifade etmektedir. Solunum problemleri, baş ağrıları, deri rahatsızlıkları gibi belirtiler, çalışanların iş yerindeki çevresel faktörlere karşı duyarlılıklarını gösterir. Ancak hasta bina sendromu sadece fiziksel sağlık sorunlarına değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik etkilere de neden olabilir. HBS'nin, çalışanların iş stresi ve iş tatmini üzerinde de önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Özellikle rahatsızlık veren bir çalışma ortamında bulunan çalışanların, iş stresinin arttığı ve iş performanslarının olumsuz etkilendiğine yönelik araştırmalar yürütülmektedir. Aynı zamanda, bu tür koşulların çalışanların işlerinden keyif almalarını engellediği ve dolayısıyla iş tatminini ne yönde etkilediği merak konusudur.

Hasta bina sendromu 1990'lı yılların başından 2000'li yılların başına kadar sağlık, mühendislik ve çalışma hayatını içeren bilim dalları tarafından ilgi çekici bulunmuş ve pek çok araştırma yapılmıştır. Ancak çeşitli nedenlerle ilgi çekiciliğini yitirmiş ve 2020 yılında yaşanan ve hala kısmen devam eden covid-19 pandemisiyle birlikte, tüm ülkelerin vatandaşlarını zorunlu olmadıkça dışarı çıkmamaları ve evde kalmaya davet etmesiyle insanların uzun süre kapalı alanlarda kalmasından dolayı, hasta bina sendromu yeniden dikkat çeken bir konu olmuştur. Disiplinlerarası özelliği nedeniyle yeniden merak konusu olan Hasta Bina Sendromu hakkındaki araştırmada, iş stresi ve iş tatminini nasıl etkilediğini tespit etmek amacıyla Kırklareli ili özelinde bir araştırma yürütülmüştür. Bu çerçevede de araştırmanın birinci bölümünde araştırma konusuna ilişkin literatür taramasına yer verilmiş, devam eden bölümde değişkenler arasındaki potansiyel ilişkiler değerlendirilmiş ve son bölümde araştırmanın yöntem, veri ve sonuçlarına ilişkin bulgular değerlendirilmiştir.

1.Literatür

Sanayi toplumuna geçilmesinden bugüne geçen zaman zarfında insanlar, gündelik görev ve sorumluluklarından dolayı, kapalı alanlarda gittikçe daha fazla vakit geçirmeye başlamışlardır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ/WHO) yapmış olduğu bir araştırmaya göre ise kapalı alanda geçirilen sürenin %70'inin iş ortamında, %20'sinin ise ev ortamında geçirildiği belirlenmiştir. Öyle ki günümüz toplumu da, zamanının çok büyük kısmını ev, okul, iş yeri, spor salonu veya alışveriş merkezleri gibi kapalı ortamlarda geçirmektedir. Son dönemlerde şehirlerde yaşanan dikey yapılaşmayla birlikte toplumsal yaşam ve iş yaşamı daha kalabalık insan gruplarının bulunduğu ortak yaşam alanı haline dönüşmüş ve bireylerin yaptıkları günlük iş ve hareketlerin büyük çoğunluğu kapalı alanlarda gerçekleştiğinden dolayı, bu ortak yaşam alanlarının yer aldığı binalar, herkese konformist bir alan sunulabilmesi adına akıllı yapılara evrilmiştir (Akalp, Başol, ve Aytaç, 2021:362; Aytaç, Tüfekçi, 2018: 138).

1.1.Hasta Bina Sendromu Kavramı

Günümüzdeki yapılar, bahsedildiği üzere modern, çok katlı ve birçok gereksinimi karşılayacak alt yapıyla inşa edilmiş olsa bile ya da farklı yapı malzemelerinin kullanıldığı tek veya çok katlı özellikte bir yapı olmuş olsa bile, içinde bulunduğu coğrafyadan ve diğer dış etkenlerden etkilenebilmektedir. Özyaral ve Keskin'in (2007: 33) aktardığına göre, aynı coğrafyada bulunan binalar, çevreyle uyumlu olmayan bir şekilde hızlıca artan yapılaşma sonucunda, buldukları şehrin nefes alamamasına sebep olmakta ve bu binaların hastalanmasına neden olmaktadır. Binaların hastalanması yapı özellikleri, yapıda kullanılan malzemenin özelliği ve kalite değeriyle mimarisinin coğrafyaya uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Bahsedilen şekilde coğrafyaya uygun olmadan inşa edilen binalarda havalandırma problemleri, küflenme, iç ortam hava kalitesinde düşüş, buna bağlı olarak radon gazı artışı, kötü havanın getireceği diğer mikroorganizmalar, bakteriler, parazitler ve diğer iç ortam kirleticilerinde artışlar olmakta ve bu durum binayı hasta etmektedir. Ofislerde sıcaklık değişiklikleri, hava akımı, havasızlık, kötü ışıklandırma ve gürültü sorunları her zaman mevcuttur ancak 1970'lerde petrol fiyatlarındaki artışla birlikte alınan enerji tasarrufu önlemleri bunları daha da kötüleştirmiştir (London Hazards Centre, 1990). Önlemler arasında yer alan daha fazla yalıtım, bina kaplamaları, hava geçirmez yalıtkan kapıların ve yalıtımlı çift camlı ve içeride ısıtılmış ya da soğutulmuş havanın korunmasını sağlamak için yarı açılır pencelerin kullanımı binaların hava geçirmesini, temiz havanın binanın içerisine girmesini engellemiştir.

Jafari ve diğerlerinin aktardığı üzere bu durum sonucunda hava değişimi sayısı, saatte 2'den 02-03'e, her bir insan için içerideki hava oranı da 0,85 m³'ten 0,14 m³'e inmiştir (Jafari, ve öte., 2015:55). 1984 yılındaki Dünya Sağlık Örgütü Komitesi raporu, dünya çapında yeni ve yeniden şekillendirilmiş binaların %30'una kadarının iç mekan hava kalitesi ile ilgili

aşırı şikayetlere maruz kalabileceğini öne sürmüştür. Her ne kadar hava kalitesi ve hava kirliliği, çevre (dış mekan) sorunu olarak bilinse de, bu sorun modern binalarda da görülmeye başlamıştır. Genellikle bu durumun geçici olacağı beklense de bazı binaların uzun vadeli sorunları olabileceği düşünülmektedir. Bu sorunlar çoğu zaman bir binanın orijinal tasarımına veya öngörülen işletim prosedürlerine aykırı bir şekilde işletildiğinde veya bakımı yapılmadığında ya da bakımı geç yapıldığında ortaya çıkmaktadır. Hatta bazen bu durum, iç mekan hava sorunlarının yanında, kötü bina tasarımı veya bina sakinlerinin faaliyetlerinin bir sonucu olarak meydana gelmektedir (Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı, 1991). Bahsedilen şekilde sağlık zararlı kirleticiler tarafından etkilenmiş olması ya da kötü bir tasarıma sahip olması dolayısıyla veyahut iç mekan tasarımının yaşam veya çalışma ortamına uygun olmamasından kaynaklanan sorunlarından (ergonomi) dolayı içinde yaşayan veya içindeki ofislerde çalışan kişileri etkileyecek sorunlar çıkaran binalar için "Hasta Bina" tanımlanması da kullanılmaktadır. Bahsedildiği üzere bir çok etken hasta binaya neden olabilmektedir. Bu durumda, Thomas-Mobley ve diğerlerinin de aktardığı üzere, hasta binalarla ilgili araştırmaların, sorunun çok farklı ve bazen birbiriyle çelişen tanımları nedeniyle karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Hasta bina kavramının sadece bina özelliklerinden veya sadece bina sakinlerinin psikolojisinden kaynaklanmadığı, aksine, bina, çevre ve bireysel psikolojik faktörler arasında sinerjik bir ilişki olduğu ve bu ilişki nedeniyle, hasta binanın nedenlerinin de doğası gereği çok yönlü ve çok faktörlü olduğu ifade edilmektedir (Thomas-Mobley, Roper, ve Oberle, 2005:8).

Teknolojik gelişmeler binaları iyileştirmeye çalışırken bir yandan da binaları, daha kapalı, bölünmüş, daha çok insanı içerisinde barındıran, havanın yeniden dolaşımının sağlandığı fakat bu esnada bir çok partikül, kimyasal yayan malzemelerinde ortama salındığı yerler haline getirmiştir. Konu olan etkenlerin bulunduğu ve/veya iç mekan kalitesinin yetersiz olduğu binalarda yaşayanların, bina içerisinde geçirdikleri zamana bağlı olarak görünen ve hastalanmış binadan kaynaklanan, akut sağlık veya konforlarıyla ilgili sorunlar yaşadığı durumu betimlemek için "Hasta Bina Sendromu" tanımı kullanılmaktadır (Gobir, Zayyanu ve Gobir, 2017:1). Genelde bina özelliklerinden kaynaklanan, çalışma ortamından etkilenen ve iç mekan kirleticilerine maruz kalan ofis çalışanlarının rahatsızlık duyduğu, çalışma konforunun bozulduğunu hissettiği ve tıbbi semptomların da eşlik ettiği, hasta bina sendromu üzerinde ortak fikre varılmış bir teşhis metodu olmasa da, bazı açıklanamayan belirtilerin varlığı dolayısıyla hasta bina sendromundan söz etmek mümkün olmaktadır (Gomzi ve Bobic, 2009:80).

Belirli bir binada bulunmayla ilişkili bir dizi semptomdan muzdarip olan ve binadan ayrıldığında ya da uzakta kaldığında rahatlayan çalışanlarda görülen "Hasta Bina Sendromu" Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilmiş bir hastalıktır. Bir çok şikayet, temelde çalışanların iç hava kalitesinin kötülüğünden dolayı rahatsız ve hasta hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki çalışanlar kimi zaman ilgisiz, kimi zaman yorgun, kimi zaman çok sıcakladıklarını, kimi zaman çok üşüdüklerini hatta içerideki havanın çok kuru olduğunu veya temiz olmadığını hissetmektedir. Bu semptomlar her ne kadar yaygın olsa da hastalığın varlığını ortaya koymada yetersizdir. Nitekim Richard Rooley'in de aktardığı üzere Dünya Sağlık Örgütü hangi semptomların hastalık kategorisinde listelenebileceğini 1982 yılındaki raporda belirtmiştir (Rooley, 1995:6). Bu raporda göz, burun, boğaz tahrişi, kuru cilt ve kuru mukoza, deri döküntüsü, kaşıntı, mental yorgunluk, baş ağrısı, sık sık tekrarlanan solunum enfeksiyonları ve öksürük, ses kısıklığı, hırıltı, aşırı duyarlılık, bulantı, baş dönmesi, yüksek tansiyon, bayan çalışanlarda düşük riski ve işte sık sık hatalar yapma hastalığın tanımlanmasında gerekli olan belirtiler olarak belirlenmiştir (Rooley, 1995:6).

Diğer yandan Dünya Sağlık Örgütü, son üç ay içerisinde olmak kaydıyla bir birini takip eden haftalarda en az bir genel, bir mukozal ve bir deri semptomunun yaşanması durumunu "Hasta Bina Sendromu" olarak tanımlanmıştır. Dhar, Arora ve Chaudhuri'nin de belirttiği üzere binada geçirilen zaman dışında, hiçbir spesifik hastalık tanımının bu belirtilerin ortaya çıkmasıyla bağlantısı bulunamamıştır (Dhar, Arora ve Chaudhuri, 2020:66). Tüm bu belirtiler toplumun genelinde görülebilen belirtiler olsa da belirli bir binada çalışanların genelinde görülen geçici belirtiler olması nedeniyle "Hasta Bina Sendromunun" varlığını gösteren bulgulardandır. Eğer bir binada çalışanların %20'sinde bu belirtiler varsa ve işten çıktıktan sonra veya binadan uzak kaldıktan sonra semptomları geçiyorsa ya da azalıyorrsa burada Hasta Bina Sendromunun yaşanıyor olması muhtemeldir (Gomzi ve Bobic, 2009:80). Bina içerisinde çalışanlarda bitkinlik, yorgunluk, baş ağrısı, burunda kuruma, gözlerde kuruma ve acı hissi, boğazda kuruma, deride kuruma ve/veya kızarıklık ve döküntüler, gözlerde sulanma/kaşıntı ve burunda akıntı, saman nezlesinde (alerjik rinit) olduğu gibi alerji semptomlarının varlığı hasta bina sendromuna yakalanmış olunabileceğinin göstergesidir. Söz konusu semptomları yaşayanlar, belirli bir odada bulunabileceği gibi binanın belirli bir bölgesinde de bulunabilir veya bu durum bina genelinde yaygın olarak görülebilmektedir.

1.2. İş Stresi

Geçmişten günümüze bir çok sektörde insan önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Doğası gereği insan bulunduğu ortama adapte olma, bulunduğu ortamdan etkilenme özellikleri taşımaktadır. Bu durum faydalı etkileşim olarak kabul edildiğinde iyi sonuçlar doğururken, zararlı etkileşim bahse konu olduğunda kötü sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kötü sonuçlardan biri olarak kabul edilen stres, Hans Selye'nin 1936 yılındaki, "vücudun, herhangi bir talebine spesifik olmayan tepkisi" ifadesiyle ilk defa tanımlanmıştır. Karakuş ise stresi, insan vücudunun muhtemel tehlike veya

sorun gibi algıladığı durumlar karşısında doğal bir reaksiyonu olduğunu belirtmektedir (Karakuş, 2019:95). Ayrıca Özel ve Bay Karabulut'un ifade ettiği gibi, stres, bireyin çevresine bağlı olarak gelişen ve değişen bir süreçtir. Yeni durumlarla karşılaşıldığında, kişinin ruhsal ve fiziksel sınırları zorlanabilmekte, bu da çevreye uyum sağlamasına ya da uyumsuzluk göstermesine neden olabilmektedir (Özel ve Bay Karabulut, 2018:50).

İş stresi ise stresin çalışma yaşamındaki/ortamındaki bir veya birden çok etkene bağlı olarak gelişen durumunu ifade etmektedir. Öztürk Çiftçi'nin de aktardığı üzere Uluslararası Çalışma Örgütü iş stresini, işin düzeni, yapısı ve iş ilişkileri bağlamında ortaya çıkan; yapılan işin çalışanın yetenekleri ve kapasitesiyle uyumsuz ve aşılması zor olduğunda veya çalışanın beklentileri ile örgütsel kültür arasında çatışma yaşandığında ortaya çıkan durum olarak nitelendirmektedir (Öztürk Çiftçi, 2022:19). Yıldız ve Tekin'nin aktardığı üzere iş stresi kişinin işi nasıl algıladığı ve tanımladığı ile kişinin karakter özelliklerinden ve niteliklerinden kaynaklanabilmektedir. Ancak bununla birlikte çalışma alanında mevcut olan yoğun ışık, aşırı gürültü ve/veya ortamın aşırı sıcak olması gibi iç mekan özellikleri de stres faktörleri arasında yer almaktadır (Yıldız ve Tekin, 2018:64).

İş Stresi üzerine yapılan ve Yapraklı ve Yılmaz'ın aktardığı çalışmalara göreyse; Lawrence R. Murphy, iş stresi, kişisel özellikler ve sağlık arasındaki bağlantıyı araştırmış ve bu çalışma sonucunda iş stresinin iş tatminsizliği, depresyon, fiziksel rahatsızlıklar ve davranış bozukluklarına yol açabileceği iddiasında bulunmuş; Luo Lu ise çalışan mutluluğu ve iş stresini ele alan araştırması sonucunda depresyon, endişe ve fiziksel belirtiler ile yönetici ve aile desteği arasında olumsuz bir ilişki olduğunu belirlemiştir (Yapraklı ve Yılmaz, 2007:156).

Tüm bunların yanında Taçgın, Karapınar ve Karakaya iş stresinin, iş görenlerin hislerini, düşüncelerini, tutumlarını, performanslarını ve diğerleriyle olan ilişkilerini biçimleyerek hem fiziksel hem de psikolojik yapılarının bozulmalarına sebep olabilen olumsuz sonuçları ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Ancak üstesinden gelinebilir olduğu takdirde de insanları sağlık, başarı ve mutluluk dolu zamanlara taşıdığını ifade etmektedir (Tokay Taçgın, Karapınar ve Karakaya, 2020:160). Çivilidağ ise bu yaklaşımı iş stresinin kişisel ya da çevresel olarak tek boyuta indirgeyerek ele alınamayacağını ancak ikisi arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıktığını dile getirmiştir (Çivilidağ, 2017:359). Sonuç olarak iş yaşamında iş stresini birçok faktör etkilemektedir. Genel olarak görülmektedir ki, bu faktörler, kişisel etkenler, işin kendisinden veya çalışılan yerdeki (çevresel) etkenlerden oluşmaktadır.

Kişisel etkenler, çalışanın sosyo-demografik ve kişilik özellikleri (örneğin, medeni durum, cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi vb.) gibi faktörlerken (Örücü ve öte., 2011: 2); zorlu ve olumsuz çalışma şartları, esnek çalışma, eksik ve yanlış görev dağılımından kaynaklı aşırı iş yükü, gereğinden çok daha uzun süreli çalışma, ücret uyumsuzluğu, iletişim eksikliği vb. gibi işin kendisinden veya çalışılan kurum/kuruluşun kendisinden kaynaklı faktörlerdir (Keser ve Güler, 2016: 300-308). Bununla birlikte, yukarıda bahsedildiği üzere iş stresini ortaya çıkaran çevresel faktörler ise binanın kendisinden veya iç mekan kalitesinden kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda iş stresini, çalışma ve çevreyle etkileşim gibi durumlar sonucunda ortaya çıkan gerilim şeklinde de tanımlamak mümkün olmaktadır. İlgili çalışmalara göre, iş stresinin kaynağının genellikle çalışanlar ile çevreleri arasındaki etkileşimden kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, çalışma ortamının birey üzerindeki etkisi ile iş yapma gücü ve kapasitesi arasında fark olması durumunda, bireyin yaşadığı iş stresi artmaktadır (Efeoğlu ve Özgen, 2007: 239).

1.3.İş Tatmini

Hayatları boyunca iş hayatında çeşitli kademelerde görev alan çalışanlar, yaşadıkları deneyimler sonucunda hoşnutsuzluk ya da mutsuzlukla sonuçlanabilecek birçok durumla karşılaşmaktadır. Tüm bu deneyimler, çalışanların emek verdikleri kurumlara karşı olumlu veya olumsuz tutumlar geliştirmelerine neden olacaktır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde yapılan tarama sonucunda, tatmin kelimesinin "istenilen bir şeyin gerçekleşmesini sağlama, gönül doygunluğuna erme; doyum" anlamı taşıdığı görülmüştür. Tatmin, gereksinimlerin karşılanmasıyla ortaya çıkan bir mutluluk durumu olarak da tanımlanabilir (Tekin ve Deniz, 2019:72).

İş tatmini ise Şimşir ve Seyran'ın Locke'den aktardığı üzere, duygusal bir tepki olup, kişinin işine karşı, tecrübe kazandıktan sonra işini değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Şimşir ve Seyran, 2020:26). Yapraklı ve Yılmaz'ın aktardığı gibi Barutçugil, iş tatminini, bir çalışanın yaptığı işin ve elde ettiği sonuçların, kişisel ihtiyaçları ve değer yargıları ile uyumlu olduğunu fark ettiği duygu durumunu ifade eden olgu olarak tanımlamaktadır (Yapraklı ve Yılmaz, 2007:160). İşten elde edilen maddi kazançlar ve çalışanın takım arkadaşlarıyla birlikte keyif alarak bir çalışma ortaya koyması, genellikle tatmin düzeyini önemli ölçüde etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Karakaş ve Gökmen tarafından iş tatmininin içsel ve dışsal olmak üzere iki kategoride sınıflandırılabilmesi ifade edilmiştir. İçsel tatmin, çalışanların çalıştığı örgütte görevini yerine getirirken karşılaştığı olduğu tatmin olarak tanımlanabilir. İşin içsel niteliğine ilişkin tatminkarlıkla ilgili öğeler, içsel tatmin başarısı, tanınma ve takdir edilme, işin kendisi, işin sorumluluğu, yükselme ve terfiye bağlı görev değişiklikleri gibi unsurlardan oluşmaktadır (Uçar ve öte. 2016: 21). Dışsal tatmin ise işin içeriği ile ilgili olmayıp daha çok çevresel ve örgütün yapısı ile ilgilidir (Alkış ve Öztürk 2009: 216).

İş tatmini, çalışanın işini sevmesinin yanında çalışma şartlarından ve ortamından da etkilenmektedir. Çalışma ortamındaki temiz hava akışının ve ergonomisinin uygun olması durumunun çalışanın iş tatminine katkı sunduğu bilinmektedir. Ergonomik koşulların sağlanması, çalışanın işyeri ortamını sevmesine ve işini gerektiği gibi yerine getirmesine imkan vermektedir. İç mekan kalitesinin ve ergonominin uygun olması iş tatminini etkilemektedir. Çalışanın iş tatmini tek bir unsurdan etkilenebilir olduğu gibi birçok faktörden de etkilenebilir bir yapıdadır. Bu bağlamda iş tatminini oluşturan faktörler; örgütsel ve bireysel faktörler olmak üzere iki ana grup altında toplamaktadır. İş tatminini etkileyen faktörler, çalışanın iş tatminine ulaşmasını sağlamak bakımından önem arz etmektedir. (Tanjeen, 2013:80-86).

İş tatmini Covid-19 salgını ile değerlendirildiğinde çalışma şeklindeki değişiklikler, tanımlanan iş yükleri ile çalışanların mevcut durumları stres, sağlık ve yaşam tehditleri, salgın durumuna bağlı kaygıyı tetiklemektedir. Oysa olumlu ruh sağlığına önemli ölçüde katkıda bulunan faktörlerden birinin iş tatmini olduğu düşünüldüğünde iş tatminsizliği yaşam kalitesine olumsuz yansımaktadır. Çalışanlar, hayatlarının önemli bir bölümünü iş yerlerinde geçirirler. İş yerinde geçirilen zaman dilimi, bireylerin tüm duygusal deneyimlerini etkiler ve özel hayatlarındaki zamanın kalitesini doğrudan etkiler. İş tatmini, iş dünyasında en sık incelenen konulardan biri olmuştur. Çünkü iş tatmini, iş yaşamındaki verimliliği etkileyen bir faktördür. Bu nedenle, iş tatmini seviyeleri araştırılır ve yapılan araştırmalar sonucunda iş ortamının daha sağlıklı ve verimli hale gelmesi için gerekli önlemler alınmaya çalışılmaktadır (Köse, 2013:4).

İş tatminini etkileyen faktörler ele alındığında, ücret, işin kendisi, terfi, eğitim, yöneticilerin durumu, statü, çalışanların katılımı, maddi manevi ödüller, çalışma ortamı ve çalışma ortamındaki ilişkiler ile karşılaşmaktadır (Şimşir ve Seyran, 2020:29). İş tatmini ile ilgili bir diğer kavram ise ergonomidir. Ergonomi, temel olarak insan kullanımına yönelik tasarım, çalışma ve yaşam koşullarının en uygun hale getirilmesini amaçlayan bir dizi uygulamayı içerir. Ayrıca ergonomi, iş, ürün tasarımı, ev yaşamı, dinlenme dönemi etkinlikleri ve bu faaliyetlere yönelik üretimle ilişkili olarak, çevre ile birey arasındaki etkileşim olarak da ifade edilebilmektedir (Parmaksız, Ersöz, Özseven ve Ersöz, 2013:84). Bireylerin duygusal durumlarına bağlı olarak gelişen davranışlar, hem iş hem de günlük yaşamlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Kuruluş çalışanlarının iş tatmini düzeyinin yüksek olması, öncelikle bireylerin zihinsel ve fiziksel sağlıklarını olumlu yönde etkilerken aynı zamanda toplumsal huzur ve mutluluk açısından gerçek yaşamlarının sağlanmasında da önemli bir rol oynamaktadır (Güven, 2020:136). Bireyin karakter özellikleri, aldığı eğitim ve kazandığı deneyimler, yaş, cinsiyet gibi faktörlerin etkisiyle belirlenen bu ihtiyaçlarla işin uyumlu olması durumunda iş tatminini oluşturduğu ifade edilmektedir (Uslu Divanoğlu ve Usta, 2017:111).

2.Değişkenler Arasındaki İlişkiler

2.1.Hasta Bina Sendromu İle İş Stresi Arasındaki İlişki

HBS kavramının genellikle büyük bir zaman dilimini kapalı alanlarda geçiren bireylerde ortaya çıkan, tanımlanabilen ancak kendine özgü bir nitelik göstermeyen rahatsızlıkları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, bina içinde çalışanlarda meydana gelen akut sağlık sorunları veya kapalı mekanlarda büyük bir zaman dilimini geçirenlerde gözlemlenen konforla ilişkili etkiler olarak da tanımlanabilir. Rahat bir çalışma ortamının çalışanların ruh ve beden sağlığına ve verimliliğin yükselmesine katkı sağladığı bilinmektedir. Çalışanları koruyacak, rahat ve sağlıklı bir çalışma ortamının sağlanamaması HBS'nin ve dolayısıyla stresin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilecektir. Stres, iş hayatında ve/veya normal yaşamımızda yer alan ve karşılaşılan durumlar sonucunda ortaya çıkan belirtilerin bütünüdür. Yaşanılan yerin kirliliği, gürültüsü, kompleks ve modern yapılarda sürdürülen iş hayatı insanların stres yaşamasına neden olmaktadır. Nitekim bahsedilen hususlar aynı zamanda hasta bina sendromunun iç ve dış etkenlerini de kapsadığından stresin ortaya çıkmasındaki bir unsurun da hasta bina sendromu olduğundan bahsedilebilir. Öyle ki Yen Lu ve öte., yapılan son araştırmaların, iç ortamın kirliliğine odaklanırken psikolojik çalışma ortamlarının ve iş stresörlerinin göz ardı ettiğini ancak kendilerinin 2018 yılında yayımladıkları araştırmada kişisel faktörlerin, çalışma alanlarının ve iş stresinin arasında ilişki olduğunu öne sürmektedirler (Yen Lu, Chuan Tsai, Hsin Muo, Hsien Kuo, Chang Sung ve Ching Wu, 2018:8). Magnavita ve öte.'nin yaptığı araştırma sonucunda, iç mekan çevresinin kalitesinin ve stres seviyesinin, çalışanların HBS semptomları göstermesine neden olduğu, hatta daha fazla stres yaşayanlarda, HBS semptomlarının daha fazla yaşandığı bulgusuna rastlanmıştır (Magnavita, Ferraro ve Vincenti, 2007:658).

Tüm bu iş stresi ve hasta bina sendromu tanımları ve verileri ışığında iş stresi ile hasta bina sendromu arasında doğrudan bir ilişki olduğu ileri sürülebilmektedir. Nitekim iş stresi ve HBS arasındaki ilişki, işyerindeki mesleki baskılar ile olumsuz çevresel koşullar arasındaki karmaşık etkileşim olarak da tanımlanabilir. Bu bağlamda iş stresi, genellikle iç mekan ortamıyla ilişkilendirilen faktörler tarafından şiddetlendirildiği görüldüğünden HBS ile ilişkilendirilen yaygın belirtilerin ortaya çıkmasına katkıda bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Özetle, HBS ile ilişkili iş stresi, hem mesleki taleplerden hem de iç mekan kalitesinden etkilenen çok yönlü bir konudur.

2.2.Hasta Bina Sendromu ve İş Tatmini Arasındaki İlişki

HBS, genellikle kapalı ve kötü havalandırılan binalarda çalışanlarda ortaya çıkan bir dizi sağlık sorununu ifade eder. Bu sağlık sorunları arasında baş ağrısı, burun akıntısı, göz irritasyonu, yorgunluk ve odaklanma güçlüğü gibi belirtiler bulunabilir. İş tatmini ise çalışanların işlerinden duydukları memnuniyeti ve mutluluğu ifade eder. Bilgin'in aktardığına göre hasta bina sendromunu etkileyen faktörler 8 başlıkta sıralanabilir. Bu başlıklardan bazıları; (i) yaş, (ii) cinsiyet, (iii) çeşitli üst ve alt solunum yolu rahatsızlıkları, (iv) spesifik ofis işlerinde çalışma, (v) altı saatten daha uzun süre bilgisayar kullanma, (vi) sigara kullanımı, (vii) yaşamın ilk aylarında yaygın alerjenlere maruz kalma ihtimali gibi durumlarıdır. Sonuç olarak HBS, mikrobiyolojik faktörler, kimyasal faktörler, fiziksel faktörler ve psikolojik faktörlerden etkilenmektedir (Bilgin, 2015:146) ve bu durumlar iş tatmini ile de ilgilidir.

HBS ve iş tatminini etkileyen faktörler bağlamında, HBS'nin belirtilerinin yaygın olduğu bir iş ortamında çalışanların genel sağlık durumu olumsuz etkilendiğinde, iş tatminlerinin azalma eğiliminde olduğu gözlemlenebilir. Bu durum, çalışanların fiziksel sağlıkları ve genel refahları üzerindeki olumsuz etkilerin, iş tatminini olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda, düşük iş tatmini de hasta bina sendromunun belirtilerini artırabilir. Çalışanların işlerinden duydukları memnuniyetsizlik, motivasyon eksikliği ve genel mutsuzluk, hasta bina sendromunun etkilerini artırabilir ve bu da çalışanların iş tatminini daha da azaltabilir.

İşinden tatmin olan çalışan, fiziksel ve ruhsal açıdan doğrudan etkilenir ve örgütün etkinliğine ve verimliliğine olumlu katkı sağlar (Karakuş, 2019:95). Bu söylemden yola çıkarak, bunun tam tersini yani işinden tatmin olmayan çalışanların fiziksel ve ruhsal açıdan doğrudan etkileneceği ve durumun örgütün etkinliğine ve verimliliğine olumsuz yansıtacağı söylenebilir. Dolayısıyla iş tatmini düşüklüğü sonucu çalışan fiziksel ve ruhsal açıdan etkileşimlere açıktır denilebilir. Bu durumda HBS ile bağlantısı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışanların buldukları ortamın çevresel koşullarından kaynaklanan rahatsızlıklar yaşaması, iş tatminini olumsuz yönde etkileyebilir. Rahatsızlık veren bir çalışma ortamında bulunan çalışanlar, işlerinden keyif almada zorlanabilir ve bu durum, iş tatminini azaltabilir. Ayrıca, rahatsızlık veren bir çalışma ortamı, çalışanların motivasyonunu düşürebilir ve genel iş memnuniyetini etkileyebilir. Bu bağlamda, çalışma ortamlarının insan sağlığı ve refahı üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar, Hasta Bina Sendromu'nun iş tatmini üzerindeki etkilerini anlamak adına önemli veriler sunmaktadır. Çalışanların sağlığını ve mutluluğunu ön planda tutacak şekilde düzenlenmiş bir çalışma ortamının, iş tatminini artırıcı bir etkisi olabileceği düşünülmektedir. Bu konunun detaylı bir şekilde incelenmesi, işyerlerindeki çevresel koşulların iyileştirilmesi ve çalışanların memnuniyetinin artırılmasına katkı sağlayabilir.

Nitekim, çalışma ortamlarının sağlıklı ve güvenli hale getirilmesi, düzenli havalandırma, temiz hava sağlanması, ergonomik koşulların oluşturulması gibi önlemler alınarak, hem hasta bina sendromunun etkileri azaltılabilir hem de çalışanların iş tatmini artırılabilir. Sonuç olarak, HBS ile iş tatmini arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak üzere yapılan doğrudan bir çalışma olmamasına rağmen, HBS'nin, iş tatmini üzerindeki etkileri, çalışma ortamlarının insan odaklı bir şekilde düzenlenmesi ve çalışanların refahının gözetilmesi açısından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu konunun daha detaylı bir şekilde incelenmesi, işyerlerindeki çalışma ortamlarının daha sağlıklı, verimli ve memnun edici hale getirilmesine katkı sağlayabilir.

3.Araştırmanın Yöntemi

3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı Kırklareli ilinde çalışanlarda gözlemlenen hasta bina sendromu ile iş stresi ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda üç araştırma sorusuna yanıt aranmaktadır:

Araştırma Sorusu 1: Hasta bina sendromu katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 2: Hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasında istatistiki olarak nasıl bir ilişki vardır?

Araştırma Sorusu 3: Hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişki özel ve kamu sektörü bakımından birbirinden farklılaşmakta mıdır?

Literatürde "iş tatmini", "hasta bina sendromu" ve "iş stresi" üzerine her bir konu hakkında ayrı ayrı çalışmalar yürütülmüştür. 07 Ekim 2023 tarihinde tez.yok.gov.tr adresi üzerinde lisansüstü tezler bağlamında "Hasta Bina Sendromu" anahtar kelimesiyle arama yapıldığında dokuz adet sonuçla karşılaşıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmalar detaylıca incelendiğinde; Yücel (2008) yaptığı çalışmada, bir kamu kuruluşu binasında çalışanlarda hasta bina sendromu görülme sıklığı ve etki eden bazı faktörlerin belirlenmesini amaçlamıştır (Yücel, 2008). Ersoy'un (2010) yaptığı çalışmasında, kapalı ortam hava kalitesini değerlendirmek ve Hasta Bina Sendromu yakınmalarının sıklığını tespit etmek amaçlanmıştır (Ersoy, 2010). Otlu'nun (2012) çalışmasında da belirli bir binadaki çalışanlarda hasta bina sendromu semptomlarının, görülme sıklığının ve ilgili olabilecek bazı faktörlerin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır (Otlu, 2012). Yaprak'ın çalışmasında ise sağlık kurumlarında iş sağlığı ve iş güvenliğinin alt bileşenlerinden hasta bina sendromunun sağlık çalışanları üzerinde etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır (Yaprak, 2016). Can'ın (2017) çalışmasında ise belirli bir binada çalışanlarda

Hasta Bina Sendromu sıklığı ve ilişkili risk faktörlerini saptayarak gerekli önlemlerin alınması ve çalışanların sağlığını geliştirmenin amaçlandığı anlaşılmaktadır (Can, 2017). Tekin (2019) yürüttüğü çalışmada ilköğretim öğrencilerinde hasta bina sendromu yaygınlığı ile iç ortam hava kalitesi ilişkisini değerlendirme amacı üzerine analizler yapmıştır (Tekin, 2019). Özgürbüz (2019) yılındaki çalışmasıyla bir vakıf üniversitesi hastanesinde çalışanların hasta bina sendromu yaşama durumları ile iş stresleri ve yaşam kalitelerini sosyo-demografik özelliklerini dikkate alarak değerlendirmek ve aralarındaki ilişkiyi araştırmak amaçladığı görülmüştür (Özgürbüz, 2019). Ağlamış (2021) tekstil imalat sektöründe iç ortam hava kalitesinin değerlendirilmesi ve çalışanlarda hasta bina sendromu görülüp görülmediğinin araştırılması amacıyla çalışma gerçekleştirmiştir (Ağlamış, 2021). Pirdal (2022) ise bir ilçede yaşayan ve 2-8 yaş arası çocuğu olan ev kadınlarında hasta bina sendromu ve çocuklarındaki astım semptomlarını değerlendirerek, ev içi çevresel risk faktörleri ile ilişkisini araştırma amacıyla çalışma yürütmüştür (Pirdal, 2022).

Benzer bir tarama dergipark.org adresinden araştırma makaleleri için de gerçekleştirilmiştir. 22 Kasım 2023 tarihinde "Hasta Bina Sendromu" anahtar kelimesiyle arama yapıldığında on adet sonuçla karşılaşıldığı tespit edilmiştir. Demirarslan ve Başak (2018) tarafından yürütülen çalışmada, dünyada ve Türkiye'de gerçekleştirilen iç hava kalitesi çalışmalarının incelenmesi ve elde edilen sonuçların karşılaştırılarak sunulması hedeflenmiştir (Demirarslan ve Başak, 2018). Kiremit (2018) ise yaptığı çalışmada hasta bina sendromunun sağlık çalışanları üzerinde görülme durumunu ve buna sebep olan etkenlerle olası çözüm önerilerini sunmuştur (Yabana Kiremit, 2018). Aytaç ve Tüfekçi (2018) birlikte gerçekleştirdikleri çalışmayla, hasta bina sendromu üzerine literatür taraması yapmayı, kavramın açıklanmasını, ortaya çıkan semptomların ve neden olan faktörlerin incelenmesini amaçlamış ve ayrıca, söz konusu semptomların ergonomik açıdan önlenmesi için neler yapılabileceğini önermeyi hedeflemişlerdir (Aytaç ve Tüfekçi, 2018). Kavuncuoğlu'nun (2019) çalışmasında da iç hava kalitesinin ve iç ortam kirleticilerinin, hasta bina sendromunun ortaya çıkmasında etkisi araştırılmıştır (Kavuncuoğlu ve Koşan, 2019). Zorlu ve Karadayı'nın (2020) çalışmasındaysa, yapı malzemelerinin türlerine bağlı olarak iç mekan hava kalitesi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkiler incelenmiş ve yapı ürünlerinin içerisindeki zararlı madde türüne, emisyon ve koku salınımına göre, bu malzemelerin iç hava üzerindeki fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkileri vurgulanmıştır (Zorlu ve Tıkansak Karadayı, 2020). Aslan ve Gülistan'ın çalışmasında, Hatay Devlet Hastanesi çalışanlarının HBS yaşama durumları, görülen semptomlar ve nedenleri araştırılmıştır (Aslan ve Gülistan, 2020). Akalp, Başol ve Aytaç (2021) tarafından yürütülen çok yönlü çalışma ise Hasta bina sendromu semptomları ile stres arasındaki bağlantıyı göstermeyi ve COVID-19 pandemisi sebebiyle uzun süre kapalı mekanlarda bulunanlarda ortaya çıkabilen semptomlara dikkat çekmeyi hedeflemektedir (Akalp, Başol ve Aytaç, 2021). Bulut Karaca'nın (2022) çalışmasında da ortam kalitesi ve sürdürülebilir bina kavramları bağlamında, insan sağlığı ve verimlilik özelinde iç ortam hava kalitesinin önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır (Bulut Karaca, 2022). Tekin ve Arıkan (2023) yayımladıkları çalışmalarında Türkiye'nin batısındaki kırsal ve şehir alanlarındaki ilköğretim ve ortaokullardaki Hastalıklı Bina Sendromu (HBS) yaygınlığı ile iç ortam hava kalitesi arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamışlardır (Tekin ve Arıkan, 2023). Yılmaz ve Sariahmetoğlu'nun (2023) çalışmasındaysa sınıf, yemekhane ve sosyal alanlarda ölçümler yapılmış ve ölçümler, sürdürülebilir iş sağlığı ve güvenliği bakışıyla irdelenerek, mühendislik tedbirleri yönünden çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır (Yılmaz ve Bayın Sariahmetoğlu, 2023).

Gerçekleştirilen ulusal literatür taramasında dokuz lisansüstü tezin ve on araştırma makalesinin kaleme alındığı görülmüştür ancak araştırmaların mevcut araştırmanın konusu olan "hasta bina sendromu, iş stresi ve iş tatmini" ilişkisine odaklanmadıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda mevcut araştırma ulusal yazındaki önemli bir boşluğu gidermeyi hedeflemekte, hasta bina sendromu ile çalışma yaşamının önemli iki yansıması olan iş stresi ve iş tatmini ile ilişkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

3.2.Araştırmanın Yöntemi

Mevcut araştırmada Kırklareli ilinde çalışanlarda gözlemlenen hasta bina sendromu ile iş stresi ve iş tatmini arasındaki ilişki nicel yöntem olan anket tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Anket tekniği diğer yöntemlere oranla daha ekonomik, ulaşılabilir ve uygulaması kolay (Baştürk ve Taştepe, 2013:273) olduğundan dolayı tercih edilmiştir. Anket yöntemiyle toplanan veriler SPSS 22 paket programında yer alan farklılıkları değerlendirmek üzere Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis H testi, korelasyon için ise Spearman korelasyon testi ile analiz edilmiştir.

3.3.Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Mevcut araştırmada kullanılan veri toplama aracı dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini sorgulamayı hedefleyen 10 soru bulunmaktadır (Örneğin, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, vb.).

İkinci bölümde ise Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen, Judge, Locke, Durham ve Kluger (1998) tarafından kısaltılan, Türkçe geçerlik güvenirlik çalışması Başol ve Çömlekçi (2020) tarafından gerçekleştirilen 5 maddelik iş tatmini ölçeği kullanılmıştır (örnek madde: işimi severek yaparım). Ölçeğin değerlendirilmesinde 5 maddenin ortalaması alınmaktadır. Ölçekten alınan ortalama puanının artması iş tatmini değerlendirmesinin arttığını göstermektedir.

Üçüncü bölümde, katılımcıların iş stresi düzeylerini ölçmek amacıyla Bruin (2006) tarafından geliştirilen ve Menteş (2021) tarafından Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan iş stresi ölçeği kullanılmıştır (örnek madde: işiniz için kaygılanarak çok zaman harcıyor musunuz?). 9 maddeden oluşan ölçeğin değerlendirilmesi için ortalaması alınmaktadır ve katılımcıların puanı arttıkça, işyerinde hissedilen stres düzeyleri de artmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümdeki ölçeklerin değerlendirilmesinde 5'li Likert tipi değerlendirme kullanılmıştır.

Dördüncü ve son bölüm ise London Hazards Centre, Interchanges Studios (1990) tarafından oluşturulan ve Akalp, Başol ve Aytaç (2021) tarafından Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan 12 maddelik hasta bina sendromu semptom soruları kullanılmıştır (örnek madde: baş ağrısı) ve ölçeğin değerlendirilmesi için ortalaması alınmaktadır, katılımcıların puanı arttıkça, hasta bina sendromu semptomlarının görülme düzeyi de artmaktadır. Değerlendirmeler 1: Yok, 2: Nadiren (haftada 1 kez), 3: Sık sık (haftada en az 2-4 kez), 4: Sürekli (haftada 5 kez) şeklinde 4 derecelendirmeli ölçü birimi ile ölçülmüştür.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları belirlendikten sonra Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulundan 18.11.2022 tarih ve E-35523585-302.99-68529 sayılı belge ile etik kurul izni alınmış ve araştırmanın veri toplama süreci başlatılmıştır.

3.4.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Mevcut araştırmanın evreni Kırklareli ilinde çalışan bireyler oluşturmaktadır. 2022 yılı Türkiye İş Kurumu (2022) verilerine göre Kırklareli ilinde 39.681 çalışan bulunmaktadır. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre %95 güven düzeyi ve %5 güven aralığı ile ilgili evreni temsil eden örneklem büyüklüğü 381 olarak hesaplanmıştır (Sample Size Calculator). Etik kurul izni alındıktan sonra gönüllülük esasına göre hem yüz yüze hem de çevrimiçi şekilde anketler dağıtılmıştır. Kolayda ve kartopu örnekleme yönteminin kullanıldığı araştırmada her ne kadar 381 katılımcıya ulaşılması hedeflenmiş olsa da 1 yıl süre sonunda 312 katılımcının anketi tamamladığı görülmüştür. Buna göre hedeflenen örneklem büyüklüğünün yaklaşık olarak %82'sine ulaşılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracındaki tüm sorular doldurulması zorunlu nitelikte sorular olduğu için araştırmaya katılan 312 kişinin tamamının verdiği yanıtlar değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmaya farklı sektörlerde çalışan 312 kişi katılmıştır. Buna göre, araştırmaya katılanların 146'sı erkek (%46.8), 166'sı (%53.2) kadın, 204'ü evli (65.4), 103'ü bekar (%33) ve 5'i dul veya boşanmıştır (1.6). Katılımcılardan 160'ı lise veya altı (%51.3), 66'sı ön lisans (%21.2), 48'i lisans (%15.4), 21'i yüksek lisans (%6.7) ve 17'si ise doktora (%5.4) mezundur. Katılımcıların 62'si (%19.9) kamu, 250'si özel (%80.1) sektör çalışandır, çalışma hayatındaki unvanlar incelendiğinde ise 255 kişinin diğer çalışan (%81.7), 33 kişinin ara yönetici (%10.6) ve 24'ünün ise yönetici (%7.7) olduğu görülmektedir. Ankete katılanların 170'i yeni binada (%54.5) görev yaparken, 142'si eski binada (%45.5) çalışmaktadır. Ayrıca 256 kişinin binasında havalandırma varken (%82.1), 56 kişinin bulunduğu binada havalandırma sistemi bulunmamaktadır (%17.9). Son olarak katılımcıların ortalama yaşı 35.46 ± 8.33 , ortalama deneyim süresi 10.82 ± 7.89 yıl ve mevcut binadaki ortalama çalışma süresi ortalama 4.91 ± 4.06 yıl olarak gerçekleşmiştir.

3.5.Araştırmanın Kısıtları

Araştırmada üç temel kısıt söz konusudur. Bu kısıtlardan ilki örneklem kısıtıdır. Bu araştırma yalnızca Kırklareli ilinde çalışan katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir. Farklı kentlerde ve ülkelerde çalışan bireyler için durumun farklılaşabileceği unutulmamalıdır. Bu noktada paylaşılması gereken önemli bir kısıt da anket toplamanın zorluğudur. Kurumlar ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında hem kurumlardan yana hem de çalışanlardan yana ankete beklenen ilginin olmadığı görülmüştür. Ayrıca farklı kurumlar ankete yer alan "hasta bina sendromu" ölçeğini değerlendirmek istememiş ve bu durum da ankete katılımın sınırlı olmasına neden olmuştur. Bir diğer kısıt ise araştırmada ölçümü yapılan değişkenlerdir. Bu araştırmada "hasta bina sendromu", "iş stresi" ve "iş tatmini" ölçekleri kullanılmıştır. Farklı ölçekler ile katılımcıların farklı değerlendirmeleri söz konusu olabileceği de düşünülmelidir. Son kısıt ise kullanılan analizlerdir. Araştırmada farklılıkları değerlendirmek üzere Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testi, korelasyon için ise Spearman korelasyon testi kullanılmıştır. Farklı analizlerle sonuçların farklı olabileceği unutulmamalıdır.

3.6.Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sorularına ilişkin gerçekleştirilen analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 1 ölçeklere ilişkin özet bulguları göstermektedir. Buna göre iş tatmini ölçeğinde 5 madde vardır ve ölçeğin iç tutarlık katsayısı yüksektir (0.951) ayrıca araştırmaya katılanların iş tatmini seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir (4.08 ± 1.03). İş stresi ölçeğinde 9 madde vardır ve ölçeğin iç tutarlık katsayısı yüksektir (0.958) ayrıca araştırmaya katılanların iş stres seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir (1.75 ± 0.95). Son olarak hasta bina sendromu ölçeğinde 12 madde vardır ve ölçeğin iç tutarlık katsayısı yüksektir (0.930) ayrıca katılımcıların hasta bina sendromu değerlendirmelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (1.43 ± 0.55). Ölçeklerin normal dağılım analizi sonuçları incelendiğinde; iş tatmini ($p < 0.05$), iş stresi ($p < 0.05$) ve hasta bina sendromu ($p < 0.05$) değişkenlerin normal dağılım ölçütlerine uymadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle, demografik özelliklere göre hasta bina sendromunun farklılaşmasının tespit edilmesi için parametrik olmayan Mann-

Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri; iş tatmini, iş stresi ve hasta bina sendromu ilişkisi için ise yine parametrik olmayan Spearman's rho testi, kullanılmıştır.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Özet Bulgular

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha	Ortalama	Standart Sapma	Kolmogorov-Smirnov Z	p değeri
İş tatmini	5	0.951	4.08	1.03	3.322	0.00
İş stresi	9	0.958	1.75	0.95	3.761	0.00
Hasta bina sendromu	12	0.930	1.43	0.55	3.804	0.00

Tablo 2 hasta bina sendromu maddelerine ilişkin ortalama değerleri göstermektedir. Buna göre ortalama en yüksek olan maddeler, diğer bir ifade ile en çok şikayetçi olunan maddelerin sırasıyla yorgunluk (1.61 ± 0.82), genel kas eklem ağrısı (1.58 ± 0.79) ve hoş olmayan koku hissi (1.51 ± 0.83) olduğu; en düşük ortalamaya sahip maddelerin, diğer bir ifade ile en az şikayetçi olunan maddelerin sırasıyla cilt kuruması (1.36 ± 0.70), baş dönmesi (1.25 ± 0.55) ve nefes darlığı (1.22 ± 0.55) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Hasta Bina Sendromu Maddelerine İlişkin Ortalamalar

Hasta Bina Sendromu Maddeleri	Ortalama	Standart Sapma
Yorgunluk, bitkinlik, halsizlik	1.61	.82
Genel kas ve eklem ağrısı	1.58	.79
Hoş olmayan koku hissi	1.51	.83
Baş ağrısı	1.50	.75
Boğaz kuruluğu, ağrısı, hassasiyet	1.47	.78
Huzursuzluk	1.45	.75
Gözlerde yanma, batma, sulanma, kızarıklık	1.45	.78
Konsantrasyon problemi	1.43	.77
Burun akıntısı, tıkanıklık	1.38	.71
Cilt kuruması, kızarıklık, kaşıntı	1.36	.70
Baş dönmesi	1.25	.55
Nefes darlığı	1.22	.55

İlk olarak Tablo 3'de, Araştırma Sorusu 1 (*Hasta bina sendromu katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?*) için gerçekleştirilen analiz sonuçları yer almaktadır. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, sektör ve bina havalandırma durumu hasta bina sendromu algısını istatistiki olarak farklılaştırmaktadır ($p < 0.05$). Diğer yandan pozisyon ve bina durumunun ise hasta bina sendromu algısını istatistiki olarak farklılaştırmamakta olduğu tespit edilmiştir ($p > 0.05$).

Tablo 3. Hasta Bina Sendromunun Demografik Faktörlere Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Hasta Bina Sendromu	Ort.	SS	Test	p	
Cinsiyet	Erkek	1.33	.48	M-W U: -2.923	0.00
	Kadın	1.53	.60		

Medeni Durum	Bekar	1.53	.59	M-W U: -2.126	0.03
	Evli	1.39	.52		
Eğitim Durumu	Lise veya altı	1.34	.49	K-W H: 29.673	0.00 III>I III>II
	Ön lisans	1.34	.52		
	Lisans	1.71	.69		
	Yüksek lisans	1.60	.46		
Sektör	Doktora	1.66	.60	M-W U: -4.051	0.00
	Kamu	1.60	.54		
Pozisyon	Özel	1.39	.55	M-W U: -0.684	0.49
	Yönetici	1.41	.44		
Bina Durumu	Diğer	1.44	.58	M-W U: -0.514	0.60
	Yeni	1.43	.53		
Bina Havalandırma Durumu	Eski	1.44	.58	M-W U: -4.803	0.00
	Yok	1.69	.55		
	Var	1.38	.54		

Elde edilen sonuçlar detaylıca incelendiğinde; kadınların hasta bina sendromu algısının (1.53 ± 0.59) erkeklerin hasta bina sendromu algısından (1.33 ± 0.48) yüksek olduğu ve bu farkın istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür (M-W U= -2,923; p= 0.00). Ayrıca bekar katılımcıların hasta bina sendromu algısının (1.53 ± 0.50), evli katılımcıların hasta bina sendromu algısından (1.39 ± 0.52) yüksek olduğu ve bu farkın istatistiki olarak da anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (M-W U= -2.126; p= 0.03). Eğitim durumunun da hasta bina sendromu algısı için fark yaratır nitelikte olduğu görülmüştür (K-W H= 29.673; p= 0.00). Buna göre lisans mezunu olan katılımcıların hasta bina sendromu algısı (1.71 ± 0.69) lise veya altı düzeyinde (1.34 ± 0.49) ve ön lisans düzeyinde (1.34 ± 0.52) eğitim alanlardan yüksektir. Sektör açısından durum incelendiğinde; kamu sektörü çalışanlarının hasta bina sendromu algısının (1.60 ± 0.54), özel sektör çalışanlarının hasta bina sendromu algısından (1.39 ± 0.55) yüksek olduğu ve bu farkın istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür (M-W U= -4.051; p= 0.00). Son olarak da çalıştığı binada havalandırma olmayan çalışanların hasta bina sendromu algısının (1.69 ± 0.55), çalıştığı binada havalandırma olan çalışanların hasta bina sendromu algısından yüksek olduğu (1.38 ± 0.54) ve bu farkın istatistiki olarak da anlamlı olduğu görülmüştür (M-W U= -4.803; p= 0.00).

Pozisyon ve bina durumu açısından durum incelendiğinde; yönetici (1.41 ± 0.44) ve çalışanlar (1.44 ± 0.58) arasında hasta bina sendromu algısı farklılığı olmadığı (M-W U= -0.684; p= 0.49); ayrıca binanın eski (1.44 ± 0.58) ya da yeni (1.43 ± 0.53) olmasının da hasta bina sendromu algısı farklılığı yaratmadığı (M-W U= -0.514; p= 0.60) görülmüştür.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlara İlişkin Bulgular

	1	2	3
1.İş tatmini	-		
2.İş stresi	-.647**	-	
3.Hasta bina sendromu	-.592**	.741**	-

**p<0.01 Spearman's testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4, Araştırma Sorusu 2 (*Hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasında istatistiki olarak nasıl bir ilişki vardır?*) için gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, katılımcıların iş tatmini düzeyleri ile iş stresi düzeyleri arasında ters yönlü, orta düzeyli ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r = -0.647$; $p < 0.00$). Diğer bir ifade ile katılımcıların iş streslerinde meydana gelen bir artış, iş tatminlerini düşürmekte ya da iş tatminlerinde meydana gelen bir artış, iş streslerini düşürmektedir şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan katılımcıların iş tatmini düzeyleri ile hasta bina sendromu algısı düzeyleri arasında ters yönlü, orta düzeyli ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r = -0.592$; $p < 0.00$). Diğer bir ifade ile iş tatmininde meydana gelen bir artış hasta bina sendromu algısını azaltmakta ya da hasta bina sendromu algısının azalması iş tatmini düzeyinin artması olarak yorumlanabilmektedir. Son olarak iş stresi düzeyi ile hasta bina sendromu düzeyleri arasında aynı yönlü, orta düzeyli ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r = 0.741$; $p < 0.00$). Diğer bir ifade ile iş stresinde meydana gelen bir artış, hasta bina sendromu algısını arttırmakta ya da hasta bin sendromu algısında meydana gelen bir artış iş stresi düzeyini arttırmaktadır.

Tablo 5. Özel ve Kamu Sektörü Çalışanları İçin Değişkenler Arasındaki Korelasyonlara İlişkin Bulgular

Özel Sektör	1	2	3
1.İş tatmini	-		
2.İş stresi	-.653**	-	
3.Hasta bina sendromu	-.621**	.744**	-
Kamu Sektörü	1	2	3
1.İş tatmini	-		
2.İş stresi	-.422**	-	
3.Hasta bina sendromu	-.297**	.725**	-

** $p < 0.01$ Spearman's testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5, Araştırma Sorusu 3 (*Hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişki özel ve kamu sektörü bakımından birbirinden farklılaşmakta mıdır?*) için gerçekleştirilen analiz sonuçlarını göstermektedir. Bu noktada korelasyonların karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerekmektedir. Buna göre özel sektör çalışanları için iş tatmini ile iş stresi arasındaki korelasyon ($r = -0.653$; $p < 0.00$) kamu sektöründe çalışanları için iş tatmini ile iş stresi arasındaki korelasyondan ($r = -0.422$; $p = 0 < 0.00$) daha yüksektir. Diğer bir ifade ile özel sektörde iş tatmini ile iş stresi arasındaki ilişki daha güçlüdür ve birbirini daha güçlü şekilde etkilemektedir. Ancak farkın en yüksek olarak tespit edildiği durum, özel sektör çalışanları için iş tatmini ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon ile ($r = -0.621$; $p < 0.00$) kamu sektörü çalışanları için iş tatmini ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon ile ($r = -0.297$; $p < 0.00$) ilişkisinde kendini göstermektedir. Buna göre özel sektörde hasta bina sendromu algısı iş tatminini çok daha güçlü şekilde etkilemektedir. Son olarak özel sektör çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon ile ($r = 0.744$; $p < 0.00$) kamu sektörü çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon ($r = 0.725$; $p < 0.00$) birbirine çok yakındır. Buradan hareketle iş stresi ve hasta bina sendromu ilişkisinin sektöre göre büyük farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir.

4. Tartışma

Bu çalışma Kırklareli özelinde kamu ve özel sektörde görev yapan 312 çalışan üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara demografik özelliklerinin yanı sıra hasta bina sendromu belirtileri ve iş stresi ve iş tatmini ölçekleri uygulanmış ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Çalışmada hasta bina sendromu ölçeğinde yer alan belirtilerden en çok şikayetçi olunan maddelerin sırasıyla yorgunluk, genel kas eklem ağrısı ve hoş olmayan koku hissi olduğu; en az şikayetçi olunan maddelerin ise sırasıyla cilt kuruması, baş dönmesi ve nefes darlığı olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit, Finnegan, Pickering ve Burge (1984), tarafından yapılan araştırmada üst solunum yolu rahatsızlıkları, gözlerde sulanma/kaşınma, boğazda kuruma, göğüste sıkışma, nefes almada zorluk, kas ağrısı, ateş, yorgunluk, baş ağrısı, kuru cilt, burun kanaması belirtilerine sahip olduğu ve bu durumun yalnızca çalışanın, çalıştığı binaya geldikten sonra başladığı, hafta sonlarında ve tatil günlerinde herhangi bir semptom göstermedikleri tespitiyle paralellik gösterdiği söylenebilir.

İlk araştırma sorusu olan “Hasta bina sendromu katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?” için gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, sektör ve bina havalandırma durumu hasta bina sendromu algısını istatistiki olarak farklılaştırdığı tespit edilmiştir. Bulgu detaylıca incelendiğinde; kadınların hasta bina sendromu algısının erkeklerden yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonucun da Crawford ve Bolas (1996) tarafından aktarılan ve 46 farklı binada çalışan 4373 kişiyle yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan kadınlarda erkeklere oranla daha fazla HBS olduğu tespitiyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Eğitim durumunun da hasta bina sendromu algısı için fark yaratır nitelikte olduğu görülmüştür. Buna göre lisans mezunu olan katılımcıların hasta bina sendromu algısı, lise veya altı düzeyinde ve ön lisans düzeyinde eğitim alanlardan yüksektir. Bu sonuç, Nakayama ve öte.’nin (2019) Japonya genelinde, 18-70 yaş arasındaki 750 erkek ve 750 kadınla yürüttükleri, 4 gün süren mülakat temelli araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Diğer yandan pozisyon ve bina durumunun ise hasta bina sendromu algısını istatistiki olarak farklılaştırmamakta olduğu tespit edilmiştir. Pozisyona ilişkin bulgu Crawford ve Bolas (1996) tarafından yapılan çalışmayla örtüşmüyor olsa da; Bina durumu ile ilgili hususun, hem Nakayama ve öte.’nin (2019) hem de Riviere, Lafitte ve Gayral’ın (2013) tespitleriyle benzerlik içermektedir.

Bir diğer araştırma sorusu olan, “Hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasında istatistiki olarak nasıl bir ilişki vardır?” için gerçekleştirilen korelasyon analizine göre, katılımcıların iş tatmini düzeyleri ile iş stresi ve HBS arasında ters yönlü, iş stresi ve HBS arasında ise aynı yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yen Lu ve öte.’nin (2018) 20-65 yaş arası 84 farklı ofiste görev yapan 389 çalışanla, kişi özellikleri, iş stresi, iç mekan etkenlerini de göz önüne alarak gerçekleştirdiği araştırmalarında da üst solunum semptomlarının yüksek hava akışıyla azaldığı ya da kaybolduğu görülürken, alt solunum yolu semptomlarının iş baskısı, uzun çalışma saatleri, ortam kimyasallarına maruz kalma hususlarını yaşayanlarda daha fazla olduğu örtüştüğü düşünülmektedir. Ayrıca, Magnavita ve öte.’nin (2007) yaptığı araştırma sonucunda, iç mekan çevresinin kalitesinin ve stres seviyesinin, çalışanların HBS semptomları göstermesine neden olduğu, hatta daha fazla stres yaşayanlarda, HBS semptomlarının daha fazla yaşandığı bulgusuna rastlanmıştır. Her ne kadar HBS ile iş tatmini arasındaki bağlantıyı göstermeyi hedefleyen doğrudan bir çalışma olmasa da HBS semptomları arasında aynı zamanda etkenleri arasında gösterilen stresin yansımaları olan iş stresinin, iş tatminiyle olan bağlantısını içeren Dülgeroğlu ve Başol’un (2017) çalışmasında iş stresinin, iş tatminini azalttığı tespitiyle uyumaktadır. Ayrıca Klassen ve Chiu (2010) tarafından öğretmenlerin yaşadığı iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yapılan araştırmanın sonucu olan iş tatmini ve iş stresi arasında anlamlı ve ters yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuyla da örtüşmektedir.

Sektör açısından durum incelendiğinde; kamu sektörü çalışanlarının hasta bina sendromu algısının, özel sektör çalışanlarından yüksek olduğu görülmüştür. Son olarak da çalıştığı binada havalandırma olmayan çalışanların hasta bina sendromu algısının, çalıştığı binada havalandırma olan çalışanlardan yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun da McElvenny ve öte.’nin (2019), Sırbistan’ın Nis şehrinde çalışan 1152 kişiyle, 3 yıl süren mülakatları sonucu ulaştıkları HBS semptomlarının sırasıyla kuru havaya sahip ortamda görev yapanlarda (%75,7) ve havasız ortamda bulunanlarda (%73,5) daha çok görüldüğü sonucuyla benzerdir. Ancak kamu ve özel sektör nezdinde incelenmek üzere yapılan araştırmaya literatür incelemesi sırasında ulaşılammıştır.

Çalışmada, hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişki özel ve kamu sektörü bakımından birbirinden farklılaşmış farklılaşmadığı üzerine yapılan analiz sonucunda, korelasyonların karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Buna göre özel sektör çalışanları için iş tatmini ile iş stresi arasındaki korelasyon, kamu sektöründe çalışanları için iş tatmini ile iş stresi arasındaki korelasyondan daha yüksektir. Diğer bir ifade ile özel sektörde iş tatmini ile iş stresi arasındaki ilişki daha güçlüdür ve birbirini daha güçlü şekilde etkilemektedir. Ancak farkın en yüksek olarak tespit edildiği durum, özel sektör çalışanları için iş tatmini ile HBS düzeyi arasındaki korelasyon ile kamu sektörü çalışanları için iş tatmini ile HBS düzeyi arasındaki korelasyon ilişkisinde kendini göstermektedir. Buna göre özel sektörde hasta bina sendromu algısı iş tatminini çok daha güçlü şekilde etkilemektedir. Son olarak özel sektör çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon ile kamu sektörü çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon birbirine çok yakındır. Buradan hareketle iş stresi ve hasta bina sendromu ilişkisinin sektöre göre büyük farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir.

Yücel’in aktardığı üzere HBS’nin iş hayatıyla ilgili en önemli faktörleri, iş stresi ve iş tatminidir (Yücel, 2008:11). Quoc ve öte.’nin aktardığına göre HBS üzerine yapılan çalışmalar göstermiştir ki, hastalık, iç mekan havalandırmasının yetersizliği, iç ve dış mekanda kimyasalların bulunması, cinsiyetin kadın olması, iş yoğunluğu, sosyal iletişimin azlığı gibi hususlarla yakından ilgilidir ve iş yoğunluğu ve düşük iş tatmini, baş ağrısı, sürekli yorgunluk, soğuğa karşı hassasiyet ve mide bulantısı arasında güçlü bir ilişki vardır (Quoc, Huong ve Duc, 2020:2). Ancak Kamu personel rejimi ile özel sektör personel rejiminin birbirinden farklı dinamiklere (kanuni süreçler) sahip olması dolayısıyla, kamu çalışanlarının zorunluluktan kaynaklanan sebeplerle özel sektör çalışanlarından farklı tepkiler verdikleri düşünülebilir. Bu durum sonucunda küçük

farklılıkların olması göz ardı edilebilmelidir. Nihayetinde çalışma sırasında elde edilen sonuçlar, literatür araştırma çalışması sırasında gözlenen belirti sıklığı ve sıralamasının değişmesine rağmen, benzer sonuçlar tespit ettiği görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Mevcut araştırma kapsamında üç araştırma sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda Kırklareli İlinin farklı bölgelerinde çalışan 312 katılımcı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılanların iş tatmini seviyelerinin yüksek, iş stresi ve hasta bina sendromu algı düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan hasta bina sendromu özelinde katılımcıların en çok şikayetçi oldukları maddelerin sırasıyla yorgunluk, genel kas eklem ağrısı ve hoş olmayan koku hissi olduğu; en az şikayetçi olunan maddelerin ise sırasıyla cilt kuruması, baş dönmesi ve nefes darlığı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında ileri sürülen ilk araştırma sorusu "Hasta bina sendromu katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?" şeklinde belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar detaylıca incelendiğinde; kadınların, bekar katılımcıların, lisans seviyesinde eğitime sahip olanların, kamu sektörü çalışanlarının ve son olarak da çalıştığı binada havalandırma olmayan çalışanların hasta bina sendromu algısının diğer gruplara kıyasla yüksek olduğu görülmüştür. Pozisyon ve binanın yeni ya da eski olma durumunun ise hasta bina sendromu algısı farklılığı yaratmadığı tespit edilmiştir.

İleri sürülen ikinci araştırma sorusu "Hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasında istatistiki olarak nasıl bir ilişki vardır?" şeklinde belirlenmiştir ve elde edilen sonuçlar, katılımcıların iş tatmini ile iş stresi arasında ters yönlü ve orta düzeyli; iş tatmini ile hasta bina sendromu algısı arasında da benzer şekilde ters yönlü ve orta düzeyli; son olarak da iş stresi ile hasta bina sendromu arasında aynı yönlü ve orta düzeyli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

İleri sürülen üçüncü araştırma sorusu "Hasta bina sendromu, iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişki özel ve kamu sektörü bakımından birbirinden farklılaşmakta mıdır?" şeklinde belirlenmiştir ve elde edilen sonuçlar; özel sektör çalışanları için iş tatmini ile iş stresi arasındaki korelasyonun, kamu sektörü çalışanları için elde edilen korelasyondan daha yüksek olduğunu; özel sektör çalışanları için iş tatmini ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyonun, kamu sektörü çalışanları için iş tatmini ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyondan iki kattan fazla olduğunu ve son olarak da özel sektör çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyon ile kamu sektörü çalışanları için iş stresi ile hasta bina sendromu düzeyi arasındaki korelasyonun birbirine çok benzer olduğu tespit edilmiştir.

Hasta bina sendromunun ortaya çıkmasının engellenmesi, farklı etkenlerden oluşan bir kavram olması nedeniyle, her ne kadar mümkün olmasa bile; Gawande ve öte.'nin yayımladıkları çalışmalarında (Gawande, Tiwari, Narayanan, ve Bhadri, 2020) ulaştıkları sonuçtan da anlaşılacağı üzere çevreye duyarlı yeşil binaların yapılmasıyla daha az yaşanacağı hususu göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için ilgili ve yetkili kamu kurumu tarafından bir yönetmelik oluşturularak, kalabalık iş ortamı olması muhtemel yapıların çevreye duyarlı, ergonomik tasarıma sahip, iç hava akış kalitesi ve hızı yüksek binaların inşa edilmesine yönelik zorunluluklar getirilebilir.

Kurumlarda, çalışma ortamlarını iyileştirmek adına ergonomiye önem vermeli, ayrıca iç hava kalitesini iyileştirmek adına aktif ve yoğun kullanılan baskı makineleri için ayrıca bir oda tasarlamalı ve bu oda dahil diğer odaların iç hava akışını artıracak pencere veya iklimlendirme cihazları kullanması HBS'nin azalmasına katkı sunacaktır. Bununla birlikte iklimlendirme cihazlarının rutin bakımlarının aksatılmadan yapılması, bir çok araştırmada belirtildiği üzere, iç hava kalitesindeki partikül kaynaklı HBS'den daha az etkilenmeye neden olacaktır.

Çalışanlar da sürekli olarak klima kullanmak yerine belirli periyotlarla odayı havalandırılmalıdır. Bu durum iç ortam hava kalitesini yükselteceği gibi, zararlı partiküllerin ortamdaki uzaklaşmasına da yardımcı olacaktır. Nitekim iç mekan hava kalitesinin yükselmesinin yukarıda da belirtildiği üzere HBS'nin azalmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışanlar, kendi yetki alanları içerisindeyse, odalarının tasarımını en iyi ışığı alacak şekilde ergonomiye uygun olarak dizayn etmeleri halinde HBS görülme sıklığını azaltacaklardır.

Hasta bina sendromu, iş stresi ve iş tatmini arasındaki ilişki özelinde çözüm olarak kamu ve özel sektör için ayrı ayrı uygulama basamakları önerilebilir. Kamu sektörü, çalışma ortamlarının düzenli olarak incelenmesi ve gerekli sağlık standartlarına uygunluğun sağlanması, hava kalitesinin düzenli olarak kontrol edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması, çalışanların ergonomik koşullarda çalışmalarının sağlanması ve düzenli olarak molalar verilmesi, çalışanlara düzenli olarak sağlık eğitimleri verilmesi ve hasta bina sendromunun belirtileri konusunda farkındalık oluşturulması üzerine bir takım kanuni düzenlemeler yapılabilir. Özel sektörde ise işyerlerinin düzenli olarak havalandırılması ve temizlenmesi, çalışanlara ergonomik çalışma koşulları sağlanması ve rahat bir çalışma ortamının oluşturulması, çalışanların stres düzeylerini azaltacak aktivitelerin teşvik edilmesi ve stres yönetimi konusunda destek verilmesi, iş tatmini ve çalışan refahını artırmak için motivasyon programları ve pozitif çalışma ortamı oluşturulmasına dikkat edilmesi gereklidir. Genel olarak, kamu ve özel sektör iş birliği içinde, çalışanların sağlığını ve refahını ön planda tutacak adımlar atılmalıdır. Çalışma ortamlarının

sağlıklı, güvenli ve destekleyici hale getirilmesi, hem hasta bina sendromu etkilerinin azaltılmasına hem de iş stresi ve iş tatmininin olumlu yönde etkilenmesine yardımcı olabilir. Bu adımlar sayesinde çalışanların daha verimli, sağlıklı ve mutlu bir şekilde çalışmalarını desteklenmiş olacaktır.

Son olarak, gelecekteki araştırmalarda hasta bina sendromunun devamsızlık ile ilişkisi incelenebilir. Ayrıca hasta bina sendromunun sosyal ve sanal kaytarma ile ilişkisi araştırılabilir. Ayrıca yapısal eşitlik modellemesi ile daha karmaşık ilişkiler ortaya konulabileceği gibi hasta bina sendromu ile iş tatmini, iş stresi ilişkisinde aracı ve düzenleyici etkiye sahip değişkenlerin keşfedilmesi de alanyazına önemli bir katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Agency, U. S. (1991, Şubat 1). Indoor Air Facts No. 4 (Revised) Sick Building Syndrome. Temmuz 27, 2022 Tarihinde https://www.epa.gov/sites/default/files/2014-08/documents/sick_building_factsheet.pdf Adresinden Alındı
- Ağlamış, F. (2021). Bir Tekstil İmalathanesinde Çalışanlar Arasında Hasta Bina Sendromu Görülme Sıklığı Ve İç Ortam Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 712954)
- Akalp, G., Başol, O., ve Aytaç, S. (2021). Covid-19, Hasta Bina Sendromu Ve Stres. *International Journal Of Social Inquiry*, 14(2), 357-382.
- Alkış, H. ve Öztürk, Y. (2009). "Otel İşletmelerinde Motivasyon Faktörleri Üzerine Bir Araştırma". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8(28): 212-236.
- Aslan, S., ve Gülistan, Ş. (2020). Çalışanların Hasta Bina Sendromu Yaşama Durumlarının İncelenmesi: Hatay Devlet Hastanesi Örneği. *SdÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 2(2), 138-149.
- Aytaç, S., ve Tüfekçi, U. (2018). Hasta Bina Sendromunun Azaltılmasında Ergonomik Önlemlerin Önemi. *Mühendislik Bilimleri Ve Tasarım Dergisi*, 6, 137-142.
- Başol, O., ve Çömlekçi, M. F. (2020). İş Tatmini Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 17-31.
- Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Anketler. S. Baştürk İçinde, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (S. 247-279). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Bilgin, G. (2015). Hasta Bina Sendromu. *Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi Dergisi*, 3(48), 144-148.
- Brayfield, A. ve Rothe, H. F. (1951). An Index of Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35(5), 307-311.
- Bulut Karaca, Ü. (2022). İç Ortam Kalitesinin Önemi Üzerine Bir Araştırma. *Kent Akademisi*, 15(4), 1724 - 1741.
- Can, B. (2017). Kocaeli Üniversitesi Araştırma Ve Uygulama Hastanesi Çalışanlarında Hasta Bina Sendromu Sıklığı, Tıpta Uzmanlık Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Kocaeli. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 466717)
- Centre, L. H. (1990). *Sick Building Syndrome: Causes, Effects And Control*. London: London Hazards Centre Trust Limited.
- Crawford, J., ve Bolas, S. (1996). *Sick Building Syndrome, Work Factors And Occupational Stress*. *Scand J Work Environ Health*, 22(4), 243-250.
- Çivilidağ, A. (2017). İş Yaşamında Sanal Kaytarmanın İş Stresi Ve İş Doyumu İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*(59), 355-373.
- Demirarslan, K. O., ve Başak, S. (2018). Hasta Bina Sendromu Kavramı Literatür Araştırması Ve Çeşitli Mekânların İç Hava Kalitelerinin Karşılaştırılması. *Mühendislik Bilimleri Ve Tasarım Dergisi*, 6(2), 190-201.
- Dhar, D. K., Arora, R., ve Chaudhuri, S. (2020). Is Occurrence Of Sick Building Syndrome A Possibility In The Dissection Hall? *National Journal Of Integrated Research In Medicine*, 11(4), 66-71.
- Dülgeroğlu, İ., ve Başol, O. (2017). İş Stresi Ve Çalışma Yaşamı Kalitesi Algısının Yansımaları: Satış Temsilcileri. *Business And Economics Research Journal*, 8(2), 293-304.
- Efeoğlu, D. İ. E., ve Özgen, P. D. H. (2007). İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 237-254.
- Ersoy, A. (2010). Hacettepe Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Binasında Çalışma Ortam Koşullarının Ve Hasta Bina Sendromu Ögelerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 281256)
- Finnegan, M., Pickering, C., ve Burge, P. (1984). The Sick Building Syndrome: Prevalence Studies. *British Medical Journal*, 284, 1573-1575.
- Gawande, S., Tiwari, R. R., Narayanan, P., ve Bhadri, A. (2020). *Indian J Occup Environ Med*. 24(1), 30-32.
- Gobir, Y. S., Zayyanu, M. M., ve Gobir, S. S. (2017, Eylül). Sick Building Syndrome: A Review Of Related Literatures. *Frontiers Of Knowledge Journal Series | International Journal Of Medical And*, 1(1), 11.

- Gomzi, M., ve Bobic, J. (2009). Sick Building Syndrome:Do We Live And Work İn Unhealthy Environment? *Periodicum Biologorum*, 3(1), 79-84.
- Güven, A. (2020). Türkiye’de Belediyelerde Çalışan Personelin İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Algısı. *Akademik Bakış Dergisi(Özel Sayı)*, 133-149.
- Jafari, M. J., Khajevand, A. A., Mousavi, S. A., Yekaninejad, M. S., Pourhoseingholi, M. A., Omidı, L., Et Al. (2015). Association Of Sick Building Syndrome With Indoor Air Parameters. *Tanaffos*, 14(1), 55-62.
- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C ve Kluger, A. N. (1998). Dispositional Effects on Job and Life satisfaction: The Role of Core Evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 83(1), 17-34.
- Karakuş, Ç. (2019). Çalışma Hayatında İş Tatmini Ve İş Stresi: Özel Bir Hastanede Çalışan Hemşireler Üzerine Bir Araştırma. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 92-104.
- Kavuncuoğlu, D., ve Koşan, Z. (2019). Indoor Air Pollution. *Journal Of Surgery And Medicine*, 3(12), 877-881.
- Keser, A. ve Güler, B. (2016). Çalışma Psikolojisi. *Umuttupe Yayınları*, Kocaeli.
- Klassen, R., ve Chiu, M. (2010). *Journal Of Educational Psychology*, 102(3), 741-756.
- Köse, A. (2013). Hal Yönetiminde Çalışanların Tükenmişlik Düzeyi Ve İştatminlerinin Hizmet Üretimine Etkisi Ve Mekansal Yansımaları: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Lu, C.-Y., Tsai, M.-C., Muo, C.-H., Kuo, Y.-H., Sung, F.-C., ve Wu, C.-C. (2018). Personal, Psychosocial And Environmental Factors Related To Sick Building Syndrome İn Official Employees Of Taiwan. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 15(7), 2-9.
- Magnavita, N., Ferraro, P., ve Vincenti, F. (2007). Influence Of Work Climate On The Sick Building Syndrome. *Giornale Italiano Di Medicina Del Lavoro Ed Ergonomia*, 29(3), 658-660.
- Mcelvenny, D., Turner, M., Burdorf, A., Pearce, N., ve Mehlum, I. (2019). Communication And Dissemination In The Omega-Net Cost Action. *Occupational And Environmental Medicine*, 76(1), A85-A96.
- Nakayama, Y., Nakaoka, H., Suzuki, N., Tsumura, K., Hanazato, M., Todaka, E., Et Al. (2019). Prevalence And Risk Factors Of Pre-Sick Building Syndrome: Characteristics Of Indoor Environmental And Individual Factors. *Environmental Health And Preventive Medicine*, 24, 1-10.
- Otlı, M. (2012). Turgut Özal Tıp Merkezi Çalışanlarında Hasta Bina Sendromu Görülme Sıklığı Ve Etkileyen Faktörler, Tıpta Uzmanlık Tezi. İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Malatya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 306215)
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Ergül, A. (2011). Çalışma Yaşamında Stresin Bireysel Performans Üzerindeki Etkileri: Eğitim ve Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 26.
- Özel, Y., ve Bay Karabulut, A. (2018). Günlük Yaşam Ve Stres Yönetimi. *Türkiye Sağlık Bilimleri Ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 48-56.
- Özgürbüz, S. (2019). Hasta Bina Sendromu, İş Stresi Ve Yaşam Kalitesi İlişkisi: Bir Vakıf Hastanesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 545283)
- Öztürk Çiftçi, D. (2022). Aşırı İş Yükünün İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde İş Stresinin Aracılık Rolü. *17(65)*, 15-38.
- Özyaral, D., ve Keskin, D. (2007). Hasta Bina Sendromu. İstanbul: Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası.
- Parmaksız, A., Ersöz, T., Özseven, T., ve Ersöz, F. (2013). Çalışanların İş Memnuniyeti, İş Stresi Ve Ergonomik Koşullarının Değerlendirilmesi. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi(8)*, 82-99.
- Pirdal, B. Z. (2022). İstanbul Eyüpsultan İlçesinde Ev Kadınlarında Hasta Bina Sendromu Ve Çocuklarında Astım Semptomlarının Değerlendirilmesi, Tıpta Uzmanlık. İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 754095)
- Quoc, C. H., Huong, G. V., ve Duc, H. N. (2020). Working Conditions And Sick Building Syndrome Among Health Care Workers İn Vietnam. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 17(10), 1-11.
- Riviere, M., Lafitte, D., ve Gayral. (2013). Sick Building Syndrome İn Public Services Of Eure-Et-Loir’s District, France. *Occup Environ Med*, 70(1), A9-A10.
- Rooley, R. (1995). Sick Building Syndrome – The Real:What İs Known, What Can Be Done. *Structural Survey*, 13(3), 5-8.
- Şimşir, İ., ve Seyran, F. (2020). İş Tatmininin Önemi Ve Etkileri. *Meyad Akademi*, 1(1), 25-42.
- Tanjeen, E. (2013). A study on factors affecting job satisfaction ofTelecommunication industries in Bangladesh. *OSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 8, (6), 80-86.
- Tekin, B., ve Deniz, B. (2019). Muhasebe Meslek Mensuplarının İş Stresi, İş Performansı Ve İş Tatmini Düzeyleri Üzerinde Kontrol Odağı Etkili Bir Faktör Mü? *Muhasebe Ve Finansman Dergisi(84)*, 65-94.
- Tekin, Ö. F. (2019). Öğrencilerde Hasta Bina Sendromu Prevalansı İle İç Ortam Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi: Kütahya Okul Örneği. Tıpta Uzmanlık Tezi. Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Kütahya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 607857)

- Tekin, Ö., ve Arıkan, İ. (2023). Evaluation Of The Relationship Between Sick Building Syndrome Prevalence And Indoor Air Quality In Schools. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 8(1), 42-53.
- Teleş M. (2021). Validity and reliability of the Turkish version of the General Work Stress Scale. *Journal of nursing management*, 29(4), 710–720.
- Thomas-Mobley, L., Roper, K. O., ve Oberle, R. (2005). A Proactive Assessment Of Sick Building Syndrome. *Emerald Group Publishing Limited*, 23(1/2), 6-15.
- Tokay Taçgın, F., Karapınar, M., ve Karakaya, A. (2020). Çalışanların Stres Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomi, İşletme Ve Yönetim Dergisi*, 4(2), 158-180.
- Uçar, Nursen, Aygin, Dilek ve Uzun, Emine (2016). "Yoğun Bakım Ünitelerinde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik ve İş Doyumunun Değerlendirilmesi". *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi* 1(4): 18- 37.
- Uslu Divanoğlu, S., ve Usta, Ş. (2017). İş Tatmini Ve Demografik Özellikler Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 109-129.
- Yabana Kiremit, B. (2018). Hasta Bina Sendromunun Sağlık Çalışanları Üzerine Etkileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 665-682.
- Yaprak, G. (2016). Sağlık Kurumlarında İş Sağlığı Ve İş Güvenliği, Hasta Bina Sendromunun Sağlık Çalışanları Üzerinde Etkileri, Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 465177)
- Yapraklı, Ş., ve Yılmaz, M. K. (2007). Çalışanların İş Stresi Algılarının İş Tatminleri Üzerindeki Etkisi: Erzurumda İlaç Mümessilleri Üzerinde Bir Saha Araştırması. *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 156-183.
- Yen Lu, Chuan Tsai, Hsin Muo, Hsien Kuo, Chang Sung ve Ching Wu, (2018). Personal, Psychosocial and Environmental Factors Related to Sick Building Syndrome in Official Employees of Taiwan. *Int J Environ Res Public Health*, 15(1), 7
- Yıldız, Ş., ve Tekin, U. (2018). Beyaz Yakalı İşçilerde İş Stresininin Ve Yaşam Doyumuna Etkisi. 4(1), 61-88.
- Yılmaz, Y., ve Bayın Sariahmetoğlu, A. (2023). Üniversite Toplu Kullanım Alanlarında İç Ortam Hava Kalitesinin İş Sağlığı Ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(4), 1392 - 1402.
- Yücel, A. (2008). Bir Kamu Kuruluşu Çalışanlarında Hasta Bina Sendromunun Görülme Sıklığı Ve Bazı Risk Faktörleri İle İlişkisi, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Tez No. 225784).
- Zorlu, K., ve Tıkansak Karadayı, T. (2020). İç Mekan Hava Kalitesinde Yapı Malzemelerinin Rolü. *Sinop Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 5(2), 193-211.

Extended Abstract

Aim and Scope

Sick building syndrome (SBS) refers to health problems caused by such indoor conditions. Symptoms such as respiratory problems, headaches and skin conditions indicate workers' sensitivity to environmental factors in the workplace. However, sick building syndrome can cause not only physical health problems, but also emotional and psychological effects. SBS is also thought to have a significant impact on employees' job stress and job satisfaction. In particular, research has been conducted on the increased job stress and negative effects on job performance of employees who are in an uncomfortable work environment. At the same time, it is curious how such conditions prevent employees from enjoying their work and thus affect job satisfaction. From the early 1990s to the early 2000s, the sick building syndrome was of interest to the health, engineering and labor sciences, and much research was conducted. However, it lost its attractiveness for various reasons, and with the covid-19 pandemic in 2020, which is still partially ongoing, the sick building syndrome has become a topic that attracts attention again due to the fact that people stay indoors for a long time, with all countries inviting their citizens not to go out unless it is mandatory and to stay at home. In the research on Sick Building Syndrome, which is a subject of curiosity again due to its interdisciplinary nature, a research was conducted in Kırklareli province in order to determine how it affects job stress and job satisfaction.

While technological developments have tried to improve buildings, they have also turned them into more closed, divided, more crowded places, where air is recirculated but many particles and chemical-emitting materials are released into the environment. The definition of "Sick Building Syndrome" is used to describe the situation in which people living in buildings where the subject factors are present and/or the indoor quality is inadequate experience acute health or comfort problems caused by the sick building, which appear depending on the time they spend in the building (Gobir, Zayyanu, & Gobir, 2017:1). Although there is no agreed diagnostic method for sick building syndrome, which is generally caused by building characteristics, affected by the working environment and exposed to indoor pollutants, office workers feel uncomfortable,

feel that their working comfort is impaired and accompanied by medical symptoms, it is possible to talk about sick building syndrome due to the presence of some unexplained symptoms (Gomzi & Bobic, 2009:80).

Job stress refers to the state of stress that develops due to one or more factors in the working life/environment. As cited by Öztürk Çiftçi, the International Labor Organization defines job stress as a situation that arises in the context of the organization, structure and work relations of the work; when the work is incompatible with the employee's abilities and capacity and is difficult to overcome or when there is a conflict between the expectations of the employee and the organizational culture (Öztürk Çiftçi, 2022:19). As Yıldız and Tekin cited by Yıldız and Tekin, job stress can be caused by how the person perceives and defines the job and the character traits and qualities of the person. However, indoor features such as intense light, excessive noise and/or excessive heat in the workplace are also among the stress factors (Yıldız & Tekin, 2018:64).

Job satisfaction, as Şimşir and Seyran cite Locke, is an emotional reaction to one's job and occurs as a result of the evaluation of one's job after gaining experience (Şimşir and Seyran, 2020:26). As cited by Yapraklı and Yılmaz, Barutçugil defines job satisfaction as a phenomenon that expresses the emotional state in which an employee realizes that his/her work and the results he/she obtains are compatible with his/her personal needs and value judgments (Yapraklı and Yılmaz, 2007:160). Material gains from the job and the fact that the employee can enjoy working with his/her teammates are generally considered as a factor that significantly affects the level of satisfaction.

In light of the definitions and data on job stress and sick building syndrome, it can be argued that there is a direct relationship between job stress and sick building syndrome. Indeed, the relationship between work stress and SBS can be defined as a complex interaction between occupational pressures and adverse environmental conditions in the workplace. In this context, it should be considered that job stress may contribute to the emergence of common symptoms associated with SBS, as it is often seen to be exacerbated by factors associated with the indoor environment. In summary, work stress associated with SBS is a multifaceted issue that is influenced by both occupational demands and indoor quality.

By taking measures such as making work environments healthy and safe, regular ventilation, providing fresh air, and creating ergonomic conditions, both the effects of sick building syndrome can be reduced and employees' job satisfaction can be increased. In conclusion, although there is no direct study to reveal the link between SBS and job satisfaction, the effects of RLS on job satisfaction is an important issue that should be emphasized in terms of organizing work environments in a human-oriented manner and considering the welfare of employees. A more detailed examination of this issue may contribute to making work environments in workplaces healthier, more productive and more satisfying.

Methods

The aim of the study is to evaluate the relationship between sick building syndrome, job stress and job satisfaction among employees in Kırklareli province. In line with this purpose, three research questions are sought to be answered:

Research Question 1: Does sick building syndrome differ according to the demographic characteristics of the participants?

Research Question 2: What is the statistical relationship between sick building syndrome, job satisfaction and job stress?

Research Question 3: Does the relationship between sick building syndrome, job satisfaction and job stress differ between private and public sector?

In the literature, separate studies on "job satisfaction", "sick building syndrome" and "job stress" were conducted on each subject separately. On October 07, 2023, when a search was made on thesis.yok.gov.tr with the keyword "Patient Building Syndrome" in the context of graduate theses, it was determined that 9 (nine) results were encountered. A similar search was conducted for research articles on dergipark.org. On November 22, 2023, when the keyword "Sick Building Syndrome" was searched, 10 (ten) results were found. In the national literature review, it was seen that 9 postgraduate theses and 10 research articles were written, but it was determined that the studies did not focus on the relationship between "sick building syndrome, job stress and job satisfaction", which is the subject of the current research. In this context, the current research aims to fill an important gap in the national literature and aims to analyze the relationship between sick building syndrome and job stress and job satisfaction, two important reflections of working life.

In the present study, the relationship between sick building syndrome, job stress and job satisfaction observed in employees in Kırklareli province was evaluated using the survey technique, which is a quantitative method. The survey technique was preferred because it is more economical, accessible and easy to apply (Baştürk & Taştepe, 2013:273) compared to other methods.

The data collection tool used in the current study consists of four sections. In the first section, there are 10 questions aimed at questioning the demographic characteristics of the participants (e.g. gender, marital status, educational status, etc.). In the second part, the 5-item job satisfaction scale developed by Brayfield and Rothe (1951), abbreviated by Judge, Locke,

Durham and Kluger (1998), and the Turkish validity and reliability study conducted by Başol and Çömlekçi (2020) was used. In the third section, a 9-item job stress scale developed by Bruin (2006) and Turkish validity and reliability study conducted by Menteş (2021) was used to measure the participants' job stress levels. The fourth and final part is the 12-item sick building syndrome symptom questions for the detection of physical symptoms such as watery eyes, headache, etc., which were created by London Hazards Centre, Interchanges Studios (1990) and Turkish validity and reliability study was conducted by Akalp, Başol and Aytaç (2021).

After determining the data collection tools used in the research, ethics committee permission was obtained from Kırklareli University Scientific Research and Publication Ethics Committee with the document dated 18.11.2022 and numbered E-35523585-302.99-68529 and the data collection process of the research was started.

The population of the current research consists of individuals working in Kırklareli province. According to 2022 data of Turkish Employment Agency (2022), there are 39,681 employees in Kırklareli province. According to the results of the analysis, the sample size representing the relevant population with 95% confidence level and 5% confidence interval was calculated as 381 (Sample Size Calculator). After obtaining ethics committee permission, questionnaires were distributed both face-to-face and online on a voluntary basis. Although 381 participants were targeted to be reached in the study in which convenience and snowball sampling methods were used, it was observed that 312 participants completed the survey at the end of 1 year. Accordingly, approximately 82% of the targeted sample size was reached. Since all questions in the data collection tool used in the research were compulsory questions, the answers given by all 312 participants were evaluated.

A total of 312 people working in different sectors participated in the study. Accordingly, 146 of the participants were male (46.8%), 166 (53.2%) were female, 204 were married (65.4%), 103 were single (33%) and 5 were widowed or divorced (1.6%). Among the participants, 160 graduated from high school or below (51.3%), 66 from associate's degree (21.2%), 48 from bachelor's degree (15.4%), 21 from master's degree (6.7%) and 17 from doctorate degree (5.4%). 62 (19.9%) of the respondents are public sector employees and 250 (80.1%) are private sector employees, and when the titles in working life are analyzed, it is seen that 255 respondents are other employees (81.7%), 33 are intermediate managers (10.6%) and 24 are managers (7.7%). While 170 of the respondents work in the new building (54.5%), 142 work in the old building (45.5%). In addition, 256 respondents' buildings have ventilation (82.1%), while 56 respondents' buildings do not (17.9%). Finally, the average age of the participants was 35.46 ± 8.33 years, the average length of experience was 10.82 ± 7.89 years, and the average length of work in the current building was 4.91 ± 4.06 years.

Findings

In this section of the study, the results of the analysis of the research questions are given. Accordingly, there are 5 items in the job satisfaction scale and the internal consistency level of the scale is high (0.951) and it is seen that the job satisfaction levels of the participants are high (4.08 ± 1.03). There are 9 items in the job stress scale and the internal consistency level of the scale is high (0.958) and it is seen that the job stress levels of the participants are low (1.75 ± 0.95). Finally, there are 12 items in the sick building syndrome scale and the internal consistency level of the scale is high (0.930) and it is concluded that the participants' assessment of sick building syndrome is low (1.43 ± 0.55). When the results of the normal distribution analysis of the scales were examined; it was determined that the variables of job satisfaction ($p < 0.05$), job stress ($p < 0.05$) and sick building syndrome ($p < 0.05$) did not meet the normal distribution criteria. According to this result, it was determined that nonparametric Spearman's rho, Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis H tests should be used in the analyzes involving the scales.

When the mean values of the sick building syndrome items are examined, the items with the highest mean values, in other words, the items with the most complaints are fatigue (1.61 ± 0.82), general muscle joint pain (1.58 ± 0.79) and unpleasant odor sensation (1.51 ± 0.83); the items with the lowest mean, in other words, the items with the least complaints were respectively dry skin (1.36 ± 0.70), dizziness (1.25 ± 0.55) and shortness of breath (1.22 ± 0.55).

Firstly, according to the results of the analysis conducted for Research Question 1 (Does sick building syndrome differ according to the demographic characteristics of the participants?); gender, marital status, educational status, sector and building ventilation status statistically differentiate the perception of sick building syndrome ($p < 0.05$). On the other hand, position and building status did not statistically differentiate the perception of sick building syndrome ($p > 0.05$).

According to the results of the correlation analysis conducted for Research Question 2 (What is the statistically significant relationship between sick building syndrome, job satisfaction and job stress?), there is an inverse, moderate and statistically significant relationship between participants' job satisfaction levels and job stress levels ($r = -0.647$; $p < 0.00$). In other words, it can be interpreted that an increase in the participants' job stress decreases their job satisfaction or an increase in their job satisfaction decreases their job stress. On the other hand, there is an inverse, moderate and statistically significant relationship between the job satisfaction levels of the participants and their perception of sick building

syndrome ($r = -0.592$; $p < 0.00$). In other words, an increase in job satisfaction decreases the perception of sick building syndrome or a decrease in the perception of sick building syndrome can be interpreted as an increase in job satisfaction. Finally, there is a same-directional, moderate and statistically significant relationship between job stress level and sick building syndrome levels ($r = 0.741$; $p < 0.00$). In other words, an increase in job stress increases the perception of sick building syndrome or an increase in the perception of sick building syndrome increases the level of job stress.

According to the results of the analysis conducted for Research Question 3 (Does the relationship between sick building syndrome, job satisfaction and job stress differ between private and public sectors?), the correlation between job satisfaction and job stress for private sector employees ($r = -0.653$; $p < 0.00$) is higher than the correlation between job satisfaction and job stress for public sector employees ($r = -0.422$; $p < 0.00$). In other words, the relationship between job satisfaction and job stress in the private sector is stronger and affects each other more strongly. However, the highest difference is found in the correlation between job satisfaction and sick building syndrome level for private sector employees ($r = -0.621$; $p < 0.00$) and the correlation between job satisfaction and sick building syndrome level for public sector employees ($r = -0.297$; $p < 0.00$). Accordingly, the perception of sick building syndrome in the private sector affects job satisfaction much more strongly. Finally, the correlation between job stress and sick building syndrome level for private sector employees ($r = 0.744$; $p < 0.00$) and the correlation between job stress and sick building syndrome level for public sector employees ($r = 0.725$; $p < 0.00$) are very close to each other. From this point of view, it is determined that the relationship between job stress and sick building syndrome does not show great differences according to the sector.

Conclusion

Within the scope of the current research, answers to three research questions are sought. In this context, a survey was conducted with 312 participants working in different regions of Kırklareli Province. According to the findings, it was concluded that the job satisfaction levels of the participants were high, while the perception levels of job stress and sick building syndrome were low. On the other hand, it was determined that the items that the participants complained most about the sick building syndrome were fatigue, general muscle joint pain and unpleasant odor sensation, respectively; the least complained items were dry skin, dizziness and shortness of breath, respectively.

The first research question put forward within the scope of the research was determined as "Does sick building syndrome differ according to the demographic characteristics of the participants?". When the results obtained are examined in detail; it is seen that women, single participants, those with a bachelor's degree, public sector employees and finally employees who do not have ventilation in the building where they work have a higher perception of sick building syndrome compared to other groups. Position and whether the building is new or old did not make a difference in the perception of sick building syndrome.

The second research question put forward was "What is the statistical relationship between sick building syndrome, job satisfaction and job stress?" and the results obtained showed that there was an inverse and moderate relationship between the participants' job satisfaction levels and job stress levels; similarly, there was an inverse and moderate relationship between job satisfaction levels and sick building syndrome perception levels; and finally, there was a same directional and moderate relationship between job stress levels and sick building syndrome levels.

The third research question put forward was "Does the relationship between sick building syndrome, job satisfaction and job stress differ between private and public sector employees?" and the results obtained show that the correlation between job satisfaction and job stress for private sector employees is higher than the correlation obtained for public sector employees; the correlation between job satisfaction and sick building syndrome level for private sector employees is more than twice as high as the correlation between job satisfaction and sick building syndrome level for public sector employees; and finally, the correlation between job stress and sick building syndrome level for private sector employees and the correlation between job stress and sick building syndrome level for public sector employees are very similar.

Kelamın İnsana Dönük Yüzü: İlahi ve İnsani Arasındaki Dengenin Yeniden Kurulması

The Human Face of The Theology: Restoring the Balance between the Divine and the Human

Ayşe Kalyoncu¹, Berat Sarıkaya²

Öz

Bu makale, İslam düşünce dünyasında Kelam ilminin günümüzdeki rolünü ve önemini tartışmaktadır. İslam düşüncesinde Kelam ilminin, diğer ilim dallarından farklı metotlara sahip olduğu ve bu metotların zamanla değiştiği bilinmektedir. Yeni bir Kelamın ihtiyacı, geleneksel Kelam'ın günümüzün karmaşık ve değişken dünyasına uyum sağlayamaması ve çağın sorunlarına etkili çözümler sunamamasıyla doğrudan ilişkilidir. Geleneksel Kelam, tarihsel koşullar ve düşünce yapıları içinde gelişmiş olup belirli bir bağlamda anlam kazanmıştır. Ancak, günümüzde karşılaşılan zorluklar ve meydan okumalar, yeni bir Kelam'ın arayışını zorunlu kılmaktadır.

Bununla birlikte, yeni bir kelamın inşası sadece çağın zorluklarına değil, aynı zamanda İslam geleneğinin köklü öğretilerine de dayanmalıdır. Bu, geleneği dikkate almanın ve onunla diyaloga girerek çağın sorunlarına uygun çözümler bulmanın önemini vurgular. Yeni bir Kelam'ın, İslam'ın temel değerlerine bağlı kalmakla birlikte modern dünyanın gerçekleriyle uyumlu bir şekilde düşünce üretmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda makalede, özellikle "Sosyal Kelam" konusuna temas edilmiştir. İnsan, Tanrı ve toplumsal değişim dinamiği arasındaki ilişkiler incelenirken, geleneksel düşünce kalıplarının sorgulanması ve yenilikçi bir perspektifin ortaya konulması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Tanrı'nın varlığının insanın varlığından ayrı düşünülemeyeceği ve Sosyal Kelam'ın bu anlamda insanı merkeze aldığı vurgulanmaktadır. İnsanın Tanrı ile olan ilişkisi, onun özgürlüğü ve sorumluluğuyla ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni İlm-i Kelam, Sosyal Kelam, Tanrı, İnsan, Toplumsal Değişim

Abstarct

This article discusses the current role and importance of the science of kalam in the world of Islamic thought. It is known that the science of kalam in the world of Islamic thought has different methods from other branches of science and that these methods have changed over time. The need for a new theology is directly related to the inability of traditional theology to adapt to today's complex and changing world and to offer effective solutions to the problems of the age. Traditional theology has developed within historical conditions and structures of thought and has gained meaning in a specific context. However, today's challenges and difficulties necessitate the search for a new theology.

However, the construction of a new theology must be based not only on the challenges of the age, but also on the well-established teachings of the Islamic tradition. This emphasizes the importance of taking the tradition into account and engaging in dialogue with it to find appropriate solutions to the problems of the age. A new theology needs to think in a way that is compatible with the realities of the modern world while adhering to the core values of Islam.

In this context, the article particularly touches upon the subject of "Social Theology". While examining the relationships between man, God and the dynamics of social change, it is pointed out that traditional thought patterns should be questioned and an innovative perspective should be put forward. It is emphasized that the existence of God cannot be separated from the existence of man and that social theology puts man at the center in this sense. Man's relationship with God is evaluated in relation to his freedom and responsibility.

Keywords: New Theology of Kalam, Social Theology, God, Human, Social Change

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 25 / 01 / 2024

Accepted: 19 / 05 / 2024

¹ Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Gümüşhane, Türkiye, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-3700-8316>.

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, berat Sarıkaya@gumushane.edu.tr, Gümüşhane, Türkiye, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3308-6184>.

Giriş

İslam düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olan Kelam ilminin günümüzde bu yerini koruyup korumadığı meselesi tartışma konusudur. Tarihi seyri içinde Kelam ilmi İslam inanç akidelerini savunma görevini yerine getirmeye çalışmış ve bu konuyla bağlantılı olarak disiplinler arası bir bakış açısı oluşturmuştur. Fakat her ilim dalında olduğu gibi Kelam ilminde de ortaya çıkan durağanlık, kendini yenileyememesine ve çözüm üretmede yetersiz kalması gibi eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Bunun nedenleri arasında birçok husus sayılabilir.

Bunlardan birisi geleneksel Kelam'ın çağdaş sorunlara uygunluğu meselesidir. Zira Kelam genellikle Orta çağ İslam düşüncesinin çerçevesinde geliştiği için, modern bilim, felsefe ve sosyal bilimlerdeki gelişmeleri yeterince hesaba katmamış olabilir. Diğer taraftan Kelam genellikle İslam inancını savunmaya odaklanırken, çağdaş dünya görüşlerine ve din dışı felsefi sistemlere karşı savunma yapmakta bazen yetersiz kalabilmektedir. Bu durum ise, özellikle seküler veya ateist bakış açılarına karşı etkili bir argüman geliştirmekte zorlanabileceği anlamına gelmektedir.

Kelam ilmi geleneksel olarak İslam inancını savunmak ve diğer inanç sistemlerine karşı argümanlar sunmak için geliştirilmiştir. Kelam, diğer inanç sistemlerini ele alırken genellikle onları çürütmeye veya reddetmeye odaklanır. Bu, karşıt görüşlerin eleştirel bir şekilde incelenmesi yerine, önceden kabul edilmiş kendi inançlarının doğruluğunu savunmaya daha fazla zaman harcanmasına neden olabilmektedir. Bu durum, Kelam'ın daha çok reddiyeci bir yaklaşım sergilediği ve ön kabullere dayandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Kelam, genellikle İslam inancının belirli temel önermelerini kabul ederek başlar. Bu temel önermeler, örneğin Tanrı'nın varlığı, peygamberlik, ahiret gibi, İslam inancının merkezindeki konuları içermektedir. Kelamcılar diğer inanç sistemlerini ele alırken, genellikle bu İslami temellere dayanırlar.

Bu reddiyeci yaklaşım, Kelam'ın diğer inanç sistemleriyle etkili bir diyalog kurmasını engelleyebilir. Diyalog, karşıt görüşler arasında anlayışı artırabilir ve ortak noktaları bulmaya yardımcı olabilir. Kelam'ın daha çok reddiyeci tutumu, bu tür bir diyalogun önündeki engellerden biri olarak kabul edilebilir.

Eleştirilere neden olan bir diğer husus ise, Kelam'ın genellikle cedele dayalı bir üslup kullanmasıdır. Bu üslup onu pratik hayattan uzaklaştırmakta ve sadece teorik bir düzleme hapsedmektedir. Zira Kelam, genellikle soyut ve teorik meseleler üzerinde yoğunlaşırken, pratik hayatın karmaşıklıklarını ve gerçek dünyadaki sorunları ele almada eksik kalabilmektedir. İnsanların günlük yaşamda karşılaştığı etik, sosyal ve politik meseleler gibi somut konulara dair pratik çözümler sunmak yerine, genellikle metafizik ve teolojik sorunlar üzerinde odaklanmaktadır. Bu da Kelam'ın insan merkezli bir bakış açısından uzaklaşmasına ve pratik yaşamla bağlantısını zayıflatmasına neden olmaktadır.

Kelam'ın genellikle didaktik bir özellik taşıması ve soyut argümanlar üzerine odaklanması, insanın psikolojik ve ruhsal yönünü ihmal etmesine ve günlük yaşamla ilişkilendirme konusunda yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Bu, Kelam'ın pratik etkisini sınırlamakta, insanların günlük hayatlarında karşılaştıkları duygusal ve ruhsal zorluklarla nasıl başa çıkacaklarına dair pratik rehberlik sunmada eksik kalmasına neden olmaktadır. Bu eleştiriler çoğaltılabilmektedir (Yarımbaş, 2004: 73-82).

Söz konusu eleştiriler çerçevesinde bakıldığında Kelam ilminin topluma yön vermekten uzak çoğunlukla soyut bazı kavramlar üzerinden zihinsel faaliyet üreten bir entelektüellik içinde kaldığı görülebilir. Bu sebeple Kelam'ın içinde bulunduğu zamana göre insanların ihtiyaçlarına cevap verecek bir ilim haline gelmesi gerekir. Zira bu yenilenmeyi yaparak Allah, insan ve tarih arasında irtibatı en iyi şekilde kurabilme kapasitesine sahip ilim Kelam'dır.

Kelamcılar, teorik tartışmaların ötesine geçerek, Kelam'ın pratik hayatta nasıl uygulanabileceğini ve insanların günlük yaşamlarında nasıl bir rehberlik sağlayabileceğini daha fazla vurgulayabilirler. Kelam'ın insanın psikolojik ve ruhsal ihtiyaçlarına daha fazla odaklanmasını ve günlük yaşamdaki sorunlara pratik çözümler sunmasını sağlamak için daha insan merkezli bir yaklaşım benimseyebilirler.

1. Oluşum ve Gelişim Seyri Açısından Kelam İlmi

İlimler külli ve cüzi olmak üzere ikiye ayrılır. Kelam ilmi, dini ilimler içinde külli ilim diğer ilimler ise cüzi ilim olarak adlandırılır. Çünkü müfessir, mütekellimin ilgilendiği unsurlardan yalnızca kitabın anlamını alır ve onun üzerinden çalışır. Muhaddis ise mütekellimin başka bir ilgi alanı olan sünneti alır ve onun sübut yollarını inceler. Fakih mükelleflerin fiillerini, usulcü ise bu hükümlerin delalet yönlerini araştırır. Kelamcı ise bütün mevcudatı inceleyerek dini ilimlerin ilkelerini ispat görevini üstlenir (Gazâlî, 1993: 4; Çelebi ve Erel, 2017: 26). Dolayısıyla Kelam ilmi varlığın kaynağı olarak Allah'ı, vahyin gönderilme sebebi olarak insanı ve bunların ortak eylem süreci olarak tarihi esas alır (Düzgün, 2010: Önsöz).

Zira Kelam'ın tarihi seyrine bakıldığında onun, dini naslara dayanarak bu üç alan içindeki sosyal, kültürel ve siyasal olaylar sonucunda ortaya çıkan tartışmalarla şekillendiği görülmektedir.

Örneğin Hz. Peygamber'in ölümünden sonra bir problem olarak ortaya çıkan hilafet meselesi Müslümanlar arası ayrılığın ilk kıvılcımı olarak görülebilir. Peygamberliğinin yanı sıra Medine'de kurulmuş bir topluluğun başkanı olarak Hz. Muhammed'in yerine kimin geleceği tartışması daha o defnedilmeden önce başlamıştır. Mesele ilk olarak Hz. Ebubekir sonrasında da Hz. Ömer ile nispeten çözülmüş görülmektedir. Ancak Hz. Osman döneminde tartışmalar alevlenmiş ve süreç Hz. Osman'ın katledilmesi ile sonuçlanmıştır. Hz. Osman'ın ardından halife olan Hz. Ali dönemi de benzer tartışmalarla geçmiştir. Önce Cemel Vakası ile bazı sahabenin, daha sonra da başında Muaviye'nin olduğu Emeviler'in Hz. Ali'ye karşı isyan etmeleri bu dönemde Müslümanlara ağır kayıplar verdirmiştir. Müslümanlar bu kayıpların sebepleri konusunda düşünürlerken ortaya çıkan dinsel, siyasal ve toplumsal tartışmalar Kelam'ın önemli bir sorunu olan hilafet meselesini gündeme getirmiştir. Ardından bu savaşlarda ölen Müslümanların dünyada ve ahiretteki konumları iman-amel ilişkisini tartışmaya açarken Kelam'ın bir diğer önemli probleminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yönetimle ilgili ortaya atılan düşünceler siyasal ve dinsel cebir anlayışlarını beslerken bunlara tepki olarak da "kaza-kader", "insan fiillerinin yaratılması", "halku'l Kur'an", "iman-amel meselesi" gibi birçok tali konu Kelam'ın konusu haline gelmiştir (Sinanoğlu, 2004: 127).

Bütün bu tartışma ve görüş farklılıkları sonucunda İslam düşüncesinde çeşitli gruplar meydana gelmiştir. Özellikle hicri ikinci yüzyıldan itibaren itikadi düşüncelerde belirgin ekollerleşmeler baş göstermiştir. Müslümanlar, kendi iç hesaplaşmalarının yanında tercüme hareketleri ile başka inanç ve düşüncelerle tanışırken bu tarz fikri akımlara, İslam vahyini temel alan düşünceleri alternatif olarak sunmak ve vahyi olumsuz saldırılardan korumak için şifahi ve kitabi birçok çalışmalar ortaya çıkarmışlardır. Sonuçta iç ve dış saldırılara karşı naklin yanında aklı da kullanan bir ilim olarak Kelam ilmi oluşmuş (Özervarlı, 2019: 18) ve hicri üçüncü yüzyıldan itibaren bu misyonunu günümüze kadar devam ettirmiştir. Aklın etkin olarak kullanılması anlamında felsefe ile benzerlik gösterse de Kelam hem aklı hem de nakli kaynak kabul ederek kendine has yöntem ve içerik sahibi bir ilim olarak ondan ayrılmaktadır (İzmirli, 2018: 11; Taftazânî, 2017: 24-25).

Vasıl b. Ata'nın hicri birinci yüzyılda hocası Hasan el-Basri'nin "mürtekb-i kebire" konusundaki görüşlerine itiraz ederek ondan ayrılması Mu'tezile mezhebinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mu'tezile mezhebi özellikle hicri ikinci ve üçüncü yüzyılda Emeviler'in benimsedikleri cebri anlayışa itiraz etmiş ve ileri sürdükleri argümanlarla Kelam ilminin gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Üçüncü yüzyıl sonunda, Eş'arî'nin Mu'tezile'den ayrılması ile sonuçlanan süreç Mâtürîdî'yi de içine alarak Sünni Kelam'ın üst yapısını oluşturmuştur. Hem Ehl-i-sünnet hem de Mu'tezile bu dönemlerde İslam dinine karşı içerden ve dışardan yapılan saldırılara karşı savunma görevini elden bırakmamış, buna rağmen birbirlerini eleştirmekten de geri durmamışlardır. Felsefenin de İslam dünyasına girmesi ile naslar üzerinde anlama ve yorumlama çabaları baş göstermiş bunun sonucunda da ciddi bir literatür oluşmuştur. Mu'tezile'nin siyasi iktidarı arkasına alarak mihne hareketine ön ayak olması ve İslam Kelamı'na yabancı birçok kavramın Müslüman dünyaya sokulması sonucunda Kelam ilmi birçok zihinde eleştirilere ve karşı duruşlara maruz kalmıştır. Bu dönemde Kelam'a, "cevher-araz", "kelamullah" gibi konular da eklenince tartışmalar bazı grupları aşmamış ve Kelam bazen de siyasi iktidarların düşüncelerine payanda olarak kullanılmıştır. Gazalî'den sonra ise yaklaşık dokuz asır gibi bir zaman şerh ve haşiyelerle geçirilmiş akli üretim durma noktasına gelmiştir.³ Müslüman dünya kendine özgü düşünce dünyasını daraltmış taklit ve nakile yönelerek muhafazakâr bir yol takip etmişlerdir. Birçok kelami meseleyle ilgili öne sürülen düşünceler bir içtihat çeşidi olarak kabul edilirken zaman içinde itikadi bir ilke mesabesine gelerek özgün düşüncenin önü kapatılmıştır.

İçerik olarak Kelam böyle bir seyir izlerken kullandığı metotlar da dönem dönem değişiklik göstermiştir. Hz. Peygamber ve sonrası dönemlerde Müslüman toplum Arap dil kuralları, şiir, belagat, hitabet gibi birçok etkinin sonucunda oluşan bir "usûle" düşünmekteydi. Zira Kur'an onlardan akletmelerini ve düşünmelerini istediklerinde "mantık bilmiyoruz" şeklinde bir itiraz ileri sürmemişler, zaten var olan bu tarz unsurları devreye sokarak kendilerinden istenen tefekkürü yerine getirmeye çalışmışlardır (Çelebi, 2005: 251). Ancak özellikle Hz. Peygamberden sonra Kelam ilminde, kıyas bir akıl yürütme yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. Fıkıhtan ödünç alınan kıyasın en önemli özelliği sadece benzerlik üzerine kurulmuş olması ve nakli bilgilerden sonuç çıkarmaya yönelmesiydi. Daha sonraki dönemlerde başka kültür ve inançlarla tanışan mütetekillimler Mu'tezile'nin ön ayak olmasıyla cedelleşme ve reddiyeleşmeyi temel alan bir tartışma üslubu benimsediler. Tercüme hareketlerinin de etkisiyle Mu'tezili kelamcılar dini verilerden sonuca ulaşmayı içeren kıyasın yerine felsefi verilerden sonuca giden felsefi akıl yürütme metodunu benimsediler. Öyle ki birçok felsefi mesele de Kelam'ın konusu içine girmiş oldu (Taftazânî, 2017: 38). Ayrıca ilk kıyas şeyler arasındaki benzerliğe dayanırken felsefi kıyas nispetlerin eşitliğine dayanmaktaydı. Böylece Mu'tezili kelamcılar bu yöntemleri kullanarak dini verilerden felsefi bir usûl ile sonuç çıkararak var olan yöntemin yerine başka bir yöntem ikame ettiler. Aristo mantığı olarak adlandırılan bu yönteme karşı çıkışlar pek etkili olamamış önce Mu'tezile daha sonra da Ehl-i-sünnet bazı düzeltmeler yaparak bu yöntemleri benimsemişlerdir. Ancak Eş'arî sonrası Kelam ilminde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bâkılânî, Aristo'nun "bazen yanlış öncüllerden doğru sonuçlar çıkması mümkündür" anlayışına karşı çıkarak "delillerin yanlış olması halinde onlarla ispatlanan şeylerin de yanlış olacağı" önermesini savunmuştur (İbn Haldun, 2004: 2/646). Ardından Gazalî mantık lehine ortaya koyduğu düşünceler

³ Şerh ve Haşiyeye dönemiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Hilmi Karaağaç, *İlm-i Kelâm'da Şerh ve Hâşiye Geleneği: el-Akâidü'l-Adudiyye Örneği* Ankara: 2016.

ile yeni bir dönem ortaya çıkarmıştır. Ona göre mantık, katı bilgiye ulaşmanın ve doğru düşünme adımlarının olmazsa olmazıdır. Böylece mantığın yaygın hale gelmesi ve kelamcılar tarafından kullanılması mütekaddimundan farklı olarak "müteahhirun yöntemini" ortaya çıkarmıştır. Onlar delil çöktüğü zaman medlul de çöker ilkesini kabul etmeyerek Yunan mantığının kurallarını benimsemişlerdir. Bu aşamadan sonra da Kelam ilmi tarihsel değişimlerin uzağında kalarak yöntemini çağın gereklerine göre uyarlayamamış ve duraklama dönemine girmiştir (Ay, 2004: 154-155).

On yedinci asırdan sonra Batı karşısında birçok alanda yenilgilerle karşılaşılınca on dokuzuncu yüzyılda Müslümanlar bu acı duruma çareler aramaya başlamışlardır. Mısır'da Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Türkiye'de Sait Halim Paşa, Mehmet Akif, İzmirli İsmail Hakkı, Hint alt kıtasında Seyyid Han, Muhammed İkbâl, Türkistan bölgesinde Musa Carullah gibi âlimler bu durumdan çıkmak için farklı reçeteler ortaya koysalar da çıkış noktaları aynı endişeyi barındırmıştır. Bu isimlerden bazıları ilk dönemlere dönmeyi bazıları da yeni bir yapılanmayı çözüm önerisi olarak sunmuşlardır. Ancak çoğu çözüm parçacı, savunmacı ya da modernist düşünceden öteye gidememiştir. Çağın içinde bulunduğu insan hakları (özellikle kadının konumu), düşünce hürriyeti, çoğulcu yönetim, ekolojik dengenin bozulması gibi birçok sorun çözüm beklemektedir (Sinanoğlu, 2004: 129-130). Ancak Kelam ilminin bu sorunlara hangi oranda teoriler ürettiği ya da üretmeye çalıştığı tartışmalıdır. Yine de Kelam ilminin tarihine ve konumuna bakıldığında problemlere çıkış yolları sunabilecek fonksiyonel bir ilim olduğu görülmektedir. Tartışmalar bunun nasıllığı oranında gerçekleşmektedir.⁴

Her ilim dalında olduğu gibi Kelam ilmi de kendine özgü içerik ve metotlara sahiptir. Bunlar sayesinde diğer ilimlerden ayrılır. Onun ortaya çıkması ve gelişmesinde dini naslar başat bir rol oynamış olsa bile bu durum Kelam'ın içerik ve metot açısından mutlak bir ilim dalı olduğunu göstermez (Karaağaç, 2016: 167). Her ne kadar halef alimleri Kelam'ın ilk çıktığı dönemlerdeki çeşitliliği sürdürmeyi tarihi aşamalardan birini ilk ve son aşama olarak belirleyerek kendi görevlerini sefeli şerh etmek olarak belirleseler bile değişen tarihsel ve toplumsal koşullar Kelam'ın yenilenmesini zorunlu kılmıştır. Aksi halde mütekaddimun kuşağı müteahhirun kuşağına yapacak iş bırakmamış olmaktadır (Hanefi, 2003: 156; İbn Haldun, 2004: 2/647). Dolayısıyla dini nasların bile anlaşılıp yorumlanmasında tarihi ve sosyal şartlar dikkate alınarak "esbabı nüzul", "mekki-medeni", "nasih-mensuh" gibi birçok ilmi mesele ortaya konulurken özü itibarıyla dinamik yapıya sahip olan Kelam ilminin herhangi bir değişikliğe konu olmaması düşünülemez.

2. Kelam İlminde Yenilenme Arayışı: Tarih, Gelenek ve Modern Zorluklar

Kelam ilmi, tarihsel sürecine bakıldığında dini naslara dayanan akli muhakemeler sonucunda ortaya çıkan zaman zaman duraklamaya giren bir ilim olsa da içinde barındırdığı gelişimci karakterinden dolayı dinamizmini hiç kaybetmemiştir (Altıntaş, 2010: 22). İçeriği tarihsel şartlara göre gelişme göstermiş ve ona uygun metot arayışlarına girilmiştir. Nitekim İzmirli İsmail Hakkı bu durumu şöyle vurgulamaktadır: "Kelam ilmi görevinin bir gereği olarak, düşmanların, inatçıların ve aydınlatılmak istenen kimselerin değişmesiyle birlikte değişir, yaşanan çağın gereklerine göre yenilenir. Örneğin bir zamanlar ilk Kelam bilginleri tarafından mantığa aykırı olarak kabul olunan prensipler, sonraki kelamcılar tarafından kaldırılmış, tersine mantık kanunlarına uygun düşen yeni birtakım prensipler kabul edilmiştir" (İzmirli, 2018: 15-16).

Buna benzer birçok ifade, genelde İslami ilimlerin özelde ise Kelam ilminin değişen koşullar karşısındaki tutumunu açıkça ortaya koymakta ise de eleştiriler bu ilimlerin çağın sorunlarına karşı çözüm bulmada yetersiz kalması ve öne sürdüğü çözümlerin belli bir entelektüel tartışmayı aşamaması ile ilgili olmuştur. Bu yüzden 19. yüzyıl sonlarında Kelam ilminin yenilenmesi düşüncesi Müslüman düşünürler arasında hızla yayılarak Yeni İlm-i Kelam arayışları baş göstermiştir.

Bu düşüncenin gerekçeleri arasında birçok etken sayılabilir. Aristo düşüncesinin egemenliğinin zayıflaması, ilimde deney ve gözlemin itibarının artması, klasik felsefede yer alan Sufestaiyye ve Dehriye mezheplerinin yerini Materyalist ve Pozitivist akımların alması Kelam ilmindeki bu yeni arayışın Batı'nın kültürel ve düşünsel değişimlerinden etkilendiğini göstermektedir (Özervarlı, 1998: 37-80). İslam coğrafyasının son dönemlerde Batı ile kültürel temas halinde olması bu konuların gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı başta olmak üzere İslam dünyasında baş gösteren duraklama ve gerileme, Batı etkilerine açık olmasına sebebiyet vermiş, ona karşı direnme gücünün kırılmasına neden olmuştur (Geçit, 2016: 933). Bu etkiden kurtulmak için yeni bir anlayış daha özelde yeni bir Kelam arayışı kaçınılmaz hale gelmiştir.

Durumu daha iyi analiz etmek için Kelam'ın gelişim serüvenine dolayısıyla geleneğe bakmak gerekir. Çünkü bir yenilenmeden bahsedilecek ise her şeyden önce yenilenecek unsurun yükseldiği gelenek anlaşılmalıdır. Zira o şu andan bağımsız değildir. Gelenek, konunun hareket noktasını oluştururken yenilik bu geleneğin içinde bulunan çağın gereksinimlerine göre yeniden yorumlanmalıdır (Hanefi, 2011: 11). Gelenek, geçmişte olmuş bitmiş orada duran bugünden ayrı bir oluşum değildir, zira istenirse de onu bugünden ayırmak imkânsızdır. Bugün de yapılanlar onun bir devamı daha doğru bir ifade ile geleneğin bugünkü tezahürüdür. Eski olmadan yeni olmaz. Bu nedenle asıl olan eskiyi

⁴ Bir değerlendirme ve çözüm önerileri için bkz. Çelebi, Kelam Metodunun Ortaya Çıkışı Gelişim Süreci Ve Yeni Metot Arayışları , 247-272.

kutsamak değil onu yeni olanı meydana getirecek bir kaynak olarak görmektir (Keleş, 2018: 24). Dolayısıyla gelenek ve yenilenme arasında bir tezattan bahsedilemez. Aksine bunlar birbirini izleyen bir devinim halindedirler.

Daha önce vurgulandığı üzere Kelam ilminin içerik ve metot geleneği, içinde bulunulan tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız değildir. Kelamcılarının üzerinde durdukları esaslar yapısal anlamda zamandaş olunan inanç akımlarına karşı reaksiyonlar (cedel) veya itirazlar (reddiye) ile belirlenmekte olup daha sonra normatif duruma gelmişlerdir. Söz konusu durumlar değiştiği ölçüde Kelam'ın da içerik ve metot olarak yenilenmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Hasan Hanefi bu durumu şöyle izah etmektedir: "İnsanlar, kendi öz değerlerine karşı yabancılaşmış ve kitleler tam bir kayıtsızlık içerisinde yaşam sürmektedir. Şartlar ve koşullar kesinlikle değişmiştir. Ve tarih yeni bir medeniyet süreci için yeni bir yola girmiştir. Tehditler artık doğrudan galip İslam ümmetinin inançlarına değil, tam aksine mağlup ümmetin sahip olduğu doğal zenginliklerine yöneliktir. Bu durum, yeni Kelam âlimini yeni tehlikelerin bulunabileceği şeylere yönelmesini, 'ruhun ölümsüzlüğü', 'âlemin yaratılmışlığının ispatı' ve 'Allah'ın varlığının delilleri' gibi tehditlerin gelmeyeceği eski savaflara -ki o savaflar önceden kazanılmış savaflardır- atılıp enerjisini oralarda tüketmemesini zorunlu kılmaktadır. Asır değiştiği, zaman farklılaştığı ve tarih bütünüyle bir aşamadan başka bir aşamaya bir dönemden başka bir döneme geçtiği sürece, defalarca hüsrana uğranan yeni başka savaflara girmek ve yeni Kelam ilmi adına yeni bir tanım veya bir hedef, yeni bir muhteva ve metodoloji geliştirmek, öncelikle, yeni Kelam ilmi ile uğraşan ilim adamlarına düşer. Zira Kelam ilmi, günümüzün tehdit unsurlarıyla geçmişe ait gelenek arasındaki düalitenin ve tahrip unsuru olan zorlukların aşılmasında ümmetin vicdanına asrın ruhuyla eşlik eden bir ilimdir" (Hanefi, 2003: 162).

Görünen o ki konusu itibarıyla Kelam ilmi başlangıçta metafizik meselelerle ilgili iken Müslümanların ihtiyaçları doğrultusunda zamanla inançla doğrudan ilgili olmayan şeyler de bu ilmin kapsamına dâhil olmuştur. "İmamet", "bilgi konuları", "atomculuk" gibi meseleler bunlardan bazılarıdır. Çünkü Kelam ilminin gayesi İslam'ın temel akidelerini akli ve nakli delillerle savunmaksa, kelamcının delil olarak kullanmak zorunda olduğu şey de yaşadığı çağın ortaya çıkardığı tikel konulardır. Bu yüzden kelamcının işlevi bütün dönemlerde aynı değildir. O bir dönemde geliştirdiği argümanları başka bir dönemde eleştirir hale gelebilir, onun eksik ve yanlışlarını düzeltebilir hatta o sistemi tamamen ortadan kaldırabilir (Evkuran, 2019: 20).

Nihayetinde Kelam'ın doğduğu andan bugüne geçirmiş olduğu serüven bunu kanıtlar niteliktedir. Kelam'ın ortaya çıkış sebeplerinden başlayarak Eş'arî'nin içinde olduğu Mütakaddimun Dönemi ve Gazalî ile beraber Mütakaahirun Dönemi kendi tarihsel koşullarının yarattığı değişimleri içinde barındırmıştır. Daha sonra zamanın değişmesiyle ortaya çıkan yenilenme ihtiyacı da bu geleneğin bir devamı olarak görülebilir. Bu yüzden yeni bir Kelam'a ihtiyaç bir gereklilikten öte var olan geleneğin bir tezahürü gibi görünmektedir.

3. İnsan Merkezli Kelam Anlayışı: Tanrı, İnsan ve Toplumsal Değişim Dinamiği

Yaratan olarak Tanrı, yaratılmış olarak da insan Kelam'ın iki ayrı konusudur. Ancak insan aşkın ve müteal olan Tanrı'nın yanında hak ettiği ilgiyi pek görememiştir. Tanrı'ya yapılan bu aşırı vurgunun yanında insana ve insanın varlık alanındaki yansımaya yeterince eğilinmemesi onu ikinci derecede öneme sahip bütün eylemlerinde sadece Tanrı'ya bağımlı bir varlık kategorisine koymuştur. Öyle ki insanın fiilleri ve bu fiillerle ilgili olarak iradesi neredeyse yok sayılmakta ve o, Tanrı'nın mutlak otoritesi karşısına konuşturulmuş bir güç şeklinde kabul edilmektedir. Durum böyle olunca Tanrı ve insan arasındaki bağ, insanı bilgisel olarak güçlendirmek yerine onu Allah'ın mutlak kudreti yanında aciz, mutlak ilmi karşısında cahil kılmıştır (Düzgün, 2010: 100). Belki de bu yüzden ki Kelam insanı merkeze alan birçok konuda söz söyleyemez hale gelmiştir.

Kelam sadece Tanrısal alanla ilgilenen bir ilim değildir. Onun insana ve insanla ilgili olan bütün değerlere söyleyecek sözü vardır. Çünkü Kelam "insanı hayatın gerçekleriyle birebir karşılaştırmayı ve bu gerçeklere ilişkin davranış geliştirmeyi insana öğretme" sosyal bir disiplindir (Düzgün, 2010: 101). Sosyal bir disiplin olarak Kelam, Tanrı, insan ve tabiat arasında var olan her türlü ilişkiyi konu edinmelidir. Bu üç alandan hiçbirini diğerine öncelememelidir. Kelam'ın tümel ilkelerinin (mebadi) ve bu ilkeleri temellendirecek tikel unsurların (vesail) tarihsel koşullara göre değişiklik gösterebileceği tezinden hareketle denilebilir ki Kelam geçmişten farklı olarak Allah adına konuşmanın aksine Allah, tabiat ve insan hakkında konuşmaya odaklanmalıdır. Yine gelenekten tevarüs eden reaksiyoner bir savunma anlayışı yerine Allah, tabiat ve insan arasında tebarüz eden yapısal ve realiteye ilişkin olgusal sorunlara çözüm üretme uğraşısına girişmelidir. Yalnızca ebedi bir kurtuluş yolunda ahirete odaklanan bir ilim olmaktan çıkıp bireyin hayata yabancılaşmasına engel olan onun bireysel bağımsızlığını vurgulayarak toplumsal niteliklerini emin kılmasına yardımcı olacak bir disiplin haline gelmelidir (Ay, 2004: 168).

Sosyal Kelam Tanrı, insan ve toplumsal değişim olarak üç ana unsuru temel alır. Tanrı değişmeyen tek mutlak gerçektir. Fakat bir realite olarak toplum sürekli değişme halindedir. Din de insana bu değişime ayak uydurma gücü vererek sosyal sürece katkı sunmasını sağlar. Tanrı bu devinimde insanın karşısında değil yanındadır (Düzgün, 2010: 102). Sosyal Kelam

bu ilişkiler içinde sadece inanç esaslarını tespit ve temellendirme ile uğraşmaz, ayrıca bu ilkelerin insana yansımına da katkıda bulunur. Bu yüzden o siyaset, hukuk, sanat gibi insanı ilgilendiren pek çok olguya yakından ilgilidir. İslam'ın içtimai hayat içindeki bütün unsurlara hangi ilkelerle yaklaşılması gerektiğini açıklar (Ardoğan, 2021: 335). Modern sorunlarla yüzleşen insanoğlunun Tanrı, insan ve toplum üçgeninde yol göstericiliğini yapar ve bu alanlarda yeni değerler üreterek geleceğe katkıda bulunur.

Meselenin en temelinde bulunan Tanrı anlayışları sosyal Kelamın en önemli sacayağıdır. Çünkü bu anlayışlar insanın bütünüyle fikri ve fiili hayatına sirayet eder. İslam düşünce geleneğinde bir kısım, Tanrı'yı teşbihi bir anlayış ile tamamen insani bir yapıda tasvir ederken diğer kısım O'nu insanın algı ve anlayışının dışında görmektedir. Başka bir kısım ise onu âlem ile ayrılmaz bir bütün şeklinde tasvir etmektedir (panteizm). Mevcut olan bu farklılıklara her ne kadar ilahi söylemler temel olsalar da beşerî düşüncenin somuttan soyuta doğru evrilmesi Allah tasavvurlarının da dinamik ve değişken olmasına yol açmıştır (Çelebi, 2005: 258). Dolayısıyla insan her daim Allah'ı tanıma uğraşısı içinde olmuş, değişik anlayışlara yönelmiş ancak bunların hiçbirini mutlak ve değişmez görmemiştir.

Tanrı'ya atfedilen her türlü tasavvur insan düşüncesiyle ilişkilidir. "Allah'a attığımız isim ve sıfatlar insandaki isim ve sıfatların mutlak halidir. Allah'ın alemi yaratmadan önce sahip olduğunu kabul ettiğimiz ve yaratılmışlardan O'nu ayıran zati sıfatlar hariç Allah'a dair bütün isimlendirmeler insanda kavram olarak vardır." Çünkü mutlak düzeyde kudretli olan Allah'ı ancak mikro düzeyde bu isimlere sahip olan insan takdir edebilir. Bilgi sahibi insanın hemen sonra başına ne gelecek olduğuna vakıf olamaması mutlak ilim sahibi olan Allah'ın bilgi kudretini takdir edebilmesinin en önemli sebebidir. Allah ile bu şekilde kurulan bir ilişki insana yeni bir bilinç ve yeni bir ruh yaratır. İnsan hayatına doğrudan etkili olan böylesi bir ilişkiden mahrum olan her türlü analiz eksiktir (Düzgün, 2012: 138).

Tanrı bilen, kudret sahibi, yaratan ve kullarına rızık veren aktif bir varlıktır. Bunun karşısında insan ise bu nitelikleri kavrayabilen ve takdir edebilen bir varlıktır. Çünkü bu niteliklerin özünün ve yüceliğinin bilgisine vakıftır. Bu bağlamda Allah'ı tanıması ve O'nu hatırlaması insanın hayatına anlam ve gaye katar. Bütün alt gerçeklikleri de doğru bir anlayışla kavramasını sağlar. Aynı şekilde O'nu unutması ve şuurundan kaldırması ise onu anlam ve gayeden mahrum bırakarak huzursuz kılar. Bunun içtimai hayata yansımaları ise istibdat, kanunsuzluk ve anarşidir (Özerverli, 1998: 101). Kur'an Allah ile insan arasındaki ilişkinin bozulması halinde yol açacağı tahribatı şöyle açıklar: "Allah'ı unuttukları için onlara kendileri de unutturulan kimselerden olmayın, onlar doğru yoldan sapanlardır" (Haşr 59/19).

Farklı zaman ve mekânlarda meydana gelen her türlü olay Tanrı'nın yaratıcı aktivitesi ile ilişkilidir. Bu olaylara dair yapılan her açıklama –bilimsel alanlar da dâhil- içinde bulunulan zamanın şartları ölçüsünde kendi bilimsel sonuçlarıyla Tanrı, insan ve tabiat düşüncelerini yeniden inşa ederler. Kelam ilmi de bu olguya kulak tıkayarak sadece teorik akideler alanına hapsedilemez. Aksine varlıklar arasındaki ilişkiyi akla, duyulara ve habere dayalı olarak anlamaya ve açıklamaya çalışır (Ay, 2004: 172). O nasıl ki vahyedilmiş ilkeleri aklın eşliğinde rasyonelleştirerek hayata geçiren bir disiplin ise çağın getirdiği sorunlara çözüm üretmek için çağın getirdiği yorum ve teorileri de ayırt ederek vesailini genişletme çabasına girişmelidir. Aksi zaten onun amacına aykırıdır.

Sosyal Kelam'ın diğer önemli unsuru da insandır. Bu anlayışta insan merkezi bir konuma sahip mutlak bir değerdir (Öztürk, 2017: 257). İnsanın bağımlı ya da bağımsız oluşu daha doğru bir ifade ile irade anlayışımız onun evrendeki yerini belirlemede en önemli etken olup teolojik düşüncenin yorumlanmasında kilit bir düzlemde durmaktadır (Düzgün, 2010: 73). Geçmişte bu durum daha çok Allah'ın gayesine vurgu yapılarak açıklanmıştır. Bu açıklama tarzı insanı bütün yapıp etmelerinde Tanrı'ya bağımlı kılmış kendisine Tanrı tarafından empoze edildiğini kabul ettiği kurallar bütünüyle yaşamını idame ettirmiştir. Bu düzlemde insanın geleceği tamamıyla Tanrı tarafından belirlenir. O her daim bir kural koyucu insan da bu kuralı uygulayandır. İnsanın bu açmazı onun verili birçok yeteneğinin körelmesine neden olmuştur. En önemli yeti olan düşünme yeteneği dumura uğrayan insanın var olanlar içinde en iyisi olması gereken dünyanın imarında herhangi bir etkisinin olması düşünülemez. Nitekim gözlemlenen dünya hiç de vaat edildiği gibi değildir. Maalesef bu durumun faturası da teodise sorunu olarak yine Tanrı'ya kesilmiştir (Düzgün, 2010: 78).⁵ Böylece Tanrı karşısında insan, olabildiğince pasif bir varlık olarak konuşlandırılmıştır.

Oysaki insanın Allah karşısındaki konumu diğer varlıkların konularından farklıdır. Çünkü insan başka varlıklara benzemez. Eşya Allah'ın evrene koymuş olduğu nizama zorunlu olarak boyun eğer. Nesnelere de bu kozmik düzenin hem bir parçası hem de uygulayıcısıdır. Buna karşılık insan bu özelliklerle teşmil edilemez. O bu nizama uyma ya da karşı çıkma iradesine sahiptir. Öyle ki onu yerle bir de edebilir. Bu yeti ona Tanrı tarafından verilmiştir. O halde Tanrı'nın aşkınlığı ve mutlaklığı göz ardı edilmeden insanın da özgürlüğünü ve özgürlüğün gereği olan sorumluluğunu sonuna kadar savunmak gerekir (Evkuran, 2019: 88). Zira seçeneğin olmadığı bir ortamda sorumluluğun da anlamı yoktur.

⁵ İnsan merkezli bir yaklaşım için bkz. Muhammet Aydın, *İnsanın Kaderi -Teo-Antropolojik Bir Yaklaşım-* Ankara: 2023.

Vahiy de insana bu anlamda mazeret sunmaksızın sorumluluk yükler. Gelenek, düzen, şeytan, iktidar vs. hiçbiri insanın yapıp etmelerinde otorite ya da güç sahibi değildir. İnsanın iradesine yön veremezler. Çünkü bireysel olarak insan özgürlüğe, sorumluluğa ve hesabın kişiselliğine sahiptir.

Sosyal Kelam'ın dayandığı diğer bir unsur da toplumsal süreç ya da değişimdir. Toplumsal süreç insanoğlunun bütün eylemlerinin toplamıdır. Amaç en iyiye ulaşmaktır. İnsanın tek başına bu amaca matuf olamadığı yerde diğer toplum fertleri birbirlerinin eksikliklerini gidererek bu amaca ulaşmaya çalışır. Elbette bu kolay bir süreç değildir. Nitekim değişim gerektiren yeni fikri ortaya atan kişi, gücü nispetinde tepkilerle karşılaşabilir. Bu yüzden yenilikçinin ilk önce bu tepkilere cevap vermesi gerekir. Örneğin Peygamberler yaşadıkları dönemde ileri gelen kişilere daha özel bir önem vermişlerdir. Çünkü onların vereceği tepki, güçleri ile doğru orantılıdır. Tabi ki vahyin muhatabı sadece Mekke aristokrasisi olmayıp köle ve hizmetçiler de çağrıya dâhildir. Bu yüzden hitap, dengeyi gözetmiş ve muhatabını dikkate alan bir dünya görüşü oluşturmuştur. Öyle ki ezilen kesim ağırlıkta olduğu için zenginlere, fakirleri koruyucu hükümler vaz edilmiştir (Haşır 59/7). Buna rağmen yeniyeye karşı direnme her dönemde var olmaktadır (Düzgün, 2014: 139).

Fikri bir eylemin toplumsal değişime yol açması için bu hareketin süreçleri ve ilişkiler ağı dikkatle incelenerek onlardan anlamlı çıkarımlar yapılması gerekir. İslam özelinde düşünüldüğünde bilginin kesinliği ile hayatın kesinliği arasındaki ilişkiyi başlangıç noktası kabul etmek, tabii olanla içtimai olan arasında ayırım yaparak devam etmek gerekir. Tabii alan (Allah'ın nizamı) ile içtimai alanın yapısı, konuları ve fonksiyonları farklıdır. Bu yüzden toplum canlı bir organizma gibi doğar büyür ve ölür gibi kesin yargılar eksik çıkarımlardır. Çünkü zaman kesitlerini ayarlayarak bir dünya görüşünü ona uyarlamak pek mümkün değildir (Macit, 2015: 52). Beşerî bir dünyanın uzantısı olarak içtimai alan sürekli bir oluş-bozuluş dolayısıyla bir değişime tabidir. Bu değişimlerin iyi ya da kötü olma potansiyeli Allah tarafından insana verilen yapıp etme iradesiyle ilgilidir. Zaten insanın sorumluluğu da bu verili unsurlar oranındadır.

Din ile değişim arasındaki böylesi bir ilişki dinin düşünsel ilkelerini temellendirme iddiasındaki Kelam ilminin doğal konusudur. Zira Kelam mevcut şartlar, fikirler, inançlar, bilgiler, ideolojiler vs. gibi birçok unsuru onaylama, reddetme yahut değiştirerek bünyesinde barındırma, vahiy ile irtibatını sağlama böylece dinin esaslarını inşa ve onları savunma amacıyla kurulmuştur. "O dünün dünyasında yaptığı, düne yaptığı bu işi bugünün dünyasında bugüne yapmak zorundadır; yapamadığından dolayıdır ki Kur'an'dan kopuvmış insanları da Kur'an'dan koparmıştır" (Çiftçi, 2015: 132). Nasıl ki Kelam ilmi içinde bulunduğu toplumların sorunları mesele edinerek vesailini oluşturmuşsa şimdi de bu işlevini gerçekleştirmek zorundadır. Nihayetinde nesillerin sorunları da bu sorunların çözüm yolları da artık geçmişten farklıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

İslam dininin inanç esaslarını nassa dayalı olarak belirlemeye ve savunmaya çalışan Kelam ilmi insan aklına da gereken önemi vererek akıl-nakil dengesini kurmaya çalışmıştır. Naklin ortaya çıktığı zamanlardaki insan aklı vahiy ile daha uyumlu haldeyken vahiy ile insan arasındaki zaman aralığı arttıkça bazı sorunlar hasıl olmuştur. Nihayetinde nas sabit insan aklı ise sürekli tekâmül halindedir. Bu iki dünya arasındaki ilişkinin sağlıklı kurulması vahyin o denli hayatın içine girmesine sebep olmaktadır.

İşte Kelam ilminin de başarması gereken şey budur. Zira Kelam geleneği de böyle bir sürecin sonucunda oluşmuştur. Kelam'ı doğuran ve geliştiren birçok sebep olarak ileri sürülen "imamet meselesi", "büyük günah işleyenlerin durumu", "amel-iman meselesi", "cebiri tartışmaları", "hüsün- kubuh" konuları ve bunlar üzerine tartışmalarla şekillenen mezhepler ve ekollerin hepsi mevcut tarihsel koşullarda meydana gelen insan aklının bir ürünüdür. Dolayısıyla Kelam ilmi zaman zaman ortaya çıkan sorunlarını da onların cevaplarını da içinde bulunduğu çağın gereklerine göre oluşturmuş, bazen değiştirmiş bazen de tamamen kaldırmıştır. O halde denilebilir ki Kelam ilmi değişken ve farklı olma yeteneğini geleneğinden almıştır.

Bu anlamda Kelam'ın Tanrı, insan ve değişim konularında içtimai hayatı da içine alan bir değişimden geçmesi gerekir. Günümüzde siyasetten ekonomiye birçok alanda baş gösteren beşerî sorunlara anlam arayışı yolculuğundaki insana yol gösterebilecek ilim yine Kelam'dır. Zira Kelam çok yönlü sorunlara çok yönlü cevaplar üretecek disiplinler arası bakış açılarını ortaya koyabilecek bir ilimdir. Bu öneri elbette Kelam'ı bir sosyal bilime indirgemeyi içermez. Nihayetinde o İslam'ın temel inanç esaslarını göz ardı edemez. Ancak mesailini sabit tutarak vesailine yeni içerikler ve metotlar eklemek, onu çözüm üretebilir ve dikkate değer bir ilim haline getirecektir. Bu sebeple yapılan her çalışma bir nihayet olmayıp farklı bakış açıların geliştirilmesine yardımcı olmayı hedefleyen bir içeriğe sahiptir.

Kaynakça

Altıntaş, R. (Şubat 2010), Geçmişten günümüze Kelam geleneği. *Eskiye Dergisi*, (16), 22-29.

- Ardoğan, R. (2021), Çağdaş gelişmeler karşısında Kelam ilminde yeni bir yöntem önerisi. F. Özçelik (Ed.), içinde *İslam Dünyasında Üniversiteler Ve İslami İlimler* Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Ay, M. (2004), Kelam ilminin yeniden inşasında geleneğin moderne dönüşümü. M. Öztürk vd (Ed.), içinde *Kelam İlminin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyum Bildirileri* (144-180) Elazığ, TDV Yayın Matbaacılık.
- Aydın, M. (2023), *İnsanın kaderi- teo-antropolojik bir yaklaşım-*, Ankara, Ankara İlahiyat Yayınları.
- Çelebi, İ. (2005), Kelam metodunun ortaya çıkışı gelişim süreci ve yeni metot arayışları. içinde *İslami İlimlerde Metodoloji Usûl Meselesi Tartışmalı İhtisas Toplantıları* (247-272) İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Çelebi, İ ve S. T. Erel. (2017), Geçmiş ile bugün arasında Kelam ilmi ve yöntem sorunu. içinde *Kelam İlminde Metodoloji Sorunu Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı* (23-34) Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Basımevi.
- Çiftçi, A. (2015), *Bilgi sosyolojisi ve İslam araştırmaları*. Ankara, Ankara Okulu Yayınları.
- Düzgün, Ş. A. (2012), *Allah, tabiat ve tarih*. Ankara, Lotus Yayınları.
- (2014), *Sarp yokuşun eteğinde insan*. Ankara, Lotus Yayınları.
- (2010), *Sosyal teoloji*. Ankara, Lotus Yayınları.
- Evkuran, M. (2019), *Sosyal bilimler mantığı ve Kelam*. Ankara, Araştırma Yayınları.
- Gazali, H. (1993), *İslam hukukunda deliller ve yorum metodolojisi* Y. Apaydın (Çev)., Kayseri, Rey Yayıncılık.
- Geçit, M. S. (Ekim 2016). Son dönem temsilcileri bağlamında Yeni İlm-i Kelam hareketi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9), 931-944
- Hanefi, H. (2011), *Gelenek ve yenilenme* M.E. Maşalı (Çev)., Ankara, Otto Yayınları.
- . Kelam ilminin tarihselliği İ. Aslan (Çev)., *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 1(2).
- İbn Haldun, Z. (2004), *Mukaddime* H. Kendir (Çev)., Ankara, Yenişafak.
- İzmirli, İ. H. (2018). *Yeni İlm-i Kelam* S. Hizmetli (Sad)., Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Karaağaç, H. (2016). *İlm-i Kelâmda şerh ve hâşîye geleneği: el-akâidü'l-adudîyye örneği*. Ankara, İlahiyat Yayınları.
- . Çağdaş dönem Kelam'ında yenilenme önerileri- Hasan Hanefi örneği-. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 7(48), 165-181.
- Keleş, A. (Eylül 2018). Dinin güncellenmesinin anlamı ve imkanı. *Yetkin Düşünce* 1(3).
- Macit, N. (2015). *Dünya kurmak*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Özervarlı, M.S. (1998), *Kelamda yenilik arayışları*. İstanbul, İsam Yayınları.
- Öztürk, R. (2017). Günümüz Kelam ilmine dair bazı tespit ve öneriler. içinde *Kelam İlminde Metodoloji Sorunu Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı* (253-264) Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Basımevi.
- Sinanoğlu, A. (2004). Klasik kelam ekollerinin yöntemleri, çıkmazları ve yeni çıkış yolları üzerine bir deneme. M. Öztürk vd (Ed.), içinde *Kelam İlminin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyum Bildirileri* (127-142) Elazığ, TDV Yayın Matbaacılık.
- Taftazânî, S. (2017). *Şerhu'l-akaid* M. Can (Thk)., İstanbul, Şefkat Yayıncılık.
- Yarımbaş, E. (2004). Kelam ilminin tanımı üzerine. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 73-82.

Extended Abstract

Aim and scope

The issue of whether the science of kalam, which has an important place in the world of Islamic thought, maintains this place today is a matter of debate. In its historical course, the science of kalam has tried to fulfill its duty of defending Islamic beliefs and has created an interdisciplinary perspective in connection with this issue. However, as in every branch of science, the stagnation that emerged in the science of kalam caused it to be subjected to criticisms such as its inability to renew itself and its inability to produce solutions. When viewed within the framework of these criticisms, it can be seen that

the science of theology has remained in an intellectualism that produces mental activity through some abstract concepts far from directing the society. For this reason, kalam should become a science that will respond to the needs of people according to the time it is in. Because theology is the science that has the capacity to establish the connection between God, man and history in the best way by making this renewal.

As in every branch of science, the science of Kalam has its own content and methods. These distinguish it from other sciences. Even if religious teachings played a major role in its emergence and development, this does not mean that kalam is an absolute science in terms of content and method. Even though the successor scholars were unable to maintain the diversity of the early periods of kalām's emergence and set one of the historical stages as the first and the last stage and defined their task as commenting on the predecessors, the changing historical and social conditions necessitated the renewal of kalām.

Therefore, in the late 19th century, the idea of renewing the science of theology spread rapidly among Muslim thinkers and the search for a new theology began. Many factors can be counted among the reasons for this idea. The weakening of the dominance of Aristotle's thought, the increase in the prestige of experiment and observation in science, and the emergence of Materialist and Positivist movements show that this new search in theology was influenced by the cultural and intellectual changes in the West. The fact that the Islamic geography has been in cultural contact with the West in recent times has been effective in bringing these issues to the agenda. In order to get rid of this influence, the search for a new understanding, more specifically a new theology, has become inevitable.

Methods

God as creator and man as created are two separate subjects of theology. However, man has not received the attention he deserves next to the transcendent and transcendent God. In addition to this overemphasis on God, the lack of attention to man and his reflection in the sphere of existence has placed him in the category of a being who is dependent only on God in all his actions, which are of secondary importance. So much so that man's actions and his will in relation to these actions are almost ignored and he is regarded as a force deployed in opposition to God's absolute authority. As such, the bond between God and man, instead of empowering him intellectually, has rendered him incapable in the face of God's absolute power and ignorant in the face of God's absolute knowledge. Perhaps this is why theology has become unable to speak on many human-centered issues.

Findings

Social theology is based on three main elements: God, man and social change. God is the only absolute unchanging reality. But as a reality, society is in a state of constant change. Religion enables man to contribute to the social process by giving him the power to keep up with this change. God is with man in this movement, not against him. Within these relations, social theology not only deals with determining and grounding the principles of faith, but also contributes to the reflection of these principles on human beings. Therefore, it is closely related to many phenomena that concern human beings such as politics, law and art. He explains the principles by which Islam should approach all elements of social life. He guides human beings facing modern problems in the triangle of God, man and society and contributes to the tradition by producing new values in these areas.

Another important element of social theology is the human being. Man's dependence or independence, or more accurately, our understanding of the will, is the most important factor in determining his place in the universe and stands at a key level in the interpretation of theological thought.

In the past, this situation was explained by emphasizing God's purpose. This mode of explanation made man dependent on God in all his actions and he lived his life according to the rules he accepted as imposed on him by God. On this plane, the future of man is completely determined by God. He is always the rule-maker and man is always the rule-implementer. This dilemma of man has led to the atrophy of many of his given abilities. It is inconceivable that man, whose most important ability, the ability to think, has been dulled, can have any influence on the construction of the world, which should be the best of all that exists.

Another element on which social theology is based is social process or change. The social process is the sum total of all human actions. The aim is to achieve the best. Where human beings alone cannot achieve this goal, other members of society try to achieve this goal by overcoming each other's shortcomings.

Conclusion

In this sense, theology needs to undergo a transformation that includes social life in terms of God, man and change. Today, theology is the science that can guide human beings on their journey in search of meaning to the human problems that arise in many fields from politics to economy. Because theology is a science that can reveal interdisciplinary perspectives that will produce multifaceted answers to multifaceted problems. This suggestion, of course, does not involve reducing

kalām to a social science. After all, it cannot ignore the basic belief principles of Islam. However, keeping its issues constant and adding new contents and methods to its walaya will make it a science that can produce solutions and make it a remarkable science. For this reason, every study is not a final one, but has a content that aims to help develop different perspectives.

Anxiety Sensitivity, Mindfulness, and Metacognitive Beliefs: The Mediation of Emotion Regulation

Farkındalık (Mindfulness), Kaygı Duyarlılığı ile İlişisinde Duygu Düzenlemenin Üstbilişsel İnançların Aracılık Rolü

Sunay Güngör*

Abstract

This study aims to explore the mediating role of emotion regulation in the relationship between metacognitive beliefs, mindfulness, and anxiety sensitivity. Data was collected from a sample of 385 participants through a survey questionnaire. The relationships among the latent variables were analyzed using SmartPLS 3. The findings revealed significant positive relationships between mindfulness and emotion regulation, as well as anxiety sensitivity. Similarly, significant positive relationships were observed between metacognitive beliefs and emotion regulation, as well as anxiety sensitivity. Additionally, emotion regulation exhibited a significant positive relationship with anxiety sensitivity. The study further investigated the mediating role of emotion regulation in the relationships between metacognitive beliefs, mindfulness, and anxiety sensitivity. The results, indicate that emotion regulation plays a crucial mediating role in the relationship between metacognitive beliefs and anxiety sensitivity, as well as in the relationship between mindfulness and anxiety sensitivity. These findings highlight the importance of emotion regulation as a mechanism through which metacognitive beliefs and mindfulness influence anxiety sensitivity. Understanding the mediating role of emotion regulation can provide valuable insights for interventions aimed at promoting emotional well-being and reducing anxiety-related concerns.

Keywords: Emotion regulation, Metacognitive beliefs, Mindfulness, Anxiety sensitivity

Öz

Bu çalışmada, üstbilişsel inançlar, farkındalık ve kaygı duyarlılığı arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı rolünü araştırmayı amaçlamaktadır. Veriler, anket yoluyla 385 katılımcıdan toplanmıştır. Gizli değişkenler arasındaki ilişkiler Smart PLS 3 kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular, farkındalık ile duygu düzenleme ve kaygı duyarlılığı arasında anlamlı pozitif ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde üstbilişsel inançlar ile duygu düzenleme ve kaygı duyarlılığı arasında da anlamlı pozitif ilişkiler gözlenmiştir. Ayrıca duygu düzenleme kaygı duyarlılığı ile anlamlı pozitif ilişki göstermiştir. Çalışmada ayrıca üstbilişsel inançlar, farkındalık ve kaygı duyarlılığı arasındaki ilişkilerde duygu düzenlemenin aracı rolünü araştırılmıştır. Bulgular; duygu düzenlemenin üstbilişsel inançlar ile kaygı duyarlılığı arasındaki ilişkide ve aynı zamanda bilinçli farkındalık ile kaygı duyarlılığı arasındaki ilişkide önemli bir aracı rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgular, üstbilişsel inançların ve farkındalığın kaygı duyarlılığını etkilediği bir mekanizma olarak duygu düzenlemenin önemini vurgulamaktadır. Duygu düzenlemenin aracılık rolünü anlamak, duygusal refahı artırmayı ve kaygıyla ilgili endişeleri azaltmayı amaçlayan müdahaleler için değerli bilgiler sağlayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygu düzenleme, Üstbiliş inançlar, Farkındalık, Kaygı duyarlılığı

JEL Codes: I19

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Gümüşhane Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 13.12.2023 tarih ve 2023/6 sayılı karar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 05 / 02 / 2024

Accepted: 22 / 05 / 2024

Introduction

Elevated levels of anxiety sensitivity significantly influence individuals' perceptions, particularly regarding physical, psychological, and social threats. Such heightened sensitivity often results in the magnification of stimuli as threatening, subsequently promoting avoidance behaviors. Individuals grappling with increased anxiety sensitivity find emotional regulation particularly daunting, as they encounter challenges in acknowledging and accepting their emotions. This difficulty is especially pronounced in ambiguous emotional contexts, where negative emotions tend to dominate (Kashdan et al., 2008). Within the realm of anxiety disorder research, anxiety sensitivity stands as a pivotal factor. This sensitivity is characterized by a consistent inclination to perceive anxiety-related experiences as detrimental, manifesting as an undue fear of anxiety symptoms. Such individuals tend to be overly vigilant, interpreting even vague bodily sensations as potential threats (Deacon & Abramowitz, 2006; Kwee & van den Hout, 2019).

Contrastingly, mindfulness emerges as a potent antidote to anxiety sensitivity, anchoring individuals firmly in the present moment. By fostering a deeper engagement with life's unfolding moments, practices such as focusing on sensory experiences or adopting rhythmic breathing patterns bolster this present-centric awareness (Lovas & Barsky, 2010; Shahani et al., 2020). The transformative power of mindfulness extends to reshaping neural pathways, amplifying resilience against stress, and cultivating inner tranquility (Brown et al., 2007). Furthermore, its positive influence on psychological well-being is evident as it redirects attention from negativity to more constructive emotions (Beyrami et al., 2014; Janssen et al., 2018).

Delving deeper into the psychological constructs, the influence of metacognitive beliefs on anxiety sensitivity becomes evident. These deeply ingrained beliefs not only catalyze the onset of various psychological disorders but also sustain them, with a notable emphasis on anxiety sensitivity disorder, as highlighted by Wells (2011). Central to these beliefs are elements like heightened self-awareness, metacognitive experiences—marked by excessive worry—and specific coping mechanisms such as thought suppression. The metacognitive theory of emotional vulnerability posited by Najafi et al. (2019) accentuates the pivotal role of cognitive responses in modulating both the manifestation and regulation of emotional disorders, emphasizing their predictive nature for adverse emotional outcomes.

Adding another layer to this intricate web, emotion regulation emerges as a cornerstone in this discourse. This psychological construct involves deliberate or inadvertent modulation of emotional onset, duration, or intensity through various strategies (Dennis & Hajcak, 2009).

Effective emotion regulation equips individuals to navigate stressors adeptly, strategically adjusting emotional responses to align with objectives (Gross & John, 2003). Conversely, deficient emotion regulation can precipitate chronic negative emotions, culminating in psychological distress. Indeed, suppressing or evading emotions heightens vulnerability to depression, anxiety sensitivity, and other detrimental emotional repercussions (Yılmaz et al., 2011). Existing literature illuminates the profound impact of metacognitive beliefs on emotional disorders (Wells, 2011). Furthermore, emotion regulation's salutary effect on alleviating anxiety sensitivity has been substantiated (Kashefinishabouri et al., 2021).

Noteworthy contributions by Rezaei and Zebardast (2021) have underscored the indirect correlation between students' anxiety sensitivity and their emotion regulation strategies. Echoing these sentiments, Campbell-Sills et al. (2006) pinpointed deficient emotion regulation as a linchpin in anxiety sensitivity.

Despite these illuminating insights, a conspicuous research void persists regarding emotion regulation's mediating role in the nexus between metacognitive beliefs, mindfulness, and anxiety sensitivity, especially among students. Inspired by this gap, the current research aims to clarify the complex relationships between metacognitive beliefs, anxiety sensitivity, mindfulness, and, most importantly, the mediation role of emotion regulation.

The hypotheses of the study are as follows:

- H1. Emotion regulation significantly impacts anxiety sensitivity.
- H2. Metacognitive beliefs significantly impacts anxiety sensitivity.
- H3. Metacognitive beliefs significantly impacts emotion regulation.
- H4. Mindfulness significantly impacts anxiety sensitivity.
- H5. Mindfulness significantly impacts emotion regulation.

2. Result

The 385 participants' demographic data is displayed in Table 1. 44.2% of respondents were women and 55.8% of respondents were men, according to the survey results. Sixty-five percent of the subjects in the research are unmarried. The majority of these individuals (30.1%) are under 25 years old, and 29.4% hold a bachelor's degree.

Table 1. Demographic Information of Respondents

Characteristic	N	%
Gender		
Man	215	55.8
Female	170	44.2
Marital status		
Single	233	60.5
Married	152	39.5
Age		
<25 years	116	30.1
25 to 35 years	92	23.9
36 to 45 years	76	19.7
46 to 55 years	58	15.1
> 55 years	43	11.2
Education		
Diploma	112	29.1
Associate Degree	76	19.7
Bachelor's degree	113	29.4
Master's degree	65	16.9

2.1. Construct Reliability and Validity

Table 3 presents the outcomes of Construct Reliability and Validity assessments. In gauging the reliability of our constructs, we computed both Composite Reliability (CR) and Cronbach's alpha (α) for each construct. The CR values, ranging from 0.881 to 0.958, and α values, spanning 0.820 to 0.940, indicate robust internal consistency and reliability in our study's measures. Factor loadings signify the strength of the association between each item and its corresponding construct. Our study calculated factor loadings for each item, scrutinizing their significance through the t-value. All factor loadings emerged as statistically significant at $p < 0.05$, underscoring a robust relationship between items and their respective constructs.

The Average Variance Extracted (AVE) reflects the proportion of variance in each construct explained by its indicators. Our study computed AVE for each construct and assessed their values, revealing a range from 0.506 to 0.821. Notably, all AVE values surpassed the recommended threshold of 0.5, indicative of satisfactory convergent validity in the measures employed. These findings further bolster the credibility and consistency of our measures, affirming that our constructs accurately capture the underlying variables of interest.

Table 2. Construct Reliability and Validity

Main Constructs	Scale	Items	Loadings	Cronbach's Alpha	CR+	AVE*
Metacognitive Beliefs	Uncontrollability	B1	0.761	0.906	0.923	0.571
		B4	0.737			

		B6	0.725			
		B7	0.770			
		B9	0.763			
		B14	0.761			
		B15	0.758			
		B11	0.765			
		B18	0.760			
		B3	0.766			
		B5	0.763			
		B12	0.770			
	Cognitive stability	B13	0.758	0.883	0.909	0.587
		B16	0.785			
		B24	0.760			
		B28	0.760			
		B2	0.756			
		B8	0.774			
	Cognitive uncertainty	B22	0.769	0.828	0.879	0.593
		B26	0.809			
		B30	0.740			
		B17	0.803			
		B19	0.785			
	Need to control thoughts	B21	0.825	0.820	0.881	0.650
		B25	0.812			
		B10	0.825			
		B20	0.732			
		B23	0.777			
	Positive beliefs	B27	0.761	0.860	0.896	0.589
		B29	0.731			
		B7	0.775			
		H1	0.880			
		H2	0.771			
		H3	0.810			
	Physical	H4	0.768	0.890	0.916	0.647
		H5	0.800			
		H6	0.791			
		H7	0.763			
		H8	0.789			
		H9	0.796			
		H10	0.766			
	Cognitive	H11	0.782	0.873	0.904	0.611
		H12	0.794			
		H13	0.773			
		H14	0.731			
		H15	0.778			
	Social	H16	0.771	0.873	0.904	0.612
		H17	0.815			
		H18	0.822			

Emotion Regulation	Reappraisal	T1	0.875	0.947	0.958	0.792
		T2	0.893			
		T3	0.914			
		T4	0.880			
		T5	0.889			
	T6	0.887				
	Suppression	T7	0.907	0.927	0.948	0.821
		T8	0.915			
		T9	0.896			
		T10	0.906			
Mindfulness	M1	0.686	0.930	0.939	0.506	
	M2	0.715				
	M3	0.694				
	M4	0.702				
	M5	0.731				
	M6	0.677				
	M7	0.755				
	M8	0.689				
	M9	0.728				
	M10	0.726				
	M11	0.700				
	M12	0.735				
	M13	0.736				
	M14	0.707				
	M15	0.680				

+Composite Reliability

*Average Variance Extracted

2.2. Discriminant Validity

A commonly used technique for evaluating discriminant validity is the use of Fornell and Larcker's criterion. Using the square root of the Average Variance Extracted (AVE) for each construct, the correlations between the various study constructs are compared in this manner. When a construct's square root of AVE is greater than its correlations with other constructs, discriminant validity is considered valid (Fornell & Larcker, 1981). Table 4 shows that for reflective structures, the square root of AVE is greater than the correlations with the relevant latent variables. As thus, the obtained discriminant validity attests to the construct' distinctiveness.

Table 3. Discriminant Validity

	Anxiety Sensitivity	Emotion Regulation	Metacognitive Beliefs	Mindfulness
Anxiety Sensitivity	0.757			
Emotion Regulation	0.661	0.883		
Metacognitive Beliefs	0.619	0.670	0.727	
Mindfulness	0.650	0.643	0.650	0.711

The examination of the structural model is illustrated in Figure 1, accompanied by detailed findings in Table 5. This table provides insights into the path coefficients (β) and their corresponding significance values, offering a comprehensive overview of the relationships within the structural framework.

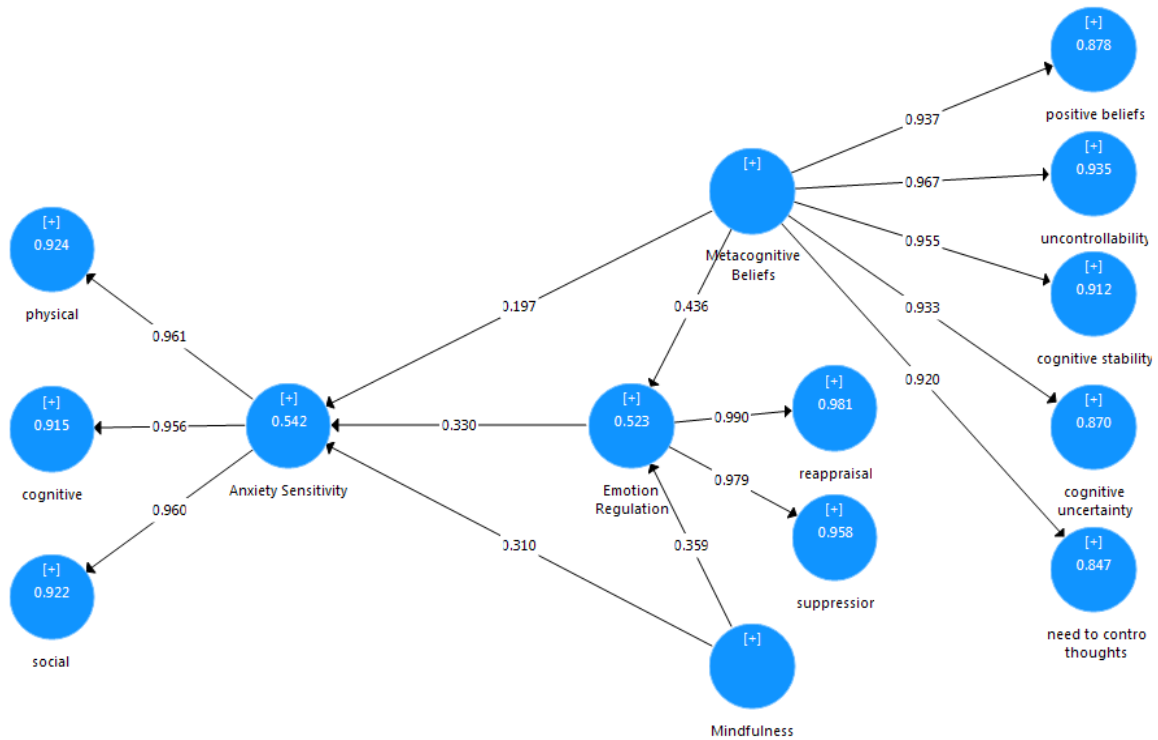

Figure 1. Graphical Representation of The Path Coefficient

Table 4. Path Coefficients (Bootstrapping results with 1000 resampling)

	β	SD	T-Statistics	P Values
Anxiety Sensitivity -> Cognitive	0.956	0.004	214.257	p<0.001
Anxiety Sensitivity -> Physical	0.961	0.004	245.164	p<0.001
Anxiety Sensitivity -> Social	0.960	0.004	262.256	p<0.001
Emotion Regulation -> Anxiety Sensitivity	0.330	0.075	4.392	p<0.001
Emotion Regulation -> Reappraisal	0.990	0.001	1150.967	p<0.001
Emotion Regulation -> Suppression	0.979	0.002	483.415	p<0.001
Metacognitive Beliefs -> Need to control thoughts	0.920	0.007	133.310	p<0.001
Metacognitive Beliefs -> Anxiety Sensitivity	0.197	0.075	2.618	0.009
Metacognitive Beliefs -> Emotion Regulation	0.436	0.061	7.194	p<0.001
Metacognitive Beliefs -> cognitive stability	0.955	0.005	208.401	p<0.001
Metacognitive Beliefs -> cognitive uncertainty	0.933	0.007	141.334	p<0.001
Metacognitive Beliefs -> positive beliefs	0.937	0.005	180.741	p<0.001
Metacognitive Beliefs -> uncontrollability	0.967	0.003	323.801	p<0.001
Mindfulness -> Anxiety Sensitivity	0.310	0.068	4.553	p<0.001
Mindfulness -> Emotion Regulation	0.359	0.060	6.009	p<0.001

According to our findings, there was a strong positive correlation between anxiety sensitivity ($\beta=0.310$, $p<0.001$) and mindfulness with emotion regulation ($\beta=0.359$, $p<0.001$). There was a strong positive correlation between Metacognitive Beliefs and Emotion Regulation ($\beta=0.436$, $p<0.001$) and Anxiety Sensitivity ($\beta=0.197$, $p=0.009$). Anxiety Sensitivity and Emotion Regulation exhibited a substantial positive connection ($\beta=0.330$, $p<0.001$). The mediating function of emotion regulation in connection to metacognitive beliefs, mindfulness, and anxiety sensitivity was examined using the Indirect Path Coefficients; the findings are displayed in the table below.

Table 5. Indirect Path Coefficients (Bootstrapping results with 1000 resampling)

	β	<i>SD</i>	T	P
Metacognitive Beliefs-> Emotion Regulation -> Anxiety Sensitivity	0.144	0.037	3.896	0.009
Mindfulness -> Emotion Regulation -> Anxiety Sensitivity	0.119	0.033	3.648	p<0.001

The findings indicate that emotion regulation serves as a mediator in both the association between metacognitive beliefs and anxiety sensitivity, as well as the link between mindfulness and anxiety sensitivity.

3. Discussion

The results of our study provide clear answers to the posed research hypotheses. The potential mediating role of emotion regulation is highlighted by the significant relationships we have found between anxiety sensitivity, metacognitive beliefs, emotion regulation, and mindfulness. The significance of comprehending these dynamics for the creation of successful intervention tactics aimed at treating anxiety-related disorders is highlighted by our findings.

Firstly, the positive relationship between Mindfulness and Emotion Regulation suggests that individuals who practice mindfulness tend to exhibit enhanced emotional regulation skills. This aligns with previous research emphasizing the positive impact of mindfulness on emotional well-being (Feldman et al., 2007; Guendelman et al., 2017). Mindfulness and emotion regulation are closely linked. Research suggests that practicing mindfulness improves emotion regulation, reducing distress and enhancing emotional recovery (Heppner et al., 2015). Similarly, the positive association between Metacognitive Beliefs and Emotion Regulation indicates that individuals with certain metacognitive patterns may also demonstrate better emotion regulation capabilities. This outcome aligns with the research conducted by Nejati et al. (2017).

Moreover, the significant positive relationships between Mindfulness and Anxiety Sensitivity, as well as between Metacognitive Beliefs and Anxiety Sensitivity, highlight the potential vulnerability to anxiety in individuals with lower levels of mindfulness or specific metacognitive belief systems. These findings underscore the importance of addressing mindfulness and metacognitive beliefs in interventions aimed at reducing anxiety sensitivity.

The mediation analysis further elucidates the role of emotion regulation in these relationships. The results indicate that emotion regulation acts as a mediator in the association between metacognitive beliefs and anxiety sensitivity, as well as between mindfulness and anxiety sensitivity (Hadipour & Rezaei-Jamalouei, 2021). This implies that the impact of metacognitive beliefs and mindfulness on anxiety sensitivity is, at least in part, explained by their influence on emotion regulation.

The association between metacognitive beliefs, mindfulness, and anxiety sensitivity is mediated by emotion control. It has been discovered that two emotion management techniques regulate these relationships: expressive suppression and cognitive reappraisal. It has been demonstrated that cognitive reappraisal helps older individuals' metacognition by lessening the effects of anxiety and despair. (Bacadini França et al., 2023). It has been discovered that mindfulness reduces stress, anxiety, and depressive symptoms indirectly by using cognitive emotion management techniques (Lordanić & Junaković, 2022). Professional caregivers of psychiatric patients have shown that emotional repression mediates the association between mindfulness and mental well-being (Eslamiyan et al., 2022). According to these results, emotion regulation techniques like expressive suppression and cognitive reappraisal may be extremely important in controlling the negative impacts of anxiety sensitivity, mindfulness, and metacognitive beliefs on mental health and wellbeing.

These findings have implications for both research and clinical practice. Understanding the mediating role of emotion regulation provides a potential target for interventions designed to alleviate anxiety sensitivity. Interventions focusing on enhancing mindfulness, modifying maladaptive metacognitive beliefs, and improving emotion regulation skills may prove beneficial in reducing vulnerability to anxiety. According to our analysis, no earlier research has produced findings that are different from those of this study.

The next step after our study is to put our findings into practice by creating interventions to improve emotion regulation, question maladaptive metacognitive beliefs, and increase mindfulness in people who are sensitive to anxiety. Extensive studies employing objective metrics can enhance our comprehension of diverse populations. In order to develop evidence-based therapies, practitioners and researchers must work together. This iterative process has the potential to improve outcomes for individuals who are sensitive to anxiety and to advance mental health interventions.

It is essential to acknowledge the limitations of the research, including its cross-sectional design and dependence on self-report measures. To increase the validity of these results, longitudinal designs and objective measurements may be used in further studies. All things considered, this research advances our knowledge of the complex connections among mindfulness, emotion regulation, metacognitive beliefs, and anxiety sensitivity, opening the door to more sophisticated mental health therapies.

Conclusion

Our study highlights the intricate connections between emotional regulation, mindfulness, metacognitive beliefs, and anxiety sensitivity. It underscores the importance of understanding these relationships for crafting effective interventions for anxiety-related disorders. We found that mindfulness and metacognitive beliefs positively correlate with emotional regulation, suggesting that individuals with these traits may have better emotional control. Additionally, lower levels of mindfulness and specific metacognitive beliefs are associated with higher anxiety sensitivity, emphasizing the need to address these factors in anxiety interventions.

Furthermore, our analysis reveals that emotional regulation acts as a mediator between mindfulness, metacognitive beliefs, and anxiety sensitivity. This suggests that improving emotional regulation skills could mitigate the impact of mindfulness and metacognitive beliefs on anxiety sensitivity. These findings have significant implications for both research and clinical practice. They highlight the potential of interventions targeting mindfulness, metacognitive beliefs, and emotional regulation to reduce vulnerability to anxiety. Despite the study's limitations, such as its cross-sectional design, these insights provide valuable groundwork for developing more sophisticated mental health therapies.

Reference

- Bacadini França, A., Samra, R., Magalhães Vitorino, L., & Waltz Schelini, P. (2023). The Relationship Between Mental health, Metacognition, and Emotion Regulation in Older People. *Clinical Gerontologist*, 1-9.
- Beyrami, M., Hashemi, T., Bakhshipour, A., Mahmood Aliloo, M., & Eghbali, A. (2014). Comparison of the effectiveness of emotion regulation training and mindfulness based cognitive therapy in psychological distress and cognitive emotion regulation strategies in mothers of children with mental retardation. *Mod Psychol Res*, 9(33), 43-59.
- Brown, K. W., Ryan, R. M., & Creswell, J. D. (2007). Addressing fundamental questions about mindfulness. *Psychological Inquiry*, 18(4), 272-281.
- Brown, K. W., West, A. M., Loverich, T. M., & Biegel, G. M. (2011). Assessing adolescent mindfulness: validation of an adapted Mindful Attention Awareness Scale in adolescent normative and psychiatric populations. *Psychological assessment*, 23(4), 1023.
- Campbell-Sills, L., Barlow, D. H., Brown, T. A., & Hofmann, S. G. (2006). Acceptability and suppression of negative emotion in anxiety and mood disorders. *Emotion*, 6(4), 587.
- Deacon, B., & Abramowitz, J. (2006). Anxiety sensitivity and its dimensions across the anxiety disorders. *Journal of Anxiety disorders*, 20(7), 837-857.
- Dennis, T. A., & Hajcak, G. (2009). The late positive potential: a neurophysiological marker for emotion regulation in children. *Journal of child psychology and psychiatry*, 50(11), 1373-1383.
- Eslamiyan, S., Nouri Ghasemabadi, R., & Hasani, J. (2022). The Mediating Role of Maladaptive Cognitive Emotion Regulation Strategies in the Relationship between Metacognitive Beliefs and Test Anxiety. *Quarterly of Applied Psychology*, 16 (4): 111, 132, 2.
- Feldman, G., Hayes, A., Kumar, S., Greeson, J., & Laurenceau, J.-P. (2007). Mindfulness and emotion regulation: The development and initial validation of the Cognitive and Affective Mindfulness Scale-Revised (CAMS-R). *Journal of psychopathology and Behavioral Assessment*, 29, 177-190.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. In: Sage publications Sage CA: Los Angeles, CA.

- Gholizadeh, T., Etemadi, M., & Maniseft, F. F. (2022). Factorial structure and psychometric adequacy of the Persian version of Interpersonal Mindfulness Questionnaire. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies (JAYPS)*, 3(2), 365-374.
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of personality and social psychology*, 85(2), 348.
- Guendelman, S., Medeiros, S., & Rampes, H. (2017). Mindfulness and emotion regulation: Insights from neurobiological, psychological, and clinical studies. *Frontiers in psychology*, 8, 220.
- Hadipour, F., & Rezaei-Jamalouei, H. (2021). Investigating the Structural Model of the relationship between Metacognitive Beliefs and Mindfulness of Students with Social Phobia: The Mediating Role of Anxiety Sensitivity. *Research in Clinical Psychology and Counseling*, 11(1), 115-134. <https://doi.org/10.22067/tpccp.2021.67324.0>
- Heppner, W. L., Spears, C. A., Vidrine, J. I., & Wetter, D. W. (2015). Mindfulness and emotion regulation. *Handbook of mindfulness and self-regulation*, 107-120.
- Janssen, M., Heerkens, Y., Kuijer, W., Van Der Heijden, B., & Engels, J. (2018). Effects of Mindfulness-Based Stress Reduction on employees' mental health: A systematic review. *PloS one*, 13(1), e0191332.
- Jardin, C., Paulus, D. J., Garey, L., Kauffman, B., Bakhshaei, J., Manning, K., Mayorga, N. A., & Zvolensky, M. J. (2018). Towards a greater understanding of anxiety sensitivity across groups: The construct validity of the Anxiety Sensitivity Index-3. *Psychiatry Research*, 268, 72-81.
- Kashdan, T. B., Zvolensky, M. J., & McLeish, A. C. (2008). Anxiety sensitivity and affect regulatory strategies: Individual and interactive risk factors for anxiety-related symptoms. *Journal of Anxiety disorders*, 22(3), 429-440.
- Kashefinshabouri, J., Eftekhar Saadi, Z., Pasha, R., Heidari, A., & Makvandi, B. (2021). The effect of mindfulness-based cognitive therapy and emotion-regulation training on rumination and social anxiety in teenagers prone to addiction. *Journal of Occupational Health and Epidemiology*, 10(1), 1-11.
- Kwee, C. M., & van den Hout, M. A. (2019). Anxiety sensitivity does not predict treatment outcome or treatment length in obsessive-compulsive disorder and related anxiety disorders. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 21, 18-25.
- Lordanić, L., & Junaković, I. T. (2022). Mindfulness and Mental Health: The Mediating Role of Cognitive Emotion Regulation. *Društvena istraživanja*, 31(4), 577-596.
- Lovas, D. A., & Barsky, A. J. (2010). Mindfulness-based cognitive therapy for hypochondriasis, or severe health anxiety: A pilot study. *Journal of Anxiety disorders*, 24(8), 931-935.
- Najafi, a., safavi, s., farmani, f., & salari, m. (2019). Evaluation of Metacognitive Beliefs Role in Cognitive Emotion Regulation and Mindfulness of Women in the First Pregnancy in Qom (2016) [Research]. *Zanko Journal of Medical Sciences*, 19(63), 74-84. <http://zanko.muk.ac.ir/article-1-403-fa.html>
- Nejati, S., Rezaei, A. M., Moradi, M., & Rajezi Esfahani, S. (2017). Metacognitive beliefs and emotion regulation strategies: obese women with negative and positive body images. *Journal of Research and Health*, 7(3), 826-833.
- Rezaei, S., & Zebardast, A. (2021). The Mediating Role of Cognitive Emotion Regulation Strategies on Mindfulness, Anxiety, and Academic Procrastination in High Schoolers. *Practice in Clinical Psychology*, 9(2), 133-142.
- Shahani, S., Ahmadi, O., Nemati, A., & Hajizade Sanzighi, A. (2020). The mediating role of metacognitive beliefs in the relationship between the cognitive order of emotion and mindfulness. *Applied Research in Consulting*, 3(1), 83-103. https://www.jarci.ir/article_704282_bfae31d3c8978e5458e0ddd6fb89dc2.pdf
- Shirinzadeh Dastgiri, S., Goodarzi, M. A., Rahimi, C., & Naziri, G. (2008). Factorial Structure, Validity, and Reliability of the Metacognition Questionnaire 30. *Journal of Psychology*, 12(4), 445-461.
- Taylor, S., Zvolensky, M. J., Cox, B. J., Deacon, B., Heimberg, R. G., Ledley, D. R., Abramowitz, J. S., Holaway, R. M., Sandin, B., & Stewart, S. H. (2007). Robust dimensions of anxiety sensitivity: development and initial validation of the Anxiety Sensitivity Index-3. *Psychological assessment*, 19(2), 176.
- Wells, A. (2011). *Metacognitive therapy for anxiety and depression*. Guilford press.
- Wells, A., & Cartwright-Hatton, S. (2004). A short form of the metacognitions questionnaire: properties of the MCQ-30. *Behaviour research and therapy*, 42(4), 385-396.

Yılmaz, A. E., Gençöz, T., & Wells, A. (2011). The temporal precedence of metacognition in the development of anxiety and depression symptoms in the context of life-stress: A prospective study. *Journal of Anxiety disorders*, 25(3), 389-396.

Turizmde Bölgesel Kalkınmaya İlişkin Çalışmaların Değerlendirilmesi: Bibliyometrik Haritalama Analizi

An Evaluation of Studies on Regional Development in Tourism: A Bibliometric Mapping Analysis

Ömer Ceyhun Apak¹

Öz

Bu araştırma, turizmde bölgesel kalkınma konusunda yapılan çalışmalara genel bir bakış açısı sağlamak için ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın amacı, Web of Science veri tabanında turizmde bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmaların bibliyometrik özelliklerini incelemektir. Bu kapsamda "turizm" ve "bölgesel kalkınma" anahtar kelimeleri kullanılarak 1.353 çalışmaya ulaşılmıştır. Daha sonra Web of Science veri tabanında konaklama, eğlence ve spor turizmi kategorisi seçilerek 1999-2023 yılları arasında yayınlanan 269 makaleye ulaşılmıştır. Elde edilen makalelerin özellikleri ile bibliyometrik haritalama analizi gerçekleştirilmiştir. VOSviewer yazılım aracı kullanılarak bibliyometrik ağlar oluşturulmuş ve analizler görsel olarak sunulmuştur. Yapılan çalışmalar yayın dili ve yılı, en çok atıf yapılan yayınlar, en çok kullanılan anahtar kelimeler, özetlerde kullanılan en çok sözcükler, en çok atıf alan yazarlar, en çok atıf alan dergiler ve en çok atıf alan ülkeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre çalışmaların yayın dili büyük çoğunlukla İngilizcedir. En çok yayının 2020 yılında yapıldığı görülmüştür. Anahtar kelimelerde en çok kullanılan kelimelerin bölgesel kalkınma ve turizm olduğu, çalışma özetlerinde ise en çok kullanılan sözcüklerin politika, ülke, büyüme ve turist olduğu belirlenmiştir. En çok atıf alan yazarların Wall, Kastenholz ve Björk olduğu, en çok atıf alan dergilerin ise Tourism Management, Journal of Sustainable Tourism ve Annals of Tourism Research olduğu tespit edilmiştir. Son olarak en fazla atıf alan ülkelerin ise sırasıyla Avustralya, Finlandiya ve Amerika Birleşik Devletleri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın sonuçları turizmde bölgesel kalkınmaya yönelik yapılan çalışmalar hakkında genel bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Bölgesel Kalkınma, Bibliyometrik Haritalama Analizi

Abstract

This research aims to provide an overview of studies on regional development in tourism. The research aims to examine the bibliometric characteristics of studies on regional development in tourism in the Web of Science database. In this context, 1,353 studies were retrieved using "tourism" and "regional development." Then, 269 articles published between 1999 and 2023 were obtained by selecting the hospitality, leisure, and sports tourism categories in the Web of Science database. A bibliometric mapping analysis was performed with the characteristics of the articles obtained. Bibliometric networks were created using the VOSviewer software tool and the analyses were presented visually. The studies were evaluated in language and year of publication: most cited publications, most used keywords, most used words in abstracts, most cited authors, most cited journals, and most cited countries. According to the findings, the publication language of the studies is primarily English. It was observed that most of the publications were made in 2020. It was determined that the most commonly used keywords were regional development and tourism, while the most frequently used words in study abstracts were policy, country, growth, and tourist. The most cited authors are Wall, Kastenholz, and Björk, and the most cited journals are Tourism Management, Journal of Sustainable Tourism, and Annals of Tourism Research. Finally, Australia, Finland, and the United States of America are the most cited countries. The results of this study provide general information about the studies on regional development in tourism.

Keywords: Tourism, Regional Development, Bibliometric Mapping Analysis

JEL Codes: L80, L83, R58

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 22 / 02 / 2024

Accepted: 08 / 05 / 2024

¹ Öğr. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye, ceyhun.apak@hotmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1409-6707>

Giriş

Turizm, bir bölgenin ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda gelişmesine katkı sağlayan bir sektördür (Akdu ve Öktem, 2019). Turizmin ekonomik olarak gayri safi milli hasılanın bölgesel büyümesine, döviz girdisi sağlanmasına, doğrudan ya da dolaylı olarak istihdamın artmasına ve bölgesel rekabet gücünün artmasına katkı sağladığı belirtilmektedir. Bununla birlikte KOBİ'lerin geliştirilmesine, bölgelerin görünürliğünün artmasına ve bölgelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine de turizmin önemli katkıları bulunmaktadır. Turizm, aynı zamanda sosyal olarak milletler arası iletişimin geliştirilmesinde, çeşitli etkinliklere katılımın artırılmasında ve kentsel alanlarda sosyalleşmenin canlandırılmasında etkili rol oynamaktadır. Çevresel olarak ise çevreye karşı duyarlı davranışların oluşmasına ve çevrenin korunmasına yönelik ilginin artmasına destek sağlamaktadır (Alves vd., 2022).

Turizmde ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin yanı sıra bölgesel ürünlerin kullanılması o bölgede geleneksel tarım faaliyetlerinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi için önemlidir. Bu çerçevede yeni ürünlerin ortaya çıkarılması geleneklerin sürdürülmesine ve korunmasına ortam hazırlamaktadır. Bu sayede bölgede hem yerel özgünlük korunmakta hem de yeni iş fırsatları doğmaktadır (Skowronek vd., 2020). Örneğin, bölgelerde üretilen çeşitli ürünlere coğrafi işaret tescili alınarak hem bazı geleneklerin devam ettirilmesi hem de ürünler aracılığıyla istihdam ortamı oluşturulması amaçlanmaktadır (Denk, 2021). Böylece ürünler aracılığıyla yerellik, geleneksellik ve bölgesellik arasında güçlü bir bağ kurulmaktadır. Ancak bölgesel olarak gelişimin sağlanması için sadece bölgesel turizm gelişimi stratejilerine odaklanmaktan ziyade yerel katılımın da sistem içerisine entegre etmekte fayda vardır. Her bölgenin kendine özgü özellikleri bulunmakta ve bu özellikleri kalkınma amaçlı kullanabilmektedir. Fakat merkezi stratejiler geliştirmek yerine yerel çözümlerin geliştirilmesine özen gösterilmelidir. Yerel aktörlerin sisteme dâhil edilmesiyle bölgenin kendine özgü somut ve somut olmayan kaynaklarından yararlanarak bölgesel kalkınma politikaları aktif hale gelebilir (Hospers, 2003).

Turizmin bölgesel kalkınma için faydaları göz önünde bulundurulduğunda turizmin bölgesel kalkınma ile ilişkisi araştırmacıların ilgisini çeken bir konu haline gelmiştir. Bu konu üzerine hem yerli (Baykul ve Maden, 2017; Kavaklı ve Karakaş, 2022; Özkan, 2022) hem de yabancı (Krasnokutskiy vd., 2016; Miloradov vd., 2018; Calero ve Turner, 2020) literatürde birçok çalışmanın yapıldığı söylenebilir. Bölgesel kalkınma birçok alanda çalışmalara konu olmuştur. Ancak turizmin bölgesel kalkınma üzerine etkisi yadsınamaz bir gerçektir (Alves vd., 2022: 128). Dolayısıyla bu çalışma, turizmde bölgesel kalkınmaya ilişkin araştırmaların bibliyometrik haritalama analizini yapmayı amaçlamaktadır. Bibliyometrik haritalama analizi, bilimsel yayınların bibliyografyasının matematiksel yöntemler kullanılarak değerlendirilmesini sağlamaktadır (Zan, 2019). Bununla birlikte araştırmacıların kendi alanlarıyla ilgili ya da çalışmak istedikleri konular üzerine ayrıntılı bilgi edinmesini kolaylaştırır (Sökmen vd., 2023). Mesela turizmin konu edildiği literatürdeki çalışmalarda en çok alıntı yapılan çalışmaların ortaya çıkarılması, o konu üzerine araştırmacıların etkisini ortaya koyabilir. Aynı zamanda bibliyometrik çalışmalar sayesinde araştırmacıların kendi alanıyla ilgili mevcut durumu görme ve özgün çalışmaları ortaya koyma şansı artabilir (Karagöz ve Şeref, 2020). Bu çerçevede bu çalışmanın turizmde bölgesel kalkınmaya ilişkin mevcut durumu ortaya koyacağı ve bu alanda çalışmalar üretecek araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ele alınan çalışmalar yayın dili, yayın yılı, en çok atıf yapılan yayınlar, en çok kullanılan anahtar kelimeler, özet kısmında en çok kullanılan kelimeler, en çok atıf alan dergiler, en çok atıf alan yazarlar ve en çok atıf yapılan ülkeler açısından incelenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Turizm ve Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, ekonomik ve toplumsal anlamda bir bölgenin refah seviyesinin artışı olarak ifade edilmektedir. Ekonomik refahın bölgelerde dengeli bir şekilde oluşturulması sosyal devlet anlayışı kapsamındadır (Çeken, 2004). Bölgeler arasındaki denge farklılıklarının giderilmesi bölgesel veya ulusal çaplı gerçekleştirilen planlamalarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda turizm bölgeler arası farklılıkların giderilmesi için önemli bir araç olarak görülmektedir. Avrupa Birliği bölgesel eşitsizliğin en alt seviyeye indirilmesi ya da ortadan kaldırılması için turizmi kolaylaştırıcı bir unsur şeklinde tanımlamaktadır. Bununla birlikte Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, turizmle bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi destekleyerek turizmin bölgeler için bir kalkınma stratejisi olduğunu işaret etmektedir (Doğan ve Yıldız, 2007).

Turizm ve bölgesel kalkınma üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak turizmin bölgesel kalkınmada rolü olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda turizmin bir bölgede dengeli ya da dengesiz gelişmeye sebep olduğu yapılan araştırmaların odak noktası olmaktadır. Bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde eşitsizliğin azaltılması ve turizmin daha fazla istihdam oluşturması önemli görülmektedir (Calero ve Turner, 2020). Son yıllarda turizmin bölgesel kalkınmadaki rolünü etkileyen değişikliklerin olduğu iddia edilmektedir. Araştırmacılar ve hükümet tarafından en öne çıkarılan durum üç kavram üzerinden değerlendirilmektedir. Bunlar; ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda bölgesel kalkınmadan

oluşmaktadır. Adı geçen bu üç unsur açısından kalkınma gerçekleştiğinde ve bu kalkınma dengeli bir şekilde olduğunda gerçek anlamda bir bölgenin kalkınmasından söz edilebilmektedir (Jackson ve Murphy, 2006).

Tarihi, kültürel, doğal varlıklar turizm bölgeleri için kalkınmanın bir aracıdır. Bu varlıkları gezip görmek için turistlerin harcamaları bulunduğu bölgeye ekonomik açıdan zenginlik kazandırmaktadır. Bu çerçevede ziyaretçilerin taleplerini karşılayabilmek için turizm bölgesinde ürünler arz edilmektedir. Bununla beraber çeşitli ilgi çeken ve talep gören ürünler de ortaya çıkarılmaktadır. Mesela bölgesel ekonomik kalkınmaya etkisi olduğu ifade edilen yerel yiyecekler bunlardan biridir (Süzer ve Doğdubay, 2022). Çeşitli ürünlerin ziyaretçiler tarafından talep görmesi nedeniyle bölgeler ekonomik açıdan gelişmekte ve yerel kalkınmaya turizm vasıtasıyla destek sağlanmaktadır. Ayrıca bölgeyi ziyaret eden turistler ile kurulan iletişim sayesinde sosyal zenginlik artmakta ve bilinirliği artan bölgelerde çevre bilinci artmaktadır. Tüm bu göstergeler turizmin olduğu bölgelerde yaşanması olası durumlardır. Ancak kültürel değişimler, taşıma kapasitesi sorunları gibi bazı durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden bölgesel kalkınma sağlanmaya çalışılırken buna benzer çeşitli durumların da gözden kaçırılmaması gereklidir (Baykul ve Maden, 2017).

1.2. Turizmde VOSviewer Çalışmaları

Bibliyometrik analiz, konu, yazar, ülke, atıf, kaynak ve anahtar kelimeler gibi verilerin istatistiksel olarak incelenmesine yarayan bir yöntemdir. Bu yöntem aracılığıyla belirli bir disipline yönelik elde edilen sonuçlar genel durumu ve eğilimi ortaya koymaktadır. Bibliyometrik incelemeler, herhangi bir bilim dalında ya da bir alana yönelik yapılan çalışmalar konusunda eserlerin incelenmesi, değerlendirilmesi, tasnif edilmesi ve durum tespitinin yapılmasına yönelik yöntemdir (Şahin vd., 2018). Bu bağlamda bir araştırmacı kendi alanında yazılmış olan çalışmaları bibliyometrik analiz ile inceleyebilir, sınıflandırabilir ve o alanda güncel çalışmaların ne yöne evrildiğini görebilir. Bibliyometrik araştırmalarda genellikle ele alınan unsurlar; yayın tarihi, yayın şekli (makale, bildiri, kitap bölümü vb.), kurumlar, atıflar, çalışmanın dili, konusu ve bu durumlara benzer sınıflandırılacak ve konu ile ilgili okuyuculara fikir verebilecek birçok bilgilerdir (Arslan, 2022).

Turizm alanında Türkiye’de birçok bibliyometrik analiz çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları; turizmde Covid-19 (Köse, 2020), turizmde toplumsal cinsiyet (Seven vd., 2022), turizmde bibliyometrik çalışmaların analizi (Ünal ve Çelen, 2021), turizm ve liderlik (Tozoğlu ve Uçar, 2022), turizmde kültür (Dönbak, 2020), turizm eğitimi (Üzümcü, 2019), yöresel yiyecekler (Ayaz ve Türkmen, 2018), paranormal turizm (Ofaz, 2023), turizmde bağıcılık (Karabulut ve Akyürek, 2022), engelli turizmi (Aksöz ve Yücel, 2020), kırsal turizm (Bozok vd., 2017; Seçilmiş ve Sarı, 2023), gastronomi turizmi (Çuhadar ve Morçin, 2020), turizm pazarlaması (Özel ve Kozak, 2012), inanç turizmi (Özçoban, 2020), turizm ve gastronomide coğrafi işaret (Arslan, 2022), gençlik turizmi (Özay ve Köroğlu, 2022), kış turizmi (Yetiş ve Çokal, 2018) ve turizmde paket tur (Yılmaz, 2023) şeklindedir.

Alanyazında turizm konusunda yapılmış çalışmalar üzerine gerçekleştirilen bibliyometrik analiz çalışmaları mevcuttur. Bununla birlikte turizm literatüründe son birkaç yılda VOSviewer yazılımı kullanılarak yapılan çalışmalar giderek artmaktadır. Hatta spesifik araştırma konularının bulunduğu bazı dergiler bile bibliyometrik çalışmanın konusu olmaktadır. Örneğin; Göral ve Kılınç (2023) "Tourism Management" dergisinde son 25 yıl içerisinde yayınlanan çalışmaların bibliyometrik analizini gerçekleştirmiştir. Balyalı ve İlhan (2023) VOSviewer yazılımını kullanarak Web of Science (WoS) üzerinden turizm ve dijitalleşme konusunda yapılan çalışmaları incelemiştir. Elde edilen sonuçlarla ilgili turizm ve dijitalleşme konusunda çalışmaların altı kümede toplandığı belirtilmiştir. Bu kümeler; dijital gerçeklik teknolojileri, bilgi ve iletişim teknolojileri, turizmde yönetim, Covid-19, turizmde sosyal medya ve turizm modeli ve stratejileridir. Dönbak (2020) turizm ve kültür üzerine yapılmış çalışmaları VOSviewer kapsamında değerlendirmiştir. 1984-2019 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar atıf, bilimsel üretim ve araştırmacılar çerçevesinde değerlendirilmiştir. 2216 makale üzerinden yapılan çalışmada öne çıkan bazı temalar şunlardır: ekoturizm, uzay turizmi, tutum, miras, ekonomik kalkınma. Ongun (2023) kırsal turizm ve kırsal kalkınma konusunda yapılmış makaleleri, bildirimleri, derlemeleri, kitap bölümlerini ve erken görünüm çalışmaları VOSviewer çerçevesinde değerlendirmiştir. Kırsal turizm ve kırsal kalkınma konusu üzerine 1994-2023 yılları arasında yapılan çalışmalar öne çıkan ülkeler, atıf sayıları, araştırmacı iş birlikleri ve kurumlar bağlamında incelenmiştir. Uçuk (2023) "slow food" konusunda Web of Science'ta yer alan 448 çalışmayı bibliyometrik analiz kapsamında incelemiştir. İtalya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yer alan üniversitelerin slow food üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda en verimli kurumlar olduğu belirtilmiştir. Slow food konusunda en fazla kullanılan anahtar kelimeler food, slow, tourism, slow tourism olmuştur. Turizm literatüründe yapılan bibliyometrik analiz çalışmaları birçok konuda yazılmıştır. Ancak bölgesel kalkınma üzerine gerçekleştirilmiş çalışma henüz görülememektedir. Bu yüzden bu çalışmada turizmde bölgesel kalkınma ile ilgili Web of Science'ta taranan dergilerde yayınlanan makaleler incelenmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma desenine göre yürütülmüştür. Çalışmada turizmde bölgesel kalkınma ile ilgili tüm yıllarda yapılan çalışmalar Web of Science veri tabanı üzerinden incelenmiştir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı Web of Science

üzerinden tüm yılları kapsayan turizmde bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmalarını incelemektir. Bu kapsamda konu seçeneğinden (topic) "turizm" ve "bölgesel kalkınma" ("tourism" and "regional development") anahtar kelimeleri girilerek 1.353 çalışmaya ulaşılmıştır. Ardından Web of Science veri tabanında turizm konusunda yapılan çalışmalar "konaklama, eğlence ve spor turizmi" kategorisinde değerlendirildiği için kategoriler seçeneğinden konaklama, eğlence ve spor turizmi alanı seçilerek 349 çalışma bulunmuştur. Son olarak araştırmada sadece makale olarak yayınlanan çalışmalar değerlendirilmiştir. Araştırma amacına uygun 269 çalışma ile bibliyometrik haritalama analizi yapılmıştır. Elde edilen verilere 20 Aralık 2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Bibliyometrik terimi 1969 yılında ilk kez Alan Pritchard tarafından kullanılmıştır (Leung vd., 2017). Bibliyometrik analiz araştırılan konuya ilişkin makaleleri, dergileri ve yazarları sınıflandırarak genel bir resmi ortaya koymaktadır (Merigó ve Yang, 2017). Bu çalışmada Van Eck ve Waltman'ın (2010) geliştirmiş olduğu VOSviewer programı üzerinden bibliyometrik analiz yapılmıştır. VOSviewer yayınların toplanarak kümeleme çözümlerini analiz etmek için kullanılmasının yanı sıra verilerin görselleştirilmesini de sağlamaktadır (Sökmen vd., 2023). Bu bağlamda turizm ve bölgesel kalkınma konusunda yapılan çalışmalarla ilgili aşağıda yer alan sorulara bibliyometrik analiz çerçevesinde yanıt aranmıştır.

- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmaların yayın dili hangileridir?
- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmaların yayın yılı nasıl şekillenmektedir?
- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmalarda en çok atıf yapılan yayınlar hangileridir?
- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler nelerdir?
- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmaların özetlerinde en çok kullanılan kelimeler hangileridir?
- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmalarda en çok atıf alan yazarlar hangileridir?
- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmalarda en çok atıf alan dergiler hangileridir?
- Turizm ve bölgesel kalkınma konulu araştırmalarda en çok atıf yapılan ülkeler hangileridir?

3. Bulgular

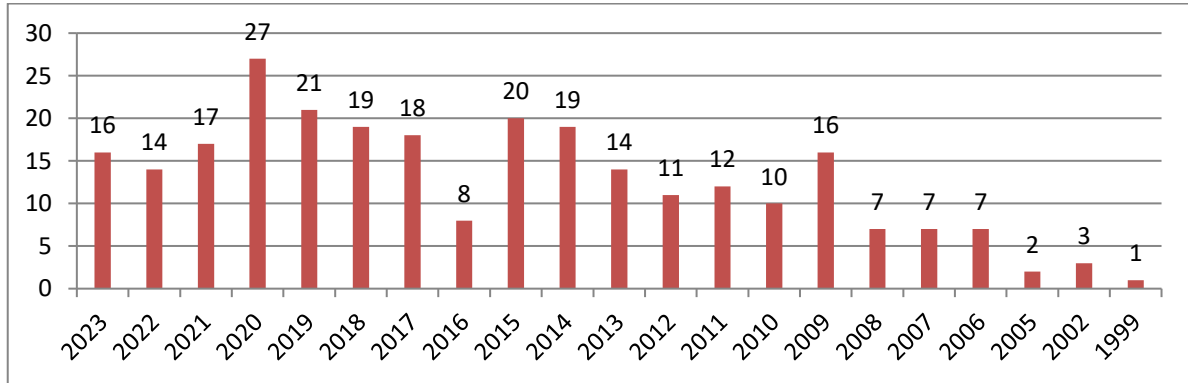
Araştırma kapsamında Web of Science veri tabanında 1999-2023 yıllarında turizm ve bölgesel kalkınma konusunda yapılan 269 çalışma ele alınmıştır. Çalışmaların yayın dili, yayın yılı, en fazla atıf alan yayınlar, en fazla kullanılan anahtar sözcükler, özetlerde en fazla kullanılan sözcükler, en çok atıf alan yazarlar, en çok atıf alan dergiler, en çok atıf yapılan ülkeler ve kümeleme bağlamında değerlendirilmiştir.

3.1. Yayın Dili

Araştırmada elde edilen 269 çalışmanın İngilizce (230), İspanyolca (24), Portekizce (13) ve Almanca (2) dillerinde yayınlandığı görülmüştür. Çalışmalara yönelik yayın dilinin çoğunluğunun (%85,5) İngilizce olduğu sonucuna varılmıştır.

3.2. Yayın Yılı

Araştırma kapsamında 269 yayının 2023 yılı itibarıyla dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekil 1'de görüldüğü üzere çalışmaların 16'sı 2023 yılında, 14'ü 2022 yılında, 17'si 2021 yılında, 27'si 2020 yılında, 21'i 2019 yılında, 19'u 2018 yılında, 18'i 2017 yılında, 8'i 2016 yılında, 20'si 2015 yılında, 19'u 2014 yılında, 14'ü 2013 yılında, 11'i 2012 yılında, 12'si 2011 yılında, 10'u 2010 yılında, 16'sı 2009 yılında, 7'ser tanesi 2008, 2007 ve 2006 yıllarında, 2'si 2005 yılında, 3'ü 2002 yılında ve 1 tanesi 1999 yılında yayınlanmıştır. En fazla yayının yapıldığı yıl 2020 yılı olarak karşımıza çıkmaktadır. En az yayının yapıldığı yıl ise 1999 yılıdır. 2008 yılından sonraki yıllarda çalışmaların çoğunlukla 10 tanenin üzerinde olduğu belirlenmiştir (2016 yılı hariç). 2015, 2019 ve 2020 yıllarında 20 ve üzerinde turizm ve bölgesel kalkınma ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Turizmde Bölgesel Kalkınmaya İlişkin Çalışmaların Yayın Yılları

3.3. En Çok Atıf Alan Yayınlar

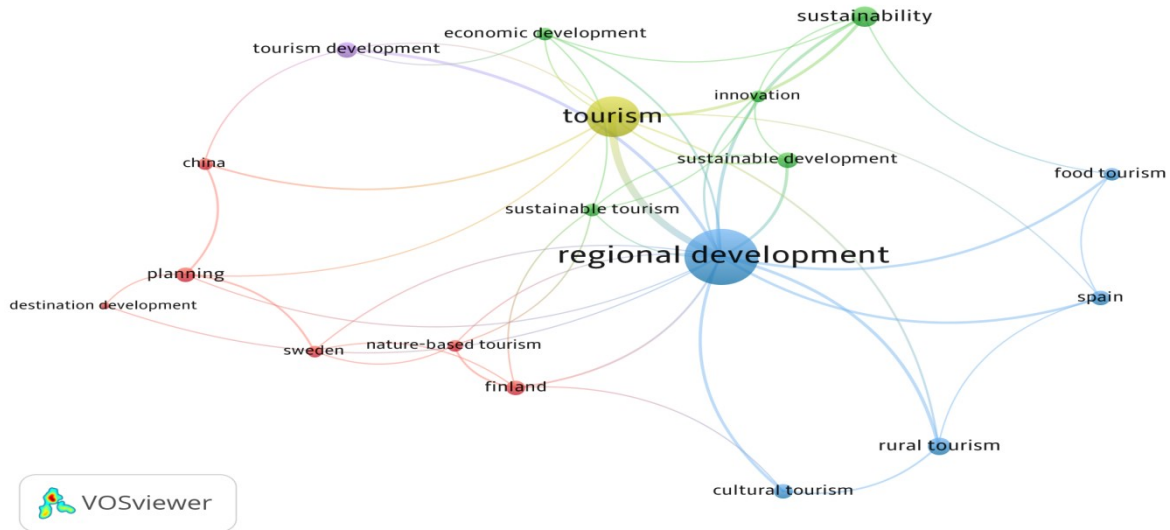
En çok atıf alan 10 yayın Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo 1'e göre turizm ve bölgesel kalkınma konusu üzerine yapılan çalışmalarda en çok atıf alan ilk 10 yayının 3'ünün "Annals of Tourism Research" dergisinde yayınlandığı görülmektedir. En çok atıf alan ilk 10 yayında zirveyi 168'er atıfı "Journal of Sustainable Tourism" ve "Annals of Tourism Research" dergilerinde yayınlanan makaleler paylaşmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında En Çok Atıf Alan 10 Yayın

Yazar/Yazarlar	Dergi	Yıl	Atıf Sayısı (WoS)
Sidali, Kastenholz ve Bianchi	Journal of Sustainable Tourism	2015	168
Jackson ve Murphy	Annals of Tourism Research	2006	168
Björk ve Kauppinen-Räsänen	International Journal of Contemporary Hospitality Management	2016	163
Lee ve Arcodia	International Journal of Tourism Research	2011	131
Yang, Wall ve Smith	Annals of Tourism Research	2006	130
Moscardo	Tourism and Hospitality Research	2008	111
Mitchell ve Hall	Tourism Review International	2006	111
Araujo ve Bramwell	Annals of Tourism Research	2002	106
Arbulu, Razumova, ve Rey-Maquiera	Journal of Destination Marketing & Management	2021	103
Zuo ve Huang	Journal of Travel Research	2018	86

3.4. Çalışmalarda En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

En çok kullanılan anahtar kelimelere yönelik metin verileri ile harita oluşturmak için yazarların kullandığı anahtar kelimeler seçilmiştir. Bir anahtar sözcüğün en az tekrar sayısı 5 olarak belirlenmiş ve seçilecek anahtar kelime sayısı yazılım tarafından otomatik olarak 18 şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda oluşturulan harita Şekil 2'de sunulmuştur.

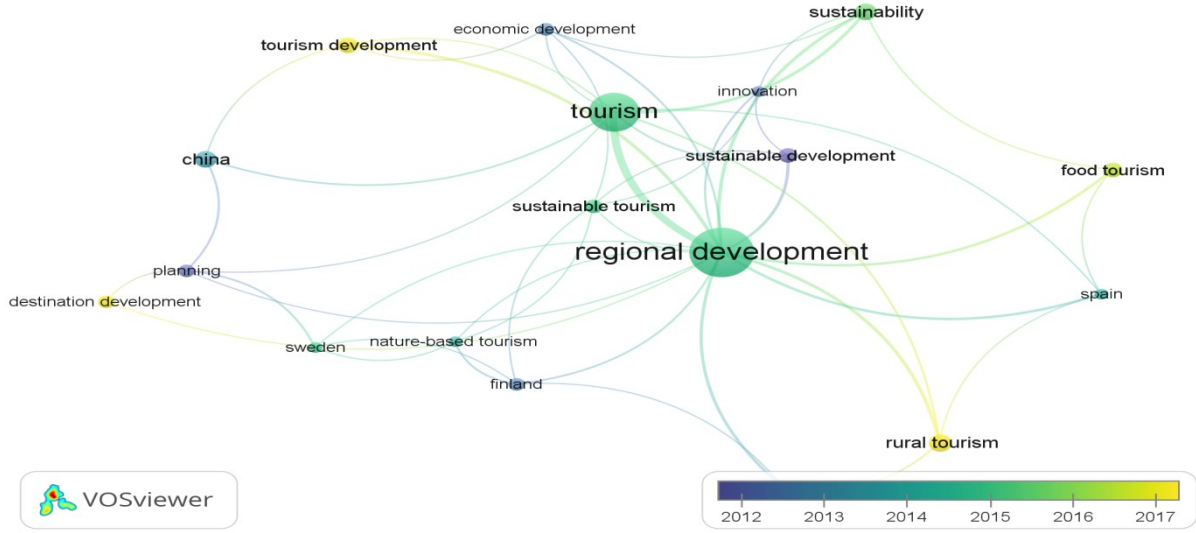

Şekil 2. Turizm ve Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Çalışmalarda En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Şekil 2'de farklı renklerden gösterilen beş küme bulunmaktadır. En sık kullanılan anahtar kelimelerden bazıları Tablo 2'de verilmiştir. En sık kullanılan anahtar kelimeler bölgesel kalkınma (f= 94) ve turizm (f= 59) olup bunları kırsal turizm (f= 12), sürdürülebilirlik (f= 11), Çin (f= 11), turizm gelişimi (f= 10) takip etmektedir. Anahtar kelimelere bakıldığında kullanılan kelimelerin doğrudan bölgesel kalkınma ve turizmle ilgili olduğu ya da ilişkili bileşenlere vurgu yapıldığı söylenebilir.

Tablo 2. Turizm ve Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Çalışmalarda En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelime	f	Anahtar Kelime	f
Bölgesel kalkınma	94	Kültürel turizm	9
Turizm	59	Sürdürülebilir gelişim	8
Kırsal turizm	12	Yiyecek/yemek turizmi	8
Sürdürülebilirlik	11	Sürdürülebilir turizm	7
Çin	11	Ekonomik kalkınma	6
Turizm gelişimi	10	Planlama	6

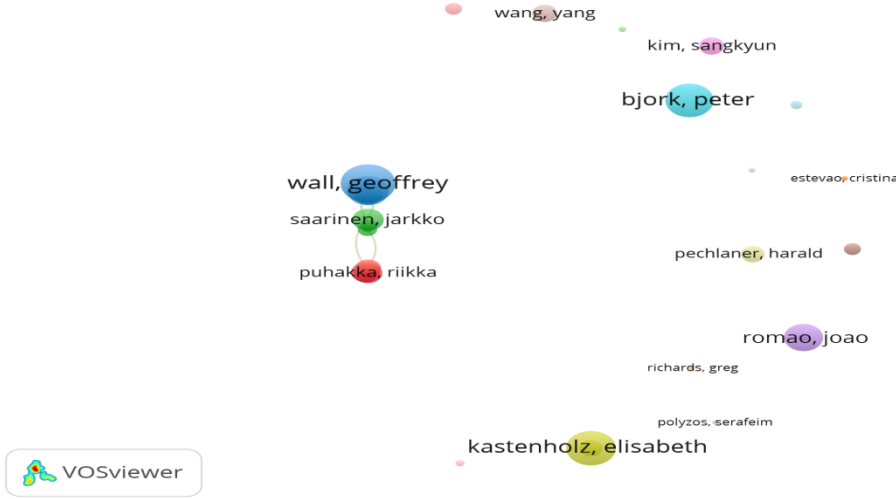

Şekil 3. Anahtar Kelimelerin Kullanıldığı Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

VOSviewer programı aracılığıyla yapılan analizde turizmde bölgesel kalkınma üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin yıllara göre dağılımının nasıl şekillendiği Şekil 3'te görülmektedir. Şekil 3'te gösterilen haritaya göre son yıllarda yapılan çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelimeler sarı renkte görülmektedir. Buna göre son yıllarda yapılan çalışmalarda en az beş kez ve en sık kullanılan anahtar kelimelerin kırsal turizm, yiyecek turizmi, turizm gelişimi ve destinasyon gelişimi olduğu anlaşılmaktadır.

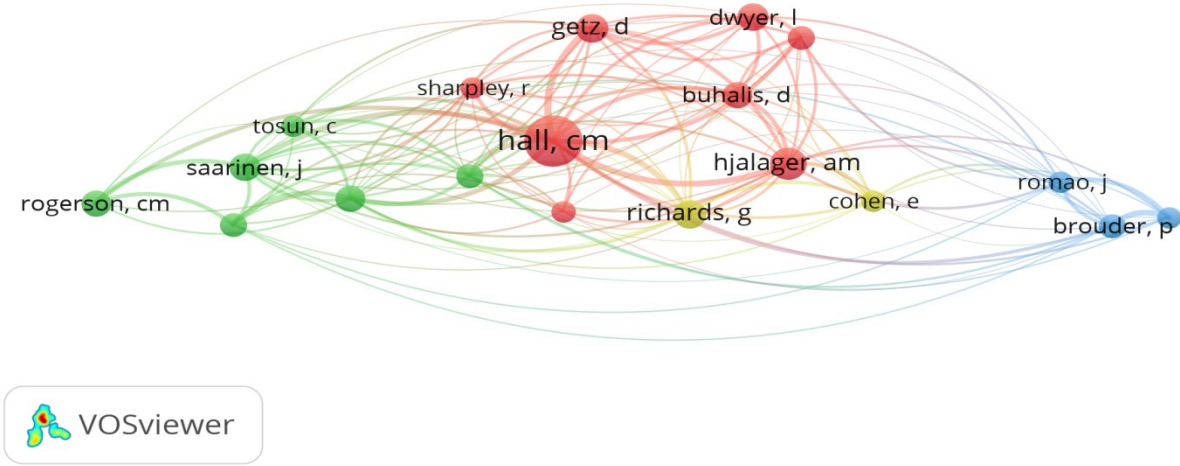
3.5. Çalışmaların Özetlerinde En Çok Kullanılan Kelimeler

Ele alınan 269 çalışmanın özet kısımlarında en çok kullanılan kelimeleri tespit etmek için VOSviewer yazılım aracında çalışmaların özet alanları seçilerek ağlar oluşturulmuştur. Bu çerçevede oluşturulan bibliyometrik harita Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 5. En Çok Atıf Alan Yazarlar

Rapor sonuçlarına göre en çok atıf alan 14 yazarın belge ve alıntı bilgileri Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3'e göre en çok atıf alan yazarlar sırasıyla; Wall, Kastenzholz, Bjork, Stoffelen ve Romao şeklinde ortaya çıkmıştır. Ardından yine VOSviewer programı aracılığıyla ortak atıf analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde yazarların en az atıf sayısı 20 olarak seçilmiş ve program tarafından otomatik olarak 19 yazar belirlenmiştir. Yapılan analize göre yazarların dört kümede (küme renkleri; yeşil, kırmızı, mavi ve sarı) toplandığı Şekil 6'da görülmektedir. Bununla birlikte ortak atıflar analizine göre en çok atıf yapılan 19 yazar Tablo 4'te gösterilmektedir. Tablo 4'e göre en çok ortak atıf alan yazarların sırasıyla; Hall, Hjalager, Richards ve Getz olduğu tespit edilmiştir.

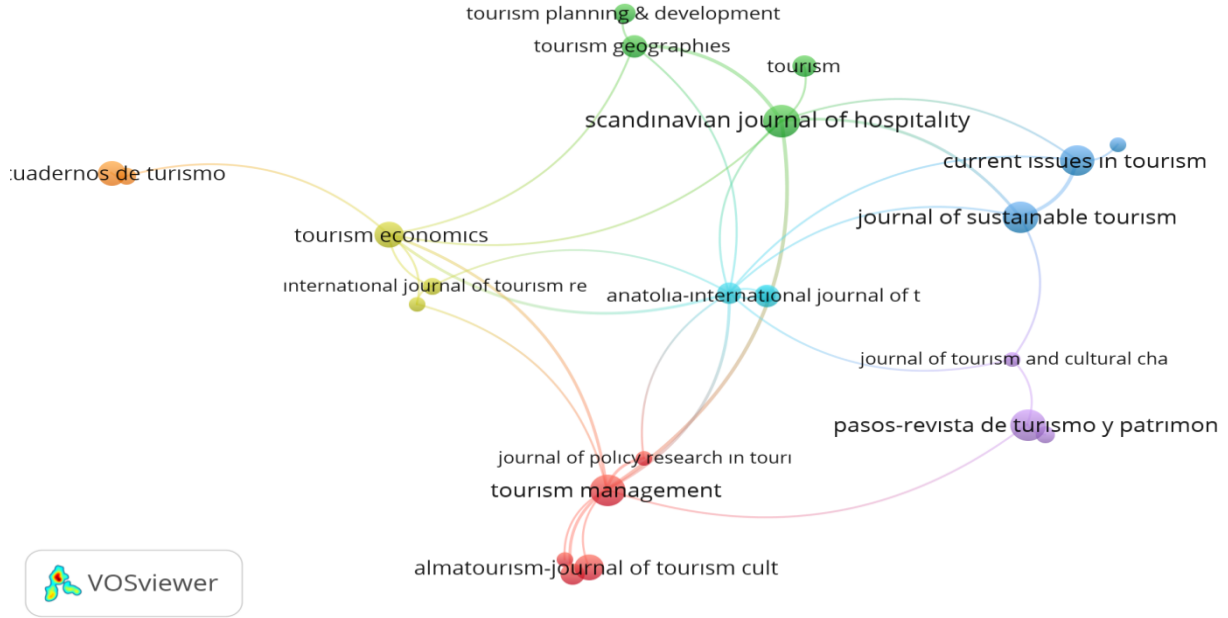
Şekil 6. En Çok Atıf Alan Yazarlar (Ortak Atıf Analizi)

Tablo 4. En Çok Atıf Alan Yazarlar (Ortak Atıf Analizi)

Yazar	Atıf	Yazar	Atıf	Yazar	Atıf
Hall	122	Buhalis	31	Sharpley	22
Hjalager	47	Rogerson	31	Cohen	22
Richards	39	Bramwell	28	Tosun	22
Getz	38	Brouder	27	Boschma	21
Dwyer	36	Porter	26	Pechlaner	21
Saarinen	35	Stoffelen	26		
Timothy	31	Romao	22		

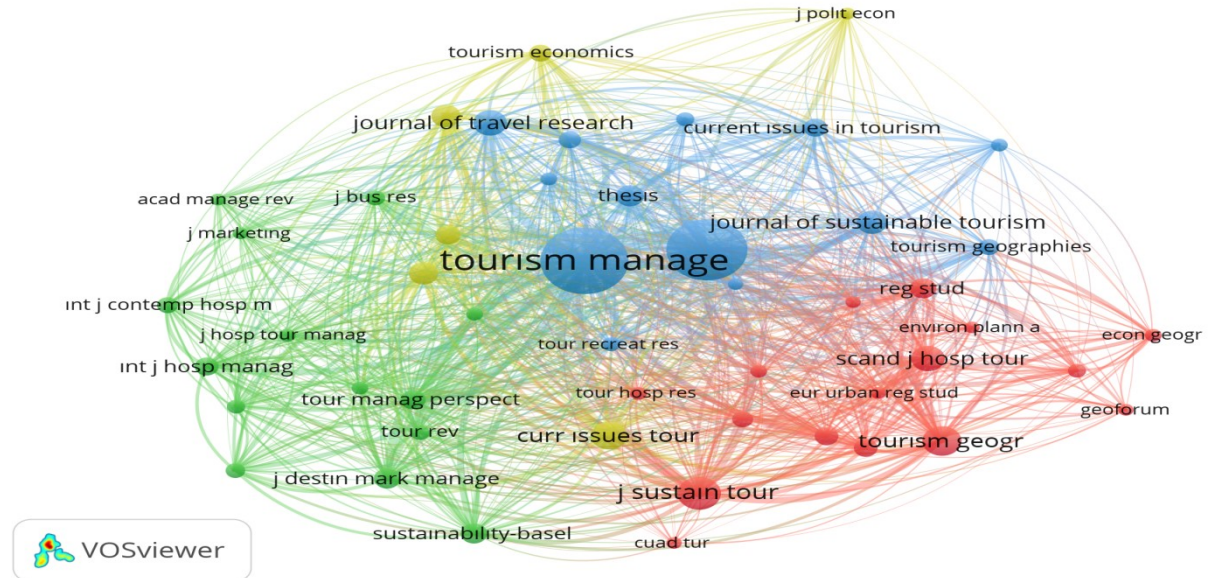
3.7. En Çok Atıf Alan Dergiler

VOSviewer yazılım programında en çok atıf alan dergileri belirlemek için atıf analizi ve kaynak seçenekleri seçilmektedir. Bu bağlamda analiz programında bir derginin minimum belge sayısı 3 olarak ayarlanmıştır. Dergi sayısı otomatik bir şekilde program tarafından 23 olarak belirlenmiştir. Program tarafından oluşturulan en çok atıf alan dergi haritası Şekil 7'de yer almaktadır. En çok atıf yapılan bazı dergiler şunlardır: Tourism Management (Makale= 13, Atıf= 611), Journal of Sustainable Tourism (Makale= 13, Atıf= 516), Annals of Tourism Research (Makale= 6, Atıf= 501), Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism (Makale= 14, Atıf= 268), Current Issues in Tourism (Makale= 12, Atıf= 216), International Journal of Tourism Research (Makale= 4, Atıf= 185), Journal of Destination Marketing & Management (Makale= 3, Atıf= 166), Tourism Geographies (Makale= 7, Atıf= 155) ve Tourism and Hospitality Research (Makale= 4, Atıf= 138).

Şekil 7. En Çok Atıf Alan Dergiler

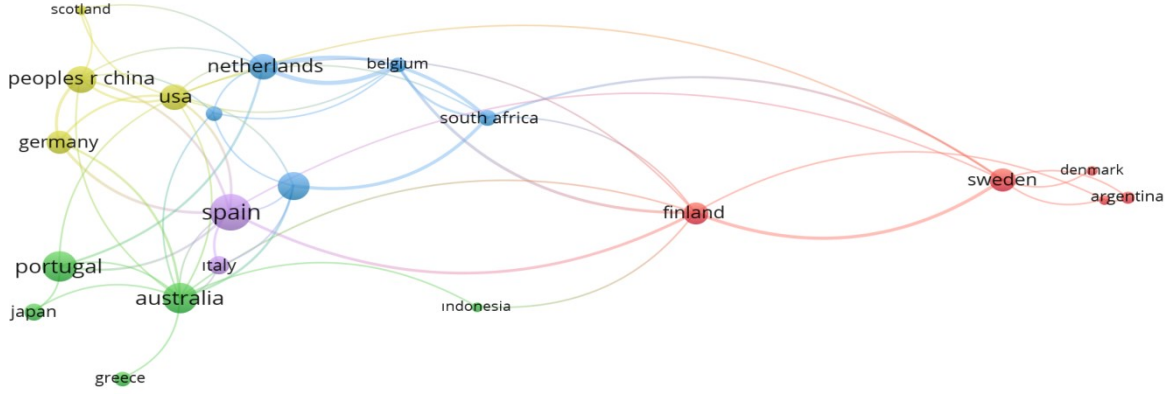
Bununla birlikte en çok atıf alan dergilerin ortak atıflarını belirlemek için programdan ortak atıf analizi ve atıf yapılan kaynaklar seçilerek analiz gerçekleştirilmiştir. VOSviewer programı kapsamında oluşturulan harita Şekil 8'de gösterilmiştir. Yapılan analize göre en çok ortak atıf alan dergiler sırasıyla; Tourism Management (Atıf= 665), Annals of Tourism Research (Atıf= 541), Journal of Sustainable Tourism (Atıf= 239), Current Issues in Tourism (Atıf= 163) ve Tourism Geographies (Atıf= 125) dergileridir.

Şekil 8. En Çok Atıf Alan Dergiler (Ortak Atıf Analizi)

3.8. En Çok Atıf Yapılan Ülkeler

En çok atıf yapılan ülkelerin belirlenebilmesi için VOSviewer programında atıf analizinde ülkeler sekmesi seçilmiştir. Bu çerçevede analiz programında bir ülkenin minimum belge sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Analiz programı tarafından otomatik olarak 21 ülke ortaya çıkmıştır. Program tarafından oluşturulan en çok atıf alan ülkeler haritası Şekil 9'da yer almaktadır. Yapılan analizde elde edilen bulgulara göre yazarların en çok atıfta bulunduğu ülkeler; Avustralya (Makale= 20, Atıf= 838), Finlandiya (Makale= 12, Atıf= 480), Amerika Birleşik Devletleri (Makale= 16, Atıf= 469), Almanya (Makale= 13, Atıf= 418), İngiltere (Makale= 18, Atıf= 399), İspanya (Makale= 28, Atıf= 383), Çin (Makale= 17, Atıf= 380), Portekiz (Makale= 21, Atıf= 353) ve İtalya'dır (Makale= 9, Atıf= 311).

VOSviewer

Şekil 9. En Çok Atıf Yapılan Ülkeler

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmanın amacı, Web of Science veri tabanında taranan turizmde bölgesel kalkınmaya yönelik makalelerin bibliyometrik analizini ortaya koymaktır. Bu kapsamda Web of Science veri tabanında konu başlığı "turizm" ve "bölgesel kalkınma" seçilerek konaklama, eğlence ve spor turizmi kategorisinde yayınlanan 269 makale incelenmiştir. Öncelikli olarak çalışmalar yayın dillerine göre incelenmiş olup çalışmaların yaklaşık %85,5'inin İngilizce (f= 230) dilinde olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında özellikle önde gelen yayınevlerinin İngilizce yayın yapmasından ve uluslararası akademik dilde genellikle İngilizce dilinin kullanılmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Çılgınoğlu (2023) tarafından yapılan medikal turizm konulu araştırmaların bibliyometrik analizinde makalelerin büyük çoğunluğunun İngilizce dilinde yayınlandığı anlaşılmıştır. Turizmde bölgesel kalkınma ile ilgili çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımı incelendiğinde ilk çalışmanın 1999 yılında sahil bölgelerinin yerel ekonomik kalkınması üzerine gerçekleştirildiği belirlenmiştir (Agarwal, 1999). İlk çalışmanın yapıldığı 1999 yılından bugüne turizmde bölgesel kalkınma konusunda yapılan çalışma sayılarının artarak devam ettiği söylenebilir. Dolayısıyla turizmde bölgesel kalkınma konusuna araştırmacıların ilgi duyduğu ve gelecekte sürdürülebilir kalkınma bakımından destinasyonlara destek sağlamak bağlamında yeni araştırmaların yapılabileceği öngörülebilir.

Literatürde en çok atıf yapılan çalışmaların belirlenmesi önemlidir. Esasında makalenin atıf alması hem etkisinin hem de görünürlüğünün bir ölçütü olarak görülmektedir (Lv vd., 2011). Yapılan analiz sonucunda turizmde bölgesel kalkınma konusunda en çok atıf alan iki çalışma bulunmaktadır. En çok atıf yapılan yayınlardan biri Sidali, Kastenholz ve Bianchi, (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir (Atıf Sayısı= 168). Diğeri ise Jackson ve Murphy'nin (2006) çalışmasıdır (Atıf Sayısı= 168). Ardından en çok atıf alan çalışmalardan biri Björk ve Kauppinen-Räsänen (2016) tarafından yapılmıştır (Atıf Sayısı= 168). Diğeri ise Lee ve Arcodia (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir (Atıf Sayısı= 168).

Anahtar kelimeler, bir çalışmanın içeriği ve yapısı hakkında okuyuculara bilgiler sunmaktadır. Anahtar kelimeler, iki veya daha fazla kavram arasındaki ilişkinin ortaya koyulmasında özet bilgiler sunarken literatür eğilimleri hakkında araştırmacılara bilgi sağlayabilmektedir (Karagöz ve Şeref, 2020). Dolayısıyla bu çalışmada turizm ve bölgesel kalkınma konusunda yapılan çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler VOSviewer programı aracılığıyla ortaya çıkarılmıştır. Analiz sonucunda en çok kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla; bölgesel kalkınma, turizm, kırsal turizm, sürdürülebilirlik ve turizm gelişimi olduğu saptanmıştır. Bu sonuca göre turizm ve bölgesel kalkınma sözcüklerinin birlikte kullanılması dikkat çekicidir. Ayrıca bazı araştırmalarda bölgesel kalkınma kelimesi sürdürülebilirlik ve turizm gelişimi kelimeleriyle

birlikte kullanılmaktadır (Zuo ve Huang, 2018; Manea ve Cozea, 2022). Anahtar sözcüklerin dağılımı yıllara göre incelendiğinde son yıllarda turizm gelişimi, kırsal turizm ve yiyecek turizminin ön planda olduğu görülmektedir. Son yıllarda kitle turizminden ziyade bireysel seyahatlerin gerçekleşmesi ve bu seyahatlerde kırsal seyahatlerin artış göstermesi araştırmacıların ilgisini çekerek bu konularda çalışmalar yapmasına neden olmuş olabilir. Bununla birlikte yiyecek turizmi konusunda çalışmaların yapılması son yıllarda gastronomi turizminin popüler hale gelmesiyle ilişkili olabilir (Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2016).

Araştırmada en çok atıf yapılan yazarlar ve dergiler incelenmiştir. Bunun yanında ortak atıf yapılan yazarlar ortaya çıkarılmıştır. Wall (Atıf= 195, Makale= 3), Kastenholz (Atıf= 168, Makale= 2), Björk (Atıf= 165, Makale= 2), Stoffelen (Atıf= 132, Makale= 6) ve Romao (Atıf= 119, Makale= 6) en çok atıf yapılan yazarlardır. Öte yandan en çok ortak atıf alan yazarlar ise; Hall (Atıf= 122), Hjalager (Atıf= 47), Richards (Atıf= 39), Getz (Atıf= 38) ve Dwyer'dir (Atıf= 36). En çok atıf yapılan dergiler şöyle sıralanmaktadır: *Tourism Management* (Makale= 13, Atıf= 611), *Journal of Sustainable Tourism* (Makale= 13, Atıf= 516), *Annals of Tourism Research* (Makale= 6, Atıf= 501), *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* (Makale= 14, Atıf= 268), *Current Issues in Tourism* (Makale= 12, Atıf= 216). En çok ortak atıf alan dergiler ise; *Tourism Management* (Atıf= 665), *Annals of Tourism Research* (Atıf= 541), *Journal of Sustainable Tourism* (Atıf= 239), *Current Issues in Tourism* (Atıf= 163) ve *Tourism Geographies* (Atıf= 125) şeklinde sıralanmaktadır. En çok atıf alan dergiler incelendiğinde tamamının turizm içerikli dergiler olduğu görülmektedir. Bu dergiler turizmde önde gelen ve etkisi yüksek olan dergilerdir.

Araştırmanın bir diğer sonucu yazarların en çok atıfta bulunduğu ülkelerdir. Avustralya (Makale= 20, Atıf= 838), Finlandiya (Makale= 12, Atıf= 480), Amerika Birleşik Devletleri (Makale= 16, Atıf= 469), Almanya (Makale= 13, Atıf= 418), İngiltere (Makale= 18, Atıf= 399), İspanya (Makale= 28, Atıf= 383) ve Çin (Makale= 17, Atıf= 380) en çok atıf yapılan ülkelerdir. Bu durumda en verimli ülkenin Avustralya olduğu söylenebilir. Ayrıca en çok atıf alan yazarların söz konusu ülkelerde çalışıyor olması ülkelerin fazla atıf almasında etkili bir faktördür. Sonuç olarak turizmde bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmaların gün geçtikçe artacağı söylenebilir. Anahtar kelimeler incelendiğinde yiyecek turizmi, kırsal turizm ve destinasyonlarda turizm gelişimine ilişkin çalışmaların son yıllarda araştırmacıların ilgisini çektiği ve bu konulara yönelik eğilimin oluşabileceği söylenebilir. Yapılan bu araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak bazı öneriler sunulmaktadır:

- Turizm kalkınmayı destekleyen ve bir bölgenin gelişimine etki eden bir sektördür (Kavaklı ve Karakaş, 2022). Bu yüzden literatür incelendiğinde turizmde bölgesel kalkınmaya ilişkin pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Yeni araştırmaların yapılması da kaçınılmazdır. Bu sebeple bu çalışmada turizmde bölgesel kalkınma konusu üzerine çalışma yapacak araştırmacıların detaylı literatür taraması yapmaları önerilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma konu üzerine çalışma yapacak araştırmacıların işini kolaylaştırabilir.
- Kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde sözcüklerin daha çok bölgesel kalkınma, turizm, sürdürülebilirlik, kırsal turizm ve turizm gelişimi konularına odaklandığı ifade edilebilir. Bununla birlikte son yıllarda yapılan çalışmalarda daha çok destinasyon gelişimi, turizm gelişimi, kırsal turizm ve yiyecek turizmi anahtar kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Gelecekte tasarlanacak çalışmalarda yiyecek turizminin bölgesel kalkınma üzerine etkisinin incelenmesi önerilebilir.
- Bu araştırmada turizmde bölgesel kalkınmaya ilişkin yayın verileri bibliyometrik özellikler açısından incelenmiştir. Bu çerçevede elde edilen bulgular turizmde kalkınmaya ilişkin genel bir eğilimi ortaya koymaktadır. Bu konu üzerine daha detaylı bilgilerin ortaya koyulması için araştırma deseni, veri toplama araçları, örnekleme, araştırmalarda elde edilen sonuçlar gibi farklı özellikleri ortaya koyan meta-sentez çalışmaları yapılabilir.

Kaynakça

- Agarwal, S. (1999). Restructuring and local economic development: implications for seaside resort regeneration in Southwest Britain. *Tourism Management*, 20(4), 511-521.
- Akdu, U. ve Öktem, E. (2019). Turizmin ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel etkilerine yönelik yöre halkının farkındalığı; Gümüşhane örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 232-239.
- Aksöz, E. O. ve Yücel, E. (2020). Engelli turizmi alanındaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 388-404.
- Alves, H. M. B., Manso, J. R. P., Teixeira, Z. M. S. S., Estevão, C. M. S. ve Nave, A. C. P. (2022). Tourism-based regional development: Boosting and inhibiting factors. *Anatolia*, 33(1), 128-142.
- Araujo, L. M. ve Bramwell, B. (2002). Partnership and regional tourism in Brazil. *Annals of tourism research*, 29(4), 1138-1164.

- Arbulu, I., Razumova, M. ve Rey-Maquiera, J. (2021). Can domestic tourism relieve the COVID-19 tourist industry crisis? The case of Spain. *Journal of Destination Marketing & Management*, 20, Makale 100568.
- Arslan, F. (2022). Gastronomi ve turizm alanında coğrafi işaret konulu çalışmaların bibliyometrik analizi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(11), 1544-1556.
- Ayaz, N. ve Türkmen, B. M. (2018). Yöresel yiyecekleri konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 2(1), 22-38.
- Balyalı, T. Ö. ve İlhan, Ö. A. (2023). Turizm ve dijitalleşme konulu araştırmaların bilimsel haritalama tekniği ile bibliyometrik analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 117-133.
- Baykul, A. ve Maden, S. I. (2017). Bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisi: TR61 bölgesi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 65-73.
- Björk, P. ve Kauppinen-Räsänen, H. (2016). Local food: A source for destination attraction. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(1), 177-194.
- Bozok, D., Kılıç, S. N. ve Özdemir, S. S. (2017). Turizm literatüründe kırsal turizmin bibliyometrik analizi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 187-202.
- Calero, C. ve Turner, L. W. (2020). Regional economic development and tourism: A literature review to highlight future directions for regional tourism research. *Tourism Economics*, 26(1), 3-26.
- Çeken, H. (2004). Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi üzerine teorik bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 293-306.
- Çılgınoğlu, H. (2023). Medikal turizm konusundaki araştırmaların bibliyometrik analizi: Eğilimler, odak noktaları ve olanakları. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 451-464.
- Çuhadar, M. ve Morçin, İ. (2020). Türkiye'de gastronomi turizmi ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(1), 92-106.
- Denk, E. (2021). Türkiye'de gastronomi turizmi açısından coğrafi işaretli ürünler. *Journal of Silk Road Tourism Research*, 1(1), 51-61.
- Doğan, S. ve Yıldız, Z. (2007). Bölgesel kalkınma, turizmin ilişkisi ve göller bölgesi kalkınmasında alternatif turizm potansiyelinin kullanılabilirliğine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 147-181.
- Dönbak, E. R. (2020). Kültür ve turizm araştırmalarının bilim haritalama teknikleri ile bibliyometrik analizi. *Journal of Travel and Tourism Research*, 17, 52-78.
- Göral, R. ve Kılınc, H. (2023). Tourism Management Dergisinin bibliyometrik analizi: Son 25 yıl üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Turizm ve Bilişim Araştırmaları Dergisi*, 3, 22-39.
- Hospers, G. (2003). Localization in Europe's periphery: Tourism development in Sardinia. *European Planning Studies*, 11(6), 629-645.
- Jackson, J. ve Murphy, P. (2006). Clusters in regional tourism an Australian case. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1018-1035.
- Karabulut, B. ve Akyürek, S. (2022). Bağcılık ve turizm kapsamında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(2), 490-504.
- Karagöz, B. ve Şeref, İ. (2020). A review of articles on the writing skill: Trends in the web of science database abstract. *Journal of Mother Tongue Education*, 8(1), 67-86.
- Kavaklı, E. ve Karakaş, A. (2022). Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi üzerine bir inceleme. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 37-50.
- Köse, B. Ç. (2020). Turizm ve Covid-19: Bir bibliyometrik analiz yaklaşımı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, (Special Issue 5), 99-111.
- Krasnokutskiy, P. A., Kulchitskij, A. V., Perova, T. V., Bystrova, N. V. ve Khizhnaya, A. V. (2016). The main trends and prospects of development of international tourism. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(S8), 257-262.

- Lee, I. ve Arcodia, C. (2011). The role of regional food festivals for destination branding. *International Journal of Tourism Research*, 13(4), 355-367.
- Leung, X. Y., Sun, J. ve Bai, B. (2017). Bibliometrics of social media research: A co-citation and co-word analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 66, 35-45.
- Lv, P. H., Wang, G. F., Wan, Y., Liu, J., Liu, Q. ve Ma, F. C. (2011). Bibliometric trend analysis on global graphene research. *Scientometrics*, 88(2), 399-419.
- Manea, G. C. ve Cozea, A. (2022). Regional economic development supported by sustainable tourism. *Dutch Journal of Finance and Management*, 5(1), Makale 21885.
- Merigó, J. M. ve Yang, J. B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega*, 73, 37-48.
- Miloradov, K. A., Romanishina, T. S., Kovalenko, A. A., Bondarenko, N. G. ve Andrianova, J. V. (2018). An efficient strategy for the development of tourism at regional level. *European Research Studies Journal*, 21(4), 208-221.
- Mitchell, R. ve Hall, C. M. (2006). Wine tourism research: The state of play. *Tourism Review International*, 9(4), 307-332.
- Moscardo, G. (2008). Sustainable tourism innovation: Challenging basic assumptions. *Tourism and Hospitality Research*, 8(1), 4-13.
- Oflaz, M. (2023). Paranormal turizm ile ilgili yapılan makaleler üzerine bibliyometrik analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 20(2), 191-207.
- Ongun, U. (2023). Kırsal turizm ve kırsal kalkınma yayınlarının VOSviewer ile bibliyometrik analizi. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 6(2), 79-97.
- Özay, Z. ve Köroğlu, A. (2022). Gençlik turizmi çalışmalarının bibliyometrik analizi ve görselleştirilmesi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(4), 1337-1352.
- Özçoban, E. (2020). İnanç turizmi alanında yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyometrik analizi (1998-2019). *Turkish Studies-Social*, 15(3), 1363-1375.
- Özel, Ç. H. ve Kozak, N. (2012). Turizm pazarlaması alanının bibliyometrik profili (2000-2010) ve bir atıf analizi çalışması. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 715-733.
- Özkan, B. İ. (2022). Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisinde profesyonel turist rehberlerinin rol ve sorumlulukları: Van örneği. *Journal of Academic Tourism Studies*, 3(1), 45-58.
- Seçilmiş, C. ve Sarı, Y. (2023). Kırsal turizme ilişkin araştırma eğilimleri üzerine bibliyometrik bir analiz. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 7(2), 322-340.
- Seven, B., Polat, E. A., Yavaş, A. ve Çakmak, T. F. (2022). Turizm yazınında toplumsal cinsiyet: Türkiye'de yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 969-987.
- Sidali, K. L., Kastenholz, E. ve Bianchi, R. (2015). Food tourism, niche markets and products in rural tourism: Combining the intimacy model and the experience economy as a rural development strategy. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(8-9), 1179-1197.
- Skowronek, E., Brzezińska-Wójcik, T., Stasiak, A. ve Tucki, A. (2020). The role of regional products in preserving traditional farming landscapes in the context of development of peripheral regions-Lubelskie Province. *Eastern Poland AUC Geographica*, 55(1), 49-65.
- Sökmen, Y., Taş, Y. ve Sarıkaya, İ. (2023). An evaluation of the studies on self-regulated learning in primary education: A bibliometric mapping analysis. *Psycho-Educational Research Reviews*, 12(1), 321-337.
- Süzer, Ö. ve Doğdubay, M. (2022). Sürdürülebilir turizm hareketliliğinde yerel gıdaların önemi ve rekabet avantajı (Kavramsal bir analiz). *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 255-269.
- Şahin, E., Akdağ, G., Çakıcı, C. ve Onur, N. (2018). Gastronomi ve mutfak sanatları anabilim dalında yayınlanan tezlerin bibliyometrik analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 30-41.
- Tozoğlu, B. ve Uçar, Ö. (2022). Turizm ve liderlik konulu makalelerin bibliyometrik analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 358-379.

- Uçuk, C. (2023). A bibliometric analysis on slow food with VOSviewer. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 10(1), 14-29.
- Ünal, A. ve Çelen, O. (2021). Türkiye'de turizm konulu yayımlanmış bibliyometrik çalışmaların analizine yönelik bir araştırma. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(16), 267-295.
- Üzümcü, T. P. (2019). Turizm eğitimi alanına yönelik bibliyometrik bir çalışma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1433-1449.
- Van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Yang, L., Wall, G. ve Smith, S. L. J. (2006). Ethnic tourism development: Chinese government perspectives. *Annals of Tourism Research*, 35(3), 751-771.
- Yetiş, Ş. A. ve Çokal, Z. (2018). Kış turizmi alanında yayımlanan makalelerin bibliyometrik profili. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(1), 38-52.
- Yılmaz, E. G. (2023). Paket tur konusunda yapılan araştırmaların bibliyometrik analizi: Web of Science örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11(3), 2380-2400.
- Zan, B. U. (2019). Evolution of research subjects based on direct citation, co-citation and bibliographical coupling approaches. *Social Sciences Researches Journal*, 14(2), 501-516.
- Zuo, B. ve Huang, S. S. (2018). Revisiting the tourism-led economic growth hypothesis: The case of China. *Journal of Travel Research*, 57(2), 151-163.

Extended Abstract

Aim and Scope

Considering the benefits of tourism for regional development, the relationship between tourism and regional development has become a topic of interest to researchers. It can be said that many studies have been conducted on this subject, both domestic (Baykul and Maden, 2017; Kavaklı and Karakaş, 2022; Özkan, 2022) and foreign (Krasnokutskiy et al., 2016; Miloradov et al., 2018; Calero and Turner, 2020) literature. Regional development has been the subject of studies in many fields. However, the impact of tourism on regional development is undeniable (Alves et al., 2022: 128). Therefore, this study aims to conduct a bibliometric mapping analysis of research on regional development in tourism. Bibliometric mapping analysis enables the evaluation of the bibliography of scientific publications using mathematical methods (Zan, 2019). In addition, it facilitates researchers to obtain detailed information about their fields or the subjects they want to study (Sökmen et al., 2023). For example, revealing the most cited studies in the literature on tourism can show the impact of researchers on that subject. At the same time, bibliometric studies can increase the chances of researchers to see the current situation in their field and put forward original studies (Karagöz and Şeref, 2020). In this context, it is thought that this study will reveal the current situation regarding regional development in tourism and contribute to researchers who will produce studies in this field. The studies are examined in terms of publication language, publication year, most cited publications, most used keywords, most used words in the abstract, most cited authors, most cited journals and most cited countries.

Method

This research was conducted according to a qualitative research design. In the study, studies on regional development in tourism in all years were analyzed through the Web of Science database. Therefore, this study aims to examine regional tourism development studies covering all years in the Web of Science database. In this context, 1,353 studies were accessed by entering the keywords "tourism" and "regional development" from the topic option. Then, 349 studies were found by selecting accommodation, leisure and sports tourism from the categories. Finally, only studies published as articles were evaluated. Bibliometric mapping analysis was conducted with 269 studies suitable for the research. Access to the data obtained was provided on December 20, 2023.

Findings

According to the findings obtained from 269 studies published on regional development in tourism, the language of the articles is primarily English. When the studies are evaluated according to years, most articles were published in 2020 in 1999-2023. The highest citation is 168 in the most cited articles. The most commonly used keywords are regional development and tourism. According to the analysis, the most frequently used words in the abstracts of the studies are policy, country, growth, tourist, community, and region. Wall, Kastenholz, Björk, Stoffelen, and Romao are the most cited

authors. The most cited journals are Tourism Management, Annals of Tourism Research, Journal of Sustainable Tourism, Current Issues in Tourism, and Tourism Geographies. The most cited countries are Australia, Finland, the United States of America, Germany, and the United Kingdom.

Conclusion, Discussion and Recommendations

This study aims to present a bibliometric analysis of the articles on regional development in tourism scanned in the Web of Science database. In this context, 269 articles published in the accommodation, leisure and sports tourism category by selecting "tourism" and "regional development" in the Web of Science database were analyzed. First of all, the studies were analyzed according to the language of publication and it is seen that approximately 85.5% of them are in English. In this study, the most commonly used keywords in tourism and regional development studies were identified through the VOSviewer program. As a result of the analysis, it was determined that the most frequently used keywords were regional development, tourism, rural tourism, sustainability and tourism development, respectively. When the distribution of keywords by year is analyzed, it is seen that tourism development, rural tourism and food tourism have been at the forefront in recent years. In recent years, the realization of individual travel rather than mass tourism and the increase in rural travel in these travels may have attracted the attention of researchers and caused them to conduct studies on these issues. The most cited authors and journals were analyzed. In addition, co-cited authors were revealed. Wall, Kastenzholz, Björk, Stoffelen and Romao are the most cited authors, respectively. On the other hand, the most co-cited authors are Hall, Hjalager, Richards, Getz and Dwyer. The most cited journals are as follows: Tourism Management, Journal of Sustainable Tourism, Annals of Tourism Research, Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, Current Issues in Tourism. The most co-cited journals are Tourism Management, Annals of Tourism Research, Journal of Sustainable Tourism, Current Issues in Tourism and Tourism Geographies. When the most cited journals are analyzed, all of them are tourism journals. These journals are the leading and highly influential journals in tourism. Another research result is the countries the authors cited the most. Australia, Finland, United States of America, Germany, England, Spain and China are the most cited countries. In this case, it can be said that Australia is the most productive country. Based on the results of this research, some suggestions are presented:

- Tourism is a sector that supports development and affects the development of a region (Kavaklı and Karakaş, 2022). Therefore, when the literature is examined, it is possible to come across many studies on regional development in tourism. It is also inevitable that new research will be conducted. For this reason, this study recommends that researchers studying regional development in tourism conduct a detailed literature review. Therefore, this study may facilitate the work of researchers investigating the subject.
- When the keywords used are analyzed, it can be stated that the words mainly focus on regional development, tourism, sustainability, rural tourism, and tourism development. However, it is seen that the keywords destination development, tourism development, rural tourism, and food tourism have been used more in recent studies. In future studies, examining the impact of food tourism on regional development may be suggested.
- In this study, publication data on regional development in tourism were analyzed in terms of bibliometric characteristics. The findings obtained in this framework reveal a general trend regarding development in tourism. Meta-synthesis studies that reveal different features such as research design, data collection tools, sampling, and results obtained in research can be conducted to reveal more detailed information on this subject.